

ISBN: 973—45—0359—6

Prof. Dr. Ion Ghinoiu

‘
PANTEONUL ROMÂNESC
DICTIONAR
,



Editura Enciclopedică
București, 2001

Carte apărută cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor

PREFAȚĂ

Se poate discuta mult despre actualitatea și oportunitatea publicării panteonului românesc la începutul mileniului trei. Pentru teritoriile carpatice și populațiile care le-au locuit, acesta putea fi scris în antichitate, când ar fi scos în evidență asemănările și deosebirile dintre două mari civilizații ale timpului, una mediteraneană, *greco-romană*, care se exprima în piatră (temple, statui, cetăți) și alta carpatică, *geto-dacă*, care se exprima în lemn și pământ (cetăți, stâlpi, temple), în lut ars și aluat copt (figurine antropo-, fito- și zoomore). Dacă panteonul carpatic n-a fost scris în timpul panteonurilor antice, devenite celebre prin însăși faptul că au fost cioplite în piatră sau scrise pe papirus, nu înseamnă numaidecât că n-a existat. Cu acest fetișism față de litera scrisă nici America n-ar fi existat înainte de Cristofor Columb! Cultul Zeiței Mamă, Gaea, trebuie să fi fost foarte puternic de vreme ce românii o invocă și astăzi în cântecele funerare (*Cocoș Gaia a cântat / Sufletul i l-a luat...*), în blestemul *a te lua Gaia*, în jocurile de copii *De-a Mama Gaia*, în unele colinde etc. Panteonul ar fi rămas în continuare o simplă făgăduință dacă autorul lui nu ar fi fost întâmpinat cu totală sollicitudine de prestigioasa Editură Enciclopedică și de directorul ei, domnul Marcel Popa.

Panteonul românesc este o lume fantastică, atipică în raport cu panteonul greco-roman, cu divinități puțin cunoscute la nivelul scrisului, dar foarte active la nivelul culturii orale. Această *lume uitată*, care se legitimează, pentru prezent, prin arhetipurile descoperite de etnologi și, pentru trecut, prin vestigiile culturilor neolitice descoperite de arheologi, a fost numită de un cunoscut arheolog și antropolog american de origine lituaniană, Marija Gimbutas, *Civilizația Vechii Europe*, și definită ca *o entitate culturală cuprinsă între 6500–3500 î.Hr., axată pe o societate matriarhală, teocratică, pașnică, iubitoare și creatoare de artă care a precedat societățile indo-europenizate ...; Trebuie să recunoaștem realizările strămoșilor noștri „vechi europeni“ așa cum au fost: constructori de temple, producători de ceramică, admirabil pictată, și de obiecte de cult*¹. Cu argumente arheologice copleșitoare ca varietate și importanță științifică, scoase la lumina zilei în special după al II-lea Război Mondial, confruntate cu bogate informații interdisciplinare (antropologice, lingvistice, etnografice) autoarea demonstrează că într-un larg areal geografic axat, în principal, pe Carpați și bazinul inferior al fluviului Dunărea, s-a dezvoltat, anterior civilizației antice greco-romane și mitului biblic al *creației Lumii de Zeul Tată*, un complex cultural și religios subordonat mitului *creației Lumii de Zeița Mamă*. Contestată de unii, aprobată sau trecută sub tăcere de alții, Marija Gimbutas are meritul

¹ Gimbutas Marija, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere de Sorin Paliga, prefață și note de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1989, p. 49–50.

incontestabil de a face o breșe semnificativă în zidul care separă nefiresc civilizațiile antice legate de mare, de cele legate de uscat, de râuri, fluvii și alte ape continentale. Sindromul antichității greco-romane, *totul vine și pleacă de la grecii antici* sau *de la romanii civilizați* care au *cucerit Dacia locuită de barbari*, trebuie depășit prin despletirea, în lumina noilor descoperiri arheologice, firului istoric de la cele două capete ale sale: din trecut, de unde materialul arheologic al Vechii Europe atestă în bazinul inferior al Dunării societăți agrare pașnice, lipsite de fortificații elaborate și arme de luptă, în care rolul principal îl jucau femeile, și din prezent, de unde materialul etnografic și folcloric, aflat oricând la îndemâna specialiștilor, își revendică autohtonía.

Mircea Eliade numește inspirat această civilizație europeană, care supraviețuiește în sud-estul continentului prin numeroase arhetipuri, *creștinism cosmic*². Fără a fi ezizie, creștinismul cosmic este o liturghie desfășurată atât sub bolta cerului cât și sub cupola bisericii, care cultivă în credincios înțelepciunea de a trăi în pace cu semenii și cu natura personificată ce-l înconjoară. Dumnezeu este, aici, aproape de oameni, participă la bucuriile și necazurile lor, îi ajută, îi pedepsește, stă mai mult cu ei pe Pământ decât cu sfinții în Cer. Din natura personificată și animată cu viață (aștrii, fenomenele atmosferice, plantele, viețuitoarele) românul și-a ales mamă, tată, frate, soră, soție postumă, prieteni etc. Unele reprezentări mitice, precum stelele de pe cer și brazii din pădure, se nasc, se căsătoresc și mor o dată cu nașterea, căsătoria și moartea oamenilor. La nașterea unui om apare pe Cer o stea, care-l însoțește ca un înger păzitor și dispare o dată cu el la moarte; răsare un brad care va fi tăiat și pus la căpătâiul mormântului ca soț sau soție postumă; copilul ursit nefavorabil de Ursitoare este închinat bradului, să-i asigure protecție magică; prin cântecele funerare sufletul mortului este sfătuit să se lege pe drumul care-l duce în Lumea de dincolo frate cu lupul și soră cu vulpea sau vidra. Împreună cu natura înconjurătoare, credinciosul se sanctifică atât la Nașterea, Moartea și Învierea Mântuitorului, cât și a Moșului Crăciun, Babei Dochia, Călușului.

Spre deosebire de arheologi care pornesc de la trecut, de unde le apar în săpături primele indicii ale existenței umane, etnologii pornesc de la prezent, de la supraviețuirea arhetipurilor, de la ceea ce omul și natura au împletit de-a lungul secolelor și mileniilor. Arhetipul este un model cultural nemuritor, menit să rămână precum omul în versul dintr-o melodie îndrăgită de tineri, *Moșule ce tânăr ești!* Arhetipurile Vechii Civilizații Europene, prezente în limba vorbită (zicale și proverbe, jurăminte și blesteme, descântece și vrăji), în cultura populară (sărbători, obiceiuri, acte rituale, practici magice), în gesturile și comportamentul oamenilor, pot fi ordonate după diferite criterii: geneză, domeniile care le-au conservat, vechime etc. Generalizând imensul material documentar până la limita admisă științific, operație indispensabilă pentru a cuprinde întreaga perspectivă a celor 10000 de ani de cultură și civilizație carpato-dunăreană (mileniile 8 î.Hr. — 2 d.Hr.), acesta a fost împărțit în trei complexe spirituale: primul este dominat de Zeița Mamă neolitică (8000 î.Hr. — 2500 î.Hr.); al doilea de Zeul Tată indo-european (2500 î.Hr. — anul 0); al treilea de Fiul lui Dumnezeu, Iisus (anul 0–). După un alt criteriu, modul în care și-au imaginat oamenii că arată divinitatea adorată, europenii au edificat două lumi materiale și spirituale inconfundabile: una *neolitică, geomorfă*, având ca model Oul, alta, *antropomorfă, indo-europeană și creștină*, având ca model Omul. Dacă lumea antropo-

² Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, p. 161, București, 1978; Stahl H.H., *Eseuri critice*, Editura Minerva, București, 1983, p. 166.

morfă este, în mare, cea pe care o cunoaștem, lumea geomorfă o cunoaștem indirect, prin proiecția în contemporaneitate a arhetipurilor Vechii Europe: oul și oala, lutul și aluatul, pântecele și gropa, divinitățile mumă (Muma Pădurii, Muma Caloianului, Muma Ploii, Maica Precista). Un loc aparte îl ocupă zeita pasăre în dublă ipostază: dătătoare de viață, reprezentată de păsările de baltă (rața, barza, lebăda) și de cele răpitoare de viață, reprezentate de păsările prădătoare de zi (gaia, corboaica, vulturul) și de noapte (bufnița).

Presupunând că documentele arheologice și cele etnografice ajung să se întâlnească, unul urcând spre prezent, altul coborând spre trecut, se recunosc ca mamă și fiică, mai rămâne să se răspundă la o întrebare: cum își dovedesc rudenia sau filiația demografică (biologică) și teritorială? În lipsa documentelor scrise, firească pentru evenimentele derulate cu peste 10000 de ani în urmă, legătura genetică a arhetipului etnologic cu matca arheologică este confirmată sau infirmată de un document esențial: prezența sau absența condițiilor favorabile supraviețuirii.

Argumentele paleogeografice atestă, fără nici un dubiu, că teritoriul intersectat de cursul inferior al fluviului Dunărea, inclusiv Bălțile, Delta și Marea în care se varsă, și Carpații au oferit condiții excelente de supraviețuire, în primul rând hrană și adăpost. Dacă marile fluvii ale lumii, Nilul, Hindusul, Gangele și altele, au adăpostit mari civilizații, bazinul Dunării de Jos nu putea să facă excepție. Repartiția pe harta Europei a primelor culturi neolitice confirmă că Dunărea inferioară este leagănul primei sau Vechii Civilizații Europene. De pe Dunăre a pornit cultura Cârcea (sat în jud. Dolj) care s-a extins în Câmpia Olteniei și a trecut munții în Transilvania, până la Gura Baciului (jud. Cluj). Pe ambele maluri ale fluviului s-a dezvoltat, cu 7000 de ani în urmă, pe fondul altei culturi dunărene, Schela Cladovei, un adevărat imperiu civilizator, cultura Criș-Starčevo. Aceasta s-a extins pe Dunăre, în jos, în Oltenia și Muntenia, și pe Dunăre în sus, în Banat, apoi în Crișana și Transilvania, a trecut Carpații în Moldova, până dincolo de Prut, alcătuiind prima unitate culturală și etnică în spațiul în care istoria avea să consemneze, peste milenii, prezența geto-dacilor, strămoșii autohtoni ai românilor. Această cultură, Criș-Starčevo, spun arheologii pe baza materialului scos la lumina zilei de pe întreg teritoriul în care a fost atestată, a constituit baza dezvoltării vieții neolitice pe teritoriul României.

În privința celei de a doua axe teritoriale, Carpații, antropogeografii îi definesc ca munți deosebit de ospitalieri ai lanțului Alpino-Himalaian care încinge ca un brâu, de la Atlantic la Pacific, Eurasia. Ei au oferit omului adăpost pe largile platforme de eroziune și în cele peste 300 de depresiuni și bazine depresionare, facilități de transport de-a lungul apelor și pe potecile și drumurile de culme, variate resurse ale solului (culesul din natură, păstoritul, agricultura pe platformele de eroziune și în terase, vizibile și astăzi) și ale subsolului. Metalele prețioase (aurul, argintul) și metalele utile (fierul, bronzul) n-au avut nici un rol în edificarea Civilizației Vechii Europe; acestea aveau să influențeze mai târziu istoria la Carpați și Dunărea de Jos. O altă resursă carpatică, sarea, în lipsa căreia mamiferele, inclusiv omul, nu se pot reproduce, avea să joace un rol esențial la răscrucea continentelor. Împreună cu pâinea, sarea a rămas simbol al ospitalității, al respectului și prețuirii de care se bucură un oaspete drag. Dacă în teritoriul pe care îl locuiai aveai sare, puteai obține, prin *schimb pe schimb (trocul)*, orice marfă dorită. Târziu, numele de *soldat* și plata acestuia, *soldă*, de *salariat* și *salariu* au originea în indo-europeanul sare (lat. *sol, salis* = sare). Documentele consemnează ingenioase modalități de a ajunge în posesia ei: între altele, călătorii străini relatau că, pe vremea lui Alexandru Ipsilanti, sarea se vindea pe pește, iar înainte de primul război mondial România exporta în Africa (Congo) sare

tăiată în tablete de aceeași mărime și cu aceeași greutate pentru a fi folosită ca monedă³. În multe regiuni ale Terrei lipsa sării a generat ample mișcări migratorii și războaie sângeroase. Când le-a lipsit, oamenii au obținut-o greu, prin evaporarea apei mărilor și lacurilor sărate sau prin incinerarea plantelor cu conținut ridicat de NaCl, iar cenușa presărată pe furajele animalelor și în mâncarea oamenilor. Deși se găsește în cantități îndestulătoare pe Glob, sarea este deficitară în unele zone. Asia, de pildă, este un continent defavorizat, în timp ce Europa, în special ținuturile legate de Carpați, dispune de impresionante resurse (sare gemă și izvoare sărate)⁴. Acest *aur alb* a atras, ca un magnet, prin viața îndestulătoare a celor care îl avea, multe popoare migratoare din Asia spre Europa. Locuirea (stăpânirea) permanentă a acestei *solnițe a Europei* și, în parte, a *Asiei*, este confirmată de arheologii care au constatat că nu există masiv salifer sau izvor de apă sărată să nu aibă în vecinătate una sau mai multe așezări preistorice⁵. Drumurile pe uscat sau pe apă ale sării, care porneau din spațiul carpatic spre toate azimuturile, tehnicile de extragere din ocne, saline și slatine, toponimia și antroponimia legată de sare, locul acestui dar al zeilor în obiceiurile, credințele, actele rituale și practicile magice românești alcătuiesc un adevărat tezaur spiritual.

Panteonul carpatic este alcătuit din reprezentări mitice transmise exclusiv pe cale orală de două piscuri ale spiritualității românești: *Calendarul popular* și *Cartea morților*. Puțini știu că a existat și există o *Carte a morților*⁶ nescrisă, cu texte de inițiere a sufletului pentru drumul mitic ce leagă lumea de aici de lumea de dincolo, cântată și astăzi în zeci de sate de un cor feminin în momente și locuri semnificative ale ceremonialului funerar! Mesajele ei, de mare vechime și tulburătoare frumusețe, sunt adresate *mortului* strigat pe nume (Ion, Vasile etc.) sau printr-un nume tabu (Dalbu de Pribeag), *zeițelor destinului* (Zorile), *soțului sau soției postume* (bradul, sulița, steagul de înmormântare), *substitutenților mortului* (stâlpul funerar), *adăposturilor postume* (sicriul, mormântul, cimitirul, pământul), *Zeței morții* în ipostază de pasăre de pradă (gaia, corboanca) și antropomorfă (Zâna Bătrână, Moartea, Maica Precista, Maica Irodia), *ghizilor providențiali* (lupul, vulpea, vidra), *vameșilor binevoitori*, *personajelor psihopompe* și, în final, *rudelor mortului* din lumea de dincolo. Ca dovadă a vechimii, în cântecele funerare (*Zori, Brad, Cântecele cel Mare, Cântec de priveghi*) din Cartea românească a morților nu apare ladul, tărâm înfiorător întemeiat mai târziu de religiile indo-europene și creștine.

Prin același fenomen al oralității s-a transmis și *Calendarul popular*⁷, instrument cu care arheologii apreciază creativitatea și ingeniozitatea societăților dispărute. Reprezentările mitice sezoniere care îl populează sunt moștenite de la substratul autohton al Vechii Europe, trac și geto-dac, împrumutate și asimilate de la cultele greco-romane și orientale, dar și creații mitice relativ recente, românești și străromânești. Indiferent de origine, acestea s-au adaptat, uneori sau contopit cu creștinismul. După vârsta anului, mare zeu al

³ Simionescu I., *Țara noastră*, Fundația pentru Literatură și Artă, Ediția a II-a, București, 1938, p. 392.

⁴ Gheorghe Gabriel, *Sarea, criteriu pentru regândirea istoriei*, în rev. „Getica”, tom. I (1992), nr. 1-2, p. 55.

⁵ Alexianu Marius, Dumitroaia Gh., Mona Dan, *Exploatarea resurselor de apă sărată din Moldova: o abordare etnoarheologică*, în „Traco-Dacica”, tom. XIII (1992), nr. 1-2, p. 159.

⁶ Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecele Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

⁷ Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Idem., *Zile și Mituri. Calendarul țaranului român*, Editura Pro, București, 2000.

omenirii, și a metamorfozelor lui calendaristice, sfinții sunt, de la 1 ianuarie la 31 decembrie, tineri (Anul Nou, Sânvăsâi, Dragobete, Năvalnic, Sântoader, Sângiorz), maturi (Sântilie, Sâmedru) și bătrâni (Moș Andrei, Moș Nicolae, Moș Ajun, Moș Crăciun, Anul Vechi). La rândul său, Marea Zeiță și metamorfozele ei calendaristice se împart, începând de la echinocțiul de primăvară, în trei generații: zeițe fecioară (Sânzienele, Drăgaica, Lăzărițele, Ielele, Fata Pădurii), zeițe mumă (Maica Precista, Maica Domnului, Muma Pământului, Muma Pădurii) și zeițe bătrâne (Sfânta Vineri, Varvara, Dochia). Ele își fac apariția, când și când, în peisajul spiritual contemporan: li se aduc ofrande, adesea sângeroase (porcul la Crăciun, mielul la Sângiorz, berbecul la Sâmedru), sunt respectate și temute precum sfinții în zilele de celebrare (Rusaliile, Călușul, Filipii, Ziua Ursului), invocate pentru rezolvarea unor probleme presante (Paparuda și Caloianul în verile secetoase, Maica Precista, Sânnicoară pentru căsătoria fetelor, Sânvăsâi și Sântandrei pentru aflarea ursitei etc.).

Cele mai însemnate reprezentări mitice românești se suprapun peste solstiții (Crăciunul la solstițiul de iarnă, Sânzienele sau Drăgaica la cel de vară) și echinocții (Dochia la echinocțiul de primăvară, Maica Precista la cel de toamnă). Zilele dedicate plantelor, animalelor, păsărilor și reptilelor corespund cu bioritmurile lor de reproducere: Nunta Urzicilor (joia din Săptămâna Patimilor sau, în alte zone, Duminica Floriilor) este ziua când înflorește urzica, nemaifiind bună de mâncat; Ziua Cucului la Blagoveștenie sau Bunavestire (25 martie, în imediata apropiere a echinocțiului de primăvară) când începe cucul a cânta; Sânzienele sau Drăgaica (24 iunie, solstițiul de vară), ziua când înflorește planta cu același nume, substituit fitomorf al zeiței agrare în Panteonul românesc; Împuiatul Urșilor sau Macavei (1 august), ziua dedicată împerecherii urșilor în vederea reproducerii; Ziua Șarpelui (14 septembrie, în imediata apropiere a echinocțiului de toamnă) când reptilele se retrag în adăposturile subterane; Nunta Oilor sau Năpustitul Berbecilor la Vinerea Mare (14 octombrie) sau Arhangheli (8 noiembrie) când se slobozesc berbecii în turma oilor pentru împerechere; Filipii de Toamnă (mijlocul lunii noiembrie), la începutul perioadei de împerechere a lupilor; Stretenia (2 februarie), când se crede că fată ursoaica iar ursul iese din bârlog să-și vadă umbra etc. Spre deosebire de Calendarul bisericesc care dedică toate zilele anului solar Sfintei Treimi (Tatălui, Fiului și Sfântului Duh), Fecioarei Maria și câtorva mii de personaje cu existență reală sau imaginară, canonizate și împărțite pe grade ierarhice, și de Calendarul civil care este un simplu tabel al zilelor lucrătoare sau nelucrătoare, grupate pe luni și săptămâni, Calendarul popular este deschis tuturor personificărilor naturii cu chip de om, pom, plantă, animal, pasăre, reptilă.

Panteonul carpatic, dovadă a vechimii lui, are legături nu numai cu cel greco-roman, decedent încă de la scrierea lui în antichitate, cu zei imorali, puși pe înșelătorii, trădări și incesturi, ci și cu panteonul Indiei antice, care a fascinat mari spirite românești (Eminescu, Brâncuși, Coșbuc, Eliade). Adesea, pe pământul carpatic zeii indieni se numesc și își îndeplinesc atribuțiile lor de acasă: zeul Universului Shiva, în colindul de Crăciun Siva, zeul pluviometric Rudra, în ceremonialul Paparudei, zeul morții Yama, invocat în unele expresii românești (*a da lama* în păsări, în vite, cu sensul de moarte), zeul atmosferic Vayu în personificările românești ale aerului în mișcarea (vânt, viscol, vârtej, vijelie), sacrificiul vacii, mai rar al altui animal, atestat frecvent în Cartea românească a morților.

După accepțiunile date de lingviști termenului de panteon, articolele dicționarului se împart în două categorii: unele definesc edificiile închinat divinităților adorate în religii

monoteiste și zeilor din religiile politeiste, altele definesc reprezentărilor mitice românești ierarhizate după putere, atribuții, vârstă, sex. Sufletul omului, invizibil și intangibil, ține de sacru și, ca urmare, are și el acces în panteonul divin. Dacă românii și strămoșii lor carpațici au asimilat sacrului aștrii, vietățile, plantele etc., nu puteau să se lase pe ei înșiși în afara paradisului, reședința divinității adorate. Omul nu intră în panteon cu trupul, ci cu sufletul. În drum spre nemurire, sufletul vizitează mai multe panteonuri (adăposturi): casa copilului (placenta), trupul, casa, satul etc., în lumea de aici; sicriul, mormântul, cimitirul în lumea de dincolo. Pentru a afla elemente suplimentare despre ceea ce gândește poporul despre suflet, dicționarul îi urmărește cărările și adăposturile locuite efemer în existență, între leagăn și mormânt, în preexistență, de la celula ou la făptura om, și în postexistență, de la veacul de om la veacul vecilor.

Metoda de a-ți forma o imagine generală despre suflet cercetând-i pe dinafară adăpostul (panteonul) este frecvent atestată în proverbe și zicători: *Chipul omului este oglinda sufletului; După față și sufletul; Inima omului i se citește pe față; După coajă cunoști pomul, după haină cunoști omul*⁸ etc. Studiind pe dinafară adăpostul sufletului (trup, îmbrăcăminte, casă de locuit etc.), îți poți face o impresie generală despre cel care l-a creat, l-a înfrumusețat, îl locuiește. Pentru cunoașterea spiritului divin și a sufletului uman, cercetătorul are la dispoziție parametrii exteriori ai adăposturilor locuite: forma (geomorfă sau antropomorfă), culoarea, intrările sau ieșirile etc. După intrările și ieșirile sufletului din panteonurile locuite, românii fac distincție între adăposturile situate deasupra pământului, în care se intră și se iese pe poartă sau pe ușă (locuință, biserică, cetate medievală), și adăposturile din pântecul pământului și al trupurilor vietuitoarelor, în care se intră și se iese pe *gură, gaură, găoază, gârlici, gât* (trupul, peștera sau grota, beciul, bordeiul, groapa de bucate, metroul), adesea zăvorâte de *buze* (buric, buci). Expresiile populare: *cu sufletul pe buze*, când cineva dorește cu ardoare să facă o mărturisire, sau *cu sufletul la gură*, când este extenuată, aproape să-și dea sufletul sunt frecvente în vorbirea cotidiană. Sufletul intră la naștere pe o gură și iese la moarte pe altă gură. Interdicția ca sufletul să vină din preexistență și să plece în postexistență pe guri diferite, este atestată frecvent ca practică magică. Panteonurile fără intrări (oul, molecula, atomul) sau cu o singură intrare (oala, colacul) se sparg sau se rup la moartea și renașterea lor. Prin extensie, verbul a sparge a devenit sinonim cu moartea: spartul Călușului, spartul târgului, spartul necazului etc.

Cititorul nu va găsi în dicționar adevărul sau neadevărurile despre reprezentările mitice sau despre sufletul omului. Nu se face elogiul nemuririi cu care erau identificați geto-dacii, strămoșii autohtoni ai românilor, de grecii antici, ci credinței în nemurire. Aceasta, credința oamenilor, trebuie respectată! Traian Herseni, remarcabil sociolog al Școlii Sociologice de la București, aprecia că o populație care are anumite credințe, convingeri, concepții despre lume și viață și trăiește în conformitate cu normele astfel generate, chiar dacă astăzi ni se par false, absurde, este superioară unei populații care ar deține toate adevărurile din lume, dar nu ar crede în ele, nu le-ar trăi și nu le-ar respecta. *Oamenii au luptat, au suferit și au murit adeseori pentru erorile lor, dar tocmai aceasta dovedește că nu au trăit în minciună, pentru că minciuna începe în clipa în care recunoaștem adevărul și refuzăm cu bună știință să ne conformăm lui*⁹.

⁸ Gheorghe Gabriel, *Proverbele românești și ale lumii romanice*, Editura Albatros, București, 1986.

⁹ Herseni Tr., *Cultura psihologică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 11.



Baza documentară a dicționarului o reprezintă informațiile înregistrate în ultimele două secole de neobosiții culegători ai tradițiilor populare teaurizate în arhive, muzee și colecții particulare, sau publicate în volume și reviste de specialitate. Un omagiu se cuvine adus celor care s-au preocupat de mitologia română, citați cu respect în paginile dicționarului. Informațiile au fost completate de cercetările recente efectuate cu prilejul elaborării Atlasului Etnografic Român. Atât cât i-a permis pregătirea de etnolog, autorul a folosit numeroase informații interdisciplinare, în special din domeniul arheologiei. Lucrarea nu și-a propus să fie completă. Lipsesc multe reprezentări mitice (figurine) modelate din aluat, din lut, cioplite în lemn. Unele, complet desacralizate, au devenit ornamente cusute sau țesute în război. De asemenea, nu au fost definiți așa-numiții oameni de piatră, munții sacrii, toponimia și legendele mitice. Eroii din basme, care nu au nici o legătură cu activitatea practică sau cultică a oamenilor, au fost lăsați, cu bună știință, în afara panteonului.

Articolele de dicționar sunt elaborate unitar, după același tipic metodologic: definiție, descriere succintă a fenomenului definit, localizare geografică și precizarea indicațiilor bibliografice. Termenii cheie poartă trimiteri încrucișate (*) la articolele dedicate acestora. Preocuparea constantă a fost elaborarea unei lucrări accesibile unor largi categorii de cititori și să împace, pe cât posibil, exigența specialiștilor. Întrucât înțelesurile cuvintelor monosemantice sunt mai ușor receptate de cititor, termenii polisemantici, purtători de ambiguități, au fost clasați, uneori, pe sensurile exprimate și apoi prezentați separat. Definițiile sunt formulate prin cuvinte uzuale, adesea prin expresii populare, iar neologismele și termenii tehnici au fost restrânși la strictul necesar. S-a evitat, de asemenea, orice polemică științifică și, ca urmare, în dicționar nu se citează opiniile și lucrările autorilor. De altfel, cei interesați le pot găsi în bibliografia citată la subsolul fiecărui articol, sau în Bibliografia selectivă a dicționarului.

Dicționarul este însoțit de două anexe: *Geomorfismul și antropomorfismul panteonului românesc*, care grupează arhetipurile, după vechime, în marile complexe culturale și religioase ale continentului european (neolitic, indo-european, creștin); *Reprezentările mitice în Cartea românească a morților* cu numele, timpul, locul unde apar și atribuțiile lor în Lumea de dincolo. *Indicele tematic* sistematizează reprezentările mitice după mai multe criterii: ipostaza în care apar, înfățișare, atribuții, vârstă, sex, adăpost și altele.

Dicționarele se elaborează, de obicei, prin simplificarea sau completarea termenilor altor dicționare. Autorul, conștient de riscurile imense la care s-a expus redefinind reprezentările mitice românești după criterii unitare și ordonarea lor într-un panteon, și-a luat, firește, măsuri de siguranță și chei de control. Totuși, lucrarea, de mare complexitate, ar putea să cuprindă și unele inexactități. Firește, autorul își va însuși toate observațiile și criticele îndreptățite, iar dacă vor fi și laude, acestea se cuvin a fi adresate celui care a păstrat neîncetat legătura spirituală cu Vechea Europă, poporului român.

Ion Ghinoiu

București, 21 mai 2001

11/11/11

11/11/11

ABUR, esență vitală care părăsește *Trupul la *Moartea omului, sinonim cu *Suflet. În tehnica descântatului unele femei suflă, scoțând abur pe gură, pentru a alunga boala din corpul persoanei descântate. Se încenează o luptă între două suflete: al descântătoarei și al bolii personificate. **A.**-ul scos pe gură sau care se ridică de pe pielea animalelor oboșite, este asemuit, frecvent, cu sufletul. **A.** se numește și pomană după înmormântarea mortului (Muntenia de nord: Dâmbovița, Buzău) sau mâncarea gătită dată de pomană de ziua *Blajinilor, *Moșii de Vară, *Moșii de Sâmedru (Muntenia, Dobrogea). În acest caz denumirea de **A.** dată pomenii este pusă în legătură cu procesul de fierbere (moarte simbolică) a alimentelor din care iese și se ridică **A.**-ul sau sufletul.

Dicționarul limbii române, Tom. I, Partea I, A-B, Editura Academiei, București, 1913; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1972-1974; Văduva Ofelia, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

ADĂPOST AL SUFLETULUI, sălaș material și efemer al esenței vitale. O soluție preliminară de abordare a sufletului este cercetarea adăposturilor locuite de acesta. Metoda de a-ți forma o imagine generală despre o persoană prin iscodirea adăpostului pe care îl locuiește este definită de proverbele și zicătorile populare: *Chipul omului este oglinda sufletului; După față și sufletul; Inima omului i se citește pe față; După coajă cunoști pomul și după haină omul* etc.



Morminte în grădina
casei în satul Troaș,
jud. Arad

Studiind pe dinafară trupul, îmbrăcăminte, casa de locuit etc., românul își face o primă impresie despre sufletul adăpostit de acestea. Pentru a ajunge la suflet, trebuie trecute mai multe praguri și trepte ale intimității; el este protejat de adăposturi ale *Existenței înșirate precum mărgelile pe ață între leagăn și mormânt (*Leagănul, *Patul, culcușul, *Trupul, *Bordeiul, *Casa, satul, statul, lumea de aici), ale *Postexistenței (*Sicriul, *Mormântul, *Cimitirul, *Lumea de dincolo) și *Preexistenței (uterul, placenta sau *Casa copilului, pânțelele matern). Adăposturile lui pot fi însuflețite (casa, trupul, satul, statul) sau neinsuflețite (cadavrul, casa rămasă pustie), infinit de mici (particulele subcuantice) sau infinit de mari (galaxiile, roiurile și superroiurile galactice). Ele se multiplică ierarhic spre două infinite: spre mica lume a particulelor cuantice și spre marea lume a stelelor și galaxiilor. Un adăpost închide alt adăpost, o cutie neagră, o altă cutie neagră, un adevăr, alt adevăr pe principiul proverbului *Peștele cel mare înghite peștele cel mic*. Totul este legat de tot.

Biberi I., *Permanențele clepsidrei*, Editura Litera, București, 1992; Gheorghe Gabriel, *Proverbele românești și ale lumii romanice*, București, 1986; Ghinoiu I., *Geomorfismul și antropomorfismul spiritului uman*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Leonăchescu N., *Istoria și condițiile la limită tip Dirichlet*, în revista „Getica”, nr. 3-4, tom 1, 1992.

AGHIUȚĂ, zeu al panteonului geto-dac detronat de creștinism, sinonim cu *Drac. Asemănător lui *Tichiută, *Naiba, Ghighiuță, **A.** este un drac mai puțin periculos, uneori simpatic, invocat și în afara contextelor malefice.

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiționale*, Editura ALL, fără an pe copertă; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1972-1974.

ALEGEREA CRAIULUI, ceremonial al morții și renașterii anuale a *Sângiorzului, divinitate agrară substituită de gospodarul care a ieșit primul la arat, sinonim cu *Boii Sângiorzului, *Tânjaua, *Primul arător, *Udătorii.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*.

Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.; Petri Ov., *Craii de la Mocod — obicei din ciclul primăverii*, în „Zestrea”, nr. 1, Bistrița, 2000.

ALEXE CALDU, reprezentare mitică sezonieră în *Calendarul popular care încălzește și purifică spațiul la echinocțiul de primăvară, sinonim cu *Alexie, *Moș Alexă, Alexa Boje, *Ziua Peștelui și *Ziua Șarpelui. Deși bătrân, **A. C.** călare pe cal păzește *Soarele care, plictisit de drumul parcurs zilnic între răsărit și apus, încearcă să se refugieze în ziua *Dochiei (9 martie) în tărâmurile de mieznoapte pentru a lăsa lumea fără lumină și căldură. La Bobotează, în nord-vestul României, el este invocat de copiii colindători care sună din clopoței și bat din fiare vechi în timp ce ocolesc casele și anexe gospodărești să aducă roade bogate: *Chiraleisa!!! / Spic de grâu, / Până-n brâu, / Roade bune, / Mană-n grâne!* (Transilvania, Maramureș).

Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguca Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881.

ALEXIE, reprezentare mitică sezonieră, patron al viețuitoarelor care ierneză sub pământ, în scorburi și sub scoarța copacilor, sub pietre sau în ape. **A.**, care a preluat numele și data de celebrare a Cuviosului Alexie, sau Omul lui Dumnezeu din Calendarul ortodox (17 martie), este sinonim cu Alexe Boje (Moldova, Bucovina), ***A. Caldu** (Transilvania, Maramureș), *Ziua Peștelui (Transnistria) și *Ziua Șarpelui. **A.** încălzește și descuie Pământul la 17 martie, în preajma echinocțiului de primăvară și îl incuie după șase luni, la 14 septembrie (Ziua Crucii), în preajma echinocțiului de toamnă. În Transnistria este considerat sfânt făcător de minuni pe ape iar ziua lui de prăznuire început de un piscicol. Spre deosebire de ceilalți sfinți purtători de chei ale vremii, *Sângiorz și *Sămădru, care patronează câte un singur anotimp, **A.** deschide și închide atât vara cât și iarna. Dumnezeu văzând cât de mult suferă omul de pe urma insectelor le-a strâns pe toate în ziua de 14 septembrie, le-a incuiat într-o lacră (ladă), l-a chemat pe **A.** s-o arunce în apa mării. Ajuns pe malul mării, **A.**, din curiozitate, deschide lacra înainte

s-o arunce în mare. Instantaneu, gândacii, lăcustele, insectele s-au răspândit în apă, în nisip, pe ierburi, în copaci. De atunci, spune o legendă, ...nu numai Pământul, ci chiar și apa mării e plină de tot felul de jigăanii, găngăanii și gujulii. Iar pe Alexie pentru că nu a ascultat de Dumnezeu, l-a transformat în cocostârc ca să adune, între 17 martie și 14 septembrie insectele imprăștiute. Local, ziua de **A.** era numită Retezatul stupilor, zi când se recolta mierea lăsată pentru hrana albinelor pe timpul iernii. Mierea aceasta este un apreciat leac pentru tămăduirea bolilor. La **A.** se greblau și se măturau ogrăzile, târlele și oboarele, se aprindeau focuri prin grădini și livezi, se ocoleau casele și acareturile cu tămâie și cârpă arsă pentru alungarea șerpilor și insectelor, se legau tulpinile pomilor fructiferi cu paie să nu se urce omizile pe crengi, se suna din clopoței sau se făceau zgomote bătând din fiare vechi pentru a speria șerpilor, șopârlele, salamandrele și broaștele. În această zi era interzisă pronunțarea numelui de șarpe sau, dacă era necesar, îi spunea pește. (Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat).

Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguica Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloric*, Institutul de Arte Grafice, București, 1903; Papahagi Tache, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.

ALUAT, arhetip al genezei și materie sacră din care femeia prepară pâinea și *Colacul, sinonim cu *Lut. Ciclul vegetal al grâului, deschis de sămânța semănată și închis de sămânța recoltată (seceratul), a fost asemuită cu lacunara formulă a vieții omului: nașterea, căsătoria și moartea. Conform gândirii magice, spiritul grâului locuiește în corpul plantei mamă până când aceasta naște (face sămânță), se usucă și moare. Din acest moment spiritul grâului se retrage în adăpostul impenetrabil al noii semințe devenind, prin generații succesive, nemuritor. În procesul transformării grâului în pâine, piua, rășnița, moara sunt altare de sacrificiu. Între tehnica confecționării oalei din lut și prepararea pâinii (colacului) din **A.** sunt paralelisme tehnologice și spirituale evidente: eliberarea spiritului

grâului din sămânță și a spiritului pământului, din trupul planetei Pământ prin tăiere, zdrobire, pisare, rășnire, măcinare; adăugarea apei pentru obținerea lutului și ***A.**-lui; frământarea și dospirea materiei în prefacere, lutul și **A.**-ul; modelarea chipurilor divine, forme de oale și colaci care poartă numele unor reprezentări mitice (Arhangheli, Crăciunei etc.); însuflețirea lor prin ardere sau coacere în cuptor sau în *Țest. Scoase din cuptor, pâinea (colacul) și oala sunt animate, au viață, și, ca urmare, pot substitui divinitatea și omul în numeroase obiceiuri și practici magice: date de pomană (oalele la *Moșii de Vară, pâinea și colacii la numeroase sărbători calendaristice), sparte (*Oala mortului la înmormântare) sau rupte (*Colacul miresei la nuntă) ritual etc. În vremurile biblice Dumnezeu a modelat din lut chipul omului, așa cum omul neolitic modelase din lut și **A.** chipurile divine. Dumnezeu și-a însuflețit creația (omul) suflând viață asupra ei, femeia neolitică și-a animat divinitatea din lut (figurinele, vasele) și din **A.** (pâinea, colacii) arzându-le în cuptor.

Ghinoiu I., *Trupul, lutul și aluatul*, în AIEF, serie nouă, tom 3, 1992; Ghinoiu I., *Geomorfismul și antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Văduva Ofelia, *Terminologia darului*, în AIEF, serie nouă, tom 7, 1996.

ALUN (*Corylus avellana L.*), arbust sacru, totem al *Șarpelui, prezent în practicile magice legate de cultul morților și de tămăduire a bolilor. Alunișurile sunt adăposturi preferate ale șerpilor care îi feresc de fulgere și trăsnete pe timpul verii. Acolo, de *Ziua Crucii, șerpilor se adună pentru imperechere, se încolăcesc unii cu alții, fac, din spuma care îi acoperă, piatra nestemată și apoi se retrag în adăposturi pentru iernare. Ca o adevărată divinitate, **A.**-ul își apără și își înmulțește supușii (șerpilor) sau, din contră, îi poate pedepsi. Este suficient numai să atingi șarpele cu o ramură verde de **A.** ca să-l omori sau să previi mușcătura acestuia! **A.**-ul este invocat în descântecurile de dragoste, în cele de mușcatură de șarpe, de *Muma Pădurii, de *Tartăcot, de *Dalac, *Blândă, *Bubat. În Oltenia numele **A.**-ului era implorat inclusiv în descântecul de judecată pentru câștigarea proceselor: — *Bună ziua, Alun mare, / Domn mare! / Ce rudă ești cu ? / — Nimic. / — Nimic să se aleagă, la judecătorie, în divan* Bățul sau nuiaua de **A.** are, în practicile magice, putere fantastică: sprijinit de

ușă apără casa de răuvoitori, ținut în mână orientează pașii omului spre comorile ascunse, încălecat de vrăjitoare o transportă cu viteza gândului unde are nevoie. El este nelipsit din recuzita obiceiurilor calendaristice și familiale. Din bețele de alun se confecționează *Colindele, toiege ornate cu care pițărâii, colindătorii olteni, scormoneau, în timpul colindatului focul din vatră și loveau grinda tavanului. Cu nuiiele de **A.** se aprindeau în curte focurile rituale pentru încălzirea morților, așteptați la *Măcinici sau la Joimari. Bățul de **A.** apare frecvent ca recuzită rituală în obiceiurile de nuntă (*Bățul înflorat al mirelui, bețele de **A.** făcute cadou de mire socrului mare în nunțile țigănești) și în cele de înmormântare (*Toiaug mortului, măsura luată mortului pentru construirea gropii sau sicriului; răbojul pe care se însemnează gălețile cu apă cărate 40 de zile de un copil pentru sufletul mortului). Timpul consacrat în *Calendarul popular culegerii alunelor din pădure este Probejenia (6 august). Alunele care urmau să fie folosite ca leac pentru tămăduirea bolilor erau culese după un ritual special: femeia descântătoare se dezbrăca de haine, făcea plecăciuni și se închina **A.**-lui. Sărbătoarea **A.**-lui, Schimbarea la Față (Probejenia) a Maicii Domnului, are elemente care o apropie de cultul zeiței mamă *Gaia (Geea), specifică complexului cultural neolitic, în opoziție cu zeul tată indo-european, *Sântilie, care îi seacă alunele și îi omoară copiii (șerpilor) când tună și trăsnește.

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

AMARICE, personificare a unei plante cu crengute și frunze asemănătoare cetinii bradului. Planta este arsă (incinerată) de copii în nopțile cu *Lună Nouă împotriva *Vâlvelor (Apușeni).

Frâncu Teofil, Candrea G., *România din Munții Apușeni (Moșii)*, Tipografia Modernă Luis, București, 1888.

AN, personificare a *Soarelui numit **A.** Vechi înainte de miezul nopții de Revelion și **A. Nou**

după miezul nopții, sinonim cu Zeus, Saturn, *Crăciun, *Siva, Mitra, Iisus. Divinitatea **A.** se naște, crește, îmbătrânește și moare împreună cu timpul calendaristic pentru a renaște după 365 de zile, 366 în anii bisecți. *Sfinții* *Calendarului popular, metamorfoze ale **A.**-lui, sunt mai tineri sau mai bătrâni, după șansa avută de aceștia la împărțirea sărbătorilor: *Sânvasăi, celebrat în prima zi a **A.**-lui, este un tânăr chefliu care stă călare pe butoi, iubește și petrece; *Dragobete (24 februarie), fiul *Dochiei, reprezintă zeul dragostei pe plaiurile carpatice; *Sângiorzul (23 aprilie), *Sântoaderul sunt tineri călări pe cai; *Sântilie (20 iulie) și *Sâmedru (26 octombrie) sunt maturi, după care urmează generația sfinților-moși, *Moș Andrei (30 noiembrie), *Moș Nicolae (6 decembrie), *Moș Ajun (24 decembrie) și *Moș Crăciun (25 decembrie).

Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țăranului român 2000*, Editura Pro, București, 1999.

AN NOU AGRAR, moartea și renașterea *Dochiei la echinocțiul de primăvară, 9 martie *Stil vechi. În structurile de profunzime ale spiritului uman, începutul anului se leagă de germinarea semințelor la debutul primăverii. În *Calendarul popular apar două concentrări de sărbători dedicate divinităților ajunse, după 365 de zile, la bătrânețe și moarte: în decembrie, luna solstițiului de iarnă (*Moș Nicolae, *Moș Ajun, *Moș Crăciun) și în luna martie, luna echinocțiului de primăvară (*Baba Dochia, *Zilele Babei, *Moșii sau Măcinici, Moș Alexă sau *Alexii). Determinativele de *babă* și *moș* precizează că Dochia, zeiță neolitică, maternă, lunară și echinocțială, pe de o parte, și *Crăciun, zeu indo-european, patern, solar și solstițial, pe de altă parte, au ajuns la pragul morții, la cumpăna dintre *Anul Vechi și *Anul Nou. La mutarea Anului Nou din primăvară, de la Zilele Babei Dochia, în plină iarnă, la Zilele Moșului Crăciun, unele sărbători, obiceiuri și practici magice specifice **A.**-lui **N. A.** au migrat de la echinocțiul de primăvară la solstițiul de iarnă, la Crăciun, altele, au rămas pe loc, la Dochia. Scenariul ritual al morții și renașterii zeiței primăvara și, împreună cu aceasta, a timpului degradat și îmbătrânit, cuprinde zilele de agonie ale Babei Dochia, între 1 și 9 martie, și zilele de început ale zeiței renăscute (pruncul Dochia), între 9 martie (Măcinici) și 17 martie (Alexie). În prima parte a scenariului de **A. N. A.**

se reda, prin obiceiuri, sacrificii, credințe, acte și formule magice, imaginea timpului îmbătrânit după 365 de zile: deschiderea mormintelor și întoarcerea spiritelor morților printre cei vii; modelarea, din aluat copt sau fiert, figurinelor antropomorfe (*Măcinici, *Sfinți, *Bradoși) mâncate sacramental în ziua morții Dochiei; beția rituală de altădată amintită de obiceiul conform căruia fiecare persoană trebuia să bea în ziua de 9 martie 40 sau 44 de pahare de vin; pomeni abundente; priveghii și altele. Starea de incertitudine se încheie în ziua de 9 martie, echinocțiul de primăvară în Calendarul iulian (Stilul vechi), când se credea că Dochia moare înghețată, iar trupul ei devine stană de piatră, substanță telurică primordială din care renaște pruncul Dochia, timpul și Universul. Acest moment marca **A. N. A.** Partea a doua a ciclului, cuprinsă între 9 și 17 martie (Mucenici — Alexie) exprimă bucuria că lumea a fost salvată de la piere. Victoria Soarelui asupra întunericului și frigului este consolidată de oameni prin aprinderea focurilor rituale; băutul solului cu ciomegele de lemn pentru a scoate căldura din pânțele Pământului. Ei purificau spațiul înconjurător prin curățarea grădinilor, curților și anexelor gospodărești, arderea gunoaielor, alungarea spiritelor malefice cu zgomote metalice, fumegații și cuvinte amenințătoare. **A. N. A.**, era considerat un timp favorabil pentru observații astronomice și meteorologice, pentru acte de divinație și profilaxie. Acum se începea simbolic aratul prin scoaterea plugului în țarină și trasarea primei brazde etc. Dochia la echinocțiul de primăvară, Crăciunul la solstițiul de iarnă redevin ceea ce au fost cu 365 de zile în urmă: copii, tineri, maturi și din nou babă și moș. Termenii de moarte și renaștere a Babei Dochia la **A. N. A.** sunt subînțeleși din textul legendelor și credințelor populare. Personificările calendaristice ale Dochiei se grupează în trei generații: *Zețele Fecioare* (*Sânziana, *Drăgaica, *Lăzărița, *Florile, *Fata Pădurii, *Telele, *Rusaliile etc.), între echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară; *Zețele Mumă* (*Maica Precista, *Muma Pădurii, *Muma Caloianului, *Muma Ploilor, *Mama Dracului etc.), între solstițiul de vară și echinocțiul de toamnă și *Zețele Batrâne* (*Sfânta Vineri, *Sfânta Varvara, *Baba Dochia) apare solstițiul de iarnă și echinocțiul de primăvară.

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1899; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Mușu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982.

AN NOU BIBILIC, scenariul ritual al morții și renașterii *Maicii Precista, personificare a timpului calendaristic, desfășurat în preajma echinocțiului de toamnă, între *Sântămăria Mare și *Sântămărie Mică. *Calendarul popular păstrează în perioada echinocțiului de toamnă amintirea unui străvechi început de an marcat de moartea și renașterea Zeței Mumă peste care părinții Bisericii creștine au suprapus moartea (Adormirea) și Nașterea Fecioarei Maria. Fixând mai întâi moartea (15 august) și, după un ciclu lunar, nașterea (8 septembrie), Biserica creștină a preluat modelul preistoric: moare reprezentarea mitică ajunsă la vârsta senectuții, popular numită Sântămăria Mare sau Precista Mare, și se naște Sântămăria Mică sau Precista Mică. Deși textele religioase îndeamnă să ne bucurăm la Nașterea Fecioarei Maria (8 septembrie): *să trâmbițăm duhovnicește...; Ioachim se veselește și Ana prăznuiește; Să dântuiască toată făptura, să se veselească și David...* etc. românii întâmpină cu mai multă bucurie moartea Născătoarei de Dumnezeu (15 august). Importanța zilei de sărbătorire a Sântămăriei Mare, este subliniată de postul de două săptămâni care o prefățează (1–14 august), de pelerinajele organizate la mănăstirile cu același hram, de deschiderea unui important sezon de nunți (16 august—14 noiembrie), de începerea târgurilor și iarmaroacelor de toamnă, de praznicele de pomenire a morților și pomenile pentru cei în viață. Perioada dintre cele două sărbători, ale nașterii și morții Sântămăriei, numită *Între Sântămării*, se considera timp optim pentru semănăturile de toamnă. Acum se încheia vârătul oilor la munte (*La Sântămăria Mare / Tulesc oile la vale!*), bărbații își schimbă, conform zicalei populare, pălăria cu căciula (*A venit Sântămăria / Te-ai p... în pălărie!*), se interzice scăldatul în apa râurilor

spurcată de cerb și dormitul pe prisma sau în târnațul casei, se angajau pândarii la vîi, se luau măsuri de protecție magică a podgoriilor împotriva păsărilor, se *băteau* (culegeau) nucii. Sântămăria Mare este Zeița Mumă, Născătoarea neolitică, cea mai îndrăgită divinitate feminină a *Panteonului românesc, invocată și astăzi pentru rezolvarea unor probleme presante: de fete pentru grăbirea căsătoriei, de femei pentru ușurarea nașterii, de păgubiți pentru prinderea hoților, de descântătoare pentru vindecarea bolilor etc. După aproximativ un ciclu lunar de la moartea Fecioarei, creștinii îi celebrează, la Sântămăria Mică, nașterea. Unele din obiceiurile specifice Sântămăriei Mici au fost preluate de sărbătoarea vecină, Înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie) numită în Calendarul popular Ziua Crucii și, local, *Ziua Șarpelui. Conform mitului biblic, Fecioara Maria este născută în mod miraculos. Între cele două evenimente, moartea și nașterea Fecioarei Maria, la 1 septembrie, la presupusa *Facere a lumii* (anul 5508 î.Hr.), biserica creștină celebrează **A. N. B.** utilizat, până în secolul al XVIII-lea, pentru datarea actelor și evenimentelor memorabile. Pentru transformarea anilor *biblici* în ani *creștini*, cercetătorii scad din totalitatea unei date consemnate până în secolul al XVIII-lea, 5508 ani, dacă evenimentul s-a petrecut între 1 ianuarie și 31 august, și 5509 ani, dacă evenimentul a avut loc între 1 septembrie și 31 decembrie. În spațiul carpato-danubiano-pontic al Vechii Europe, unde au fost identificate mai multe culturi neolitice, contemporane sau anterioare mitului biblic al Facerii Lumii, ziua de 1 septembrie, **A. N. B.**, este reprezentată de obiceiuri și credințe nesemnificative.

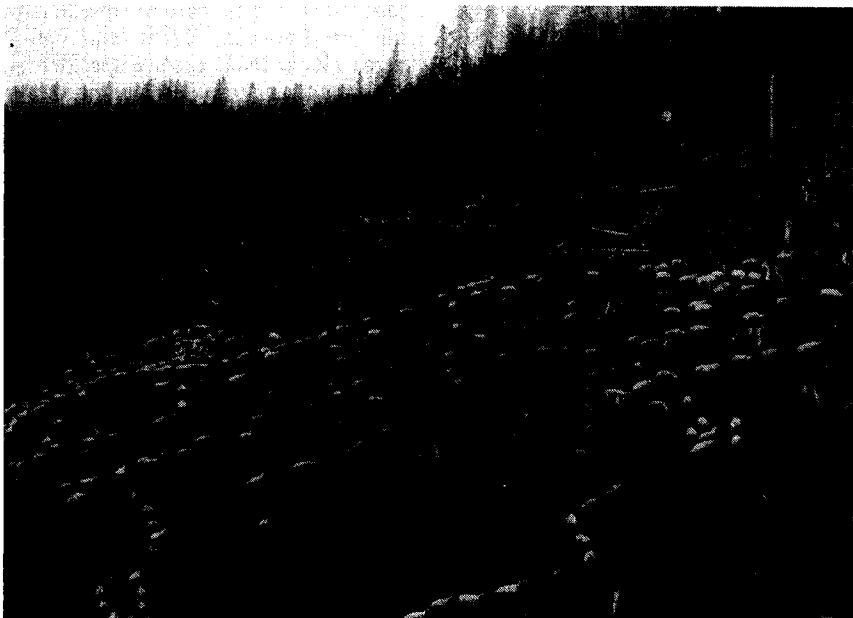
Gimbutas Marija, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucrețius, București, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; *Mineil pe septembrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.

AN NOU DACIC, scenariul morții și renașterii unei divinități geto-dace peste care creștinii au suprapus moartea și renașterea Sfântului Apostol Andrei. Timpul ritual de desfășurare (14 noiembrie — 7 decembrie) cuprinde numeroase sărbători, obiceiuri, acte rituale și practici magice dedicate lupului, totem al dacilor. *Ca-

lendarul popular al românilor este structurat pe două anotimpuri: *iarna* patronată de lup, personificare a întunericului și frigului, *vara* patronată de cal, personificare a luminii și căldurii. Între cele două divinități indo-europene, *Lupul și *Calul, și aștrii care măsoară timpul pământurilor, *Luna și *Soarele, sunt tainice legături: lupul admiră astrul nopții căreia îi cântă *urlând la lună*, calul admiră astrul solar pe care îl ajută să urce zilnic, conform credințelor populare, de la răsărit până la zenit. Opoziția dintre anotimpurile astronomice, iarna și vara, dintre lup și cal este exprimată de ceremonialul numit *Tărbacul, Jueul sau Goana Căinilor practicat și astăzi în unele așezări din Muntenia în a doua zi după Lăsatul Secului de Paște. **A. N. D.** cuprinde, printre altele, moartea și renașterea simbolică a divinității adorate (*Bocetul Andreiului), ospetele nocturne (*Noaptea Strigoilor, sau Păzitul Usturoiului), excese de mâncare, băutură și distracție care amintesc de orgiile antice, prepararea și consumarea alimentelor (*Turta de Andrei) și băuturilor rituale (Covașa), credința că se deschid mormintele și se întorc spiritele morților, că vorbesc animalele, că se prind farmecele și vrăjitoriile, mai ales cele de aflare a ursitei etc. Sfinții patroni ai lupilor sunt *Filipii, haită divină a cărei căpetenie este *Filipul cel Mare, *Sântandrei (30 noiembrie) și *Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

AN NOU PASTORAL, scenariu ritual de înnoire a timpului în perioada de împerechere a oilor și caprelor. Calendarul oierilor români este împărțit în două anotimpuri egale: *vara pastorală* între *Sângiorz (23 aprilie) și *Sâmedru (26 octombrie); *iarna pastorală* între Sâmedru și Sângiorz. Miezul verii pastorale este marcat de *Sântilie (20 iulie), sfânt creștin care a preluat atribuțiile unui zeu preistoric al soarelui și focului, celebrat la nedeile sau Sântiliile ținute pe munți. La miezul iernii pastorale este prăznuit *Sânpetru de Iarnă, divinitate năprasnică care împarte în noaptea de 15/16 ianuarie tainul (oi, vite, oameni etc.) lupilor pe un întreg. Miezurile sezoanelor pastorale sunt marcate și de alte ciudate reprezentări mitice: *Circovii de Vară (16-18 iulie) și, la șase luni depărtare, *Circovii



Peisaj pastoral. Turmă de oi pe muntele Drăghina, sat Nucșoara, jud. Argeș

de Iarnă (15-17 ianuarie). Circovii, de vară sau de iarnă, sunt forțe diavolești care aduc boala în casele oamenilor, numită *Luatul din Circovi* sau *Lovitul din Circovi*, lupi și alte fiare în turmele de vite, incendiile în gospodărie, grindina în holde etc. Zilele de început ale sezonelor pastorale, Sângiorz și Sămedru, și miezurile lor, Circovii de Iarnă și Circovii de Vară, sunt repere calendaristice indispensabile pentru crescătorii de animale, în special crescătorii de oi, pentru planificarea activităților cultive și practice pe un an calendaristic.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

AN NOU VITICOL, ceremonial bahic, de origine tragică, desfășurat în ziua de 1 februarie, numită *Trif, când moare și renaște simbolic, printr-un rit funerar de incinerare divinitatea adorată, sinonim cu *Gurbanul Viilor. Obiceiul începe în dimineața zilei de 1 februarie prin strigăte puternice: *Hai să mergem la Gurbanul!*, anunț identic cu chemarea la un alt scenariu al morții și renașterii divine prin foc, *Focul lui

Sumedru. Înbrăcați sărbătorește, bărbații merg în câmp, la plantațiile de viță de vie, de obicei în sănii trase de cai împodobiți cu coarde de viță de vie. Fiecare proprietar își dezgroapă sticla sau plosca cu vin îngropată toamna, taie corzi cu care se incing peste piept, își fac cununiță pe cap și cingătoare la brâu, efectuează diferite practici magice care garantează că vor aduce rod bogat și protecție împotriva dăunătorilor în noul an și apoi se întâlnesc la petrecerea comună, organizată în jurul focului aprins pe o înălțime. Acolo mănâncă, beau, joacă în jurul flăcărilor, sar peste foc, stropesc cu vin jărăgaiul incins. Seara se întorc în sat cu făclii aprinse în mână și continuă petrecerea pe grupe de familii. Anul vechi, reprezentat de coardele viței de vie arse pe rug și de vinul aruncat în foc, devine, printr-un rit funerar de incinerare, An Nou. Numele local al obiceiului, Gurban, care înseamnă sacrificiul unui animal întreg și împărțit participanților, atestă jertfa oii sau berbecului, obicei care s-a pierdut de-a lungul timpului (Muntenia și Oltenia).

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Oprisan H. B., *Monografia folclorului*

că a Teleormanului, Casa Creației Populare a Teleormanului, București, 1971.

ANA ZACETENIA, stâlp al *Calendarului popular pe Stilul vechi (9 decembrie) când marca solstițiul de iarnă și începutul urcușului Soarelui spre vară. Peste fenomenul astronomic al solstițiului de iarnă Părinții Bisericii creștine au suprapus sărbătoarea Zămislirii Sfintei Fecioare Maria de către Sfânta Ana. După schimbarea calendarului **A.Z.** a devenit o reprezentare mitică nesemnificativă în calendarul popular (Bucovina, Moldova).

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988.

ANA-FOCA, reprezentare mitică românească care deschide și patronază luna lui Cuptor, provenită din amalgamarea atribuțiilor a două sfinte creștine: *Ana și *Foca. **A-F.** aduce în luna iulie arșitele solare care pârjolesc și usucă holdele și plantațiile viței de vie (Transilvania, Banat).

Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1972-1974; Mănguța Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărțile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

ANALGEZIE LA NAȘTEREA SUFLETULUI, practici empirice de ușurare a trecerii sufletului din *Preexistență în *Existență. Nașterea fără dureri, așa cum se realizează, în general, în lumea animalelor, este specifică și populațiilor cu nivel scăzut de civilizație. Dar, chiar în lumea civilizată, travaliul dureros nu îl au toate femeile. Sunt mame care descriu nașterea ca o plăcere a facerii. Fără a absolutiza, durerile la naștere, au sporit împreună cu civilizația modernă. **A. la N.** putea fi obținută de medicina empirică întrucât s-a dovedit științific că intensitatea durerii depinde în mare parte de factori determinați: latura afectivă câștigată prin educație, experiența de viață, mediul social etc. Travaliul suferințelor este o consecință nu numai a percepției contracțiilor, ci și a unor reacții afective provocate de acestea. Obiceiurile la naștere indică o cunoaștere subtilă a proceselor fiziologice ocazionate de venirea pe lume a noului născut. Pregătirea psihică a viitoarei mame începea de la vârsta copilăriei prin orientarea fetițelor spre

jocuri specifice din care nu lipseau păpușile și îngrijirea frățiorilor. Ele erau antrenate în rezolvarea unor activități casnice, specifice feminine. Sentimentul matern era insuficient pe nesimțite, iar frica de naștere și prejudecățile legate de aceasta erau practic necunoscute în satul tradițional. Credințele, deși astăzi par lipsite de sens, aveau un efect psihic deosebit întrucât sădeau încrederea gravidei că totul va merge bine. Obiceiul ca moașa să închidă, prin surprindere și într-un moment bine ales, ușa larg deschisă, izbind-o cu putere, avea, de pildă, efect pozitiv pentru declanșarea sarcinii. În ținutul Pădurenilor a fost consemnată o interesantă tehnică de control a durerilor la naștere, *cuvatul*: în timp ce femeia năștea, bărbatul se văita, gemea și țipa simulând durerile facerii într-o cameră alăturată. În satele din Țara Almăjului se spunea că femeile la naștere aveau voie să-și bată bărbații, în timp ce pe valea Someșului aceștia executau, în momentul facerii, acte rituale de tip simpatic. Practicile cu efect analgezic la naștere erau adaptate specificului ocupațional al zonei: *Când ai dureri de naștere peste șali și la foali, atunci o muiere ia un topor și-l petrece peste cingătura muierei încărcate și zice: De-o fi feciorel / Să iasă la toporel!* Obiceiul se repetă și pentru situația în care se va naște o fată: *ia o furcă cu care toarce muierea și o petrece după brâu și zice: De-o fi fetiță / Să iasă la furchiță!* Mecanismul psihodinamic produs de frică, neliniște, teamă, influențele culturale, credințele puternice, motivațiile și alte stări afective pot afecta durerea la naștere. Conștient sau nu, practicile populare folosite la naștere reușeau să inhibe sau să dezvolte anumiți factori subiectivi realizând, dezideratul contemporan, nașterea fără dureri.

Dan Alex., *Practici magico-medicale în localitatea Vad-Somes*, în „Probleme de etnologie medicală”, Cluj, 1974; Petrovici Emil, *Folclor din țara Almăjului*, în AAF, III, Cluj—București, 1935, p. 47; Stoica Lia, Maier Radu, *Analgesia la naștere în medicina populară*, în „Probleme de etnologie medicală”, Cluj, 1974.

ANDREIU, păpușă confecționată din cărpe în noaptea de *Sântandrei, substituit al *Anului vechi, așezată pe laviță (pat) și jeliță de fete ca un mort. Păpușa, care a luat numele Apostolului Andrei, propovăduitor al credinței în Iisus în primele decenii ale primului mileniu de creștinism în ținuturile de la Dunărea de Jos, este sub-

stitutul divinității care murea și renăștea simbolic la *Anul Nou Dacic, celebrat în perioada Dyonisiacelor Câmpenești (românii din Transnistria).

Ștefănuță Petre V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului*, în AAF, IV, 1937.

ANTANASIILE, reprezentări mitice românești celebrate la Miezul iernii pastorale (16—17 ianuarie) care poartă numele amalgamat al Cuviosului Antonie cel Mare și al Sfântului Atanasie din Calendarul ortodox. Cei doi sfinți creștini, numiți în *Calendarul popular Anton și *Tânase de Ciumă, sunt frecvent invocați pentru sănătatea oamenilor și vindecarea bolilor grele (Banat, sud-vestul Olteniei).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1972—1974; Manguica Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882.

ANTONIE, reprezentare mitică în *Calendarul popular care a preluat numele și data de celebrare a Cuviosului Antonie cel Mare din Calendarul ortodox (16 ianuarie), invocat pentru sănătatea oamenilor (Maramureș).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina Magică*, Editura Polirom, Iași, 1999.

ARHANGHELI: 1. Reprezentări mitice în *Calendarul popular, patroni ai ciobanilor și turmelor de oi, care au preluat numele și data de celebrare ale Sfinților A. Mihail și Gavriil (8 noiembrie) din Calendarul ortodox. În ținuturile pastorale A.-i se celebrău două zile la rând: 8 și 9 noiembrie. În satele unde se amestecau berbecii cu oile pentru împerechere ziua de A. se numea și Nunta Oilor; 2. Îngeri care asistă la moartea oamenilor și le transportă sufletul în *Lumea de dincolo: în Rai credincioșii, în Iad păcătoșii. În tradițiile populare A.-i, conducători ai cetei îngerilor, poartă aripi și săbii. A. Mihail, mai prezent în folclorul românesc în comparație cu A. Gavriil, poartă, adesea, cheile Raiului, se bagă slugă la *Scaraoțchi, uneori se luptă cu acesta, veghează la capul bolnavului dacă acesta este ursit să moară sau la picioare dacă mai are zile de trăit, este naș și prezice moartea cumă-

trului, este patron al țiganilor și altele. Tradiții despre A. au fost atestate în toate zonele etnografice românești.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

ARMINDEN, substitut al zeului vegetației, protector al semănăturilor, viilor și livezilor, al vitelor și cailor care a preluat numele și data de celebrare ale Sfântului creștin Ieremia (1 mai) din Calendarul creștin, sinonim cu *Sângiorz, Maial, Maiagă, *Pom de Mai. Obiceiurile specifice zilei de A. sunt: împodobirea cu ramuri verzi a stâlpilor porților și caselor, a anexelor gospodărești pentru protecția oamenilor și animalelor de forță distrugătoare a spiritelor malefice; implantarea în curte, în mijlocul satului, la stâna de oi, în țarină, între hotare a unei prăjini înalte cu ramuri verzi în vârf sau chiar a unui arbore întreg curățat până spre vârf de crengi și împodobit cu flori, cununi și spice de grâu numit A.; organizarea petrecerilor câmpenești, la iarba verde, la pădure sau în câmp, la vii și livezi, unde se mânca miel fript și se bea vin roșu amestecat cu pelin pentru schimbarea sângelui și apărarea oamenilor și vitelor de boli, în special de ciumă, cum rezultă dintr-o veche strigătură populară: *Frunză verde de pelin, / Iată-ne la Armindenii, / Beau mesenii și mânăncă, / Și de ciumă nu li-e frică!*; rostogolirea prin iarbă, spălarea pe mâini și pe față cu rouă căzută în noaptea de A.; strigarea pe nume a persoanelor presupuse a fi *Strigoii pentru a le împiedica să fure mana vitelor cu lapte și a holdelor semănate; purtarea *Pelinului la pălărie, în sân sau în buzunare; împodobirea ferestrelor și icoanelor cu ramuri sau frunze de pelin; semănatul primelor cuiburi de fasole și castraveți. Local, ziua de A. se considera început de vară și limită calendaristică pentru semănatul porumbului; 2. Ramură verde, protectoare a vitelor și holdelor semănate, pusă ca strajă la stâlpii porților, caselor și anexelor gospodărești în noaptea zilei de Sfântul Gheorghe, străvechi început de sezon pastoral, sinonimă cu Maial, Maiagă, *Steag, Sânjor, *Prepeleac, *Lemn, Stâlp, *Pom de Mai. Obiceiul prinderii ramurii verzi sau implantării A.-lui a fost amalgamat cu tradiția inspirată de episodul omorării copiilor la ordinul lui Irod din *Noul Testament*. Călăii,

după ce ar fi tăiat o zi întregă capetele copiilor, mergând din casă în casă, ar fi pus semn o ramură verde la poarta locuinței unde au ajuns și de unde urma să înceapă a doua zi măcelul. Dar, în timpul nopții, oamenii au pus ramuri verzi la toate porțile, înșelând pe Irod și salvând pe pruncul Iisus.

· Bilțu Pamfil, *Armindenul în Zona Lăpuș*, în REF, nr. 3, 1993; Densușianu Ov., *Graiul din Țara Hațegului*, Socec, București, 1915; Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Frazer G. J., *Creanga de aur*, vol. I-V, Editura Minerva, București, 1980; Vulcănescu R., *Coloana Cerului*, Editura Academiei, București, 1972.

AURAȘ PĂCURAȘ, reprezentare mitică invocată de copii să le scoată apa din urechi când mergeau vara la scăldat. Textul era cântat după ieșirea din apă, pe malul râului sau lacului: *Auraș, Păcuraș / Scoate apa din urechi, / Că ți-oi da parale vechi! sau Leși afară din urechi / Că ți-oi da un galben vechi!* (Neamț, Năsăud).

Fochi A., *Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

AVRĂMEASĂ, personificare a ramurilor florifere ale plantei veninoase numită, local, veninariță (*Gratiola officinalis L.*) din familia *Scrophulariaceae*, care asigură, împreună cu *Pelinul, *Usturoiul, *Odoleanul, *Leușteanul și *Cârstăneasa, protecție magică împotriva *Ielelor. Cei luați (îmbolnăviți) de *Iele, *Rusalii și *Zburător erau scăldați în apa în care se fierbea **A** și cârstăneasă. **A** era invocată, de asemenea, în descântecul și tratamentul de bube dulci (eczemă infecțioasă la copii): *De Avrămeasă, / Cârstăneasă / Toate bubele chemară / La biserică plecară / Pe cele dulci nu le chemară / ... /* (Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*, Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

ĂL DIN BALTĂ, demon care și-a luat numele de la locul unde obișnuiește să stea, în apele stătute, sinonim cu *Drac. Atacă și inecă în special pe cei care înoată noaptea, le pune cărcei la mâini și picioare, îi trag la fund și îi lasă pradă peștilor.

B

BABA COJA, demon feminin, înrudit cu *Avestița, care ia sufletul copiilor nebotezați. (Transilvania).

Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

BABA DOCHIA, reprezentare mitică la vârsta senectuții care a preluat numele și data de celebrare ale Cuvioasei Mucenițe Eudochia Samariteanca, identificată în *Panteonul românesc cu Gaea. **B. D.** este un personaj real care s-a născut în cetatea Iliopolei din Liban în vremea împăratului Traian. Acolo și-a petrecut tinerețea în desfrâu și a strâns o frumoasă avere. Spre bătrânețe, se pocăiește, este botezată de episcopul Theodot, își împarte averea la săraci și se retrage la o mănăstire unde ar fi făcut numeroase minuni. Pentru aceste *merite*, Biserica o sanctifică și o suprapune peste o mare zeiță agrară, celebrată în acele vremuri la începutul lunii martie. Date despre uzurparea zeiței precreștine sunt oferite de chiar legendele Dochiei care ne introduc în lumea specifică satului vechi românesc. Nelipsite tensiuni dintre soacră, **B. D.**, și noră, în unele legende aceasta este soția lui *Dragobete și sora lui *Lăzărel, sunt valorizate ingenios pentru a reda opoziția dintre Anul Vechi care moare și *Anul Nou care se naște, dintre iarnă și vară, frig și căldură, sterilitate și fertilitate. Conform legendelor, **B. D.**, personificare a timpului îmbătrânit, vrea să-și urce oile la pășunea montană în plină iarnă, la sfârșitul lunii februarie și începutul lunii martie. Ca să se convingă că a venit vara, își trimite nora în pădure să-i aducă fragi copti. Ajutată de Dumnezeu, travestit în moș, noră-sa găsește fragi copti și îi duce soacrei într-o ulcică. Convinsă că a venit vara, Dochia începe pregătirea turmei de

oi sau de capre pentru a urca la munte. Nu ia în seamă sfaturile celorlalți ciobani, nu se sperie de răzbunarea zeului Marte căruia îi atribuie devintele jignitoare (*Pe Mărțișor îl trec prin c-rișor!*). Își pune totuși nouă cojoace în spate, în variantele moldovenești și bucovinene douăsprezece, și pornește urcușul însoțită uneori de fiul său, Dragobete. Dar, cum începe urcușul muntelui, pornește o ploaie *mocânească* care nu a stat nouă zile și nouă nopți. Îngreunându-i-se cojoacele în spate, le dezbracă, câte unul pe zi, până rămâne în ie sau cămașă. În alte legende Dochia își dezbracă cojoacele nu din cauza ploii, ci a unei călduri toride. După unele legende, în drum spre pășune ea ar fi tors din furca ținută în brâu firul *Mărțișorului. În ziua a noua sau a douăsprezecea, reducere simbolică a lungimii anului de 12 luni, Dochia moare împreună cu turma din cauza unui ger năprasnic. Trupurile lor, transformate în *stană de piatră*, numite, local, *Oameni de piatră, substanța primordială a vieții pe Terra, sunt identificate de localnici în mai multe masive carpatice: Ceahlău, Vama Buzăului, Caraiman, Izvorul Râului Doamnei, Retezat, Semenice și altele. Conform unor legende, Marte, supărat că i s-a nesocotit puterea, împrumută câteva zile friguroase de la fratele său mai mic, *Februarie, o răpune pe **D.**, și o îngheață de vie. Dar, moartea **B.-ei D.** la 9 martie, Măcinicii, în ziua echinocțiului de primăvară (stil vechi), înseamnă nașterea *pruncului Dochia*. Peste trei luni, la solstițiul de vară, la *Sânziene sau *Drăgaică (24 iunie) aceasta devine *zeiță fecioară*, peste alte trei, la echinocțiul de toamnă, la *Sântămăria Mare, *Sântămăria Mică sau *Maica Precista *zeiță mumă*, și, în sfârșit, spre solstițiul de iarnă și echinocțiul de primăvară, la **B. D.**, *zeiță la vârsta senectuții*, când trebuie să moară și să renască împreună cu timpul. În raport de

metamorfozele calendaristice ale Marii Zeițe neolitice, uzurpată de **D.**, divinitățile feminine ale Panteonului românesc se grupează în trei generații: *zeițe fecioare* (*Floriile, *Sânzienele, *Drăgaicele, Lăzările, *Ielele etc.), între echinocliul de primăvară și solstițiul de vară, *zeițe mumă* (*Maica Precista, *Maica Domnului, *Muma Pădurii, *Muma Caloianului, *Muma Dracului etc.), după solstițiul de vară și *zeițe bătrâne* (Sf. Vineri, Sf. Varvara, *Dochia), în preajma solstițiului de iarnă și a echinocliului de primăvară.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul sec. al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Mușlea L., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Mușu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909; Șeineanu L., *Dicționar Universal al limbii române*, Scrisul Românesc, Craiova, 1929; Voronca-Niculită E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

BABA OARBA, reprezentare mitică feminină la vârsta senectuții, reprezentantă a moșilor și strămoșilor, în jocurile copiilor. Nevăzătoare și, uneori, îmbrăcată cu cojoc din piele de oaie întoarsă pe dos, **B. O.** aleargă și prinde câte un copil din *lumea de aici* pentru a-l lua cu ea în **Lumea de dincolo*, sinonimă cu De-a Chimița, De-a Mija. Copilul care joacă rolul **B.-ei O.**, legat la ochi, caută să atingă sau să rețină unul din copiii care se foiesc, gesticulează și cântă o melodie specifică folclorului juvenil.

Evseev Ivan, *Jocurile tradiționale de copii. Rădăcini mitico-rituale*, Editura Excelsior, Timișoara, 1994.

BABĂ BĂTRÂNĂ, reprezentare mitică în **Cartea românească* a morților care vămuieste sufletul pe drumul care leagă lumea de aici de **Lumea de dincolo*. Mortul este sfătuit cum să depășească unul din momentele critice ale călătoriei: ... *La mâna dreaptă / E o lină fântână; / La lină fântână / Este s-o Babă Bătrână, / Cu ciomag în mână / Și cu brâu de lână. / Gheorghe,*

ea mi ți-o cere / Tot picioru-âl stâng / Gheorghe, și mâna dreaptă. / Să ții, Gheorghe, să nu-l dai, / Și tot să mi-l dai, / Patruzeci de gulerele, / Toate cu bănuț la ele; / Patruzeci de colăcei / Toți cu lumină-n ei (Iorgovanu, Lupșa de Sus, jud. Mehedinți).

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

BABIȚI, personificare a suferinței provocată de creșterea dinților la copii alungată prin descântec: ... *Babiți cu neodihnă, / Babiți cu mult plâns / Și cu foc nestins. / Ieșiți, / Pieriți! / Din creștetul capului ...* (Oltenia, Muntenia, Moldova).

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiționale*, Editura ALL, fără an pe copertă; Nițu Georgeta, *Plante din Flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

BALĂ SPURCATĂ, demon respingător, aducător de boli, sinonim cu **Drac*. Cu acest nume este frecvent amintit în descântece.

BALINA, monstru acvatic amintit în vrăji și descântece. În descântecele de Năjit și de Albeață descântătoarea trimite suferințele bolnavului la **B.** în Dunăre: *Fugi, năjite, / Nu te așeza, / Nu te logodi, / Nu te șirui, / Nu te culca. / Du-te la balina-n Dunăre, / Că balina te știe / A te bea, / A te ospăta, / A te șirui, / A te culca...* (*Descântec de Năjit*, satul Nereju, jud. Vrancea). Dacă **B.** din descântec este balena, cetaceul care trăiește în oceanele lumii, apariția ei în folclorul vechi românesc reprezintă, pentru moment, o enigmă.

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiționale*, Editura ALL, București, fără an pe copertă.

BARBA BOIERULUI, personificare a unei plante din flora spontană a României (*Ajuga laxmanii*) din familia *Labiatae* care crește prin fânețe, tufișuri și marginea pădurilor, invocată în practicile magice de femeile și bărbații fără copii. Ramurile înflorite ale plantei, considerate parte bărbătească, erau puse în scaldătoarea oamenilor iar ramurile neînflorite, parte femeiască, în scaldătoarea femeilor sterile. Se credea că **B. B.** favorizează lactația lăuzelor și animalelor.

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

BARBA LUI MOȘ AJUN, fuior de cânepă primit ca plată de preotul care sfințește alimentele în *Ajunul Crăciunului (Moldova, Bucovina).

BARBA OGORULUI (PĂMÂNTULUI): 1. Spirit al grâului reprezentat de ultimele spice lăsate intenționat nesecerate pe holdă pentru a rodi în anul viitor. Mânunchiul de spice legat la vârf cu fir roșu era cinstit cu sare și o bucată de pâine așezate pe pământ, la rădăcina plantelor (Câmpia Română, Moldova, Transilvania, Basarabia — zona Orheiului, Cetatea Albă); **2.** Împletitură triunghiulară sau dreptunghiulară a primelor spice de grâu făcută la începutul secerișului, sinonimă cu Pieptenele. **B. O.** se păstrează la icoană ca ceva sfânt până la semănatul grâului, uneori până la seceratul recoltei viitoare.

Buzilă Varvara, Bot N., *Cânepa în credințele și practicile magice românești*, in AMET, 1968-1970; Ioniță I. I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară din Țara Oltului*, București, 1943.

BARBA URSULUI (*Equisetum maximum Lam.*), personificare a unei plante ierboase din familia *Equisetaceae* cu tulpini sterile și fertile, invocată pentru lecuirea bolilor de plămâni, rinichi și afecțiunilor ginecologice, pentru calmarea durerilor de dinți. Tulpinile, de culoare alb-roșiecată, sunt căutate și mâncate de *Urs primăvara, când iese din bârlog, motiv pentru care este numită și Cucuruzul ursului.

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

BARCA FUNERARĂ, mijloc de transport al sufletului din lumea de aici în *Lumea de dincolo. Spre deosebire de trupul înhumat la trei zile de la deces, sufletul pleacă după 40 de zile pe apă în cadrul unui spectaculos ceremonial funerar numit Slobozitul apei, dezlegarea izvorului etc. Obiceiul se organizează pentru fiecare mort în parte după șase săptămâni de la moarte sau, pentru toți morții plecați din obște, după un an de zile. În satul Runcu din jud. Gorj femeile iertate veneau la ceremonia care se desfășura la începutul secolului al XX-lea pe malul unei ape curgătoare (pârâu, râu) cu o jumătate din coaja

uscată a unui dovleac, numit de localnici cotovaie, două lumânări lipite una de alta și întoarse cu capetele în sus, ca un sfeșnic cu patru brațe, cărbuni aprinși, un băț pentru răboj, o ramură de măr, un bănuț, o cârpă (basma), o oală de lut, un colac sau o pâine. Secvențele obiceiului au avut următoarea succesiune: așezarea ștergarului pe malul râului, turnarea apei peste ștergar, atâtea oale sau găleți de apă câte se vor duce în zilele următoare pe la vecini, cioplirea pe răboj a numărului de găleți vărsate, aprinderea lumânărilor din cotovaie, așezarea în cotovaie a bănuțului, cărbunilor aprinși, colacului și florilor, lansarea pe apă a bărcuței improvizate, aruncarea pe apă a ramurii de măr și a răbojului, împărțirea pomenilor (colacul, oala de lut, cârpa) la trecătorii sau copiii care asistau la ceremonial. Barca plutește până este scoasă la mal sau este răsturnată de curentul de curgere al apei. Nimeni nu se mai îngrijește de ea intrucât se consideră că este plecată definitiv. Obiectele au semnificații ușor de recunoscut: ramura de măr este substitutul mortului (morților), cotovaia reprezintă barca funerară, cărbunii aprinși rugul funerar, bănuțul plata luntrașului iar oala, colacul și cârpa pomana mortului. În arhetipologia generală a imaginărilor barca este alăturată celorlalte simboluri ale intimității (grota, casa, mormântul, pântecul matern). Prin forma sa, care sugerează luna la primul și al doilea pătrar, barca capătă o teribilă semnificație funerară. În mitologia greco-romană luntrașul Caron trece cu barca Styxul, fluviu infernal, sufletele morților, incinerate sau înhumate de oameni pe Pământ, în schimbul unei monede, numită obolul mortului.

Murgoci Gr., *Slobozitul izvorului de apă*, in Sez., an. XXXIV, 1901, nr. 5-7.

BARZA, pasăre de baltă, substituit al *Zeitei pasăre generatoare de viață, simbol al fertilității și abundenței, care aduce pe coșul casei frățiori și surioare celor mici, sinonimă cu cocostârc. **B.**, oaspete drag așteptat cu nerăbdare să sosească primăvara din țările unde ierneză, prevestește: timpul (*Dacă berzele pleacă din vreme se zice că iarna va fi grea, dacă pleacă târziu, iarna va fi scurtă și călduroasă*); belșugul (*Dacă un om vede mai multe berze primăvara, va face multe care de porumb*); norocul (*Se crede că va fi mare noroc în casa pe care barza își face cuib*); ursita (*Oamenii care văd o singură barză, zic că rămân singuri, mai cu seamă fetele și băieții rămân*

neacășatorii; Cine vede întâia oară primăvara o singură barză, zice că e semn de moarte; incendiul (*Dacă se aprinde undeva o casă, vestește oamenii prin tocănitul cu ciocul lor*) și altele. Este invocată, imitându-i glasul (tocănitul ciocului) prin bătutul lemnului cu degetul și pronunțarea formulei magice *Doamne fereste!*, pentru a alunga sau a preveni un rău de care cineva aude sau îl vede. Glasul divin al B.-ei este redat atât de bătutul ritmic al unei scânduri cu unul sau două ciocane din lemn (*Toaca de lemn), cât și de lovirea cu degetul în lemn. Cuvântul onomatopoeic *a tocăni* este păstrat astăzi de unele zicale și expresii românești: *A tocăni la cap* înseamnă a pisa pe cineva cu vorba. Bătutul lemnului cu degetul, ca de altfel și bătutul toacei și clopotului au fost, la început, o practică magică, o *Bătaie rituală.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale române, București, 1999.

BATĂ-L CRUCEA, demon respingător, aducător de boli, care poate fi învins de semnul crucii făcută cu mâna pe corp sau cu limba în gură, sinonim cu *Drac.

BĂBĂRUȚĂ, reprezentare pluviometrică sinonimă cu *Paparudă, *Mamaruță, zeii indieni Maruți. B. este invocată de ceata care o însoțește în timp ce colindă prin curțile oamenilor să dezlege ploile în verile caniculare: *Băbăruță, Ruță, / Dă, Doamne, ploită, / Ploită curată, / Fără nici-o piatră...* (Cociuba Mare, jud. Bihor).

Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; Dumezil Georges, *Zeii suverani ai indo-europenilor*, Univers Enciclopedic, București, 1997.

BĂIETOI, mire al *Drăgaicii, zeiță fecioară protectoare a lanurilor de grâu și orz în timpul dansului ei nuptial. Rolul B.-ului este jucat în ceata feminină a Drăgaicii de o fetiță îmbrăcată băiețește (Teleorman).

Oprîșan H.B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creației a Teleormanului, București, 1971.

BĂLȚATUL, *Drac îmbrăcat ca o *Brezaie, cu toale bălțate, colorate.

BĂTAIA RITUALĂ A PĂMÂNTULUI, practică magică efectuată de copii în ziua de Măcinici, *Anul Nou Agrar, pentru alungarea frigului și scoaterea căldurii, pentru sănătatea și norocul oamenilor. În timp ce copiii loveau

Pământul cu bețele sau ciomegele, strigau în cor: *Intră frig și ieși căldură, / Să se facă vreme bună / Pe la noi pe bătătură!* (Muntenia, Oltenia). Pe arii relativ extinse se credea că Pământul era bătut cu maiurile (un fel de ciocane uriașe din lemn), cu toiegele, măciucile sau botele de către Moși, spirite ale strămoșilor, identificate în calendarul creștin ortodox cu cei 40 de Sfinți Mucenici din cetatea Sevastiei. În timp ce lovea Pământul aceștia s-ar îndemna strigând în cor: *Patruzeți de sfinți voinici, / Dați cu botele-n Pământ, / Ca să tune (intre) frigul, / Să iasă căldura!* (Moldova). Adesea, se bătea cu botele și ciomegele și în focurile aprinse în curți și grădini în ziua de Măcinici (Banat). Uneltele cu care copiii sau Moșii bat Pământul să scoată căldura și colțul ierbii sunt frecvent modelate din aluat și mâncate sacramental, precum Măcinicii (forme antropomorfe preparate din aluat, fierte sau coapte), în ziua de 9 martie.

Fochi Adrian, *Datini și eresuri populare la sfârșitul sec. al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1899.

BĂTAIE RITUALĂ, practica magică menită să aducă sănătate, să alunge spiritele malefice, să fertilizeze spațiul, să exprime prietenia, atașamentul și solidaritatea dintre oameni (bătutul prietenește pe umăr). Gestul B.-ii R. apare în zilele de *Anul Nou (*Sorocova), *Măcinici (*Bătutul pământului cu bețele sau maiurile), Lăsatul Secului de Paște (*Bătaia cucilor cu opinca, bătura alviței, *Tărbacul căinilor), Ziua Crucii (*Bătutul nucilor pentru a face rod și anul viitor), *Crăciun (*Bătaia sau scormonitul colindătorilor cu bețele sau *Colindelele în foc) etc. B. R. este secvența cheie a oricărui scenariu de întemeiere a adăpostului (casa, satul, statul, mormântul), cunoscută sub numele de bătutul Parului sau stâlpului, și are ca origine instinctul înăscut de întemeiere a *Casei copilului prin actul nuptial.

Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țăranului român*, Editura Pro, București, 2000.

BĂTĂTURĂ (TRĂNITURĂ), personificare a suferințelor produse de îngroșarea pielii de pe podul mâinilor și talpa picioarelor din cauza

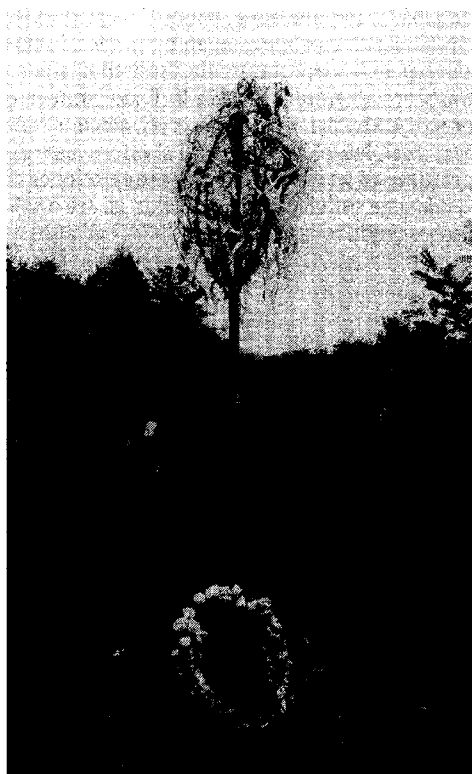
frecării repetate. Tratamentul empiric (legarea locului cu ceapă putrezită în țuică) este însoțit de terapia descântecului cu care se alungă suferința personificată: *Trântitură, / Trântitură, / Prin iume se vântură. / S-a trântit, / S-a învărtit, / Tocmai aici a nimerit. / Dar N. a venit / Și plângând ni s-a jelit. / Noi repede am luat / Trântitura la descântat / S-am cetit-o / S-am afurisit-o. / Peste nouă mări, / Peste zeci de țări / Am azvârlit-o ...*

Pamfile Tudor, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, Editura Saeculum I.O., București, 1999; Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Școalelor, București, 1944.

BĂTUTUL PARULUI, *Bătaie rituală și model exemplar de întemeiere a adăpostului sufletului (casa copilului, casă, sat, stat). **B. P.**, imagine a hierogamiei cosmice, a Cerului patern cu Pământul matern, este definită de expresia românească *a bate stâlpu* (*parul*). Practica magică a **B.-ui P.** la întemeierea adăpostului și primele invenții tehnologice ale omenerii (semănatul cu parul, aprinderea focului prin frecarea lemnelor, zdrobitul semințelor cu pisălogul în piuă etc.) își au originea în reflexologia și mișcarea de du-te-vino a reflexului sexual. La casa miresei, uneori sub un măr din grădină, persoane inițiate (brădarul, stegarul, colăcarul, vornicul) oficiază împerecherea tinerei perechi prin spargerea talerului miresei, întors cu fața în jos, cu prăjina *Steagului de nuntă al mirelui; aromăni înfig merele roșii, simbol al miresei, în brațele crucii care formează scheletul steagului de nuntă; în Vâlcea *Bradul de nuntă se implântă în colacul miresei, iar în Bucovina bățul inflorat, simbol al masculinității, este petrecut prin colacul găurit al miresei. Adesea, în Muntenia și Dobrogea, în vârful bradului de nuntă este înfipt un măr sau gutuie, simbol al nupțialității. Este posibil ca actul nupțial petrecut în văzul tuturor să fi fost preluat, într-un târziu, de aceste substitute divine, paralel cu dezvoltarea sentimentului de pudicitate. Structura ceremonialului nupțial amintește de o posibilă inițiere sexuală a tinerilor de către nași, reprezentanți ai moșilor și strămoșilor în linie paternă, practică atestată până târziu la unele societăți arhaice. Informațiile etnografice și folclorice, precum obiceiul atestat în Țara Almăjului ca mireasa să nu doarmă prima noapte cu mirele și abundența folclorului

erotic pe această temă (*Nașul vede întâi ... miresei; Înaintea ginerelei trece nașul; O dată vede nașul ... finei*) ridică problema controversată a inițierii finilor de către nași în vederea procreării. Strigăturile adresate nănașului în timpul nunții cultivă ambiguitatea, generatoare de înțelesuri și subînțelesuri legate de plata găinii, simbolul miresei nuntite. Aluziile erotice la adresa nașului, ideal de masculinitate și virilitate, abundă de-a lungul întregului ceremonial nupțial. Instituția nășiei ne trimite dincolo de semnificația creștină a termenului, unde biserica îi consideră pe nași părinți spirituali ai finilor, la bărbatul cel mai în vârstă, la *tatăl* sau *strămoșul* neamului, la conducătorul care își manifesta *ius noctis*, direct sau prin substitute, rolul fecundator al femeilor.

Brad nupțial pe mormântul unui tânăr necăsătorit în satul Runcu, jud. Gorj. Axul viriloid al tulpinii intersectează ovoidul feminoid obținut din îndoirea crengilor de brad



Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Vulcănescu Romulus, *Etnologie juridică*, Editura Academiei, București, 1970.

BĂTUTUL TOACEI, practică magică prin care se obține glasul divinității fitomorfe prin lovirea ritmică cu unul sau două ciocane din lemn a unei scânduri, de obicei din paltin, numită *Toacă. Prin **B. T.** feciorii și copiii chemau spiritele morților care-și părăseau mormintele la Joimari pentru a petrece cu cei vii sărbătorile echinocțiului de primăvară. Obiceiul era practicat și pentru alungarea norilor amenințatori, aducători de grindină și vijelie pe timpul verii, pentru aflarea ursitei în timpul *Vergelatului, în noaptea de *Anul Nou etc. Toaca, al cărui nume în limba română reprezintă chiar sunetul produs în timpul bătăii, apare în numeroase obiceiuri și practici magice, în toponimia sacră a Carpaților, în basme și expresii populare. În cultul Bisericii Creștine Orientale glasul celui mai simplu instrument din lemn mângâie și cheamă credincioșii la închinăciune, anunță începutul zilei rituale și principalele momente liturgice. Excludând plăcile percutante ale budiștilor și șintoștilor Extremului Orient, **B. T.** de lemn este practicată astăzi de români, greci, armeni, bulgari, ruși, letoni, sârbo-croați și estoni. Este de presupus că acest instrument, care emoționează și mângâie sufletele credincioșilor, își are originea în neoliticul agrar și reprezintă, cel puțin în spațiul carpato-danubiano-pontic, amintirea Marii Zeițe, spre deosebire de bătaia rituală a tobelor, invenție atribuită populațiilor pastorale și războinice indo-europene. De la bătaia rituală cu *Sorcova la *Anul Nou pentru sănătatea și prosperitatea celor bătuți, la pământul bătut cu maiurile de lemn pentru scoaterea căldurii și alungarea frigului în ziua de *Măcinici, de la bătaia rituală a grâului înspicat cu *Sulul împodobit ca să bage bob, la bătutul nucilor la Ziua Crucii cu prăjina de lemn pentru a le transmite rod în anul următor, de la bătaia vergelelor din lemn verde în noaptea de *Vergelat pentru aflarea ursitei la **B. T.** de lemn sunt supraviețuiri ale ideologiei neolitice, când se considera că divinitatea adorată își avea reședința aici, pe Pământ, în tot și în toate. Prin transferul reședinței (Raiului) său de pe Pământ în cer, substitutul zeiței geomorfe, Toaca din lemn, devine o personificare celestă care cântă acolo, sus, la miezul

noptii ca să trezească cocoșii de pe Pământ la primul lor cântat, indică poziția Soarelui pe cer, numită La Toacă, când începe slujba de seară la biserică etc. Dincolo de simbolismul contemporan creștin-ortodox, Toaca are o certă protoistorie precreștină.

Cristescu C., *Forma arhitectonică a semnalelor de toacă; polifonii de toacă*, în REF, nr. 3-4, 1990; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

BĂTĂ, substituit și tovarăș de drum al omului în lumea de aici și a sufletelor morților în *Lumea de dincolo, sinonim cu *Colindelele, bățul, ciomagul și *Toiagul. În satul românesc bățul și traista erau piese obligatorii purtate de om la ieșirea din gospodărie. Un păstor adevărat se despărțea de **B.** numai pe timpul mesei. Până la începutul secolului al XX-lea **B.** își substituia, în anumite împrejurări, proprietarul: rezemată de poartă sau de ușă, păzea simbolic, în lipsa stăpânilor, casa lăsată neîncuiată cu lacăte și chei. Legătura dintre **B.** și om este de ordin spiritual, ca între frații de cruce. Dar, spre deosebire de frații de cruce care se leagă trup și suflet până la moarte, **B.** își însoțește tovarășul și pe lumea cealaltă. În munții Apuseni se pune în groapa mortului un băț crăpat la un capăt în care se introduce un ban; cu bățul se sprijină la mers sau se apără de dușmani, iar cu banul plătește vămile din lungul drumului. În alte sate **B.** sau bota de lemn se așeza în mâna mortului sau în sicriu. După unele credințe, aceasta i-ar fi necesară sufletului călător să se apere de *Căteii pământului care, necunoscându-l, îl latră în prima noapte. În Mehedinți se dădeau de pomană pentru sufletele morților bete din mălin, arbust din familia *Rosaceae* care crește prin pădurile umede de la deal și munte.

Frâncu Teofil, Candrea George, *România din Munții Apuseni*, București, 1888; Ghinoiu Ion, *Lumea de aici, Lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

BELITUL TURCII, moarte violentă a *Turcii, zeiță taurină în *Cetele colindătorilor de *Crăciun, sinonimă cu Moartea sau Înecatul Turcii. Colindatul feciorilor se încheia a doua zi de

Crăciun (26 decembrie), în centrul satului, după executarea dansului fără egal al Turcii și omorârea ei cu *Băta sau cu pușca. După acest moment culminant al activității cetei de colindători, care marca sfârșitul *Anului vechi și nașterea *Anului Nou, urmează stricarea măștii T-ii, arderea sălașului (paele pe care au dormit feciorii la gazda comună) și un mare ospăț funerar (Transilvania de sud).

Gherman Tr., *Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în AF, vol. V, 1939; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

BENGA, drăcoaică care fură, precum *Muma Pădurii, nou-născuții. Umblă noaptea goală, despletită și cu țâțele aruncate peste umăr. Înjurătura *Lua-te-ar Dracu* este sinonimă cu *Lua-te-ar Benga* (Dobrogea, Bărăgan).

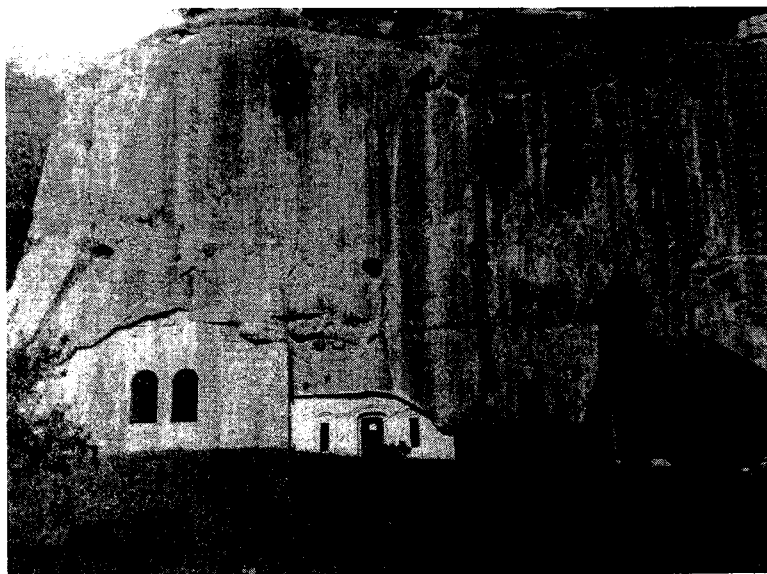
Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

BEȚE RITUALĂ, obiceiul de a bea 40 sau 44 de pahare de vin în ziua de 9 martie, străvechi început de *An Nou Agrar, celebrat la echinocțiul de primăvară. Starea euforică necesară depășirii momentului critic generat de moartea și renașterea divinității la Anul Nou se putea

obține prin diferite mijloace: substanțe narcotice, dans și **B. R.** Se credea că vinul băut la Măcinici se transformă de-a lungul anului în sânge și putere de muncă. Dacă cineva din satele în care se practica obiceiul nu putea bea 40 sau 44 de pahare pline cu vin, trebuia să-l guste sau să fie stropit cu el. Numărul paharelor de vin băute ar corespunde cu numărul Sfinților Mucenici din Sevastia care poartă, în *Calendarul Popular, diferite denumiri zonale: *Moși, *Sfinți, Sfințisorii, *Măcinici și altele (Moldova, Muntenia).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

BISERICA, adăpost antropomorf al spiritului divin, sinonim cu casa Domnului, bazilică, pantheon. Planul tripartit orizontal (altar, naos și pronaos) și silueta dezvoltată pe verticală (turla, pereții și temelia) redau silueta Domnului Iisus în stare de veghe și de moarte. Altarul și turla sunt capul, naosul și pereții corpul iar pronaosul și temelia picioarele. Dintre criteriile de clasificate ale B-ilor un interes spiritual aparte îl reprezintă elevația și materialul de construire. **B.** românească a parcurs aceleași etape evolutive cu locuința omului: **B.-i** săpate în pământ (**B.-ile**



Adăposturi sacre în satul Corbi, jud. Argeș: biserici cioplite în piatră și în lemn

bordei), amenajate în grotle naturale sau antropomorfe (**B.**-ile grotă, **B.**-ile catacombă); **B.**-i parțial îngropate sau cioplite în piatră (Nă-măiești, jud. Argeș) și în cretă (Basarabi); **B.**-i de suprafață. Lăcașele creștine din prima categorie sunt supraviețuiri ale *Geomorfismului neolitic, reproduceri miniaturale ale adăpostului Zeitei Pământ cu chip de ou. Idealul de frumusețe al divinității feminine este păstrat atât de intimitatea **B.**-ii amenajate la început în chiar pântecul pământului, cât și de liniile ovale și volumele semisferice (arcade, bolte, cupole etc.) ale lăcașului înălțat deasupra pământului. Amintind de străvechea civilizație forestieră, opusă civilizației mediteraneană a pietrei, **B.**-ile din lemn au atins culmi arhitecturale inegalabile. Acestea sunt lucrate de meșterii țărani după modelul propriilor case de locuit: sunt construite din bârne îmbinate în cununi orizontale, au dimensiuni apropiate locuinței, cu pereți și icoane îmbrăcate adesea cu ștergare țesute sau cusute. În multe **B.**-i se intră ca în casa veche românească, de pe prispă sau din pridvorul sprijinit de stâlpi ciopliți din lemn. Multe **B.**-i din satele Olteniei, Munteniei și Moldovei sunt lipsite de turn (turlă). Turnul **B.**-ilor cu înălțime mică din provinciile extracarpatiche și din unele sate din sudul Transilvaniei și Munții Apuseni contrastează cu semeția turnurilor **B.**-ilor occidentale care par a spinteca cerul pentru a se apropia cât mai mult de divinitatea exilată de indo-europeni și creștini de pe pământ, din tot și din toate, în înaltul cerului. **B.**-ile din Transilvania și Banat au, sub influența arhitecturii monumentale în piatră, romanică sau gotică, turnul înalt sau foarte înalt. Aici, prin mijloace tehnice ingenioase, meșterii țărani au dat dovada științei înălțării turnurilor ascuțite și foarte înalte, cele din Maramureș ating aproximativ 60 m. Indiferent de zona în care au fost ridicate, **B.**-ile românești se disting prin eleganța liniilor și proporționarea volumelor, prin frumusețea și bogăția decorului exterior, sculptat și crestat în lemn, prin căldura picturilor interioare. Decorul exterior este, ca tehnică, ornamentală și loc de concentrare a ornamentelor, apropiat caselor țărănești; intrarea în **B.**, mai ales acolo unde apare tinda și pridvorul, ancadramentul ușilor și ferestrelor, acoperișul, streșina și spațiul de sub streșină sunt identice celor două adăposturi, unul sacru, celălalt profan. Tălpile masive de lemn care spri-

jină pereții și ultima cunună de bârne (un fel de consolă sub streșină), au, uneori, capetele cioplite în forma țestei calului, sunt împodobite cu rozete și alte simboluri precreștine pătrunse pe *usa din dos*, prin intermediul meșterilor populari, din lumea profană în lăcașurile ortodoxe de cult. Ușile propriu-zise, lucrate dintr-o singură bucată de lemn, sunt acoperite în întregime cu creștături geometrice și motive artistice identice cu cele care apar în alte domenii ale artei populare românești: geomorfismul și stilizarea accentuată a motivelor zoomorfe, fitomorfe și antropomorfe. Arhetipurile neolitice (rozeta solară, arborele vieții, pasărea, șarpele, balaurul) stau alături de arhetipurile indo-europene (capetele de cai, creștături simple de tipul dintelui de lup și altele). Stâlpii de susținere ai pridvoarelor se remarcă prin siluetele lor elegante și divers sculptate și prin bogăția creștăturilor ce îi împodobesc. Adesea, pereții exteriori sunt împărțiți în două registre de un brâu din lemn sculptat în formă de frânghie groasă și răsucită, o spirală care inconjoară **B.**-i, precum brâul de lână pe la mijlocul trupului. Din cele 600 biserici de lemn active, peste 200 sunt monumente istorice. Izolat, s-au conservat vechi și valoroase **B.**-i de piatră, cele mai cunoscute fiind situate în satele de pe Valea Streiului (Țara Hațegului), construite începând din sec. 13, cele de pe Valea Mureșului și din Zarand.

BLAJINI, reprezentări mitice ai oamenilor primordialii, sau ai moșilor și strămoșilor, celebrați primăvara, la *Paștele Blajinilor, de obicei în ziua de luni după Duminica Tomii, sinonimi cu Rocmanii (Rohmanii, Rugmanii). Numele lor, de origine livrească, intrate în folclor prin romanul popular de largă circulație în Evul mediu românesc, *Alexandria*, definesc credințe mult mai vechi, cert precreștine. **B.**-i trăiesc la hotarul dintre *lumea de aici* și *lumea de dincolo*, pe malurile Apei Sâmbetei, la vărsarea acesteia în Sorbul Pământului sau chiar sub pământ. Ei ar fi descendenți direcți ai lui Adam și Eva, ar fi luat parte la facerea lumii, ar sprijini Pământul etc. **B.**-i sunt oameni de statură mică, umblă goi și au corpul acoperit cu păr. Bărbații se întâlnesc cu femeile o dată pe an, la Paștele **B.**-lor, pentru a face copii. Băieții sunt crescuți de mame până merg în picioare și pot să se hrănească, după care trăiesc în izolare și secează împreună cu băr-

bații. Sunt credincioși, buni la suflet, blânzi și înțelepți, incapabili de a face rău, duc o viață austeră, cu posturi severe. Sunt însă oameni simpli, proști, nu știu să calculeze sărbătorile, în special Paștele, pe care îl sărbătoresc cu o întârziere de opt sau mai multe zile, când văd că sosesc pe Apa Sâmbetei cojile de ou roșu aruncate special de gospodine pe apă în vinerea sau sâmbăta din Săptămâna Patimilor. Când văd cojile de ou în țara lor îndepărtată, în general după o săptămână de opt zile, ei serbează *acolo*, noi *aici* Paștele **B.**-lor sau Paștele Morților. În această zi credincioșii depun ofrande pe morminte, bocesc morții, impart pomeni, fac libați-uni, se întind mese festive în cimitir, lângă biserică, sau în câmp, la iarbă verde. (Moldova, Bucovina, Dobrogea, Maramureș, Bistrița-Năsăud).

Cartoian N., *Cărțile populare în literatura românească*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974; Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, București, 1901; Oisteanu A., *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, Editura Minerva, București, 1989.

BLÂNDĂ, personificare a urticariei, boală care se manifestă prin apariția pe piele a unor bășicuțe de culoare roșie, însoțite de mâncărimi. Terapia empirică a **B.**-ei era însoțită de psihoterapia și meloterapia descântecului: *Pleacă Ion / Pe cale, / Pe cărare / Se întâlni cu faptul, / Se întâlni cu Blanda. / — Blandă lipită, / Blandă sturătă / Să piei, / Să răspiei, / De la Ion să piei / Să te înmoi, / Să rămâie Ion / Curat, / Luminat, / Ca bobul de grâu curat!...*

Gorovei Artur, *Folclor și folcloristică*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990; Candrea I. A., *Folclor medical comparat*, Casa Școalelor, București, 1944.

BLOJ, zeu patern la vârsta senectuții în cetele masculine de colindători (*Căluș, *Brezaie, *Cerb, *Turcă), mascat sau îmbrăcat altfel decât ceilalți cetasi. **B.**-ul, personaj necuvântător al cetelelor de feciori, fertilizează, uneori cu phalusul de lemn legat la brâu, natura înconjurătoare.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

BOADNICU, trup neînsuflit al zeului *Crăciun, substituit de un copac care moare violent,

prin tăiere, și renaște, printr-un rit funerar de incinerare, la sărbătorile solstiului de iarnă, sinonim cu *Cloșcă, *Butuc de Crăciun. În *Ajunul Crăciunului bărbatul tăia un copac din pădure și îl aducea în casă. Seara, capul familiei cu **B.** în brațe, femeia cu o tipsie încărcată cu mâncăruri de post și diferite fructe (stafide, portocale, pere etc.) și copiii ieșeau în curte, la strejeru (par în mijlocul ariei de care se lega caii la treieratul grâului). Acolo, după ce se punea pe tipsia sprijinită pe strejeru de usturoi ca să fie sănătoși s-a introdus o monedă de argint, bărbatul mulțumește **B.**-lui: *Dumnezeule, Dumnezeule, vin să cinăm cu belșug, cu noroc, cu sănătate și cu tot ce ai dat!* Revin în casă, ard puțin **B.** pe vatră, urmând ca zi de zi, până la Bobotează, să fie ars în întregime. Membrii familiei se așezau la masă, mâncau câte un cătel de usturoi ca să fie sănătoși de-a lungul anului și tăiau turta sacră în mai multe bucăți: una pentru **B.**, una pentru vite și câte una pentru fiecare persoană din casă. Se considera că cine găsește moneda de argint va fi norocos în noul an. La masa din Ajunul Crăciunului se bea sau se gusta obligatoriu vin. Dimineața, când membrii familiei se întorceau de la biserică, pășeau peste un fier pentru a fi sănătoși peste an, intrau în casă cu câte un lemn (cracă, așchie) în mână, îl puneau pe foc și invocau divinitatea: *Domnul să dea noroc!* Se gustă ficiți prăjiți de pasăre, se culcă și când se scoală, mănâncă din belșug și merg în vizite pe la rude cu uratul: *Pasăre, Pasăre! / Dumnezeu să vă dea noroc.* Dar, în tradiția populară se pot substitui în anumite contexte rituale și ceremoniale nu numai pomul cu divinitatea, ci și *Pomul cu Omul. O ghicitoare megleno-română despre om sună astfel: *Pom cu picioarele în sus.* Dacă se înlocuiește cuvântul picior cu sinonimul său popular, *crac*, atunci textul paremiologic devine *Pom cu cracii în sus.* Altfel spus, pomul are crăci, omul are craci. De aici până la etimologia cuvântului Crăciun este numai un pas. Obiceiul a fost atestat la megleno-români.

Papahagi N. Pericle, *Meglenu-români. Studiu etnografico-filologic*, fără alte date pe copertă.

BOCET, exprimare individuală a durerii și suferinței provocate de moartea ființei dragi sau a divinității adorate (**B.**-ul *Călușului, **B.**-ul *Lăzărelului, **B.**-ul *Paparudei, **B.**-ul *Caloianului, **B.**-ul *Andreiului, **B.**-ul *Crăciunului, **B.**-ul

*Turcii), prin gesturi, cuvinte de deznădejde și melodii tănguitoare, sinonim cu *cântec de mort* (Transilvania), *jelit* (Moldova), *bocet* (Muntenia). Astăzi pot fi întâlnite, la români, patru etape evolutive ale **B.-ui**: ***B.** arhaic, formă genuină de exprimare a durerii; ***B.** jurnal-oral care narază moartea prematură a omului, intervenită în condiții năprasnice (sfâșiat de animalele sălbatice, înecat, trăsnet, mort departe de țară etc.); ***B.** versificat cu motive folclorice îndelung cizelate și realizate artistic; **B.** nemărturisit (frământare, suferință interioară).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904.

BOCET DE POMENIRE, dialog purtat în cimitir, la căpătâiul mormântului, de cei vii cu *Sufletele morților în zilele de comemorare a decedului (șase săptămâni, un an, 7 ani, sămbetele moșilor sau la moartea unei rude, vecin, consătean). **B. de P.** îmbracă forma unui dialog în care răspunsul mortului se lasă așteptat. Prin tehnica bocitului, prin timpul și spațiul ritual în care se desfășoară, **B. de P.** are rol catartic, de liniștire a sufletului. Mortul este informat despre tot ce s-a petrecut aici după plecarea lui, despre greutățile și împlinirile membrilor familiei, despre ceea ce i-a trimis (pomeni de tot felul), i se solicită să-i povestească despre el și lumea de acolo, i se cer sfaturi și sprijin pentru depășirea greutăților de aici etc.

BOCET VERSIFICAT, manifestare a durerii provocate de moartea unei ființe dragi prin cuvinte și melodii duoase, menită să-i dovedească celui plecat dragostea și atașamentul nemărginit, sinonim cu *cântec de mort* (Transilvania), *jelit* (Moldova), *bocet* (Muntenia). **B.-ul V.** face trecerea de la ***B.-ul** propriu-zis la *Căntecele funerare (*Bradul, *Zorile, *Cântecul de priveghi) a căror funcție principală este inițierea sufletului mortului înainte de plecare în *Lumea de dincolo. Asemănător Căntecelor ceremoniale și rituale de înmormântare, **B.-ul V.** are nume-

roase elemente artistice. El este un monolog cu sufletul mortului, căruia bocitoarea i se adresează la persoana a II-a sau a III-a, sau un dialog în care răspunsul se lasă așteptat, în momente bine precizate de cutumă: acasă, în zilele care preced înmormântarea (dimineața, la amiază, înainte de a se insera); pe ultimul drum, în ziua înmormântării; la cimitir; după înmormântare până la Slobozirea (dezlegarea) izvorului și la alte date calendaristice legate de cultul morților (Sămbetele morților, *Zilele moșilor). Bocirea mortului este un atribut al femeilor: rude apropiate, vecine sau prietene cu mortul. În situații speciale bocesc, în taină, și bărbații. Ordinea în care se bocește este prestabilită: rudele apropiate, rudele îndepărtate, vecinele, prietenele și oricare femeie care dorește să transmită, prin mortul care pleacă, vreun mesaj propriilor morți. Pot funcționa și alte criterii de desfășurare a ceremoniilor de primire a mesajelor de către mort de la cei rămași aici: vârsta bocitoarei (femeia în vârstă are prioritate față de cea tânără), gradul

Doină de petrecut mortul în satul Leșu,
jud. Bistrița-Năsăud



de rudenie (de mamă, de tată, de fiică, fiu, de sot, soție, de frate, soră etc.). B.-ul V. poate apare și în alte circumstanțe legate de despărțirea celor dragi: plecarea feciorilor în armată, căsătoria fetelor, mai ales când se măritau în alt sat, iar ca bocet parodie, la șezători și clăci. Spre deosebire de bocetele de cătănie unde se evidențiază mamele, nevestele, surorile și drăguțele flăcăilor sau bărbaților plecați la armată sau la război, la nuntă bocesc miresele, mamele și surorile acestora. Practicat în afara contextului funerar. B. V. are diferite funcții: de ușurare sufletească și realizare a catharsis-ului (bocetele de cătănie și de nuntă), moralizatoare (*De ce n-ai murit mai de mult, / Să-ți fac groapa mai afund, / Că aicea îi de tine, / Nu cu mâna-n cap la mine, / Că aicea-i locul tău, / Nu cu mâna-n capul meu!*) și, uneori, de divertisment (*Ioane, Ioane, / Fie-ți țărâna ca lâna, / C-ai avut ... ca mâna!* Structura muzicală este adaptată momentului: frază simplă, cu una sau două rânduri melodice, cu intonație lugrubă, mai ales la sfârșitul ei. Deși improvizatia individuală își are rolul său, B.-ul V. păstrează de la zonă la zonă, și uneori, de la sat la sat, motive folclorice caracterizate prin oarecare stabilitate. Motivele folclorice redau, prin textul cântat: gradul de rudenie și amicitia care leagă bocitoarea de defunct (*Draga mea, măicuța mea, ...; Vere, vere, dragul meu ...*); binețe (*— Bună zia, Ionică, / Da de ce nu zici nimica? / De ce, pui, nu mulțumești ...* Botoșana, jud. Suceava); este informat că-i sosește carte domnească (*— Scoală, mamă, de pe masă, / Că-ți vine carte domnească, / De aici să te pornească, / Cu caru cu patru boi ...* Frumosu, jud. Suceava); i se cere iertare (*...Și fă bine și mă iartă, / Poate ți-am greșit vreodată ...* Botoșana, jud. Suceava); manifestarea revoltei față de moarte (*Ardi-te-ar focu de moarte, / Tu deloc nu faci dreptate. / Un'te cheamă, nu te duci, / Un'te-a lungă, acolo fugi!* Hârtoape, jud. Iași), față de pământul, groapa și cimitirul unde pleacă, față de cucul care i-a prevestit moartea (*Ș-a cântat cucuntr-un prun, / Ca să mă gătesc de drum... Vama, jud. Suceava*), de cel care l-a sfătuit să plece (*Da cine te-a sfătuit, / De-aist drum l-ai pornit? / C-aist drum cine îl face, / Înapoi nu-l mai întoarce... Heci, jud. Iași*); este lăudat (*...C-ai fost gospodină aleasă / Și-n grădină și în casă ...* Bilca, jud. Suceava); îi este prezentată durerea cu care participă la înmormântare animalele (*— Ieși*

afară până-n prag, / De vezi vitele cum rag, / Ele nu rag că n-au fân, / Ele rag că n-au stăpân ... Heci, jud. Iași), locuința (*Cântați-vă, voi, pereți, / Că de maica rămâneți, / Cântă-te casă și masă, / Că măicuța mea vă lasă ...* Eșanca, jud. Botoșani), ograda, grădina (*Plângi și tu ograda largă, / Mămuca nu te mai calcă, / Plângi și tu grădina mândră, / Mămuca nu te mai udă... Botești, jud. Suceava*) etc.; este invitat la masă, să deschidă ochii, să-și ia zua bună, să mai vină pe acasă, să scrie carte de pe *Lumea de Dincolo etc.; i se dau asigurări că va fi primit cu căldură de rudele mai devreme plecate dincolo (*— Ieși, Valerică, la porțiță / Și i-al pe bunicuțu de mânăuță, / Și-l du, Valerică, la a lui căsuță... Tolești, jud. Suceava*); i se amintește de truda zadarnică din lumea de aici (*Pentru atâta ai lucrat? / Pentru trei scânduri de brad! / Pentru atâta ai muncit? / Pe doi metri de pământ! ...* Ciprian Porumbescu, jud. Suceava). Dar, asemănător *Cântecului funerar propriu-zis, drumul este fără întoarcere: este îndemnat la resemnare, sigură rămâne întâlnirea la judecata de apoi (*- Meri, Ioane, meri cu bine, / C-om veni și noi ca mâine / Și ne-om întâlni toți odată, / La scaunul de judecată ...* Sabasa, jud. Neamț); este descrisă moartea antropomorfă, înșelătoare și nemiloasă, care vine călare (*Batâte-ar pustia moarte, / Unde mergi, nu faci dreptate, / Te-ai suit pe cal călare, / Ș-ai venit în fuga mare / Ș-ai legat calul de gard ...* Horodniceni, jud. Suceava); drumul spre Lumea de dincolo (*Mamă dragă, un'te duci / Și pe ce drum o apuci? / Să n-apuci pe cel cu spini, / C-acolo dai de străini, / Să mergi pe cel cu floricele, / Ca să dai de nemurele ...* Moțca, jud. Iași), cum arată cealaltă lume (*C-acolo așa i-o lume, / Fără sat, fără de nume, / Căraruș-a-i fără urme... Vama, jud. Suceava*).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904.

BOCETUL ANDREIULUI, secvență a scenariului ritual de înnoire a timpului anual la moartea și renașterea lui *Sântandrei, zeu adorat de

strămoșii autohtoni ai românilor, geto-dacii, care a preluat numele Sf. Apostol Andrei. Păpușa, confecționată din cărpe și așezată pe laviță, substituit al mortului, era bocită de fete în noaptea de 29/30 noiembrie, *Anul Nou Dacic (Valea Nistrului).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Ștefănuță P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

BOII SĂNGIORZULUI, scenariul morții și renașterii anuale a zeului vegetației, patron al timpului călduros, substituit de primul gospodar care a ieșit la arat, sinonim cu *Tânjaua. Spre deosebire de obiceiul Tânjaua care și-a luat numele de la o parte componentă a plugului, **B. S.** se referă la animalele de tracțiune, boii, substituiți de feciorii care duc pe umeri jugurile împodobite cu verdeață, legate de teleguța în care stă *zeul* vegetațional, rol jucat de primul bărbat care a ieșit la arat (Maramureș).

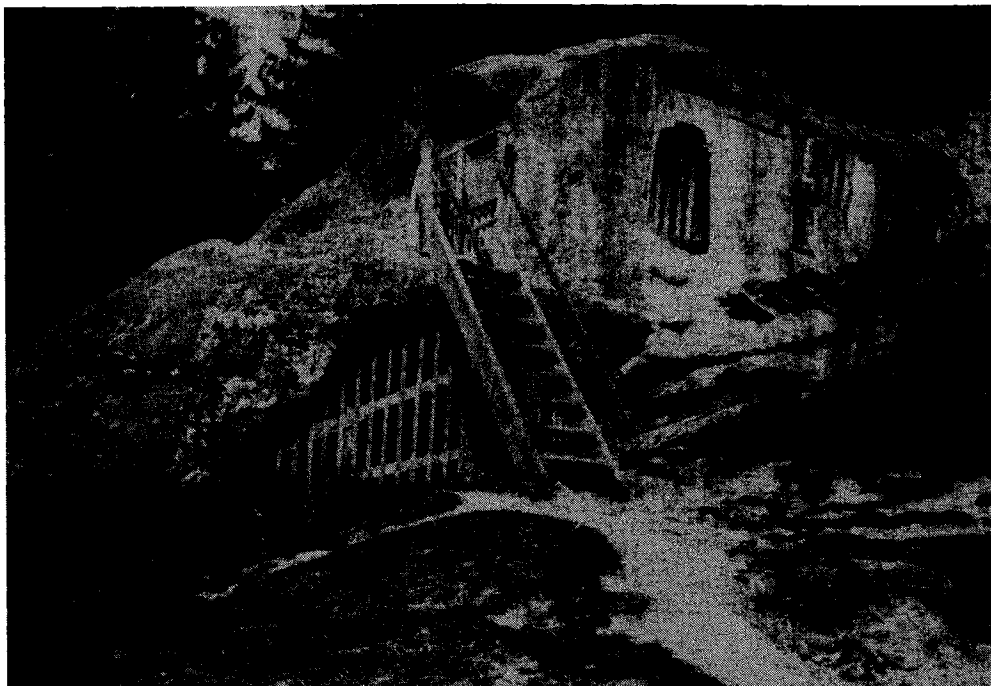
Bănățeanu T., *Tânjaua*, în Marm., I, Baia Mare, 1969.

Adăpost geomorf: chilia cioplită în piatră atribuită de tradiția populară lui Daniil Sihastru, Putna, jud. Suceava

BONZĂ, reprezentare mitică înfiorătoare care sperie oamenii în păduri, sinonimă cu *Borza, *Gândacul morții. Spre deosebire de Borză, **B.** este un bărbat ... *Cu ochii zgâți, / Cu dinții rânjiți, / Cu barba până-n genunchi, / Cu păru până-n pământ* care sperie oamenii și copiii sau le scurtează viața *Zilele să le scurte, / Viața să le ciunte.* (Transilvania).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

BORDEI, adăpost *Geomorf amenajat, după modelul Grotei preistorice, în pântecul Pământului. Oamenii în **B.** și morții în *Mormânt trăiesc în unul și același mediu prietenos oferit de Terra Mater. Numele **B.**, cuvânt din substratul lingvistic autohton, geto-dac, a fost preluat, sub diferite forme, și de popoarele învecinate (bulgari, sârbi, unguri, ruteni). Locuința subterană, provenită dintr-o groapă săpată la o adâncime care variază de la câțiva zeci de centimetri până la trei metri și acoperită cu pământul dislocat, cu



paie sau trestie, este o soluție constructivă atesată pe multe meridiane ale lumii (China, India, Caucaz, Africa, Brazilia etc.). Acolo unde solul friabil a permis săpatul *gropii* sau *culcușului* prin dislocare a pământului a apărut numai-decât și locuința **B**. Spre deosebire de celelalte adăposturi preistorice (grota, peștera, coliba etc.) care sunt, în limba română, de genul feminin, **B**-ul face excepție, este de genul neutru. Cunoscut în antichitate de greci și romani și locuit în vremurile istorice de celți și slavi, **B**-ul a supraviețuit în spațiul carpato-dunărean până la mijlocul secolului al XX-lea. Două frumoase exemplare pot fi vizitate astăzi la Muzeul Satului din București. Aria lui de răspândire ocolește muntele datorită imposibilității de a săpa groapa în stană de piatră. În schimb, el este frecvent atestat în zonele de câmpie și deal cu substratul argilos sau marnos. Acolo, **B**-ul este perfect adaptat condițiilor climaterice: răcoros pe timpul verilor caniculare, călduros în iernile geroase, ferit de viscoalele și vârtejurile care spulberă spațiile extracarpătice larg deschise. Pe de altă parte, satele — **B**., construite în locuri retrase, ferite de drumurile principale și mascate de vegetația care creștea pe acoperișurile lor, au reprezentat una din soluțiile de supraviețuire în condițiile tulburi ale istoriei. Nu numai casa a fost îngropată precum mormântul în pământ, ci și anexele gospodărești: grajdul animalelor, format dintr-o singură încăpere, numit *dam*, pivnița pentru păstrarea vinului la plantațiile de vii, numite *B.-pivniță*, construcțiile de interes public cum ar fi *bisericile-B*. și *B.-le cârciumă*, construcțiile cu importanță strategică. Urmele unui **B**. cârciumă, de dimensiuni impresionante, construit în marginea unei pădurii, au fost descoperite în anul 1964 pe valea Călmățuiului de Teleorman, la vest de vatra vechiului sat Balta-Lungă. Sunt atestate, cu detalii de construcție, numeroase biserici **B**. în Podișul Getic și Câmpia Românăilor. **B**-ul și casa deasupra soluului au avut aceleași etape evolutive de construcție. Din planul monocelular, cu o singură încăpere, cu vatră de foc în centru, s-a dezvoltat bordeiul cu două camere (una de preparat hrana, numită *la foc*, *la vatră*, *ogeac*, *cunie* și una de dormit numită *sobă*), trei (o bucătărie și două camere de locuit) și patru (bucătărie, două camere de locuit și cămară unde se depozitau alimente, cereale, băuturi și unele obiecte cas-

nice.). Intrarea se face printr-un mic adăpost numit *gârlici*, format din trepte flancate, la **B**-ele vechi, de două paturi săpate în pământul cruțat, numite *brăgaie*. Gârliciul, care unește, precum gâtul omului, interiorul de exterior, a generat prispa și pridvorul casei românești. Acoperișul, chiar dacă este construit din lemne peste care se așează pământ, nu se sprijină nicio-dată pe nivelul de călcare al solului. Pereții, lipiți cu pământ, sunt construiți din bârne iar pe ușa și grinzile gârliciului abundă motive ornamentale solare, cabaline etc. **B**-ul este o comoară documentară nu numai pentru arheologi și etnologi, ci și pentru lingviști. El păstrează mai multe cuvinte de origine preromană: *bordei*, *gârlici*, *brăgaie*, *bărnă*, *vatră*.

Nițu N., *Originea și repartitia geografică a bordeiului*, „Arh. Olt.”, Serie Nouă 1993, nr. 7; Russu I. I., *Etnogeneza românilor. Fondul autohton tracodacic și componenta latino-romană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

BORIȚA, mască taurină în *Cetele colindătorilor de *Crăciun, substituit al zeiței adorate care moare și renaște împreună cu timpul calendaristic la solstițiul de iarnă, sinonimă cu *Turca (sudul Transilvaniei).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Gherman Tr., *Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în AF, vol. V, 1939.

BORZA, reprezentare mitică înfricoșătoare care sperie copiii în somn, sinonimă cu *Bonză, *Gândacul morții. Se arată în visul copiilor, sperându-i. Apare sub formă de femeie urâtă, mâniaoasă, cu ochii zgâiți, cu dinții rânjiți, cu gura căscată, cu buzele negre (local, este numită Buză-neagră), cu picioarele butucănoase. **B**. este folosită în zicalele de amenințare a copiilor neascultători: — *Fugi de acolo că te mîncă Borza!*; — *Culcă-te că vine Borza și te mîncă!* Copilul speriat de **B**. se descântă: ... — *Alelei, Borză imborzată, / Borză infocată, / Borză uricioasă, / Borză fioroasă!* / *La N. nu te duce, / Vacu nu-i scurta, / Zilele nu-i ciunta, / Ci mi te grăbește, / Și mi te pornește, / La Marea cea mare, / Este-un pește mare; / Aceluia veacu scurtă-i / Zilele ciuntă-i! / N. să rămâie curată / Luminată, / La maica ce-a dat-o ...* (Bucovina).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Editie îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

BOSORCOI, nume oșan al *Strigoifului viu care ia mana holdelor și vitelor cu lapte pe timp de noapte.

BOU, animal funest care își anunță stăpânul, prin refuzul de a trage la jug, că îi va veni *Moartea. Același mesaj îl transmit și vitele care apar în vise, în special **B.-ul** negru și vaca neagră duse de funie sau lăsate libere în cireadă. **B.-ii** sunt animalele obișnuite înjugate la carul funerar care transportă trupul mortului de acasă la cimitir, așa cum *Calul, *Cerbul duc în spate sufletul acestuia pe *Drumul mitic, în *Lumea de dincolo. Adesea, **B.-ul** este invocat în cântecele și bocetele funerare: — *Ai, boiți, boiți, / Pe cine cărați / Pe cine plimbați, / Pe cine duceți ... (Al boilor, Izverna, jud. Mehedinți)*. În schimb, marile sacrificii atestată frecvent în *Cartea românească a morților, este, precum la indieni, *Vaca.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904.

BOU FERECAT, alai nupțial al zeului vegetației substituit de boul împodobit cu cingători, curele, zale, clopote, flori de *Sânziene și însoțit de anturajul său divin în ziua de 24 iunie, sinonim cu *Bou Înstruțat, *Draci și Bou Înstruțat (Țara Bârsei).

Muşlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.

BOU ÎNSTRUȚAT (ÎMPĂNAT), nunta dinvină a zeului vegetației substituit de taurul împodobit, desfășurată în perioada solstițiului de vară (*Sânziene sau *Rusalii), sinonim cu ***B. Ferecat**, ***Draci** și **Bou Înstruțat**. Taurul, simbol al vitalității și virilității nestăvilite, a fost înlocuit de **B.** (taur castrat), animal docil care se lasă gătit precum mirele la nuntă și plimbat în fruntea alaiului nupțial pe ulițele satului. Cu două săptămâni înainte de nuntă, ceata de feciori alegea mirele: un bou, uneori o pereche de boi. El trebuia să fie alb sau bălțat, cu coarne mari și cu deschidere largă între ele, cu mers frumos și capul ridicat. Din momentul alegerii, **B.-ul** se

bucură de un tratament privilegiat: este bine spălat, hrănit, țesălat și, firește, mai puțin muncit. În noaptea care precede nunta, feciorii priveghează în jurul focului aprins într-o poiană din pădure, păzesc cu atenție **B.-ul** care paște în voie, inclusiv prin semănături, jupoaiie coaja ciresilor sălbatici din care își confecționează curelele, carâmburile și coifurile cu care se vor masca a doua zi, împletesc cununa **B.-lui**, simbol al cununiei, din flori de câmp. Dimineata gâtesc mirele cu un covor sau cu fețe de masă frumos cusute de fetele din sat, cu brăie, panglici și podoabe, îi agată clopoței în coarne și cununa de flori pe după gât. În satele unde apar mascați, aceștia își pun coifurile pe cap, își înfășoară pulpele picioarelor cu carâmbi, se încing cu curele din scoartă de cires, se ung cu grăsime pe față și își dau cu cenușă, își caută câte o nuia lungă și cu câteva frunze în vârf, astfel să șuiere sau să imite răgetul taurului când o rotesc în aer pe deasupra capului. Local mai pot apare un fecior îmbrăcat cu haine femeiești, numit *Curva*, un băiat de 10-12 ani îmbrăcat în frunze și cren-gute de stejar și fag, numit *Pădure*. Feciorii, personaje sacre în anturajul zeului, îl apără și participă, alături de el, la fecundarea mediului înconjurător. Alaiul nupțial intră în sat după încheierea slujbei la biserică. În satele unde apar mascați, alaiul are următoarea ordine: Pădurea merge înainte, urmează Dracii (feciorii mascați) care înconjoară *Curva*, taraful lăutarilor și, în fine, mirele, **B. I.**, încadrat de feciori uneori înarmați cu puști din lemn, sau de perechi formate din fete și feciori. Doi feciori țin în mână câte un corn al boului și îi scutură clopoteii la porțile gospodariilor. Alaiul traversează satul de la un cap la altul, în ritmul muzicii și în sunetele ciudate scoase din învărtirea nuielelor cu frunze în vârf. Pe melodiile sprintene de joc ale lăutarilor, Dracii topăie, sar, se apropie cu gesturi grotești de oameni, se strâmbă la ei, îi amenință. *Curva* își joacă rolul fără reținere, se îmbrățișată și se sărută cu Dracii, se culcă cu ei imitând actul sexual și orgiile din cortegiile dionisiace. După ce colindă întregul sat, nuntașii revin la gospodăria *mirelui*. Alaiul intră pe poarta larg deschisă de gazdă, **B. I.** înconjoară de trei ori masa din mijlocul curții pe care se găsește un blid cu grâu și o sticlă de băutură, imitând Dansul Isaiei din ritualul creștin și jocul ritual *De trei ori pe după masă*. În final, **B.-ul** este dus să se odih-

nească după ce i se scot țesăturile și podoabele. Cununa purtată pe după gât sau în coarne este agățată pe peretele grajdului sau al șurii. Feciorii mascați merg la râu unde își dezbracă hainele de Draci și se scaldă în apa sfințită cu o zi înainte de preot. După scaldă Dracilor se grăbesc să intre în râu și alți membrii ai obștii cu convingerea că vor deveni sănătoși, voinici și norocoși dacă vor atinge apa în care s-au spălat feciorii din alaiul divin al **B. I.** Urmează ospățul cu mâncare, băutură, joc și voie bună. Ceremonialul a fost atestat, în diferite variante locale și stadii de involuție, în Țara Oltului, Țara Bârsei, Țara Hațegului, Valea Țiblesului, Podișul Târnavelor, Câmpia Transilvaniei, zonele Sibiu, Alba Iulia și altele.

Densusianu Ov., *Graiul din Țara Hațegului*, Sococ, București, 1915; Gherman Tr., *Sărbătoarea bouului sau Boul ferecat*, în *Mar.*, 1969; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.

BOURA, ceremonial nupțial de trei zile, Ajunul Bobotezei, Boboteaza și Sântion, al zeiței taurine, sinonimă cu *Turca, *Bourita. Cei 10-15 feciori îmbrăcați sărbătorește poartă o față de pernă prinsă pe piept sau pe spate, pe care este cusut un cap de cal sau de cocoș. Feciorul care se travestește în mireasă se numește **B.**, iar cel care se travestește în ginere — Gogoriță. Vătaful este conducătorul cetei, stegarii păzesc și poartă steagul de nuntă. Steagul, lucrat cu măiestrie la o gazdă de fete nemăritate în zilele care preced nunta divină, se compune din zeci de batiste înflorate, strânse de flăcăi din tot satul, din trei fote și trei bete colorate. Măștile mirilor, **B.** și Gogorița, sunt confecționate la o altă gazdă. Masca **B.**-ei se compunea dintr-o teastă de bou, sprijinită într-un par, cu maxilarul inferior improvizat dintr-o scândură acționată cu o sfoară pentru a clămpăni în anumite momente ale ceremonialului. Parul se îmbrăca într-o pătură împodobită cu bete și batiste în așa fel încât forma o haină-mască sub care intra un flăcău îmbrăcat mireasă. Între coarnele **B.**-ei se prindea un vârf de brad iar de coarne i se legau nouă cordele colorate. Masca Gogoriței se confecționa dintr-o piele de capră cu părul în afară, cu nas mare și dinți ascuțiți din lemn, precum colții de lup. Masca făcea corp comun cu o căciulă mițoasă care avea scoase, în părți, două coarne de taur, iar în vârf o coadă de vulpe. În ziua de 5 ianuarie, Ajunul Bobotezei, mirii, **B.** și Gogorița,

mergeau însoțiți de alai la casa gazdei unde s-a lucrat steagul de nuntă. Jucau până la miezul nopții după care porneau, însoțiți de fluierași și cimpoiari, pe valea râului și, de acolo, la o măgură. Steagul infipt în pământ sau în nămețele de zăpadă era lăsat în grija stegarilor iar membrii cetei petreceau ca la o nuntă adevărată. La ivirea zorilor nunta se muta mai aproape de sat pentru a da puțința tuturor consătenilor să asiste la momentul culminant al ceremoniei, actul nupțial al divinității. Dansul nupțial al împerecherii era deschis de **B.** după care Gogorița o alerga sau o gonea (în graiul local „a goni“ înseamnă împerechere a vacilor), în răsetele și buna dispoziție a asistentei. Când, după mari eforturi Gogorița reușea să-și prindă **B.**, o ducea lângă steag unde o *belea*, adică îi trăgea masca de bovină de pe corp pentru a rămâne în costumele de mireasă, și, în final, se imita actul sexual. Alaiul revenea, în ziua de Bobotează, în sat, la casa de unde au plecat la miezul nopții. În ziua următoare, la Sf. Ion, **B.** și alaiul său divin colinda din casă în casă cu care prilej vătaful iordănea (stropca cu apă sfințită) membrii familiilor colindate, de la mic la mare. Numai după acest ultim act ceremonial **B.** și Gogorița aveau voie să vorbească. Obiceiul a fost atestat, până la începutul secolului al XX-lea în satele din sudul jud. Argeș.

Nania I., *Vânatul pe teritoriul României*, Editura Sport-Turism, București, 1991.

BOZ (*Sambucus ebulus L.*), divinitate a vegetației cu chip de plantă din familia *Caprifoliaceae*, invocată să dezlege ploile în ceremonialul *Paparudei, să vindece mușcătura de șarpe și să alunge fulgerele pe timp de furtună. Tulpinile verzi sunt odăjdii îmbrăcate de persoana care joacă rolul zeiței pluviometrice, iar ramurile uscate adunate de copii, femei curate sau iertate ruguri funerare aprinse în zilele de *Măcinici, Lăsatul Secului și Joimari în curți sau pe mormintele din cimitir. Sub influența creștinismului **B.**-ul a devenit o plantă malefică, numită și *poama dracului*. La rădăcina lui, în pământ, s-ar ascunde dracul, iar în aer, printre tulpini, drăcoaica. În unele credințe populare **B.**-ul este o divinitate feminină măritată cu *Socul. De aceea, cel care tăia și arunca tulpini de **B.** în locurile unde creștea socul primea de la acesta, ca recunoștință, sfaturi bune. Când era recoltat, **B.** era

invocat și respectat ca o divinitate: *Bună dimineata, B.-le! Eu te cinstesc cu pâine și sare și cu nouă mătăanii, iar tu să mă cinstești cu sănătatea vitei mele, să nu-i stea viermii în rană cât nu stau popii, primarii și dregătorii în Rai.* Fructele, recoltate toamna târziu, erau folosite pentru colorarea textilelor și a vinurilor din struguri, florile, frunzele și tulpinile culese la *Ziua Crucii (14 septembrie) pentru vindecarea rănilor vitelor, în special cele provocate de mușcătura de șarpe.

Coșbuc George, *Elementele literaturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

BRAD, arbore sacru al românilor care exprimă, prin cetina verde, visul omului dintotdeauna, nemurirea. Prin rădăcinile infipte adânc în

Fântână cu cumpănă, instalație din lemn pentru scos apa, satul Dragomir, jud. Bacău



inima pământului și cu ramurile avântate în înaltul cerului, B.-ul are toate atribuțiile cosmicității. El oferă cuib viețuitoarelor sacre ale *Panteonului românesc (*Șarpelui și *Vidrei la rădăcină, *Pasării suflut în vârf), lemn de construcție a adăpostului de aici (casa) și de dincolo (siciul). Dar, în unele cântece funerare din *Cartea românească a morților B.-ul refuză să treacă sufletul mortului în *Lumea de dincolo: *...Iar la groapa mărilor, / Unde-i bradul Zănelor, / Treacătoarea apelor, / Sufletul stătea / Și mi se ruga: / — Brade, brade, / Să-mi fii frate, / Întinde, întinde, / Eu să le pot prinde / Vârfurile tale, / Să trec peste ele / Marea în ceia parte / Ce lumea desparte / ... / — Eu nu-ți pot întinde / Ca să le poți prinde / Trupinile mele să treci peste ele, / Că-n mine împuiatu, / Vidra lătrătoare, / Oamenii pânditoare, / Nici nu oi gândi, / Puii te-or simți, / Ei mi te-or lătra / De te-ai spăimânta / Și-n mare-i cădea / Și te-ai ineca.*

Birlea Ov., *Folclorul românesc*, vol. I, *Momente și sinteze*, Editura Minerva, București, 1986; Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Fira Gh., *Nunta în județul Vâlcea*, în colecția „Din viața poporului român“, XXXVII, Cultura Națională, București, 1928; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

BRAD DE NUNTĂ, simbol al virilității în ceremonialul nupțial, sinonim cu *Steag de nuntă și *Băt înflorat. În vorbirea curentă feciorul de însurat este voinic ca bradul sau înalt ca bradul. Prin forma coroanei, cetinii și fructului (conurile), B.-ul este simbol falic, iar prin modul de împodobire la nuntă, substituit ritual al mirelui. În mod obișnuit, vârful B.-ului de N. trece (străpunge) un măr sau o gutuie iar cotorul o pâine sau un colac. În Vâlcea ramurile indoite în sus și legate la vârf formează trei ovoide, străpunse de axul tulpinii. Ceremonialul tăierii și aducerii B.-ui de N. din pădure poate fi reconstituit, parțial, de unele cântece nuptiale: Hai, Bradule, hai, / Hai, c-am să te tai, / C-o bardă tăioasă, / / Hai, Bradule, hai, / Nunta să-mi cinstești / Și s-o-nvesești. B.-ul de N., gătit și împodobit ca mirele, este respectat și venerat de nuntași, păzit și jucat în fruntea horelor și

alaiurilor nuptiale de cel mai falnic flăcău. El are orații speciale, numite Vorbele Bradului, Cântecul Bradului, un dans ritual, numit Hora Bradului. Prin înfățișare și, mai ales, prin modul cum este jucat **B.-ul de N.** exprimă bărbăția, hotărârea și virilitatea viitorului soț. Obiceiul formează un areal compact în sudul României (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei). În Transilvania și Banat **B.-ul de N.** a fost înlocuit cu *Steagul de nuntă iar în Bucovina și Moldova de nord cu *Bățul înflorat.

Fira Gh., *Nunta în județul Vâlcea*, în colecția „Din viața poporului român”, XXXVII, Cultura Națională, București, 1928; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Seuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, București, 1985.

BRAD LA ÎNMORMÂNTARE, soț sau soție postumă la moartea tânărului necăsătorit, sinonim cu *Sulița și *Steagul. **B.-ul** împreună cu *Stâlpul (Crucea) de la căpătâiul mortului reprezintă o pereche postumă. În zonele de câmpie

Simboluri ascensionale ale sufletelor morților în cimitirele din nordul Olteniei: spirala pe brazii funerari (soți sau soții postume) și crucea săgeată, esențializare a zborului sufletului pasăre



locul **B.-ului** este luat de un pom fructifer, de obicei un măr sau un prun. Funcția de mire sau mireasă postumă a **B.-ului** este evidențiată atât de informațiile etnografice, cât și de textele funerare cântate în anumite momente ceremoniale: înainte de a fi tăiat din pădure de feciori, la coborârea lui în sat, în timpul împodobirii de către fete, în drum spre cimitir, în timpul plantării la căpătâiul mortului. După informațiile etnografice mai vechi, **B.-ul de Î.** era tăiat din pădure și adus în sat de șapte feciori care plecau dis-de-dimineață cântând melodii de jale. În satul Runcu (jud. Gorj) flăcăii mergeau pe muștește, legați la cap cu câte o năframă. Ajunși în pădure, aceștia alegeau un **B. tânăr**, ingenuncheau în fața lui, îl tăiau din tot atâtea lovituri de topor câți feciori făceau parte din ceată și îl aduceau în sat, pe umeri, cu vârful înainte. Împodobirea lui ca un steag de nuntă, cu inelul mortului și batista înflorată (chischineul), cu flori, panglici și clopotei etc., nu lasă vreun dubiu asupra funcționalității rituale și ceremoniale: soț sau soție postumă a mortului. Perechii postume, mortului și **B.-lui**, le sunt adresate emoționante cântece rituale. Obiceiul de a pune **B.** la înmormântarea unei fete sau fecior necăsătorit, uneori și la moartea altor oameni, a fost atestat pe întreg spațiul locuit de români.

Birlea Ov., *Folclorul românesc*, vol. I, *Momente și sinteze*, Editura Minerva, București, 1986; Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Fira Gh., *Nunta în județul Vâlcea*, în colecția „Din viața poporului român”, XXXVII, Cultura Națională, București, 1928; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. *Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

BRAD LA NAȘTERE, arbore conifer (*Abies alba Mill.*) din fam. *Pinaceae*, alter ego al omului în ceremoniile din ciclul familial, implorat de părinții noului născut să-i adopte fiul și să-i asigure protecție magică. Închinatul copilului la **B.** devenea o necesitate dacă existau indicii că pruncul ar fi fost ursit nefavorabil de *Ursitoare: *Brade, mării Brad, / Nu te mânia, / Nu te înfiora / Rogu-mă Brad tie / Să-l primești pe Ion / Făt să-ți fie / Făt iubit / Rupt din tine / Și cât trăiești / Să-l ocrotești.*

Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

BRADOȘ, figurină antropomorfă din aluat, unșă cu miere și miez pisat de nucă dată de pomană și mâncată sacramental în ziua de *Măcinici, la pomeni și praznice, sinonimă cu *Sfinți, Brânduși, Brândușei, Brăduleți. Înainte să fie băgat în cuptor sau sub *Țest să se coacă, B.-ul este ornat cu țeava de *Soc. B.-ii au chip de om cu aripi (Dolj), de copil cu cap, gât, ochi, de om cu picioare și mâini, în formă de cifra opt (8) se împart, fără să fie sfințite la biserică, pentru sufletele morților, moșilor și strămoșilor și pentru a avea noroc la stupii de albine (Oltenia, Muntenia Centrală, Dobrogea).

Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Mănguța Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882.

BRAZDĂ ÎNIERBATĂ, personificare *Geomorfă a unei bucăți de pământ inierbată, de formă pătrată sau dreptunghiulară, decupată dintr-un loc curat și pusă pe prag, la intrarea în casă, pe masă sau pe fereastră, pe stâlpul porții sau pe streășina construcțiilor în ajunul sau în ziua de *Sângiorz sau la altă sărbătoare a primăverii pentru paza manei câmpului și vitelor cu lapte, pentru sănătatea și belșugul oamenilor. Local, B. Î. se pune și la sărbătorile cu dată mobilă ale ciclului pascal: *Paște, *Ispas, Duminică Mare, *Rusalii. După trecerea sărbătorii B. Î. este reșezată în locul de unde a fost luată, sau se păstrează în casă ca leac pentru vindecarea bolilor, se pune în cuibul cloștilor pentru a scoate cât mai mulți pui, se aruncă peste holdele semănate etc. (Bucovina, Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1899.

BRĂDULEȚI, colăței din aluat, înmuiati în vin și mâncați de copiii care se legau veri și vărute la *Sântoaderul cel Mare (sudul Transilvaniei).

Moise Ilie, *Contribuții la cunoașterea obiceiului la prinsul verilor și vărutelelor*, în „Studii și Comunicări de Etnologie”, Sibiu, 1981.

BRÂNCA, personificare a infecției pielii (erizipelul) produsă de microbi (streptococi), localizată mai ales la mâini și picioare. Local, prima *Brândușă care răsare primăvara era mâncată sacramental cu credința că *cel care mănâncă brândușă, va fi ferit de brâncă*. Într-un descântec din zona Covurlui (Moldova) B. este numită și Mama Căinilor: *Brânca, Brâncilor, / Mama Căinilor / Și-a păgânului / Fugi din fața omului, / Din obrazul voinicului, / Că te-mpung, / Că te-ntep, / Că te ard / ... / Du-te în cozile mărilor, / În capetele balenelor, / În capul urșilor / Și-al lupilor / Că acolo e locul tău, Săca-te-ar Dumnezeu! ...*

Năstoiu I., *Mic dicționar medical. Primul ajutor*, Editura Gramar, București, 1995; Pamfile Tudor, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, colecția Mithos, Editura Saeculum I.O., București, 1999.

BRĂNDUȘA (*Crocus heuffelianus*), personificare a timpului primăvăratic substituit de o îndrăgită plantă erbacee din familia *Iridiaceae*. B. este o floare a celor vii, opusă Brândușei de toamnă (*Colchicum autumnale L.*), floare a morților. Ele ar fi fost surori gemene izgonite din casă de mama vitregă: pe una primăvara și pe alta toamna. Dumnezeu le-a transformat în flori, sorocindu-le să înflorească una primăvara și alta toamna. În *Calendarul popular înflorirea lor indică două importante fenomene astronomice: echinocțiul de primăvară (B. de primăvară) și echinocțiul de toamnă (B. de toamnă). În Mărginimea Sibiului prima B. de primăvară întâlnită primăvara era mâncată ca împărțășanie (Muntenia, Oltenia, Moldova).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

BRĂNDUȘEI: 1. Figurine cu chip de om separate din aluat, unse cu miere și miez pisat de nucă date de pomană și mâncate sacramental la *Sântoaderul cel Mare (Gorj); 2. Figurine antropomorfe sau colăței împărțiți și mâncați sacramental în ziua de *Măcinici, sinonimi cu *Sfinți,

*Bradoși, Brăduleți. Înainte să fie băgați în cup-tor sau sub *Țest, sunt ornați cu teava de *Soc. B.-i, care au chip de om, de copil cu cap, gât, ochi sau de cifra opt (8), se împart pentru suflutele mortilor, moșilor și strămoșilor dar și pentru a avea noroc la stupii de albine (Banat).

Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguca Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882.

BREI (BURULANĂ CÂINEASCĂ), personifi-care a plantei ierboase *Mercurialis perennis L.* din familia *Euphorbiaceae*, cu flori verzui și miros neplăcut care crește prin păduri umbrose și poieni, invocată de femei în medicina și cos-metica populară. În Vinerea Omanului (prima zi de vineri după Lăsata Secului de Paște) mamele fetelor plecau, la scăpătutul soarelui, pe mutește (dacă era necesar se înțelegeau numai prin sem-ne), în căutarea B.-lui. Când îl descopereau, pu-neau pâine și sare deasupra lui, ofrandă pentru Muma care l-a născut, și îl smulgeau cu toată forța. Rădăcina (rizomul) de B., care se spune că într-un an crește un metru, era dusă acasă și pusă în apă. În Oltenia rizomul lung al plantei era pus de fete și femei tinere în scaldă pentru creșterea părului. După scaldă rituală acestea se fereau să le vadă Soarele.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică româ-nească*, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucu-rești, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora sponta-nă cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

BREZAEIE, mască tăcută a cetelor de colindat la *Crăciun, excesiv împodobită, care joacă rolul divinității care moare și renaște la sfârșit și început de an, sinonimă cu *Capra, *Turca, *Borița (Muntenia, Oltenia, sudul Transilvaniei).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul seco-lului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Gherman Tr., *Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în AF, vol. V, 1939.

BREASTURE (Arctium lappa L.), plantă sacră în flora spontană a României din fam. *Compo-sitae* ale cărei frunze sunt odăjdii îmbrăcate de *Paparudă, zeiță pluviometrică invocată în ve-riile secetoase să dezlege ploile. Părțile compo-

nente ale plantei (fructul, floarea, frunzele, ră-dăcina, tulpina uscată) au numeroase utilizări în medicina populară, în vopsitul vegetal al texti-lelor și în practicile magice. În Oltenia frunzele verzi ale B.-lui se folosesc ca suport la coacerea în *Țest a *mălaiului* (pâine din făină de grâu amestecată cu făină de porumb), iar cu tulpinile uscate se aprindeau focurile rituale la *Jomari. Planta este cunoscută, sub diferite denumiri (lipan, amar etc.), de românii de pretutindeni.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică româ-nească*, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucu-rești, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora sponta-nă cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

BUBA DE IZDAT, personificare a umflăturii-lor cu caracter purulent ale țesutului celular de sub piele. Tratatul empiric al B.-ei **de I.** era însoțit de practica magică a descântecului: *Bubă de izdat, / Bubă de dalac, / Nu vă umflați, / Nu vă-ngâmfați, / Căci eu vă scot / Din zgârciul na-sului, / În fața obrazului, / Din măduva osului, / Să rămâie Ion curat / Ca argintul strecurat...*

Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Școalelor, București, 1944; Artur Gorovei, *Folclor și fol-cloristică*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990.

BUBURUZA, personificare a unei insecte mici, ca un clopoțel roșu cu buline negre, simbol solar, prezicătoare a căsătoriei, a primăverii și timpului frumos. Cum o văd, tinerii o pun în podul palmei și încep a-i cânta: *Buburuză, ruză, / Unde-i zbura / Acolo m-oi însura (mărita)*. Dacă se așează pe haine e semn de bun augur, dacă se așează pe pălărie la băieți și pe năframă la fete anunță o dragoste pătimașă.

Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timi-soara, 1997; Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, cre-dințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloric*, Academia Română, București, 1903.

BUCIUM, instrument cu care oșenii, mara-mureșenii, bucovinenii și dâmbovițenii erau anunțați de moartea unui consătean. Doi, mai rar unul, alteori patru sau chiar șase buciumași însoțesc alaiul funebru și cântă De mort, După mort, La mort, Petrecerea mortului sau hora mortului, cu deosebire la tineri și uneori numai la ciobani. Se buciună în ograda mortului, dimi-neauța la revărsatul zorilor, la prânz, seara și uneori noaptea la priveghi; se cântă, de ase-



Semnale de trâmbiță (bucium) înainte de închiderea gropii în cimitirul din Vama, jud. Suceava

menea, pe drum și la cimitir, deasupra mormântului, după ce sicriul a fost acoperit cu pământ. În unele sate din Bucovina soția sau o fiică a mortului inconjoară bocind, cu părul despletit, de trei ori casa după constatarea decesului. În cântecele de *Zori pribeagul solicită răgaz pentru a scrie răvașe, sigilate la colțuri, neamurilor: *Zorilor, zorilor, / Voi surorilor / Voi să nu grăbiți, / Să ne năvăliți / Până ș-o găti, / Dalbul de pribeag / Nouă răvășele (scrisori) / Arse-n cornurele / Ca să le trimită / Pe la nemurele / Să vină și ele / Să vadă ce jele.*

Alexandru Tiberiu, *Instrumente muzicale ale poporului român*, București, 1956; Burada Th., *Moartea la români*, București, 1882; Georgescu Dan, *Semnale de bucium. Tipologie muzicală și corpus de melodii*, Editura Muzicală, București, 1987; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1892.

BUFNIȚA, pasăre prădătoare de noapte, substituit al zeiței Atena în Panteonul grec, al zeiței Minerva în Panteonul roman și mesager al morții în *Panteonul românesc. Local, în ținutul Năsăudului, este numită *pasărea morților*. B., cu ochi mari și privirea fixă, anunță, prin cântecul ei lugubru, sosirea iminentă a Morții. Dar, asemănător și altor vietăți oracol, ea prezice nu numai moartea oamenilor ci și vremea bună sau rea, roadele bogate sau sărace.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Gim-

butas Marija, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucrețius, București, 1997.

BUHAI: 1. Substitut fitomorf (*Listera ovata*) din familia *Orchidaceae* al taurului (B.-ului), zeu al vegetației, care crește prin păduri și pășuni umede. Rizomul scos din pământ este măcinat și pus în tărățele vacilor pentru a se goni (a se împerechea). În ținuturile Neamțului B.-ul pus în scaldă era invocat de fete să le facă plăcute flăcăilor și să se căsătorească cât mai curând; **2.** Piesă din recuzita cetei de Plugușor folosită la colindatul de *Anul Nou care imită răgetul taurului, străveche divinitate agrară. B.-ul se confecționează dintr-un vas de lemn (putină, doniță, cofă), împodobit pe dinafară, căreia i se scot cele două *funduri*. Una din gurile vasului este acoperită cu o piele de animal (oaie, capră, vițel) bine întinsă și prevăzută cu un orificiu prin care trece o șuviță din păr de cal. B.-ul este purtat de un membru al cetei sau, când are dimensiuni mai mari, în sanie sau în căruță trasă de boi sau cai. Prin trecerea părului de cal printre degetele umezite se obține un sunet grav, ciudat și nemuzical care seamănă cu mugețul sau răgetul taurului. Prezența B.-lui, local numit bugă, și glasul acestuia, alungau simbolic spiritele malefice din preajma plugului și purificau spațiul la început de an; **3.** Obicei agrar structurat după modelul colindelor, practicat la *Anul Nou, sinonim cu Plugușorul. B.-ul păstrează amintirea scenei sângeroase a jertfirii taurului, substituit al zeului Mithra, în ziua de 25 decembrie, peste care creștinismul a suprapus Nașterea Domnului Iisus. B.-ul a fost atestat la toți românii din sud-estul Europei, de la care a fost preluat și de alte popoare.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

BUNA-VESTIRE (BLAGOVEȘTENIE), ziua echinocțiului de primăvară în *Calendarul popular, când sosesc rândunelele și începe cucul a cânta, peste care Biserica creștină a suprapus vestea adusă Fecioarei Maria de Arhanghelul Gavriil că va naște Fiul fără înaintași, Iisus Hristos, sinonimă cu Ziua Cucului. La B.-V. se efectuau acte de purificare a spațiului, de alungare a șerpilor de pe lângă casă și a insectelor și

omizilor din livezi prin diferite practici: afumarea cu tămâie și cârpe arse a clădirilor, curților, oamenilor și vitelor (Transilvania, Banat); producerea zgomotelor de care să se sperie forțele malefice prin tragerea unui clopoțel legat de picior (Transilvania) sau lovirea fiarelor vechi (Banat); aprinderea focurilor în grădini și livezi; scoaterea din lăzi a straielor și țesăturilor la aerisit. Fertilitatea în noul an agrar era invocată prin stropitul rădăcinii prunilor cu țuică; amenințarea cu securea a pomilor fructiferi că vor fi tăiați dacă nu rodesc (Banat, Transilvania). În alte zone ziua de Blagoveștenie era neprielnică pentru rodul păsărilor, animalelor și plantelor: nu se puneau cloștile sau se credea că din ouăle ouate în această zi nu ies pui; vacile nu se „goneau”; nu se semăna porumbul (Moldova). În schimb, în vestul țării acum se altoiau pomii, iar în nord, unde primăvara sosește mai târziu, se scoteau stupii de la iernat. Blagoveștenia era un timp favorabil pentru aflarea norocului și rodului pomilor fructiferi, pentru previziuni meteorologice. Femeile strângeau în această zi apa provenită din neaua topită pentru a fi folosită în practicile de medicină și cosmetică populară. Importanța sărbătorii este subliniată de sacrificiul peștelui care se mănâncă, indiferent dacă ziua este de post sau de dulce.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

BURIC, gură a *Trupului uman astupată de *Moașe prin legare cu ață de cânepă, poartă sacră care desparte viața intrauterină (*Preexistența) de viața extrauterină (*Existența). Spre deosebire de gura ascendentă prin care ies la moarte sufletele generațiilor ascendente (părinți, moși, strămoși) și de gura descendentă prin care ies la naștere sufletele generațiilor ascendente (copii, nepoți, strănepoți), **B.**-ul este o poartă închisă, zăvorâtă la naștere pentru a împiedica orice tentativă a sufletului de întoarcere în paradisul intrauterin. Cordonul ombilical era legat de moașă la trei degete de corpul nou-născutului cu ață albă de cânepă și apoi tăiat la un lat de mână. Local, pe partea din cordonul ombilical rămasă atașată la corpul copilului se făceau trei sau nouă noduri. După

căderea **B.**-ului acesta era păstrat de mamă pentru a-l da copilului la vârsta de trei-patru ani să-i desfacă nodurile și să afle toate tainele păsărilor, sau, feciorului, înainte de plecare în armată sau la căsătorie. Unele moașe țineau evidența copiilor moșiți prin nodurile făcute pe un ghem de ață cu care se înmormânta. Pe acest ghem femeile încercau să adauge, pe furis, în nopțile de priveghi petrecute la moartea moașei, câte un nod pentru fiecare copil avortat.

Buzilă Varvara, *Pâinea — aliment și simbol. Experiința sacralului*, Editura Știința, Chișinău, 1999.

BUSUIOC (*Ocimum basilicum*), plantă ierboasă din familia *Labiatae*, originară din India și China, cu miros caracteristic și foarte puternic, personificare a dragostei. Semănat de fete și femei în ziua de *Sângiorz, **B.**-ul este folosit în medicina populară (proprietăți febrifuge, diuretice, antispasmodice), în practicile cultice creștine și precreștine (obiceiurile din ciclul familial și ciclul calendaristic). Conform tradiției, planta s-ar fi născut pe mormântul unei tinere fete udată de lacrimile iubitului său, numit **B.** Pentru a câștiga calități tămăduitoare și puteri divinatorii, **B.**-ul trebuia semănat și apoi plivit, udat, cules și păstrat după anumite reguli. Acest **B.**, înzestrat cu puteri miraculoase, ajută fetele să afle cum le va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), le face dragăstoase și atrăgătoare flăcăilor precum în zicala populară: *A trage unul la altul, cum trage dragostea la busuioc*. Fata care purta **B.** la brâu, în sân, în păr sau îl puneă sub pernă în ajunul marilor sărbători calendaristice (*Crăciun, *Anul Nou, Boboteaza, *Paște, Sângiorz etc.) își visa ursitul, avea noroc în dragoste și căsătorie, era plăcută și atrăgătoare. **B.**-ul este nelipsit din obiceiurile de naștere (prima scaldă, masa *Ursitoarelor, botezul copiilor), în obiceiurile prenuptiale (insurătutul și înfățătitul, vrăjile și farmecele de aflare a ursitei) și nuptiale (împodobirea cu **B.** a vedrei miresei, stropirea de către mireasă a fetelor nemăritate cu buchetul de **B.** înmuiat în apă). Strigăturile care însoțesc dansul ritual de nuntă numit **B.**, fac aluzie la calitățile lui purificatoare și fertilizatoare: *De trei ori pe lângă masă, / Să scoatem răul din casă, / Să rămână binele, / Să trăiască mirele!* **B.** este cea mai îndrăgită plantă a românilor.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

BUȘTEAN AL IELELOR, trup jertfit al arborelui sacru, mijloc rapid de transport al *Ielelor. Prin scobire sau cioplire acesta a devenit luntre monoxilă, barcă funerară, leagăn pentru copii, adăpost postum (*Sicriu) pentru morți.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

BUTUC DE CRĂCIUN, trup neînsuflit al zeului vegetației care moare violent prin tăiere a arborelui și renaște printr-un rit funerar de incinerare la *Crăciun. În Ajunul și ziua de Crăciun se ardea pe vatră, în zona Mehedinți, lemn de cer (*Quercus ceris L.*) iar tăciunile rămas nears se păstra ca leac pentru vindecarea bolilor. În zicalele și expresiile populare, actele rituale și practicile magice **B.**-ul are semnificație funerară: *a găsi pe cineva butuc* se spune despre omul mort fără lumânare; *a-l lega butuc* despre omul legat și imobilizat ca un mort; la întocmirea arborilor genealogici **B.**-ul este numele strămoșului din care coboară spițele de neam; **B.**-ul roții carului în care se înfig spițele din lemn se numește și căpățână, termen care, la om și animale, înseamnă cap desprins de trup; substitutul omului mort departe de casă și de țară care se înhuma în cimitirul satului este **B.**-ul din lemn îmbrăcat cu hainele mortului. Incinerarea **B.** la Crăciun, punerea ramurii verzi la stâlpii porților și caselor, grajdurilor și stănelor pentru a le apăra de forțele malefice la *Sângiorz, *Arminden, *Ispas, *Rusalii, precum și fertilizarea lanurilor de grâu cu *Sulul împodobit al războiului de țesut sunt reminiscențe ale unei străvechi civilizații a lemnului. Civilizația carpatică a lemnului, contemporană cu civilizația mediteraneană a pietrei din Grecia antică, este atestată astăzi la români de un adevărat Panteon forestier (*Muma Pădurii, *Fata Pădurii, *Moșul Codrului, *Omul Pădurii, *Pădureana, *Ciuma Pădurii etc.), de zilele *Calendarului Popular dedicate fiarelor pădurii, în special lupului și ursului, de

creațiile folclorice, de arta și arhitectura lemnului, de obiceiul închinării copilului la *Brad, de spovedania omului la pomi, de agățarea icoadelor în copaci, de credința în arborii sacri etc.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

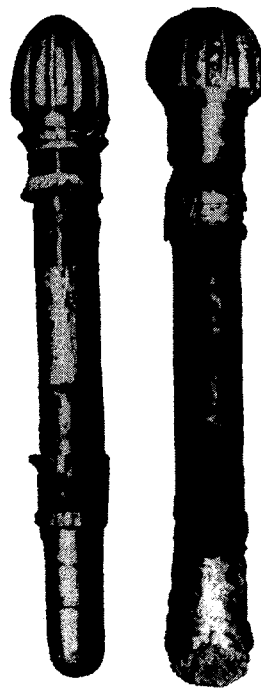
BUTURUGĂ, strămoș al divinității fitomorfe, sinonim cu *Butuc de Crăciun. În limba vorbită, în expresii și zicători cuvântul **B.** are sensul de trup neînsuflit sau de strămoș din care coboară un neam întreg. Frecvent, cuvântul apare, cu acest sens, în descântece și vrăji. Dacă unei femei îi mureau trei copii, al patrulea era trecut printr-un cerc împletit din ramuri de *Rug, se ridica în brațe de trei ori pe coșul vetrei și apoi îl băga într-un sac cu care ocolea casa. Când ajungea în dreptul intrării, o femeie întreba, de pe pragul ușii: — *Ce ai, babo, băgat în sac?* la care descântătoarea răspundea: *Curând întrebasi, curând leac să-i fie, că am băgat în sac o buturugă de vie, ce a fost să nu mai fie!* ***B.** de Crăciun, atestată la români, aromâni, letoni și sârbo-croați, este substitutul zeului fitomorf, specific civilizației lemnului, reprezentat de un trunchi obținut din tăiatul (moartea) unui brad, ars pe vatră (incinerat) în noaptea de 24/25 decembrie, la moartea și renașterea anuală a divinității precrestine. Începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nemurirea divinității, obținută prin moartea și renașterea (tăiatul **B.**-ii și incinerarea ei), a fost înlocuită cu nemurirea *bradului tot verde*, împodobit după modelul occidental.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

BUZDUGAN: 1. Spirit al grâului adăpostit de împletitura ultimelor spice recoltate în timpul unei ample ceremonii agrare, numită *Cununa Grâului. Pentru păstrarea și conservarea fertilității grâului de la o recoltă la altă recoltă, românii foloseau două tehnici magice: lăsarea unui mănunchi de spice netăiate pe ogor numită

*Barba Pământului, Barba lui Dumnezeu, Barba Popii, *Iepurele (ținuturile românești extracarpătice); tăierea ultimelor spice și păstrarea acestora sub formă de snop sau de împletitură numită **B.**, *Cununa Grâului, Peană (ținuturile intracarpătice). **B.**-ul împletit din spice de grâu, simbol al fertilității și rodului bogat, se păstra, precum icoana, ca un obiect sacru. La vremea semănatului **B.**-ul și boabele scuturate din **B.** erau amestecate cu sămânța ce urma a fi pusă sub brazda plugului, se îngropa în ogorul semănat, se așeza, la *Crăciun, peste colacul ce urma să fie dat colindătorilor, împodobește steagul de nuntă (Țara Oltului, Mărginimea Sibiului); 2. Instrument cultic cu înfățișare de phalus aruncat spre cer de *Junii Brașoveni din mijlocul horei pentru fertilizarea spațiului la *Anul Nou agrar și sprijinirea soarelui să depășească punctul critic al Echinocliului de primăvară. **B.**, care este purtat ca semn distinctiv de vătaful junilor, armașul mare și armașul mic, amintește de phalusul din lemn cioplit purtat de *Mutul cetelor de călușari (Șcheii Brașovului).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Bocșe M., *Rituri funerare pentru viață*, în „Banatica”, nr. 12, 1993; Bot N., *Cântecele Cununii*, București, 1989; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Ionică I.I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară în Țara Oltului*, Editura Minerva, București, 1986; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. III (*Cincizecimea*), Institutul de Arte Grafice, București, 1903; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.



Instrumente falice aruncate în sus, în mijlocul horei, de Junii brașoveni pentru fertilizarea spațiului la echinocliul de primăvară, străvechi început de An Nou Agrar

CAII LUI SĂNTOADER, herghelie divină formată din opt reprezentări mitice care purifică spațiul în prima săptămână din postul Paștelui. Conducătorul lor, ***S.**-ul cel Mare sau **S.**-ul cel Șchiop, este invocat de fetele necăsătorite în timp ce scot din pământ *Homanul (*Inula helenium L.*), plantă folosită la scaldă rituală, să le dea păr frumos: *Toadere, Sântoadere, / Dă coșită fetelor / Cât e coada iepelor!* **S.**-ii, feciori frumoși îmbrăcați în costume de sărbătoare, cu copite în opinci și cozi de cal în cioareci, intrau prin casele cu șezători, luau fetele la joc, zburau cu ele, le loveau cu copitele etc. De frica lor, nici o fată nu părăsea casa în săptămâna **C. lui S.** ca să meargă la șezătoare. **C. lui S.** puneau capăt șezătorilor începute în noiembrie, la *Filipii de Toamnă. De acum, începeau muncile agricole iar tinerii trebuiau să se odihnească în nopțile care se micșorează neîncetat până la solstițiul de vară. Tradiția a fost consemnată, cu unele diferențe zonale, pretutindeni în România.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Măngiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian al poporului român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1883.

CAL, animal psihopomp în *Cartea românească a morților care duce sufletul în *Lumea de dincolo. Acolo unde există această credință, mortului i se descrie, prin textul cântat, înfățișarea **C.**-ului: *Vai, mă Gheorghe, vai, / Scoală-te-n picioare, / Uită-te la vale, / Vezi ce s-a ivit: / Un cal mohorât / Cu frâu-n picioare, / Cu tine să zboare; / Cu dârlogii-n gură, / Ca să mi te fure.* (*Calul mohorât*, Izverna, jud. Mehedinți). El apare și ca mesager funest care își anunță stăpânul, prin refuzul de a trage în ham, că va sosi *Moartea.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale române, București, 1999;

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

CALEA RĂTĂCITĂ: 1. Motiv ornamental pe *Oalele de lut, *Colacii din aluat și pe ouăle încondeiate care redă, printr-o linie șerpuită sau încolăcită drumul sufletului spre *Lumea de dincolo. **C. R.** este cel mai frecvent simbol al culturilor neolitice din spațiul carpato-danubiano-pontic (Cucuteni, Gumelnița, Hamangia etc.); **2.** Denumire populară a constelațiilor Ophicus și Șarpele. Pe **C. R.**, care serpuiește pe cer în toate direcțiile, ar păși neliniștite sufletele oamenilor păcătoși în așteptarea Judecării de apoi (Neamț).

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocșe Maria, *Dictionar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

CALENDAR POPULAR, instrument de măsurat timpul și planificat activitățile economice și cultice pe anotimpuri, luni, săptămâni, zile și momente ale zilei, sinonim cu Calendarul Babelor. El se bazează pe orologii cosmice (solstițiile, echinocțiile, fazele lunare, răsăritul și apusul astrilor și constelațiilor) și terestre (bioritmurile de reproducere ale plantelor și animalelor) de mare precizie: Nunta Urzicilor (Duminica Florilor) este ziua când înfloresc urzicile și nu mai sunt bune de mâncat; *Sânzienele sau *Drăgaica (24 iunie) este ziua cea mai lungă a anului, când înfloresc plantele cu același nume; Împuiatul Urșilor (1 august) indică perioada de împerechere a urșilor; la Nunta Oilor (14 octombrie) se amestecă berbecii cu oile pentru împerechere; la Ziua Cucului (25 martie) începe cucul a cânta, vestind ziua egală cu noaptea a echinocțiului de primăvară etc. Educația la școala tradiției avea ca principiu de bază memorizarea tuturor cunoștințelor utile legate de sărbătorile și obiceiuri.

riile repartizate pe zilele C.-ului P., de unde și zicala, astăzi cu înțeles peiorativ, *a face capul calendar!* Reprezentările mitice ale C.-ului P. împreună cu cele legate de viața omului alcătuiesc *Panteonul românesc în care zeii îmbrăcați în haine creștine și sfinții îmbrăcați în haine precreștine sunt ierarhizați după rang, putere, vârstă, atribuții și grade de rudenie. Aceștia își mai fac apariția în peisajul spiritual contemporan: li se acordă zile de celebrare, li se sacrifică câte un animal (porcul la *Crăciun, mielul la *Sângiorz), sunt invocați pentru rezolvarea unor probleme presante precum alungarea secetei (*Paparuda, *Caloianul), aflarea ursitei (*Sânvasâi, *Sântandrei), pentru căsătoria fetelor (*Maica Precista). Zeița mamă de origine neolitică (*Dochia), zeul tată indo-european (Crăciun) și Fiul lui Dumnezeu creștin (Iisus) își exercită puterea de-a lungul întregului an, Sângiorzul în anotimpul călduros (23 aprilie — 26 octombrie), *Sâmedru în anotimpul friguros (26 octombrie — 23 aprilie), *Ielele în nopțile de vară, *Strigoii mai ales în nopțile de iarnă, *Sântoaderul este temut în săptămâna *Caii lui Sântoader (prima săptămână după Lăsatul Secului de Paște), *Marțolea pedepsește femeile care lucrează în seara zilei de marți, Dumnezeu pe cei care lucrează Duminică etc. Reprezentările mitice sunt celebrate în C.-ul P. în ordinea vârstei, începând cu nașterea primului zeu al omenirii, *Anul care îmbătrânește și moare după 365 sau 366 de zile. Creștinismul renunță la modelul universal al morții și renașterii divinității adorate în preajma aceluiași fenomen astronomic (solstițiu sau echinocțiu); Iisus, Fiul lui Dumnezeu, se naște la solstițiul de iarnă (Crăciunul) moare și învie la echinocțiul de primăvară. Viața fulgerătoare a celor trei divinități adorate, stâlpi ai C.-ului P., două precreștine (Crăciun și Dochia), una creștină (Iisus) este însoțită de numeroase sărbători, obiceiuri, acte rituale și practici magice. O parte însemnată a tradițiilor C.-ului P. sunt cunoscute și practicate și astăzi, altele sunt păstrate numai de memoria bătrânilor.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

CALOIAN, efigie a divinității pluviometrice confecționată din lut, cârpe, paie sau crenguțe de lemn îmbrăcată cu hăinuțe, invocată să aducă ploaia (*Ploaia, *Moășa Ploii, *Mama Caloiana, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zăna, *Scaloiana) sau să o oprească (Seceta, *Mama Secetei, *Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântilie). C.-ul este un spectaculos ceremonial în care figurina antropomorfă cu același nume substituie fie o divinitate pluviometrică, fie un sol trimis la divinitatea pluviometrică. Data fixă a ceremoniei, de obicei în a treia săptămână după Paște, a devenit în vremurile recente, o practică ocazională, efectuată primăvara sau vara în perioada secetelor sau ploilor prelungite. Scenariul ritual începea, de regulă, marțea, cu confecționarea unei păpuși din lut sau din alte materiale urmată de înmormântarea acesteia. Ritualul funerar se continuă după trei zile, joia, cu dezgroparea

Scaloieni, figurine din lut invocate de ceata de copii să dezlege ploile în verile secetoase, în satul Joia, jud. Giurgiu



C.-ului, reinhumarea, ciopârțirea, abandonarea pe pământ sau pe apă (scufundarea sau depunerea lui pe o scândură în apă, aruncarea în fântână) și ospățul funerar. Când C.-ul este purtătorul mesajului să lege sau să dezlege ploile pe lângă divinitatea pluviometrică, acesta este inițiat, precum mortul la înmormântare, prin texte rituale cântate: *Caloiene, Ene, / Du-te în Cer și cere: / Să deschidă porțile, / Să sloboade ploile, / Să curgă ca gârlele; / Caloiene, Ene, / Cum ne curg lacrimile, / Să curgă și ploile, / Zilele și nopțile, / Să umple șanțurile, / Să crească legumele, / Și toate ierburile / ... /*. Ceremonialul funerar reconstituit atât după informația etnografică, cât și după textul folcloric cuprinde mai multe secvențe: *formarea cetii* din fetițe și fete nemăritate, cu rare apariții de femei măritate, de obicei gravide; *nașterea* (confectionarea) C.-ului, de obicei modelat din lut; *moartea năprasnică* a solului (băiat, fetiță); găsirea trupului neînsuflit după căutări îndelungate (secvență rituală descrisă de textul folcloric); stropitul cu apă (scalda rituală), gătitul cu flori, ouă roșii sau cu coji de ouă roșii a C.-ului și așezarea mortului în sicriu sau pe o scândură; *înmormântarea* C.-ului după un scenariu identic cu înmormântarea tinerilor necăsătoriți (cu preot și dascăl, cu steag sau stâlp funerar, cu bocete și multe lacrimi) într-un loc secret (la crucile și răscrucile drumurilor, la hotare, în holdele de grâu, pe malul unei ape etc.); *dezgroparea* (învierea) după trei zile; *scufundarea* C.-ului deshumat în apă, aruncarea în fântână, așezarea pe o scândură să plutească pe apa curgătoare; *ospățul funerar* cu mâncare și băutură, care se încheie, uneori, cu hora C.-ului, petrecere la care puteau fi invitați și băieții. Când apar mesageri perechi, C.-ul și Caloiana sau Mama Ploii și Tatăl Soarelui, aceștia sunt trimiși la divinitatea adorată printr-un rit funerar (înhumare sau scufundare în apă) cu masaj diferit: *Ea să aducă ploile din Cer, El să oprească ploile pe Pământ*. Obiceiul a fost atestat în diferite stadii de evoluție, în toate zonele etnografice românești.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1982; Candrea I. A., *Iarba fiarelor. Studii de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Constantinescu C., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, București, 1986; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim.

Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

CARTEA MORȚILOR, texte de inițiere a sufletului mortului pentru *Drumul mitic care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo cântate de un cor feminin în momente și locuri semnificative ale ceremonialului funerar, sinonimă cu *Cartea egipteană a morților* și *Cartea tibetană a morților*. Mesajele sunt transmise prin monologuri și dialoguri riguros formalizate. Sutele de versete cântate, unele de mare vechime și tulburătoare frumusețe, sunt adresate unor personaje mitice care locuiesc Lumea de dincolo: *mortului* strigat pe nume (Ion, Vasile etc.) sau printr-un nume tabuu (*Dalbu de Pribeag), *zeițelor destinului* (*Zorilor), *soțului sau soției postume* (*Bradul, *Sulița, *Steagul), *substitutenilor mortului* (*Stâlpul, *Crucea), *adăposturilor postume* (*Lemnul sau sicriul, *Pământul), *Zeitei morții* în ipostază de pasăre de pradă (*Gaia, *Corboaica) și antropomorfă (*Zâna Bătrână, *Moartea, *Maica Precista, *Maica Irodia), *ghizilor providențiali* (*Lupul, *Vulpea, *Vidra), *vamesilor binevoitori, reperelor de orientare* (*Salcia împupită, Mărul rotat), *personajelor psihopompe* (*Calul, *Cerbul) și, în final, *rudelor mortului* din Lumea de dincolo. Metodele de inițiere sunt simple: *descrierea* amănunțită a drumului mitic și a înfățișării personajelor întâlnite; fixarea cunoștințelor prin repetarea situațiilor cheie ale călătoriei; *comparația și opoziția* drumului bun cu cel rău, a prietenilor și neprietenilor. Inițierea mortului se desfășoară după o severă planificare a timpului scurs între momentul morții și închiderea mormântului, în strânsă legătură cu celelalte pregătiri pentru înmormântare (aducerea și gătitul bradului, confectionarea crucii și sicriului, săparea gropii etc.). Drumul care leagă casa de mormânt este o lecție practică, de fixare a cunoștințelor; i se arată, așa cum i-a spus în Căntecele de Zori, unde și cum trebuie plătite vămile (la poduri, fântâni), unde și când să se odihnească (la răscrucii ca să aleagă drumul bun) etc. Textele se pot grupa după mai multe criterii: funcția, destinația, timpul și locul transmiterii mesajelor. După forma de expunere a mesajelor pot fi *Bocete cu texte improvizate ad-hoc (jelitul, strigătul de durere) și cântece funerare propriu-zise (*Bocet versificat, *Zori,

*Cântecul Bradului, *Cântec de priveghi). Locul inițierii prin expunerea mesajului cântat este strâns legat de secvențele înmormântării: se caută afară, la stâlpul, pe prispa sau în jurul casei; în casă, la căpătaul mortului; pe drum, la intrarea bradului coborât din munte; pe ultimul drum al mortului; în cimitir. Timpul transmiterii mesajelor este ales în raport de momentul diurn (dimineața, miezul zilei, miezul nopții), de desfășurarea celorlalte acte rituale și ceremoniale ale înmormântării (imediat după înmormântare, la confecționarea crucii, stâlpului, sicriului și săpatul gropii, la gătitul mortului și așezarea lui pe lavită sau în sicriu, la intrarea rudelor în curtea sau casa mortului, la aducerea bradului în sat, la gătitul lui în curtea mortului etc.) și, după înmormântare, dimineața, la tămâiatul mormântului, la pomeni, la Zilele morților, la moartea altui consătean. Textele rituale, deși

Cupluri postume în cimitirul din Olănești, jud. Vâlcea: cruci pentru morții necăsătoriți și brazi împodobiti pentru soțiile (soții) postume



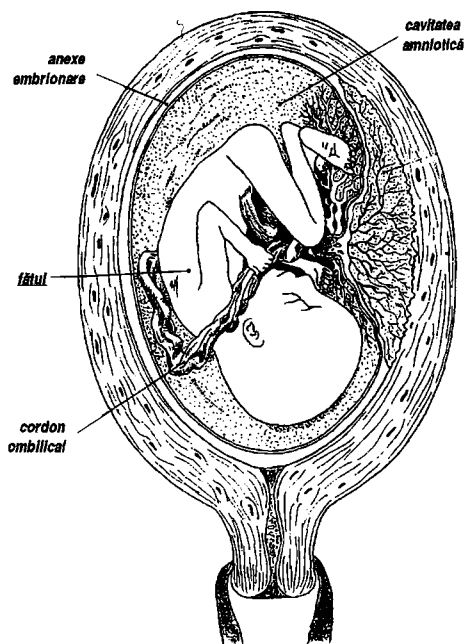
prezintă unele elemente locale și zonale, sunt unitare din punct de vedere al mesajului: ele pregătesc în cele mai mici amănunte plecarea mortului pentru a ajunge cu bine în Lumea de dincolo. Corul tragic format, de obicei, din *femei iertate* în număr fără să interpretează texte neschimbate de la mort la mort. Versetele hexa- sau octosilabice, cu predominarea clară a celor hexasilabice, par a fi împietrite, precum mesajele de pe sarcofagele antice. Ele sunt îndelung cizelate și decantate nu numai de impurități poetice, ci și de orice adaus care ar îngreuna transmiterea cu claritate a mesajului. Melodiile, care contrastează cu deznădejdea lugubră a bocetelor, au, prin sonoritățile lor preistorice, ecou profund în inimile îndoliaților, a celor care le ascultă. Ele aparțin *Creștinismului cosmic, se topesc în natura înconjurătoare. Tărâmul suferințelor după moarte, iadul, cultivat de religiile indo-europene și creștine lipsește din peisajul edenic descris de cântecele românești de înmormântare. Linia lor melodică, subliniind încă o dată caracterul preistoric, se desfășoară în două sisteme sonore primordiale ale muzicii universale: tetra- și pentatonic. Aria lor de răspândire este compactă în sud — vestul și centrul României (Gorj, Mehedinți, Caraș-Severin, Timiș, Bihor) și relativ compactă în sudul Transilvaniei (sudul județelor Alba, Hunedoara, Sibiu, Brașov). Dar, acest areal trimite puternice tentacule în nord (Bistrița-Năsăud, Mures), în județele din Moldova (Suceava, Botoșani, Neamț, Iași, Vaslui, Vrancea, Galați) și din Republica Moldova iar în sud, la românii din Banatul sârbesc. În zonele în care nu au fost atestate Cântecele de Zori, Cântecul Bradului, Cântecele de Priveghi, funcția lor a fost preluată, parțial, de bocetele versificate. Cântecele funerare nu sunt atestate la popoarele vecine românilor sau la alte popoare ale Europei, motiv pentru care au fost incluse greșit, până la marele etnomuzicolog Constantin Brăiloiu, în categoria bocetelor. Ele au elemente comune cu ceremoniile funerare ale popoarelor antice mediteraneene și textele renumitelor cărți ale morților (egipteană și tibetană).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu

Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904; Panea N., Fifer M., *Cartea românească a morții. O hermeneutică a textului ritual funerar*, Centrul județean al Creației populare Mehedinți, Drobeta-Turnu Severin, 1998.

CASA COPILULUI, adăpost al sufletului în *Preexistență, sinonim cu sălășel, loc, casă de piatră, placentă. Urarea obișnuită la nuntă, casă de piatră, nu are sensul propriu de locuință zidită din piatră pentru tineri, ci de întemeiere de către aceștia, prin actul nupțial, a unui nou ciclu vital. C. C. este un adăpost geomorf care asigură embrionului, apoi fetusului și fătului protecție contra agresiunii germeilor infecțioși și toxinelor, împotriva acțiunilor mecanice (loviturilor), zgomotului și luminii supărătoare etc. După naștere C. C. devine un adăpost pustiu și, asemănător tuturor adăposturilor neînsuflețite (cadavrul, casa pustie etc.), era supus distrugerii prin înhumare.

Adăpostul geomorf al placentei, numită la nuntă casă de piatră, și poziția ghemuită a fătului, identică cu a mortului în unele morminte neolitice



Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Șchiopu Ursula, Verza Emil, *Psihologia vârstelor. Cicul vieții*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997.

CASĂ, adăpost consacrat prin practici magice de întemeiere unde vin prin naștere copiii, nepoții și strănepoții și pleacă prin moarte părinții, moșii și strămoșii. Nașterea și moartea în afara C.-ei erau nefirești și, ca urmare, supuse unor rituri de reparare: copilul născut în țarină, la muncile câmpului, era adus în poală și așezat pe solul familial, lângă vatră, acolo unde trebuia să vină, iar oamenilor dispăruți departe de casă, de obicei în împrejurări năprasnice (mâncăți de fiare, accidentați, înecați, trăsniți etc.), li se ridică, pe locul morții, o cruce și, dacă este posibil, li se înmormântează în cimitirul satului un pumn de țărăniță de pe locul decedului etc. Pentru alegerea locului favorabil întemeierii C.-ei erau efectuate diferite acte magice: aruncarea pâinii (locul unde se oprește și fața pe care cade devenea semn bun sau rele), vasul cu apă lăsat peste noapte (dacă a scăzut sau nu apa, a picat sau nu un obiect în vas etc.), visele oamenilor. Hotărâtoare erau însă practicile a căror eficiență nu poate fi contestată, de pildă construirea C.-ei pe locul unde dorm animalele lăsate noaptea în libertate. Bărbatul care caută și decide locul de amplasare a adăpostului trebuia să fie sănătos, cu copii și fără defecte fizice. Actul magic fundamental pentru orice întemeiere este *Bătutul parului sau țărșului. Parul fixa nu numai locul de construcție al C.-ei, ci și punctul unde urma să fie amplasată vatra focului. De la centrul marcat de par sau țărșuși se determina apoi forma și mărimea C.-ei, prin țărșușii bătuți la colțuri, și a gospodăriei, prin aruncarea ciomagului sau toporului în direcția celor patru vânturi. În vremurile vechi gospodăria avea, asemănător vetrei și moșiei satului, o formă mai mult sau mai puțin rotundă. Locuința și anexele gospodărești, adunate în jurul bătăturii (curții, ogrăzii), sunt protejate magic de gard și poartă, o oaste alcătuită din stâlpi (pari) și uluci, adesea cu siluete antropomorfe. De altfel, parii gardului devin, în practicile magice de aflare a ursitei în noaptea de *Crăciun sau *Anul Nou, feciori urâți sau frumoși, tineri sau bătrâni cu care se vor căsători fetele. Din secvențele obligatorii ale scenariului de întemeiere au supraviețuit sacri-

ficiile rituale menite să însuflă noua creație cu sufletul victimei. Sacrificiile îngropate în temelie, mai ales la colțurile C.-ei, imolate în pereți, legate la coama acoperișului aveau funcții polivalente: recunoștință față de pământul care a îngăduit ridicarea adăpostului pe trupul său și răsplată pentru asigurarea sănătății, prosperității, liniștii și protecției celor care îl vor locui. Fiecare sacrificiu (umbra unui om, cocos, ied, miel, liliac, iepure, broască, semințe, monede etc.) are o valoare generală și una specifică: cocoșul îndepărtează prin cântecul său spiritele rele, semințele aduc prosperitate, monedele bogăție etc. Jertfele cele mai importante se aduceau la temelie, la contactul C.-ei cu Pământul, divinitate mamă neolitică, și la înălțarea căpriorilor, la contactul adăpostului cu Cerul, divinitate tată indo-europeană și creștină. Ele au parcurs calea de la sacrificiul unui om, chiar al celui mai drag, la unele substitute ale acestuia: umbra, măsura, statura, fotografia. Cea mai cunoscută este îngroparea umbrei omului, amintire a sacrificiilor sângeroase atestate arheologic pe multe meridiane ale pământului. Omul a cărui umbră era furată și îngropată la temelie C.-ei urma să moară după 40 de zile sau un an. C. este un organism antropomorf construit după chipul și asemănarea celui care o locuiește, omul. Ea are acoperiș care, mai ales cel construit în patru ape și învelit cu paie, seamănă cu o căciulă pusă pe un cap de om, camere dezvoltare pe verticală, echivalente trupului, și, în sfârșit, temelie sau picioare înfipite în pământ. Același antropomorfism constructiv îl are și C. divină, biserica, cu deosebirea că profilul vertical al divinității-om (turla, adesea rotundă, pentru cap, pereții pentru trup) este transpus și în plan orizontal, orientat est-vest (altarul reprezintă capul, naosul corpul și pronaosul picioarele).

Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980; Ghinoiu I., *Geomorfismul și antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Taloș I., *Riturile construcțiilor la români*, în „Folclor Literar”, Universitatea Timișoara, vol. II, Timișoara, 1968; Văduva Ofelia, *Spații sacre în interiorul locuinței tradiționale*, în REF, nr. 5-6, 1994.

CĂLDĂRUȘA (*Aquilegia vulgaris L.*), plantă ierboasă din familia *Ranunculaceae*, cu flori de diferite culori utilizată de gospodine la vopsitul textilelor și invocată de descântătoare împotriva

alcoolismului. Floarea C.-ei amestecată cu un o altă plantă, strigoaia, se fierbe în rachiu de drojdie și se bea contra betiei.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

CĂLIN (*Viburnum opulus L.*), arbust sacru din familia *Caprifoliaceae* care crește prin păduri și tufișuri umede, cu fructe globuloase de un roșu aprins, acrișoare și răcoritoare la gust, folosit la vopsitul textilelor în roșu și, ca leac, invocat de descântătoare pentru lecuirea bolilor. Legenda spune că arbustul ar fi răsărit din sângele lui Tata Noe care, lucrând la corabie, s-ar fi tăiat la un deget. Din sângele scurs pe pământ ar fi crescut C.-ul cu fructele lui roșii. El apare frecvent în folclorul erotic și în strigăturile de joc: *Hai deți fete la căline, / Că la joc nu vă ia nime! / Sunteți mute ca iarba / Și bătrâne ca mama!* (Transilvania).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

CĂLUGĂRIȚA (*Mantis religiosa*), personificare a unei insecte carnivore, sfântă care își devorează partenerul imediat după împerechere. Ferocitatea C.-ei apare și în descântecurile de bubă: *Buboiu, buboiu, / Mare ca un mușuroiu, / Din mare ce ești / Să te faci mic, / Pitic, / Cât un vârf de ac / ... / Că de nu, / Iată astă călugăriță / Te va mânca, / De nici urmă nu ți-a rămânea ...* În lumea necuvântătoarelor împerecherea este o *Bătaie rituală numită *călcatul* la păsări, *gonitul* la bovine, *bătaia pestelui* la pești. La baza arborelui filogenetic organismele procreatoare încetează să existe din momentul deschiderii unui nou ciclu vital: viețuitoarele unicelulare care se înmulțesc prin bipartiție (*Amoeba*, *Euglena verde*) dispar simultan cu apariția noii generații de celule; la unele insecte masculul este sacrificat de parteneră (cazul C.-ei, simbol al jertfei întemeierii), la altele, acesta moare după împerechere (trântorul care fertilizează matca roiului de albine). La om, clipa orgasmului sexual, care corespunde cu inhibiția structurilor logice, este asemuită de psihanalisti cu agonia care suprimă insul și-l risipește, precum moartea, în tot. *Bătutul parului* sau *stălpului*, secvența centrală a actului de întemeiere a adăpostului (casă, sat, casă a copilului) este reflexiv

cultural al instinctului sexual înăscut. Este o bătaie rituală care, în ceremonialul nupțial, îmbracă cele mai diferite forme de manifestare: *Spartul Oalei agățată într-o prăjină de mire sau un reprezentant al acestuia în Oltenia; spartul talerului miresei cu prăjina steagului mirelui în Bihor; introducerea vârfului bradului curățat de cetină în mărul roșu sau gutuia galbenă a miresei, în Muntenia, Dobrogea; petrecerea bățului înflorat al mirelui prin colacul miresei, în Bucovina etc. Violența rituală a întemeierii omului de omul însuși prin actul nupțial este exprimată, în sudul României, de strigătura cu care sunt însoțiți mirii când merg, după dezvelirea miresei (îmbrăcarea costumului de nevestă) și pregătirea camerei nupțiale, să întemeieze *Casa copilului: *Pace-n țară / Și război în pat!*

Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, București, 1971; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

CĂLUȘ, zeu cabalin de origine indo-europeană, protector al cailor și sezonului călduros al anului care se naște și moare la *Rusalii. La apariția creștinismului Tainele C.-ului se desfășurau la echinocțiul de primăvară, în perioada fătutului și împerecherii cailor (martie-aprilie). Scenariul ritual precreeștin a fost împins în afara Ciclului pascal (*Caii lui Sântoader la Lăsatul Secului de Paște și *Călușarii la Rusalii) pentru a lăsa loc liber comemorării de către creștini a morții și Învierii Mântuitorului. Rolul zeului cabalin este interpretat de *Mut și are ca efigii *Steagul C.-ului și *Ciocul C.-ului. Anturajul său divin este o ceată masculină sever ierarhizată (vătaf, ajutor de vătaf, stegar, călușari), cu bărbați viguroși care, prin piesele de port (pinteni la picioare; bete (cingători femeiești) așezate în cruciș pe piept, precum hamul) nume, imitarea tropăitului și galopului în timpul dansului, gesturi etc., caută să semene sau să se confunde cu caii. Mutul C.-arilor, deși poartă pe față mască de om bătrân sau de țap, are legat la brâu un phalus din lemn cu care fertilizează, prin simpla atingere, nevestele fără copii. Ceremonialul C.-arilor, desfășurat în săptămâna Rusaliilor, este o reducere a Anului solar de 365 sau 366 de zile la o săptămână, perioadă în care zeul C. își trăiește fulgerător viața: *Nașterea C.-ului la Strodul Rusaliilor, numită Legarea Steagului, Alegerea Steagului, Ridicarea Steagului, Jură-

mântul; Jocul C.-arilor în zilele de Rusalii, când petrece și se desfășoară zeul împreună cu anturajul său divin; moartea C.-ului, în ziua numită Marțea Ciocului, care poartă diferite denumiri (Spargerea C.-ului, Îngroparea C.-ușului, Veșnica Pomenire, Dezlegarea C.-ușului). Asemănător cetelor de feciori care colindă la *Crăciun cu *Turca, *Borița, *Cerbul, *Brezăia, *Capra, actele și practicile magice au diferite finalități: luptă împotriva *Ielelor sau *Rusaliilor, vindecă bolile provocate de acestea (Luatul din Iele), fertilizează holdele de grâu, cirezile de vite și femeile sterile. C., numit în unele zone *Zău (Zeu) a fost atestat, ca emblemă și notă distinctivă a românilor, în întreg spațiul carpato-danubiano-pontic. Aria lui de răspândire, la nord și la sud de Dunăre, se suprapune peste o parte a teritoriilor locuite de traci, ramură importantă a indo-europenilor.

Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Tainele Călușului*, în *Dat.*, an V, nr. 1-2, 1995; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului“, vol. II, 1989; Oprisan H.B., *Călușarii*, Editura pentru Literatură, București, 1969; Vuia Romulus, *Originea jocului Călușari*, în *Dacorom.*, II, Cluj, 1922.

CĂPCĂUNI, monștrii antropofagi cu cap de câine, cu un ochi în frunte și unul în ceafă, care au trăit prin peșteri și păduri întunecate sau ar fi venit dinspre răsărit, pustiind pământul, asociați cu tătarii și turcii. În unele informații apar ca oameni mici, negrii și cu nasul turtit (Moldova Centrală). Ei ar fi fost stârpiți de *Uriași, de apele potopului sau ar fi plecat peste Dunăre, în Țara Turcească. C.-i mâncau oamenii după ce îi jupuiau de piele și le sugeau sângele, iar copiii după ce îi frigeau în cuptor. O legendă cu mai multe variante descrie viclesugul prin care fata prinsă și îngrășată cu miez de nucă de mama C.-lor scapă înainte de a fi băgată în cuptor. La comanda babei, *Țup, fată, pe lopată!*, aceasta se prefăce că nu știe cum să procedeze și îi răspunde: *Sai babă și-mi arată!* C.-i, întorși acasă, și-au mâncat mama fără să știe ce s-a întâmplat. Orientându-se după Calea Robilor, fata se întoarce cu bine acasă. Ca termen, C. sunt cu-

noscuți de românii de pretutindeni, iar ca reprezentări mitice antropofage în ținuturile pericarpatice (Moldova, Muntenia, Oltenia).

Ivan Evseev, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, București, 1997; Gheorghe Clăușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, Academia Română, București, 1914.

CĂRĂUȘ, personificare a astrului aflat în imediata apropiere a stelei a doua din Protașul Carului Mare. C.-ul ar fi omul care merge pe jos, pe lângă boii înjuțați la car, indemnându-i cu biciul (Neamț, Buzău).

Ion Otescu, *Credințele țăranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

CĂRINDARUL PĂMÂNTULUI (*Orobancha* sp.), plantă parazită din familia Orobanchaceae, cu tulpină dreaptă, frunze reduse la mici solzi și flori dispuse în raceme terminale, căutată prin păduri, uneori cultivată în grădini, care apreciază roadele pământului. Dacă florile erau dese la bază și rare spre vârf, era semn că se va face mult porumb și puțin grâu și invers (Bihor).

Batură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

CĂTELUL PĂMÂNTULUI, paznic al *Lumii de dincolo care latră sufețele morților în prima noapte după înmormântare, sinonim cu Țâncul Pământului sau Orbetele Pământului. Este implicat, precum *Dracul, în cosmogonie. Are înfățișare de câine alb, cu corpul lung și picioarele scurte. Noaptea iese din pământ și latră pe la morminte, prin cimitire, pe la margine de drum, prevestind moartea altor oameni. E nevăzător iar când latră are glas strident, infiorător. Pentru a lăsa în pace sufletul proaspăt sosit, rudele de aici îi aprind, în seara zilei de înmormântare, un foc pe mormânt (Culoarul Rucăr-Bran). În alte tradiții el ar pedepsi morții cărora nu li s-a legat banul la deget sau nu i l-a băgat între dinți pentru plata vămilor.

Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

CĂINE, mesager funest care anunță prin cânt (urlet) sosirea *Morții.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale române, București, 1999.

CÂNTEC DE PRIVEGHI, text funerar cântat de femei în nopțile de priveghi la care se pot asocia și bărbați, sinonim cu Cântare la mort, Cântecul mortului. Prin mesajele transmise, C.-ul de P. împreună cu *Cântecul Zorilor, *Cântecul Bradului și *Bocetele versificate alcătuiesc *Cartea românească a morților. El are structură compozițională proprie și melodii care nu se pot confunda cu bocetele. Cea mai mare dezvoltare a C.-lui de P. o cunoaște teritoriul moldav, unde au fost identificate mai multe tipuri și motive. Tipul circumscris de jud. Suceava, Neamț și Iași are elemente străvechi, cert precrestine, și asociază, în unul și același cântec funerar, două sau mai multe motive: *Leacul pierdut*, *Moartea înșelătoare*, *Patul mortului* și *Oastea rătăcită*. Primul dintre ele, *Leacul pierdut*, este atestat atât în Moldova de nord, cât și în Transilvania, în ținutul Năsăudului. Peisajul geografic unde se întâlnește muribundul cu personificările mitice care poartă plantele de leac necesare rămănerii în lumea de aici este cel obișnuit: *pe dealul lui Dorohoi*; *pe dealul plin cu trifoi*; *la fântâna lui Ignat*; *prin zăvoi*; *pe valea lungă* etc. Leacurile sunt depozitate de *Moarte, numită în unele variante *o zână cam bătrână*, în ulcele, șipurile într-un car cernit și tras de patru boi sau în samar. Bolnavul îi cere leacul salvator dar, din diferite motive, nu le poate obține și, automat, muribundul pierde orice șansă de a mai rămâne printre vii. În unele variante leacurile aduse și puse de reprezentări mitice binevoitoare pe fereastra bolnavului sunt luate de Moarte în ipostază de *Zeită pasăre: grangur sau lebădă. În alt motiv, *Moartea înșelătoare*, bolnavul ar fi avut șanse să scape de moarte dacă aceasta nu i-au fi ieșit întâmplător în drum sau dacă ar fi avut inspirația și tăria să-i refuze invitația de a gusta apa morții din pahar. În unele texte bolnavul însuși cere paharul cu băutura fatală: *Ce ai, moarte, în pahar?* / *Vinișor de șapte ani* / *Dă-mi și mie ca să gust!* Dar, de cele mai multe ori, Moartea este grăbită, nu negociază și nu merge pe ocolite și amăgiri: *Umblă moartea prin grădina*, / *Smulgând pomi din rădăcină* / *Și cu Maria de mână*. / *Pomi o smuls și i-o lăsat*, / *Pe Maria ne-o luat!* Răspândire relativ mare are motivul *Carului mortuar* cu imaginea mamei defunctului alergând după el: *Pe din sus de Ibănești* / *Merge caru giurgiuvesc*, / *Caru-i negru, boii-s negri* / *Pogonicu-i și mai negru*. / *Dar în car*

cine-i culcat? / Lucreția o răposat. / După car
cine aleargă? / Da maica-sa jalnică / Cu tieri cu
prescurele / Să-i deie de prânz din ele. / Lucreția
din grai grăia: / — Or te-aleargă, or te lasă / Că
de mine esti rămasă, / C-am mâncaț poame din
Rai / Ș-am băut apă din plai / Și mi-am găsit mai
bun trai. / Noi îți cântăm cântecul, / Domnu-ți
ierțe sufletu / Noi îți cântăm cânteca, Domnu-ți
ierțe viața. Alte motive cu semnificație aparte
pentru filozofia morții la români sunt *Patul
mortului, Oastea rătăcită, Scrierea numelor,
Moartea și cucul, Strigă moartea la fereastră,
Mereoarele și altele. Arealul de răspândire a C.
de P. cuprinde Transilvania sudică (din Hunedoara până în ținutul Târnavelor), Transilvania
răsăriteană (valea Gurghiului, bazinul superior
al Mureșului, ținutul Năsăudului), Moldova de
nord și de sud. Adesea, el se calchiază peste
arealul bocetelor și chiar peste Cântecul Zorilor.

Ovidiu Birlea, *Folclor românesc*, I, Editura Minerva,
București, 1981; Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere*,
Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, Bucu-
rești, 1999.

CÂNTECUL BRADULUI, creație desăvârșită
în *Cartea românească a morților care redă dia-
logul purtat de un cor feminin cu soțul sau soția
postumă a tânărului necăsătorit substituit de un
*Brad. Spre deosebire de variantele de la sud de
Carpați, unde bradul este amăgit că va deveni
tâlpoi de casă, podea, șindrilă, căprior la acoperiș,
în variantele transilvănene i se promite că va
fi sădit la o fântână sau va deveni ortac de mort,
adică soție a tânărului decedat, și, pentru a ră-
mâne mereu vede, va fi udat cu lacrimi de rudele
mortului. Funcția funerară a bradului, de soț
sau soție postumă a mortului, este exprimată
fără echivoc de varianta năsăudeană Cântarea
Buhașului (buhaș este numit în zonă un brad
tânăr): ... Noi tot așa am gândit / Că după tine or
veni / Colăcarii cu caii, / Nu popa cu praporii; /
Colăcarii cu steagu / Nu popa cu diacu / Și-om
vedea steagu pe masă, / Nu buhașu sus pe casă,
/ Și-om vedea steagu-nstruțat, / Nu buhașu rădi-
cat; / Ca-i fost vrednic de trăit, / Nu-n pământ de
putrezit. Varianta gorjană, inegalată ca realizare
artistică și simboluri străvechi, publicată pentru
prima dată de Constantin Brăiloiu, începe cu
întrebarea retorică adresată bradului de femeia
la intrarea acestuia în sat, când este adus de
fecior din munte: — Bradule, bradule, / Cin' ți-a

poruncit / De mi-ai coborât / De la loc pietros /
La loc mlăștinos? / De la loc cu piatră / Aicea cu
apă? Urmează un lung monolog prin care bradul
relatează în amănunțime motivul tăierii (jertfei)
și coborării din munte, ademenirea lui de
feciorii trimiși de *Dalbu de pribeaș și regretul
repetat că a răsărit și a crescut: ... — Mie mi-a
poruncit / Cine-a pribegit / Că i-am trebuit /
Iarna la scutit, / Vara la umbrit. / La mine-a
mănat / Doi voinici din sat / Cu părul lăsat / Cu
capul plecat, / Cu roua pe față / Cu ceata pe
brațe, / Cu berde la brâu / Cu colaci de grâu, /
Cu securi pe mână / Cu merinde pe-o lună. /
Dacă eu știam, / Nu mai răsăream. / Eu de-aș fi
știut / N-aș mai fi crescut. / Și ei au plecat / Din
vârsat de zori, / De la cântători / Și ei au umblat
/ Văile cu fragii / Și munții cu brazii / Până m-au
găsit / Bradul cel pocit. / Pe mine m-au ales, / Pe
izvoare reci. / Pe ierburi întregi. / Pe cracă
uscată, / De moarte lăsată. / Ei când au venit,
/ Jos au hodinit, / Au ingenueheat, / De-amândoi
genuchii / Și s-au închinat. / Iară s-au sculat,
/ Cu secura au dat, / Jos m-au doborât, / M-au
pus la pământ. / Și ei m-au luat, / Tot din munți
în munți / Prin brăduți mărunți. / Tot din văi în
văi / Prin brazi mărunți, / Dar ei nu m-au luat /
Ca pe alte lemne, / Ci ei m-au luat / Tot din vale
în vale, / Cu cetina-n vale, / Să le fiu pe jale, / Cu
poale lăsate / A jale de moarte. / Eu dacă știam,
/ Nu mai răsăream, / Eu de-aș fi știut / N-aș mai
fi crescut. / Când m-au doborât, / Pe mine m-au
mințit / C-au zis că m-or pune / Zână la fântână
/ Călători să vină. / Ș-au zis că m-o pune / Tăl-
poaie la casă / Să mă șindrilească / Cu șindrilă
trasă. / Dar ei m-au pus / La mijloc de câmp, / La
cap de voinic. / Căinii să-i aud, / A lătra pustiu /
Ș-a urla mortiu. / Și să mai aud / Cocoșii cân-
tând, / Muieri mimăind / Și preoți cântând. /
Ploaia să mă ploaie, / Cetina să-mi moaie. /
Vântul să mă bată, / Cetina să-mi cadă. / Nin-
soarea să-mi ningă, / Cetina să-mi frângă. / Eu
dacă știam / Nu mai răsăream, / Eu de-aș fi știut,
/ N-aș mai fi crescut. / Ei când m-au tăiat, / Ei
m-au îmbunat / Că ei mă sădesc / Nu mă să-
cuiesc. / Și ei m-au mințit, / Că m-au săcuit, / Jos
la rădăcină, / Cu fum de tămâie / Mai pe la
mijloc / Chiți de busuioc, / Tot milă și foc. / Sus
la crângurile / Chiși de ochesele. / Tot milă și
jele. / Eu dacă știam / Nu mai răsăream. / Eu
d-aș fi știut, / N-aș mai fi crescut (Runcu, jud.
Gorj). C.-ul B. are un areal mult mai restrâns ca

obiceiul de a pune brad la mormântul tânărului necăsătorit. El este cunoscut în Oltenia de nord-vest, Banatul de munte, Țara Hațegului, Tinutul Pădurenilor (Hunedoara), bazinul Mureșului mijlociu cu prelungiri pe Valea Ampoiului și Arieșului Mare și, local, în alte zone (Năsăud, Bucovina).

Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; In Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

CĂRSTĂNEASA (*Gratiola officinalis* L.), personificare a ramurilor sterile ale unei plante veninoase din familia *Scrophulariaceae*, care asigură, împreună cu *Pelinul, *Usturoiul, *Odoleanul, *Leușteanul și *Avrămeasa, protecție magică împotriva *lelelor. Cei *luați* (imbolnăviri neuro-psihice) de lele, Cele sfinte, *Rusalii, *Zburător erau scăldați în apa în care s-au fiert **C.** și avrămeasă. Planta este invocată și în descântecul și tratamentul de bube dulci (eczemă infecțioasă la copii): ... *Toate Măcănețele, / Toate Cărstănețele, / Pe mâini se spălară / La biserică plecară. / Bubele dulci se mânărară / Că pe ele nu le chemară / Ca balega-n perete se uscară* (Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

CEAS BUN, moment favorabil la nașterea copilului când apare pe cer o stea care îi va călăuzi viața, până la moarte. La venirea și plecarea omului de pe pământ participă, prin schimbări spectaculoase (apariția și căderea stelelor), întregul Univers. Măreția astrală a existenței românești este exprimată de versurile mioritice *Și la moartea mea / Va cădea o stea!*, de credința țăranilor din Bărăgan care, la vederea pe cer a traiectoriei luminoase a unei comete, cred că a mai murit un om. Românul leagă viitorul copilului nu numai de ceea ce i-a prezis *Ursitoarea, ci și de împrejurările nașterii: timpul nocturn sau diurn, poziția zilei de naștere în timpul săptămânal, lunar, sezonul și anual. Cercetările de medicină și astrobiologie modernă confirmă existența unor raporturi între manifestarea proceselor biologice, inclusiv cele intrauterine,

și ritmurile terestre și cosmice. Bioritmurile, cercetate cu interes de știința contemporană, au fost cunoscute pe cale empirică cu multe secole și milenii în urmă. Zilele săptămânii și ale anului favorabile pentru naștere se considerau duminicile și marile sărbători. În ceea ce privește timpul diurn, se prefera începutul zilei, după primul cântat al cocosiilor, între miezul nopții și ivirea zorilor.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

CEAS RĂU, duh malefic care umblă, imbolnăvește, îndeamnă la rău și pocește sau omoară pe cei ce-i ies în cale, sinonim cu Ceas Slab. Aproximarea **C.-ului R.** poate fi recunoscută de țiutul produs de acesta în timpul zborului. **C.-ul R.** poate apare în orice zi a anului. Dar, spre deosebire de duminică, luni, miercuri, joi și vineri care au câte un singur **C. R.**, marțea și sâmbăta au, fiecare, câte trei. Pentru a se feri de răul ce-l aduce **C.-ul R.**, omul se închină, bate cu degetul în lemn și îl invocă pe Dumnezeu: *Doamne ajută!* Dacă, totuși, cineva căpăta **C.-ul R.**, acesta era scos din corp prin descântec care înșiră relele și timpul producerii lor, avantajele ce le va avea dacă va părăsi corpul omului și va merge unde este trimis dar și pericolele ce-l așteaptă dacă se reîntoarce: *Ceas rău cu pocitură, / Ceas rău cu săgetătură, / Ceas rău cu spaimă, / Ceas rău de cu seară, / Ceas rău de miezul nopții, / Ceas rău de cu ziuă, / Să te duci pe munți, / Pe sub munți / C-acolo-s a tale curți, / C-acolo-s mese așternute, / Și pahare umplute, / Și scaune așternute / Pentru tine sunt gătite. / Acolo să trăiești, / Acolo să vecuiești, / De Ion să nu gândești, / Că tu de nu te vei duce / Și de nu te vei îndepărta / ... / 99 de sulțe oi lua / Și te-oi insulta / Și te-oi înspăimânta / Și te-oi îndepărta; / .../.*

Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Casa Școalelor, București, 1944; Gorovei Artur, *Folclor și folcloristică*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990.

CEATĂ DE COLINDĂTORI, anturaj al divinității care moare și renaște simbolic la sărbătorile solstițiului de iarnă (*Crăciun, *Anul Nou). La începutul lunii decembrie, de obicei la Sf. Nicolae (6 decembrie) se începea organizarea **C.-lor de feciori** care urmau să colinde la sărbătorile de Crăciun. Organizați pe părți de sat, feciorii își alegeau un conducător numit, de obicei, Vătaf, și o gazdă unde duceau o viață co-

munitară în perioada sărbătorilor de iarnă (dormeau, mâncau, petreceau, aduceau lemne din pădure împreună). **C.-ele de C.** pot colinda singure sau însoțite de o mască zoomorfă îmbrăcată de un fecior. Maska, substitutul divinității care se desfășoară în anturajul său divin (ceata feciorilor), moare violent, lovită cu ciomagul, împuscată sau inecată, la încheierea colindatului pentru a renaște imediat, împreună cu timpul, la *Noul An. Numele măștii este preluat, de obicei, și de **C. de C.**: *Turca, *Cerbul, *Capra, *Brezaia, Borița.

Adăscăliței V., *Istoria unui obicei. Plugușorul*, Editura Junimea, Iași, 1987; Bărbăntu A., *Cincizeci de colinde*, Brașov, 1890; Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1981; Brătulescu Monica, *Colinda românească*, Editura Minerva, București, 1981; Buhociu Octavian, *Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstoraască*, Editura Minerva, București, 1979; Caraman P., *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Editura Minerva, București, 1983; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Mușlea L., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

CEI TREI CRAI, personificare a unui grup de trei stele din mijlocul constelației Orion, sinonimă cu *Trisfetitele, *Toiegele, Craii de la Răsărit, Cingătoarea Regelui, dată celor trei mari ierarhi creștini: Vasile, Grigore și Ioan (30 ianuarie) (Tulcea). În asociere cu alte stele din apropiere, Trisfetitele formează Rarița (Plugul sau Grebla), Sfredelul Mare sau Spitelnicul (Moldova, Munții Apuseni).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Voronca-Niculăță E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

CEL CU ȘAPCA ROȘIE, *Drac care și-a luat numele de la șapca sau tichia roșie pe care și-o pune pe cap când dorește să se facă nevăzut.

CELE NEMAIPOMENITE, nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine care apar în noaptea de vară, sinonime cu *Ielele, Cele Sfinte, Dănsule, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoașele, Împărăteșele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliele, *Șoimanele, *Ur-

soaicele, *Vântoasele, Zănele. **C. N.** sunt atestate în Moldova (Bacău, Botoșani) și Oltenia (Mehedinți).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

CER (*Quercus ceris L.*), arbore sacru reprezentat de o specie de stejar din familia *Fagaceae* care crește în zonele de câmpie, deal și podiș ale României, substituit al zeului care moare și renaște printr-un rit funerar de incinerare în ajunul, noaptea și dimineața de *Crăciun. În tinutul Mehedinți, moartea și renașterea zeului *Crăciun, reprezentat de lemnul tăiat din pădure (*Butucul de C.), se realiza, printr-un rit funerar de incinerare. Un tăciune al rugului se păstra, peste an, ca leac pentru vindecarea bolilor. Leșia din cenușă de coajă de C. avea diferite utilizări în medicina populară, se punea în scaldările rituale pentru creșterea părului. Frecvent, lemnul de C. se folosea în practicile magice de aflare a ursitei și de căsătorie a fetelor.

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

CERB: 1. Personificare a timpului, substituit al zeului patern, simbol al virilității. Este asociat atât civilizației neolitice a lemnului (copacii își lasă în jos ramurile ca C.-ul să-i mănânce mugurii, *Muma Pădurii călătorește într-o trăsură trasă de cerbi), a lutului și culturilor agrare (din coarnele lui oamenii preistorici își confecționau brăzdare de plug), cât și civilizației indo-europene a crescătorilor de animale. Trăsăturile care l-au impus ca divinitate sunt frumusețea și eleganța corpului, podoaba capului (coarnele), puterea (singurul animal sălbatic care înfruntă și poate învinge puternicul urs), viteza de deplasare. Din oasele și copitele lui se confecționau obiecte de cult, unelte de muncă (ace, cuțite, brăzdare de plug, pahare) iar trofeele contemporane de astăzi, coarnele, erauenerate precum icoanele creștine. A fost intens vânat (după statistica osemintelor găsite în săpăturile arheologice, era al doilea animal vânat de geto-daci, fiind depășit de porcul sălbatic) fără ca acesta să-l poată domestici. Asemănător lupoaicei,

ciuta sau cerboaița ar crește copiii abandonată de mame: *Or veni ciute de la munte / Cu țâța până-n genunchi, / La pruncul țâță ți-or da / Și vântu l-a legăna*. Sacrificiul ritual al C.-lui, narat în colindele românești precreștine, poate fi interpretat fie ca inițiere a feciorului înainte de căsătorie, fie ca jertfă divină la moartea și renașterea simbolică a anului sau anotimpului. Toamna, la Probejenie (6 august) când se p... în râu, C. dă semnalul răcirii timpului; 2. Animal psihopomp care, în cântecul funerar de *Zori transportă, în leagănul de mătase purtat în coarne, zeita *Morții (...*Pe câmpul cel lung / Merge, cine merge, / Merge-un cerb străin; / Da-n coarne ce are? / Leagăn de mătăsă, / Da-n el cine este? / Tot neagra Moarte / ...*, Vaideei, jud. Gorj), sau sufletul mortului (... *Pe o câmpie lungă, / Un cerb mohorât / În coarne ce are? / Leagăn de mătăsă; / În leagăn ce are? / Un biet de voinic. / Iară el zice: / Fugi, cerbule, fugi, / Că eu că mai am / Trei frați vânători, / Pe tine te-o impușca, / Pe mine m-o-ngropa ...*, Valea Mare, jud. Gorj); 3. Mască zoomorfă a *Cetelor de feciori, simbol al zeului adorat, care se naște și moare împreună cu timpul la *Crăciun, sinonimă cu *Turca, *Borița, *Brezaia și *Capra. Membrii cetei de feciori joacă după fluierași și în strigătele de încurajare ale cerbașilor: *lese cerbul în drumul mare, / Și frică de nimeni n-are, / C-are coarne împungătoare / Și urechi auzătoare! sau Hai sus, sus, cerbule, sus, / Că la mândra poale nu-s, / Că le-a pus după cuptor / Și-a pus mâța păzitor! etc.* (Hunedoara, Timiș, Caraș-Severin).

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976; Coman M., *Mitologie populară românească*, I, Editura Minerva, București, 1986; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

CHIPĂRUȘ, *Dans funerar la priveghiul de înmormântare, care atestă ritul funerar de incinerare al geto-dacilor. Participanții, mascați și nemascați, înlăntuiți unul după altul pornesc, ținându-se fiecare de cingătoarea celui din față, un dans vijelios înțețit din ce în ce mai mult de ritmul muzicii. Cei din coada șirului sunt aruncați, prin dibăcia celui care conduce jocul, în flăcările focului care întrec un stat de om. Unii

cad în foc de unde se ridică cu hainele părlite și pline de cenușă. După unele informații, prin flăcările focului era trecut și mortul, practică la care s-a renunțat întrucât preoții au refuzat să mai officieze, în asemenea condiții, slujba de înmormântare (Vrancea).

Tufescu Victor, *Oameni din Carpați*, Editura Sport-Turism, București, 1982; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

CHIRIC ȘCHIOPUL, reprezentare mitică aducătoare de foc, frate cu *Sântilie, zeul focului în *Panteonul românesc, care și-a luat numele și data de celebrare de la Sfântul Mucenic Chiric (15 iulie) din Calendarul ortodox (valea Nistrului de Jos).

Ștefănuță P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

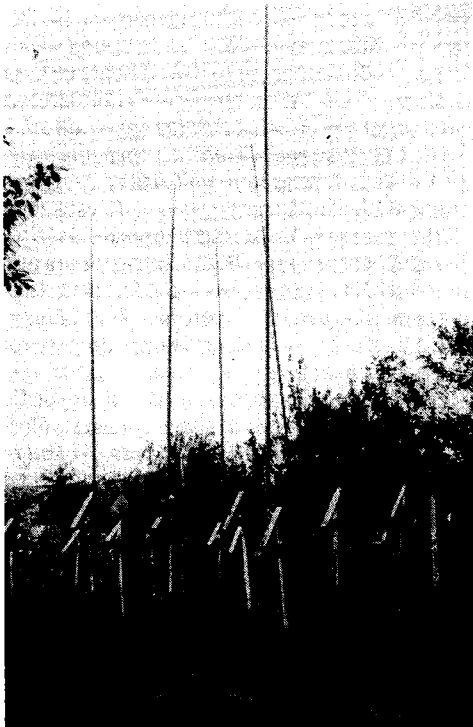
CICOARE (*Cichorium intybus L.*), personificare a unei plante din familia *Copositate* care crește prin fânețe, locuri virane și pe marginea drumurilor invocată de descântătoare în medicina populară și de vrăjitoare în farmecele care pun pe jar inima feciorilor. Este îndrăgită în special de tinere care o așează sub căpâțai, împreună cu cămașa celui dorit, să le spună în vis ursita, se afumau sau se spălau cu floare de C. să le scape de urât și de farmecele vrăjitoarelor: *Frunzuliță trei cicori, / Fusăi la trei vrăjitori, / Toate trei mi-au spus că mor! / Numai una ochescică, / Aia-mi spusă să n-am frică; / ... / Într-o frumoasă legendă transilvăneană C. este zâna florilor care se spală cu rouă înainte de răsăritul soarelui pentru a nu fi văzută. Într-o dimineată, fiind zărită de Soare, acesta s-a îndrăgostit de ea și a trimis doi luceferi s-o pețesească. Zâna pământeană îi refuză spunându-le Soare, soțior, / E tot călător, / Ziua peste sate, / Noaptea peste ape! Supărat, astrul zilei o transformă în floare de C.: *Lăsa-ți-mi-o în pace, / Că mi-o voi preface / Floare de cicoare / Cu ochii după Soare, / Când oi răsări, / Ea s-o-inveseli! / Când oi asfinți, / Ea s-a ofili; / Când oi scăpâța, / Ea s-a aduna*. De atunci se spune că C. stă tot cu ochii după Soare până toamna târziu, florile i se strâng seara, la apus, și i se desfac dimineța, la răsărit.*

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din*

flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

CIMITIR, adăpost comunitar al morților organizat după modelul satului, sinonim cu țințir, progadie, gropniță, grădină a morților. Criteriul de grupare a mormintelor și gospodăriilor este aceeași: locul ocupat în arborele genealogic de cei vii în vatra satului și de cei morți în vatra C.-ului. Moștenitorul locului de casă în vatra satului, de obicei băiatul cel mic, devine și moștenitorul locului de înmormântare în vatra C.-ului. În schimbul plusului de moștenire la moartea părinților, numită și partea sufletului, acesta are obligația să-i înmormânteze și să le facă toate rosturile solicitate de tradiție. C.-ile sunt omogene din punct de vedere etnic și confesional. În satele risipite din Munții Carpați (Platforma Luncani, Tara Hațegului,

Forma de săgeată a crucilor, esențializare a zborului păsărilor suflet în cimitirul din Peșteana de Jos, jud. Gorj. Arhetipul a fost preluat și de Brâncuși în ciclul „Păsările“



Apuseni) se întâlnesc și astăzi C.-e familiale amplasate în curtea sau grădina casei. Pentru a ajunge la locuința postumă, morții străbat, în ziua înmormântării, numai curtea sau bătațura. În peisajul etnografic un loc aparte îl ocupă mormintele simbolice, numite de arheologi cenotafuri, amplasate lângă biserici sau în C.-e pentru eroii căzuți în cele două războaie mondiale (Teleorman), la poarta gospodăriilor pentru membrii familiei (Muntenia Centrală), la poarta C.-elor pentru cei care au depus mărturie în procesele de judecată (jud. Gorj, Vâlcea) și pe locul morții violente (inecați, trăsniți de fulgere, răpuși de fiare, împușcați în Revoluția din 1989). Copiii nebotezați, morții neidentificați, tâlharii se înmormântează separat, într-o margine a C.-ului. Identitatea morților în C.-e (numele, vârsta, sexul, starea socială și economică etc.) este ușor de recunoscut întrucât este redată de mărimea, ornamentele și înscrisurile (picatate, sculptate, scrijelite) de pe crucile și stâlpii funerarilor ridicați la căpătâiul mortului. În C.-le din sudul Transilvaniei și din sudul Olteniei în vârful crucilor sau stâlpilor se puneau una sau două păsări ale sufletului cioplite în lemn. La sud de Carpați aripile păsării suflet sunt traforate în două scânduri de lemn așezate în unghi, simbol al zborului spre cer. La mormintele fetelor și feciorilor stau, lângă cruce sau stâlp, soțul sau soția postumă: un *Brad împodobit, măr (ramură împodobită de măr), *Suliță (brad curățat de crengi până la vârf). În unele zone etnografice la căpătâiul mortului se sădește un brad sau un pom fructifer, de obicei un măr. Mormintele sunt, în special la Sâmbetele morților, *Moșii de Vară, *Florii, Joimari, curățate, săpate și semănate cu flori. Lângă cruce pot apare, de la zonă la zonă, o măsuță cu picioarele de lemn infipte în pământ, altar pe care se pun ofrandele (pomenile) în anumite zile ale morților, un mic adăpost în care arde lumânarea sau candela, un ciob (oală sau strachină spartă) pentru tămâiat, un scaun pentru odihnă.

Marian Simion Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904; București, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Ciobotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999.

CIOARA, pasăre prădătoare de zi, prevestitoare a timpului, numită, local, *Gaie.

CIOBAN CU OILE, personificare a constelației Lira, reper pastoral pentru aprecierea timpului în nopțile senine. **C.**-ul, reprezentat de steaua Vega, este urmat de turma oilor formată din patru stele. În momentul răsăritului constelației pe timpul verii, ciobanii erau dezlegați să mănânce brânză în zilele de miercuri și vineri (Prahova, Neamț).

Otescu I., *Credințele țăranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, Academia Română, Socec, București, 1915; Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paște*, Editura Sport-Turism, București, 1992.

CIOC, unealtă a fertilității și regenerării purtată de *Zeița neolitică cu chip de pasăre, înlocuită de corn, unealtă a virilității și abundenței purtată de Zeul indo-european cu chip de animal. Phalusul *Mutului și, uneori, totemul ceteilor de călușari din Oltenia, confecționat din lemn răsucit în formă de cap și gât de pasăre de baltă, se numește **C.** În satele de la sud de Carpați phalusul este sinonim cu **C.**, unul din primele cuvinte învățate de copii de la mamele lor. Substitutul Zeiței Mamă, *Turca, perechea feminină a taurului, care colindă împreună cu anturajul său divin, *Ceata de feciori, nu are cap de taurină sau bovină, ci un **C.** de pasăre de baltă cu care vorbește tocâinind. Asemănător Turcii, la *Crăciun și *Anul Nou apar și alte măști compozite, cu **C.** de pasăre de baltă, dar cu coarne de vită și picioare de om (*Capra, *Brezăia, *Borița). Din motive lesne de înțeles, substitutul neolitic obișnuit al Zeiței generatoare de viață, pasărea de baltă, a devenit o pasăre domesticită, în special *Găina și *Oul de găină, gătit cu măiestrie pentru a fi sacrificat, după reguli străbune, prin spargere rituală la sărbătorile pascale.

Birlea Ovidiu, *Folclorul românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

CIOCĂRLANI, figurine cu chip de pasăre sau de om pe coama caselor, anexelor gospodărești și porților din lemn. Șirul de **C.** care domină înălțimea construcțiilor sunt numite, local, *Păsările sufletului (Oltenia, Muntenia, Moldova și, mai rar, Transilvania).

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocșe Maria, *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

CIOCLOVINA USCATĂ, peșteră în Munții Sebeșului (sat Cioclovina, com. Boșorod, jud. Hunedoara), situată în imediata apropiere a cetăților dacice de la Sarmizegetusa Regia, Piatra Roșie, Blidaru, adăpost *Geomorf al omului preistoric (paleolitic, perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului). **C. V.** este celebră datorită craniului uman atribuit, prin analogie cu *Homo sapiens* de la Predmost II (Boemia), omului de Cro-Magnon.

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cImec, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

CIOCNITUL OUĂLOR, sacrificiu al divinității primordiale înfrumusețată prin vopsire și încondeiere, simbol al jertfei Domnului Iisus. **C. O.** este permisă și așteptată cu nerăbdare de credincioșii ortodocși după slujba de Înviere a Mântuitorului în noaptea *Paștelui până la *Ispas, Înălțarea Sa la ceruri, în special în zilele de duminică și *Sângiorz. Sacrificiul se săvârșește solemn de doi oficanți ai cultului după reguli precise: persoana mai în vârstă, de obicei bărbatul, lovește violent *capul* oului său de *capul* oului ținut în mână de partener în timp ce pronunță formula cunoscută — *Hristos a Înviat!* la care i se răspunde — *Adevărat a Înviat!*; oul a cărui coajă a plesnit este primit în dar de cel care l-a spart sau este mâncat sacramental de persoanele care l-au sacrificat. Jertfa ouălor prin lovire *cap in cap* poate continua, după același ritual, *în coaste* sau *în burtă*, *în spate* sau *în fund*. Local, în Transilvania, tatăl familiei jertfa singur un ou slujit în biserică în noaptea Învierii, îl curăța, îl împărțea egal la membrii familiei pentru a fi mâncat sacramental. Un număr impresionant de motive ornamentale de pe ouăle încondeiate reprezintă pasărea sau părți ale păsării: coada rândunicii, cocoșul, creasta cocoșului, creasta găinii, *Cucul, cuibul, *Gaia, păunul, vulturul și altele. Deși regulile **C.**-ui **O.** pot varia de la zonă la zonă, respectarea lor este obligatorie: cine are prima lovitură, ce părți ale ouălor să fie lovite, ciocnitul să fie *pe luate*, *pe schimbate*, *pe văzute*, *pe nevăzute* etc. Cojile ouălor erau aruncate pe pământ pentru fertilizarea holdelor, viilor și

livezilor sau în apele curgătoare pentru a da de veste *Blajinilor că a sosit Paștele, se puneau în hrana animalelor și păsărilor, se păstrau pentru vrăji și descânțece etc. La Miezul Păresimilor, când se alegeau ouăle fără rod pentru vopsit și încondeiat, se puneau și o cloșcă pe cuibul cu ouă roditoare. După trei săptămâni, cât durează clocitul găinilor, în ziua de Paște, pe bățatură apăreau puii, simbol al vieții care moare și renaște perpetuu. Prin preluarea imaginii arhetipale a oului, creștinii au adăugat divinității antropomorfe, trăsături geomorfe: Iisus, Fiul Omului, părasește mormântul și se întoarce la viață precum puilul ieșit din găoacea oului.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

CIOCUL BERZEI (*Delphinium consolida L.*), personificare a unei plante melifere, cu flori albastre în formă de cioc de barză sau de cocor, invocată în descântatul femeilor care nu aveau copii, sinonimă cu buruiană de făcut copii sau sculătoarea. Ceaiul din **C. B.** are calități afrodisiace (Oltenia).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

CIOCUL CĂLUȘULUI, efigie a zeului cabalin purtată în timpul Jocului Călușarilor de *Mut sau Vătaf. La începutul secolului al XX-lea, **C. C.** se confecționa dintr-un lemn răsucit sau cioplit în formă de cioc și gât de pasăre de baltă, de cap și gât de cal, de cap de lup, de bot de câine și cap de om, îmbrăcat într-o piele de iepure în care se băgau diferite plante de leac și măsura călușarilor luată pe fire de ață. În zilele în care se joacă *Călușul, efigia lui este purtată în traistă sau în brațe numai de Mut sau Vătaf, niciodată de un alt călușar. În timpul jocului, **C. C.** este așezat în fața lăutarilor sau lângă *Steagul Călușului ca și cum ar asista la spectacolul dat în cinstea lui. Dacă nu este fixat într-un băț (unele cete bănățene de călușari), **C. C.** este ascuns privirilor profanilor sau, pentru a spori misterul, li se arată, în anumite momente, numai capul scos din traistă. Pretutindeni unde apare, **C. C.** este considerat ca ceva diavolesc, mai temut și respectat decât crucea creștină. Numai prin simpla atingere el poate îmbolnăvi și lua mințile oamenilor. **C. C.** este folosit, adesea, în practica magică de dobo-

rare a călușarilor. La Marțea Ciocului este înmormântat într-un loc tainic, de obicei în locul unde a fost confecționat (movilă, tumul funerar etc.). După trecerea unui an de zile, în ziua de Strodul Rusaliilor, **C. C.** era dezgropat. În cazul că pielea iepurelui putrezea, era înlocuită cu alta nouă. **C. C.** a fost atestat în Oltenia și Banat.

Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Tainele Călușului*, în *Dat.*, an V, nr. 1-2, 1995; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare mult milenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului“, voi. II, 1989; Opreșan H.B., *Călușarii*, Editura pentru Literatură, București, 1969; Vuia Romulus, *Originea jocului Călușari*, în *Dacorom.*, II, Cluj, 1922.

CIRCOVII DE IARNĂ, năprasnice divinități meteorologice răspunzătoare de provocarea fenomenelor violente ale naturii (vărtejuri, viscole, tunete și fulgere) și de pagubele aduse în turmele de vite. **C. de I.** sunt celebrați trei zile (15-17 ianuarie), la miezul iernii pastorale, care începe la *Sâmedru și se încheie la *Sângiorz, și formează o pereche cu frații lor, *Circovii de Vară, prăznuiți la miezul verii pastorale. Împreună cu *Circovii de Vară, ei împart *Anul Pastoral de 365 de zile în două anotimpuri simetrice: iarna și vara (Banat).

Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Rmaniae. Dicționarul limbii istorice și populare a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1972-1974; Manguica Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881.

CIRCOVII DE VARĂ, divinități meteorologice răspunzătoare de provocarea fenomenelor violente ale naturii pe timpul verii (vărtejuri, tunete și trăsnete) și de pagubele aduse de fiarele sălbatice în turmele de vite. **C. de I.** reprezintă miezul verii pastorale (16-18 iulie). În ziua de mijloc, 17 iulie, este sărbătorită *Marina, invocată de olteni pentru copiii morți. **C. de V.** sunt frați cu *Circovii de Iarnă, prăznuiți la miezul iernii pastorale (Banat).

Manguica Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882.

CIUHA (STĂLPUL) MIRESEI, substituit al animalului-oracol (căprioară, capră, fiară sălbatică) care orientează pașii mirelui și alaiului său nupțial spre casa miresei, loc favorabil întemeierii *Casei copilului. **C. M.** poate fi un stâlp înalt sau un brad implântat la poarta miresei, curățat de crengi până spre vârf, unde se agată o oală umplută cu cenusă, un prosop, o sticlă cu țuică. În Oltenia de nord-vest **C. M.** este un stâlp din lemn de molid, înalt de 10-16 m, curățat de coajă și uns cu seu, în vârful căruia se agătau simbolurile nuptiale (cunună de brad, năframă), o pungă cu bani și o ploscă cu vin. În Platforma Luncani în vârful prăjinii se leagă o sticlă în care se bagă un fulg de pasăre, numită Găinușă. Mirele nu poate intra în curtea miresei dacă nu se cațără, el sau un reprezentant al său (probă de inițiere), să ia plosca cu băutura din vârful stâlpului sau nu sparge (vânează, omoară) oala sau găinușă cu bățul sau cu pușca. Mireasa era îndreptățită să refuze să se căsătorească cu mirele care nu trecea proba de încercare (Moldova, Oltenia, sudul Transilvaniei).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999; Șeuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, București, 1995.

CIUMA, personificare feminină a unei năprasnice boli, soră sau prietenă cu *Moartea, care a secerat, din antichitate până în secolul al XIX-lea milioane de oameni. **C.** este o femeie urâtă care sare în spatele oamenilor, bate la feastră, intră în casă etc. Se ferește și îi este teamă numai de câini. Ea dăruiește viață îndelungată persoanelor care îi ung cu unt rănile de pe picioare. Pentru a fi îmbunătățită, românii au răsfățat-o dându-i nume amăgitoare: Alba, Frumoasa, Maica Bătrână, Maica Călătoarea (Meheșdinti), Buboasa (Dolj), Teleleica (Prahova), Mătăhala, Maica Bolilor (Lăpușna — Basarabia), Maica Calea etc. Întrucât invaziile și războaiele româno-turce erau urmate, de cele mai multe ori, de epidemii de **C.**, maladia a fost cunoscută în Evul Mediu și ca Boală a Turcilor (Brăila). Are înfățișare hidoasă: cap de om, coarne de bou și coadă de șarpe în vârful căreia se găsește un ghimpe cu care înțeapă oamenii (Bucovina). Este

o femeie năucă care umblă desculță și nevăzută de nimeni, dar simțită și lătrată de câini, cu capul descoperit cu *Secera în mână sau cu coasa la spinare (Brăila). Uneori își anunță venirea, precum prietena ei *Moartea, prin diferite semne: eclipse de soare, apariția stelelor cu coadă (cometelor) și altele. Se scăpa de ea prin diferite procedee: ospete sub cerul liber la care **C.** era invitată de onoare, jertfe de păsări și animale domestice, inhumarea în poziție verticală a unui mort. Obiceiul cel mai cunoscut a fost confecționarea unei cămăși numită ia **C.-ei** sau cămașa de izbândă. Într-o singură noapte un număr de nouă femei alese după anumite criterii (cu numele Maria, văduve etc.) torceau tortul, năvădeau firele, țeseau și coseau cămașa **C.-ei** pentru a fi agățată, înainte de ivirea zorilor, într-un copac de pe hotar sau pentru a fi îmbrăcată o păpușă confecționată din paie și pusă în calea **C.-ei**. În unele sate, prin gura acestei cămăși treceau toți membrii obștii (intrau pe la guler și ieșeau pe la poale, simbolizând moartea și renașterea). Protecția magică prin tragerea unei brazde cu plugul tras de boi negrii, boi gemeni sau mânâți de doi oameni gemeni de-a lungul hotarului sau amenințarea **C.-ei** prin implântarea pe hotar a unui bustean de stejar cioplit cu chip om care purta amenințător un arc cu săgeți într-o mână și o sabie în altă mână este atestată de documentele istorice și de mărturiile unor călători străini care au vizitat Țările Române. Ce-i atinși de **C.** erau descântați, iar cei scăpați de moarte, cioclii, înmormântau victimele. Sfântul creștin invocat să lupte împotriva **C.-ei** era *Haralambie, celebrat în ziua de 12 februarie. În iconografia creștină acest sfânt este înfățișat ținând **C.** în lanț, călcând-o în picioare.

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Pamfile Tudor, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, Editura Saeculum I.O., București, 1999; Gorovei Artur, *Descântecel românii. Studiu de folclor*, Imprimeria Națională, București, 1931.

CIURICA: 1. Reprezentare mitică a *Calendarului popular care dădea dreptul femeilor să-și pedepsească bărbații în ziua ei de celebrare, 15 iulie. În această zi se evitau loviturile de orice fel, certurile și neînțelegerile din familie pentru a nu avea parte de ele în cursul anului. Amințirea ei este păstrată de unele expresii populare (*Astămpără-te că vine Ciurica!* sau *Stai cuminte!*

Cașeji Ciurica!) adresate, ca amenințare cu bătaia, copiilor neastâmpărați (Muntenia, Oltenia); 2. Pașare mică care sperie copiii și oamenii slabi de inimă prin zgomotul ciudat ce-l face.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

CIURUL IZBUC, peșteră în Munții Pădurea Craiului (sat Casa de Piatră, com. Arieșeni, jud. Alba), adăpost *Geomorf locuit de omul preistoric (neolitic, epoca bronzului). În *Sala Pașilor*, la 500 m de la intrare, au fost descoperiți peste 280 de pași umani impregnați în solul argilos fosilizat. Pașii, care aparțin unei familii compusă dintr-un bărbat, o femeie și un copil, păstrează amprentele încălecate ale labelor ursului de peșteră. Pe o piesă dentară de urs este incizată o siluetă umană.

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000.

CIVILIZAȚIA LEMNULUI, complex cultural al spiritualității românești generat de viețuirea îndelungată a omului într-un biotop forestier primar care a evoluat, prin defrișarea neîncetată a *Pădurii, în civilizații secundare (agrară, pastorală, industrială și, în formare, cea turistică). Extensiunea solurilor specifice peisajului forestier (podzol de pădure, brun roșcat de pădure etc.) indică, alături de documentele etnografice și istorice că, pe vremea lui Homer, teritoriul locuit astăzi de români era ocupat cu întinse păduri. Numai mici teritorii din România de astăzi, precum Bărăganul, sunt acoperite cu soluri care nu s-au născut la umbra pădurii. Efortul multimilenar de transformare a pădurii în mijloc de existență, a generat, după succese și insuccese îndelung repetate, o strălucită *civilizație forestieră* în care omul carpatic s-a exprimat material și spiritual în lemn precum omul mediteranean în piatră. Geto-dacii nu aveau statui cioplite în piatră; ei sculptau lemnul, modelau lutul și aluatul, așa cum meșterii români cioplesc și sculptează astăzi biserici, case, porți monumentale, olarii modelează vase ceramice, dar și obiecte de cult și statuete, iar femeile colaci, lipii, prescuri cu forme și simboluri străvechi. La începutul secolului al XX-lea

mai puteau fi întâlnite case și anexe gospodărești din lemn, fără cuie sau alte componente metalice. Pădurea, care asigura variate mijloace de trai procurate prin cules (fructe, ciuperci, plante comestibile, miere de la albinele sălbatice), pescuit, vânat și cultivarea poienilor defrișate cu grâu, mei și alte culturi, a generat un sistem de alimentație dominat de vegetale. Ea oferea din belșug lemn pentru construcție, pentru încălzit și iluminat (făclii), adăpost în vremuri de restriște. Cu excepția fierului (cuțitului) plugului uneltele de muncă și uz gospodăresc, mijloacele de transport etc. erau construite din lemn. Instrumentul preistoric de comunicare cu divinitatea fitomorfă, *Toaca de lemn, a fost preluat și de *Biserica de rit oriental. În invazia pieselor de metal și plastic, românul continuă să-și construiască adăposturile deosebite din lemn: *Leagănul pentru cel venit și *Sicriul pentru cel plecat. Codrul a rămas o temă fundamentală a folclorului și mitologiei românești. Sintagma *frunză verde* este nelipsită din cântecele populare iar reprezentările mitice fitomorfe (*Muma Pădurii, *Fata Pădurii, *Omul Pădurii, *Pădureana, *Păduroiu etc.), vietățile personificate ale pădurii (*Ursul, *Lupul, *Cucul), arborii sacrii (*Bradul, *Stejarul etc.), plantele folosite în alimentație, în farmacopeea populară, în vrăji și descântece (*Urzica, *Mătrăguna etc.) alcătuiesc scheletul *Panteonului românesc. În numeroase contexte rituale și ceremoniale vegetalul (plată, arbore, arbust) devine substituit divin în obiceiurile din ciclul calendaristic (*Bradul la *Focu lui Sâmedru, *Pom de mai la Armindenii, *Stejarul sau *Cerul la *Crăciun) frate, soră, soție în obiceiurile din ciclul familial (*Brad de nuntă, *Brad de înmormântare, *Pom la înmormântare, *Pomul sterp etc.). Vechimea și arealul C.-ei L. sunt atestate și de toponimia de defrișare a pădurii în ținuturile de câmpie, deal și podiș, de limba și expresiile populare legate de pădure. Astfel, renumita specie folclorică *doina* este numită, în unele zone etnografice *de codru* (Muscel). Fără să dispară în totalitate, C. L. a lăsat loc altor peisaje etnografice (agrare, pastoral, pomi-viticol, piscicol).

Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

CIVILIZAȚIA PASTORALĂ, complex cultural dezvoltat de crescători de animale pe pășuni

și fânețe naturale sau obținute prin defrișarea pădurii, specific *Antropomorfismului indo-european (Anexa 1). Vechimea peisajului pastoral este atestată de un bogat fond lingvistic autohton, traco-dac, din domeniul creșterii animalelor (baci, căciulă, țap, stână, ghioagă, țarc, brânză, gălbează, căpușă etc.), de originalitatea folclorului pastoral muzical, coregrafic și literar, de *Calendarul pastoral încărcat cu sărbători și obiceiuri dedicate atât animalelor domestice (Nunta Oilor, Paștele Cailor, *Marcul Boilor, *Sângiorzul Vacilor), cât și fiarelor pădurii (Ziua Ursului, Ziua Lupului, *Sânpetrul Lupilor). Pentru folosirea eficientă a pășunilor și fânețelor aflate la mare distanță de vatra satului păstorii au amenajat adăposturi specifice pentru oameni și animale (odăi, stâne, târle, surle, colibe, bordeie, țarcuri, oboare), drumuri ale oilor dublate de drumuri ale sării, fântâni. Abundența materiilor prime a favorizat dezvoltarea industriei casnice și instalațiilor tehnice de prelucrare a lăunii și produselor din lână (pive, vâltori, dârste, darace), a pieilor și blănurilor (cojocăritul, pielăritul, curelăritul). Baza sistemului de alimentație îl formează produsele animaliere: laptele și produsele din lapte, carnea. Un loc aparte în C. P. l-a ocupat păstoritul transhumant dezvoltat pe pășunile din zona alpină a Carpaților, pentru vâratul turmelor, și pe vegetația naturală din vastele teritorii (bălți, deltă, litorali marine, stepe, bărăganuri, bugeaguri, silvostepe) extracarpatiche, pentru iernat. Practicat în cea mai mare parte a mileniului doi, păstoritul transhumant, a ajuns la apogeul la mijlocul secolului XIX-lea, după care s-a stins în prima jumătate a secolului al XX-lea. El a pus în mișcare imense turme de oi pe distanțe de sute de km într-un areal geografic care corespunde, în linii mari, cu spațiul *Vechii Civilizații Europene și cu teritoriile locuite de traci, popor indo-european a cărui ramură geto-dacă este rădăcina autohtonă a românilor. În căutarea de pășuni, păstorii români, numiți, după zonele unde aveau satele stabile, bărsanii (săceleni, brăneni, brețcani), mărginenii (jieni, poienari, tuțuieni), la care se adăugau cei proveniți din ținuturile subcarpatice și din sudul Dunării, vărau în Munții Carpați, până în Moravia și Silezia, în Alpii Dinarici, Balcani, Rodopi, Pind, Caucaz și iernau în câmpiile litoralului mărilor Neagră, Caspică, Adriatică, Ionică și Egee, în stepele ponto-caspice,

dincolo de Prut și Nistru, până în Crimeea și nordul Caucazului. Ei au deschis drumuri de comunicație, ulterior devenite importante rute de comunicații, au întemeiat sate, târguri și orașe, au contribuit la menținerea unității spirituale a românilor și a Europei de sud-est.

Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986; Gimbutas Maria, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note și prefață de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1989; Mehedinți Simion, *Concluzii și premise la Terra*, Imprimeria Națională, București, 1946.

CLOPOT, personificare a instrumentului metalic a cărei limbă imită glasul divinității, mângâie și cheamă credincioșii în închinăciune, alungă și îndepărtează duhurile malefice ale naturii. Spre deosebire de *Toaca de lemn, simbol al civilizației neolitice a lemnului, C.-ul este simbol al divinităților solare indo-europene și creștine. Măștile tăcute care substituie divinitatea la *Crăciun (*Capra, *Brezaia, *Turca etc.) purifică spațiul cu glasul C.-țelilor legați la brâu, la picior sau de coarne. Pentru a se feri de *tele, *Călușarii își leagă și ei C.-tei la picior, iar pentru a alunga vrăjitoarele care fură mana laptelui, vitele poartă tălângi, C.-e sau C.-tei la gât. Precum Toaca, C.-ul a fost preluat și de biserica creștină. El anunță ajunul sărbătorilor importante, slujbele religioase și principalele momente liturgice, moartea oamenilor, cheamă ploaia pe timp de secetă și alungă furtunile și norii amenințatori de grindină etc. Glasul lui, diferit pentru mesajul care-l transmite, este ascultat și înțeles de întreaga suflare a satului.

CLOȘCA, arbore tăiat din pădure, substituit al trupului neînsuflăit al zeului *Crăciun care renaște printr-un rit funerar de incinerare la sărbătorile solstițiului de iarnă, sinonim cu *Boadnicu, *Butuc de Crăciun. Cenușa rămasă de la incinerarea C.-tii pe vatră, între Crăciun și Bobotează, se păstrează și se aruncă la rădăcina pomilor fructiferi. Dimineața gustau ficați prăjiți de pasăre, se culcau cu toții, fără să ridice masa, se trezeau măncau din belșug și mergeau în vizite pe la rude și cunoscuți cu urarea: *Pasăre, pasăre! / Dumnezeu să vă dea noroc!* (obiceiul a fost atestat la megleno-români).

Papahagi N. Pericle, *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic* (fără alte date pe copertă).

CLOȘCA CU PUI, personificare a unui grup de stele din constelația agrară a Taurului, reper important pentru aprecierea timpului în nopțile senine, sinonim cu *Găinușa, *Clota (Argeș, Prahova, Muscel, Neamț, Dorohoi, Brașov).

Otescu I., *Credințele țăranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, Academia Română, Socec, București, 1915.

CLOȚA, personificare a unui grup de stele din constelația Taurului, sinonim cu *Găinușa, *Cloșca cu Pui (Oltenia).

Otescu I., *Credințele țăranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

COADA VACII (LUMĂNĂRICĂ) (*Verbascum thapsus L.*), plantă din familia *Scrophulariaceae*, invocată în descântece pentru lecuirea bolilor și în farmece pentru aflarea ursitei. Mama care dorea să-i afle scrisa fiicei sau fiului îi pune sub căpătâi ramuri înflorite de **C. V.** în noaptea când împlinea un anumit număr de ani și îi descânta: *Cum se zbate coada vacii în sus și în jos / La dreapta și la stânga / Așa să se zbată scrisa după copilul meu!* (Oltenia).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

COBILIȚA CIOBANULUI, personificare a constelației Lira, care răsare și apune în același timp cu o altă constelație pastorală, Ciobanul cu Oile (Prahova, Neamț). **C. C.** exprimă, ca de altfel și numele altor stele și constelații de pe harta cerului, importanța de altădată a economiei pastorale și bogatele cunoștințe de astronomie ale ciobanilor români.

COCOȘ, pasăre miraculoasă care aude glasul din cer al Cocoșului *Gai, masculin de la *Gaia (Gaea), și anunță pe pământ principalele ore ale nopții. Pentru a afla diferite momente ale zilei și nopții, oamenii observau Soarele și Luna, stelele și planetele. Din păcate, aștrii nu puteau fi observați întotdeauna din cauza timpului noros, iar aprecierea poziției lor pe bolta cerească este, fără alte instrumente de măsurat, aproximativă. Înainte de a-și bate capul pentru a crea mașinării de măsurat timpul, omul a căutat în natură

organisme vii care să-l informeze despre scurgerea vremii. În antichitate, dar și în evul mediu, armatele de uscat purtau cu ele câte un **C.** pentru a vesti schimbarea santinelor pe timpul nopții. O funcție asemănătoare îndeplinea și **C.-ul** urcat cu câteva găini la stânele carpatice de către păstorii români. Având darul de a cânta în preajma miezului nopții, moment de cumpănă, de confruntare a spiritelor bune cu cele rele, poporul l-a pus paznic la hotarul dintre forțele malefice și cele benefice. După cântatul lui, spiritele necurate își pierdeau puterea, se ascundeau pentru a intra din nou în acțiune, în noaptea următoare. El este nelipsit din practicile magice, descântece, obiceiurile din ciclul vieții (naștere, căsătorie, moarte). În basme, **C.-ul** este un personaj fantastic: aduce bogății imense stăpânului, este sfetnicul lui Făt-Frumos, avertizează pe Ileana Cosânzeana că va sosi Zmeul etc. Continuă să joace rol ritual la înmormântare (**C.** dat de pomană peste sicriu sau peste mormânt) și, uneori, în ceremonialul nunții (aducerea **C.-ui** fript la masa mare simbolizează apropierea zorilor, moment când invitații trebuiau să se ridice și să plece), să fie un apreciat barometru meteorologic la îndemâna țăranului pentru a aprecia timpul ploios sau secetos, vremea geroasă sau moinoasă. Deși ceasornicul a pătruns în cele mai izolate cătune, momentele principale ale nopții, *miezul nopții* la primul cântat, *trei ore înainte de ziuă* la al doilea cântat și *crăpatul de ziuă*, când cântă mai des (apune grupul de stele numit *Găinușa și apare *Lucafărul de dimineată), sunt anunțate omului de la țară de străvechiul lui orologiu, **C.-ul**.

Coman Mihai., *Mitologia românească*, vol. II, Editura Minerva, București, 1988; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988.

COLAC, *alter ego* al omului în obiceiurile din ciclul vieții și al divinității în obiceiurile din ciclul calendaristic, sinonim cu *Pupăza, *Turta *Azima și pâinea. Prin denumirea, forma, mărimea, ornamentele, tehnica și timpul de preparare, **C.-ul** substituie omul sau divinitatea căreia i-a fost menit (dedicat). El este perechea sufletului fără de care acesta nu se poate integra în existentă (**C.-ii** la nașterea copilului, în primul rând **C.-ul** moașei), preexistentă (**C.-de** nuntă, în special **C.-ul** miresei) și postexistentă (***C.-ii** la înmormântare; la 40 de zile și la șapte ani după

înmormântare; la Sâmbetele morților și la *Moși), în comunitatea de credință (C.-ii nașilor), de sex (C.-ii la prinderea suratelor și fărtașilor), în ceata fetelor și feciorilor în vederea căsătoriei (C.-ul la intrarea fetei în horă sau în joc). C.-ii care substituie omul sunt legați de obiceiurile din ciclul familial, C.-ii dedicați divinității sunt legați de *Calendarul popular și obiceiurile calendaristice. Cei din a doua categorie sunt preparați și jertfiți la moartea și renașterea divinităților sezoniere (*C.-ii de Crăciun, *C.-ii de Arhangheli, *C.-ul sau Turta de Andrei) și ori de câte ori sunt invocate să alunge bolile, să aducă ploile, să căsătorească fetele etc.

Buzilă Varvara, *Pâinea — aliment și simbol. Experiența sacrală*, Editura Știința, Chișinău, 1999; Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Văduva Ofelia, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

COLAC DE ANDREI, personificare a C.-ului din aluat dospit invocată de fete în noaptea de *Sântandrei pentru aflarea ursitei. Fetele nemăritate se adunau mai multe la o casă, își preparaau câte un colac, îl coceau și, după ce se răcea, semănau în mijlocul lui un cățel de usturoi. La plecare, fiecare participantă își ia colacul acasă pe care îl ține o săptămână la loc cald. Răsăritul usturoiului este interpretat răspuns favorabil, mesaj divin că fata va avea noroc în acel an la căsătorie (Moldova, Bucovina).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

COLAC DE CRĂCIUN, aliment sacru, preparat la *Crăciun din aluat dospit, de femeile curate, mâncat la mesele și ospetele rituale, dăruit colindătorilor și, sub formă de pomană, spiritelor morților. C.-ul de C. poate avea formă de cerc, potcoavă și stea, închipuind Soarele, Luna și stelele de pe Cer, de păpușă și cifra opt (8), care reprezintă trupul antropomorf al divinității indo-europene și creștine, de cerc umplut, fără gaură la mijloc, care reprezintă divinitatea neolitică geomorfă, de diferite animale și păsări sacre (taurul, pupăza etc.). Forma, denumirea, ornamentele, momentul oferirii, perioada păstrării și contextului rito-magic al folosirii expri-

mă lumea simbolurilor *Vechii Europe. Prepararea, urarea și primirea C.-lui, ruperea și utilizarea acestuia sunt momente ceremoniale de adâncă trăire spirituală, încărcate cu practici și credințe preistorice. În Moldova și Basarabia C.-ii de C., numiți Crăciunei, se păstrau până la *Mucenici, *Anul Nou agrar în calendarul pe stil vechi, când se puneau în coarnezle boilor sau ale plugului, se rupeau și se dădeau animalelor să-mănânce, se băgau sub brazda plugului. Prepararea și împărțirea C.-ilor este unul dintre cele mai stabile și mai cunoscute obiceiuri românești.

Caraman P., *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Editura Minerva, București, 1983; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Văduva Ofelia, *Semnificații străvechi ale unor forme și motive ornamentale perpetuate în contemporaneitate*, în AICED, nr. 1, 1981.

COLACUL FECIORILOR, substituit al zeului *Crăciun care moare și renaște la *Anul Nou, primit ca dar de ceata colindătorilor la sărbătorile de iarnă, preparat și împodobit din aluat în ziua sau noaptea de Ajun. C. F. este preparat din împletirea a două suluri de *Aluat sub formă de roată, înconjurată de al treilea sul neted. El așteaptă colindătorii așezat la loc de cinste pe masa din camera curată.

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocșe Maria, *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

COLACUL GRĂULUI, cruciuliță modelată din *Aluat, substituit al spiritului grăului, care transmite rodul de la un ciclu vegetal la alt ciclu vegetal. În ținutul Romanșilor, din făina primelor spice secerate și măcinate se făcea un colac pe care se aplica o cruciuliță modelată din aluat, închinată lui Dumnezeu, *Maicii Precista și *Arhanghelilor. Colacul, împodobit cu *Sporiș, fir roșu și ban de argint, se pune în ciutura (găleata) fântânii și se scufunda în apă. După ce se scotea din apă, crucea din aluat copt se păstra la icoană până la vremea semănatului când se fărâmița și se semănau, împreună cu semintele, pe ogor (Romanși, sudul Olteniei).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

COLACUL MIRESEI, substitut divin modelat din *Aluat, rupt în timpul colăcăriei de-asupra capului miresei de nănaș (Muntenia, Oltenia, Moldova, Dobrogea) sau de mireasa însăși (Transilvania) și mâncat sacramental de participanții la nuntă, sinonim cu Turta, Lipia sau Pâinea miresei. El poate avea chipul zeiței geomorfe (turtă sau lipie rotundă, pâine sau colac împletit), numit **C. M.** și chiar Pâinea miresei, sau al zeiței antropomorfe (figurină cu cap, picioare și mâini, cu ochi, gură, nas, pâine alungită și împletită sub forma cifrei opt), numită Păpușa miresei. Preparat la casa miresei în condiții de extremă puritate, **C. M.** este împodobit cu busuioc verde (proaspăt), cu alte flori viu colorate legate cu ață roșie de lână și îmbrăcat într-o năframă sau prosop. Împletitura **C.-ui** din șuvițe de aluat, asociată cu *Șarpele mitologiilor preistorice, aplicarea bucătețelor de aluat, numite păsări, sau așezarea unei păsări din aluat pe **C. M.**, numită *Pupăza miresei, simboluri asociate Zeitei pasăre, generatoare de viață, și ornamentele rotunde obținute prin presarea aluatului cu țeava de *Soc (O) și cele ale multiplicării și înmulțirii, obținute prin incizia cu vârful cutitului (X), exprimă solidar funcția procreatoare a miresei. Pentru a procrea, mirii sunt consacrați de două ori, prin rituri precreștine la casa socrilor mici de nănaș, reprezentantă a moșilor și strămoșilor, care rupe **C.M.** deasupra capului miresei, și creștine la biserică, de preot, reprezentant al divinității, prin așezarea pe creștetul mirilor a cununilor împărătești. Cununile împărătești și **C.M.** au aceeași valoare simbolică: consacrarea tinerilor pentru actul nupțial de procreare.

Buzilă Varvara, *Pâinea — aliment și simbol. Experi-ența sacralui*, Editura Știința, Chișinău, 1999; Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Văduva Ofelia, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

COLĂCEL, dar primit de colindători la *Crăciun preparat din două suluri subțiri de *Aluat așezate sub formă de cunună, sinonim cu pitărau, colindeț. **C.-ul**, cu gaură la mijloc, este băgat de colindători în traistă sau pus pe bățul

de colindat, gest care prefigurează fertilitatea și rodul holdelor în noul an.

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocșe Maria, *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

COLINDAT, ceremonial complex, organizat de o ceată anume constituită, care transmite prin texte cântate sau strigate, numite colinde, și, uneori, prin măști, recuzită, dansuri, acte și gesturi rituale, formule magice vestea morții și renașterii divinității adorate, urări de sănătate, rod bogat, împlinirea dorințelor în noul an, în special căsătoria fecilor. Colindele vechi, precreștine, care descriu moartea violentă a divinității cu chip de *Cerb, *Taur, *Leu, *Porc, au elemente comune cu *Cântecele funerare de la moartea oamenilor. *Ceata de feciori reprezintă anturajul în cadrul căruia divinitatea, adesea substituită de o mască (*Capră, *Turcă, *Cerb, *Brezaie etc.), se naște, se desfășoară și apoi moare pentru a marca sfârșitul și începutul anului sau sezonului. Aceasta poate fi organizată pe criterii de sex (ceată feminină sau masculină), de vârstă (ceată de copii, feciori, fete, oameni căsătoriți), sau compozite. Mărimea ei variază de la 2-3 colindători la câteva zeci. Unele cete, în special cele de feciori, sunt active atât la sărbătorile de Crăciun și *Anul Nou, cât și la sărbătorile și obiceiurile de peste an când au atribuții organizatorice, rituale și ceremoniale: organizează hora satului, ceremonialul Tânjaua (*Plugarul sau *Alegerea Craiului), strigatul peste sat etc. Cetele bine organizate sunt ierarhizate, cu drepturi și obligații ale membrilor asumate prin jurământ (*Călușari, *Goana Rusaliilor); acestea au un vătaf, ajutor de vătaf, casier etc. Adesea, cetele de colindători, însoțite sau nu de o mască care joacă rolul zeului supus morții și renașterii simbolice, poartă un steag (*Drăgaica, Călușarii), capul împodobit al divinității sacrificate (*Siva la Crăciun), alt substitut divin (*Sorcova la Anul Nou), o recuzită rituală (plăgul, buhaiul, bice, clopoței, tălângi etc.). Cetele, în special cele care poartă cu ele o mască, sunt însoțite de muzică interpretată la diferite instrumente. Textele colindelor pot fi cântate de membrii cetei (colindul feciorilor), aclamate (Plugușorul, Semănatul), strigate (*Focul lui Sâmedru, *Arezanul Viilor) sau se reduc la cuvinte care, datorită vechimii, și-au pierdut sensul. Colindatul se încheie

cu primirea darului, uneori cu un joc la care participă și membrii gazdei, în special fata de măritat.

COLINDELE, substitute ale divinității fitomorfice confecționate dintr-un băț de *Alun, *Pom fructifer sau din alt arbore, împodobit cu motive ornamentale sau cu flori, purtate de feciori la colindatul de *Crăciun.

COLIVA, sacrificiu al spiritului grăului, zdrobit în piură și fiert în apă, îndulcit cu miere și ornat cu miez pisat de nucă și bomboane simbol al solidarității dintre vii și morți. **C.** este preparată de creștinii ortodocși la marile sărbători calendaristice, în special la cele de comemorare a moșilor și strămoșilor, și la ceremoniile de înmormântare.

COLOANA FĂRĂ SFÂRȘIT, desfășurare pe verticală a piramidelor duble (romboedrilor) în *Panteonul de la Târgu Jiu, temple miniaturale ale sufletelor în *Lumea de dincolo, sinonimă cu piramidele egiptene. Rombul, ca figură, și romboedrul, ca volum, redau, în plastica populară, ideea de scurgere a timpului, de început, împlinire și sfârșit. Rombul, templu miniatural al morților, este unul dintre cele mai frecvente motive ornamentale românești, cioplite atât pe stâlpii funerari în vatra cimitirelor, cât și pe stâlpii caselor în vatra satelor. El apare frecvent, ca motiv ornamental și podoabă în preistoria românilor. Cel mai spectaculos exemplu este tezaurul îngropat într-un tumul funerar în sec. II î.Hr., descoperit la Hinova, jud. Mehedinți, alcătuit din numeroase podoabe de aur, dintre care o mare valoare artistică și științifică o reprezintă cele 248 de mărgelile bipiramidale (piramide duble). Spre deosebire de piramida funerară egipteană al cărui vârf este orientat spre cer, bipiramida funerară românească are două azimuturi: unul spre Panteonul pământesc, al Zeiței Mamă, și altul spre Panteonul ceresc, al Dumnezeului Tată.

Preda C. (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. II (D-L), Editura Enciclopedică, București, 1996.

COMPLEX RUPESTRU, adăpost *geomorf săpat în epoca medievală (secolele X-XI) într-un masiv de cretă (dealul Tibișir, com. Murfatlar, jud. Constanța). Monumentul rupestru se compune din șase biserițe, camere mortuare, gale-

rii, cariera de cretă, cimitirul și o bisericuță zidită, parțial păstrată. Pe pereții carierei, bisericilor și celorlalte încăperi s-au identificat incizii cu caracter religios, laic, artistic, elemente de alfabet grecesc, chirilic, runic.

Boroneaș V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura clMeC, București, 2000.

CONSTANTIN GRAUR, patron al păsărilor de pădure care poartă numele amalgamat al Sfinților Mari Împărați Constantin și Elena (21 mai) din Calendarul creștin cu graurul, pasăre dăunătoare agriculturilor și viticulturilor. Pentru a nu fi distruse recoltele de păsările cerului, în special de grauri, ziua era nelucrătoare. Se spune că păsările imperecheate la *Dragobete își învață puii să zboare în ziua de **C. G.** Pentru așezările din sudul României această zi marca limita maximă de timp când se mai putea semăna porumbul, ovăzul și meiul.

Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

CORBOAICA, Zeiță pasăre în *Cartea românească a morților care ia sufletul și graiul muribundului. În unele *Căntece de Zori din Oltenia, după ruga adresată mortului ... *Scoală, Vasile, scoală, / Scoală și mulțumește, / La străin, la vecin, / Cui a făcut bine, / De-a venit la tine, / Că și-au mai lăsat / Lucrul lor de ziua, / Hodihna din noapte, acesta relatează întâlnirea cu Moartea în ipostază de pasăre: — Nu pot să grăiesc, / Să le mulțumesc. / Le-o mulțumi Domnul, / Că el mi-a dat somnul; / Le-o mulțumi Sfântu, / Că el mi-a luat gându. / Mie mi-a venit, / Ieri, de-alalteieri, / O corboaică neagră / Pe sus involbând, / Din aripi pleznind, / Pe mine m-a pleznit, / Graiu mi-a pierit, / Nu pot să grăiesc, / Să le mulțumesc... (Runcu, jud. Gorj), sauIeri-alaltăieri / A venit din cer / O corboaică neagră, / Din aripi a dat, / Graiul mi l-a luat, / Picioarele mi-a-ntins. / Mâini pe piept mi-a pus, / Buză mi-a părilit / Ochii mi-a lipit / Și m-a despărțit / De mamă, de tată / Și de lumea toată ... (Arcani, jud. Gorj).*

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

CORNUL CAPREI, personificare meteorologică a constelației Capricornul, simbol al abundenței. Când tună și fulgeră în direcția C. C., semne sigure că va veni ploaia, oamenii fac semnul crucii și se roagă să fie curată și fără vijelie (Muntenia, Oltenia, Moldova).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

COSMADIN, reprezentare mitică prăznuită în *Calendarul popular la 1 iulie, provenită din contopirea sfinților tămăduitori de boli fără bani, Cosma și Damian, numiți și *Sfinți doctori fără de argint*. Sărbătoarea era considerată un timp ritual favorabil pentru practicile de medicină populară și pentru descântecurile de lingoare (febra tifoidă) și răul copiilor (epilepsia). Sărbătoarea, fără a fi specifică numai românilor, a fost atestată în Moldova, Bucovina, Transilvania și Banat.

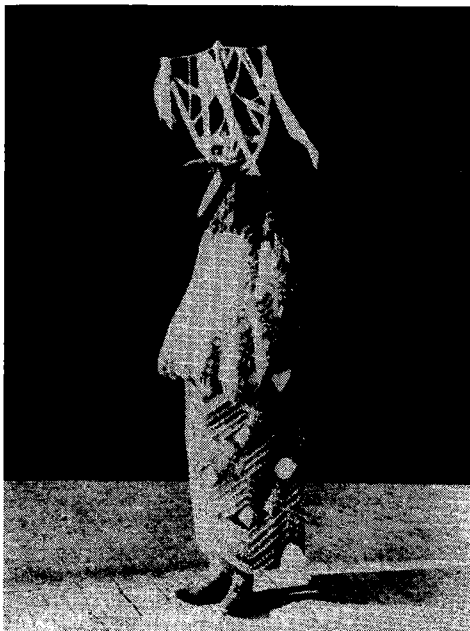
Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

COVRIG, dar primit de colindători la *Crăciun preparat dintr-un sul subțire de *Aluat așezat în formă de cunună sau de cifra opt (8). În Mehedinți C.-ul de Crăciun se păstra ca ceva sfânt la grinda transversală (meșter-grinda) a camerei curate. Copilul care îl mânca vara afla viața și taina tuturor păsărilor. C.-ul preparat în casă sau la brutării este darul obișnuit primit astăzi de copiii colindători la obiceiurile de iarnă.

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Boșe Maria, *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

CRĂCIUN, zeu solar de origine indo-europeană, specific teritoriilor locuite de strămoșii autohtoni ai românilor, geto-dacii, identificat cu zeul roman Saturn și cu zeul iranian Mithra. Mai mult de un mileniu creștinii au sărbătorit *Anul Nou în ziua de *Crăciun (25 decembrie) în imediata apropiere a solstițiului de iarnă. Determinativul de *moș* indică vârsta zeului adorat care trebuie să moară și să renască împreună cu timpul calendaristic la Anul Nou. Divinitatea se naște împreună cu timpul la 25 decembrie, tră-

iește 365 de zile, îmbătrânește și moare pentru a renaște la începutul anului următor. În *Calendarul Popular vârsta *sfinților* și a zeităților păgâne este apreciată prin numărarea zilelor de la nașterea Anului, numit la 1 ianuarie *An Nou. Peste sărbătoarea autohtonă a C.-lui s-au suprapus rând pe rând, fără s-o înlăture, Saturnaliile romane, apoi nașterea zeului solar de origine iraniană, Mithra, și, după apariția creștinismului, nașterea lui Iisus. În cultura românească C.-ul este un personaj cu trăsături bivalente: are puteri miraculoase, specifice zeilor și eroilor din basme, dar și calități și defecte specifice oamenilor. Ca persoană profană, este *un om bătrân, un păstor bătrân cu barba de omăt*, vecin cu *Moș Ajun, fratele său mai mic. Sub influența creștinismului, C.-ul apare și ca figură apocrifă: *s-a născut înaintea tuturor sfinților*, este mai mare *peste ciobanii din satul în care s-a născut Hristos* și altele. Legende nașterii Maicii Domnului ne introduc în peisajul etnografic al unui sat pastoral unde trăia Moș C. și avea case mari, grajduri, coșare și târle pentru vite. Pe neașteptate, în acest sat liniștit sosește o femeie necunoscută care, simțind că i-a venit vremea să nască, bate la poarta casei lui Moș Ajun și îi cere găzduire. Motivând că este om sărac, o trimite la fratele său bogat, Moș C. Acesta, fără să știe că femeia este Maica Domnului, nu o primește sau o trimite să nască în grajdul vitelor. În alte legende Moș C. aștepta în acea zi vizita unui mare împărat. *Crăciuneasa ajută străina să nască, faptă pedepsită de C. cu tăierea mâinilor din coate. Când Moș C. află că în grajdul său s-a născut Domnul Iisus, se căiește și cere iertare lui Dumnezeu devenind *primul creștin; sfântul cel mai bătrân; soțul femeii care a moșit-o pe Maria*. Lipsa bunei cuviințe răsplătită nefiresc până la omologarea lui C. cu divinitatea ascunde un mare adevăr istoric: la apariția creștinismului C. era un zeu atât de venerat încât nu a putut fi exclus cu desăvârșire din Calendarul Popular și din conștiința oamenilor care adoptase credința în Hristos. Prin tot ceea ce face, C. se opune sau împiedică nașterea pruncului Iisus întrucât venirea Lui presupune mai întâi plecarea (moartea) Moșului. Tradițiile contemporane despre *sfântul C.*, despre *Moșul darnic și bun, încărcat cu daruri multe* etc. sunt influențe livrești pătrunse în cultura populară de la vest la est și de la oraș la sat.



Capră, mască cu cioc de pasăre, la sărbătorile de Crăciun, în jud. Ialomița

Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Manguia S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim. Fl., *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, București, 1904; Mușlea I., *Birlea Ov.*, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Mușu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

CRĂSNIC, drăcușor cu înfățișare de purcel, născut la 11 luni de femeia împreună cu un *Drac. Imediat după naștere C.-ul începe să alerge, să guițe și să muște pe cei din casă. Pentru a scăpa de el, moașa trebuie să-l înfășeze, să che-

me rudele și să-l omoare cu bete sau să deschidă ușa cuptorului pentru a intra în foc și să moară arzând (Moldova). C.-ul este și unul din numele purtate de *Zburător.

Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, București, 1999; Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Editura Casa Școalelor, București, 1944.

CRECIUN, figurină antropomorvă a zeului *Crăciun care moare și renaște simbolic la solstițiul de iarnă, preparată dintr-un sul de *Aluat în forma cifrei opt (8). C.-ul este păstrat la loc de cinste, precum icoana, până la începutul ritual al aratului, de obicei în ziua de *Măcinici, când era pus în coarnele sau în bărsa plugului, era rupt și mâncat sacramental de gospodar, sau se punea în hrana boilor înjugăți (Moldova, Bucovina, Transilvania).

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocșe Maria, *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

CREȘTINISM COSMIC, liturghie sub bolta cerului și cupola bisericii care cultivă în credincios înțelepciunea de a trăi în pace cu semenii și cu natura personificată ce-l înconjoară. Dumnezeu este aproape de oameni, participă la bucuriile și necazurile lor, îi ajută, îi pedepsește, stă mai mult cu ei pe Pământ decât cu sfinții în Cer. Natura personificată și animată cu viață (aștrii, fenomenele atmosferice, plantele, viețuitoarele) este invocată pentru rezolvarea problemelor presante. Din universul ei personificat, suflet al sufletelor și *Panteon al panteonurilor, românul și-a ales mamă, tată, frate, soră, soție postumă, prieteni etc. Unele reprezentări mitice, precum stelele de pe cer, pomii din livezi și brazii din pădure, se nasc, se căsătoresc și mor o dată cu nașterea, căsătoria și moartea oamenilor. La nașterea unui om apare pe Cer o stea, îi însoțește în viață și dispăre o dată cu el la moarte (*Și la moartea mea, / Va cădea o stea!*, spune versul mioritic); răsare un brad care este tăiat și pus apoi la căpătâiul mormântului ca soț sau soție postumă; copilul urșit nefavorabil de *Ursitoare este închinat bradului, rugat să-i asigure, cât trăiește, protecție magică; în unele cântece funerare din *Cartea românească a morților sufletul este sfătuit să-și aleagă din natură frate (*Lupul), soră (*Vulpea, *Vidra). Fără discriminare, foști zei îmbrăcați cu haine creștine și sfinți împovărați cu atribuții precreștine, sunt rugați să aducă ploaia sau s-o oprească, să dea



Două simboluri înfrățite, crucea creștină și arborele sacru, la care se închină trecătorul în podișul Mehedinți

rod femeilor, animalelor și holdelor, să alunge bolile și relele, să fie liniște și pace prin formule (*Doamne ajută! Doamne ferește!*), semnul crucii, prin obiceiuri, acte rituale și practici magice. Credinciosul se sanctifică, împreună cu marea lui familie a mediului înconjurător, la sărbătoarea centrală a Calendarului festiv creștin, *Paștele, când *natura întreagă suspină în așteptarea Învierii*, la Crăciun, când se naște *Mântuitorul*, dar și la moartea și renașterea *Anului, primul zeu al omenirii, substituit de români cu un om (*Moș Crăciun, *Baba Dochia), un animal (*Turca, *Călușul), un pom (*Bradul, *Stejarul), o plană (*Bozul) și altele.

Bădescu Ilie, *Teoria Latențelor*, Editura IDOGEP—EUXIN, București, 1997; Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Stahl H. H., *Eseuri critice. Despre cultura populară românească*, Editura Minerva, București, 1983.

CRIVĂȚ, personificare a *Vântului care suflă iarna din nord-est peste ținuturile pericarpatiche. Vara este bătrân, un moș neputincios cu mustăți și sprâncene de brumă, care stă cu picioarele în apă pe un scaun de gheață, iarna este tânăr și puternic, asociat cu goana calului care mătură tot ce-i stă în cale. Deși aduce mari neplăceri oamenilor, **C.** este, în legendele, baladele și credințele populare mai degrabă pozitiv decât negativ: anunță rod bogat dacă bate în ziua de Bobotează, iartă pe cei care-i greșesc și îi cere iertare etc.

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.

CRUCEA, personificare a constelației Lebdăda. La vederea **C.**-ii pe cer în timpul nopții țărării se rugau și făceau semnul crucii (Argeș, Olt, Neamț).

Ion Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Ionică I.I., *Drăguș — un sat din Țara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Științe Sociale, București, 1944.

CRUCEA MICĂ, personificare a constelației Delfinul, reper important de orientare în nopțile cu cer senin. La vederea ei oamenii făceau semnul crucii și spuneau *Doamne ajută!* (Ialomița, Tulcea, Botoșani).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Ionică I.I., *Drăguș — un sat din Țara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Științe Sociale, București, 1944.

CUC: 1. Personificare a păsării migratoare cu același nume, prevestitoare a primăverii și timpului frumos. Cântecul **C.**-ului, orologiu pentru măsurarea timpului în *Calendarul popular și sursă de inspirație melancolică de dor și jale, începe să fie auzit la *Blagovestenie sau ziua **C.**-lui și încetează brusc, după trei luni, la *Sânziene când, conform tradiției, s-ar îneca cu un bob de orz. Cântecul scurt și răsunător al **C.**-lui, care începe și sfârșește la două fenomene astronomice stabile, echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară, a fost folosit de cei vechi pentru calculul calendarului. **C.**-ul nu încântă nici prin coloritul penelor (seamănă cu un uliu în mini-

atură) și nici prin cântecul său monoton. El nu-și face cuib și nu-și crește puii întrucât își depune ouăle în cuiburi străine iar puii săi, mai robuști și mai puternici, își răstoarnă frații vitregi din cuib pentru a beneficia de hrana acestora. Dar, pentru că îi comunică omului, prin cântecul său, două hotare în scurgerea timpului anual, este celebrat, în *Calendarul popular la Blagoveștenie, ziua când începe să cânte, și la Sânziene, ziua când amuțește. În unele legende C.-ul ar fi fost om metamorfozat, din diferite pricini, în pasăre. Fiind înșelat de soție, pleacă din *lumea de aici* în *lumea de dincolo* lăsându-i vorbă să-l caute și să-l strige între Blagoveștenie (echinocțiul de primăvară) și Sânziene (solstițiu de vară). Recunoscându-și greșeala și cuprinsă de dor, nevasta necredincioasă își caută în fiecare an bărbatul, zboară din creangă în creangă și îl strigă neîncetat pe nume: Cucu! Cucu!... În alte povestiri, Cucu ar mai fi avut un frate geamăn, Ștefan. Cucu moare și ajunge în Rai în timp ce fratele său Ștefan, rămas *aici*, îl strigă pe nume între Blagoveștenie și Sânziene. În postura de hot, Cucu fură caii sau boii lui *Sânpetru chiar în vremea aratului. Negăsind făptașul, Sfântul îl blestemă să se transforme din om în pasăre și, pentru a afla toată lumea unde se ascunde hotul, să-și strige numele în pădure: Cucu! Cucu! 2. Pasăre prezicătoare. Direcția în care îl auzi cân-

tând (în fața, spatele, stânga sau dreapta omului), pe ce se așează când cântă (pe o ramură uscată, pe o movilă de gunoi etc.), aproape sau departe de casă, de câte ori cântă etc. sunt semne, bune sau rele, care indică norocul, sănătatea, căsătoria, boala, moartea oamenilor (*Cucu-n spate mi-a cântat / Și moartea m-a săgetat*). Indiferent de ipostaza în care apare, C.-ul este cea mai îndrăgită pasăre a românilor. El însoțea truzitorii ogoarelor la arat și semănat, la întreținerea culturilor: *Cucu de n-ar cânta, / Nici noi n-am mai ara; / Cucu de nu s-ar porni, / Nici noi n-am plugări!* În unele zone etnografice înțelesul cântecului său indică vremea coasei fânului (Oaș, Maramureș). Când amuțește înainte de Sânziene se consideră că vara va fi secetoasă.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Ornitologia*, vol. I, Tipografia R. Eckhart, Siret, 1883; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărțile-gile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

CUCI, măști ale zeiței pasăre care fertilizează și purifică spațiul în prima zi după Lăsatul Secului de Paște. Ceremonialul C.-lor este o datină de primăvară cu valențe purificatoare atestată numai în sudul țării: Muntenia și Dobrogea. Flăcăii și bărbații tineri își confecționau gluga dintr-o bucată de sarică cusută în forma și mări-



Măști de cuci
(Brănești, jud. Ilfov)

mea unei traiste de cal, acoperită pe deasupra cu hârtie albă sau colorată. În dreptul nasului se pune un gât de țigvă găurită din loc în loc pentru a intra aerul, iar în dreptul gurii și al ochilor se lăsa câte o mică răsuflătoare. De ambele părți ale capului, din dreptul urechilor, se fixa în sus două coarne cam de un metru legate prin 3-4 stîngii horizontale, formând un fel de scară, numită *coarnele glugii*, acoperită cu fulgi și pene de pasăre. În vârful glugii se prindeau fulgi de cocoș sau o trestie. Îmbrăcați în fuste, cu gluga pe cap, cu un băț în mână și cu un clopot mare în spate, alergau în prima dimineață după Lăsatul Secului, uneori și în ziua Lăsatului de Sec, după copii, fete, femei, oameni pe care îi atingeau și adesea îi trânteau. Spre mijlocul zilei, luau în mână câte o nuiă de care legau o opincă și urmau alte alergături și alte lovituri la spatelul curioșilor. Seara, ceata C.-lor colinda din casă în casă, unde juca câte o horă în curte. Așa se desfășura acest obicei pe la sfârșitul secolului al XIX-lea; fără prea mari schimbări, datina este întâlnită și astăzi în satul Brănești, jud. Ilfov, satul Independența, jud. Călărași etc. De obiceiul C.-lor se leagă numeroase credințe populare: *Cel ce se face cuc trebuie să se facă de trei ori sau de nouă ori în nouă ani, căci altfel se crede că murind se va face diavol; Fulgii luați de la gluga cucului îi întrebuințează femeile ca să afume pe cei ce suferă de frică; Dacă omul sau oricine nu primesc o lovitură de la Cuc în această zi, se zice că acela nu va fi sănătos peste an. C.-ul alunga prin zgomotul clopotului spiritele rele, fertiliza fetele și nevestele tinere prin atingerea cu opinca, gonea bolile prin arderea fulgilor din glugă.*

Ghinou I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Marian Sim Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărțile și igrile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Opreșan H.B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creației a Teleormanului, București, 1971.

CUIB, adăpost al *Zeitei pasăre asociat cu *Casa, *Patul și culcușul uman, simbol al fecundității, fertilității și statorniciei, desenat pe *Ouăle încondeiate și pe vasele de lut, sculptat în lemn, cusut pe pânză sau țesut în război. Stricarea C.-ului păsărilor, în general, al *Berzei sau cocostârcului, este o fărădelege pedepsită de acestea cu incendierea casei.

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

CUNUNA DE SÂNZIENE, efigie divină reprezentată de o coroană împletită din floarea de sănziană (drăgaică) și spice de grâu în dimineața zilei de *Sânziene sau de *Drăgaică (24 iunie). C. sau Coroana de S. are puteri miraculoase: purtată pe cap de o fecioară în ceremonialul numit Dansul Drăgaicei simbolizează zeița agrară; agățată la fereastră, în stâlpii porților, în crucile din hotar și din cimitir are funcție apotropaică, de apărare a oamenilor, animalelor și holdelor de stihiiile naturii (grindină, furtună, vijelie, inundație); aruncată pe acoperișul casei sau al șurii indică, prin anume semne (dacă va cădea sau se va fixa pe acoperiș), dacă cel căruia i-a fost menită, sau cel care a confecționat-o sau a azvârlit-o va trăi sau va muri, dacă fata se va căsători în cursul anului și cum îi va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), dacă va fi sănătos sau bolnav, dacă va avea noroc sau pagubă în casă. C. de S. care împodobește Drăgaica în timpul dansului său nupțial are aceeași semnificație cu colacul din făină de grâu pus de nașă pe creștetul miresei în timpul colăcării (înainte de pornirea alaiului nunții la biserică) și cu cununile împărătești puse de preot pe capul mirilor în timpul cununiei creștine: transferul fertilității, dar divin, de la un substitut al sacruului (colacul, cununa) la profan. Împletirea C. de S. și obiceiurile legate de acestea sunt atestate la românii de pretutindeni.

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

CUNUNA GRĂULUI, spirit al grăului retras din planta care se usucă în colacul împletit din ultimele spice secerate. Spiritul grăului trece, precum sufletul omului, peste trei praguri: în *Preexistență, de la sămânța semănată la sămânța incolțită; în *Existență, de la sămânța incolțită la sămânța recoltată; în *Postexistență, de la sămânța recoltată la sămânța semănată sau de la sămânța recoltată și măcinată la aluat și pâinea sacră. Viața plantei grâu și viața ființei om sunt

retezate de *Moarte cu o unealtă preistorică, *Secera, sau medievală, *Coasa. Oamenii încercau să se asigure, la moartea (seceratul) grâului, că rodul nu se va pierde prin două tehnici magice: lăsarea pe holdă a unui mănunchi de spice neseperate, numite *Barba Pământului, Barba lui Dumnezeu, Barba Popii, *Iepurile (ținuturile extracarpătice); tăierea ultimelor spice și păstrarea lor sub formă de mănunchi, snop sau împletitură din spice de grâu numită **C. G.**, *Buzdugan, Peană (ținuturile intracarpătice). **C. G.**, împletită din spice și împodobită cu flori într-un ceremonial cu același nume, este simbol al fertilității și rodului bogat păstrat, peste an, ca un obiect sacru. La vremea semănatului boabele scuturate erau amestecate cu cele care urmau a fi semănate, **C.** era îngropată sub brazda plugului, se puneau, la *Crăciun, peste colacul dat feciorilor colindători, împodobeau steagul de nuntă sau era

așezată pe fruntea tinerilor la căsătorie (Transilvania, Banat).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Bocșe Maria, *Rituri funerare pentru viață*, în „Banatica”, nr. 12, 1993; Bot N., *Cântecele Cununii*, București, 1989; Ionică I. I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară în Țara Oltului*, Editura Minerva, București, 1986; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

CUNUNA MIRESEI, efigie divină de consacrare a tinerei în vederea procreării, sinonimă cu *Colacul Miresei. **C. M.** confecționat din flori de câmp și spice de grâu a devenit, după moda orientală sau occidentală, o coroană din metal, împodobită cu pietre prețioase și flori artificiale (Banat, Transilvania).

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

D

DALAC (*postula maligna*), personificare a anthrasului, boală infecțioasă cu abcese care cuprind toate straturile pielii, sinonimă cu bubă, bubă neagră, bubă rea, spurcat. **D.**-ul este amenințat și alungat prin descântec: *Dălac dălăcește-te / Și din vârf cărnește-te, / Din ce ești / Să nu mai crești, / Să te tochiești, / Cum se tochește sarea / De fața apei / Și cum se tochiește cărbuneala / De fața focului, / Din pământ ai venit, / În pământ să te duci, / Și pe Ion să-l lași curat / Și luminat / Ca de Dumnezeu lăsat.*

Pamfile Tudor, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, Editura Saeculum I.O., București, 1999; Gorovei Artur, *Descântecelor românilor. Studiu de folclor*, Imprimeria Națională, București, 1931.

DALBU DE PRIBEAG, nume tabu al suflului în textele funerare din *Cartea românească a mortilor generat de teama față de mort (Gorj), sinonim cu Dalbul de călător (Moldova). În mod obișnuit, femeile care cântă sau strigă *Zorile se adresează destinatarului pe numele ce-l poartă: Ion, Dumitru, Maria, Ana etc. În variantele oltenesti, în special cele gorjenești, pronunțarea numelui adevărat al mortului înainte de înhumare este interzisă sau înlocuită cu un nume pe cât de frumos, pe atât de interesant pentru viziunea despre lume a românului, **D. de P.** Nume eufemistice primesc și *Rusaliele (*Iele, *Șoimanele, Cele Frumoase) pe timpul verii, în special în zilele lor de celebrare (Strodul Rusaliiilor, *Todorusalii, Rusalii), *Ursul în ziua de 2 februarie (*Moș, *Moș Martin, Al Bătrân), *Lupul în zilele lui de prăznuire (*Gădinet, Câinele lui Sânpetru), *Șarpele la *Alexie (Curea, Cel care se târăște).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

DANS FUNERAR, jocul desfășurat în casa sau curtea mortului, în nopțile care preced înmormântarea, în cimitirul satului, la sărbătorile ciclului paschal și la hora satului după 40 de zile de la înmormântare. În unele sate din Moldova *flăcăii și fetele mari petreceau până dimineața*, la casa mortului, după muzică de joc (Șerbăneștii Vechi, jud. Galați), iar în Transilvania se joacă ca la nuntă *Dacă-i fată mare or fecior mare, joacă așa ca la nuntă. Cântă cete-rașii și joacă. În camera asta e mortul, ș-apoi dincolo joacă. Cine vrea se cântă (bocește), cine nu, joacă. Cică-i nunta mortului* (Leșu, jud. Bistrița Năsăud). La moartea oamenilor maturi și bătrâni jucau mascații: *În mijlocul ogrăzii ardea un foc mare, mereu întetit cu așchii de brad. ... O vie agitație domnea pretutindeni. Lumea forfo-tea în toate părțile, vorbea tare, glumea, râdea. Nici un bocet nicăieri, nici măcar suspine înăbușite ... Cu oarecare bruschete pătrunse în curte, desprinzându-se din bezna nopții fără lună, un grup destul de numeros de oameni mascați. Pur-tau măști reprezentând figuri omenesti hidoase sau capete de animale sălbatice. Îmbrăcăminte-a multora era improvizată din piei de animale. Unii aveau centuri de frunze în jurul soldurilor. O muzică stridentă de clarinet și tobă însoțea această furtunoasă apariție. Mascații vorbeau cu glasuri schimbate, ascuțite. Legau întrei ei con-vorbiri pline de umor, necruțând pe nimeni din cei de față, nici chiar pe mort. Toată lumea izbucnea în hohote de răs. Aveam impresia că se desfășoară acolo scene menite într-adevăr să sperie spiritele. Gazdele serveau gustări și rachiu... Mascații, la care se alătură alți bărbați și femei tinere, încep un dans în jurul focului, pe un fel de podium de scânduri mai dinainte pregătite pentru ca ritmica pașilor să fie mai sonoră, seacă.... Veselia generală și râsul umpleau*

În puterea nopții oameni
mascați intră, în sunetele
stridente ale muzicii, în
ograda mortului



curtea. Bătrânii luau parte la acele manifestări zgomotoase și le insuflăteau prin îndemnuri. Ei afirmă cu toată convingerea că duhurile rele care pândesc prin preajmă trebuie astfel speriate, pentru a nu se apropia de mort. Și că veselia tuturoră dă curaj mortului: că viața lui pe lumea cealaltă va fi așa cum i se face priveghiul (Nereju, jud. Vrancea). Obiceiul de a însoți mortul tânăr cu muzică de dans este atestat pretutindeni în România. O asemenea înmormântare, cu cântece de joc interpretate la acordeon, a traversat cartierul Drumul Taberii din București în vara anului 1993, la un tânăr mort la nunta prietenului său. Mai de mult, petrecerea mortului se făcea cu melodii de joc îndrăgite de acesta și cântate la fluiet, caval, trâmbiță: *la fiecare evanghelie* (odihnă, popas, stare), *când se dă de pomană, îi cântă o horă care-i plăcea lui* (Vlădeni, jud. Iași); *lăutarii cântă Hora Miresii sau Cântecul Ginerelei, iar cele patru fete care poartă cununile făcute din flori, când ajung în locul unde se face hora, joacă hora în jurul coșciugului* (Dobrogea); *se cântă melodii de joc în momentul coborării sicriului în mormânt* (Șerbănești Vechi, jud. Galați; Fundătura, jud. Bacău); muzicanții *cântă la scoaterea mortului din casă și la coborârea lui în groapă marșul de cununie* (zona Codrului, jud. Maramureș). În Moldova a fost foarte răspândit obiceiul jocului dat de pomană imediat după înmormântare, la poarta cimitirului. Jocul dat de pomană la 40 sau mai multe zile de la înmormântare, numit Desjelitul

sau Slobozirea jocului, corespunde, de obicei, cu ieșitul din doliu. Cel care dorește să părăsească doliul, așteaptă o anumită ocazie de joc, plătește muzicanților melodia cântată, intră în horă lângă conducătorul dansului în timp ce o femeie întinde pe pământ un prosop, punte simbolică peste care se pășeste în timpul dansului (Dâlboțița, jud. Mehedinți).

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Tufescu Victor, *Oameni din Carpați*, Editura Sport-Turism, București, 1982; Mărza Traian, *Lioara — un gen muzical inedit al obiceiurilor de primăvară din Bihor*, în „Lucrări de muzicologie”, vol. V, Cluj, 1969; Mărza Traian, *Folclor din Bihor*, Editura Muzicală, București, 1985.

DATUL DE-A VERII ȘI VERIȘOARELE, legământ juvenil, încheiat de pueri (7-14 ani) până la moarte, pe criterii de prietenie, sex și afinitate sufletească, sinonim cu *Însurățitul și Înfărățitul. Jurământul, care se desfășura în afara gospodăriei și fără martori, era însoțit de un schimb de alimente (pâine, colac, fructe) și, uneori, de vase de lut și alte cadouri. Asocierile pe sexe, fetele separate de băieți, după alt criteriu decât cel de rudenie ca de altfel și intrarea tinerilor în cetele de feciori și a fetelor în sezători, prefațau constituirea cuplurilor bisexuate și întemeierea viitoarelor familii (Muscel, Dâmbovița, Arges).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București,

1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului în Calendarul popular*, în Acad., an V, nr. 7, 1994; Jula N., Mă-năstireanu V., *Tradiții și obiceiuri românești. Anul Nou în Moldova și Bucovina*, Editura pentru Literatură, București, 1968; Moise Ilie, *Contribuții la cunoașterea obiceiului la prinsul verilor și vărutelelor*, în „Studii și Comunicări”, Sibiu, 1981; Mihăilescu S., *Întovărășiri*, în Șez., vol. IX, 1905.

DE-A MAMA GAIA, joc al copiilor în care apare Zeița Gaia în ipostază de pasăre de pradă, sinonim cu De-a Baba Gaia, Gaia și Cloșca, De-a Puia Gaia. După ce se aleg doi copii mai voinici, aceștia își impart rolurile, unul de Gaie și altul de Cloșcă, se alcătuesc două cete egale ca număr. În timp ce copiii Găii se țin cu mâinile de brâuul celui din față, aceasta se așează pe pământ și sapă cu un băț o groapă (mormânt ?!). Cloșca, apropiindu-se cu puii șirag intră în vorbă cu Gaia: — *Ce faci acolo? — O groapă! Dar în groapă ce ai să faci? — Un foc. — Da cu focul ce ai să faci? — Pun ceanul* (în unele variante ceanul este înlocuit cu tigaia). *Da cu ceanul ce ai să faci? — Opăresc un pui de-al tău!* Gaia se ridică și îi dă Cloștii bățul cu care a săpat groapa. Cloșca, împreună cu puii săi, îl scuipă și îl aruncă cât mai departe. În vreme ce Gaia aleargă după băț, Cloșca cu șiragul său se învârtă în jurul gropii și cântă *De trei ori pe după groapă*, croncănesc, cărăie și îi fac în necaz Găii. Încep apoi ostilitățile: Gaia încearcă să ia puii Cloștii și invers. Lupta, dusă cu înverșunare, este însoțită de frica nemăsurată a copiilor că vor ajunge în *ghearele morții*. Când Gaia și Cloșca rămân fără pui, cei doi copii se iau la trântă, urmând ca învingătorul să se facă cloșcă în al doilea joc. (Jocul a fost atestat în toate zonele etnografice românești).

Marian Sim. Fl., *Ornitologia*, vol. I, Tipografia R. Eckhart, Siret, 1883; Zane Iuliu, *Proverbele românilor*, 8 vol., Socec, București, 1895-1903.

DE-A PUIA GAIA, joc de copii în care cloșca își apără cu îndârjire puii de *Gaia, zeiță morții în ipostază de pasărea răpitoare. Un băiat mai voinic, cloșca, care formează capul unui șir de alți copii care se țin de brâu unii de alții, apără puii de ferocitatea răpitoare, care atacă în special pe cel din capul șirului (Olt).

DECEMBRIE, personificare a lunii a zecea în Calendarul roman cu început de an la 1 martie și luna a douăsprezecea în Calendarul iulian și gre-

gorian cu început de an la 1 ianuarie. Denumirea populară a lunii, Neios, se referă la căderea abundentă a zăpezilor, în timp ce alte denumiri zonale (Andrea, Indrea, Undrea) amintesc de *Sântandrei, patronul românilor, celebrat în ultima zi a lunii noiembrie. Luna D. marchează începutul iernii: Calendarul oficial la 1 decembrie, *Calendarul popular la 6 decembrie (*Moș Nicolae) și Calendarul astronomic la solstițiul de iarnă (*Crăciunul). La sate viața economică intră într-un proces de oarecare relaxare paralel cu intensificarea manifestărilor spirituale. Numeroase sărbători și obiceiuri pregătesc, în luna D., sfârșitul și începutul anului calendaristic: *Bubatul, *Sava, Moș Nicolae, *Ana Zacetenia, Modest, *Ignatul, Moș Ajun, Moș Crăciun, *Îngropatul Crăciunului.

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Candrea I.A., *Jarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Ghinoiu I., *Calendarul popular pe anul 1993*, în REF, nr. 6, 1993.

DESTIN, model de existență de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieții (alegerea soțului, lungimea vieții, felul morții), expus la naștere de *Ursitoare, sinonim cu *Soarta, *Ursita.

DESTRIGOIRE, depistarea și omorârea *Strigoii mort. În multe sate din ținuturile pericarpatice strigoii era *omorât*, preventiv, înainte de înmormântare prin înfigerea în inimă a unui fus, teapă de lemn, piron de fier. Dacă mortul s-a transformat în strigoii, cel mai eficient mijloc de identificare a acestuia în cimitirul satului era proba armăsarului. Un bărbat încăleca un armăsar negru și intra noaptea în cimitir pentru a sări peste morminte. Mormântul peste care calul refuza să sară se credea că adăpostește un strigoii, și, ca urmare, trebuia deshumat și omorât. Bătrânii care au participat la asemenea practici magice declară că în unele cazuri au găsit mortul în altă poziție decât l-au înhumat: întors pe o parte sau pe burtă, zgâriat pe față. Este posibil ca cel puțin unii oameni înhumați în stare de moarte clinică, fenomen biologic de care cei vechi nu aveau cunoștință, să-și revină în reavănul pământului, tragedii care amplifi-

cau și mai mult credința preistorică în strigoi. Pe baza materialului de teren consemnat metodic pentru redactarea *Atlasului Etnografic Român* a fost posibilă clasificarea practicilor magice de prevenire a transformării mortului în strigoi și, dacă acestea n-au fost eficiente, depistarea și *omorârea* strigoiiului: 1. Tehnici de neutralizare a strigoilor vii la moartea acestora: *înfieratul*, introducerea unor obiecte metalice în gură (Râșinari și Jina din jud. Sibiu); *împietritul*, astuparea orificiilor cadavrului cu piatră și sticlă pisată, tămâie (Hârsești și Izvor din jud. Argeș; Spineni, Scornicești din jud. Olt; Răchitoasa din jud. Bacău); arderea sau pârlirea organelor genitale (zona Porțile de Fier); infigerea unui obiect ascuțit (andrea, cui, sucală, țărșuș etc.) în inimă (Vizantea Răzășească — Vrancea; Coțofenii din Dos, Sălcuța, Perișor — jud. Dolj; Comana — jud. Constanța; Mehadica — jud. Caraș-Severin; Moeci de Sus — jud. Brașov); bătutul cuielor în călcăie (Tetoiu — jud. Vâlcea; Chiuiesti — jud. Cluj); împunsul cadavrului cu acul (Borlova — jud. Caraș-Severin); pedepsirea strigoiiului prin așezarea mortului în sicriu pe spini sau rugi de mure (Biniș jud. Caraș-Severin; Perișor — jud. Dolj etc.); antrenarea strigoiiului într-o activitate nepericuloasă pentru oameni: numărarea pietricelelor sau semințelor de mei, mac, grâu așezate în sicriu sau aruncate pe drum, când este dus la cimitir (Ghioroiu — jud. Vâlcea); tratarea sicriului prin afumare, tămâiere, usturoiere; fusuirea sau furcuirea mormântului (Mehadica — jud. Caraș-Severin; Stejaru, Suhaia, Izlaz — jud. Teleorman); 2. Tehnici de neutralizare a *Strigoilor morți și necunoscuți la înmormântare: descoperirea strigoiiului cu ajutorul armăsarului (Gogoșu, Coțofenii din Dos, Amărăștii de Jos — jud. Dolj; Istria, Runcu — jud. Constanța și altele); întoarcerea mortului strigoi găsit în altă poziție decât în cea în care a fost înmormântat (Lățunaș — jud. Timiș; Lerești, Dâmbovicioara, Lunca Gârtii — jud. Argeș; Chereleș — jud. Argeș; Sănnicolau Român — jud. Bihor); infigerea în inimă a unor obiecte ascuțite, înroșite în foc; scoaterea cadavrului pe marginea gropii și sfârtecarea lui cu coasele și sapele, înțeparea lui cu furcile (Segarcea — jud. Dolj); scoaterea și arderea inimii (Bulzești, Gogoșu, Orod, Dăbuleni — jud. Dolj; Putineiu — jud. Giurgiu; Valea Măcrișului — jud. Ialomița; Făgetel — jud. Harghita; Calata, Izvorul Crișului — jud. Cluj;

Blăjel, Ludoș — jud. Sibiu). În unele așezări cenușa funerară era folosită în medicina populară (Tufeni, Schitu, Brâncoveni — jud. Olt; Tetoiu — jud. Vâlcea; Orod, Gogoșu — jud. Dolj); împântarea vârfului de seceră în coșul pieptului (Răchitoasa — jud. Bacău); incinerarea strigoiiului (Ceru Băcăinți, Pianu de Sus — jud. Alba; Vața de Sus, Clopotiva — jud. Hunedoara; Foeni, Jebel — jud. Timiș); pârlirea sexului înainte ca strigoiiul să fie incinerat (Biniș, sat, com. Doclin, com. Slatina Timiș — jud. Caraș-Severin); împrăștierea cenușii funerare sau depunerea ei pe o apă curgătoare; dezgroparea și transportarea strigoiiului dincolo de hotarul satului pentru a fi incinerat (Gogoșu — jud. Dolj); spargerea ulcioarelor în cele patru colțuri ale gropii (Băbeni, Oteșani, Igoiu — jud. Vâlcea; Lățunaș — jud. Timiș); aruncarea spurcăniilor peste mormântul destrigoit (Slatina Timiș, Biniș — jud. Caraș-Severin; Vătava — jud. Mureș; Izverna — jud. Mehedinți). Practicile magice de **D.** sunt frecvent atestate în scris începând din secolul al XVII-lea și până la mijlocul secolului al XX-lea.

Ceaușanu Gheorghe, *Superstițiile poporului român în asemănările cu ale altor popoare vechi și nouă*, Academia Română, colecția „Din viața poporului român”, București, 1914; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

DEȘTEPTĂTOR, personificare a unei stele din constelația Taurului la răsăritul căreia încep cocoșii a cânta pentru a trezi oamenii la muncă și a alunga spiritele malefice cuibărite în timpul nopții (Vâlcea).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, Academia Română, Socec, București, 1915.

DODOLOAIA (DODOLUȚA), zeiță pluvio-metrică invocată de anturajul său divin, de obicei o ceata feminină, să dezlege ploile în zilele caniculare ale verii, identificată cu zeul indian Rudra, sinonimă cu *Paparuda, *Mămăruța, *Păpăruga, *Băbăruța, *Mătăhula. Textul cântat (*Dodoloaie, loaie, / Adu, Doamne, ploaie, / O ploaie curată, / Ca din cer lăsată. / / Dodoloaie, loaie, / Adu, Doamne, o ploaie, / Să mă sui la Cer / Să fac nourei, / Nourei de ploaie, / Locul să se înmoaie. / Unde-i valea lină, / Mai mult să le vină; / Unde-i valea seacă, / Mai mult să se facă.*

/ *Spicu cât cuțitu / Boaba cât porumba. / Dodo-loaie, / Adu, Doamne, o ploaie*) este însoțit de acte rituale și practici magice. Termenul **D.** pentru Paparudă este atestat în județele din vestul și sud-vestul României (Bihor, Arad, Timiș, Caraș-Severin) și în Banatul Sărbesc.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989;

DOMNUL SFÂNT, ghid providențial în *Cartea românească a morților care ajută călătorul dezorientat să ajungă în *Lumea de dincolo. Mortul este inițiat cum să-i recunoască pe **D. S.** și cum să se poarte ca să-l câștige bunăvoința: ... *Haide, bre-nainte, / — Nainte să mergi, / Unde-i mai vedea / Un pom înflorit, / Nu-i pom înflorit, / Ci e Domnul Sfânt, / Lui să-i ingenunchi, / Poala s-o i-o pupi, / De el să te rogi / El să-ți mai arate / Pe unde să dai / Ca să intri în Rai ... (Zorile din casă, Câmpofeni, sat în com. Arcani, jud. Gorj).*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

DOR, personificare a dragostei platonice provocată de lipsa și depărtarea persoanei îndrăgite. În erotica populară **D.**-ul poate lua chipul persoanei iubite sau a zeului stăpân peste curțile și palatele îndrăgostiților: *L-am cătat și l-am aflat, / În mijlocul codrului, / La Curțile Dorului, / Unde stau porțile-închise, / Porțile le-am descuiat, / Pe bădița mi l-am luat.* Uneori ia înfățișare de fântână miraculoasă, numită Fântâna **D.**-lui, a cărei apă băută de muritori poate naște sau, dimpotrivă, stinge marile iubiri. Mesagerii și mijloacele de deplasare rapidă ale **D.**-lui sunt păsările, în special *Cucul, și *Vântul.

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

DRAC, zeu htonian uzurpat de creștinism, cel mai periculos demon al *Panteonului românesc. Se metamorfozează în orice ființă sau obiect de pe pământ (capră, cal, berbec, porc, ie-

pure, șoarece, muscă, pește, plantă, bob de mei, ghem etc.). Nu se poate preface în oaie, albină, miel, porumbel, măgar. În unele expresii și zicale populare **D.**-ul apare mai puțin respingător: *un drac de fată* este o tânără frumoasă, deșteaptă, descurcăreță; *a face pe dracul în zece*, înseamnă o importantă reușită a omului în viață etc. Cuvântul, de origine livrescă, a pătruns în mitologia populară prin biserică și cărțile populare. El are mamă (*Mama **D.**-lui), tată (*Scaraoschi, Satan, Tartorul), frați mai mici (*Aghiută). **D.**-ii sunt de două feluri: văzuți, care au coarne, coadă și gheare lungi; nevăzuți, cei fără coarne, care au fost ingeri izgoniți de Dumnezeu din cer. Reședința lui este ladul sau tărâmurile pustii, menționate în descânțece: *unde cocoșii nu cântă; unde oaia nu behăie; unde popa nu toacă.* Uneori își ia numele de la locul unde stă de obicei: *Ducă-se pe pustii, Al din Baltă, Băltatul.* Originea lui htoniană este confirmată de înfățișarea fizică și comportamentală: este negru și urât (Întunecilă), handicapat (Șchiopul, Slutul), are coadă (Codică) și coarne (Cornilă, Cornea, Împelițatul), este necinstit față de Dumnezeu (Nefărtate), poartă tichiută care îl face nevăzut (Tichiută, Cel cu șapca roșie), este respingător (Bălosul, Bală spurcată, Dihanie), se metamorfozează în animale, păsări, balauri. Poate fi alungat cu semnul crucii făcut cu mâna pe corp și cu limba în gură, de agheasmă, de mirosul tămâii, de bătutul *Clopotului și *Toacei, de unde și unele nume eufemistice (Ucigă-l Crucea, Bată-l Crucea, Ucigă-l Toaca). Ingenios și neastâmpărat, inventează, din joacă sau din întâmplare, din proprie inițiativă sau la sugestia Fratelui (Dumnezeu), lucrurile, plantele și animalele de pe pământ. Este invocat de vrăjitoare și alungat de descântătoare. Oamenii îi trimit, prin înjurătura cu **D.**-ul, obiecte, vietăți cuvântătoare și necuvântătoare. Frate dintr-un început cu Dumnezeu, a contribuit la zidirea Pământului și la facerea Lumii. Este puternic dar mai puțin inteligent ca Dumnezeu. Creațiile lui rămân neterminate, le face dar nu știe să le folosească sau le folosește în scopuri distructive: construiește casa fără ferestre și cară cu poala lumină în interior, inventează ciurul să care apa, se căznește să incalțe amândouă picioarele într-o singură ciubotă. Uneori, creațiile **D.**-lui sunt preluate de Dumnezeu care le găsește întrebuintărea cuvenită (oala, casa, ciubota), altelei se ia

la întrecere creând animalele, plantele obiectele de pe pământ: **D.**-ul face capra, Dumnezeu oaia; **D.**-ul construiește cârciuma, Dumnezeu Biserica; **D.**-ul inventează tutunul și țuica, Dumnezeu tămăia și vinul etc.

Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Școalelor, București, 1944; Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiționale*, Editura ALL, fără an pe copertă; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dictionarul limbii istorice și poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1972-1974.

DRACI ȘI BOU ÎNSTRUȚAT, alai nupțial al zeului vegetației substituit de un bou împodobit cu textile frumos țesute sau cusute, brăie colorate și panglici colorate, clopoței, cunună împletită din flori și însoțit de enturajul său divin format din feciori mascați în a doua zi de *Rusalii, sinonim cu *Bou Înstruțat, *Bou Ferecat (Valea Țibleșului).

Gherman Tr., *Sărbătoarea bouului sau Boul ferecat*, în Mar., 1969; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.

DRAGOBETE, zeu al dragostei în *Panteonul românesc cu dată fixă de celebrare în același sat dar variabilă de la zonă la zonă (24 sau 28 februarie; 1 sau 25 martie), identificat cu Cupidon, zeul dragostei în mitologia romană, și cu Eros, zeul iubirii în mitologia greacă, sinonim cu *Năvalnic. **D.** este considerat Cap de primăvară, Cap de vară, fiu al *Babei Dochia și cumnat cu eroul vegetațional *Lăzărică (Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Transilvania). Asemuit cu un flăcău frumos și iubăreț, acesta umblă prin pădure și sărută fetele (Dolj). La **D.**, păsările nemigratoare se strâng în stoluri, ciripesc, se *Zburătoresc, se împerechează și încep să-și construiască cuiburile în care își vor crește puii. Cele neîmperecheate rămân stinghere până în ziua de **D.** a anului viitor. Asemănător păsărilor, fetele și băieții trebuiau să se întâlnească, să facă **D.**-le, pentru a fi îndrăgostiți pe parcursul întregului an. În satele unde se păstrează obiceiul se poate auzi și astăzi zicala: *Dragobetele sărută fetele!* Considerând că sărutul în ziua de **D.** este de bun augur, fetele se lăsau și chiar doreau să fie sărutate de băieți. Dacă timpul era favorabil, fetele și flăcăii se adunau în cete, schimbau cuvinte de dragoste, ieșeau la pădure hăulind și chiuind pentru a culege primele flori ale primăverii. Ziua este așteptată cu nerăbdare și de femeile tinere,



Sărutul. Figurină din teracotă descoperită în așezarea neolitică de la Rast, jud. Dolj

în special de femeile văduve care, credeau că dacă atingeau cu mâna un bărbat străin, deveneau drăgăstoase și dorite peste an. Din zăpada netopită până la **D.** fetele și nevestele tinere își făceau rezerve de apă cu care se spălau în anumite zile ale anului, pentru păstrarea frumuseții (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Transilvania).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguica Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

DRAGOBETI, muguri ai arborilor de pădure culeși și purtați de fete la ureche în ziua de *Dragobete, simbol ai dragostei juvenile (Mehedinți).

DRĂGAICA, divinitate agrară, protectoare a lanurilor inspicate de grâu și a femeilor măritate, sinonimă cu *Sânziana, Dârdaica, Împărăteasa, Stăpâna Surorilor, Regina Holdelor, Mireasă. **D.** se naște la 9 martie, echinoctiul de primăvară în Calendarul iulian, crește și se maturizează miraculos până la 24 iunie, ziua solstițiului de vară în Calendarul gregorian, când înfloreste planta ce-i poartă numele, Sânziana sau **D.**, și este invocată de fecioare la vârsta căsăto-

riei și de neveste cu copii în brațe în timpul dansului ei nupțial, numit Jocul D.-i. În obiceiurile, credințele și folclorul românesc D. păstrează amintirea Marii Zeițe neolitice, divinitate lunară, echinoctială și agrară, identificată cu Diana și Luno în Panteonul roman și cu Hera și Artemis în Panteonul grec. În ziua solstițiului de vară D. ar umbla pe Pământ sau ar pluti prin aer, s-ar desfăta, cântând și dansând peste câmpuri și păduri, împreună cu alaiul său nupțial format din zâne fecioare și fete frumoase. În cetele de D. din sudul Munteniei, fata care joacă rolul divinității este îmbrăcată mireasă, cu rochie albă și cunună împletită din flori de Sânziene (D.) pe cap, însemn al cununiei. În timpul ceremoniei nupțiale D. bagă bob spicului de grâu, dă miros plantelor de leac, vindecă bolile și suferințele oamenilor, în special bolile copiilor, apără holdele de grindină, furtuni și vijelie, ursește fetele de măritat etc. Dar, când i se nesocotește ziua, D. stârnește vârtejuri și vijelii, aduce grindină, ia oamenii pe sus și îi îmbolnăvește, lasă florile fără leac și miros. După Dansul D. din ziua când și Soarele joacă pe cer la amiază, apar primele semne că vara se întoarce spre iarnă: începe să scadă lungimea zilelor și să sporească nopțile, se usucă rădăcina grâului paralel cu coacerea bobului în spic, răsare pe cer constelația *Găinușei (Cloșca cu Pui), florile își pierd din miros și din puterea tămăduitoare de boală, *Cucul începe să mai cânte, apar *Licuricii în păduri, se întoarce frunza pe ulm, plop și tei etc. Manifestările cultice de altădată, ținute pe câmpii sau pe munti, unde se cinstea zeița agrară, au devenit ocazii de întâlnire și cunoaștere a tinerilor în vederea căsătoriei și, apoi, vestite târguri de fete, bălciuri și iarmaroace. Zeița agrară la vârsta fecundității și maternității a fost atestată cu numele de D. în Muntenia, Dobrogea, sudul și centrul Moldovei și cu numele de Sânziană în Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureș, Bucovina.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1981; Bogdan I., Olos M., Timis N., *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980; Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992; Comișel Emilia, *Folclor muzical*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967; Chirileanu Gh. T., *Un vechi calendar manuscris*, în *Șez.*, vol. X, 1909; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*. *Dictionar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; *Grăul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Casa Județeană a

Creației Populare, Baia Mare, 1983; Mușu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Opreșan H.B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creației a Teleormanului, București, 1971; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Pop M., *Obiceiurile tradiționale românești*, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, București, 1986.

DRĂGOSTIȚELE, numele zeitelor fecioară în ziua morții *Babei Dochia și renașterii Pruncului Dochia (9 martie). Gospodinele împărțeau, pentru sănătatea oamenilor, pentru spor în holdele de grâu și stupini turte unse cu miere și găurite cu teava de trestie (Oltenia).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. *Dictionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

DRUMUL MORTULUI, colac din *Aluat în formă de spirală care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo, sinonim cu Colacul Rătăciților, *Toiagul mortului. Același motiv, al spiralei, apare la intrarea sufletului în *Postexistență (D. M., Toiagul), în *Preexistență (*Colacul miresei, Colacul mirelui) și în *Existență (*Pupăza, *Colacul Moașei).

DUMINICA, personificare feminină a zilei de sărbătoare a săptămânii care poartă un nume creștin (*Dies Dominica* — Ziua Domnului). În credințele și folclorul românesc D. este un personaj mitic binevoitor: femeie sfântă (Covurlui, Iași, Vaslui, Dolj); ființă omenească (Neamț, Caraș-Severin); cea mai mare Maică Sfântă (Tutova, Botoșani); călugăriță (Iași, Sălaj); doamnă mare la care se închină celelalte zile ale săptămânii și de la care acestea primesc ordine (Fălciu); soră a zilelor săptămânii (Iași, Neamț, Vaslui). Locuiește dincolo de Apa Sâmbetei, în palate de aur (Neamț), în păduri neumbrate de oameni (Botoșani, Vaslui) și este îmbrăcată în haine albe. Când se arată în vis sfătuiește oamenii cum să alunge bolile și să prevină pagubele (Vaslui). Dacă gospodinele spală rufe, torc, cos, apare tristă, zgâriată, împunsă, tăiată și sângerață (Neamț, Romanati). D. își serbează ziua fără să lucreze (Făgăraș), se roagă tot timpul și mănâncă o dată la șapte zile (Tecuci), e făcătoare de minuni, aduce numai bine oamenilor. Adesea, se metamorfozează în râu, numit Apa D.-ii, care înconjoară Raiul, spre deosebire de

Apă Sâmbetei care înconjoară ladul. În ziua de **D.** sunt interzise descântecurile, cu excepția celor de dragoste și aflare a ursitei (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul și centrul Moldovei). Vitele născute în această zi îi poartă numele (Duman, Dumaia).

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghi-noiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

DUMINICA TÂNĂRĂ, personificare a primei duminici care urmează după faza lunară numită *Lună Nouă sau Crai Nou, invocată pentru a da frumusețe și păr bogat fetelor. Într-un an de 365 sau 366 de zile sunt 13 luni

lunare și 13 **D.-i T.** În aceste zile, în satele din Banat, mamele străpungeau urechile fetițelor pentru a le pune cercei, fetele își retezau vârful cozilor pentru a le crește părul lung și frumos, bărbații se tundeau și își tăiau unghiile. Vara, cositul fânului începea după o **D. T.** astfel încât noua recoltă (coasa a doua sau a treia) să prindă perioada de creștere a Lunii. În Bucovina **D. T.** era, dimpotrivă, nefavorabilă activităților omului întrucât se credea că aceasta înnoiește răul; sămânța semănată rămânea seacă, ouăle puse sub cloșcă nu scoteau pui, tinerii care se cununau nu aveau copii etc. Pretutindeni timpul marcat de Luna Nouă sau Lună Tânără era favorabil pentru vrăjitorii și practici magice.

Mangiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Orașița, 1881; Pamfile T., *Industria casnică la români*, Academia Română, Socec, București, 1914.

E

EL ȘI EA, coptură din aluat, *alter ego* al tinerilor care se căsătoresc, formată din doi colaci împreunați. Preparați ca ceva sfânt la casa miresei sau a mirelui, de **E** și **E**. nu are voie nimeni să se atingă. În timpul iertăciunii sunt rupți iar bucățile înfășurate într-un prosop sunt păstrate de viitoarea familie. În alte zone, acest simbol al căsătoriei este preparat la casa mirelui și trimis la casa miresei împreună cu celelalte daruri, înainte de colăcărie (consacrare precreștină a căsătoriei) și cununie (Moldova).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000.

ELISEI, personificare a zilei de 14 iunie care marca, pe Stil vechi, solstițiul de vară, sinonim cu **E**-ul grâului. Ca divinitate agrară, **E**. bagă bob spicului de grâu, îl împârguiește și îi grăbește coacerea. Cei care îi nesocotesc ziua sunt pedepsiți de *sfânt* cu furtuni și grindină. În calendarul pe Stil nou importanța calendaristică a zilei este minoră și formează, împreună cu Timoftei, Vartolomeul Grâului și *Onofrei, categoria *Sfinților Mărunți (Oltenia, Muntenia).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

EXISTENȚĂ, viața sufletului jalonată de două hotare biologice majore, care nu lasă vreo amintire celui care le trece, nașterea și moartea. Venind din altă lume, din *Preexistentă, pruncul

este lipsit de identitate. Prin eforturi proprii și ajutat de reprezentări mitice, personaje și instituții de tot felul, el trebuie să se integreze în: *lumea de aici* (așezarea copilului pe pământ, imediat după naștere, scaldă rituală, primirea *Ursitorilor pentru a-i urși soarta, închinarea lui la Lună, la Soare, uneori la Brad); *familie și spița de neam* (recunoașterea paternă a copilului, obicei numit și plata cujei); *comunitatea de credință* (botezul, închinarea copilului la icoane, scaldă rituală după botez, cumetria); *grupa de sex* (tăiatul moțului la băieți, ruperea turtei la fete); *grupe de vârstă și afinitate sufletească* (însurățitul și înfântățitul, prinsul verilor și verișoarelor, măcutatul fetelor, frăția de cruce a băieților); *instituții premaritale* (ceata feciorilor, șezătoarea fetelor, hora satului); *grupul însurăteilor* (pețitul, logodna, nunta); *grupul gospodarilor*; *grupul bătrânilor*. Deși pregătirea pentru trecerea marelui prag biologic, moartea, se desfășoară în paralel cu pregătirea pentru viață, ea devine o prioritate la anii bătrâneții (procurarea celor necesare înmormântării, împărțirea secretelor și marilor taine, cererea iertării, moștenirea cu limbă de moarte). Principalii mediatori ai integrărilor sunt moșii, nașii, părinții și preotul, iar dintre instituții familia, neamul, obștea, biserica.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

F

FATA MARE DIN HORĂ, personificare a Coroanei Boreale. Steaua geamănă ar fi F. M. din H., stelele mici — dansatorii prinși în horă, iar steaua din mijlocul cercului — Lăutarul (Ialomița, Prahova, Botoșani).

Otescu I., *Credințele țăranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

FATA PĂDURII, reprezentare mitică românească, specifică *Civilizației lemnului, fiică a *Mumei Pădurii. **F. P.** locuiește în fundul codrilor de unde vine, luând înfățișarea iubitei feciorilor sau a unei zâne, adusă de vânturi și vijelii. Călătorește numai pe timp de noapte și poate lua chip de fată, de babă, de ființă jumătate fată și jumătate pește sau animal, de obicei iapă. Ea amăgește feciorii, pe care îi răpește, le face copii și îi lasă rătăciți prin pădure. Spre deosebire de Muma P., necăjită că oamenii îi taie copiii (copacii) în pădure, **F. P.** este veselă, cântă, horește. Ca reprezentare antropomorfă, este înaltă, poartă părul lung până la picioare și este încălțată cu ciubote sau cizme de lemn. Umblă dezbrăcată, acoperită cu păr, sau îmbrăcată în scoarță și mușchi de copaci. Privită din față apare ca o femeie, din spate ca o covată (lemn scobit). Feciorul poate scăpa de dragostea **F.-ei P.** cu ajutorul vrăjitoarelor care confecționează un om din paie, îl îmbracă cu hainele bărbatului și îl duce la o răscruce de drumuri. Păcălită, **F. P.** frământă (iubește) omul de paie și așa îi dă pace feciorului. Se ferește, în schimb, de bărbații care poartă brâu, curea, brăcinar de *Tei întrucât cel care reușește să o încingă peste mijloc îi ia puterea și poate afla de la ea mari secrete. Dușmanul ei este *Omul Noptii sau *Omul de Miază-Noapte care o prinde, o spintecă și o pune foc. În unele zone etnografice **F. P.** este confundată cu Muma Pădurii. Muma și **F. P.**, cele mai cunoscute repre-

zentări mitice ale *Panteonului românesc, apar în toate genurile creației populare: legende, basme, credințe, zicale și proverbe.

Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București; Bălă P., Chețan O., *Mitul creștin*, Editura Enciclopedică, București, 1972; Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

FAUR, personificare a lunii *Februarie al cărui nume se leagă de meșterii fauri, lucrători ai fierului. În luna lui **F.** fierarii pregăteau uneltele de muncă, ascuteau sau confecționau fiarele sau cuțitele de plug pentru sezonul agrar care începea la *Măcinici. Pentru că are numai 28 de zile, 29 în anii bisecți, **F.** este considerat fratele cel mic al celorlalte luni ale anului. Timpul schimbător din această lună reflectă capriciile copilului **F.**: când râde și zâmbește e timp frumos, când plânge bate viscolul, când e supărat dă ger de crapă pietrele. El intră în conflict cu *Martie care, după ce i-a cerut câteva zile friguroase pentru a-i strica florile fratelui *Prier, refuză să i le mai inapoieze. Așa explică poporul numărul mai mic de zile ale lunii Februarie și timpul capricios de la începutul lunii martie (lupta dintre **F.** și Martie pentru zilele împrumutate). În cursul acestei luni se încheiau sezătorile și, împreună cu acestea, distracțiile tinerilor din serile și nopțile lungi de iarnă. Aproximarea sezonului agrar aducea în plin plan preocupările economice: îngrijirea atentă a vitelor de muncă, repararea uneltelor și atelajelor agrare, pregătirea semințelor pentru semănat etc. Linistea și odihna în sat erau aduse de *Caii lui Sântoader, feciori voinici și frumoși dar cu coadă de cal în pantaloni și cu copite de cal în opinci. Divini-

tățile populare din cursul lunii **F.** sunt, precum timpul, tinere. Unele, precum *Vlasie (11 februarie), *Dragobete (24 februarie), dezleagă limba păsărilor de pădure pentru a cânta.

Micul Atlas Lingvistic, partea a II-a, Seria nouă, vol. III, 1967; Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țărânului român*, Editura Pro, București, 1999.

FĂCLIA DE SÂNZIENE, tortă care înfățișează invincibilitatea Soarelui la solstițiul de vară, în noaptea de *Sânziene (23/24 iunie). **F. de S.** este confecționată dintr-un lemn de brad uscat și crăpat la un capăt unde se infundă rășină și se leagă surcele de molid și fire de tort. Seara, în ajunul zilei de Sânziene, flăcării se adună pe o înălțime din afara vetrei satului, își aprind, așezați în formă de cerc, făcliile, se aliniază și încep să descrie rotocoale cu flăcările aprinse, învărtindu-le în aer, de la răsărit la apus, în timp ce strigă în cor: *Făclia măăă ...F. de S.* este trecută printre picioare lăsând impresia că feciorii sar peste foc sau călăresc un cal de foc. Când făcliile sunt pe cale de a se stinge, feciorii coboară în sat, înconjoară cu ele grădinile și le implântă, în final, în mijlocul holdelor și livezilor. Rotocoalele de foc obținute prin rotirea **F. de S.** în direcția mișcării aparente a Soarelui pe bolta cerului în ziua cea mai lungă a anului exprimă bucuria oamenilor pentru victoria luminii asupra întunericului, a căldurii asupra frigului, a fertilității asupra sterilității, dar și hotărârea lor de a ajuta astrul vietii să se mențină la înălțimea atinsă pe cer la solstițiul de vară. Mirosul puternic de rășină arsă și fumul, strigătele puternice în cor, arderea **F. de S.** și implântarea lor în grădini și livezi alcătuiesc nucleul unui spectaculos ceremonial nocturn în care apar, ca dominante, actele rituale apotropaice, fertilizatoare și divinatorii (Maramureș, Bistrița-Năsăud).

Bogdan I., Olos M., Timiș N., *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980.

FETELE DE APĂ, reprezentări mitice feminine, fiice ale *Știmei apei, stăpâna mărilor și apelor curgătoare sau stătătoare, cu corp jumătate femeie și jumătate pește, inventatoare ale cântecelor, sinonime cu Fetele de Mare. După alte tradiții, **F. de A.** provin din fetițele inecate din imprudență când sunt scăldate de mamele lor. Partea de sus a corpului este femeie cu părul capului despletit, partea de jos este pește (coadă de pește). Neintrecute în frumusețe, au, în loc de

mâini, aripi albe. Înainte de a începe a cânta, se ridică valuri ca și cum ar fi stârnite de vânt, **F. de A.** ies la suprafață, pe coama valurilor, și încep a se juca, a înota și a se stropi cu apă. Îndată ce se sparg valurile, **F. de A.** încep a cânta cu glas dumnezeiesc, încet, apoi din ce în ce mai tare. Când sfârșesc cântecul se afundă, înoată pe sub apă și ridică la oarecare distanță alte valuri pe care ies, se joacă și cântă alte cântece. Dacă sunt văzute de un fecior, acesta, fermecat de frumusețea trupurilor și cântecelor, încearcă să le atingă cu mâna. Atunci fie se scufundă pe fundul mării, fie îl înecă (Bucovina).

Marlan Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

FILIPI, personificări ale lupilor care apar în ceată (haită divină) condusă de *Filipul cel Mare sau Filipul cel Șchiop, celebrați fie la *Ovidenie (21 noiembrie), fie la *Sântandrei (30 noiembrie). În timpul perioadei de gestație a lupilor, la *Circovii de Iarnă sau Miezul Ierni pastorale (16-18 ianuarie), crescătorii de animale sărbătoreau o altă mare divinitate a acestora, *Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie). În Oltenia și Muntenia de vest zilele dedicate Filipilor de Toamnă se moșteneau în linie maternă: tânăra nevestă primea ca zestre unul sau mai mulți **F.**, zile în luna noiembrie care urmau a fi celebrate prin severe interdicții de muncă. În nopțile de **F.** lupoaicele căutau cu înverșunare tăciuni aprinși. Cele care nu reușeau să mănânce foc, simbol universal al masculinității și virilității, rămăneau sterpe un an de zile. Pentru a nu găsi cărbuni aprinși, să-i mănânce și să se înmulțească peste măsură, femeile nu scoteau cenușa din vatră și, în nici-un chip, nu împrumutau foc vecinilor în zilele de Filipi.

Calendarul ilustrat, Craiova, 1910; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

FILIPII DE IARNĂ, divinități năprasnice cu număr variabil (3-7), patroni ai lupilor, sinonimi cu *Martinii de Iarnă, celebrați de crescă-

torii de oi la sfârșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie. **F. de I.** marchează, în *Calendarul popular, sfârșitul unei lungi perioade de împerechere a lupilor începută cu aproximativ 80 de zile în urmă, la *Filipii de Toamnă.

Calendarul ilustrat, Craiova, 1910; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

FILIPUL CEL MARE, năprasnică divinitate a lupilor prăznuită în calendarul popular la *Ovidenie, ziua intrării în Biserică a Fecioarei Maria (21 noiembrie), sinonim cu Filipul cel Șchiop. Local, în Bucovina, se credea că în această zi s-ar fi născut Hristos. Obiceiurile, actele rituale și practicile magice efectuate la Ovidenie, *Filipii de Toamnă, *Noaptea Strigoilor, *Sântandrei, Sănnicoară (13 noiembrie — 6 decembrie) formează un scenariu al morții și renașterii timpului calendaristic, probabil *Anul Nou dacic. În noaptea de Ovidenie, când se deschide Cerul și vorbesc animalele, se priveghea la lumina unei lumânării încolăcite precum *Statul mortului o strachină cu apă de leac, se făceau farmece și descânțece, se afla ursita, se efectuau observații și previziuni meteorologice. Întrucât se credea că în noaptea **F. cel M.** *Strigoii circulau fără opreliște, se ungeau cu usturoi cercevelele ferestrelor, tocurele ușilor, vatra și cuptorul care comunicau, prin horn, cu exteriorul. Pentru protecția vitelor de fiarele pădurii se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii și pieilor de animale (Bucovina, Moldova, Muntenia și Oltenia).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

FLOARE ADUCĂTOARE DE URĂT (*Dianthus superbus L.*), garofița de munte, floare foarte frumoasă din familia *Caryophyllaceae*, care crește prin poienile și livezile înalte, invo-

cată de femeile vrâncene, bune cunoscătoare ale farmacopeii și cosmeticii populare, *să facă dușmanilor de urât*.

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

FLOAREA DRAGOSTEI (*Sedum fabaria L.*), personificare a unei plante din familia *Crasulaceae*, numită, local, dragoste, cu frunze în formă de lance și flori roz-purpuri care crește pe lângă pâraiele din zonele înalte, protectoare a casei de dușmani. Planta se aduce din locurile unde crește și se răsădește într-un colț ferit și curat al grădinii. Pentru a afla dacă tinerii îndrăgostiți se vor căsătorii, se răsădeau, alăturat, două fire: unul pentru fată, altul pentru fecior. Plantele, crescând, urmau să prezică, prin apropierea sau îndepărtarea tulpinilor, dacă se căsătoresc sau nu tinerii cărora le-au fost menite.

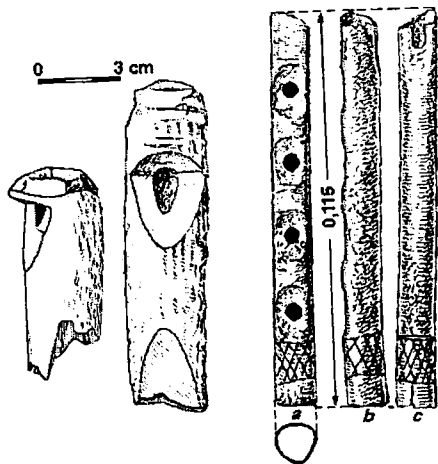
Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

FLORII, zeite ale primăverii, personificări ale florilor, celebrate în Duminica F.-lor, peste care Biserica creștină a suprapus sărbătoarea Intrării Domnului în Ierusalim, identificate în mitologia romană cu Zeița Flora. Local, unde se crede că la F. înfloresc *Urzicile, ziua se numește *Nunta Urzicilor*. Substitutul lor vegetal sunt ramurile de *Salcie, simbol al fertilității și vegetației de primăvară. Rupte și sfântite la F., ramurile de salcie se păstrează la icoană și se folosesc în momente de grea cumpănă ale anului: grindină, furtuni, inundații, secetă, boală. Ele împodobesc nu numai icoanele, ci și ușile și ferestrele caselor, crucile mormintelor. Local, în ziua de F. se scoate *Mărțișorul făcut cadou la 1 martie și se agață într-un măceș sau într-un pom înflorit, se scot în curte, la soare și aer, hainele și zestrea fetei de măritat. Local, la F., fetele culegeau *Năvalnicul, plantă folosită în descânțecele de dragoste. Semnificațiile obiceiurilor legate de reînvierea naturii sunt legate de cultul moșilor și strămoșilor. De aceea, la F. se pomenesc morții, se curăță cimitirele, se seamănă flori și se înfig ramuri de salcie în morminte, sunt invocate spiritele morților în actele de divinație etc. F.-le sunt celebrate, cu diferențieri zonale, de românii de pretutindeni.

Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București; Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1981; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

FLUIER, instrument preistoric de comunicare cu lumea spiritelor confecționat din os, coajă de tei și diferite esențe lemnoase. Conform unor legende, F.-ul ar fi fost făcut de Dumnezeu pe vremea când era cioban pe Pământ. Acesta l-ar fi pus sub lăna oii, unde l-au găsit ciobanii primăvara, în timpul tunsului. În alte legende F.-ul a fost un obiect sacru, ținut în *Rai, dat de Dumnezeu lui Petrea (Păcală) drept răsplată pentru fumul de tămâie ajuns de pe Pământ în Cer. Materialul etnografic, lingvistic și arheologic confirmă ipoteza că, în vechime, F.-ul se confecționa dintr-un os al strămoșului, de unde ar fi rămas și expresia populară *fluierul piciorului* care desemnează o parte componentă a corpului uman. Ulterior, osul de om a fost înlocuit cu osul unui animal, al unei păsări de baltă (cocorul) și, așa cum spun versurile mioritice, cu lemnul arborilor sacri: *Fluieraș de os, / Mult cântă cu duios! / Fluieraș de soc, / Mult zice cu foc! / Fluieraș de*

Fluier din os descoperite în dăva geto-dacă de la Sprâncenata, jud. Olt și din așezarea feudală timpurie de la Dinogetia (sec. 10-12 d.Hr.)



fag, / Mult zice cu drag! Cu F.-ul în mână se îngroapă și astăzi adevăratul cioban. Cu el, prin melodii specifice, comunică păstorul cu oile din turmă când pornesc de la stână la pășune, pasc, se adună. De altfel, în mediile pastorale este obligatoriu ca ciobanul să știe a cânta la F. Ca instrument apotropaic, F.-ul este folosit pentru alungarea *telelor la *Rusalii și pentru anularea puterii strigoaielor, vrăjtoarelor la *Sângiorz. F.-ul este cel mai cunoscut instrument al românilor.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.

FOC DE JOIMARI, rug pentru incinerarea divinității fitomorfe, substituită de plante sacre, *Bozul sau *Alunul, aprins pe podeaua locuinței, în curte sau grădină, în cimitir, pe morminte, în curtea bisericii în dimineața sau în noaptea de Joimari, sinonim cu *F.-ul de Măcinici, *F.-ul lui Sumedru. La Joimari, când se deschid mormintele, cerul, porțile *Iadului și *Raiului, spiritele morților se întorc pe pământ, unde rămân până la *Moșii de Vară. Ele sunt așteptate cu pomeni abundente, numite Moșii de Joimari, asistă la moartea și renașterea simbolică a divinității jertfită pe rugul funerar. F.-ul de J. se diferențiază de alte focuri aprinse la sărbătorile de peste an (Lăsatul Secului, *Sângiorz, *Florii, *Sânziene) prin reguli și acte rituale stricte: Bozul și Alunul sunt aduse de persoane pure (copii, fete nemăritate, *femei iertate*); se împart pomeni peste foc, precum pomana peste sicriu sau peste groapă în obiceiurile de înmormântare; se coplește focul, ca orice mormânt, cu apă sau tămâie; la spectacol participă, alături de cei vii, sufletele morților care stau în jurul focului pe scaunele aduse special pentru ele. F.-ul de J. păstrează amintirea ritului funerar de incinerare a divinităților getodacilor, înlocuit de creștinii cu înhumarea. După trei zile de la incinerare, sâmbăta (zi a săptămânii dedicată în *Calendarul popular morților), renaște divinitatea precreștină, așa cum Iisus învie, după trei zile de la înhumare, duminică (zi a săptămânii dedicată lui Dumnezeu în calendarul creștin). Obiceiul este consemnat, în diferite variante și faze de evoluție, în toate provinciile românești.

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1899; Viciu Alex., *Silitul*, în CS, an II, nr. 3, 1924; Viciu Alex., *Prăcșorul. Datină de Paște din Bistra, Munții Apuseni*, în CS, an I, nr. 4, 1923.

FOC DE MĂCINICI, incinerarea simbolică a spiritului iernii și renașterea spiritului verii în dimineața zilei de Măcinici (9 martie), echinocțiul de primăvară în Calendarul iulian și început de *An Agrar. Focurile erau aprinse în curți și grădini cu ogrinții de la vite, cu resturile de plante și gunoaietele măturate. Membrii gospodăriei săreau peste flăcări în așa fel încât fumul să pătrundă printre haine. Uneori, erau trecute peste focuri sau prin fumul produs de acestea și vitele. Copiii scormoneau și băteau cu *botele* (betele) în foc (Banat), sau cu securea în pământ și strigau în cor: *Tună ger și ieși căldură, / Să se facă vreme bună / Pe la noi pe bătătură!* (Oltenia). Strânși în jurul focului, aceștia mâncau colăcei (*Bradoși, Sfînți), floricele sau berbeci din porumb copt. Cenușa rămasă după stingerea jarului se împrăștia în jurul caselor și al adăposturilor de animale și păsări. **F-urile de M.** aveau funcții polivalente: purificatoare (curățirea spațiului de forțele malefice în ultima zi a anului vechi și în prima zi a Anului Nou); profilactică

(preîntâmpinarea neplăcerilor aduse oamenilor de șerpi și de insecte pe timpul verii); fertilizatoare a grădinilor, livezilor și viilor; divinatorie (pronosticuri meteorologice după felul cum ardea focul, se înălțau flăcările și se împrăștia fumul). Local, în Oltenia, la aceste focuri se credea că vin și *Treisfetitele să se spele, să mănânce și să se încălzească. În sudul României **F-urile de M.** diminuau pagubele aduse în livezi de brumele și înghețurile frecvente în luna martie. Fiind aprinse cu exactitate astronomică la echinocțiul de primăvară pe stil vechi, este de presupus că principala funcție rito-magică a **F. de M.** a fost ajutorarea Soarelui să depășească momentul critic al echilibrului perfect între lumină și întuneric și să se înalțe tot mai sus pe cer (obiceiul a fost atestat în Banat, Crișana, Muntenia, Oltenia, Dobrogea și sudul Moldovei).

FOCA, reprezentare mitică a *Panteonului românesc care pedepsește cu foc, arșită solară și grindină oamenii care îi necinstesc ziua (22 iulie). Sfântul Mucenic Foca, personaj real care a trăit în timpul împăratului Dioclețian a devenit, prin simpla schimbare de sens a numelui, o sfântă cu două zile de celebrare în calendarul ortodox (22 iulie și 22 august) și o zeiță năprasnică în *Calendarul popular, aducătoare de primejdii, în primul rând de incendii. Se spune că F. l-ar fi preluat de la români, cu aceeași semnificație, și turcii (Moldova, Dobrogea).

Muşlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

FOCU LUI SUMEDRU, scenariu al morţii şi renaşterii anuale a divinităţii fitomorfe prin tăierea şi incinerarea unui arbore în noaptea de 25/26 octombrie. *Calendarul pastoral al oierilor români este împărţit numai în două anotimpuri: iarna patronată de *Sâmedru, reprezentare mitică care desfrunzeşte codrul, şi vara patronată de fratele acestuia, *Sângiorz, care înfrunzeşte codrul. Structura acestui calendar a făcut posibilă celebrarea *Anului Nou atât la Sâmedru, cât şi la Sângiorz. În legendele şi credinţele populare Sâmedru apare în diferite ipostaze: *om* obişnuit, păstor sau crescător de animale; *sfânt* care umblă pe pământ însoţit adesea de fratele său, Sângiorz; *zeu* care se metamorfozează pe timpul nopţii în *porc*, divinitate preistorică a grâului, iar la început de an în *arbore sacru*. Toamna târziu, oierii din unele sate carpatice se celebrăză, fără să mai cunoască semnificaţia obiceiului, moartea şi renaşterea lui Sâmedru, zeu de origine indo-europeană care a preluat numele şi data de celebrare ale Sf. Mare Mucenic Dimitrie de la Tesalonic din Calendarul creştin. Ceremonialul cuprinde, printre altele, moartea violentă a zeului îmbătrânit la sfârşit de an prin tăierea unui arbore din pădure urmată imediat de renaşterea acestuia prin incinerarea trupului neînsufleţit (butucul sau trunchiul copacului) în noaptea de 25/26 octombrie. Astăzi, băieţii în vârstă de 7-14 ani din satele culoarului Rucăr-Bran încep pregătirile, cu sprijinul şi supravegherea discretă a flăcăilor, cu 2-3 săptămâni înainte de aprinderea focului: aduc din pădure, sub privirile îngăduitoare ale pădurarilor, o mare cantitate de cetină de brad, aleg şi amenajează locul unde se va aprinde **F. lui S.** În după-amiaza zilei de 25 octombrie cetele de copii însoţite de câte 2-3 feciori, merg în pădure, aleg pomul care va fi incinerat, îl doboară, îl curăţă de crengi şi îl aduc pe locul unde se va aprinde rugul funerar. Trupul neînsufleţit (butucul sau trunchiul copacului de 10-15 metri), numit *Par, fixat în poziţie verticală şi gătit cu cetină verde, se numeşte **F. lui S.** Înălţimea acestuia este, uneori, cât turla bisericii din sat.

După îmbrăcarea parului copiii îl privesc fericiţi, cu lacrimi în ochi, îl admiră ca ceva sfânt. O altă tehnică de amenajare a rugului este capra construită din trei lemne lungi, adunate la vârf şi prinse cu stîngii, îmbrăcată asemenea parului în haine de sărbătoare din cetină de brad. La lăsarea serii, în linişte şi cuprinşi de emoţii, copiii aprind **F. lui S.** Când rugul începe să lumineze cerul, copiii izbucnesc în strigăte de bucurie, adresând invitaţia la cea mai mare sărbătoare a anului: *Hai la F. lui S.!* În jurul rugurilor se adună, pe vecinătăţi copii, tineri, mături şi bătrâni. Toată suflarea satului participă la taina renaşterii zeului prin ritual funerar de incinerare. Femeile impart, ca la înmormântarea oamenilor, covrigi, fructe şi băutură. În timp ce trupul divin este mistuit de flăcări, cei prezenţi beau, mănâncă, glumesc, cântă şi joacă. **F. lui S.** este un Revelion unde se celebrăză moartea şi renaşterea, prin incinerare, a unei vechi divinităţi geto-dace. Vălvătaia focului întreţinută toată noaptea de cei prezenţi cu cetină de brad este însoţită de invitaţia: *Hai la F. lui S.!* Un moment aşteptat cu mare interes este renaşterea divinităţii adorate care corespunde cu prăbuşirea parului mistuit de foc. Prin direcţia în care cad tăciunii aprinşi, părţi ale trupului divin, se apreciază care dintre feciori sau fete urmează să se căsătorească în noul an. La plecare, participanţii iau cenuşă, cărbuni aprinşi şi alte resturi din rugul funerar pentru a fertiliza grădinile şi livezile. Sub pavăza zeului renăscut, oamenii din Carpaţi încep un nou an pastoral. Cu unele deosebiri locale, obiceiul aprinderii **F. lui S.** se practică în numeroase localităţi din nordul judeţelor Argeş, Dâmboviţa, Vâlcea şi în zonele unde trăiesc locuitori proveniţi din fostul judeţ Muscel (Argeş).

Frazer G.J., *Creanga de aur*, vol. IV, Editura Minerva, Bucureşti, 1980; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

FRĂSINEL (*Dictamnus albus L.*), personificare a unei plante din familia *Rutaceae* cu flori albe sau trandafirii şi miros balsamic, penetrant, care creşte prin locuri aride, pe lângă păduri şi tufişuri, invocată să alunge *lelele şi relele produse de acestea. Întrucât uleiul degajat în zilele toride şi liniştite ale verii se aprinde instantaneu, înconjurând-o cu o aureolă luminoasă,

F-ul este numit și *Floarea focului* sau *Iarba luminii*. În Banat, în noaptea de Todorusale, când Ielele rupeau vârful F-ului, lăsând-l fără leac și fără miros, cei *hăluți de Iele* (oligiți) și bolnavii de epilepsie se culcau în locurile unde creștea miraculoasa plantă. În Oltenia cei *luați de Iele* sau de *Șoimane* erau urcați în căruțe și duși, în ajunul Sf. Gheorghe, *Sânzienelor sau *Ispasului, la locurile unde creștea F-ul. Acolo, suferinzi erau culcați în ordinea în care au sosit. La rădăcina plantelor culese se puneau ofrande (pâine, sare, o strachină cu legume) și un vas plin cu apă. Dimineața, se prorocea, după unele semne lăsate de F. în vasul cu apă, soarta bolnavului. Este consemnat și obiceiul amenajării mesei încărcată cu ofrande (colac, rachiu, vase de lut, tămâie), precum masa Ursitorilor la nașterea copilului, și invocarea F-lui să schimbe hotărârea nefastă a Cintezei Dobrița (Frumoasa Cinteza): *Cinteza, Dobrița / Sus s-a înălțat / Pe munte s-a lăsat, / Unde au picat, / Piatra au crăpat, / Așa crape ochii cui te-a fermecat /.../ Frăsinet albet, / Frăsinet de mult preț, / Sari în casă, / Sari pe masă, / Sari în cupa cea aleasă, / Fă pe (cutare) sănătoasă!* sau *Sari în paharul frumos / Și fă pe (cutare) sănătos!* (Banat, Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

FRUMOASELE, nume eufemistic pentru reprezentările malefice feminine care apar în nopțile de vară, sinonime cu Cele Sfinte, Dănele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Ielele, Împărăteșele Văzduhului, *Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliiile, *Șoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, Zănele. Sunt atestate în Oltenia (Gorj,

Dolj, Mehedinți) și sudul Transilvaniei (Hunedoara, Sibiu).

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

FRUMUȘELELE, personificări ale vârtejurilor și vânturilor rele care iau puterea, ologesc și paralizează oamenii, ridică pulberea, frunzele, fânul cosit și pânzele întinse pe iarbă la albit. Pentru a fi îmbunătățite li se dau ofrande la Miezul Păresimilor (ziua de miercuri care împarte postul Paștelui în două părți egale). Când își fac apariția sunt întâmpinate cu cuvinte amăgitoare: *Treceți mândre și frumoase; Frumușica, Frumușelele, / Pe aici toată ziua!* sau *Frumușelele, Frumușelele, / Spală tâlgerile!* și altele. Pedepsesc pe cei care lucrează la Miezul Păresimilor, în serile de marți sau le strigă cuvinte urâte: *Hădele, Hădele, / Spală blidele!*

Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria, *Izvorul minunilor*, Editura Gutinul, Baia-Mare, 1999.

FRUNTEA GRĂULUI, colac preparat din făina primelor spice secerate și măcinate, împodobit cu *Sporiș, fir roșu și ban de argint. Colacul copt pe vatră se scufundă cu ciutura (găleata) în fântână, se scoate și se împarte copiilor pentru a fi mâncat sacramental. Când se fac doi colaci din F. G., unul se lasă în apa fântânii, altul se împarte copiilor (Oltenia).

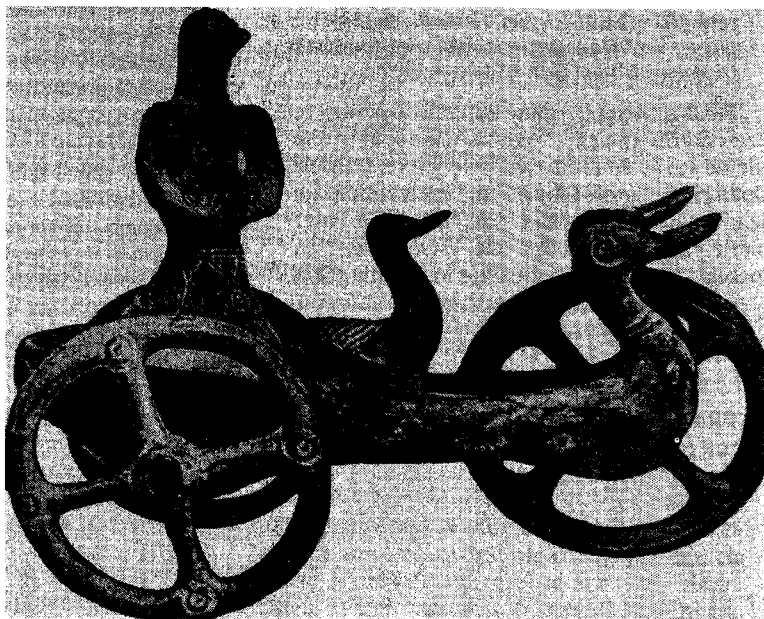
Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

G

GAIA: 1. Personificare a păsării răpitoare de zi reprezentată în România prin două specii: **G.** roșie (*Milvus milvus*) și **G.** brună (*Milvus migrans*). Face parte, împreună cu alte păsări personificări ale zeiței morții (vulturii, acvilele, ulii, șoimii), din ordinul *Falconiformes*. Suratele lor, răpitoare de noapte (buha mare, cucuveaua, bufnița, striga), grupate în ordinul *Strigiformes*, sunt, în tradițiile populare, *Mesageri ai morții. **G.** are statură robustă și aerodinamică, unghii (gheare) ascuțite și tăioase la cele patru degete, cioc puțin curbat și turtit lateral, penaj colorat care variază cu vârsta. Trăsăturile fizice și comportamentale ale **G.** au fost hotărâtoare pentru divinizarea ei: este misterioasă atât prin apariția

și dispariția neașteptată din peisajul cotidian, datorită migrației (cuibărește în România și iernezează în sud-vestul Asiei și nord-estul Africii), cât și prin ascensiunile ce le face în zbor până dispare în înaltul cerului; dintre păsările răpitoare, **G.** este cea mai frumoasă și mai plăcută, aleasă de altfel ca model de Brâncuși pentru Măiestrele sale; prevestește (aduce) ploaia și, împreună cu aceasta, rodul și fertilitatea în verile secetoase și zilele caniculare; este puternică, crudă, rapace, invincibilă; și-a impus numele în memoria oamenilor prin propriul ei glas ga! ga!, când invocă ploaia în zilele caniculare ale verii. Este puțin probabil ca oamenii să o fi numit vreodată altfel decât se recomandă ea însăși,

Car miniatural din lut ars în care se află Zeița Pasăre, tras de păsări de baltă, descoperit pe teritoriul Iugoslaviei (cultura Vattina)



Gaia! Precum ingerii, **G.** urmărește neîncetat omul, dându-i rotocoale pe deasupra capului. În Evul Mediu, ea a fost supranumită Pasărea Turcului intrucât năvălitorii otomani descopereau ascunzăturile băjenarilor observându-i zborul pe cer; **2.** Zeiță a *Mortii în ipostază de pasăre de pradă care scoate sufletul din trup la moartea oamenilor, identificată cu zeița neolitică Gaea. Ca personificare a Mortii apare cu nume derivat sau amalgamat de la **G.** (Gaica, Gaiul, Gai, Cocosel de Gai, Daiul, Cocoșgaia, Cocoșdaia, Cocoșdai) și cu nume ale unor păsări prădătoare (*Corboanca și *Vulturul). În cântecele funerare de *Zori aceste păsări fantastice, singurele care aud *Toaca bătută în cer la miezul nopții pentru a trezi cocoșii de pe pământ, sunt personificări ale Mortii. În unele texte funerare din *Cartea românească a mortii zeița apare în ipostaza păsării de pradă, **G.**: ...*Strigă Moartea la fereastră: / — Ia-mi ieși, Ană, pân-afară! / — Aș ieși, nu pot ieși / Că nu mă pot despărți / De drag soțiorul meu, / / Ș-a strigat ș-a treia oară: / — Ia-mi ieși, Ană, pân-afară! / Ea afară a ieșit, / Pragul ușii l-a pășit, / Din picioare-a imbrâncit, / La inimă s-a slăbit. / Cocos Gaia a cântat, / Sufletul i l-a luat ...* (Bârghiș, jud. Sibiu). Expresiile populare: *A da de Gaia*, sinonimă cu *A da de Dracu*, sau *Vezi că te ia Gaia*, sperietoare pentru copiii neascultători, sunt cunoscute astăzi în toate zonele etnografice românești. Dintre jocurile vechi ale copiilor s-a păstrat și unul cu semnificație funerară, **De-a Gaia* (*De-a Mama Gaia*, *De-a Baba Gaia*, *Gaia și Cloșca*, **De-a Puia Gaia*).

Gimbutas Marija, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, București, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

GAURA CHINDIEI II, peșteră în Munții Banatului (sat Coronini, jud. Caraș-Severin), adăpost *Geomorf al omului preistoric (epipaleolitic final — neolitic, Hallstatt), pentru vite și om în vremurile mai recente (epoca medievală, epoca modernă), renumită prin bogăția artei rupestre (aproximativ 420 de reprezentări). Importanța etnografică, arheologică, artistică și religioasă este evidențiată de abundența cera-

micii, a desenelor de culoare roșie de pe tavan și pereți, de inscripțiile creștine. Sunt reprezentate diferite personificări ale astrilor (soarele), vietăților (șarpele, pasărea) și plantelor (brăduți, crini). Apar, de asemenea, motive geometrice (triunghiul, pătratul, cercul etc.), semne, simboluri, impresiuni de mâini și degete, elemente ale alfabetelor chirilic și latin, cruci bizantine.

Bleahu Marcian, Decu V., Negrea Șt., Pleșa C., Povară I., Viehmann I., *Peșterile din România*, București, 1976; Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

GAURA CU MUSCĂ, peșteră pe versantul dinspre Dunăre al Muntelui Cleanțu Mare (sat Coronini, jud. Caraș-Severin), adăpost *Geomorf al omului preistoric (Hallstatt), devenit, în evul mediu, obiectiv militar-strategic. Conform tradițiilor locale, în peștera **G. cu M.** ar slăbăsi spiritul balaurului cu șapte capete ucis de Ion Iorgovan cu un mai (ciocan) din lemn de cărpiniță. Din sângele balaurului s-a născut musca columbacă (*Simulium columbacensis*) care decima, ca blestem și răzburnare, turmele de vite.

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

GAURA LUI CLEMENTE, peșteră în Munții Almăjului (sat Dubova, jud. Mehedinți), adăpost *Geomorf multimilenar locuit de om și animale domestice în paleolitic, mezolitic, neolitic, perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, Hallstatt, epoca medievală, epoca modernă, epoca contemporană. Asemănător celorlalte așezări preistorice de pe teritoriul comunei Dubova (patru de peșteră, un adăpost sub stâncă, Cuina Turcului, și una de terasă), **G. lui C.** are valoare științifică deosebită pentru cronologia civilizației vechii europene.

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

GĂDINET ȘCHIOP, divinitate a lupilor celebrată în mediile pastorale în zilele de Sântandrei (30 noiembrie) sau Ovidenie (21 noiembrie), sinonimă cu Filipul cel Șchiop sau *Filipul cel Mare. Acum, când gâtul țepăn al lupului devine

mobil, de unde și credința că își vede lupul coada, acestuia i se spunea, cu respect, **G.**, era prăznuit cu severe interdicții de muncă (nu se prelucra lâna de oaie și pieile de animale), se efectuau diferite acte rituale cu caracter apotropaic (ungerea coarnelor vitelor, porților și ușilor cu usturoi, legarea sau încleștarea dinților de la pieptenii de scărmanat lâna etc.).

Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

GĂDINEȚI, personificări ale lupilor sărbătorite la prinderea Postului de Crăciun (13–15 noiembrie). Lupii, numiți în zilele lor de celebrare **G.**, se adună în haită și cântă (urlă), crezând că și cheamă stăpânul. Patronul lor, *Sânpetru de Iarnă, sosește la urlătoare călare pe un cal alb și începe să rânduiască prada supușilor pentru un an de zile. **G.**-ul Șchiop, cel mai rău dintre lupi, i se poruncește să mănânce ciobanul care s-a furșat pe lumina zilei, urcându-se într-un copac, să vadă ce se petrece (Hateg, Gorj, Vâlcea).

Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Densusianu Ov., *Graiul din Tara Hategului*, Socec, București, 1915.

GĂINA: 1. Mesager funest care anunță, cântând cocoșește, sosirea *Mortii. Pentru confirmarea mesajului funest sau contramandarea acestuia, se recurgea la o cunoscută practică magică: **G.** este prinsă și dată peste cap (de-a tumba) pe lungimea camerei de locuit, de la peretele din spate până la ușă. Dacă pe prag se potrivește de-i cade capul, i se taie gâtul, dacă se potrivește coada, i se taie penele cozii (Moldova); 2. Substituit ritual și ceremonial al zeiței pasăre din *Panteonul carpatic, *Gaia, identificată în Panteonul grec cu Gaea. Numele zeiței neolitice în ipostază de pasăre apare, în sudul României, în formula de îndepărtare și alungare a **G.**-ilor: *Uși... Gaie!* (Muntenia).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

GĂINUȘA, personificare a Pleiadelor, grup de stele din constelația Taurului. **G.** este, prin

datele calendaristice ale apariției și dispariției de pe firmament, prin orele de răsărit și de asfințit în nopțile senine, reper fundamental pentru aprecierea timpului nocturn și planificarea unor importante activități economice, precum începutul semănatului grâului de toamnă. Țăranii observau răsăritul și poziția pe cer a **G.** în nopțile de *Sânziene, la Postul Sânpetrului și la Duminica Mare pentru aflarea roadelor holdelor și determinarea perioadei favorabile pentru semănatul grâului de toamnă (Apuseni, Vâlcea, Sibiu, Brașov, Botoșani și alte județe).

Tutuc I., *Cosmografie*, București, 1910; Sângiorzan I.C., Ștefan I. M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1980; Teodorescu N., Chiș Gh., *Cerul — o taină descifrată*, Editura Albatros, București, 1982.

GĂTTUL MORTULUI, îmbrăcarea mortului cu hainele confecționate înainte sau după deces. După scaldă rituală corpul mortului se unge cu unt sau unsoare (Bistrița-Năsăud) și apoi se îmbracă cu cele mai alese veșminte: *Care-i mai mândră, aceea o pune în pământ. Care moare nevestă tânără, se pune în care s-a cununat, că așa-i bine. Care e săracă, apoi îi dă de pomană ceilalți. Pune și clopu. La mirese pune și cunună* (Țara Oașului). În așezările din sudul Argeșului (Izvoru), mortul lăiat (spălat) se împietrește, adică i se astupă toate orificiile cu piatră sau sticlă pisată, cu tămâie pentru a împiedica sufletul să mai intre în trupul părăsit. Când piesele de îmbrăcăminte se confecționează după moarte, acestea sunt lucrate de persoane străine, după o anumită tehnică: nu se înnoadă ața, acul înaintează prin pășitură, fără să se întoarcă, și alte interdicții.

Brăiloiu C., *Opere*, vol. V, Editura Muzicală, București, 1981.

GĂLCI, personificări ale inflamației amigdalelor provocate de microbi, virusi, ciuperci etc. În unele descântece **G.**-le sunt asemuite cu nouă feciori ai aceleiași mame numită Ciandalina sau Mândălina. După scoaterea lor din corp prin diferite tehnici terapeutice (ceaiuri, gargară cu țuică amestecată cu undelemn, compresie cu ceapă pisată cu undelemn, cu ceapă coaptă sau cu mămăligă caldă presărată cu sare etc.), prin chinoterapie (*trasul* sau *frecția*), feciorii năzdrăvani sunt trimiși, cu ajutorul psihoterapiei și meloterapiei descântecului, la pierzanie: *Cian-*

dalina, / Mândălina / A făcut nouă feciori, / Într-o zi i-a crescut / Și a doua zi la oaste i-a trimis. / S-au dus nouă / Și-au venit opt, / S-au dus opt / Și-au venit șapte, / ... / S-au dus doi / Ș-a venit unul, / S-a dus și-aceia / Și nu s-a mai întors. / Cum nu se știe feciorii Ciandalinei, / Mândălinii, ce s-au făcut, / Așa să nu se știe / Ce s-au făcut gălcile, / Motălcile, / Năpărcile / Lui ... G.-le fiind o boală, în general, a copilăriei, textele care însoțesc tehnicile terapeutice sunt adevărate povești care captau atenția micilor suferinzi. Într-un descântec de Șopârlă, nume local al G.-lor, aceasta este alungată din corp în urma dialogului interpretat de descântătoare: — Șopârlă lată, / Fosta-i la baltă? / — Fost. / — Prinsa-i pește? / — Prins. / Fiertu-l-ai? / Fiert. / Săratu-l-ai? / — Sărat. / Mâncatu-l-ai? / — Mâncat. / Dar lui N. n-ai lăsat? / — Ptiu, c-am uitat / Și gălca s-a uscat.

Pamfile Tudor, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, colecția Mithos, Editura Saeculum I.O., București, 1999; Gorovei Artur, *Descântecetele românilor. Studiu de folclor*, Imprimeria Națională, București, 1931.

GÂNDACUL MORȚII (*Blaps mortisaga* L.), gândac care sperie și provoacă boala- cea-rea a copiilor, mesager al morții, sinonim cu *Borza, Buză-neagră. Se arată copiilor, sperindu-i, fie ca muscă, fie ca gândac. Copiii bolnavi de sperietură sunt descântați de Borză sau de Sperietură (Bucovina).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

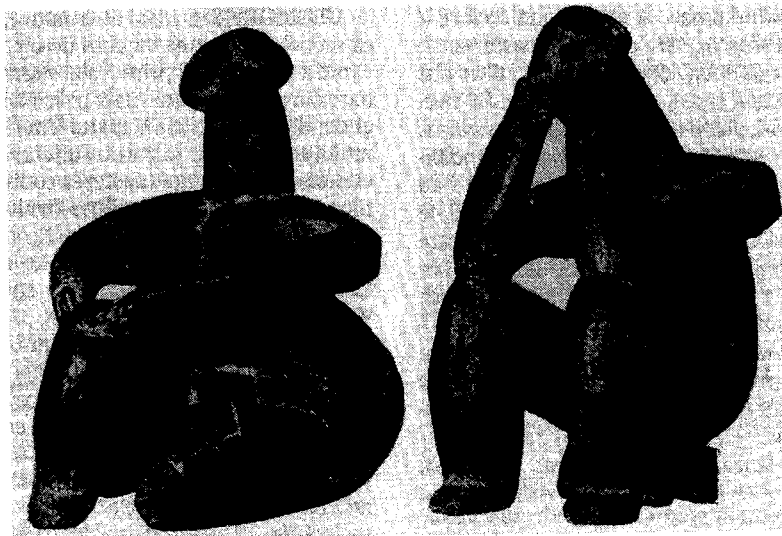
GĂRLICI, intrare în beci sau *Bordei, adăpost *Geomorf, asemuită cu gâtul, intrare în adăpostul *Antropomof. Ușa de intrare și arcada din lemn, care susține acoperișul bordeiului, sunt ornamentate cu rozete solare, capete de cai și alte motive preistorice (Olténia, Muntenia).

Nițu N., *Originea și repartiția geografică a bordeiului*, Arh. Olt., Serie Nouă, nr. 7.

GEMENI, personificare a unei constelații de pe harta cerului din care poporul a reținut pentru orientare pe timpul nopții numai două stele: Castor și Polux (Olt, Prahova, Argeș, Neamț).

Otescu I., *Credințele țăranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

GEOMORFISM, ideal de frumusețe care are ca model divinitatea cu chip de ou. Forma de ovoid a adăpostului primordial sugerează adunarea în sine a esenței vitale precum firul făcut ghem din firul însuși. Capătul interior al ghemului este gura de intrare a sufletului din pre-existență în existență (nașterea copiilor, nepoților, strănepoților), lungimea firului este durata existenței (veacului de om), iar capătul exterior gura prin care sufletul trece în postexistență (moartea părinților, moșilor, strămoșilor). Vechea Civilizație europeană, care precede civilizația antică greco-romană și mitul biblic al Facerii Lumii, este definită de Marija Gimbutas, cunoscut antropolog, arheolog și paleolingvist american de origine lituaniană ca o *entitate culturală cuprinsă între 6500 și 3500 î.Hr., axată pe o societate matriarhală, teocratică, pașnică, iubitoare și creatoare de artă, care a precedat societățile indo-europenizate patriarhale de luptători din epocile bronzului și fierului*. Între timp, la Schela Cladovei, pe malul românesc al Dunării, s-a descoperit o nouă cultură care coabază istoria Europei cu încă două milenii în urmă. Raportarea culturilor neolitice din sud-estul Europei, scoase la lumina zilei mai ales după al II-lea Război Mondial, la culturile neolitice din Orientul Apropiat (Anatolia, Levantul, Mesopotamia) și la cele megalitice din vest atestă prezența Primei Europe în arealul geografic ocupat astăzi de România, Republica Moldova, Vestul Ucrainei, Ungaria, Cehia, Slovacia, Iugoslavia, Croația, Macedonia, Bulgaria, Albania, Grecia, inclusiv insulele egeene, și sud-estul Peninsulei Italice. Aici, axat pe Dunăre și Carpați, s-a dezvoltat de timpuriu (8000-3500 î.Hr.) un mare complex cultural și religios. De altfel, grecii, popor din marea familie indo-europeană, au pătruns în teritoriul care-i poartă numele, Grecia, venind din nord, unde au locuit un timp, între Carpați și Dunăre. Purtătorii acestor culturi erau meșteri neîntrețuți, arta cucuteniană de prelucrare a lutului atingând perfectiunea. Înclinația lor spre meditație este superb ilustrată de statuetele din lut numite Gânditorul de la Hamangia. Semnele de pe vasele ceramice și, mai ales, cele de pe Plăcuțele de la Tărtăria, jud. Alba (5300-5200 î.Hr.) atestă existența unei scrieri sacre care, după opinia savantului amintit, *precede pe cea sumeriană și elimină ipoteza conform căreia civilizația războinică și*



Statuete antropomorfe din lut ars, cultura Hamangia (milen. 4-2 î.Hr.):
prima exprimă fertilitatea și maternitatea, a doua, „Gânditorul”, meditația

violentă a sumerienilor ar fi fost cea mai timpurie pe Glob. Generalizând informația arheologică și etnografică până la limita admisă științific, cei 10000 de ani ai civilizației europene (mileniile 8 î.Hr. — 2 d.Hr.) se pot împărți în trei complexe culturale și religioase: primul este dominat de Zeița Mamă neolitică (8000 î.Hr. — 3500 î.Hr.); al doilea de Zeul Tată indo-european (3500 î.Hr. — anul 0); al treilea de Fiul lui Dumnezeu, Iisus (anul 0 —). După un alt criteriu, modul în care oamenii și-au imaginat că arată divinitatea adorată, europenii au edificat nu trei, ci două lumi spirituale și materiale inconfundabile: una neolitică, geomorfă, având ca model Oul, alta, antropomorfă, indo-europeană și creștină, având ca model Omul. Idealul de frumusețe și armonie al adăpostului geomorf este ușor de demonstrat: sfera este corpul perfect al cărui centru se află la egală depărtare de toate punctele de pe suprafața ei. Mai greu este de găsit armonia adăposturilor antropomorfe. Lumea antropomorfă este cea pe care o cunoaștem, trasă la indigo de la Pol la Ecuator. Lumea geomorfă ne este cunoscută de proiecția în contemporaneitate a arhetipurilor neolitice: oul și oala, lutul și aluatul, pânțele și vulva, de divinitățile mumă (Muma Pădurii, Muma Caloianului, Muma Ploii, Maica Precista) etc.

Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, vol. I (A-C), vol. II (D-L), vol. III (M-Q) coord. Constantin Preda, Editura Enciclopedică, București, 1994, 1996 și 2000; *Dictionar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, coord. D. M. Pippidi, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976; Gimbutas Maria, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note și prefață de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1989.

GERAR, personificare a primei luni a anului, Ianuarie, dedicată lui Ianus, zeu cu două fețe, una orientată spre anul care se încheie și alta spre anul care vine. Denumirile populare zonale ale lunii se referă fie la practica magică de întocmire a calendarelor meteorologice (din foi de ceapă sau din coji de nucă) în noaptea *Anului Nou (Cărintar sau Călindar), fie la gerurile năprasnice de la miezul iernii (G.). Luna ianuarie este un timp populat cu reprezentări mitice tinere, simbolizat de cel care deschide anul calendaristic, *Sânvăsăi (1 ianuarie).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

GHEARA (UNGHIA) GĂII (*Astragalus glycyphyllos* L.), personificare a unei plante din familia *Leguminoase* care poartă numele unei *Zeiței pasăre *Gaia în ipostază de *Moarte. Vâr-

sta, sexul și comportamentul persoanelor care o recoltau difereau în raport cu utilizarea ei în medicina populară și practicile magice. Pentru leac se recomandă să fie culeasă de doi copii de sex diferit care, în timp ce îi dăruiau pâine și sare, îi spuneau cu ce scop o scot din rădăcină: *Noi îți dăm pâine și sare, / Tu să ne dai leacurile tale!* În schimb, pentru vrăjile de *despărțit* mergeau două femei în vârstă care, după depunerea ofrandelor pe pământ și recoltarea plantei, simlulau cearta și gâlceava.

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

GHEȚARUL DE LA VĂRTOP, peșteră în Munții Bihorului (sat Casa de Piatră, com. Arieșeni, jud. Alba) locuită de omul preistoric (paleolitic inferior, cultura acheuleană). S-au identificat pași umani impregnați pe solul paleolitic din premusterian și acoperiți cu calcit. Depunerile de calcit sunt datate la aproximativ 80 000 ani, iar amprentele sunt comparabile cu cele de la Laetoli (Tanzania), datate acum 3 600 000 ani.

Boroneant V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura ClMeC, București, 2000.

GHINION, personificare a răului care își anunță sosirea prin diferite semne: iepurele care traversează drumul, femeia ieșită în cale cu găleata fără apă, zbătutul ochiului. Cel mai cunoscut G. în România și, în general pe Mapamond, este numărul 13. O asemenea superstiție care înconjoară lumea trebuie să fi avut aceeași cauză, și anume, *Anul care moare și renaște pe toate meridianele după 365 de zile. Peste tot în lume, numărul 13 al lunilor lunare dintr-un an solar corespunde cu numărul exact al constelațiilor *Zodiacului* (Peștii, Berbecul, Taurul, Gemenii, Racul, Leul, Fecioara, Balanța, Scorpionul, Ophiucus care intră în componența eclipticii cu aproximativ 15 grade, Săgetătorul, Capricornul și Vărsătorul). Anul, personificare a timpului, se naște la 1 ianuarie, este copil, tânăr și matur de-a lungul celor douăsprezece luni și constelații zodiacale, după care se degradează, îmbătrânește și moare în a treisprezecea. Această cifră care anunță moartea și renașterea divinității adorată, apare în structura calendarelor vechi ale Lumii: calendarul dacic de la Sarmizegetusa Regia, calendarul aztec. Întrucât la sfârșitul anului, marcat de a treisprezecea lună și de a trei-

sprezecea constelație, murea timpul și divinitatea cu care acesta se confunda, numărul a căpatat o conotație malefică, aducătoare de necazuri. Semnificația malefică a numărului 13 este legată deci de moartea celei mai vechi divinități a omenirii, Anul solar, cu numărul lui exact de luni lunare și de constelații zodiacale. Români, deși marchează prin obiceiuri și practici magice partea sumbră a sfârșitului de an, ei nu asociază semnificația malefică a acestuia cu un presupus G. sau piază rea ce l-ar purta numărul treisprezece. Credința modernă și contemporană despre G.-ul numărului treisprezece a pătruns de la vest spre est, fiind specifică numai mediilor urbane, în special celor intelectuale.

Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țăranului român*, Editura Pro, București, 2000.

GIA, zeiță în *Cartea românească a morților care stă și scrie într-un leagăn de mătase purtat în coarne de cerb sufletele morților și viilor pe răboj, sinonim cu *Gaia: ... *Prin cel câmp pârjolit, / Vine un cerb mohorât, / Din copite scăpărând, / ... / Da-n cornițe ce-mi ducea? / Un leagănel de mătase / Cu frânghii de sârm-aleasă. / În leagăn cine-mi ședează? / Gia, Gia, Samogia. / Ea de lucru ce-mi lucra? / Două protocoale îmi scria. / Pe unul scria pe viu, / Pe morți la partea dreaptă...* (De petrecut, Borloveni Vechi, jud. Caraș-Severin). Calea cea bună pe care este sfătuit să meargă mortul pentru a ajunge în Rai se găsește în partea dreaptă, în opoziție cu ladul care s-ar afla la stânga.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988

GIVA SAMOGIVA, reprezentare mitică în *Cartea românească a morților care refuză să scrie sufletele plecate de aici pe lista cu cei vii. După o descriere amănunțită a drumului mitic, sufletul ajunge *La un măr de Sânpetru* la umbra căruia, *Pe o masă întinsă, / Cu făclii aprinse*, stă, într-un scaun de mătase, ... *Giva și-mi scria. / Ana ajungea, / Și-așa se ruga: / — Givo, Samodgivo, / Scrie-mă cu-oi vii! / Cu-oi vii nu te-oi scrie, / Coala am umplut-o / Cerneala am sfârșit-o / Și condeiu l-am frânt ...* (De petrecut: Fire, trandafir, jud. Caraș-Severin).

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

GOANA RUSALIILOR, scenariul ritual al alungării *telelor sau *Zănelor Rele de ceata *Zănelor Bune, substituite de fecioare neintrate la horă, în Sâmbăta Rusaliilor, înainte de ivirea zorilor. Ceata fecioarelor în vârstă de opt-paisprezece ani, întotdeauna în număr fără soț (3, 5, 7, 9), se constituia sub jurământ solemn: *Zău, am să împlinesc G. R. până voi ieși la horă și nimeni decât mine și ai mei să nu știe, altfel Rusaliile să mă pedepsească!* În dimineața zilei de vineri dinaintea Rusaliilor se întâlneau și mergeau în taină în pădure sau pe câmp pentru a strânge flori (albăstrele, clopoței, aglici, garofițe, margarete, odolean, pelin și sângele voinicului), confecționau din ele, într-un loc anume, cununile, cingători și buchete, aruncau pe apă tulpinile, frunzele și resturile de flori și veneau acasă. Fiecare surată sau verișoară agăța în pomul din fața locuinței cununa, cingătoarea și buchetul, le stropea cu apă proaspătă să nu se ofilească și țineau post negru până a doua zi. În noaptea de sâmbătă, după cântatul cocoșilor de miezul nopții, fetele se sculau, se îmbrăcau în alb, mergeau fără să vorbească (pe mutește), însoțite de la distanță de un părinte, în câmp, în locul unde confecționaseră cu o zi înainte cununile, cingătorile și buchetele de flori. Primele cuvinte se pronunță în momentul sosirii ultimei surate: — *Bună dimineața surată!*; — *Bună dimineața, fete curate! Să pornim G. R.!* Cea mai mare surată încheie dialogul cu cuvintele: *Gonim lucrurile necurate, să ne rămână vetrele curate ca roadele de rouă din cer picate!* După împodobirea suratelor cu cununile și cingătorile de flori aduse de acasă, deveneau dintr-o dată foarte vesele, începeau să cânte, se prindeau într-o horă năvalnică și înconjurau vatra satului, din movilă în movilă, care în zona unde a fost atestat obiceiul, sunt tumuli funerari din Epoca Bronzului și Epoca Fierului. Suratele jucau pe movilă sau înconjurau movila cu dansul ritual Rustemul, aruncau flori pe tumulii funerari și alergau la altă măgură (movilă). După ocolirea vetrei satului în cântec, dans și voie bună, cu popasuri și acte rituale la tumulii funerari, suratele se întorc acasă, mănâncă și beau apă, încheind postul negru început cu o zi înainte. Ceremonialul **G. R.** și numele suratelor erau ținute în mare secret pentru toată viața nu

numai de membrele cetei, ci și de părinții lor. Părinții fetelor, după ce le conduceau de la distanță, în noaptea din Sâmbăta Rusaliilor, revin în sat fără să vorbească și fără să spună vreodată că fiicele lor au participat la ceremonia numită **G. R.** Aceeași taină o păstrează și persoanele care, din întâmplare, au văzut pe una din membrele cetei. Informațiile au fost atestate în localitățile din sudul județului Argeș de la bătrâne care au făcut parte ele însele din cete ce au alungat Rusaliile.

Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului“, vol. II, Pitești, 1989.

GOGEA: 1. Demon înfricoșător cu care părintii sperie copiii neascultători sau îi pronunță numele când se joacă cu acestia (*Gogea, Gogea, un' mă duc? / La Nicu ca să-l mânănc!*), sinonim cu Gogorița și alte sperietori; 2. Persoană, femeie sau bărbat, care invocă divinitatea prezicătoare a ursitei fetelor și feciorilor la marile sărbători calendaristice: *Crăciun, *Anul Nou, Boboteaza, Lăsatul Secului de Paște, *Paștele și altele. Feciorii, după ce își alegeau un Primar de *Vergel, Biraie sau Colcer care răspundea de buna organizare a ceremonialului, fixau gazda sau locul de desfășurare, de obicei casa persoanei care oficia ghicitul, numită **G.** Recuzita obișnuită se compunea din două verzele, nuiele din lemn cu coaja verde, substituite ale divinității prezicătoare, una pentru feciori și alta pentru fete, unul sau două vase (cofe, farfurii) cu apă neincepută, un cearceaf sau o covată mare. Ceremonia cuprindea mai multe secvențe rituale: fetele și feciorii își aruncau câte un semn, de obicei inelul, în coafele sau farfuriile cu apă; **G.**, acoperit cu cearceaful sau covată pentru a fi ferit de privirea asistenței nerăbdătoare, amesteca inelele cu verzele de lemn, timp în care invocă divinitatea prezicătoare; tinerii interpretau un cântec ceremonial prin care cereau **G.**-ii să scoată inelele, simbolurile căsătoriei; **G.** scotea două inele, unul din cofa fetelor și unul din cofa feciorilor; se recunoșteau inelele și se preziceau căsătoriile. Obiceiul se repeta până când **G.** termina de scos inelele și *căsătorea* toți tinerii (Bihor).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1988.

GOGI, suflet al mortului în jocurile de priveghi. În cameră intră doi tineri mascați târând un scaun lunguiet ca și cum ar călări calul. Tânărul din față, Vornicul, anunță nunta, celui din spate, numit **G.** Ocolesc călare patul mortului în timp ce *mirele*, fără să vorbească, zâmbeste asistenței. Ies din camera mortului și intră din nou călare pe cal; **G.-ul**, așezat cu spatele la Vornic, sugerează apartenența lui la cealaltă lume. În timp ce târâie scaunul, Vornicul bocește și împarte substitute ale miresei postume (pietricele, numite *colăcele*) și ale mirelui postum (bețișoare, numite *lumânărele*). **G.-ul** iese a treia oară din cameră și intră călărind normal calul. Vornicul anunță învierea **G.-ului** și începe să strângă simbolurile nuptiale împărțite mai înainte (colăcelele și lumânărele). Cine le-a pierdut este lovit cu biciușca. Jocul parodie a nunții mortului se încheie cu ieșirea tinerilor mascați, călare pe același cal, în hărmaia generală a asistenței (Vrancea).

Vulcănescu Romulus, *Mitologie română*, Editura Academiei R.S.R., București, 1987; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

GONITOARE, personificări a două specii de plante din familiile *Orchidaceae* (*Orchis morio L.*) și *Orobanchaceae* (*Orobanche ramosa L.*) folosite în medicina empirică și în vrăjile de fertilizare a vitelor și femeilor sterile. Unele prin formă, altele prin substanțele active pe care le conțin, stimulează funcțiile sexuale. Leacul se administrea vitelor în nutreț iar femeilor în scalde (Oltenia).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

GURA SATULUI, sistem arhaic de comunicare prin semnale vizuale, auditive și gesturi. **G. S.**, care *face și desfăcea totul la nivel de sat*, este opusă sistemului informațional contemporan care *face și desfăcea totul la nivel de stat, grupe de state, continent, planetă*. Comunicarea știrilor de orice fel prin canale și în locuri specifice (șezătoarea, hora satului, șanțul, poarta, fântâna, târgul, cârciuma, biserica, cimitirul etc.) a asigurat și, parțial, asigură și astăzi, coeziunea dintre membrii comunității rurale. Eficiența sistemului de comunicare a știrilor prin **G. S.** este redată plastic de zicalele populare: *Nu știe bărbatul ce știe satul* (transparența totală a știrilor); *Nici usturoi n-a mâncat*, / *Nici gura nu-i miroase*

(păstrarea tainelor, marilor secrete) etc. Alte expresii populare, precum *A strica gura* (a vorbi de-a geaba), *A vorbi c-o jumătate de gură* (nesigurantă, îndoială, știre neconvingătoare), *A fi cu gura pe cineva* (a insista să convingi pe cineva), *A pune lacăt la gură* (a fi precaut cu știrile aflate), *A nu avea gură* (lipsa curajului de a spune ceea ce știi), *A face de gura lumii*, *Slobod la gură*, *Bun de gură*, *Rău de gură*, *Cu gură mare*, *A-i umbla gura* etc. definesc și alte subtilități ale **G.-ii S.** Rămâne de văzut cum se va adapta și cum va conviețui vechiul sistem de informare, **G. S.**, cu sistemul informațional global (național, continental, planetar) contemporan.

GURBAN, moartea și renașterea *Sângiorzului, zeu al vegetației și protector al cailor și vitelor cu lapte, la *Anul Nou pastoral. Sub influența creștinismului sacrificiul berbecului, atestat de textele rituale, a fost înlocuit cu mielul, iar ceremonialul a fost scos în afara postului de Paște. La mijlocul secolului al XX-lea **G.-ul** se practica la *Ispas sau la altă sărbătoare a primăverii. Secvențele rituale și ceremoniale redau, simbolic, moartea violentă, prin tăiere, a zeului substituit de un miel alb și renașterea acestuia prin incinerare: purificarea trupeză și sufletească a participanților; alegerea mielului și locului unde va fi sacrificat (o poiană curată în mijlocul pădurii); purificarea cuțitului prin ștergerea acestuia pe iarbă; sacrificiul nocturn al zeului; scurgerea sângelui într-o groapă anume săpată în pământ; renașterea prin incinerarea (friptul haiducește) a trupului neînsuflețit; ospățul nocturn la care se consumă sacramental carnea friptă ruptă cu mâna; îngroparea oaselor și a tuturor resturilor alimentare într-o groapă săpată lângă rugul funerar. Resturile de la festinul marilor sărbători (*Crăciun, Lăsatul Secului de Paște, Paște) sunt îngropate prin grădini sau date pe ape curgătoare. Cu acest prilej, oficiantul cultului, bărbatul cel mai bătrân din familie, invocă pe *Maica Domnului, Sf. Gheorghe, *lelele pentru vindecarea bolnavilor aduși în ajun: *Voi Sfințitor, / Voi Bunelor / Să dați puterea lui Ion, / Că el vă v-a prăznuî din an în an, / Cu un berbec gras, / Cu trei buți de vin / Cu trei cuptoare de pâine ...* Obiceiul, preluat de rudari de la români, a fost practicat până spre sfârșitul secolului al XX-lea (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei).

Nicolaescu C.S. Ploșșor, *Gurbanele*, în „Arh. Olt.”, nr. 1, 1922.

H

HALĂ (ALĂ), personificare a vijeliei din timpul furtunilor de vară. *Strigoii vii pornesc prin aer în timpul somnului, fără știrea lor, spre hotarele satului unde se întâlnesc cu alt strigoii și se iau la luptă (Muntenia, Oltenia).

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

HARALAMBIE, patron al bolilor în *Calendarul popular și Sfânt mucenic făcător de minuni în Calendarul ortodox (10 februarie). A fost un personaj real, episcop în Asia Mică în vremea împăratului roman Septimiu Sever. Bobile, în special *Ciuma, ar fi ținute în lanț de H. și trimise de acesta asupra oamenilor care îi nesocotesc ziua. El era invocat în descântecelor de alungare a *Morții, *Holerei, *Samcei și lingoarei. Tradiția populară a fost preluată și de iconografia creștină care îl reprezintă în icoane ținând în lanț și călcând cu picioarele un monstru (Ciuma). Ca personaj profan, H. ar fi fost păstor, motiv pentru care este considerat și patron al animalelor domestice (Bucovina, Maramureș, Muntenia, Moldova). Actele rituale și practicile magice menite să apere oamenii și vitele de îmbolnăvire și de sălbăticiunile pădurii diferă de la zonă la zonă: se ajuna, se împărțeau pomeni, se stropeau vitele și pomii fructiferi cu aghesamă, se făceau farmece și vrăji, se interziceau activitățile casnice legate de prelucrarea lânii și pieilor de animale etc. (Bucovina, Maramureș, Moldova, Muntenia).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

HOLERA, personificare feminină a bolii cu același nume care a făcut mari ravagii în istoria Europei, adesea confundată cu *Ciuma. Pentru alungarea ei se invocau două plante: *Zărna și H. Planta numită H. ar fi poposit pe plaiurile românești o dată cu boala și ar prezice oamenilor, după modul cum se dezvoltă primăvara, dacă anul le va aduce oamenilor sărăcie, foamete, boală (H.).

Pamfile Tudor, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinile și credințele poporului român*, Editura Saeculum I.O., București, 1999.

HOMAN (*Inula helenium L.*), plantă sacră din familia *Compositae*, cu tulpină păroasă și ramificată, frunze mari și flori galbene, întrebuințată în cosmetica și medicina populară, în vrăji și descântece, sinonimă cu larba Mare, Omanul, Popelnicul. H.-ul are puteri miraculoase mai ales în ziua de vineri după Lăsatul Secului de Paște când este invocat să dea frumusețe și păr bogat fetelor și nevestelor. Fetele, înainte de răsăritul soarelui, scot rădăcina H.-ului după un ritual consacrat: în timp ce sapă rădăcina și rizomul, locul este cinstit cu sare și pâine iar *Sântoaderul rugat să le dea păr bogat: *Toadere, Sântoadere, / Dă costiță fetelor / Cât cozile iepelor!*; *Toadere, Sântoadere, / Dă costița iepelor, / Ca s-o poarte fetele, / Să crească lungă ca ața, / Moale ca mătasea!* Sântoaderul sărea și în sprijinul flăcăilor care îi cereau să le dea putere și sănătate: *Toadere, Sântoadere, / Dă-mi puterea ursului, / Sănătatea lupului!* Dar, H.-ul era recoltat și de alte persoane: de copii, bătrâne, femei iertate. Acolo unde era scos de flăcăi, aceștia petreceau noaptea în pădure, în jurul focului, iar dimineața recoltau rădăcina miraculoasă pe care o dăruiau, ca simbol al dragostei, fetelor necăsătorite (Mehedinți). Descântătoarele și vrăjitoarele, foloseau și alte tehnici magice de recoltare: se

dezbrăcau (nuditatea rituală), se despleteau, îngenuncheau, făceau mătâni și aprindeau lumânări înaintea plantei. În Transilvania de sud (Platforma Luncani), unde fetele culegeau pentru scaldă rituală frunzele altei plante, numită popelnic, o invocau, de asemenea, ca pe o divinitate: *Popelnice, Popelnice, / Eu îți dau pită cu sare, / Tu să-mi dai costiță mare!*^H sau *Iarba Mare apăra casa, sănătatea oamenilor și animalelor. Rizomul se păstra, peste an, agățat la o grindă, se purta legat la căciulă, maramă sau tulpă, se afumau copiii, locuința și anexele gospodărești. Tradiția a fost consemnată, cu unele deosebiri, în principalele zone etnografice ale României. În București se vindea, la începutul secolului XX, pe stradă. În preajma Lăsatului de Sec răsuna strigătura vânzătoarelor ambulante: *Iarbă Mare de lăut și miros frumos!**

Apolzan Lucia, *Aspecte ale culturii spirituale. Obiceiuri, practici și simboluri specifice gospodăriei pastoral-agricole din Platforma Luncani, jud. Hunedoara*, în „Sarg”, 1982–1983, Deva, 1983; Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

HORA, personificare a Coroanei Boreale. Steaua geamănă ar fi Fata Mare din Horă, stelele mici — cerul horei, iar steaua din mijlocul cerului — Lăutarul (Ialomîța, Prahova, Botoșani).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paște*, Editura Sport-Turism, București, 1992.

IAMA, zeu al morții identificat cu Yama, zeul indian al morților. În sudul României expresia *a da lama* în ceva (păsări, animale, holde etc.) înseamnă a muri. Deosebirea dintre zeul carpatic și cel indian este minoră: la indieni ia sufelele oamenilor iar la români viața plantelor și necuvântătoarelor. În credința *vechilor indieni* sufletele mergeau, după înmormântarea sau aruncarea cadavrelor pe apele curgătoare, să se întâlnească cu părinții lor în împărăția subpământeană a zeului Yama, primul om care a cunoscut moartea, devenit apoi zeu al morților. Mai târziu, reședința zeului Yama a fost transferată din adâncul pământului în înaltul cerului. I. nu este singurul zeu comun indienilor și românilor. Zeul indian al ploii, Rudra, este invocat de cetele de copii care însoțesc o ciudată mască fitomorfă, **Paparuda*, în zilele secetoase ale verii, iar marele zeu indian Shiva i se cântă o colindă la solstițiul de iarnă, în ziua de *Crăciun.

Vasilescu Em., *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1982.

IARBA (FIERULUI) FIARELOR: 1. Personificare a unei plante (*Cynanchum vincetoxicum L.*) din familia *Asclepiadaceae* care crește prin livezi, păduri, tufărișuri și locuri pietroase folosită în medicina populară pentru vindecarea tăieturilor, vătămurilor, durerilor de picioare, în descântecele de sperietoare. Planta trebuie culeasă noaptea, în ajunul unor mari sărbători calendaristice (Sf. Gheorghe, *Ovidenie, *Sânziene); **2.** Personificare a unei plante fictive invocată de răufăcători să inmoaie fierul și să deschidă lacătele. Iarba ar crește pe terenuri greu accesibile, de obicei în locuri bântuite vreme îndelungată de foc. Noaptea strălucește ca soarele (ca aurul, ca lumânarea aprinsă) iar peste zi e

veșnic înrouată, dispare sau intră în pământ. Dimineața, când răsare soarele picură sânge din ea, lasă pete roșii pe pământ. Într-o legendă din zona Oraviței, I. F. are trăsături umane: *Ea are cap, ca și omul și e vie, umblă, frunză n-are, numai niște aripi din umere, coadă și picioare; e de culoare gălbuie. Rădăcină n-are. Pe piatră își lasă o țără de rădăcină și merge mai departe.* Dacă e aruncată în apă cade la fund, ca omul, sau, dacă plutește ca celelalte plante, merge împotriva curentului. Este descoperită prin diferite vicisuguri: se trage prin iarbă o sfoară pe care sunt legate lacăte de fier. Când se descurie lacătele înseamnă că acestea s-au atins de I. F.; se împiedică calul cu lanț și lacăt de fier. Când se despiedică calul, se culege planta care l-a despiedicat; se încuie cu lacăt, într-o colivie, puilul de arici. Aricioaica, care cunoaște I. F., vine cu ea în gură și, după ce descurie lacătul, i se ia planta din gură. Poate fie descoperită cu ajutorul și al altor animale (dihorul) și păsări (ciocănitoea, grangurul) etc. O știu și rândunelele care o aduc cu ciocul în cuib să le apere puilii. Vitele care o mănâncă se umflă și mor. În schimb, oamenii care intră în posesia ei capătă puteri miraculoase: deschid lacătele, nu sunt atinși de săgeți și gloante, înțeleg limba animalelor și plantelor etc. Ar fi avut-o viteji și haiduci vestiți ai plaiurilor românești: Tunsul, Marcul, Pinteza Viteazul, Fulga.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a povestilor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976; Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

IARBA LUI BARBOI, personificare a unei plante înrudită cu *Mătrăguna, invocată de ro-

mâinii basarabeni în farmecele de dragoste. Planta, care ar avea *rădăcina în formă de față de drac*, este scoasă marți seara de o persoană care nu trebuie să privească înapoi, nici la dus nici la întors, să poarte cămașă curată, să-i aducă în dar pâine, sare și un capăt de pânză și să-i propună, cu respect, schimbul: *Eu vă dau pâine și sare / Voi să-mi fiți folositoare!*

Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

IARBA LUI TATIN (TĂTĂNEASĂ) (*Symphytum officinale L.*), personificare a unei apreciate plante de leac invocată de descântătoare pentru tratarea rănilor, arsurilor, reumatismului, luxațiilor și fracturilor. Împreună cu *Usturoiul, *Pelinul, *Avrămeasa și *Cârsteneasa I. lui T. asigură protecție magică împotriva *Ielelor și *Strigoilor. Resemnate de pierderea puterii, lelele se tânguiesc: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu / Leuștean și Odolean, / Avrămeasă și Tătăneasă / Ar fi lumea toată a noastră*. Recoltarea se face după un ritual străvechi: marți seara este identificat și însemnat locul unde crește iar vineri dimineața este săpată. Femeia inițiată în medicina populară mergea pe nemâncate și în deplină curățenie trupească și sufletească, făcea 15 mătâni în fața I. lui T. în timp ce i se adresa cu respect: *Doamnă, iarba lui Tatin, / Nu te iau pe stricat, / Ci te iau pe tomnit, / Să strângi carne la carne, / Os la os, / Să le faci mai frumos de cum a fost!...* În continuare, descântătoarea informează planta pentru cine și de ce o scoate din pământ, o fierbe, o amestecă cu făină de orz și tratează fractura, ca un chirurg, la care adaugă un descântec de scrântitură.

Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

ICOANA, imagine plastică a divinității adorate, pictată pe lemn, sticlă sau redată prin scrijelare, așezată în două locuri sacre ale locuinței: peretele de răsărit sau vatra focului. De cele mai multe ori, I. agățată pe peretele casei este însoțită de un stegar legat în formă de fundă care o putea acoperi, prin dezlegare, pentru a feri privirea păcatelor de către sfântul pictat. În raport de zona etnografică, se mai adaugă candela aprinsă la sărbători și mari primejdii (furtuni,

grindină, epidemii, moartea unui membru al familiei), cununa confecționată la *Sânziene, cununa grâului sau ultimele spice de grâu din holda secerată, ramurile de salcie sfințite la *Florii, unele plante de leac etc. I.-ele la vetrele cu corlată, păstrate până la mijlocul secolului XX în Subcarpații Olteniei, realizate în exclusivitate pe lemn prin diverse tehnici (cioplire, incizare, pictare), redau atât Sfinții creștini identificați (Maica Domnului cu Iisus în brațe, Sf. Arhangheli, Sf. Gheorghe), cât și personaje sacre și inscripții indescifrabile, moșteniri precreștine. Acestea, asemănător capetelor de cai, cioplite în grinzile de la intrarea în *Bordei și în unele biserică de lemn, și țestelor de animale infipte în parii gardurilor, au fost, de voie sau nevoie, tolerate de creștinismul carpatic. Ele indică locul de intrare sau ieșire a reprezentărilor mitice pe hornul casei (I.-ele de vatră) sau direcția unde s-a născut Mântuitorul (I.-ele de pe peretele de răsărit). Sfântul pictat pe I. este, de obicei, patronul onomastic al gospodăriei moștenit, împreună cu casa, de băiatul cel mic. În raport de peretele unde se agăța I. se orientau apoi patul, masa, mortul la înmormântare. În situații critice, de pildă arderea casei, I. era primul lucru scos din casă și salvat de către oameni. În vremuri de secetă prelungită și de inundații, I. era trimisă, printr-un rit funerar avatic (aruncată în fântână, dată pe apa curgătoare), la divinitatea adorată să dezlege sau să lege ploile.

Marian Simion Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904; București, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

IELELE, reprezentări mitice feminine care apar noaptea, înainte de cântatul cocosilor, în perioada cuprinsă între Paște și *Rusalii, sinonime cu *Cele Sfinte, *Dânsule, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, Împărăteșele Văzduhului, *Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliiile, *Șoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, Zânele. I.-le sunt spirite rebele ale morților care, după ce au părăsit mormintele la Joimari și au petrecut Paștele cu cei vii, refuză să se mai întoarcă în adăposturile lor subpământene. Pentru a le îmbuna li se dau nume eufemistice (zâne, frumoase, șoimane etc.) sau provenite din

pronume personale și demonstrative la persoana a III-a (ele, dânsese, cele). Spre deosebire de *Strigoii morții care apar și provoacă necazuri oamenilor în anotimpul friguros al anului, I-le populează peisajul mitic românesc pe timpul verii. Au înfățișare antropomorfă: fecioare îmbrăcate în alb, copile frumoase, sfinte, fecioare bătrâne, spirite sau duhuri rele în număr fără soț (3–5–7–9), mai rar în număr cu soț (2–4–12). Asemănător *Filipilor, *Sântoadelor, *Circovilor, *Călușarilor, I-le apar numai în cete. Prin Banat fiecare membră a cetei poartă câte un nume: Rudeana, Ruja, Păscuța, Trandafira, Consânzeana, Sânziana, Magdalena, Tiranda, Ana, Todosia etc. Locuința lor s-ar afla prin codrii neumblați și neatinși de topor și de picior de om, prin văzduh, pe câmpii, pe ostroave pustii, pe ape mari. Ele pot fi văzute pe timp de noapte, plutind și fălfăind prin aer, pe la fântâni, prin pomi, pe sub streșinile caselor. Umblă însoțite de lăutari (fluierași, cimpoieri), sună din clopoței, bat din tobe și trâmbițe, joacă (hora, brăul etc.), întind mese pe iarbă verde, beau, petrec, chiuiesc și cântă în cor: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu / Leușten și Odolean, / Avrămeasă, Cărtăneasă, / Ar fi lumea toată a noastră!* Pe locul unde întind hora iarbă rămâne părjolită. Dacă se întâmplă să fie văzute sau auzite de cineva, acela nu trebuie să se miște sau să le vorbească. I-le pedepsesc oamenii făcători de rele, pe cei care nu le respectă zilele, care dorm noaptea sub pomi sau sub cerul liber, care ies noaptea la fântână să aducă apă prin ridicarea lor pe sus, în vârtejuri, prin pocire și sluire. Diferite forme de reumatism și maladii neuropsihice sunt numite, de popor, *luat din lele, lovit de lele, apucat de lele, luat din Rusalii, rămas șoimărit, ologit de Dânsese*. De aceste boli se putea scăpa prin descântece de I. sau de Dânsese, prin *cetanie la mănăstire*, prin intrarea suferindului în hora Călușului sau sărirea acestuia de *Călușari. Local, acolo unde se numesc Ursoaicele, I-le urseau copiii la naștere și preziceau moartea oamenilor. La marile lor praznice calendaristice (*Sfredelul Rusaliilor, Rusalii, *Sânziene, prima zi din Postul lui Sântpetru și altele) oamenii purtau usturoi sau pelin la brâu.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910;

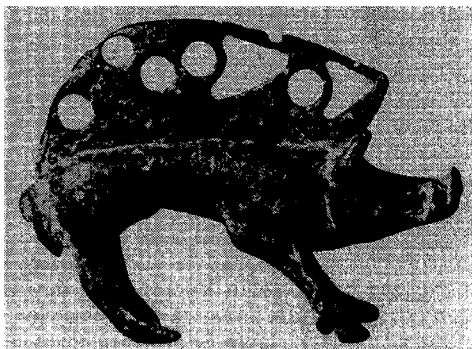
I.-Aurel Candrea, *Folclor medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

IEPURE: 1. Simbol preistoric al fertilității și prolificității. I-le, animal prolific a fost asemuit, precum *Porcul, cu spicul grăului. Unele organe sau părți ale organelor de reproducere ale I.-lui (placenta, *boașele*) erau folosite în practicile magice de fertilizare a persoanelor sterile (femei sau bărbați). Spre deosebire de zonele tropicale și subtropicale unde este legat de cultul lunar, în credințele românești I-le schiop, uneori în număr de șapte, ajută soarele să urce pe bolta cerului. Asemănător tuturor animalelor și păsărilor sacre, el are și trăsături malefice: este *Piază rea dacă îți iese în cale sau îți taie drumul, trezește copilul sau îi alungă somnul dacă se pronunță numele de I; 2. Spirit al grăului adăpostit în ultimele spice lăsate pe holdă de secerători. Salvat de uneltele *Morții (secera și coasa) se așteaptă să rodească în anul viitor (Câmpia Română, Moldova, Transilvania). Zicala *a prinde iepurele*, spusă astăzi când se apropie sfârșitul unei activități agrare (prășitul, coasa, culesul), amintește obiceiul de a lăsa un smoc nesecerat de spice pentru a nu se pierde rodul (sămânța) grăului; 3. Totem, cioplit din lemn și învelit în piele de I., în unele cete de *Căluș cu care *Mutul fertilizează femeile sterile și grăbește căsătoria fetelor.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Bot N., *Cântecele Cununii*, București, 1989; Ionică I. I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară în Țara Oltului*, Editura Minerva, București, 1986; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

IGNAT, divinitate solară care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Ignatie Teofanul (20 decembrie) din calendarul ortodox, sinonim cu *I.-ul Porcilor. Perechea lui feminină, *Inătoarea, este asociată cu focul. În zorii zilei de I. se taie porcul de *Crăciun (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina, Basarabia).

Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Mușu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982.



Mistret (porc sălbatic) modelat în bronz, reprezentare a spiritului grâului (La Tène-ul dacic)

IGNATUL PORCILOR, sacrificiu sângeros al porcului, substituit neolitic al spiritului grâului, în ziua de *Ignat. Sacrificiul sângeros și ritul funerar de incinerare (părlitul porcului) în ziua de Ignat (Ignis = foc), este o practică preistorică care supraviețuiește în ținuturile românești extracarpătice. Credințele, obiceiurile și practicile magice referitoare la mesajul funest, la prinderea și înjungherea victimei, semnele făcute pe corp (pe frunte, pe ceafă, pe spate), jumalirea părului pentru bidinele și jupuirea pieii pentru opinci, părlirea (incinerarea simbolică a cadavrului), ciopărtirea corpului, grăsimea folosită la farmece, descântece și prepararea leacurilor (Unsoarea oilor), alimente rituale preparate din diferite organe vitale ale animalului, formule magice etc. sunt relicve ale sacrificiului, prin substituție, ale zeului care moare și renaște, împreună cu timpul, la *Anul Nou. Obiceiul este atestat, în diferite faze de involuție, pretutindeni în România.

Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului*, *Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1914; Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradițiile legate de ele*, Socec, București, 1909).

INĂTOAREA, reprezentare mitică a *Panteonului românesc care pedepsește femeile surprinse că lucrează (torc, țes) în ziua de *Ignat (20 decembrie). I. este o femeie carnivoră, lăcomă și urâtă, trăsături specifice altei reprezentări mitice românești, *Marțolea (Muscel). Dar, după locul și ziua când apare (rugul funerar al porcului jertfit la *Crăciun), se aseamănă cu *Joimărița: I. supraveghează focul de incinerare a por-

cului, Joimărița focurile de incinerare simbolică a sufletelor morților la Joimari. Femeile care lucrează în ziua de Ignat sunt torturate și opărite de I. cu apă clocotită, așa cum procedează și Joimărița la Joimari. În zorii zilei de I. se taie ritual porcul de Crăciun (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina, Basarabia).

Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului*. *Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

IORDĂNITUL FEMEILOR, petrecere zgomotoasă a nevestelor în ziua și noaptea de Sântion (7 ianuarie) care păstrează amintirea manifestărilor dionisiace, sinonimă cu ziua sau Tontoroiiul Femeilor. Nevestele se adunau în cete de 7-30 de persoane la o gazdă cu alimente (ouă, făină, carne) și băutură. După ce mâncau și se ospătau din belșug, spunând că se *iordănesc*, cântau, jucau, chiuiau, ieșeau pe drum unde făceau tot felul de năzdrăvănii: înfășcau bărbații ieșiți întâmplător în calea lor, îi ridicau și îi duceau cu forța la râu sau la lac sub amenințarea că-i aruncă în apă, încercau să-i dezbrace (aceștia se răscumpărau cu un dar, de obicei cu o vadră de vin), se urcau pe grapa de nuiiele și o trăgeau ca sania, mergeau prin case și stropeau cu apă pe cei întâlniți etc. De I. F. normele de bună-cuviință ale satului tradițional erau abolite, iar excesele de băutură și petrecerile peste măsură tolerate. Femeile se considerau în această zi mai *tari* și cu mai multe drepturi decât bărbații: plecau de acasă lăsând toate obligațiile soacrelor și chiar bărbaților, chefuiau și se distrau fără să dea cuiva socoteală. În unele sate femeile căsătorite primeau în ceata lor și tinerile, căsătorite în anul care s-a încheiat, printr-o ceremonie specială (erau duse la râu și stropite cu apă). Obiceiul a fost consemnat până la mijlocul secolului al XX-lea în sud-estul României, în județele: Buzău, Brăila, Ialomița, Tulcea, Constanța. Astăzi se mai practică în satul Pantelimon din jud. Ilfov.

Fochi A., *Dațini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*. *Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

IORGOVAN, reprezentare a morții cu chip de om în *Cartea românească a morților. I., cunoscut erou în folclorul mehedintean, vine călare pe cal, să ia sufletul mortului: *la ieși, Gheorghe până-n prag, / Să te uiți la vale, / Spre soare răsare, / Să vezi cine-ți vine: / Vine, Gheorghe, Iorgovan, / Călare pe un cal, / Cu șeaua cernită, / Cu coama-negrită, / El vesel venea / Tot să mi te ia / Și să mi te ducă / În dealul cu jocu, / C-acolo ți-e locu ... (Iorgovan, Lupșa de Sus, jud. Mehedinți).*

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

IRODEASA, reprezentare mitică bivalentă, benefică și malefică, în *Panteonul românesc, care a preluat numele soției lui Irod, regele iudeilor. I. este invocată de *Vergelator pentru aflarea ursitei tinerilor necăsătoriți în noaptea *Anului Nou, de descântătoare pentru alungarea bolilor. În unele texte folclorice este un personaj justițiar care pedepsește bogății neîndurători cu supuși. Călușarii din Transilvania îi închină o rugăciune la formarea cetii, o invocă la începutul fiecărui joc și, îi aruncă primul duminic sub masă. În unele cântece funerare Sfântă Măria însoțită de I. împart sufletele în vii și morți, le îndrumă pe drumul cel bun: ... *Este o piatră răsturnată / Și pe piatră cine sade? / — Drăguță Sfântă Mărie / Cu maica lu Irodie / Ele tot sed și tot scrie; / Scrie morții cu cerneală / Și giii cu rumeneală... (Cocoșdău, satul Cârțișoara, jud. Sibiu). Ca personaj malefic, I. este stăpână a *Ielelor și vrăjitoarelor.*

Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982. Coșbuc George, *Elementele literaturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988; Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Casa Școalelor, București, 1944.

ISPAS, personaj mitic care ar fi asistat la Înălțarea Domnului Iisus și la ridicarea sufletelor morților la Cer, celebrat în joia din săptămâna a șasea după Paște. Întrucât I. ar fi fost un om vesel, credincioșii caută să fie bine dispuși în ziua lui de prăznuire (Muntenia, Moldova, Oltenia). La I. se săvârșesc, local, sacrificii sângeroase (mielul), se taie părul din vârful cozilor la vitele cornute, se țineau renumite târguri și nedei, cel

mai important fiind Târgul de Fete de la Blaj. La I. abundă obiceiurile și practicile magice legate de cultul morților: pomeni (*Moșii de Ispas); ospătarea sufletelor care, în această zi, plutesc în aer, în drum spre cer; curățirea și împodobirea mormintelor cu flori, frunze și ramuri de paltin; pomenirea morților. Formulele de salut în ziua de I. sunt: *Hristos S-a Înălțat! și Adevărat S-a Înălțat!* Spiritele morților care își părăsesc mormintele la Joimari și refuză să se mai întoarcă la lăcașele lor sau se rătăcesc în drum spre cer, devin moroi sau strigoii care provoacă rele animalelor, în special vacilor cu lapte. De aceea, în noaptea și ziua de I. se efectuează numeroase obiceiuri și practici magice de apărare: culegerea și sfințirea florilor, frunzelor și ramurilor plantelor apotropaice (*Alun, *Nuc, *Leuștean, Paltin), sorcovierea (lovirea) vitelor și oamenilor cu leuștean, sunatul din buciume pentru alungarea moroilor și anularea vrăjilor și farmecelor, incingerea fetelor și femeilor cu leuștean, îmbunarea spiritelor morților cu ofrande bogate, vrăji și descânțete. Ziua de I. este hotăr pentru diferite activități economice: se încheie semănatul plantelor, în special al porumbului, se urcă boii și juncanii la pășunile montane, se însemnează mieii prin crestarea urechilor. Cu unele variante locale, sărbătoarea este cunoscută pretutindeni în România.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, București, 1901; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

IULIE, personificare a lunii a șaptea în calendarul iulian și gregorian dedicată lui Iulius Cezar, reformator al vechiului calendar roman de 10 luni. Întrucât luna iulie era perioada când se înregistrau cele mai înalte temperaturi ale anului, se coceau și se recoltau lanurile de grâu, poporul a numit-o și luna lui Cuptor. Românii celebrau, în această perioadă, mai multe divinități dedicate secerișului și forțelor potrivnice omului (furtuni, grindină, trăsnete, incendii, secetă etc.): *Cosmandinul, *Ana-Foca, *Pricopul, *Panteliile, *Ciurica, *Circovii de Vară,

*Marina, *Sântilie, *Ilie-Pălie, *Foca, *Opârliia, Sf. Ana, *Pantelimon, *Pintilie Călătorul.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

IUNIE, personificare a lunii a patra din calendarul roman înainte de Cezar și a lunii a șasea din calendarele iulian și gregorian dedicată zeiței Iuno, soția lui Jupiter și protectora femeilor măritate. Întrucât în I. se coc cireșele, primele fructe ale anului, luna aceasta se numește, local, Cireșar sau Cireșel. Acum, în perioada solstițiului de vară, când ziua devine cea mai lungă și insolația cea mai puternică din întreg anul, timpul calendaristic și vegetația ajung la maturitate. Totuși, recoltele, oricât de promițătoare ar părea în luna I., sunt numai o făgăduință, nu o certitudine; orice furtună, vijelie, ploaie torențială însoțită de grindină poate distruge lanurile de grâu, rodul livezilor și viței de vie. În războiul dintre forțele naturii, benefice sau malefice, omul, neștiind de partea cui va fi în final victoria, a preamărit atât sfinții creștini îmbrăcați în haine păgâne (*Timoftei, *Vartolomeu, *Onofrei, *Elisei, *Sânpetru), cât și divinitățile păgâne îmbrăcate în haine creștine (*Drăgaica, *Sânzienele). La acestea se adaugă într-un an cu dată mobilă a Paștelui la 18 aprilie, *Joa Nemaipomenită, *Moșii de Vară, *Duminica Mare, *Călușul, *Rusaliile, *Marțea Ciocului, Lăsatul Secului de Sânpetru și altele. Târgurile *Drăgaicei și *Sânzienelor, organizate în a doua jumătate a lunii I., păstrează amintirea unei divinități preistorice a agriculturii, celebrată la solstițiul de vară.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

IZBUCUL TOPLIȚEI, peșteră în Munții Pădurea Craiului (sat Râpa, com. Tinca, jud. Bihor), adăpost *Geomorf al omului preistoric (epoca bronzului). La bogatul material arheologic descoperit în peșteră (ceramică, vetre de foc, morminte de inhumatie, schelete umane etc.) specialiștii adaugă un presupus altar de cult.

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Emödi Ioan, *Contribuții la cunoașterea începutului epocii bronzului din nord-vestul Transilvaniei*, „Thracodacica”, nr. 6, 1985.

IZDAT, personificare a colicilor intestinali alungați prin descântecul cu același nume: *Fugi, izdate, blestемate, / Fugi izdate-ntunecate, / Fugi și crăpi, / Că n-ai ce-i face ...* (Oltenia).

IZMĂ (*Mentha piperita L.*), personificare a unei cunoscute plante medicinale aromate din familia *Labiatae* invocată în descântecele de *țăpi de cuțit, de soare sec, de plămădeala inimii, de desfăcut*. Apare frecvent în cântecele de dragoste și în descântecele de *dragoste plesnită* (fata părăsită de iubit): *Izmă verde, mirositoare, / Fată mare în uitare, / Voinicel căzut în rele / Și pe deal și pe vâlcele, / Să te ardă focul viu / Să trăiești în sat pustiu. / Izmă, izmă, izmă verde / Bate-l Doamne și îl pierde / De dorul mândrușii lui / Fir-ar al pustiuului!* (Oltenia).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Hellos, Craiova, 1999.

IMPĂCAREA SUFLETULUI, iertarea cerută de muribund înainte de a pleca în *Lumea de dincolo de la rude, prieteni, vecini, cunoscuți rămași în lumea de aici. Pentru liniștirea sufletului și ușurarea morții bătrânii ajunși pe patul morții își cheamă cunoscuții despre care își aduc aminte că i-a nedreptățit, i-a supărat, le-a greșit cu ceva în viață pentru a le cere iertare și a-și lua rămas bun. Obiceiul cererii iertării pe patul morții, împăcarea unor vechi pricini, îmbrățișarea și lacrimile bătrânilor sunt scene de un rar dramatism trăite încă de mulți români. Se crede despre cel care nu se iartă cu cei cărora le-a greșit în viața că moare anevoie, se chinuiește.

Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1892.

IMPIETRITUL MORTULUI, astuparea, după scaldă rituală a tuturor gurilor corpului neînsuflețit cu piatră și sticlă pisată, tămâie, usturoi. Obiceiul a fost generat de credința că sufletul care intră în propriul corp după ce l-a părăsit în momentul morții devine *Strigoi. (Izvoru, jud. Argeș).

INCHINAREA STEAGULUI, expresie populară pentru omul răpus de *Moarte, sinonimă cu expresiile *ortul popii*, *i s-a spart oala*. Pentru cel scăpat de moarte se spune că *era gata să închine steagul*, iar despre cel mort că *a închinat steagul*. Steagul poate fi substituit al mirelui la căsătorie, al sotului postum la înmormântare, al divinităților populare (*Steagul Călușului, Steagul Turcii, Steagul Drăgaicei), al unei comunități umane etc. Într-un război nimic nu se apără cu mai multă strășnicie ca steagul, substituit al armatei, conducătorului militar, al poporului întreg. Pierderea lui înseamnă înfrângere, moarte.

INGER PĂZITOR, ghid al omului în lumea de aici și al sufletului mortului în *Lumea de dincolo. Sufletul dezorientat pe *Drumul mitic poate fi ajutat de Î.-ii P.-i metamorfozați în cocoși. De aceea, mortul este inițiat, prin cântecul de *Zori, cum să-i recunoască și cum să se poarte ca să-i arate calea spre Rai: ... *Haide, bre, -nainte, / Unde-i auzi / Coccoșei cântând, / Nu sunt coccoșei / Și-s ingerii tăi, / Lor să le-ngenunchi / Poala să le-o pupi, / De ei să te rogi / Ei să-ți mai arate / Pe unde să dai, / Ca să ajungi în Rai ...* (Zorile din casă, Câmpofeni, jud. Gorj).

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

ÎNGROPAREA CRĂCIUNULUI, parodie a înmormântării Crăciunului Vechi și renașterii Crăciunului Nou organizată de *Cetele de feciori pe data de 28 decembrie. Feciorii adunați la *casa jocului* aleg pe cel care va interpreta rolul lui *Crăciun. Așezat pe o scară de lemn (targă funerară), C.-ul este acoperit să nu i se vadă fața. În timp ce *mortul* este condus la râu, *pe ultimul drum*, participanții *cântă morțește* (jelesc), popa slujește, cantorul dă răspunsuri la ectenii, iar lăutarii cântă ca la înmormântările tinerilor necăsătoriți. Textul ritual, cântat pe melodia prohodului, descifrează semnificația obiceiului: *Măi, Crăciune, măi, Bătrâne, / Astăzi te-ngropăm pe tine. / Haideți toți, cu mic cu mare, / Să ducem Crăciunu-n vale, / Și să-l băgăm în produc, / Pe el să punem butuc. / O, Crăciune, / O, Bătrâne, / Du-te de ia noi cu bine; / Meri pe apa Sâmbetii, / Și-napoi nu mai veni, / C-a veni altu Crăciun / Și-a fi ca tine mai bun*. La produc (copcă în gheață), mortului i se luau *iertările*, i se *dezlegau păcatele*, și era aruncat de pe scară,

moment în care Crăciunul renăscut se ridică în picioare pentru a fi văzut de întreaga asistență. Crăciunul (Anul Nou), însoțit de feciori și melodii vesele de joc, se întorceau la casa de joc unde se desfășura Comandarea Crăciunului sau pomana (ospățul) mortului (Somes).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Medan Virgil, *Obiceiul îngropării Crăciunului la Nirîș*, în Sam., an II, Dej, 1978; Scurtu I., *Junii din Brașov*, în Calendarul Minerva pe anul 1907.

ÎNHUMAREA CASEI COPILULUI, rit funerar de distrugere, prin înhumare, a adăpostului din care a ieșit noul născut, placenta sau *Casa copilului. Fenomenele biologice care delimitează existența umană, nașterea și moartea, sunt marcate în spiritualitatea românească de mai multe analogii: scaldele rituale ale mortului și nou născutului, așezarea muribundului și copilului născut pe pământ, înhumarea adăposturilor părăsite de suflet (cadavrul la moarte și placenta la naștere). Ieșirea sufletului la naștere, prin gura descendentă (copiii, nepoții, strănepoții), lasă nelocuită casa copilului (cămășuiala), iar la moarte, prin gura ascendentă (părinții, bunicii, străbunicii), trupul. Pentru a nu fi ocupate de spiritele malefice și să devină moroi sau strigoi, ele trebuie distruse printr-un rit funerar de înhumare. Obiceiul înmormântării placentei după trei zile de la naștere sub locuință (sub prag, în tindă, lângă vatră, în pivniță sau beci, sub streșina casei), în gospodărie, la un loc curat (rădăcina unui pom fructifer, care înflorește și rodește) sau dat pe o apă curgătoare a fost atestat în spațiul extracarpatic până la începutul secolului al XX-lea: *Buricul se tăia pe un lemn cu securea. Sălășelul și buricul se îngropau în tindă; Casa copilului se îngropa în casă, după ușă, ca să țină copilul la casă, la părinți (Buzău); Locșorul copilului îl îngroapă moașa în grădină, sub o proptă a gardului să nu mai facă copii sau sub un pom care rodește ca să mai facă copii* (Mehadica, jud. Caraș-Severin). Adesea, placenta era așezată într-o oală, precum cadavrul în sicriu și cenușa funerară în urnă, se purifica prin tămâiere, se gătea cu busuioc, se puneau un ban de argint și diferite semințe: *În unele sate din Bucovina moașa stropește locul copilului cu aghesmă, îl pune într-o oală și îl îngroapă într-un loc ascuns, de regulă în tindă, după ușă; în Țara Românească în locul unde se îngroapă casa*

se pune și o para de argint ca să aibă copilul care a stat în acea casă noroc de bani. În zona Oravitei casa copilului era însufletită simbolic printr-un sacrificiu ritual: împreună cu placenta se înhuma un cocș dacă copilul era băiat și o găină dacă copilul născut era o fată. Noul născut, obișnuit să primească totul de-a gata în viața intrauterină (hrană, oxigen, temperatură constantă, protecție împotriva zgomotelor etc.), fără să facă nimic, decât să crească, este aruncat cu violență din lumea lui geomorfă într-o lume necunoscută, antropomorfă, unde este brusc confruntat cu stări și senzații de foame, sete, frig, lipsă de aer, invadat de lumină supărătoare etc. La șocul căderii din Raiul odihnit, pântecul matern, în ladul obositor, unde totul trebuie învățat, mai întâi să trăiască și apoi să moară, copilul își manifestă disperarea printr-un țipăt sfâșiator. Întâmpinarea dramei noului născut, de părinții și rudele apropiate cu bucurie și, adesea, cu petreceri zgomotoase, este un comportament ciudat al omului contemporan, în totală discordanță cu al geto-dacilor care aveau să atragă atenția și nedumirirea grecilor antici: ... *rudele stau în jurul nou-născutului și plâng nenorocirile ce va trebui să le îndure, o dată ce a venit pe lume. Sunt pomenite atunci toate suferințele omeniești* (Herodot, *Istoriei*, V, 4). Informațiile lui Herodot sunt reconfirmate, ulterior, și de alți scriitori: ... *La unii sunt deplânse nașterile și jeliți nou-născuții; dar dimpotrivă, înmormântările sunt prilej de sărbătoare și le cinstesc ca pe niște lucruri sfinte, prin cânt și joc* (Pompenius Mela, *Descrierea Pământului*, II, 18-20); *Pe bună dreptate neamul tracic a pretins pentru sine fama de înțelepciune, prăznuind cu plânsete zilele de naștere ale oamenilor și cu veselie înmormântările* (Valerius Maximus, *Fapte și cuvinte vrednice de luare în seamă*, II, 6, 12).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1995.

ÎNMORMÂNTARE TERAPEUTICĂ, scenariul morții simbolice a bolnavului și renașterii omului sănătos. Copilul băgat într-o gaură săpată în pământ (moartea simbolică) este petrecut printr-un mic tunel și scos (renăscut) pe o altă gaură (Fărcașa, jud. Neamț) Adesea, moașa

introducea nou-născutul bolnav pe gura cămășii (moartea) și îl scotea pe la poale (nașterea).

INSURĂȚIT ȘI ÎNFĂRTĂȚIT, legământ juvenil încheiat până la moarte de puberi pe criterii de prietenie, sex, afinitate sufletească la *Sântoader, *Moșii de Vară, *Mătcălău, *Răpoti-nul Testelor, sinonim cu prinsul Verilor și Văruțelor, *Datul de-a Verișoarele, Însoțirea, *Mătcuțatul fetelor, Mătcălău și altele. Ceremonia se desfășoară, cu sau fără martori, în câmp, la fântână, în cimitir, în casă, în jurul unui brad împodobit, în grădină, în jurul unui pom care înflo-rește și rodește, pe grupe mici, de doi copii (două fetițe sau doi băieți), sau pe grupe mari, de 10-20 de copii, fete și băieți laolaltă. Legământul cuprinde mai multe momente rituale și ceremoniale: pronunțarea cu voce tare a jurământului, schimbul colacului și al altor obiecte cu valoare simbolică, de obicei o oală sau o strachină din lut, îmbrățișarea frățească, ospățul care constă în mâncarea alimentelor rituale (colaci, grâu fiert), joaca sau zben-guiala copiilor. Ceremonia se repetă, în unele zone etnogra-fice, anual, la aceeași dată, până la intrarea în joc a fetelor și băieților. Persoanele legate veri,

văruțe, surate, frați de cruce etc. se întâlneau anual, după căsătorie, de obicei la *Rusalii. După încheierea solemnă a legământului, copiii și apoi oamenii, tineri și bătrâni, își spun, până la moarte, surată, vere, fârtate, verișoară și se com-portă unul față de altul ca frați și surori: se sfătuiesc în cele mai grele probleme ivite în viață, își împărtășesc tainele, nu se căsătoresc cu sora sau fratele suratei sau fârtatului, se ajută și se apără reciproc până la sacrificiul suprem etc. La moartea suratei sau fârtatului, sora sau fratele de legământ purta doliu și, local, impli-nea un ritual de dezlegare, asemănător oame-nilor lunatici (născuți în aceeași lună). **I. și I.** este atestat, cu variante și diferențieri zonale, la românii de pretutindeni.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul se-colului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului în Calendarul popular*, în Acad., an V, nr. 7, 1994; Julia N., Mănăstireanu V., *Tradiții și obiceiuri românești. Anul Nou în Mol-dova și Bucovina*, Editura pentru Literatură, Bucu-rești, 1968; Moise Ilie, *Contribuții la cunoașterea obiceiului la prinsul verilor și văruțelor*, în „Studii și Comunicări”, Sibiu, 1981; Mihăilescu S., *Întovără-șiri*, în Șez., vol. IX, 1905.

J

JELIT, manifestare spontană a durerii sufletești, însoțită de țipete, strigăte, vaiete, suspine, gesturi disperate (smulgerea părului din cap, autoflagelarea, lovirea cu fruntea de marginea sicriului etc.), provocată de plecarea unei ființe dragi, numit *cântec de mort* (Transilvania), *jelit* (Moldova), *bocet* (Muntenia). J.-ul, situat la om la limita dintre natură și cultură, se manifestă în forme particulare atât în lumea animalelor (suferință, neliniște, lacrimi, cântec, urlat, zbieret), cât și a altor necuvântătoare, inclusiv în lumea plantelor. Evoluând, J.-ul a devenit *Bocet versificat, cu elemente lirice și structuri ritmate, coerente și înlănțuite logic, menite să emoționeze asistenta și să exprime durerea fără margini a persoanelor îndoliate, și, mai cu seamă în mediile urbane și intelectuale, o durere tăcută, nemărturisită. Reținerea de a boci părinții, soții și copiii de către mamă, soție, fiică este percepută în satele extracarpătice ca necuviință și lipsă de respect față de cel mort. De altfel, una din motivațiile sociale ale nașterii copiilor a fost, până la mijlocul sec. al XX-lea, dorința părinților de a lăsa urmași care să-i bocească la înmormântare. Bocetul, în general, J.-ul, în special, are o dublă funcție: îmbunează pe cel plecat, supărat că părăsește lumea de aici, și asigură echilibrul psihic al celor rămași. Manifestarea lui este potențată de credința conform căreia sufletul mortului aude și vede tot ce se petrece în jurul trupului său. J.-ul are o virtute catharsică evidentă: începe ca o dezlănțuire sufletească de nestăvilit a durerii și se încheie cu oarecare acalmie. Ca modalitate naturală de detensionare a crizei provocate de dispariția ființelor apropiate, J.-ul este atestat, sub diferite forme, în toate zonele etnografice românești.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Edi-

tura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

JERTFĂ LA ÎNMORMÂNTARE, ofrande pentru *Lumea de dincolo date de o persoană înainte de a muri sau, după moarte, de o rudă apropiată, sinonimă cu *Pomană, sacrificiu. Jertfele pentru un anume mort sunt aduse în zilele care preced înmormântarea, la înmormântare și, după înmormântare, până la șapte ani, la diferite termene calendaristice. După șapte ani de la deces mortul intră în rândul moșilor și strămoșilor și, ca urmare, numele acestuia nu mai este pomenit. În secolul trecut a fost atestată în Moldova, Bucovina și Banat jertfa sângeroasă. În seara dinaintea înmormântării, în prezența preotului, se tăia un berbec, negru, îl orienta cu capul spre apus, îi lipea lumânări de ceară în coarne, îi citea o rugăciune și apoi îl tăia lăsând să curgă sângele într-o groapă anume săpată, numită *ară*. Capul și pielea vitei tăiate se da preotului, de unde a rămas proverbul *A da pielea popii* care înlocuiește verbul a muri, iar din carnea lui se preparau bucatele cu care se ospătau participanții la înmormântare. Ceremonialul nocturn confirmă ipoteza conform căreia, în unele perioade istorice și la unele popoare, ritul funerar se desfășura noaptea. Locul jertfei în gospodăria mortului, nu în cimitir, și numele agrar al sacrificiului *ară*, în alte informații numită *aratu*, atestă legătura care o făcea omul preistoric între semănatul seminței și inhumatul mortului. Sacrificiul sângeros în cântecele de *Zori este *Vaca (vita din cireadă, juninca), ca în India antică. Unul din motivele invocate pentru care sunt rugate Zorile să nu se grăbească este sacrificiul unei vaci, juninci, vite: *Zorilor, Zorilor, / Să nu vă zorii / Să mi-l pribegiti, / Pe-l de-a*

pribegit, / Cu numele Ion / Că are să treacă / Din țara cu dor / În cea fără dor, / Din țara cu milă / În cea fără milă. / Să nu vă pripiți / Să mi-l pribegiti / Până s-or găti / Nouă cuptorele / Pentru pâinicel, / Nouă buți de vin, / Nouă de rachiu, / Nouă cuptorele / Pentru mălăiele / Și de-o vacă grasă / Cu coarnele întoarsă, / Cu țâțele grasă, / Tăiată pe masă / De la el de-acasă...

Gimbutas Marija, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucrețius, București, 1997; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, II, Editura Minerva, București, 1972; Vasilescu Em., *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.

JERTFE NUPTIALE, sacrificii închinat la căsătoria tinerilor unei vechi zeițe protectoare a familiei și căsătoriei. La nunțile din zonele Reteag și Rodna nașul sacrifica, în schimbul măru-lui sau pomului împodobit de nuntă, substituit ritual al miresei, o vacă sau o vițea albă. În Muscel nașul face cadou o vițea copilului născut după nuntă. În alte zone, în ziua nunții, imediat după cununia religioasă, în fața mirelui se prezenta vornicul cu trei feciori care purtau unul trei colaci într-o bătă, simbol al actului nupțial, altul un mușchi frumos de carne și o găleată de vin pe cap și al treilea un miel sau o oaie pe spate cu două lumini aprinse în coarne.

Marian Sim. Fl., *Nunta la români*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1995.

JOCUL CĂLUȘARILOR, ceremonial de mare spectacol, precedat de *Legatul Steagului și urmat de *Spargerea Călușului, în care zeul cabalin petrece și se desfată împreună cu anturajul său divin, ceata călușarilor, în săptămâna *Rusaliiilor. J. C. cuprinde practici și formule magice, dansuri și acte rituale executate de o ceată masculină strict ierarhizată: *Mut, Vătaf, ajutor de Vătaf, stegar, *Călușari de rând. Starea euforică și coeziunea mistică între participanți, legați prin jurământ de credință, sunt obținute prin executarea până la epuizare fizică și psihică a dansurilor sacre după melodii de joc cântate de lăutari. Dansurile călușerești au același efect ca bețiile rituale de la *Anul Nou (*Revelionul, *Îngropatul Crăciunului, *Iordănitul Femeilor). Ele au vechime, funcții și semnificații diferite: —

desfătarea zeului cabalin substituit de o mască purtată de *Mut, de o efigie (*Steagul Călușului), un totem (*Ciocul Călușului) în care apar excese, urme ale unor practici orgiastice; *grăbirea căsătoriei* și fertilizarea simbolică a tinerelor neveste prin intrarea lor, după încheierea J.-ui C., în hora călușarilor și prin atingerea lor cu phalusul purtat de Mut; — *vindecarea persoanelor luate din Rusalii, luate din Căluș* etc. prin transferul magic al sufletului sănătos de la oala de lut spartă cu bățul de Mut sau Vătaf, de la puilul de gâină sacrificat violent sau de la călușarul supus unei morți rituale (*doborârea călușarilor*), la omul bolnav; — *jucatul copiilor* purtați în brațe în hora Călușului pentru alungarea bolilor, în special a frigurilor; — *alungarea *telelor* sau *Rusaliiilor prin amenințarea lor cu diferite arme preistorice (bețe, săbii din lemn, arcuți cu săgeți), prin scenele războinice (*Războiul*), prin plantele vrăjite (*Pelinul, *Usturoiul), prin impetuoșitatea dansurilor care imită, adesea, mersul la trap sau în galop al cailor, prin formule indescifrabile și zgomote produse de zurgălăi și clopotei și altele.

Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Tainele Călușului*, în *Dat.*, an V, nr. 1-2, 1995; Nania I., *Rusaliiile. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului”, vol. II, 1989; Opreșan H.B., *Călușarii*, Editura pentru Literatură, București, 1969; Vuia Romulus, *Originea jocului Călușari*, în *Dacorom.*, II, Cluj, 1922.

JOI, personificare a celei de a patra zi a săptămânii dedicată de romani zeului și planetei Jupiter. În credințele populare Sf. Joi apare în diferite ipostaze: femeie sfântă (Dorohoi); fecioară frumoasă care apără lumea de ploi mari și de grindină (Iași, Tutova); femeie sfântă și binevoitoare, soră cu Duminica, Vinerea și Miercuria etc. Joia locuiește printre nori, în ceruri (Constanța, Iași, Olt), în păduri netăiate și păzite de fecioare (Tutova) de unde își manifestă puterea miraculoasă asupra holdelor, vitelor, bolilor etc. Zonal, J. era respectată, ca în vechea Indie, ca o zi de sărbătoare: în Maramureș și Bucovina zilele de J. erau interzise pentru sezători, dar slobode pentru nunți și, în general, pentru dragoste. Sărbătorile și obiceiurile *Calendarului popular

sprjină ipoteza că J. a funcționat, în vechime, ca sărbătoare a săptămânii dedicată cultului și odihnei, precum *Duminica creștină.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

JOI NEPOMENITE, zile obișnuite în *Calendarul popular, bune de muncă, în opoziție cu Joile Pomenite sau *Joile Oprite (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova). Zonal, J.-le N. formează un ciclu de trei zile nefaste pentru cei care nu le respectă: joia din Săptămâna Brânzei, joia din Săptămâna Paștelui și joia din Săptămâna Rusaliilor sau Călușului (Banat).

JOI OPRITE, personificări ale joilor cuprinse între Paște și săptămâna a doua după *Rusalii, când erau interzise unele activități casnice, agrare și pastorale. La începutul secolului al XX-lea se ținea, un număr variabil de J.O.: 3 și multiplul lui 3, 9 (Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina), 7 (Muntenia centrală). J. O., numite Joile Verzi în sud și Joile Pomenite în estul țării, erau dedicate unor fenomene ale naturii potrivnice omului: ploile insoțite de grindină și piatră, furtunile și vânturile puternice, trăsnetele și incendiile provocate de acestea, brumele și înghețurile târzii etc. În speranța că ele vor fi îmbunate și transformate din forțe malefice în forțe benefice, *Calendarul popular prevedea numeroase interdicții de muncă, de unde le vine și numele de J. O.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguia S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, București, 1901; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

JOIA FURNICILOR, personificare a zilei de joi din Săptămâna Brânzei, patroană a furnicilor. Pentru a diminua stricăciunile produse de furnici pe timpul verii, femeile le preparau o

turtă din făină sau mălai, o ungeau cu unt sau brânză și o așeau pe un mușuroi de furnici (Muntenia, Oltenia).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

JOIA IEPELOR, personificare a zilei de *Joi din Săptămâna Căii lui Sântoader, răspunzătoare de sănătatea animalelor, în special a cailor, prăznuită prin diferite interdicții de muncă (Oltenia, Muntenia, Moldova).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

JOIMĂRIȚA: 1. Zeiță a morții în *Panteonul autohton care supraveghează *Focurile de Joimari. Legată inițial de cultul moșilor și strămoșilor, J. a devenit în folclorul românesc un personaj justițiar care descoperă și pedepsește fetele și femeile leneșe. În imaginarul popular J. este o femeie cu înfățișare înfiorătoare: cu capul urias și părul lung și despletit, cu dinții lați și gura căscată, o babă zmeoaică, o stafie sau un duh necurat, un animal respingător. Foarte rar are înfățișare de sfântă. Locuința ei s-ar afla în păduri neatinsse de topor și neumblate de picior de om, în păduri pustii sau în creierii unor munți înalți. Unelele de pedeapsă și tortură pe care le poartă cu sine sunt, în exclusivitate, legate de foc: căldărușe sau oală de lut cu foc sau jar, vătrai etc. Treptat, din divinitate a morților, probabil legată de ritul funerar de incinerare a morților, specific populației autohtone înainte de apariția și generalizarea înhumării creștine, J. devine un personaj justițiar, foarte temut, care controlează și pedepsește fetele și femeile leneșe, mai ales pe acelea care nu și-au terminat de tors până la Joimari cânepa, inul și lâna. Neiertătoare, J. folosește mijloace cumplite de tortură: arderea degetelor și mâinilor fetelor și femeilor leneșe, părirea părului, unghiilor și degetelor, incendierea cânepii, călților și fuioarelor netoarse etc. Uneori, pedepsește și flăcăii care, până la ziua ei, Joimari, nu au reparat gardurile sau nu au îngrijit bine vitele pe timpul iernii. Vechimea și semnificația J.-ei în spiritualitatea românească sunt confirmate de apariția ei frecventă în credințele, superstițiile, poveștile și zicalele populare (Oltenia, Muntenia, Banat, Dobrogea, Moldova, sudul Transilvaniei); **2.** Fe-

meie îmbrăcată în zdrențe în ziua de Joimari care joacă rolul reprezentării mitice cu același nume (J.). Persoana deghizată, în înțelegere cu părinții copiilor, intra în case și începea să controleze dacă cănepa a fost toarsă. Dacă găseau fuioare netoarse, fetelor leneșe li se părleau vârful degetelor (sudul Olteniei, vestul Munteniei).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.

JURĂMÂNTUL CĂLUȘARILOR, legământ al cetei ierarhizate de *Călușari (Vătaf, ajutor de Vătaf, călușari obișnuiți) în fața zeului cabalin substituit de *Mut, *Ciocul și *Steagul Călușului, depus la Strodul Rusaliilor sau, înainte de pornirea jocului Călușului, în Sămbăta Rusaliilor sau în Duminica Mare. Ceremonia, desfășurată sub conducerea Vătafului, într-un cadru ezoteric și în condiții solemne, poate fi de două tipuri: jurământul noilor călușari care se angajează că vor intra în ceată și vor juca Călușul un număr fix de ani (3-5-7-9), când poate părăsi ceata sau, dacă dorește să mai joace, reinnoiește legământul; jurământul anual al călușarilor că vor respecta Legea Călușului. Mutul, care într-

chipează zeul cel mare, primește și nu depune jurământ. Cel mult, în unele cete, el jură că nu va vorbi pe perioada cât se va juca Călușul. În timp ce călușarii repetă în cor jurământul după Vătaf, pe uscat sau în mijlocul apei, țin mâna pe *Ciocul Călușului, pe *Steagul Călușului sau își ating mâinile sub nivelul apei. Uneori, la dezlegarea de jurământ efectuată înainte de *Spargerea Călușului, se jura că au respectat Legea Călușului în timpul jocului. Formule obișnuite de jurământ: *Jur cu Zău, pe sufletul moșilor mei, pe caii și vitele mele, să respect Călușul și legea lui până la dezlegarea Steagului!*; *Jur că voi sluji Călușului în credință, cinste, supunere și-n frica lui Dumnezeu!*; *Jur în frica lui Dumnezeu că voi asculta întru totul pe Vătaf, mă voi supune la tot ce mi se va cere și nu voi ascunde nimic de ceilalți!*; *Jurăm pe Zău, că am respectat Călușul așa cum îi este legea!* și altele. Legământul între Călușari și Vătaf, pe de o parte, între ceata de Călușari și divinitatea Căluș, al cărui rol îl joacă Mutul, pe de altă parte, a fost atestat pretutindeni unde s-a jucat Călușul. În forme evoluate, el este depus și astăzi în cetele de Călușari din Oltenia și Muntenia de sud-vest.

Ghinoiu I., *Tainele Călușului*, în *Dat.*, an V, nr. 1-2, 1995; Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Nania I., *Rusaliiile. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului”, vol. II, 1989; Opreșan H.B., *Călușarii*, Editura pentru Literatură, București, 1969.

L

LA ADAM, peșteră în Dobrogea centrală (sat Târgușor, jud. Constanța), adăpost *Geomorf multimilenar la Pontul Euxin (paleolitic, mezolitic, neolitic, daco-romană). Arheologii au descoperit ceramică din neolitic (culturile Hamangia și Gumelnița) și un altar dedicat cultului zeului Mithra.

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

LA ICOANE, peșteră amenajată în sistem labirint prin cioplire cu dalta, folosită ca adăpost de populația dacă, daco-romană și străromână, identificată cu peștera Keiris (Ceiris) amintită de literatura antică în Dobrogea (sat Limanu, jud. Constanța). Reprezentanțele de artă rupestră, redau, cu culoarea neagră a cărbunelui sau feștilor opaițului, figuri de oameni, călăreți, animale, păsări, cruci și motive cruciforme, elemente ale alfabetului chirilic, semne de orientare. Luptătorii poartă scuturi iar contururile femeilor sunt obținute prin motive punctiforme.

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

LAPTELE CUCULUI (*Euphorbia cyparissias* L.), plantă erbacee din familia *Euphorbiaceae* invocată în practicile magice să aperse oamenii și animalele de forțele malefice. Pentru protecția magică a gospodăriei de efectul vrăjitoriilor, în noaptea de Sf. Gheorghe parii gardului, stâlpii porților, caselor și grajdurilor se *improorau* cu cununii împletite din răchită și L. C. Dimineța, câteva firicele de L. C. se puneau în hrana vitelor iar alte câteva se îngropau. Adesea, planta făcea parte din veșmântul sacru al *Paparudel. Ouăle

vopsite la Paște cu L. C. deveneau mai tari la ciocnit și purtau noroc celor care le-au vopsit. Planta are numeroase utilizări în medicina și cosmetica populară, în special la vindecarea negilor și menținerea prosperității tenului (Oltenia, Muntenia).

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

LAUR (CIUMĂFAIE) (*Datura stramonium* L.), personificare a unei cunoscute plante medicinale din familia *Solanaceae* invocată în descântecul de dragoste. Se aruncau nouă semințe de L. în foc, se răcăia cu un betișor de *Paltin până plesneau și se descânta: *Laure, tu să te faci balaure / Cu ciocul de soc, / Cu limba de foc ...* La înmormântările din unele sate din Oltenia se obișnuia să se pună în săculețul cu merinde (două pâinișoare de mărimea unei nuci, coapte în spuza vetrei) și obiecte cu caracter apotropaic (nouă bucăți de marmură, rug de mure și semințe de L.).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

LAZĂREA, mireasa zeului vegetațional *Lazăr, rol jucat de o fetiță în ceremonialul *Lazărelului.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, voi. I-II, Editura Minerva, București, 1981; Constantinescu N., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, București, 1986; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

LĂZĂREL: 1. Zeu al vegetației care moare și renaște în sâmbăta *Florilor numit, sub influen-

ența creștinismului, Lazăr sau Lăzărîcă. Ceremonial complex al cetei feminine, este structurat după modelul vechilor colinde românești. Personajul central, *Lazărea sau Lăzărîța, îmbrăcată mireasă, cu rochie albă și coroană de flori pe cap, se plimbă cu pași dansanți, înainte și înapoi, în interiorul cercului format din *Surate, pe o melodie simplă, duioasă. Textul relatează drama eroului vegetației: plecarea de acasă a tânărului cu oile sau cu caprele, cățărarea în copac pentru a doborî frunză animalelor, moartea lui năprasnică prin căderea din arbore, găsirea trupului neînsuflit de surioare și aducerea lui acasă, scaldă mortului în lapte dulce și îmbrăcarea în frunze de nuc, aruncarea scaldei pe sub nuci, învierea și metamorfozarea lui L. în flori și vegetație luxuriantă, moment culminant marcat de hora veselă a colindătoarelor. Moartea și renașterea anuală a eroului reconstituite de textul folcloric, păstrează amintirea ceremoniilor antice dedicate zeilor vegetației (Dionysos, Adonis, Afrodită, Attis, Osiris). După unele tradiții, corpul neînsuflit al lui L. a fost găsit și tocit, de sora lui mai mare, nevasta lui *Dragobete și noră a *Babei Dochia. De atunci ar fi rămas și obiceiul jelitului la mort (Dobrogea, sudul Munteniei); 2. Dans ritual executat de copii în Sâmbăta lui Lazăr sau Sâmbăta Floriilor (Muntenia).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1981; Constantinescu N., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, București, 1986; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

LEAGĂN, sălas al noului născut care face legătura între *Casa copilului a pântecului matern și *Casa de locuit, sinonim cu scrânciobul în care se dau tinerii în perioada prenuptială și cu *Sicriul la moarte. L-ul preia unele din atribuțiile placentei: adăpost, loc de odihnă, protecție. În plus, el mimează starea de unduire (legănare) a produsului concepției (embrion, fetus, făt) în lichidul amniotic precum corabia sau barca ancorată la țarm. Efectul pozitiv al primului contact cu apa, dovedit experimental de nașterile în apă, întărește supoziția că leagănul vieții a fost marea. La trecerea de la lichidul amniotic intrauterin la lichidul extrauterin, apa primei scalde, este, printre altele, o treaptă intermediară de adaptare a pruncului la mediul terestru al

*Existenței. După materialul din care poate fi confecționat L-ele se pot grupa în mai multe categorii: albie din lemn scobit așezată pe pământ, pe pat sau suspendată de grinda de lângă vatră sau de deasupra patului; lădiță din scânduri montată pe tălpi curbate, pe suporturi verticali sau suspendată de grindă; coș din nuiele sau fășii din lemn împletite și chiar coajă de lemn (Mehedinți, Caraș-Severin, Hunedoara) suspendat de grindă; leagăn din pânză montat pe capre sau legat de grindă. Ele sunt împodobite cu motive artistice, în special rozete crestate, scrijelite sau pirogravate. La cele montate pe suporturi verticali, aceștia se termină, adesea, cu capete de cal cioplite în lemn. De cele mai multe ori, L-ul poate fi transportat: albia și lădița din lemn, coșul din nuiele, leagănul din pânză ancorat cu baieire din lână sunt purtate pe umăr sau pe spate.

Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Stoica G., Petrescu P., Bocșe M., *Dictionar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

LEGATUL CĂLUȘULUI, nașterea simbolică a *Călușului, zeu cabalin substituit de o mască tăcută (*Mutul, *Blojul) sau de o efigie (Steagul Călușului, *Ciocul Călușului) în zorii zilei de Strodul Rusaliilor, în Sâmbăta Rusaliilor, înainte de asfințitul Soarelui, sau în dimineața Duminiicii de Rusalii, Călușarii mergeau, însoțiți de lăutarii, în moșia satului, la o movilă, la o apă curgătoare sau stătătoare (lac, baltă), într-un loc tainic din pădure sau câmpie. Acolo, în condiții ezoterice, se desfășura ceremonia L-ui C. numită *Jurământ, Ridicarea Steagului, Legarea Steagului, Săritul Călușului. Membrii cetei, curați truște și sufletește, îmbrăcați ca într-o zi obișnuită, își aduceau fiecare hainele și recuzita rituală: Mutul aducea phalusul cioplit din lemn, uneori o mască zoomorfă, haine peticite și o armă preistorică (băt, sabie sau paloș din lemn, arc cu săgeți); Vătaful aducea costumul și bățul de călușar, uneori gârbaciul, unele caracteristică călărețului și crescătorului de cai, căpățâni de usturoi, pelin, obiectele necesare confecționării Ciocului Călușului; stegarul hainele și bățul de călușar, obiectele necesare confecționării Steagului (o prăjină de 4-5 m, o năframă albă, panglici, ață roșie); călușarii obișnuiți veneau numai cu costumele și bețele de călușari. Lău-

tarii, nefăcând parte din ceata Călușului, își aduceau numai instrumentele muzicale; ei nu îmbrăcau costumul de călușar și erau îndepărtați când se desfășura marea taină a nașterii Călușului. Actele, gesturile și dansurile rituale, formulele și practicile magice sunt grupate în mai multe secvențe ceremoniale: — *nașterea divinității cabaline*, local numită *Zău, substituită în ceremonialul Călușului de masca tăcută a Mutului sau Blojului, și a cetei sale ierarhizate de călușari, un fel de semizei cabalini (Vătaful Călușului, ajutorul de Vătaf, stegarul, Călușarii). Cele mai importante momente sunt: dezbrăcarea pe mutește, purificarea prin spălatul și stropitul cu apă, câstigarea imunității față de Rusalii sau de lele prin mestecarea și înghițirea usturoiului și pelinului, adesea, prin băutul apei din ulciorul umplut la 7 fântâni sau izvoare din hotar, îmbrăcarea hainelor de călușari și răspunsul în cor, cu armele ridicare în sus (bețele Călușarilor, sabia Mutului), la salutul călușăresc, care poate fi formulă magică sau jurământ de credință, adresată de Vătaf: *Hălăi șa!* Întreaga ceremonie se desfășoară sub conducerea și stricta supraveghere a Vătafului; — *confectionarea efigiei divine*, Ciocul Călușului purtat apoi de Mut, și efigiei cetei în ansamblul său, Steagul Călușului, purtat de Vătaf, Stegar sau un alt Călușar; — *jurământul de credință* pentru respectarea Legii Călușului depus, pe uscat, pe malul unei ape, sau în apă, într-o baltă sau lac; — *însemnarea înălțimii* sau luarea măsurii tuturor călușarilor pe prăjina Steagului sau pe o ată și introducerea ei în Ciocul Călușului, ridicarea Steagului, în poziție verticală cu participarea întregii cete; — *părăsirea lumii profane și intrarea în lumea sacrului* prin trecerea Călușarilor pe sub Steagul Călușului sau prin poarta divină formată din doi stâlpi sacri, prăjina Steagului și corpul Mutului, și atingerea călușarilor cu phalusul Mutului; — *inițierea divinității cabaline și a cetei sale* prin sărirea peste Steagul Călușului, culcat pe pământ, peste bețe, peste călușari, prin executarea tuturor dansurilor călușărești care urmau să fie jucate în zilele de Rusalii, prin nechezatul ritual, răspunsul la comenzi etc.; — *uitarea și fuga rituală* de la locul ceremoniei, ascunderea în pădure sau în lanuri de grâu și apoi întâlnirea întâmplătoare a călușarilor, care-și povestesc unul altuia că au fost la târg, că au făcut comerț etc. Deși au participat la L. C. și au mestecat cu

toții usturoi, ei nu pomenesc nimic despre ceea ce au făcut acolo, conform expresiei populare *nici usturoi n-a mâncat, nici gura nu-i miroase*. Elemente disperate ale scenariului ritual implinit la nașterea sezonieră a Călușului au fost atestate în toate provinciile românești. Unele sunt practicate și astăzi de cetele de Călușari din sudul României (Dolj, Olt, Teleorman, Vlașca, Argeș, Muscel, Vâlcea, Giurgiu, Ilfov).

Ghinoiu I., *Tainele Călușului*, în *Dat.*, an V, nr. 1-2, 1995; Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Nania I., *Rusalii. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului”, vol. II, 1989; Opreșan H.B., *Călușarii*, Editura pentru Literatură, București, 1969.

LEMN: 1. Creangă tăiată dintr-un copac care înfrunzește și desfrunzește anual, pusă ca strajă la stâlpii porților, caselor și anexelor gospodărești în noaptea de *Armindeni, străvechi început de *An Nou pastoral, sinonimă cu *Sângiorz, *Ramura Verde, *Pom de Mai (Țara Hategului); **2.** Denumire a adăpostului postum, construit

Troiță din lemn în „Cimitirul vesel” din Săpânța, jud. Maramureș



dintr-un arbore sacru, *Stejar în zonele de câmpie și podiș, *Brad în zonele de munte și de deal, sinonim cu *Sicriu, tron, cosciug, copârșeu, casă de lemn etc. Meșterul lemnar, dulgherul, construiește pentru oamenii vii *Casa iar pentru oamenii morți L-ul: *De trei zile, de trei nopți / Țipă, țipă stejar verde / El nu țipă să înverzească / Și țipă să putrezească / Că lui i-a mai trimis / N. om al bun / Doi dulgheri de-i buni / Cu două săcuri / Tot l-a ciocănit / Pân` l-a doborât / Că i-a trebuit / Lui ca să-i facă / Casă de vecie / Cu nouă ferești / Pe una să-i vină / Miros de tămâie / Miros de pâine ...* (La lemn, satul Runcu, jud. Mehedinți).

LEU, personificare a animalului care a trăit în spațiul balcanic până la mijlocul mileniului I, păstrat de memoria socială în toponimia românească (satul L, jud. Dolj), în textele de descântece și vrăji, în colindele vechi, precreștine. În descântecul de Sperietură L-ul este duhul care provoacă boala (*A plecat Costică / Pe cale, / Pe cărare. / Când a fost cu el în cale / Întâlnitu-s-a / Leu cu leoaică, / Paraleu, paraleoaică, / Groază, grozoaică, / Fior, fioroaică; / Fricile l-apucară ...*) iar în descântecul de *Ceas Rău suferințele provocate îi sunt trimise înapoi (... *Voi să vă pierdeți / Și să vă duceți / La Leu Împărat, / Că acolo vă așteaptă / Cu mesele întinse, / Cu făclii aprinse ...*). În una din cele mai frumoase colinde românești, colinda L-lui, se înfruntă cu voinicul în luptă dreaptă: — *Scoală Leu, / Măi câine rău, / În luptă să ne luptăm / Și-n săbii să ne tăiem!* / — *Ba în luptă că-i mai dreaptă / Și-i de Dumnezeu lăsată!* ... (Colinda Leului, Tohanu, jud. Brașov)

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiționale*, Editura ALL, fără an pe copertă; Drăgoi Sabin, *303 colinde cu text și melodie*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1925.

LEUȘTEAN, personificare a plantei cu aceleași nume din familia *Umbeliferae*, care asigură, împreună cu *Pelinul, *Usturoiul, *Odoleanul, *Avrămeasa și *Cârștineasa, protecție magică împotriva *teielor. L-ul devenea, la *Rusalii în sudul României și la *Ispas în Transilvania, singura forță divină capabilă să lupte împotriva *Rusaliiilor, *Strigoilor, spiritelor malefice și a bolilor produse de acestea: se agăța la ferestrele și ușile caselor; se lega de coarnele și cozile viteilor cu lapte; se amesteca cu tărâțe sau cu turte,

anume preparate, și se da să-l mănânce animalele; oamenii, în special femeile, se încingeau cu tulpinile peste mijloc; tinerii și copiii se sorcoveau cu L; crucile din hotarul satelor se împodobeau cu coroane din L și flori de câmp; feciorii împodobeau caii cu care ocoleau, în ziua de Ispas, crucile din sat (Sibiel, jud. Sibiu). Mănunchiul din flori și L sfințit la Ispas și păstrat la icoană era folosit în momente de grea cumpănă: furtuni cu grindină și vijelii, rupere de nori și inundații etc. În același scop era folosit L pentru confecționarea Steagului Călușarilor la Rusalii și Steagului Drăgaicii la *Sânziene sau *Drăgaică. În medicina populară L-ul se folosea pentru tratarea durerilor de cap, tusei convulsive, indigestiilor și junghiurilor. În amestec cu *Odolean și aișor vindea diferite boli ale vitelor.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

LICURICI, reprezentări mitice coborâte din cer pe pământ să vadă cum sunt respectați aștrii luminători de către oameni. În sudul României, în special în Oltenia, solștițiul de vară este anunțat atât de amuțitul cucului, cât și de apariția *licuricilor*, insecte din ordinul *Coleoptelor*. L, care apar în preajma solștițiului de vară și luminează noaptea de la apusul soarelui până la ivitul zorilor, când începe cucerul a cânta, ar fi fost rânduieți de Dumnezeu să ajute oamenii rătăciți să-și găsească drumul prin pădure.

Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloric*, Institutul de Arte grafice, București, 1903; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

LIOARA: 1. Personificare a unei flori de primăvară, nume generic pentru *Suratele plecate din lumea de aici în lumea de dincolo; 2. Dans funerar jucat de obicei de fete în cimitirul satului, într-o zi a morților (a doua zi de Paște, Duminică Tomii sau Paștele Morților, *Rusalii), sinonim cu Jocul pe Morminte, Moara, Mioara, Luminioara, Milioara, Lilioara, Încălțita, Jocul Flegii, De-a Capătu. Ceremonialul începe în cimitir, motiv pentru care este numit, local, și Jocul pe

Morminte, inconjoară biserica după care se continuă pe ulitele satului, peste câmpuri, spre satele învecinate prin antrenarea și a altor persoane. În timpul jocului rolul suratelor din *Lumea de dincolo care poartă nume de flori (Lioara, Viorica, Milioara, Luminoara etc.) este preluat de suratele lor din lumea de aici. Dansul se compune din două secvențe ceremoniale: împărțirea suratelor în două cete inegale (una din cete are o surată în plus); trecerea suratelor peste mormânt, din ceata mai mare în ceata cea mai mică, câte una, în ordinea textului rostit sau cântat de participante sub formă de dialog (fetele din ceata mică sunt invitate să-și aleagă o surată din ceata cea mare) cu scopul, subînțeles, al refacerii echilibrului între lumea de aici și Lumea de dincolo: — *Lioară, Lioară, / Flori de milioară, / Ce rându-i de rând, / Lioară, Lioară, / De-i mai mult la voi, / Mai puțin la noi? / — Dacă ție-ți pare / Că-i mai mult la noi, / Mai puțin la voi, / Vino și-ți alege / O fată frumoasă, / Cu sprânceană trasă*; urmează formarea perechilor (o surată de aici și alta de dincolo); construirea podului (un fel de tunel) prin ridicarea brațelor suratelor perechi care se țin de o nuia, batistă, feleguță, năframă; trecerea alegorică, dintr-o lume în altă lume, a persoanelor însoțite simbolic pe sub pod (tunel). Textul, rostit sau cântat pe o melodie caracteristică folclorului copiilor sau specifică numai L-ei, are versurile penta- și hexasilabice, caracteristice poeziei de ritual și, ca urmare, de mare vechime. Melodia este un gen muzical aparte, bine încheșat și sensibil diferențiat de alte genuri. Jocul printre morminte este atestat și în unele cimitire oltenesti în sâmbăta Rusaliilor, zi a anului când acestea devin mai populate ca vetrele de sat. Acolo, după *cântatul* (bocitul) morților dis-dimineată, oamenii mănâncă, beau și se distrează ziua întreagă, împreună cu suflelele morților. În Colinele Tutovei jocul pe morminte a fost transferat din cimitir la priveghiul de înmormântare. Și în acest caz participanții se împart în două cete: fetele în casa mortului și băieții pe prispă. În unele sate fetele își pun nume de flori și, ca urmare, băieții le cheamă afară strigându-le pe numele de floare. Băieții, care încep cântecul, strigă, pe rând, toate fetele din casă. Adesea, când în casă rămâne o singură fată, se schimbă rolurile, aceasta cheamă pe cei de afară. În forma veche, fetele din casă erau

chemate de trei ori, ultima oară fiind strigat mortul. Regulile jocului sunt aceleași, cu observația că în unele variante ultimul nume strigat este mortul: — *Tot la noi mai mulți / Și la voi mai puțini, / Dați merioarelor, / Surioarelor! / — Vouă ce vă place, / Pofțiți și v-alegeți, / Dați merioarelor / Surioarelor!...* (Odaia azi, Odaia Bursucani, sat în com. Grivița, jud. Vaslui). Sub diferite forme, jocul pe morminte, L, și cântecul de priveghi, Merioare, au trecut astăzi în folclorul copiilor, fiind cunoscute variante, surprinzător de unitare, de pe întreg teritoriul României.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Comișel Emilia, *Folclor muzical*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mărza Traian, *Folclor din Bihor*, Editura Muzicală, București, 1985.

LOGODNA PĂSĂRILOR, zi în *Calendarul popular dedicată împerecherii păsărilor de pădure, sinonimă cu *Dragobete, Cap de primăvară sau Cap de vară. L. P., care are dată fixă de celebrare în același sat, dar variabilă de la zonă la zonă (24 și 28 februarie; 1 și 25 martie), este sărbătorită de tineri pentru dragoste (Oltenia).

LUCEAFĂRUL CEL MARE DE MIEZUL NOPTII, personificare a stelei Vega din constelația Lira, reper important pentru orientarea oamenilor pe timp de noapte, sinonim cu Luceafărul cel Frumos (Prahova, Neamț).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

LUCEAFĂRUL DE SEARĂ, personificare a planetei Venus în momentul apariției pe firmament în timpul serii. L. de S. se confundă, uneori, cu *Steaua Ciobanului (Buzău, Neamț, Brașov).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Ionică I. I., *Drăguș — un sat din Țara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Științe Sociale, București, 1944.

LUCEAFĂRUL DE ZIUĂ, personificare a planetei Venus la apariția pe firmament înainte de ivirea zorilor (Brașov, Prahova).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Ionică I. I., *Drăguș — un sat din Țara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Științe Sociale, București, 1944.

LUCEAFĂRUL PORCESC, personificare a constelației Taurului la răsăritul căreia încep a grohăi porcii, semn pentru gospodari că se apropie ivitul zorilor (Olt, Vâlcea, Prahova, Neamț).

LUCEFERI, copiii ai *Soarelui făcuți din dragoste cu stelele, motiv de supărare (gelozie) pentru *Lună, identificați cu mai mulți aștrii strălucitori. *Luceafărul de Seară (planeta Venus la apariția ei pe firmament) deschide poarta nopții, *Luceafărul de Ziuă, *Luceafărul Porcesc, Luceafărul Boilor o închid, iar cel mai frumos dintre ei, *Luceafărul cel Mare de Miezul nopții (steaua Vega din constelația Lira) indică miezul nopții.

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Tutuc I., *Cosmografie*, București, 1910; Sângiorzan I.C., Ștefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1980; Teodorescu N., Chiș Gh., *Cerul — o taină descifrată*, Editura Albatros, București, 1982;

LUCINUL, divinitate protectoare a lupilor, prăznuită în perioada formării haitelor în vederea reproducerii, care a preluat numele și data de celebrare a Sf. Apostol și Evanghelist Luca (18 octombrie) din Calendarul creștin ortodox. Pentru prevenirea stricăciunilor provocate de lupi, li se lega magic gura prin înclăștarea dinților pieptenilor de scărmanând lâna, se instituiau severe interdicții privind prelucrarea lânii, părului și pieilor de animale (Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Manguia S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

LUMEA DE DINCOLO, împărăție locuită de sufletele morților cu chip de om sau de pasăre, descrisă în *Cartea românească a morților, sinonimă cu Raiul creștin. În raport cu punctele cardinale, **L. de D.** se găsește spre Soare-apune. Cei vii (lumea de aici) privesc spre răsărit, cei morți spre apus. După scaldă rituală și gătitul mortului, acesta este orientat cu picioarele înainte, pe direcția în care trebuie să meargă: est-vest. Pentru a nu rata calea cea bună, marcată fără greș de coborâșul Soarelui spre apus, morții se îngroapă întotdeauna după-amiază. În aceeași direcție mergeau și sufletele după moarte în

perioada Egiptului antic, Indiei vedice, Greciei antice etc. Această orientare pe orizontală a drumului mitic, de la est la vest, este dublată de una pe verticală. Drumul descendent al omului neolitic spre păntecele matern al Zeitei Glie a devenit, la indo-europeni și creștini, un drum ascensional, spre împărăția cerului, unde și-a mutat între timp reședința marea divinitate, Dumnezeu. După unele expresii populare, **L. de D.** s-ar afla în al nouălea cer. În raport cu Pământul (Țara de Jos), împărăția morților devine, în cântecele funerare, Țara de Sus: ... *Că el astăzi pleacă / De la el de-acasă / Și de la vecini, / Din Țara cu doru, / Să-mi umble cu Domnu, / Din Țara de Jos / Trece în ha de Sus ...* (Zorile din casă, Ursătei, jud. Gorj). În unele colinde de Sf. Vasile **L. de D.** este situat pe vârful de munte. În toate variantele cântecului de *Zori **L. de D.** este un tărâm liniștit, mirific, cu multe flori, lipsită de *Scaraoschi, de focul veșnic, de cazanul cu smoolă. O imagine asemănătoare este redată și de *Bocetul versificat din Moldova: *Să mai zbori din pom în pom / Și să vii la noi de dor; sau — Niculai, da un'te duci? / — Unde-s codrii plini de cuci / Și păsările cântătoare / Și-apoi nentorcătoare!* (Pârăul Cârjei, jud. Neamț). Adesea, în **L. de D.** este asemuită cu un sat fără nume: *Mămuța noastră s-o dus, / Și s-o dus pe ceea lume, / Unde-i satu fără nume / Și cărarea fără urme* (Uda, jud. Iași). Sintagma *Dealul cu jocul, Câmp cu jocul, Horă mare, Mahalaua noastră, Casă mare, Stol de golumbei* din Cartea românească a morților redau starea generalizată de relaxare din Țara de Sus și comuniunea sufletească, viețuirea în cete. Sfatul dat mortului pentru a ajunge în **L. de D.**, repetat cu insistență în cântecele funerare, este mersul înainte și la dreapta, spirală care se derulează de la răsărit la apus, conform acelor de ceasornic. În Țara de Sus oamenii sunt grupați, ca și în Țara de Jos, pe familii și neamuri, pe sate și părți de sate (mahalale). Astfel, sarcina noului venit de a găsi adresele pentru transmiterea mesajelor de la cei vii este mult ușurată: ... *Ș-acolo la vale / Este o casă mare / Cu ușile la vale, / Ferestă la soare. / Și acolo că este / Mahalaua noastră; / Tineri și bătrâni / Și copilași mici, / Tot cete de fete, / Pălcuri de neveste / Și de băieți, / Ș-or fi și de-ai mei; / Și iar să le spui, / Anume la toți, / Că noi îi așteptăm / Tot la zile mari, / În ziua de Joimari, / Cu ulcele noi. / Cu haine spălate, / În lacrimi*



Prin cântece de trâmbiță sufletele morților din lumea de dincolo sunt anunțate că le mai sosește o rudă din lumea de aici (sat. Runcu, jud. Gorj)

udate, / *La soare uscate ...* (Topești, jud. Gorj).
 Totuși, spre deosebire de peisajul edenic din *Cântecele de Zori, în unele *Cântece de Priveghi locul de întâlnire cu cealaltă jumătate a neamului este un tărâm ciudat: *pe cea coastă mohorâtă; pe cel munte-ntunecat; pe cel șes cu romaniță* etc.... În același cântec de priveghi în **L. de D.** este redată metaforic, prin substantive colective (oastea rătăcită, ceata de călugări): *Pe cel deal cu romaniță / Trece-o oaste rătăcită, / Făr' de steag, făr' de stegar, / Fără nici un căpitan... / Pe dealul mănăstirii / Se plimbau călugării, / Blestemându-și părinții, / De ce i-a călugărit / Și nu i-a căsătorit?* Este un tărâm fără ierarhie socială. Oastea nu are steag, stegar, căpitan. Acolo, cei mai nefericiți sunt tinerii necăsătoriți, călugării, termen ofensator adresat pe pământ burlacilor, celor care își incheie viața fără să-și întemeieze o familie. *Mărunței ca fluturii*, ei formează un grup aparte care, aruncând vina pe părinți că au părăsit lumea de aici fără viața împlinită, îi blestemă. În Muntenia se spune frecvent despre părinții cărora le-a murit un flăcău sau o fată

mare că *i-au căsătorit cu pământul*. În unele cântece de priveghi aceștia sunt întâmpinați de alaiul nupțial: *Pe cea coastă mohorâtă / Pare-o oaste rătăcită, / Dar nu-i oaste rătăcită; / Dar cu cine-i logodit? / Cu pământul innegrit. / ... /*. Sufletele morților sunt anunțate de cei de aici că le va sosi o nouă rudă prin trasul clopotelor, cântatul cu trâmbița. De aceea, noii veniți sunt așteptați ca oaspeți dragi, *Cu mese întinse / Și făclii aprinse*. Principalul neajuns al **L. de D.** este de natură etică: acolo lumea este fără dor și fără compasiune, stări sufletești lăsate povară rudelor de aici. Condiția pusă *Dalbului de pribeag la primirea în lumea morților este uitarea cu desăvârșire a existenței pământene, a celor dragi. Credința în existența unei **L. de D.** este atestată la românii de pretutindeni.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflor — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu

Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904; București, 1976.

LUMINA DE OVIDENIE, substitut al divinității care moare și renaște la *Anul Nou reprezentat de o lumânare încolăcită și aprinsă în noaptea de Ovidenie (21 noiembrie), Mărimea lumânării redă, precum firele colorate ale Mărtisorului la *Anul Nou Agrar, măsura simbolică a anului calendaristic. O astfel de lumânare, numită *Măsura mortului, *Privighetoare, statul mortului etc., apare astăzi și la înmormântarea oamenilor. Arderea lumânărilor încolăcite atât în noaptea de Ovidenie sau la Sântandrei, când se celebra *Anul Nou dacic, cât și la moartea omului are aceeași semnificație: renașterea simbolică, printr-un rit funerar de incinerare, a zeului și, după modelul acestuia, a omului.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

LUNA, satelit al Pământului, personificare a zeiței morții. Spre deosebire de Soare, care apare în fiecare zi a anului cu aceeași înfățișare, **L** este un astru capricios, supus, asemenea omului, temporalității și morții. Tragedia **L**-ii (apariția și, după ce a ajuns la *Luna Plină, dispariția de pe cer) este asemănătoare cu cea a omului care se naște, se maturizează și moare. Soarele întinește și îmbătrânește zilnic fără să *moară*; Luna se *naște și moare* cu fiecare revoluție în jurul Pământului. După unele legende, *Luna e om; la început mititel ca și copilul și apoi tot cresc aripile, îi cresc împrejur până ce devin una și e rotund. Apoi începe iar a îmbătrâni și a se face tot mai mic, aripile i se taie, până ce rămâne ca degetul și iar se naște din nou.* **L**, astru cântat și îndrăgit de tineri și poeți, are, în spiritualitatea populară, mai curând o semnificație malefică. Ea este prototipul femeii capricioase care patronează noaptea, iarna și frigul, spre deosebire de *Soare care e bărbatul înțelegător, patron al zilei, verii și căldurii. Prin procesul de repetare ce-l sugerează, **L** a îndeplinit condiția esențială a oricărui orologiu; prin cele patru faze, diferite calitativ, și prin forma schimbătoare de la noaptea la noaptea, ea sugerează un veritabil proces de

numărare, fiind numită chiar *mama pluralului*. Fără astrul lunar, bezna nocturnă nu ar fi apărut în mentalitatea celor vechi simbol al timpului măsurat, în vechime, pe nopți și nu pe zile. O dovadă incontestabilă că în Calendarul popular supraviețuiesc elemente specifice calendarelor lunare sunt cele aproximativ 20 sărbători nocturne (*Crăciunul, *Paștele, *Revelionul etc.) și sărbători cu ajun.

Sângiorzan I. C., Ștefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1980; Teodorescu N., Chiș Gh., *Cerul — o taină descifrată*, Editura Albatros, București, 1982.

LUNA NOUĂ, personificare a primei faze a Lunii, când este invizibilă cu ochiul liber, sinonimă cu Luna Tănără, Luna în Două Coarne și Crai Nou. Prin continuarea revoluției sinodice sau Lunației, **L. N.** apare în direcția de unde apune seara Soarele ca o seceră subțire și luminoasă care crește, noapte de noapte, până la faza de *Lună Plină. În calendarul lunar, mai vechi decât calendarul solar, zilele se numărau pe nopți, începând cu apariția pe cer a **L**-ii **N.** Dintre reminiscentele lunare ale *Calendarului popular cea mai interesantă pare a fi numele de Duminică Tănără (prima duminică cu **L. N.** sau care urmează după **L. N.**). Într-un an solar sunt 13 lunații și, ca urmare, 13 Duminici Tinere. La **L. N.** se semănau plantele care cresc și rodesc în sus, la suprafața solului (secara, grâul, porumbul), se efectuau vrăji și descânțece, se invoca astrul nocturn, prin formule recitative, solicitându-i pâine, sănătate, nevastă: *Crai Nou, Crai Nou, / Sănătos m-ai găsit, / Sănătos să mă lași! / Fără nevastă m-ai găsit, / Cu nevastă să mă lași! sau Lună Nouă, Lună Nouă, / Taie pâinea-n două / Ție jumătate, / Mie sănătate!* Etc.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

LUNA PLINĂ, personificare a fazei lunare deschisă de primul pătrar și închisă de al doilea pătrar, când Pământul este încadrat între Soare și Lună iar astrul selenar apare în întregime luminat, sinonimă cu Lună Veche. **L. P.**, miezul Lunii lunare de 29,53 zile, se naște la *Lună Nouă, crește și se împlinește după 14,76 zile și apoi scade și dispare după alte 14,76 zile, la Lună Nouă. **L. P.** este un timp favorabil invocat

prin gesturi, acte rituale și formule magice la semănatul plantelor, în special al acelor care cresc și redesc în pământ: ceapa, usturoiul, ridichea și alte zarzavaturi. Acum era timpul favorabil pentru diferite activități: semănatul cănepii, inului, grâului de toamnă; ridicarea furcilor din lemn la construcția caselor; vopsirea lânii cu vopsele vegetale; tăierea, în lunile de iarnă, lemnului din pădure folosite la construcție etc. Începând cu Sinodul de la Niceea (325 d.Hr.), creștinii calculează data mobilă a Paștelui în raport cu echinocșiul de primăvară și faza L P.

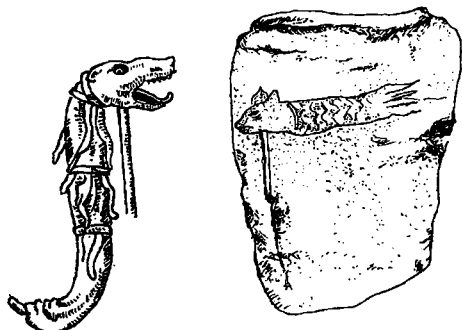
Tutuc I., *Cosmografie*, București, 1910; Sângiorzan I. C., Ștefan I. M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1980; Teodorescu N., Chiș Gh., *Cerul — o taină descifrată*, Editura Albatros, București, 1982.

LUNI, personificare a primei zile a săptămânii dedicată Lunii, patronată de sfinții creștini Petru și Pavel (Iași), sau de arhanghelii Mihail și Gavriil (Neamț). Ca personaj mitic, Sf. Luni este invocată pentru vindecarea animalelor, mai ales a acelor născute în ziua de L și botezate Lunilă sau Lunaia. Este considerată o zi aducătoare de noroc, favorabilă începerii activităților specifice industriei casnice (tors, dărăcit, năvădit, țesut, croit), în special a acelor de durată, care nu se pot încheia într-o singură zi (țesutul, cusutul sau brodatul iei sau cămășii). Se interzicea, în schimb, negoțul, datul pe datorie, împrumutul bunurilor materiale, mersul la petiș și înmormântarea morților. L reprezintă timpul favorabil efectuării practicilor de medicină populară (Muntenia, Dobrogea, Moldova). Pentru câștigarea bunăvoinței Sf. Luni, care poate da sănătate copiilor și prosperitate familiei, unele femei o celebrează prin post, uneori mai sever ca miercurea și vinerea (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova). Despre omul născut luna se credea că este urât, dar foarte sănătos și norocos. L este singura zi a săptămânii oprită pentru înmormântarea oamenilor.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

LUOTOARE, reprezentare mitică românească care ia sporul (mana) holdelor, vitelor și păsărilor, mirosul și leacul florilor în ziua de 22 aprilie, sinonimă cu *Măneacătoare. Este o femeie răutăcioasă și invidioasă a cărei forță distructivă poate fi anihilată prin ungerea intrărilor în curți, case, grajduri cu usturoi (jud. Olt).

LUP: 1. Totem al dacilor și important reper de măsurare a timpului în *Calendarul popular. Stabilitatea comportamentului său de reproducere, păstrat în forme neschimbate de-a lungul mileniilor, realitate confirmată și de zicala românească *Lupul își schimbă blana, dar năravul ba*, ferocitatea cu care își procură hrana, demnitatea, reflectată astăzi de neputința omului de a-l dresa pentru a-l aduce sub cupola cercului să sară prin cerc pentru o bucată de carne etc. sunt trăsături care aveau să-l propulseze, în Antichitate, în rândul divinităților. La latitudinea geografică a României L-ii se strâng în haite unde se cunosc, se îndrăgesc și se aleg perechile. Peste aproximativ o lună de zile, la *Filipii de Toamnă (14-21 noiembrie) încep împerecherile care se întind pe o perioadă îndelungată de timp, ultimele având loc la *Filipii de Iarnă (29-31 ianuarie). După o perioadă de gestație de 62-63 de zile, L-oaicele fată târziu, după oi, capre și căprioare, când au carne fragedă pentru căței. Ei duc apoi o viață familială (L-ul, L-oaica și puii de L) până la constituirea haitei când noua generație participă la atacarea și prinderea prăzii. La sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie, unde apare, în *Colindul popular, cea mai mare concentrare a sărbătorilor și obiceiurilor dedicate L-ului, (*Ovidenia, Sântandrei, *Noaptea Strigoilor, *Moș Nicolae, *Zilele Bubatului, *Varvara) supraviețuiește un scenariu ritual de innoire a timpului calendaristic, probabil *Anul Nou Dacic. Ca oricare altă mare divinitate, el pedepsește și ajută credincioșii. Fiind singura ființă care vede dracii, îi sfășie la Bobotează, sperie sau alungă boile copiilor etc. În Platforma Luncani (jud. Hunedoara), în imediata apropiere a cetăților dacice din Munții Orăștiei, primul alăptat al copilului se făcea printr-un aparat în formă de cerc, confecționat dintr-o țesătură în care se puneau dinți pișați de lup, numit *gură de lup*. Pe arii relativ extinse, copiii grav bolnavi erau botezați cu numele Lupu, după un alt ritual decât cel creștin. El însoțește sufletul omului nu numai în *Existență, ci și



Stindardul dacic. Cap de lup prelungit cu trup de sarpe pe Columna lui Traian

în *Preexistentă și *Postexistentă. Există o tainică legătură între L. (căine) și astrul lunar la care se uită fascinat și urlă ca și cum și-ar dori ceva anume. În cântecele de *Zori L-ul e călăuză a sufletului omului pe drumurile intortochiate care duc la Rai: ...*Și-ți mai va ieși / Lupul înainte, / Ca să te inspăimânte, / Să nu te spăimânti, / Frate bun să-l prinzi, / Că lupul mai știe / Seama codrilor / Ș-a potecilor. / Și el te va scoate / La fecior de crai / Să te ducă-n Rai! / C-acolo-i de trai; / În dealul cu jocul / C-acolo ți-e locul; / În câmp cu bujorul, / C-acolo ți-e dorul!...*; 2. Sol care anunță, alături de alte animale sălbatice (*Ursul) și domestice (*Căinele), de unele păsări de pradă (*Cucuveaua, *Bufnița) și de curțe (*Găina) sosirea *Morții. Mesajul funest este transmis prin cântec: căinele și lupul urlă prelung, găina cântă cocoșește, cucuveaua, bufnița cântă. Între mesagerii morții din *Panteonul românesc și mesagerii zeului Yama din Panteonul indian, a cărei iminentă sosire este anunțată de câini, cucuvele și porumbei, sunt asemănări evidente. În multe legende și credințe românești urletul L-ului sau căinelui sunt rugăciuni adresate patronilor lor (*Sânpetru de Iarnă, *Filipul cel Mare sau *Filipul cel Șchiop, *Sântandrei) așa cum omul credincios înalță cântări divinității adorate. Mesajul funest al L.-lui din satele montane ale județului Vrancea (Câmpuri, Nereju), a fost preluat, în majoritatea zonelor etnografice românești, de ruda lui domestică, căinele. În cultura populară L-ul și căinele sunt specii canine care se substituie reciproc, schimbându-și adesea rolurile.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui*

N. Densușianu, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

LUPĂRIA, denumire a constelației Leul Mic, sinonimă cu *Haita de Lupi.

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

LUT, arhetip al genezei din care femeia în epoca neolitică și Dumnezeu în vremurile biblice și-au modelat unul altuia chipurile. În lumea celor vechi nu există descoperire tehnologică fără să lase urme în viața religioasă. Astfel, marile invenții neolitice, pregătirea pâinii din *Aluat și a oalei din L., se subordonează unei ideologii universale: credința în nemurirea sufletului. Țărâna și făina amestecate cu apă devin una L., cealaltă aluat. Din făină și țărână femeia neolitică a modelat chipurile divinităților adorate (statuetele din lut, vasele antropomorfe, figurinele din aluat, pâinea și colacii antropomorfi sau geomorfi), din L. Dumnezeu a modelat omul. Dumnezeu și-a însușit creația suflând viață asupra ei, omul și-a însușit chipurile din lut și aluat arzându-le în cuptor. Între tehnica ceramică și cea a panificației sunt evidente paralelisme spirituale: eliberarea spiritului grâului din sămânță și a spiritului pământului din țărână prin distrugere violentă (tăiere, zdrobire, pisare, râsnire, măcinare); adăugarea elementului germinai, apa, pentru obținerea lutului și aluatului; frământarea și dospirea materiei în prefacere, lutul și aluatul; modelarea adăposturilor (chipurilor), oala și colacul care poartă, cele cu valoare rituală, nume de divinități creștine sau precreștine; însușirea lor prin ardere sau coacere în cuptor. Oala și colacul, scoase din cuptor, au viață și, ca urmare, pot fi jertfite, adică date de pomană: oala la Moșii de Vară, la înmormântare, colacul, coliva la Mucenici, Crăciun etc.

Ghinoiu I., *Ceramica românească. Repere spre universalitate*, în „Imagini și permanente în etnologia românească”, Editura Știința, Chișinău, 1992.

M

MAC (*Papaver rhoeas L.*), plantă sacră din familia *Papaveraceae* care înfrumusetează, împreună cu bujorul, peisajul edenic al *Lumii de dincolo. La înmormântare, în unele sate bănățene, se puneau seminte de **M.** în sicriu pentru a fi numărate de mort ca să-i treacă timpul, și să uite de cei de care s-a despărțit. De asemenea, sămânța de **M.** se presăra peste anumiți colaci de pomenire a morților, era folosită în practicile magice de aflare a ursului și a numărului de copii care se va naște într-o căsnicie. În Mehedinți, peste ultimele spice de grâu, lăsate intenționat nesecherate și legate cu fir roșu, numite Barba lui Dumnezeu, se puneau flori de **M.** Este o plantă îndrăgită de românii de pretutindeni.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

MACAVEI, divinitate protectoare a urșilor celebrată la 1 august care a preluat numele celor șapte frați Macabei, fiii Salomoniei și mucenicii lui Eleazar, sau al Sfântului Mucenic Macobei, prins și ars de păgâni într-un cuptor incins de flăcări (Bucovina). Întrucât în această perioadă a anului se împerechează urșii, iar apicultorii extrag ultima miere, folosită ca leac pentru tămăduirea unor boli, ziua este numită și ***M.**-ul Ursului sau **M.**-ul Stupilor (Oltenia). În ziua de **M.** oamenii stropeau cu agheasmă grădinile și livezile prădate de urși, sfințeau la biserică spice de grâu, le scuturau și le amestecau cu sămânța ce urma a fi semănată, culegeau și sfințeau unele plante de leac (Oltenia). În ziua de **M.** cerbul ar intra cu copitele în apă sau s-ar pișa ca s-o ră-

cească (Bucovina). Din acest motiv, de la această dată, ursul nu mai intră în râu să-și mai facă baia după obicei.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*. Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1987; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

MACAVEIUL URȘILOR, nunta sau împerecherea *Ursului, prăznuită în *Calendarul popular în ziua de 1 august, sinonimă cu Împuiatul Urșilor. Cu această ocazie, crescătorii de animale din Țara Hațegului și Platforma Luncani îi dăruiau ursului o pulpă de vițel: o lăsau în locurile lui de trecere și spuneau: *Na Ursule!* După 7-8 luni de gestație, ursoaica fată, în condiții grele, la începutul lunii februarie, perioadă marcată în *Calendarul popular de ziua ursului și de *Martinii de larnă.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*. Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1987; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români*. Studiu etnografic, Academia Română, București, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Soceț, București, 1909.

MAI, luna a treia în Calendarul roman și a cincea în Calendarul iulian și gregorian, cu început de an la 1 ianuarie, personificare a timpului tânăr. Denumirile populare indică fie timpul florilor (Floral, Florariu), fie exuberanța vegetației (Frunzar). Zicala populară: *Mai e rai* își găsește explicația în faptul că timpul suficient de calduros și precipitațiile abundente, lipsite de grindină și piatră, făgăduiau un an bogat în roade. Pe ogoare, în livezi, grădini și podgorii activitatea este în toi, iar turmele de oi, cirezile de vite și prisăcile dau randament economic maxim. Săr-

bătorile populare din luna M., puține cu dată fixă (*Arminden, Constandinu Puilor și Ioan Fierbe-Piatră) și mai numeroase cu dată mobilă (pentru un an cu dată mobilă a Paștelui la 1 mai: Paste, *Paștele Blajinilor, Ropotitul Testelor, *Mătcălăul, Joile Verzi, Gherman, Todorusale) cuprindeau obiceiuri și practici sezoniere specifice primăverii.

Candrea I. A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

MAICA CĂLĂTOAREA, sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpușă confecționată din *Lut, *Aluat, cărpe, paie sau crenguțe de lemn îmbrăcată cu hăinuțe din cărpe, sinonimă cu *Ploaia, Moașa Ploii, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiiana, Seceta, *Mama Secetei. **M. C.** este purtătoarea unui mesaj precis, transmis printr-un cântec funerar să aducă sau să oprească ploaia.

Constantinescu N., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, București, 1986; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

MAICA DOMNULUI: 1. Nume popular al Fecioarei Maria, identificată în *Panteonul românesc cu *Sântămăria Mare (15 august), *Sântămăria Mică (8 septembrie) și *Maica Precista invocată în momentele de grea cumpănă. Ziua de celebrare a Fecioarei Maria a fost suprapusă de creștini peste o zeiță mamă, sărbătorită la echinocțiul de toamnă. Moartea și renașterea zeiței păgâne au fost dissociate după modelul dramei hristologice: pe 15 august au fixat Adormirea (moartea) Fecioarei Maria iar la 8 septembrie Nașterea Fecioarei Maria. Sărbătorile **M. D.** (Sântămăria Mare și Sântămăria Mică) împreună cu *Simion Stălpnicul (1 septembrie) și Ziua Crucii (14 septembrie) formează scenariul ritual de înnoire a timpului la *Anul Nou când moare divinitatea adorată (Sântămăria Mare) urmată de renașterea ei (Sântămăria Mică). În practicile magice, **M. D.** este invocată de fete să se mărite, de femei să nască ușor, de mame să aibă copii

sănătoși, de descântătoare să vindece bolile etc. În basme ajută eroinele să iasă din impas, dar le pedepsește cu asprime când încalcă interdicțiile impuse de ea, vindecă boli grele, redă vederea fiicei orbite de mama vitregă, înzestrează fecioara vrednică și ascultătoare și o căsătorește cu fiul de împărat etc. În unele legende **M. D.**, identificată cu astrul nopții, *Luna, sau cu Pământul, se roagă de Dumnezeu să nu prăpădească lumea și să nu izgonească vânturile cu avantajele care le aduc ele oamenilor. Conform aceleiași tradiții, **M. D.** a fost zămislită nefiresc, din mirosirea sau sărutarea unei frunze de păr. După altă legendă, ea s-ar fi născut din *durere de inimă*, dintr-o mamă de șapte ani și un tată de șaptezeci și șapte. Pruncul lăsat, el însuși zămislit miraculos, din sărutul unei icoane găsite într-o fântână, este născut în grajdul *Moșului Crăciun, zeu la vârsta senectutii care se opune venirii Fiului pe lume: o izgonește pe **M. D.** sau îi îngăduie să nască numai în grajdul vitelor, taie mâinile soției sale pentru că l-a moșit pe Iisus. Venirea Fiului, prin naștere, însemna, în mentalitatea celor vechi, plecarea Moșului, prin moarte. **M. D.** binecuvântează boii, vacile, oile și porcii pentru că au încălzit-o și hrănit-o în timpul nașterii, rândunelele pentru că au dat vestea că va învia Iisus, ciocărlanul șchiop pentru că l-a văzut pe Mântuitorul răstignit, el însuși fiind lovit cu o piatră. În schimb, a blestemat calul pentru că a ronțăit și tropăit în timpul nașterii sau că a mâncat fânul în care a fost ascuns Pruncul, păianjenul pentru că întrecut-o la tors, lemnarul pentru că i-a făcut lui Iisus crucea grea, iar pe feciorul agresiv, numit *Năvalnicul, care a speriat-o când mergea la molfiță, la 40 de zile de la naștere, îl transformă în buruiană folosită în farmecele de dragoste etc.; **2.** Păpușă confecționată din lut, cărpe sau crenguță de pom îmbrăcată cu hăinuțe din cărpe, sinonimă cu *Caloiianul și *Maica Călătoarea, substituit ritual al solului inițiat de ceata feminină pentru a fi trimis, printr-un rit funerar, pe apă sau pe sub pământ, la divinitatea adorată să dezlege ploile (Dorohoi).

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Brătulescu Monica, *Colinda românească*, Editura Minerva, București, 1981; Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Constantinescu N.A., *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, București, 1963; Cuceu I.,

Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; Mușu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Vulcănescu R., *Etnologie juridică*, Editura Academiei, 1970.

MAICA PRECISTA: 1. Nume popular al Feioarei Maria, identificată în *Panteonul românesc cu *Sântămăria Mare (15 august) și cu *Sântămăria Mică (8 septembrie), sinonimă cu *Maica Domnului. **M. P.** păstrează trăsăturile Marii Zeițe neolitice și este invocată în momentele de grea cumpănă; 2. Zeiță a morții care primește sufletele morților în Rai, sinonimă cu *Gaia. Sufletul mortului este inițiat, prin cântecul de *Zori, cum să o recunoască și cum să se poarte: ... *Colo-n vale-n cale, / I-o răchită mare. / La aia cine se umbrea? / Maica Precista. / Jos să mi te apleci, / Poale să-i săruți, / Ia să mi te ieie / Și să mi te ducă / La mijloc de Rai. / C-acolo-i de trai ...* (Zorile, Borlova, jud. Caraș-Severin). În unele bocete moldovenești **M. P.** deschide gura mortului: — *Roagă-te la Precista, / Să-ți descuie gurița, / Să poți vorbi cu dânsa...* (Hangu, jud. Neamț).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

MAICA SFÂNTĂ, ghid providențial în *Cartea românească a morților, metamorfozat în răchită înflorită, care ajută sufletul mortului să ajungă în Rai. Prin cântecul funerar de *Zori, sufletul este inițiat cum s-o recunoască și să se comporte: ...*Haide, bre, -nainte, / -Nainte să mergi / Unde-i mai vedea / Răchită-nflorită, / Nu e răchită, / Ci e Maica Sfntă, / Ei să-i ingenuchi / Poala să i-o pupi, / De ea să te rogi, / Ea să-ți mai arate / Pe unde să dai, / Ca să ajungi în Rai* (Zorile din casă, Câmpofeni, jud. Gorj).

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

MAMA CALOIANA, divinitate pluviometrică invocată să dezlege ploile, substituită de o păpușă confecționată din lut, aluat, cârpe, paie sau crenguțe de lemn îmbrăcată cu hăinuțe din cârpe, sinonimă cu *Caloianul, *Ploaia, Moașa

Ploii, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiana.

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

MAMA CÂMPULUI, zeiță mumă, stăpână a holdelor semănate, invocată în descântecurile de *plânsori*. Spre deosebire de *Muma Pădurii, ai cărei copii sunt urâți și plângăcioși, **M. C.** are prunci cumiți. Mamele își fereau prin diferite practici magice copiii să nu fie schimbați de Mama Pădurii, dar erau interesate să preia calitățile copiilor **M.-ei C.**: *Mama Câmpului! / Și tu ai copil / Și eu am copil. / Al meu mereu plânge, / Iar al tău nu plânge. / Din această seară / Al tău să plângă / Și al meu să tacă!* (Bucovina).

Gorovei Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Academia Română, București, 1915.

MAMA DRACULUI, mamă care ar fi născut demonii, tutunul și obiceiul fumatului. Aceasta ar semăna cu o babă, bătrână cât lumea, neagră și urâtă ca întunericul ladului, cu coarne în cap ca rășchitoarele, cu nasul lung și încârligat, cu ochii umflați ca de capră înecată, cu colți în gură ca ai mistrețului, cu gheare ca secerele, cu coadă ca de vită, lungă și îmbârligată, c-o lulea sau pipă mare între dinți, cu flăcări care îi ies pe nas și duhoare de tutun pe gură (Vâlcea). **M. D.** este cel mai invocat demon în injurăturile românești.

MAMA GAIA, zeiță a morții în ipostaza pășării de pradă care ia sufletul la moartea omului, identificată cu Terra Mater (Gaea). În textele de *Zori, cântate la înmormântările oamenilor din unele sate din Oltenia, Banat și sudul Transilvaniei, *Zeița Morții este, de cele mai multe ori, o pasăre de pradă, de zi sau de noapte: *Corboai-ca, *Gaia, *Bufnița, *Vulturul. Dintre acestea, prototipul zeiței neolitice a morții este pasărea migratoare Gaia (*Milvus Milvus*), care urmărește neîncetat omul, dându-i rotocoale deasupra capului. Întrucât turcii în expedițiile lor de jaf prin Țările Române descopereau ascunzișurile băjenarilor din păduri observând zborul pe cer al găii, cunoscută de la ei de acasă, unde ier-nează, aceasta a fost numită de popor, în Evul Mediu, Pasărea turcului. Expresiile populare : *A da de Gaia*, sinonimă cu *A da de Dracu, sau Zezi*

că te ia Gaia, sperietoare pentru copiii neascultători, sunt cunoscute astăzi în toate zonele etnografice românești.

MAMA PĂMĂNTULUI, ultimele spice lăsate intenționat nesecerate pentru a se adăposti în ele spiritul grâului din fața uneltelor *Mortii, seceră și coasa, pentru a rodi în anul viitor (Valea Nistrului: Soroca).

MAMA SECETEI, divinitate pluviometrică invocată să lege ploile, substituită de o păpușă confecționată din lut, cărpe, paie sau crenguțe de lemn îmbrăcată cu hăinuțe din cărpe, sinonimă cu *Caloian, Seceta, *Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântiile.

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

MAMARCA, duh necurat, mamă a *Dracilor și soție a lui *Scaraoschi, identificată cu zeul siri- enilor antici Mamona. **M.**, care se poate metamorfoza în vietuitoare (*Liliacul) sau plante (măceșul sau trandafirul sălbatec), este invocată în unele descântece de alungare a bolilor (Teleorman). Într-o legendă apocrifă ea ar fi fost înfrântă de arhanghelul Mihail într-o luptă cosmică și apoi legată în lad, în fața tronului lui Scaraoschi. După ce va fi eliberată de Scaraoschi, **M.** va naște Antihristul și, împreună cu el, va participa la distrugerea lumii.

Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Editura Casa Școalelor, București, 1944.

MAMARUȚĂ, reprezentare pluviometrică sinonimă cu Băbăruță, *Paparudă și zeii indieni Marut. **M.** este invocată de o ceată sacră, pe timp de secetă, să aducă ploaia: *Mămăruță, Ruță, / Dă, Doamne, ploaia. / Ploaia curată, / Fără nici-o piatră. / Unde-i da cu sapa, / Să se umple groapa; / Unde-i da cu plugu, / Să meargă ca vântu ...*(Cociuba Mare, jud. Bihor).

Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; Dumezil Georges, *Zeii suverani ai indo-europenilor*, Univers Enciclopedic, București, 1997.

MAMONA, duh necurat, căpetenie a *Dracilor și *Strigoilor, stăpână a întunericului ladului,

identificată cu zeul sirian al belșugului Mamona. **M.**, sinonim în *Panteonul românesc cu Mamarniță, Marmaroc și Mamulan, este amintit în predica lui Iisus în care precizează că *nu puteți sluji lui Dumnezeu și Mamona* (Matei, 6, 24; Luca 16, 13).

Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

MARCUL BOILOR, patron al vitelor mari, în special al boilor, prăznuit în ziua de 25 aprilie. La **M. B.**, principalele animale de muncă în satul vechi românesc, boii, erau lăsați să pască pe unde și cât doreau, nu erau legați și, mai ales, nu se înjugau la căruță sau la plug (Banat, Bucovina).

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, București, 1901.

MARINA, divinitate a *Calendarului popular, protectoare a sufletelor copiilor morți care a preluat din Calendarul ortodox numele și data de celebrare ale Sf. Mare Mucenite Marina (17 iulie). În ziua de **M.** mamele împărteau mătură confecționate din tufe de *Pelin verde, însoțite de câte un pui de găină, porumb fiert și flori, împleteau cercuri din tulpinile de pelin prin care treceau copiii. Cu măturile păstrate la cosroaba sau în podul locuinței se măturau casele și curțile (Oltenia, Muntenia).

Mangiuca Simion, *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

MARTA, reprezentare mitică la vârsta senectutii, care moare și renaște în preajma echinocțiului de primăvară. **M.** a preluat numele planetei Marte și data de celebrare a *Babei Dochia

MARTIE, prima lună a Calendarului roman cu început de an la 1 martie și a treia în Calendarul iulian și gregorian cu început de an la 1 ianuarie, dedicată lui Marte, zeu al războiului. Denumirile zonale ale lunii păstrează, de obicei, rădăcina cuvântului originar (Mart, Mărțișor, Mărtiu) sau indică trezirea la viață a naturii inconjurătoare și incolțirea seminței semănate

(Germinar, Germinariu). În luna **M.** se începea aratul și semănatul, se curățau livezile și grădinile, se scoteau stupii de la iernat și se *retezau* fagurii etc. Sărbătorile cu dată fixă (*Dochia, *Măcinicia sau *Sfinții, *Alexi sau *Ziua Șarpelui, *Blagoveștenia sau *Ziua Cucului etc.) și cu dată mobilă cuprind obiceiuri, acte rituale și practici magice de mare vechime și frumusețe.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

MARTINI DE IARNĂ, divinități preistorice, patroni ai *Urșilor, prăznuiți la începutul lunii februarie (1–3 februarie) pentru protecția viteilor de fiarele pădurii. Cel mai puternic și mai periculos dintre ei, *Martinul cel Mare, este sărbătorit în ziua de 2 februarie, numită și *Moș Martin sau Ziua Ursului. *Martinii de Toamnă și **M.-i de I.** sunt la egală distanță (40 de zile) depărtați de sărbătoarea centrală a *Calendarului popular, Crăciunul (Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

MARTINUL CEL MARE, patron al Martinilor de Iarnă prăznuit în ziua de 2 februarie sau *Ziua Ursului. În mediile pastorale se evită, în această zi, pronunțarea cuvântului urs sau, dacă este necesar să fie invocat, i se spune, cu respect: *Ăl Bătrân, Moș, Moș Martin*. În Țara Hațegului și Platforma Luncani Ziua Ursului era nelucrătoare iar în calea de trecere a urșilor se lăsa o pulpă de vițel.

Apolzan Lucia, *Carpații — tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiene, București, 1988; Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

MARȚAFOI, poreclă a bărbatului îmbrăcat domnește și cu maniere străine locului său de

origine, adaptare lingvistică a reprezentării mitice *Marti-Seara sau *Marțolea, sinonim cu bonjurist (Muntenia).

MARȚI, personificare a zilei a doua din săptămână patronată de ciudate reprezentări mitice feminine, *Marțolea și *Marti-Seara, dedicată de romani zeului Mars și planetei Marte și de români sufletelor care se vor naște (*Preexistenței). Oamenii, influențați de mitul biblic al creației paterne, credeau că în ziua de **M.** s-ar fi urzit lumea și pământul (Moldova centrală, Gorj, Hunedoara), s-ar fi născut Iisus **M.**, este un timp malefic, o zi rea (Muntenia, Oltenia, Moldova de sud), fără noroc (Moldova centrală), cu trei ceasuri rele, aducătoare de nenorociri (Oltenia, Muntenia, Moldova), neprielnică începerii activităților economice importante (aratul, semănatul, construirea casei sau fântânii etc.). Sunt interzise nunțile, logodnele, mersul în pețit. Sâmbăta și **M.** deși sunt surori cu celelalte zile ale săptămânii, nu sunt considerate sfinte. În calendarul popular mai multe zile de **M.** au statut de sărbători: *Mătcălaul, ***M.** Ciocului, **M.** Vaselor, **M.** Ciorilor, **M.** Dracului, **M.** Strâmbă, **M.** Trăsnetului, *Paparuda, **M.** Testelor. După Paști și, uneori, după Rusalii, urmau cicluri de trei sau șase zile de **M.** oprite pentru unele activități economice, dar favorabile pentru altele.

Cosbuc George, *Elementele literaturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlăa Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

MARȚI OPRITE, personificări malefice ale zilelor de marți din săptămânile care urmează după Paște. Ele formează cicluri de trei zile (Vâlcea, Argeș, Buzău, Olt, Teleorman, Constanța), de șase (unele sate din Dobrogea) și de nouă (nord-estul Munteniei, centrul și nordul Moldovei). **M.-le O.** se prăznuiuau prin diferite interdicții de muncă pentru sănătatea oamenilor, prosperitatea turmelor de vite, ferirea semănturilor, viilor și livezilor de furtuni, brume, grindină și înghețuri târzii.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

MARTI-SEARA, personificare malefică masculină sau feminină a zilei de *Marți, sinonimă cu *Marțolea. **M.-S.** pedepsește fetele și femeile tinere care torc în ziua de marți. Ca reprezentare mitică masculină are înfățișare ciudată: chip de țap lănos cu cap și glas de om, coarne scurte și groase pe creștet, copite de cal la picioare. El se poate metamorfoza, până la cântatul cocoșilor, în orice animal sau pasăre dorește, iar în noaptea de 1 martie lasă câte o monedă de argint fetelor care le găesc cu *Mărțișor la gât sau la mână. De cele mai multe ori ia chip de fecior voinic și foarte frumos care se arată fetelor și nevestelor surprinse că torc, spală cămăși sau coc pâinea marți seara. Din acel moment fata va fi vizitată în vis, noapte de noapte, o va săruta, drăgosti și dezmierda, o va gădila până va muri de răs. Această fată se căsătorește cu greu iar după moarte va fi vizitată și drăgostită și acolo de **M.-S.** Femeia despre care se credea că a fost drăgostită în viață de **M.-S.** (cea care se îngălbenește, slăbește, se subțiază, se usucă) era înhumată cu fața în jos. Când vine sau pleacă la curțile (pala-tele) lui, care s-ar afla în munții îndepărtați ai Macaveiului, cântă a jale (Bucovina, Moldova). Pe firul tors în seara zilei de marți s-ar cățăra *Vârcolacii de pe Pământ la *Lună, ca s-o sfâșie în timpul eclipselor (Maramures).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Editie îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

MARȚOLEA, personificare malefică a zilei de marți, sinonimă cu *Marți-Seara. În ipostază feminină **M.** este o bătrână *cu putere diavolească*, o *femeie-strigoi* cu locuința în păduri, codrii pustii și în văzduhuri. Umblă prin sate marți spre miercuri, din care cauză se numește, uneori, Sf. Miercuri, pentru a surprinde femeile lucrând. Dacă nu găsește ușa deschisă, intră în casă folosindu-se de diferite șiretlicuri. Prin contaminare cu *Jomărița, folosește diferite metode de tortură pentru pedepsirea femeilor. Este atestată sub denumirea de **M.** sau Marți-Seara în Transilvania și Banat. Apare, sporadic, și în Muntenia (Muscel, Argeș, Dâmbovița, Ialomița, Brăila), în Dobrogea (Constanța) și Moldova (Neamț, Tecuci, Covurlui, Botoșani), dar numai

în zonele de contact cu Transilvania și de-a lungul unor vechi drumuri pastorale frecventate de oierii ardeleni. În ipostază de bărbat, **M.** apare în Bucovina, Moldova.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916.

MASA TĂCERII, altar cioplit în piatră dedicat de Brâncuși zeitelor destinului. Pe teritoriul României masa rotundă a fost atestată ca altar, sub forma unei minuscule piese din lut ars la stațiunea arheologică de la Căscioarele (jud. Giurgiu) încă din milen. IV î.Hr. Este greu de presupus că acei oameni se strângeau cu șase mii de ani în urmă în jurul mesei, o dată sau de două ori pe zi, ca să mănânce. Atunci și acolo, masa era un obiect de cult, un altar pe care se depuneau jertfe sau pe care se săvârșeau sacrificii pentru zeii adorați, pentru sufletele moșilor sau strămoșilor. Printr-un îndelungat proces de desacralizare masa-altar și unele obiecte de cult domestic au devenit piese profane (unelte, mobilier, podoabe, instrumente de uz casnic). Masa-altar a fost păstrată la loc de cinste și de creștini; spațiul din interiorul bisericii, din spatele iconostasului, în care se află Sfânta Masă sau Pristolul, se numește Altar. Etnografii întâlnesc și astăzi pe teren, în apropierea bisericilor, mănăstirilor și schiturilor, în cimitire mese de piatră, de multe ori rotunde, construite sub cerul liber, ca în vremurile preistorice, pe care se depun ofrande pentru sufletul morților la anumite date calendaristice (*Rusalii, *Paște, *Crăciun, *Măcinici, la hramuri sau cu alte prilejuri). Până în vremurile recente masa cotidiană și timpul petrecut în jurul mesei erau locuri sacre: acolo copiii nu aveau voie să vorbească, pâinea era așezată pe masă și tăiată într-un anumit fel, primul dumatic de pâine era aruncat sub masă, pentru a sătura și sufletele morților, mesenii începeau și încheiau masa cu semnul crucii etc. Cu atât mai mult mesele ceremoniale la marile sărbători calendaristice (*Crăciun, *Paște) și familiale (Masa mare la nuntă, Masa Ursitoarelor la naștere, Masa de pomană la înmormântare) deveneau altare. Mesele complexului de la Târgu Jiu poartă simbolurile preistorice ale altarelor pe care se efectuau sa-

crificii sângeroase la nașterea, căsătoria și moartea oamenilor. În jurul mesei Brâncuși a rânduit 12 scaune simbolice, la distanță egală unul de altul. Denumirea de scaun este o tehnică magică de a ascunde sacral în spatele profanului; ele sunt clepsidre, câte una pentru fiecare constelație zodiacală care împart **M. T.**, precum cadranul solar de la Grădiștea Muncelului, în 12 sectoare, zodii de 60 de grade, vizitate anual de sistemul solar, inclusiv de planeta Pământ. Scaune în fața altarului nu au ce căuta; în fața altarului oamenii se reculeg în picioare, în genunchi sau îl ocolesc ritual, nu stau pe scaune. **M. T.** trebuie însă corelată cu Masa Altarului din biserică cu hramul Sf. Nicolae, inclusă, intenționat de artist în axul veacului de om, în apropierea Porții Sărutului, și chiar cu Masa de Pomenire concepută de Brâncuși și amplasată după moartea artistului la piciorul Coloanei Infinite.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Rohde Erwin, *Psychè*, Editura Meridiane, București, 1985.

MĂCINICI (MUCENICI): 1. Spirite ale moșilor și strămoșilor în *Calendarul Popular care au preluat numele și data de celebrare ale celor 40 de Sfinți Mucenici (9 martie) din Calendarul bisericesc, jertfiți pentru credința lor în cetatea Sevastiei. Jertfele și sacrificiile umane săvârșite în vremurile preistorice în ziua *Anului Nou agrar sunt amintite astăzi de figurinele antropomorfe din aluat fiert sau copt în ziua de *Măcinici și mâncate sacramental; 2. Figurile antropomorfe modelate din aluat, unse cu miere și nucă, mâncate sacramental la început de An Agrar, sinonime cu *Bradoș, *Sfinți; 3. Aluat modelat în formă de opt (8) sau cerc, fiert în apă îndulcită cu miere și cu adaos de miez de nucă în ziua de **M.** Forma cifrei opt, reprezentare plastică a zeului antropomorf și a colăceilor, reprezentare a zeiței geomorfe, sunt supraviețuiri ale jertfelor umane care marcau, prin substituție, moartea și renașterea zeului adorat la Anul Nou Agrar. Ca aliment ritual, **M.**, sinonimi cu Bradoșii și Sfinții, se împart și sunt mâncați în fiecare an în ziua de 9 martie (Muntenia, Moldova, Bucovina, Basarabia, Banat).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etno-*

grafic. Păresimile, Institutul de Arte Grafice, București, 1899.

MĂR DE NUNȚĂ, simbol al feminității care, împreună cu *Bradul de nuntă, formează un cuplu divin, model exemplar pentru mire și mireasă, sinonim cu *Cununa miresei, *Colacul miresei, talerul miresei. **M.-ul**, pom sacru al paleocultivatorilor, poate apare în ceremonialul nupțial în diferite ipostaze: pom (arbore), poamă (fruct), floare, creangă. El este idealul de frumusețe feminină și termen de comparație pentru fata de măritat care are *obrajii și sâni ca merele, fața dalbă ca florile de măr* etc. **M.-ul** a căpătat de-a lungul timpului și un înțeles peiorativ; expresia *Ce poamă ești!* se adresează, de obicei, persoanei feminine căreia îi place peste măsură dragostea.

MĂRȚIȘOR, calendar simbolic reprezentat de un șnur bicolor, care adună zilele, săptămânile și lunile unui an în două anotimpuri, iarna și vara, făcut cadou la 1 martie, ziua *Dochiei, străvechi început de *An Agrar. **M.-ul**, generat astăzi la sate și orașe, este confecționat din două fire colorate alb și roșu, de care se prinde un obiect artizanal, pentru a fi dăruit fetelor și femeilor care îl poartă agățat în piept una sau mai multe zile. La sfârșitul secolului al XIX-lea **M.-ul** era primit de copii, fete și băieți, fără deosebire, de la părinți în dimineața zilei de 1 martie, înainte de răsăritul soarelui. **M.-ul**, de care se agăța o monedă metalică de argint și, uneori, de aur, se purta legat la mână, uneori prins în piept sau la gât. El era scos, în raport de zona etnografică, la o anumită sărbătoare a primăverii (*Măcinici, *Florii, Păste, *Arminden) sau la înflorirea unor arbusti și pomi fructiferi (măceș, porumbar, trandafir, păducel, vișin, zarzăr, cireș etc.) și agățat pe ramurile înflorite. Se credea că purtătorii **M.-lui** nu vor fi părliti de Soare pe timpul verii, că vor fi sănătoși și frumoși ca florile, plăcuți și dragăstoși, bogați și norocoși, feriti de boli și de deochi. După unele informații **M.-ul** se confecționa din două fire răsucite de lână colorată, albă și neagră sau albă și albastră, și făcut cadou în ziua din luna martie, când apărea pe cer *Luna Nouă. Aromânii puneau **M.-ul** în ajunul zilei de 1 martie, în seara zilei de 28 sau 29 februarie. După unele tradiții, firul **M.-ul**, funie de 365 sau 366 de zile, ar fi tors de Baba Dochia în timp ce urca cu oile

la munte. Asemănător *Ursitoarelor care torc firul vieții copilului la naștere, Dochia toarce firul primăvara, la nașterea anului agrar. De la români și aromâni obiceiul a fost preluat și de alte popoare din centrul și sud-estul Europei.

Cosbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Fochi A., *Datini și resuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1899; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

MĂTĂHULA, zeiță pluviometrică invocată de ceata feminină pentru a dezlega ploile în zilele caniculare ale verii, identificată cu zeul indian Rudra, sinonimă cu *Paparuda, *Păpălugă, *Băbăruța, *Dodoloaia, *Dodoluța (local, în Transilvania).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

MĂTCUȚATUL FETELOR, legământ juvenil încheiat până la moarte între fete, pe criteriile de prietenie și afinitate sufletească în ziua de *Mătcălău, sinonim cu *Însurățitul și Înfărțățitul, *Datul de-a Verii și Verișoarele, Însoțirea. Ceremonia se desfășoară în casă, în jurul unei mese, sau în grădină, în jurul unui pom fructifer, de obicei un măr înflorit. În cazul în care legământul se face în casă, acesta se compune din următoarele secvențe: înțelegerea între fetele care doresc să se prindă măcuțe sau Surate, prepararea unei turte din făină de grâu de către o femeie iertată sau o fată curată; alegerea unei gazde care oficiază și legământul; așezarea fetelor în jurul mesei împodobite cu turta coaptă și presărată cu sare; decuparea unei cruci din turta coaptă și înmuierea ei cu atâtea picături de vin câte fete se prind măcuțe sau surate; tăierea și împărțirea crucii înmuiate în vin cu un ban de argint, în atâtea bucăți, câte fete se prind surate; mestecarea și înghițirea turtei sacre primită

după tăierea ei cu moneda de argint; invocarea solemnă, în cor, a zeului: *Mătcălău, Mătcălău! / Roagă-te lui Dumnezeu / Să ne ferească de rău / Că și noi cât vom trăi / În tot anul te-om cinsti / Te-om cinsti cu chiți de flor / L-aste mândre sărbători! / Te-om cinsti și pomeni / Cum Măcuțe ne-om numi / Până-n lume vom trăi!* **M. F.** se încheie, după îmbrățișarea și sărutarea Suratelor, cu un ospăț la care participă părinții și rudele apropiate. Banul de argint este tăiat în atâtea bucăți câte fete s-au legat măcuțe. Bucata primită de o surată este păstrată cu mare grijă întrucât la înmormântare i se pune în sân pentru a fi recunoscută de celelalte surate în *Lumea de dincolo. În timpul vieții suratele se vizitează, an de an, la Mătcălău, cu care prilej își aduc daruri și buchete de măcuțe (flori de primăvară). Local, în ziua de Mătcălău, se infărțăteau, după un scenariu asemănător, și feciorii (Banat).

Iana A., *Din credințele poporului român din Maidan de lângă Oravița*, în Fam., anul XXVI, 1890; Manguia S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881.

MĂTRĂGUNA (IARBA LUPULUI) (*Atropa belladonna L.*), personificare a unei plante miraculoase din familia *Solanaceae*, utilizată din Antichitate până astăzi de medicina empirică și în practicile magice, sinonimă cu Cireașa Lupului (Brașov), Iarba Pădurii (Transilvania), Marea Doamnă, Floarea Pădurii (Gorj), Împărăteasa, Împărăteasa Ierburilor etc. Este o specie otrăvitoare care crește prin pădurile umbroase din zona de munte, cu flori brun-violete și fructe negru-vineteii, specifică biotopului forestier. În Țara Oltului planta se numește Iarba Codrului și desemnează două specii înrudite: **M.** și **Soldina* (*Scopolia carniolica*). **M.** este o plantă cu funcție bivalentă; poate fi invocată pentru dragoste, căsătorie, să aducă bogăție și fericire sau, dimpotrivă, să despărță dragostele, să semene ură, dușmănie, sărăcie, moarte. Deși se considera că este păcat s-o folosești pentru împlinirea unor dorințe, motiv pentru care se tămăia locul de unde se recolta, i se depuneau acolo ofrande, i se înălțau rugi etc., se recurgea frecvent la puterea ei, mai ales fetele nemăritate și nebăgate în seamă de feciori. Adesea, **M.** era adusă din pădure, din incinta sa numită, local, *Grădina Dânselor*, și se cultiva pentru prosperitatea gospodăriei.

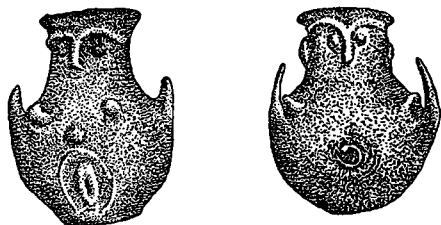
Cutul **M.-ei**, impresionant prin varietatea și vechimea actelor rituale și practicilor magice, se desfășoară în trei timpi rituali: descoperirea și menirea plantei (i se spune cui îi va fi de folos), scoaterea și aducerea ei acasă și aici, de la caz la caz, prepararea leacului, plantarea sau păstrarea pentru a fi folosită la momentul oportun. Femeia descântătoare, în deplină curățenie trupească și sufletească merge în pădure, departe de sat, acolo unde nu se aud cocoșii cântând și pisicile mieunând, pentru descoperirea și însemnarea **M.-ei**. Conform credințelor, planta fixată de vrăjitoare cu privirea și însemnată cu fir, știind că va fi scoasă, s-ar întrista, *i se ble-goseșc frunzele*. Se așteaptă ziua, de obicei într-o marți, când descântătoarea singură sau însoțită de fetele nemăritate, nevestele lipsite de dragostea bărbaților etc. merg pe tăcute și nemâncate, înainte de ivirea zorilor, la **M.** cu care s-a vorbit anterior. O salută cu respect, — *Bună dimineata Doamnă Mare!*, se dezbracă, se despletesc, fac mătăanii, o ocolesc etc. Cuplurile feminine se îmbrățișează, se mângâie, mimează actul sexual în timp ce descântătoarea o roagă cu blândete: *Mătrăgună, Doamnă bună, / Nu te iau de bolunzit, / Ci te iau de îndrăgostit; / Nu te iau să bolunzești, / Ci te iau să îndrăgești!* Altul era descântecul pentru fetele ne jucate de feciori în vederea căsătoriei *Hop, hop, hop, / Cu mine în joc / Mătrăgună, Doamnă bună!*; pentru grăbirea măritişului *Mătrăgună, Doamnă bună, / Mărită-mă în astă lună. / De nu-n asta, -n hailaltă / Să nu fiu nemăritată!*; pentru învrăjpire *Eu te iau, / Pe ce te iau? / Pe urât, / Nu pe plăcut, / Nici pe văzut...* etc. Când i se solicita să căsătorească tinerii, participantele simulau veselia și buna dispoziție, când era luată pentru vrăji de urât și despărțit, se simula supărarea și cearta. Se scotea cu grijă pentru a nu-i lăsa vre-o rădăcină în pământ și se răsplătea locul cu pâine, sare și, de la zonă la zonă, cu un ban de argint, miere, vin etc. După scoaterea **M.-ei** și așezarea ei pe pământ, cu vârful (capul) la răsărit, ca un mort, urmează ospățul funerar, cu alimente și băutură aduse de acasă. Întoarcerea în sat se face cu aceeași discreție cu care s-a plecat: nu se privește înapoi, nu se spun lucruri urâte, se evită întâlnirea cu alte persoane. Acasă se pregăteau din frunzele, tulpina sau rădăcinile ei leacuri pentru reumatism, umflături, friguri, tuse, se planta în grădină, la un loc curat, se păstra ca

ceva sacru, la loc de cinste, de obicei la icoană. Puterea miraculoasă a **M.-ei** este cunoscută în toate zonele etnografice românești.

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

MĂNECĂTOARE: 1. Divinitate feminină a *Panteonului românesc, soră cu *Sângiorzul, celebrată la *Sângiorzul Vacilor (22 aprilie). **M.** este invocată de descântătoare în vrăjile de dragoste și la furarea manei vitelor (Muscel); 2. Ramură verde, substitut al zeului vegetației și apărător al holdelor și vitelor domestice (Teleorman, Muscel, Dâmbovița); 3. Sărbătoare nocturnă (22/23 aprilie) care precede Sângiorzul, străvechi început de *An Nou Pastoral. În noaptea de **M.** vitele pasc libere, fără nici o opreliște, prin holde și livezi, vrăjitoarele fură mana laptelui și rodul grăului, iar bărbații pun la stălpul porților și ușilor (casă, grajd, târlă, cotet, fântână) *Ramura Verde; 4. Farmece cu care vrăjitoarele luau sporul vitelor cu lapte și rodul holdelor de grâu în noaptea de **M.**, uneori la Sângiorzul Vacilor. Vrăjitoarea, de obicei dezbrăcată și cu părul despletit, trage prin roua semănăturilor și pășunilor o năframă legată de picior, taie cu seceră mănunchiuri de grâu verde, îngroapă în calea vacilor cu lapte droburi vrăjite de sare, pronunță diferite formule magice etc. Credința că mana (sporul sau rodul) vitelor și holdelor poate fi furată prin practici magice de vrăjitoare numite, zonal, moroaie sau strigoaie, în noaptea și dimineața zilei de Sângiorz este atestată la românii de pretutindeni și supraviețuiește, local, în regiunile carpatice și subcarpatice.

MESAGERI FUNEȘTI, soli prevestitori ai *Morții reprezentați de animale domestice (*Căine, *Bou, *Cal) și sălbatice (*Lup, *Urs), de păsările de pradă (Cucuvea, *Bufniță) și de curte (*Găină), de *Șarpe. Ele transmit mesajul funest prin cântec: căinele și lupul urlă, găina cântă co-coșește, cucuveaua, bufnița cântă. Păsările cerului, în special cele prădătoare (bufnița, cucuveaua, ciuful, huhurezul) anunțau, prin schimbarea comportamentului obișnuit (ciocăneau pereții,



Urnă de înmormântare. Zeița Pasăre cu chip de bufniță cu evidențierea organului regenerării (aprox. 3000-2500 î.Hr.)

se izbeau de ferestrele casei sau de ușa de la intrarea în casă, cântau aproape de casă etc.) decesul iminent al omului. Cucuveaua, unul dintre cei mai cunoscuți **M. al F.**, fără a fi certată pentru vestea adusă, este sfătuită să meargă de la casele cu oameni tineri la casele cu oameni bătrâni: *Să arunci după ea cu ceapă și mămăliguță și s-o hâsuiesti, să-i zici: — Du-te, mamă, la ai bătrâni, pe la noi să nu mai vi! Dar să n-o ocărăști, că mori!*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

MIERCURI, personificare feminină a celei de a treia a zi săptămânii dedicată de romani zeului și planetei Mercur. În *Calendarul popular este o sfântă mai puțin importantă ca duminica și vinerea, dar mai însemnată decât lumea, martea, joia și sâmbăta. În credințele și folclorul românesc este înfățișată ca o sfântă bătrână (Neamt), slabă și necăjită (Iași), îmbrăcată în alb (Vaslui) sau, dimpotrivă, dezbrăcată și despletită (Suceava). Locuința ei s-ar afla în cer (Fălciu), în pustiu (Tecuci), în păduri (Botoșani, Vaslui), în chilii (Tutova, Botoșani) sau în palate mari (Neamt). **M.** poartă de grijă animalelor sălbatice, le apără și le ajută să-și procure hrana. Când apare în visul bolnavilor le tămăduiește suferințele (Vaslui). Animalele născute în ziua de miercuri se numesc Miercan, Miercana. În ziua de Sf. Miercuri nu se făceau nunți, nu se mergea în pețit, erau interzise petrecerile și distracțiile. Era, în schimb, un timp favorabil pentru descânțece.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

MIEZILĂ (MIAZĂ-NOAPTE), personificare a timpului nocturn cuprins între primul și al doilea cântat al cocoșilor, frate cu *Murgilă și *Zorilă cu care împarte noaptea în trei conace egale. În unele descânțece **M.** și frații lui sunt copii *Mumei Pădurii: *U! Muma Pădurii! / Ai șapte feciori / Și șapte nurori, / Ceartă-i, ceartă-ți-le, / Să nu mai cerceteze, / Să nu mai infricoșeze, / Pe N. să-i înfricoșeze! / Ceartă-ți pe Murgilă, / Ceartă-ți pe Zorilă / Și pe Deserelu / Și pe Miază-noapte ...* ca astru, poate fi văzut pe cer strălucind la miezul nopții (*Lucefărul de Miază-Noapte). Ca reprezentare silvestră, fiu sau fiică a Mumei Pădurii, sperie, lovește și omoară oamenii pe timpul nopții, le apare în față ca o claie de fân (Maramureș, Bistrița-Năsăud, Dâmbovița).

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Marian Sim Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

MILUITE, nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine care apar în nopțile de vară, sinonime cu Cele Sfinte, Dănselle, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărăteșele Văzduhului, *Măiestrele, Puternicele, *Rusaliile, *Șoimanele, *Ursoacele, *Vântoasele, Zănele. Sub acest nume sunt atestate în Banat (Caraș-Severin).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

MIMETISM ANTROPIC (ETNIC), reacții și reflexe de apărare genotipale câștigate de o comunitate umană prin expunerea îndelungată la agresiuni și adversități repetate ale istoriei. **M. A.** se declanșează spontan, ori de câte ori apar cauzele care l-au generat, și are diferite forme de manifestare: mimarea morții (fugă, ascundere, autoizolare), acceptarea unui trai modest, de subzistență, travestirea și expunerea feței neplăcute, neinteresante, neagreate, respingătoare pentru adversarul sau presupusul adversar și altele. Înșușirea plantelor și animalelor de a

mima fizic culoarea, forma, dimensiunea, glasul, mirosul și comportamentul altor vietăți pentru a le deveni atrăgătoare sau respingătoare în lupta necruțătoare de supraviețuire, numită de biologi mimetism, au dobândit-o, în forme specifice, și oamenii care continuă să facă urât când se ceartă, *li se face părul măciucă* când se sperie sau le iese un lup în cale etc. Dar, ei au dobândit reacții de adaptare nu numai la adversitățile naturale, ci și la cele social-istorice. Comunitățile preistorice sedentarizate încă din neolitic în teritorii geografice cu condiții deosebite pentru supraviețuire, cazul ținutului carpato-danubiano-pontic (bazin inferior al unui mare fluviu, Dunărea, care se varsă în mare prin deltă, soluri foarte fertile, numeroase adăposturi naturale, reprezentate de cuiburile de depresiune ale Carpaților, păduri, bălțile și delta Dunării, resursele de sare fără de care animalele, inclusiv omul nu se pot reproduce etc.), au fost condamnate la ostilități și adversități generalizate, greu de imaginat, din partea celor mai puțin blagosloviți de Dumnezeu cu daruri naturale. În lupta de supraviețuire, locuitorii Primei Europe, a cărei preistorie începe la Schela Cladovei, pe malul românesc al Dunării, au avut de ales una sau mai multe soluții posibile: capitularea fără rezistență, după socoteala lașului, *capul ce se pleacă, sabia nu-l taie*; apărarea prin lupta dusă *pe viață și pe moarte*, pe o singură alternativă *ori / ori*; căutarea unor soluții diplomatice (înțelegeri, tribut, compromis, împăcare); vegherea intențiilor dușmănoase și pregătirea pentru confruntarea finală, când victoria era previzibilă; evitarea pierderilor inutile prin retragerea pe poziții greu accesibile, în așteptarea vremurilor favorabile. Excluzând soluțiile extreme, acceptarea înfrângerii fără luptă sau, dimpotrivă, lupta fără nici un sorț de izbândă, care s-au soldat cu ieșirea din istorie a multor comunități umane de pe Mapamond, locuitorii bazinului inferior al Dunării au ales celelalte forme de rezistență care să le asigure o supraviețuire îndelungată: împăcarea, uneori pasageră, conform zicalei *Fă-te frate cu dracul până treci lacul*, compromisul, tributul vremelnic, autoizolarea și acceptarea cu bună știință a traiului modest. Este recunoscut rolul *satului-bordei*, folosit ca adăpost strategic până în secolul 19, în care nu numai locuințele, ci și bisericile, morile, grajdurile pentru animale, cârciumile și hanurile se construiau sub pământ, apoi rolul de apărare defensivă al pă-

durii, munților, deltei și bălților Dunării. Îndelung exersate de-a lungul secolelor și mileniiilor, aceste soluții de salvare au devenit automatisme, comportamente innăscute, care pot fi numite, în relație cu mimetismul din biologie, **M. A.** Acesta nu este o imitație, soluție facilă a popoarelor care renunță la creativitatea lor istorică pentru a trăi din originalitatea altora, ci o formă de supraviețuire și de păstrare a identității (biologice, teritoriale, etnice) în vremuri grele, de restriște. Numeroase exemple de manifestare a **M.-lui A.** le oferă documentele medievale și înformațiile etnografice: lupta de apărare urmată de împăcare, compromis, tribut; fuga pe loc (retragerea) în adăpostul naturii (codrul, muntele și grottele carpatice, bălțile și Delta Dunării), sau în adăposturile amenajate sub pământ, bordeiele. **M. A.** a lăsat urme profunde în comportamentul și psihologia românilor. Comportamentul țaranului român la cumpăna mileniiilor caracterizat prin neîncredere, suspiciune, răbdare, aparent nepăsători, fără revolte sau răscoale la nedreptățile care li s-au făcut, acceptarea traiului modest, până la înhămarea măgarilor și înjugarea vacilor la plug, ca în Evul Mediu, sunt reacții ale **M.-lui A.** Aceste moșteniri ancestrale le vor ridica, firește, probleme de adaptare la politica de mondializare și globalizare. Ei nu pot fi condamnați fără rezerve; acest comportament, indiferent cum este judecat astăzi de contemporani, le-a asigurat supraviețuirea multi-milenară.

MINA, reprezentare binevoitoare a *Calendarului popular, doveditoare a răufăcătorilor, care a preluat din Calendarul ortodox numele și data de prăznuire ale Sf. Mucenic Mina (11 noiembrie). Dintre practicile magice efectuate între Mina și *Crăciun (11 noiembrie — 25 decembrie) pentru aflarea hoților, ucigașilor și făcătorilor de rele, cea mai obișnuită era aprinderea lumânărilor, intenționat greșit, la capetele care se lipesc de sfeșnic. Procedând astfel, se credea că pot schimba gândurile rele ale dușmanilor, că întorc afecțiunea flăcăilor doriți de fete. Aceasta este perioada cea mai favorabilă când se plătesc sârindare și acatiste pentru măritis, pentru împlinirea blestemelor și aflarea unor taine.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

MIOI, personificare meteorologică care a luat numele Sf. Miei. Perioada de 15 zile cuprinsă între 29 septembrie și 14 octombrie, între **M.** și *Vinerea Mare (Stilul vechi), când se înregistrează, la latitudinea geografică a României, o încălzire trecătoare a timpului, este numită Vara lui **M.** Întrucât atât la **M.**, cât și la Vinerea Mare se obișnuia să se slobozească arieții (berbecii) în turmele de oi pentru reproducere, aceste zile se numeau, local, *Nunta Oilor sau Năpustitul Berbecilor.

Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravita, 1881; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

MIREASĂ ȘI MIRE, personaje consacrate prin Colăcăria precreștină și Cununia creștină să creeze, în noaptea nunții, omul. Nunta este un amplu scenariu ritual prin care tinerii necăsătoriți părăsesc, temporar, lumea profană, pătrund în lumea divină, procrează și redevin, după nuntă, oameni obișnuiți, gospodari ai satului. Trecerea pasageră de la profan la sacru dă puțința omului să creeze el însuși omul. Fără ceremonialul nunții, procrearea, deci deschiderea unui nou ciclu vital, s-ar reduce la o împerechere obișnuită, comună tuturor viețuitoarelor bisexualuate, numită adesea în *Calendarul popular, după modelul uman, nuntă: *Nunta Oilor* (14 octombrie), ziua când oile se amestecă cu berbecii pentru reproducere, *Nunta Urzicilor*, ziua când

infloresc urzicile pentru a face sămânță și nu mai sunt bune de mâncat și altele. Înainte de a fi spectacol, nunta este temeiul vieții; ea deschide un nou ciclu vital. După modelul împerecherii cuplului divin în timpul nunții (*Bradul de nuntă cu *Mărul miresei, *Steagul de nuntă cu talerul miresei, *Bățul înflorat cu colacul miresei și altele) și după împlinirea a două importante acte de consacrare, unul creștin, *cununia* (așezarea de către preot a cununilor împărătești pe capul tinerilor) și altul precreștin, *colăcăria* (rupea colacului sau turtei de către nănașă deasupra capului miresei), mirii devin apți procreării, personaje sacre care aduc după nouă luni, pruncul. Tot ce vine în contact în timpul nunții cu **M.** și **M.**-le aduc, noroc, fertilitate, prosperitate. Nuntașii fac tot ce le este cu puțință să prindă și să guste hrana sacră, bucățile din colacul (turta) rupt deasupra capului miresei, aruncată de nănașă. Obiceiul vechi de a păstra cămașa de mire sau ia de mireasă, odăjdii care au învelit trupurile sanctificate ale mirilor, pentru a înfășa copilul la naștere sau la boală grea, de a le îmbrăca, la bătrânețe, pe patul morții și chiar obiceiul contemporan de a scrie pe talpa pantofului de mireasă numele prietenelor pentru a le grăbi căsătoria etc. au o singură decriptare: contactul hainelor de nuntă cu trupurile divine ale mirilor.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.



Bradul care îi va fi soție postumă tânărului mort înainte de căsătorie este gătit, în satul Dobrița, jud. Gorj, ca un steag de nuntă

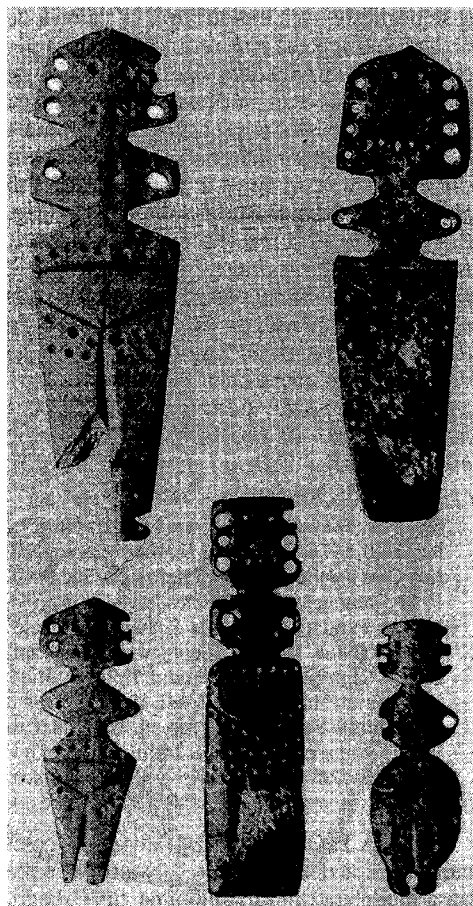
MOARA, altar preistoric format din două pietre rotunde, așezate una peste alta, pentru sacrificiul spiritului grâului. Funcția de altar a pietrelor de moară a fost intuită de Brâncuși când le-a așezat sub formă de masă în monumentul comemorativ de la Târgu Jiu. Asemănător omului, grâul are o *Existență (de la sămânța germinată la sămânța recoltată), o *Postexistență (de la sămânța recoltată la sămânța semănată) și o *Preexistență (de la sămânța semănată la sămânța germinată). Pentru a deveni pâine sau colac, alimente sacre care poartă, adesea, nume de sfinți (*Crăciun, *Arhangheli, *Sfinți, Sfințișori etc.) spiritul grâului trebuie eliberat prin spargerea (moartea) și zdrobirea violentă a seminței în particule minuscule în piua, la rășniță sau moară. Mișcarea circulară a pietrelor de moară este dedusă de tehnologi din mișcarea ritmică de du-te-vino a pisălogului în piua de pisat semințe, instalație primitivă care are ca obârșie unul din reflexele innăscute, instinctul sexual. **M.** și lacul **M.-ii**, adevărat măcel al sufletelor aflate în fașă, aveau, aproape fără excepție, semnificație malefică: acolo apăreau moroi și strigoi, acolo sau cu produse furate de acolo se prindeau fermecele și descântecele. **M.**, altarul pe care se jertfește viața în fașă a spiritului grâului, era oprită în unele sate când apărea pe cer (se năștea) *Luna Nouă și în ziua de Blagoveștenie, ziua zămislirii lui Iisus în pântecul Fecioarei Maria. Zicala românească *la rând ca la moară*, a avut, inițial, sensul de răboj, care ține evidența oamenilor la măcinat. Aceasta este auzită frecvent în zilele care preced înmormântarea unui om sub forma *ne vine rândul ca la moară*.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

MOARTEA, zeiță antropomorfă a Panteonului românesc care ia sufletul omului, sinonimă cu *Zâna Bătrână, *Sfânta Moarte, *Maica Precista. Din textele cântate la înmormântările din multe sate din Oltenia, Banat și sudul Transilvaniei, **M.** are înfățișare antropomorfă, prototip al complexului cultural indo-european, și de pasăre de pradă, specifică neoliticului Vechii Europe. Noțiunea de moarte are, în limba română, două sensuri: fenomen biologic al încetării funcțiilor vitale și personificare a divinității care ia sufletele oamenilor. Asemănător bolilor năprasnice (*Ciuma, *Holera), **M.** este de genul feminin.

Imaginea neolitică a morții, zeiță a regenerării, tămăduitoare de boală și aducătoare de odihnă, a devenit la popoarele indo-europene o reprezentare mitică înfiorătoare: neagră, urâtă, oase deșirate cu coasa la spate etc. Din motive lesne de înțeles, marea zeiță neolitică, a regenerării și morții, submina autoritatea divinităților care i-au luat locul: Zeus, Dumnezeu Tatăl și apoi Fiul lui Dumnezeu. Trupul neinsufletit, scăpat de suferințele care îi provoacă **M.**, capătă, imediat după consumarea ei, o înseninare deplină care contrastează cu momentele agoniei și chiar anterioare ei. Se vorbește, adesea, de frumu-

Figurine din os reprezentând-o pe Zeița Morții cu chip de om în care triunghiul pubian este bine marcat (cultura Gumelnița milen. 4-3 î.Hr.)



seșea mortului, de zâmbetul acestuia. În tradițiile vechi populare **M.** este mai puțin neagră decât se crede. Sentimentul de frică a fost exacerbat de religiile indo-europene, inclusiv de creștinism. Imaginea morții care se arată bolnavilor sub forma unei babe hâde și urâte, numai ciolane deșirate, cu ochii duși în fundul capului, având în mână o coasă, și pofteste omul să bea dintr-un pahar o băutură amară, apa morții, este cu totul alta decât trebuie să fi fost ea imaginată de omul neolitic și numită de arheologi *Doamna în Alb*. Din textele de *Zori nu rezultă că sufletul ar fi răpit fără știința muribundului. **M.** își anunță din timp victima prin diferiți *Mesageri funești, iar la sosire își strigă pe nume muribundul să iasă din casă. După trei sau mai multe strigăte (cântece), sufletul se desprinde de lumea de aici și se pornește, fără împotrivire, în *Lumea de dincolo. Întoarcerea este ireversibilă. Din cântecele funerare rezultă că **M.** este dezinteresată de darurile promise de muribund (plug cu patru boi, turmă de oi etc.) și insensibilă la rugămintea de a fi lăsat să-și ia rămas bun de la cei dragi. În cântecele de *Zori funcția principală a **M.**-ții antropomorfe este scoaterea sufletului din trup. Ea este hotărâtă și incoruptibilă: *Roagă-mi-te, roagă, / Măi, Mărie, dragă, / De copiii tăi / Ei să mi te plângă, / Să nu plângă tare, / Să-și aibă răbdare, / C-acu nu-i pe dare, / Că de-ar fi pe dare, / Copiii ți-ar da: / Plug cu patru boi, / Și doi voinicei, / Și-o turmă de oi / Cu ciobanu lor; / Dar nu se mai poate / Ca să te mai scape / De la neagra Moarte, / Că Moartea-i Crăiasă / Și mare mireasă, / Merge-n bălciuri mari / Și ia fete mari, /* (Runcu, jud. Gorj).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciobotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Lupulescu M., *Credințe românești*, în Șez, III, 1884; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904; București, 1976.

MOAȘA PLOII, sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege ploile, substituit de o păpușă modelată din lut, sinonimă cu *Caloian,

*Ploaia, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiana.

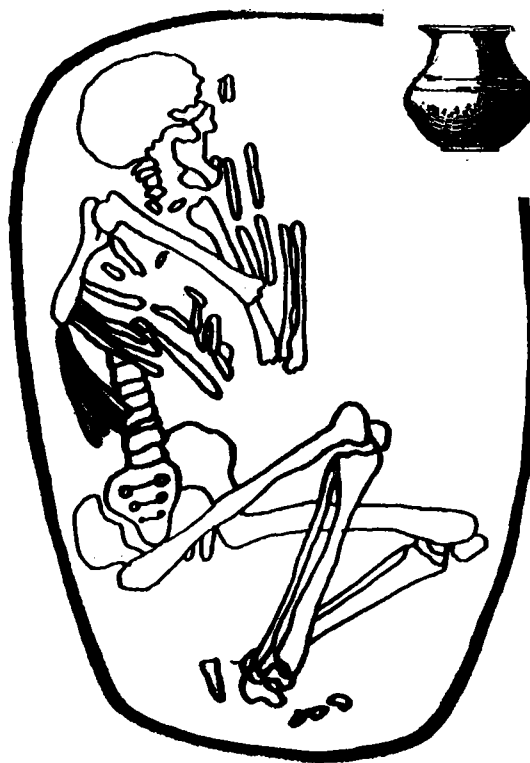
Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

MOAȘA, reprezentantă în linie paternă a spiritelor moșilor și strămoșilor care garantează trecerea individului, fără pericole deosebite, din lumea intrauterină în cea extrauterină. Medierea între lumea moșilor și strămoșilor, de unde se credea că se desprinde noul născut, și lumea în care a sosit o realiza **M.** și soțul acesteia, moșul. Ei îndeplinesc funcții ceremoniale și rituale în momentele hotărâtoare ale existenței umane: venirea sufletului din *Preexistentă (nașterea) și plecarea lui în *Postexistentă (moartea). Cuvântul **M.**, cert preroman, ...*se înrudește cu forma albaneză și face parte, probabil, din graiurile ilirico-traco-dacice, deci aparține vechiului fond autohton carpato-balcanic*. Un bogat material etnografic o atestă rudă paternă care moșeste noul născut și, uneori, în această calitate, împreună cu soțul ei, moșul, îl botează. Termenul generalizat, **M.**, are numeroase sinonime zonale și locale, precum *moșică*, **M. mare** și altele. Pentru că aducea de mâncare nepoatei și îi rezolva treburile casnice în primele trei zile după naștere, se numea, după coșul cu merinde adus lăuzei, **M. de coșarcă**. La naștere, **M.** rezolva fără greș actele sacre și profane menite să aducă pe lume noul născut, să-l integreze în familia și spița de neam paternă, să garanteze sănătatea mamei și copilului. Era o personalitate puternică, om decis și hotărât în luarea deciziilor, respectată de obște pentru calitățile înnăscute sau dobândite. Ea rezolva ceea ce rezolvă astăzi o întreagă maternitate: pregătea și ajuta femeia la naștere, moșea copilul, comunica tatălui sexul copilului, executa scaldă pruncului, sfătuia lăuza cum să-și hrănească și să-și îngrijească copilul, se îngrijea, folosind cunoștințele și practicile de medicină empirică, de sănătatea mamei și copilului. În Oltenia și Muntenia de vest, trei ani la rând, în a doua zi de *Crăciun sau de *Anul Nou, părintii merg la **M.** cu copilul pentru a-l ridica la grindă. Aceasta îi pune colac și sare pe creștetul capului, îl ridică la grindă și-i urează: *La mulți ani să trăiești, / Până-n grindă să crești!*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Șerban Doru, Șerban Valentina, *Calendarul credinței, datinilor, obiceiurilor și tradițiilor din Gorj*, Editura Ager, 2000.

MORMĂNT, adăpost *geomorf al sufletului mortului construit în pământ, precum *Bordeiul. **M.**-ul are lungimea mortului, este orientat pe direcția est-vest și are acoperiș din pământ ca o învelitoare de casă cu patru ape de scurgere. În cântecele funerare *Pământ, Pământ, Al Țărâniei* sufletul mortului este sfătuit să roage gropării să-i construiască ferestre și uși la casă: *Roagă-te la-ngropători, / Ca să-ți lase trei ferestri, Tu prin ele să privești* (Zărnești, jud. Brașov). *Sicriul este o copie din lemn a adăpostului mai mare, **M.**-ul. Ritul funerar al înmormântării și construirii unei case postume în pământ a fost generat de cultul zeiței Terra Mater sau Gaea. Prin ritul funerar al înmormântării mortul era expedit la

reședința divinității din adâncul Pământului. Săpatul acestui culcuș în sânul matern al Pământului se efectua după un ritual de construcție cu puține deosebiri de la zonă la zonă. Locul este marcat prin practici magice de întemeiere, prima brazdă de pământ se pune pe o apă curgătoare, groapa săpată era supravegheată cu grijă până la înmormântare pentru a nu fi ocupată de spirite răuvoitoare. Ca orice casă, **M.**-ul poate fi locuit sau nelocuit (cenotaf). În cazul în care omul moare departe de sat, substitutul mortului, reprezentat de un pumn de țărână adusă de pe locul morții sau de un butuc de lemn îmbrăcat în hainele celui decedat, va locui, alături de moșii și strămoșii lui, în cimitirul satului. În raport de calitățile sau de defectele avute de om în viață (hoț, criminal), de felul cum a murit, *luat* sau *chemat* de moarte, situație numită în popor *moarte bună*, sau intrat în rândul morților pe căi neobișnuite (spânzurare, sinucidere), **M.**-ul este *curat* și, ca urmare, este



Poziție ghemuită a mortului în pântecul pământului, într-un mormânt descoperit la Izvoarele, jud. Giurgiu

amplasat în cimitir, lângă moșii și strămoșii săi, sau *spurcat* și atunci este îndepărtat nu numai de morții din cimitir, ci și de cei vii; de obicei era înhumat în afara cimitirului, pe hotarul dintre două sate. În vremurile din urmă, sunt înmormântați și ei la marginea cimitirului. **M.-le** sunt considerate locuri sacre unde liniștea celor care le locuiesc nu trebuie tulburată de răufăcători. Un statut aparte îl au **M.-le** strigoilor care, dacă au fost identificate, erau stricate precum casele rămase pustii și bănuite de stafii.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999 .

MOȘ AJUN, reprezentare mitică a *Panteonului românesc, ajunsă, după 365 de zile, la vârsta senectuții și a morții, frate mai mic al lui *Crăciun, celebrat pe 24 decembrie. Conform legendelor nativității, *Maica Domnului, cuprinsă de durerile Facerii, cere adăpost lui **M. A.** Motivând că este sărac, acesta o refuză, dar o îndrumă spre fratele său mai bogat, *Moș Crăciun. În unele legende populare **M. A.** este cioban sau baci la turmele lui Crăciun.

Marian Sim. Fl., *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, București, 1904; Muslea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

MOȘ AL CODRULUI, reprezentare mitică a civilizației lemnului la vârsta senectuții stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naște, crește și trăiește în codru, sinonim cu *Păduroiu, *Tatăl Pădurii. Are aceleași trăsături fizice cu soața lui, Muma Pădurii, cu deosebirea că nu fură copii, este mai prost și mai ușor de înșelat de oameni.

Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Casa Scoalilor, București, 1944.

MOȘ ALEXĂ, reprezentare mitică în *Calendarul popular la vârsta care anunță schimbarea anotimpurilor, patron al viețuitoarelor care hibernează sub pământ, în scorburi și sub scoarta copacilor, sub pietre sau în ape, care a luat numele și data de celebrare ale Cuviosului Alexie din Calendarul ortodox, sinonim cu *Alexie, *Alexe Caldu, Alexa Boje. **M. A.**, călare pe cal, păzește *Soarele care, plictisit de unul și același

drum parcurs zilnic între răsărit și apus, încearcă să se refugieze la *Dochia sau la *Sfinți (9 martie) în tărâmurile de miazănoapte. În unele tradiții, Soarele nu poate fi întors din cale de bătrânul **M. A.**, ci de zeul tânăr cabalin *Sântoaderul cel Mare.

Mangiuca Simion, *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloric*, Institutul de Arte Grafice, București, 1903.

MOȘ MARTIN, personificare a *Ursului, important zeu al *Panteonului românesc, prăznuit la *Macavei (1 august), *Martinii de Toamnă (12-14 noiembrie), *Martinii de Iarnă (1-3 februarie), Ziua Ursului (2 februarie) și Sâmbăta Ursului (o săptămână înainte de Moșii de Florii), sinonim cu *Urs. **M. M.** ar fi fost, în vremuri imemorabile, un om obișnuit, morar sau păstor în satul său. El ar avea sentimente și preocupări umane (iubește o femeie pe care o fură și o duce la casa lui din pădure), este inteligent, își construiește adăpost pentru iarnă (bârlogul), prevestește, precum *Baba Dochia, vremea friguroasă sau călduroasă etc. Un singur lucru nu știe să facă, să aprindă focul. Este o vietate ciudată a pădurii: fată puii iarna, în timp ce alte vietăți așteaptă anotimpul călduros; dacă timpul e frumos în ziua de 2 februarie intră în adăpost, dacă este urât, își reia activitatea prin pădure; dacă găsește punte peste râu, o strică, dacă n-o găsește dărmă un copac și pune punte etc.

Coman M., *Mitologie populară românească*, I, Editura Minerva, București, 1986; Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dictionar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1987.

MOȘ NICOLAE, personificare la vârsta senectuții a timpului îmbătrânit care a preluat din Calendarul creștin numele și data de celebrare ale Sf. Nicolae (6 decembrie). Personaj real (episcop din Myra, mort probabil în anul 342), apărător al dreptei credințe în Iisus, **M. N.** are, în tradițiile românești, atribuții străine de statutul său de sfânt: apare pe un cal alb, aluzie la prima zăpadă care cade la începutul iernii, păzește *Soarele care încearcă să se strecoare pe lângă el

spre tărâmurile de miazănoapte pentru a lăsa lumea fără lumină și căldură, este iscoada lui Dumnezeu pe lângă *Drac, ajută văduvele, orfanii și fetele sărace la măritat, este stăpânul apelor și salvează de la înec corăbierii, apără soldații pe timp de război, motiv pentru care este invocat în timpul luptelor. În nopțile marilor sărbători, când se deschide cerul pentru o clipă, oamenii pot să-l vadă pe **M. N.** stând la Masa Împărătească în dreapta lui Dumnezeu. **M. N.** împarte astăzi, asemănător lui *Moș Crăciun, daruri celor mici. Mai veche este însă tradiția pedepsirii copiilor neascultători cu nuielușa lăsată în încălțările lor în noaptea de 5/6 decembrie. Ca sfânt, **M. N.** a fost mai darnic cu pedepsele decât cu recompensele. Conform tradiției creștine, el pedepsea pe cei care se abăteau de la dreapta credință lovindu-i cu nuiua peste mâini. Ziua de 6 decembrie încheie ciclul de sărbători și practici magice dedicate în special lupilor și spiritelor morților-strigoi, început la mijlocul lunii noiembrie (*Filipii de Toamnă, *Filipul cel Șchiop, *Ovidenia, Lăsatul Secului de Crăciun, *Noaptea Strigoilor și *Sântandrei) și încheiat la începutul lunii decembrie (*Zilele Bubatului, *Varvara, ***M. N.**), specific unui străvechi început de an autohton, probabil *Anul Nou dacic.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

MOȘI DE ARHANGHELI: 1. Spirite ale morților, moșilor și strămoșilor, invocate în ziua *Arhanghelilor (8 noiembrie) sau în ajunul acesteia (7 noiembrie). Se dau de pomană și se aprind lumânări în special pentru cei care au murit în împrejurări năprasnice (inghețați, înecați, trăsniți, sfâșiiați de fiarele pădurii etc.) (Moldova și Bucovina); 2. Ofrande alimentare pentru morți date în ajunul sau în ziua de *Arhangheli (8 noiembrie) (Moldova și Bucovina).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui*

N. Densușianu, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Voronca-Niculică E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

MOȘI DE IARNĂ: 1. Spirite ale morților, moșilor și strămoșilor prăznuite în sâmbăta care precede Lăsatul Secului de Brânză sau Lăsatul Secului de Carne. **M.-i de I.** împreună cu ***M.-i de Sâmedru** formează ***M.-i de I.** cei Mari de peste an. La **M.-i de I.** se impart alimente (plăcinte, produse lactate, piftii) și, uneori, vase umplute cu mâncare gătită sau cu apă (în majoritatea zonelor etnografice); 2. Denumire zonală a ***M.-lor de Sâmedru** (Banat).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

MOȘI DE SÂNTILIE, ofrandele pentru morți (fructe, covrigi, mâncare preparată) însoțite de lumânări aprinse date în ajunul sau în ziua de *Sântilie, zeu al focului și soarelui în *Panteonul românesc. În această zi sufletele morților s-ar întoarce acasă pentru a fi ospătate de cei vii. Familia care are de pomenit copiii morți cheamă acasă fetițe și băieți unde li se scutură un măr ale căror fructe nu au fost încă gustate în acel an, curăță mormintele din cimitir, împarte vase de lut pline cu mâncare sau cu apă (Moldova).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, București, 1901.

MOȘI DE SUMEDRU, practici legate de cultul morților din sâmbăta dinaintea zilei de Sâmedru, sinonimi cu **M. de Toamnă**, **M. cei Mari**. În această zi se împărțeau ofrande (grâu fiert, colaci, lapte, unt, brânză) și se invocau spiritele moșilor pentru sănătate, belșug, spor în casă: *Voi, moși strămoși, / Să-mi fiți tot voioși, / Să-mi dați spor în casă, / Mult pe masă, / Cu mult ajutor / În câmpul cu flori!*

MOȘI DE VARĂ, spirite ale morților, moșilor și strămoșilor prăznuite în sâmbăta dinaintea Rusaliilor (Moldova, Dobrogea, Muntenia,

Olenia, Banatul de est). Denumirile zonale ale **M.-lor de V.** indică fie importanța zilei (***M.-i** cei Mari), fie poziția ei în *Calendarul popular (***M.-i** Duminicii Mari, ***M.-i** Rusaliilor). Se credea că sufletele morților, după ce au părăsit mormintele la Joimari și s-au bucurat de ospitalitatea celor vii se întorc supărate, la **M.-i de V.**, la lăcașele lor subpământene. Pentru a fi îmbunate li se împart vase din lemn sau din lut, cumpărate în sudul țării de la Târgurile Moșilor, pline cu vin, apă, lapte, cu mâncare gătită, pâine, flori și lumânări aprinse. Acestea le sunt dăruite după un ritual respectat cu strictețe: pronunțarea unor formule consacrate (*— Să fie pentru mama! — Bogdaproste!*), împărțirea alimentelor și băuturilor, cu vase cu tot, înainte ca vreun membru al familiei să guste din acestea. În unele zone ale Moldovei împărțirea vaselor se continua în prima și a doua zi de Rusalii. La **M.-i de V.** se împărțeau și se primeau atât de multe vase, încât gospodinele nu mai aveau nevoie să procure de-a lungul anului altele noi. În această zi se efectuau și alte practici dedicate morților: curățirea și udarea mormintelor, bocirea morților (Muntenia, Olenia), plata simbolică a apei ce urma să fie dată de pomană (nordul Moldovei) și altele. De respectarea ritualului și abundența ofrandelor depindea împăcarea și întoarcerea morților, fără incidente, în lumea lor subpământeană.

Chelcea I., *Obiceiuri de peste an în două sate din Almăj*, în Soc. Rom., an IV, nr. 3-4, 1939; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului”, vol. II, 1989; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909; Ștefănuță P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

MOȘII SCHIMBĂRII LA FAȚĂ, ofrande (struguri, must și faguri de albine) primite de morți de la cei vii în ziua de Probejenie (6 august). Boabele de struguri desprinse de pe ciorchine și sfintite la biserică se numesc, în ținutul Tutovei, *colivă de struguri*. Gustatul primei boabe de strugure se făcea după un ritual din care nu lipsea formula de consacrare pronunțată cu voce tare: *Boabă nouă în gură veche!* (Moldova și Bucovina). De la obiceiul gustării

rituale a strugurilor și a altor poame la **M. S. la F.**, luna august a primit, local, numele de Gustar (Muntenia centrală și Olenia de vest).

MOȘTENIRE CU LIMBĂ DE MOARTE, testament nescris, cu putere de lege, lăsat de părinți copiilor pe patul morții. Zestrea cea mai de preț pe care o poate lăsa omul la moarte este prelungirea propriei spițe de neam cu cât mai mulți copii, nepoți și strănepoți. Prin urmași, el va fi prezent *aici* când va pleca, prin moarte, *dincolo* . Înainte de moarte, uneori chiar pe patul morții, se obișnuia să se lase copiilor un testament verbal devenit, ulterior, actul scris de moștenire. Sintagma *partea sufletului* din unele documente istorice înseamnă că averea unei persoane a fost lăsată unei biserici sau altei persoane în schimbul obligației de a-l înmormânta, a-l pomeni și a-i face pomenile după înmormântare. Spre deosebire de societatea medievală occidentală, unde primogenitura (primul născut) moștenește casa și căminul de casă, compensație a faptului că acestuia îi reveneau sarcinile militare ale familiei, în satul românesc dreptul îi aparținea ultimului născut, urmașului care avea șansa păstrării mai îndelungate a cultului moșilor și strămoșilor. Local, obiceiul de a lăsa moștenire copiilor diferite bunuri, sfaturi, secrete pe patul morții este practicat și astăzi.

MUMA PĂDURII: 1. Plantă sacră (*Asperula odorata L.* sau *Lathraea squamaria L.*) substituit fitomorf al Zeiței Mamă, invocată în descântecelor de alungare a bolilor copiilor. Pentru a fi culeasă se mergea în noaptea de *Sânziene, în liniște, să nu se sperie și să se ascundă în pământ. Se usca și se păstra ca ceva de mare preț, la icoană, pentru a fi folosită la nevoie. Tratatamentul, afumarea sau tămâierea copilului cu ciobul în care arde **M. P.**, sau îmbăierea bolnavului în apa în care s-a fiert planta, era însoțit de un descântec: *Ho, Muma Pădurii, / Ho, moroaioco, / Hi, strigoaioco, / Eu cu securea te-oi tăia, / Cu focul te-oi ardea, / Cu apa te-oi stingea, / Cu tămâie și muma pădurii te-oi tămâia. / Fugi de la copilul meu, / Fugi în satul ... / Să rămână copilul / Curat, luminat, / Ca steaua din Cer, / Ca poala Sfintei Marii, / Leac din mâna mea să fie; 2.* Reprezentare mitică a civilizației lemnului, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, rudă cu Moșul Codrului, *Omul P. și *Fata P., sinonimă cu *Pădureana, *Ciuma P., *Vidma-P., *Știma-P.,

*Surata din P., Mama Huciului. În unele descân-tece este identificată cu Muma Mumelor: *Muma Mumelor, / Muma Pădurilor, / Să te duci din astă noapte / Cu vacile zbierând, / Cu porcii grohăind, / Cu câinii lătrând, / Cu lupii urlând ...* (Romanati). Locuiește în codrii neatinși de topor și necălcate de picior de om, în copaci bă-trâni, în scorburi, în planta ce-i poartă numele, **M. P.** Este o mamă tristă: geme, se jelește, sus-pină, horcăie, vâjâie pentru că oamenii îi taie pruncii, copacii din pădure Ca mare zeită, mu-mă a naturii, poate fi bună sau rea: pedepsește tâlharii și ajută oamenii necăjiți, arată calea bună copiilor rătăciți. Își cunoaște toți copacii din pădure pe care îi alăptează când sunt mici, îi ceartă dacă sunt strâmbi, îi strigă pe nume sau pe poreclă, dar îi blestemă să fie tăiați de om sau trăsniți de fulger când o supără. Pedepsește (sperie, ia glasul, ologește, pocește) femeile care torc în ziua de marți, bărbații care fluieră sau cântă prin pădure și-i trezesc copiii, tăietorii de lemne care nesocotesc regulile pădurii, pe cei care culeg fructele de pădure (mere și pere sălbaticе, alune) în ziua de Probejenie (6 august) etc. Oamenii se pot apăra de ea, făcându-și cu limba semnul crucii sau, dacă o aud scâncind, să o întrebe cu respect — *Doamnă Mare de ce plângi?* și dacă răspunde — *Mi-e foame că n-am mâncat de o săptămână!* să-i dea ceva de mâncare. Treptat, aceste calități de mamă bună s-au estompat, **M. P.** fiind cunoscută astăzi mai mult ca reprezentare malefică, femeie bătrână și antropofagă, patroană a duhurilor rele care populează spațiul, în special pădurea, pe timp de noapte. Slută și urată, cu părul lung până la pământ, bocește prin păduri pentru a ademini călătorii. Noaptea poate fi văzută dormind ghemuită în jurul focului sau umblând ca o nălucă prin păduri și tufișuri, pe câmpii și pe la răscuri de drumuri. Ia chip de animal (iapă, bivoliță, vacă), de femeie care seamănă cu un copac cioturos, cu crăci uscate, cu păr lung despletit sau împletit șuvițe care cad din cap până la călcăie precum șepții, îmbrăcată în scoartă sau mușchi de copac. Poate fi înaltă cât casa și căpița de fân sau mică cât un iepure, frumoasă ca o zână sau hidoasă ca un monstru cu capul mare, cu ochii cât strachina și dinții cât secera. Cunoaște 99 de șiretlicuri cu care ademeneste oamenii să iasă din casă și îi bagă în pădure unde îi frige și îi mănâncă. Se deplasează pe jos sau pe

un cal (iapă) cu 9 inimi. Când vine ca năluca, aduce vânt, vârtje, vreme rea, intră în case la miezul nopții trântind ușile și ferestrele deschise. Din descân-tece rezultă că unele spirite ale nopții (*Miază-Noapte, Decuseară, *Zorilă, Murgilă) îi sunt feciori. Copiii ei sunt urăți și plângăcioși, motiv pentru care încearcă să-i schimbe cu copiii oamenilor din sat. Din acest motiv, mamele cu copii mici luau măsuri de precauție: îi păzeau cu mare atenție până la botez, stând zi și noapte lângă ei sau, dacă trebuia să-i lase singuri, le puneau ca pază diferite obiecte meta-lice (secera, foarfecele, clezile, vâtraiul), le descânta uneltele păzitoare (*Seceră, secerătoare, / Cum ești ziua tăietoare, / Să fi noaptea păzitoare ...*); le lega la capătul feșii un ban de argint, tămâie, sare, usturoi. Dacă, totuși, pruncul era schimbat, acesta putea fi recăstigat prin diferite practici magice: vrăjitoarea sau chiar mama copilului aprindea focul în cuptor, lua în brațe copilul **M.-ei P.** și îl amenința că-l aruncă în flăcări sau se prefăcea că îi bate un piron în cap. În fața pericolului iminent, **M. P.** aduce copilul furat. Copilul **M.-ei P.** ar avea capul mare, corpul subțire ca degetul, picioarele moi, este lacom la supt și vorbește greu, după mulți ani de la naștere. Nou-născuții îmbolnăviți de sperietoare (plânsul în somn) sunt vindecați prin descân-tece de **M. P.** sau de sperietoare: *Tu Muma Pădu-rii, / Colțat-o, / Zămbat-o, / Urât-o, / Despletit-o, / Du-te la copiii tăi, / La frumuseii tăi, / Că acolo ți-e casa, / În coadele mărilor, / În smârcurile văilor, / Cu mese puse, / Cu făclii aprinse, / Unde popii nu toacă, / Unde glas de femeie nu este, / Unde topor nu taie, că (cutare) / Nu știe să te primească, / Să te cinstească, / Că eu cu mătura te-oi mătura, / Cu focul te-oi frigea, / Cu tămâie te-oi tămâia, / Cu apa te-oi îneca, / Cu toporul te-oi tăia, / Te fac nouă bucățele, / Te arunc în nouă vâlcele, / Te-or mânca nouă cățele!*

Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, București, 1997.

MUTA PĂMĂNTULUI, reprezentare mitică românească cu reședința în fundul pământului care ia glasul oamenilor. Alungarea **M.-ei P.** se face prin descântec: *Tu, mut mai mut, / Ieși din vatra focului, / Din fundul pământului, / Cu 99 de proști, / Cu 99 de slugi, / Cu 99 de muți, / Proștii să-l prostească, / Ologii să-l ologească, / Muții să-l mutească, / Să nu mai aibă gură căscată, / Limbă aridicată, / Dinaintea lui Ion cu răutate. / ... /* Expresia **M. P.** este folosită astăzi pentru a caracteriza o persoană tăcută și timidă (Oltenia, Muntenia).

Gorovei Artur, *Folclor și folcloristică*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990.

MUTUL CĂLUȘULUI, mască tăcută în ceata *Călușarilor care joacă rolul *Călușului, zeu protector al cailor și sezonului călduros al anului, sinonim cu *Blojul. **M. C.**, personaj ciudat și misterios, se îmbracă în haine peticite, poartă la brâu un phalus cioplit în lemn, iar pe cap o mască din piele întoarsă de capră, barbă de țap,

căciulă de ied sau se mânjește pe față. Este înarmat cu un paloș din lemn sau o altă armă preistorică (băt, arc cu săgeți, topor, bici sau gârbaci, unealtă a călărețului și crescătorului de cai). În traista agățată de umăr poartă *Ciocul **C.**, totem al divinității cioplite în lemn, și numeroase leacuri pentru vindecarea bolilor. Bărbatul care joacă rolul **M. C.** nu este ales; el se impune prin calități excepționale, innăscute sau dobândite, de dansator, atlet, acrobat și artist desăvârșit. De aceea, autoritatea indiscutabilă a **M. C.** se manifestă atât la nivelul cetei Călușarilor, cât și al obștii satești. Prin modul de a se îmbrăca și, mai ales, prin ceea ce face sau știe să facă, **M. C.** polarizează atenția și interesul asistenței: joacă pe mâini, cu picioarele în sus, pe pământ și pe coama caselor, se cațără în vârful arborilor înalți și fără crengi, pe acoperișul clădirilor, execută acrobații de care se tem și artiștii sub cupola cercului. **M. C.** este însă temut și respectat pentru spiritul divin pe care îl întruchiează de călușari și de ceilalți membrii ai obștii satești. În timpul

Mutul, zeu cabalin, și ceata lui divină, Călușarii, care au jucat „Călușul” la Londra, în anul 1936



jocului **M. C.** se amuză, joacă, se desfată, face, după legea lui, tot ceea ce își dorește: nu răspunde la comenzile Vătafului, iese din joc și pedepsește călușarii, lovindu-i cu paloșul pe spate, îmbrățișează și sărută fetele și femeile căsătorite, execută tot felul de năzdrăvănii cu phalusul etc. El e zeu, nu dă nimănui socoteală. Un singur lucru îi este interzis: să vorbească în zilele când se

joacă Călușul. Încălcarea interdicției se pedepsește aspru, uneori cu moartea. **M. C.** l-au avut și îl au toate cetele de Călușari.

Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Opreșan H.B., *Călușarii*, Editura pentru Literatură, București, 1969.

N

NAIBA, *Drac simpatic, invocat în situații ne-specifice maleficului. În limba vorbită cuvântul **N.** poate exprima îndoiala, incertitudinea și chiar drăgălășenia.

NAȘ DIN DRUM, moarte și renaștere simbolică a copilului bolnav prin schimbarea moașei sau nașului de botez. În cazurile de mortalitate infantilă ridicată, nașul și numele de botez dat copilului de acesta erau schimbate după un scenariu desfășurat, parțial, în afara bisericii: *Dacă face muierea băieții mulți și mor și face unul mai pe urmă și-l face viu, atuncia îl înfășuie și-l ia o muiere și-l scoate afară în mijlocul drumului și-l lasă acolo și ea se pitulă. Și oricine or veni, ori om, ori muiere, ori țigan, ori lăieți, ori domn, fie cine ar fi, îl ia în brațe și mama sa atunci iasă și-l cheamă înăuntru și ăla îl scaldă și ăla rămâne moașă sau moșon (Țara Almăjului); Mie mi-o murit două fete. Pe urmă am avut un băiat. Ca să nu moară am schimbat nașul. L-o luat moașă-n brațe dis-de-dimineat și-o stat cu el în mijlocul satului și primul ce-o trecut a fost o femeie de la moară. Și-o ieșit și-o rudă de-a mea care știa că ne luăm naș din drum. Dar moașă n-a vrut să-l dea c-a ieșit anume. S-o dus după femeie și i-o zis să fie naș. — Doamne, ce mi-s bucuroasă! Au, Doamne, ce mi-s bucuroasă și mie mi-e foarte bine să fiu eu naș la copilul aista! — S-o gătat frumos și au mers la biserică de l-au botezat (Clisura Dunării).* Deși ritualul alegerii nașului sau moașei are numeroase variante locale, cuprinde câteva secvențe obligatorii: scoaterea pe fereastra casei a copilului, abandonarea acestuia în mijlocul drumului, obligația primului trecător să-l boteze, intrarea cu copilul botezat pe ușă. Viața copilului botezat se credea că poate fi salvată și prin vinderea lui simbolică unei mame căreia i-au trăit toți copiii: *și l-am vândut*

sorii mele când l-or adus de la biserică. Eu eram în casă. Moașă și sora mea afară. Moașă mi-o dat copilul pe fereastră. Eu l-am dat pe fereastră sorii mele: — Ți vând copilul ăsta, Ion! — Îl cumpăr! zise ea. Si mi-o dat câțiva bani pe care i-am pus după hornul casei. Apoi totdeauna băiatul i-o spus sorii mele mamă și mie Soi. Tot așa la Almăj la una i-au murit toți copiii. Și-o dat să ia naș din drum. A trecut un lăieț (țigan corturar). Și așa or făcut: l-or dus la bărbieriu și l-o ras. L-o făcut naș și copilul trăiește. Nu s-o întâmplat să-si ia cineva naș de pe drum și să moară!

Petrovici Emil, *Folclor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, III; Informații înregistrate în anul 1969 de la Sofia Marta a lui Arsene, 84 de ani, Berzasca, jud. Caraș-Severin

NAȘI, reprezentanți ai moșilor și strămoșilor în lumea de aici care asigură trecerea cu bine a sufletelor din *Existență în *Preexistentă (Cununia) și din preexistentă în existentă (Botezul). Structura ceremonialului nupțial amintește de o posibilă inițiere sexuală a tinerilor de către **N.**, reprezentanți ai moșilor și strămoșilor în linie paternă, practică atestată până târziu la unele societăți arhaice. Sensul arhaic al cuvântului nuntă este cel de împerechere în vederea procreării. Numele de nuntă, înrudit lingvistic cu **N.-i**, nu cu mirii, obiceiul atestat în Țara Almăjului ca mireasa să nu doarmă prima noapte cu mirele, folclorul erotic și, în special strigăturile de nuntă referitoare la naș și fină, la nașă și fin, strigăturile aluzive de la cumetrii și mai ales zicalele populare (*Nașul vede întâi ... miresei; Înaintea ginerelei trece nașul; Odată vede nașul ... finei*) ridică problema controversată a inițierii finilor de către **N.** în vederea procreării. Strigăturile adresate nănașului în timpul nunții cultivă ambiguitatea, generatoare de înțelesuri și subînțelesuri legate de plata găinii, simbolul miresei

nuntite. Aluziile erotice la adresa nașului, ideal de masculinitate și virilitate, abundă de-a lungul întregului ceremonial nuptial: *Să trăiești, nănașule, / Să sucești mustețele, / Să săruți nevestele, / Să suceți mustața bine, / Să mă săruți și pe mine; Nuna are poale largi, / Si lui nunu nu i-s dragi. / Ale mele-s subțirele / Moare nunu după ele* etc. Obiceiurile din ciclul familial ne trimit dincolo de semnificația creștină a instituției nășiei, unde biserica îi consideră pe N. părinți spirituali ai finilor, la bărbatul cel mai în vârstă, la *tatăl* sau *strămoșul* neamului, la conducătorul care își manifesta *ius noctis* (dreptul primei nopți), direct sau prin substitute, rolul fecundator al femeilor. Începând cu botezul, atribuțiile moașei de întâmpinare și integrare a pruncului venit din altă lume în lumea de aici sunt preluate de aceeași instituție creștină, *nășia*. Astăzi, principala atribuție a N.-lor este integrarea copilului în comunitatea de credință și individualizarea acestuia de ceilalți oamenii printr-un nume de botez, de cele mai multe ori, un nume creștin. Ei duceau copilul la botez unde garantau, prin răspunsurile date la întrebările preotului, viața spirituală creștină a noului născut. De altfel, biserica admitea ca N. numai persoane care făceau dovada că sunt creștini și *cu mintea sănătoasă*. Era obligatoriu ca cel puțin primul copil născut să fie botezat de N.-i de cununie. Dacă cumetrii mureau sau se îmbolnăveau, locul lor era luat de unul din copii. Numai în situația în care se pierdea seminția cumetrilor, copilul al doilea sau al treilea putea fi botezat de alte persoane, de obicei rude cu tatăl nou-născutului. N.-i, precum moșii, se moșteneau în linie paternă, din tată în fiu. Alegerea cumetrilor nu este o problemă întrucât românii, mai ales cei fără copii și cu o oarecare stare materială, acceptă cu mare bucurie să boteze. Originea comună a moșilor și, după apariția creștinismului, a N.-lor, în arborele genealogic, la început al mamei și apoi al tatălui, este atestată etnografic de numeroase obiceiuri familiale și calendaristice. De multe ori, atribuțiile moșitului și năsitului erau împlinite de aceleași persoane, moașa și moșul copilului (*Eu am 20 de nepoți: i-am moșit, i-am botezat, i-am cununat* — moașa Mărioara Talpeș din Troaș, jud. Arad, înregistrare din anul 1978). Tradiția prevedea ca un copil să aibă un singur naș deoarece prin însăși actul botezului se năștea o relație duhovnicească de rudenie

care împiedica căsătoria copiilor finilor cu cei ai nașului. Atribuțiile moașei sunt preluate, treptat, începând cu botezul, de către N.: moașa duce copilul în brațe la biserică, unde îl așează pe pământ și de unde îl ridică nașa pentru a-l boteza; moașa introduce copilul în prima scaldă de după botez, urmând ca nașa să execute, în continuare, scaldă rituală; moașa participă, împreună cu N.-i, la petrecerea de după botez, numită cumetrie. Deși au origine genealogică comună, funcțiile moșilor și N.-lor la nașterea copilului sunt inconfundabile. Moașa integrează copilul, o ființă fără nume, venită din lumea moșilor și strămoșilor în *lumea de aici*, în familia și spița de neam paternă, N.-i integrează un păgân în lumea creștină.

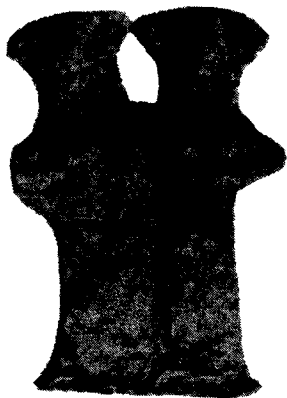
Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Marian Sim. Fl., *Nașterea la români*, Editura „Grai și Suflet — Cultura Națională”, București, 1995, p. 115; Șeuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, București, 1985; Vulcănescu Romulus, *Etnologie juridică*, Editura Academiei, București, 1970.

NAȘTEREA PE PĂMÂNT, obicei preistoric de întâmpinare a noului născut în contact direct cu Pământul Mamă. Opinia că N. pe P. este mai ușoară a fost consemnată în toate zonele etnografice românești. Izolat, aceasta s-a perpetuat până la mijlocul secolului al XX-lea. În mod obișnuit româncele nășteau acasă, pe solul familial al locuinței, lângă vatră sau pe vatră, ținându-se cu mâinile de lanțul coșului sau de fiarele vetrei, lângă cuptor sau pe cuptor, lângă pat sau lângă masă, în genunchi sau culcate pe pământul. La întrebarea de ce nășteau pe pământ răspunsurile sunt invariabile: *Așa e obiceiul; Așa am pomenit; Pământul e sfânt; Omul e al Pământului; Focul* (aprins în vatră) *e și el sfânt și altele*. Prima grijă la venirea copilului pe lume era deci integrarea acestuia în lumea fizică, telurică, și apoi în lumea socială, spirituală. Dacă se întâmpla ca femeia să nască în afara locuinței *pe deal, în țarină, la sapă* era necesar un rit de reparare; copilul era adus *în poală* acasă, spațiu consacrat prin practicile magice de întemeiere, și așezat pe pământ lângă vatră, acolo unde trebuia de fapt să sosească (Sohatu, jud. Călărași). Practica a fost atestată în toate zonele culturale ale lumii vechi (China, Asia Centrală, India, Africa, Grecia și Roma antică, Brazilia).

Durand Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginii narului*, Editura Univers, București, 1977; Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980; Trebici Vladimir, Ghinoiu I., *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

NĂVALNIC (LIMBA VECINII) (*Phyllitis scolopendrium L.*), personificare a unei specii de ferigă din familia *Polypodiaceae*, cu frunze mari lanceolate, dispuse în rozetă, care crește prin păduri și terenuri stâncoase și împădurite, invocat de vrăjitoare în farmecele de dragoste, identificat cu Cupidon, zeul roman al dragostei și Eros, zeul grec al iubirii. Recoltarea N.-ului în scopuri malefice se făcea la miezul nopții de vrăjitoarea dezbrăcată și despletită care se strămba și se schimonosea în fața plantei. Când era invocată în scopuri benefice, planta se recolta dimineața, înainte de a cădea rouă, era adusă în sat și aruncată pe sub streșina casei sau purtată în sân de fete și neveste pentru dragoste. Planta este folosită de asemenea, la prepararea unor leacuri pentru vindecarea rănilor, vătămurilor, tusei, tuberculozei. Scenariul ritualul al culegerii N.-ului de dragoste cuprinde mai multe secvențe: descoperirea locului unde crește N.-ul; prosternarea și efectuarea semnului crucii; depunerea ofrandelor (sare, pâine, zahăr) la rădăcina lui; pronunțarea unei rugi, în șoaptă sau în gând *O, tu, Năvalnice, Slăvit împărat, cum ai crescut și te-ai înmulțit mai mult decât orice*

Figurină dublă din teracotă, bărbat și femeie ținându-se de brau (cultura Gumelnița milen. 4-3 î.Hr.)



iarbă, cum te-ai înmulțit mai mult decât toate florile, așa să alege lumea spre Maria care te-a cumpărat sau Cum se ceartă lumea pentru pâine, așa să se certe fetele tinere pentru mine; scoaterea plantei din pământ și păstrarea ei la loc de cinste; scaldă rituală în apa în care se pune N.-ul. Prin Moldova baba făcătoare de dragoste mergea în ziua de 15 august, *Sântămăria Mare *însoțită de fete și flăcăi care chiue: — Uiu! iu, iu, iu!* Supărat nu se cade să meargă cineva la pădure după N.; el cere veselie și voie bună. Tinerii duc în mână zahăr, iar baba îmbrăcată în curată cămașă albă zice: — *Cum năvălește lumea la zahăr, Așa să năvălească și dragostea la mine în casă!* În legendele românești N.-ul este un fecior frumos, căzut din cer, care incurcă toate cărările fetelor frumoase și nevestelor tinere. Când acesta intra într-un sat *...femeile nu-și mai țineau firea; umblau buimace, bete nu altceva.* Se spune că el ar fi speriat-o și pe Maica Domnului când a mers la 40 de zile după naștere cu Pruncul la moliftă. Pentru necuviința sa, Prea Curata l-a prefăcut, din fecior frumos ce era, în plantă de dragoste: — *Năvalnic ești, Năvalnic să fii! / Între buruienile de dragoste ești, / Buruiiană de dragoste să rămâi!* Credințe asemănătoare sunt atestate la românii de pretutindeni.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

NECURATUL, nume tabu al *Dracului invocat de femei, sinonim cu Spurcatul (Muntenia).

NERSEA, nume de *Drac invocat în blestemele femeilor și copiilor (Muntenia).

NOAPTE, timpul propice nașterii, morții și renașterii divinităților adorate. Cele mai importante sărbători din ciclul calendaristic, precum nașterea Anului (*Revelionul), Nașterea lui Iisus (*Crăciunul), Învierea Mântuitorului (*Paștele), *Noaptea Strigoilor (*Sântandrei), *Focul lui Sămedru, *Măneacătoarea etc. sunt nocturne, nu diurne. După modelul divinităților care mor și renasc, fără excepție, pe timp de N., au fost alese și sărbătorile din ciclul familial: ursitul copiilor în a treia noapte după naștere (Masa Ursitoare-

lor), actul nupțial și începutul unui nou ciclu vital (noaptea nunții), Priveghiul de inmormântare în zonele unde se fac jocuri și apar mascați etc. Vechimea sărbătorilor nocturne se leagă de un străvechi cult lunar și agrar, de vremurile imemorabile când timpul se măsoara, probabil, pe nopți nu pe zile.

NOAPTEA STRIGOILOR, întâlnire anuală a *Strigoilor vii și a *Strigoilor morți în noaptea de *Sântandrei, în locuri tainice, unde își încearcă puterile și își aleg conducătorul pentru un an de zile. **N. S.** este un timp nefast când Strigoii vii își părăsesc trupurile, iar Strigoii morți sicriile, iau puterea bărbaților, *strică* taurii, răspândesc molimele, fură sporul vitelor, se joacă cu lupii și urșii, *leagă* pușca vânătorilor etc. Strigoii vii, după ce ar ieși fără știrea lor, pe horn sau pe ușă, s-ar rostogoli de trei ori și s-ar întrupa într-o vietate (câine, pisică, lup, cal, porc, berbec, găină, cocos, broască), ar încăleca pe meliță, butoi, coadă de mătură și ar merge să se întâlnească cu Strigoii morți, ieșiți și ei din adăposturile subpământene, la locurile știute numai de ei (răspântii de drumuri, între hotare, movile, păduri neumbulate de picior de om, locuri unde nu crește iarba etc.). Acolo redevin oameni și încep să se bată cu limbile de la meliță, cu coasele, ciomegele și imblăciile până iese un singur învingător care devine conducătorul lor pentru un an de zile. Se bocesc, își vindecă pe loc rănile și pleacă împăcați, înainte de miezul nopții, în același mod în care au venit spre lăcașurile lor. Oamenii luau diferite măsuri de protecție: mâncau mujdei de usturoi, ungeau cu usturoi clanța ușilor, crucea cercevelor de la ferestre, uneltele de pe vatra focului, coarnele vitelor, ascundeau melițele, întorceau vasele cu gura în jos etc. Tinerii se întâlneau și se închideau într-o casă unde *Păzeau usturoiul și petreceau ca la un *Revelion.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916.

NOIEMBRIE, personificare a lunii a noua în Calendarul roman cu început de an la 1 martie.

Denumirile populare ale lunii indică fie timpul căderii brumelor groase și promoroacei (Brumar, Brumarul Mare, Promorar), fie vremea fermentării și limpezirii vinurilor în butoaie (Vincer, Vinar). În această lună începeau șezătorile, se intensificau pregătirile pentru iarnă și activitățile legate de industria casnică. Este luna care adăpostește cele mai multe sărbători și obiceiuri dedicate lupilor și strigoilor: *Martiniile de Toamnă, *Filipii de Toamnă, Ziua Lupului, *Filipul cel Șchiop, *Noaptea Strigoilor, *Sântandrei la care se adaugă *Cosmadinul, *Moșii de Arhangheli, *Arhangheli, Lăsatul Secului de Crăciun și altele.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărțile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

NUC (*Juglans regia L.*), arbore sacru din familia *Juglandaceae*, substituit fitomorf al zeiței vegetației. Părțile trupului său (rădăcina, tulpina, frunza, floarea și fructul) devin recuzită rituală în practicile magice care exprimă ideea morții și renașterii divine. În ceremonialul *Lăzarelului din sudul României eroul vegetațional pleacă de acasă cu oile sau cu caprele, se cațără în copac pentru a dobori frunză animalelor, cade și moare, *Surioarele îl găsesc după îndelungate căutări, îl scaldă în lapte dulce, îl îmbracă în frunze de **N.** și, în momentul în care i se aruncă scaldă pe sub **N.-i**, mortul se metamorfozează în flori și vegetație luxuriantă. Moartea și renașterea anuală a eroului, reconstituite de textul folcloric, păstrează amintirea ceremoniilor antice dedicate zeilor vegetației (Dionysos, Adonis, Afrodita, Attis, Osiris). Ca să se nască și alți copii, mamele pun frunze de **N.** în scaldă noului-născut iar apa o aruncă la rădăcină de **N.**; frunzele de **N.** și ramurile de salcie apărau locurile considerate vulnerabile (casele, anexele gospodărești, porțile și stâlpii gardului, crucile și mormintele din cimitire) în fața forțelor malefice în noaptea de *Sângiorz. În același scop, erau sfințite la biserică ramuri și frunze de **N.** în zilele de *Florii și Duminica Mare (Rusalii). Aceste ramuri, numite și *proor*, vor avea puteri miraculoase: aruncate în fântână pe vreme de secetă dezleagă ploile, copiii trecuți prin cercul format din împletirea mlădițelor de **N.** sau scâlțați în apa în care s-au fiert frunze de **N.**, sunt vin-

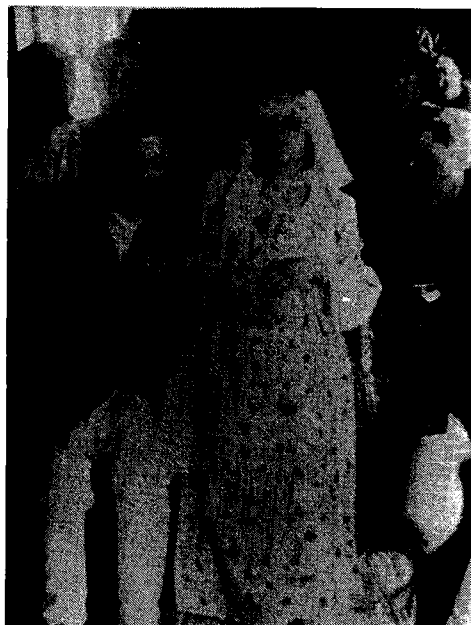
decate de boli. Fiind un arbore sacru, N.-ul poate fi semănat numai de păsările cerului care aruncă nucile cu ciocul. Credința că cel care seamănă nucă, va muri când pomul va crește cât grumazul, are o largă răspândire în lumea satelor. Ca substitut al unei vechi zeități vegetale, N.-ul este opusul zeului uranian *Sântilie care îl trăsnește, îi usucă sau îi innegresc miezul nucilor în timpul fulgerelor și trăsnetelor. De aceea, pentru a nu fi trăsnit, omul nu trebuie să se adăpostească sub N.-i în timpul furtunilor. N.-a, fructul N.-ului, este o jertfă obișnuită adusă morților; precum grâul (fiert sau colac făcut din făină de grâu) aceasta nu lipsește din principalele alimente rituale (*Coliva, *Măcinicii) și din darurile primite de copiii colindători la *Crăciun. Fără a fi frumoasă, floarea N.-ului este purtată la brau pentru noroc și folosită în descântecele de aflare a ursitei. Din lemnul de N. se confecționează obiecte purtătoare de simboluri străvechi: jugul boilor, butucii roților de car și, așa cum spune cântecul oltenesc, sicriul la înmormântare: *Și-am să las cu jurământ / Să-mi facă coșciug de nuc / Și fereastră la mormânt / Să nu putrezesc curând*. N.-ul are, de asemenea, numeroase întrebări în medicina și cosmetica populară, în industria casnică (apreciată vopsea vegetală) și altele. Zilele din *Calendarul popular în care apar practici legate de N. sunt: Sfântul Gheorghe (23 aprilie), Florii, Ispas, Duminica Mare (Rusalii), *Cârștovul Viilor (14 septembrie, Ziua Crucii).

Coșbuc George, *Elementele literaturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

NUNTA POSTUMĂ, scenariu nupțial implinit la moartea tinerilor necăsătoriți, sinonimă cu Nunta mortului. Cadru nupțial care îl dublează pe cel funerar la moartea tinerilor necăsătoriți, rezolvă o gravă încălcare a ordinii evenimentelor din ciclul vieții: moartea înaintea manifestării căsătoriei și procreării. În mormântările tinerilor necăsătoriți sunt însoțite de lăutari care cântă melodiile îndrăgite de defunct, apare steagul îndoliat de nuntă etc. În Moldova, carul mortuar care poartă tânărul *nelumit* sau *nenuntit* îmbrăcat întotdeauna în haine de miri, este

străjuțit de unul sau mai mulți brazi împodobiți cu panglici, prosoape, hârtie colorată. Boii carului poartă colaci în coarne, în vârful protapului un brăduț numit buhaș, în restelele jugului basmale albe sau prosoape. Lângă sicrii stau *nașii de cununie*, o pereche de tineri necăsătoriți cu lumânări aprinse în mână (Oțeleni, jud. Iași). Cortegiul este însoțit, uneori, de patru *conocași* călări sau de doi *vătășei* care poartă, în satele bucovinene, *Bețe înflorate, simboluri ale nupțialității. Alaiul se compune mai ales din tineri purtând un însemn de la nunta adevărată: druște, vornice, vornicese, chemători, surori de mireasă, frate de mire etc. Pe o pernă sunt duse cununile de căsătorie, făcute din ramuri de salcie, și verighetele. Alaiul este însoțit de melodii interpretate la fluier și de sunete ale trâmbiței. Bocetele descriu înmormântarea ca o nuntă: *Ș-of, ce nuntă-ai mai făcut, / Cu lacrimi până pământ! / Năframa de nuni mari / Ai pus-o la lumânări, / Măi Vasile, ce-ai gândit? / Ce fel de nunt-ai poruncit? / Năframa de vornice! / Ai pus-o la sfetnicel, / Năframa de stărustie / Ai pus-o la năsălie! / Nunta nu se face așa, / Cu*

Tânăra moartă, îmbrăcată mireasă, căsătorită simbolic înainte de înmormântare cu un fecior



fluier și trâmbița! Drama este trăită cu mare intensitate la găitul miresei sau mirelui (Pojo-râta, jud. Suceava; Grintieș, jud. Neamț; Șindri-lari, jud. Neamț și altele). În simulacrul nupțial este implicat și preotul care schimbă verighetele în degetele logodnicilor (Reghiu, jud. Vrancea) și le citește dezlegările de nuntă (Băsăști, jud. Bacău). Există o informație înregistrată în anul 1936 în Poiana Alexii, jud. Vaslui, în care apare, precum în vechea Indie, sacrificiul vacii la înmormântare: *Fetei mari i se face mire unul din feciorii cu care a stat ea mai mult de vorbă. Li se face ambilor haine de mire și mireasă, li se caută nănaș și în timpul cât stă mortul în casă și până-l îngroapă, mirele nu se desparte de ea, ferească Dumnezeu! Când iese pe poartă, se dă pe dinaintea mortului de pomană mirelui o vacă sau un vițel, și apoi trece mortul. La biserică îi cunună și le pune inel pe degete. Dacă e mort un flăcău, i se caută o mireasă și la fel îi dă de pomană și îi cunună. Îi duce cu muzică până la poarta bisericii.*

Întrucât se considera că nunta simbolică a mortului, cu schimbarea verighetelor, are implicații nocive asupra partenerului rămas în viață, crezându-se că acesta nu se va mai putea căsători, că va fi vizitat de partenerul devenit strigoi sau moroi, că, mai devreme sau mai târziu, va trebui să-și urmeze soțul sau soția înmormântată etc., la această secvență a N.-ții P. s-a renunțat sau a fost înlocuită cu o nuntă în care rolul mirelui sau miresei în viață este substituit de o salcie sau un *Brad.

Caraman Petru, *Studii de folclor*, II, Editura Minerva, București, 1988; Kligman Gail, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Editura Polirom, Iași, 1998; Ciubotaru I., *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova*, în „Caietele Arhivei de Folclor”, VII, 1986; Mușlea I., *La mort-mariage: une particularité du folklore balkanique*, în „Cercetări etnografice și de folclor”, Editura Minerva, București, 1972; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, II, Editura Minerva, București, 1972, p. 35.

O

OALA, adăpost privilegiat al sufletului, substituit al Zeiței Pământ. În graiul popular **O.** și strachina de pământ sunt termeni obișnuiți de comparație pentru trupul și sufletul omului. Precum corpul omului, ea are gură, buză, gât, burtă, toartă, mânășă, mână, picior; când e bine arsă are glas frumos, când e ciobită sună răgușit; fecioara este asemuită cu oala nouă, neînceptă, fata *greșită* cu **O.** dogită, iar femeia bătrână cu hârbul și **O.** hodorogită. În peste 140 de proverbe și zicători românești referitoare la vasele de lut, **O.** este termen polivalent de comparație: *Sună a oală!* pentru omul grav bolnav, sinonim cu zicala *e pe ducă*, adică *trage să moară*; *S-a făcut oale și ulcioare*, pentru omul mort de multă vreme, transformat în pământ din care se fac **O.**-ele și ulcioarele etc. Numitorul comun care leagă spiritual omul de **O.** este pământul, prezentat de credințele populare ca un organism viu, înzestrat cu simțuri și inteligență. În nordul Bucovinei este păcat să sapi pământul după apusul Soarelui și, mai ales, în timpul nopții când trebuie și acesta să se odihnească. În heterogamia cosmică Pământul este mama care naște și hrănește pruncii, iar Cerul este bărbatul, tatăl copiilor. Confectionarea și spargerea **O.**-ei de pământ au fost asemuită cu nașterea și moartea omului. Fazele tehnologice ale ceramicii, una din marile invenții neolitice, începe cu tăiatul pământului, amputare violentă a trupului-mamă, continuă cu zdrobirea și fărâmițarea acestuia, cu adăugarea apei și obținerea *Lutului, cu frământarea și dospirea, cu modelarea chipului și se încheie cu taina însuflețirii simbolice, printr-un rit funerar de incinerare, arderea **O.**-ei. Arsă în cuptor, **O.** are viață și, ca urmare, poate fi jertfită, adică dată de pomană în locul oricărui organism însuflețit, uman sau divin. Despre olar, care chinuiește pământul (il taie, îl

arde), se crede că ar fi tot atât de păcătos ca *Sca-raoschi care arde în smoală sufletele oamenilor după moarte. Animată cu viață, **O.** substituie, în anumite contexte rituale și ceremoniale, omul, divinitatea adorată și alte reprezentări malefice sau benefice. În practicile magice **O.** este un substituit ritual manipulat de persoane inițiate: vrăjitoare, moașă, nănașă, mut, vătaf (cețele de călușari) etc. Aruncată în fântână sau în râu în zilele caniculare ale verii devine mesagerul oamenilor pe lângă divinitatea care dezleagă ploile; prin spargerea ei la prima scaldă a copilului, moașa realizează transferul magic al sănătății și glasului frumos de la lutul ars la noul născut; prin spargerea **O.**-ei curate, neîncepte, nănașa repară la căsătorie necinstea *fetei greșite*; prin spargerea **O.**-ei cu băta, mutul sau vătaful cetei de *Călușari provoacă moartea simbolică a bolnavului *luat din Căluș*. **O.** poate adăposti însă și spiritele potrivnice omului; în perioada de lăuzie, în nopțile și zilele cât stă mortul în casă, în timpul vrăjilor și descântatului de dezlegare și alungare a spiritelor malefice etc. **O.**-lele stau întoarse cu gura în jos pentru a opri cuibărirea chiriașilor nepoftiți (*Muma sau *Fata Pădurii, *Strigoii etc.). După scoaterea mortului din casă se sparge, în cele mai multe sate românești, o **O.** goală sau umplută cu cenușă sau apă de către un membru apropiat al familiei pe locul morții, pe pragul casei sau la mormânt.

Ghinoiu I., *Geomorfismul și antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

OALA LA NUNTĂ, substituit al animalului-oracol care indică mirelui, prin urmele lăsate în timpul hăituielii, locul favorabil întemeierii de către mire a *Casei Copilului. **O. la N.**, umplută

cu cenușă, substituit al bourului din legenda lui Dragoș Vodă, descălecătorul Moldovei, al căprioarei din unele legende de întemeiere a satelor etc., trebuia spartă (omorâtă) de mire sau de un reprezentant al său cu ciomagul, mai târziu cu pușca. De altfel, virtuțile întemeietoare ale actului nupțial se împlinesc printr-un șir de practici magice violente: spartul oalei, ruptul dintr-o singură încercare a găinii fripte, a pisicii, spartul talerului miresei. Alaiul mirelui spre casa miresei este descris, în majoritatea orașilor de nuntă, ca o vânătoare rituală: oala, substituit al animalului, agățată într-un stâlp înalt la poarta miresei, trebuie cu orice pret omorâtă de *împărat* sau de suita acestuia, după care alaiul nupțial este lăsat să pătrundă în spațiul sacru de întemeiere a *Casei de piatră. Acolo, în spațiul matrilocal, se desfășoară Colăcăria, complex de practici magice de consacrare a mirilor pentru a crea, prin actul nupțial de întemeiere, omul, pe de o parte, și de inițiere sexuală a acestora prin împerecherea simbolică a unui substituit viriloid (*Brad, Steag, *Băt înflorat) cu un substituit feminoid (*Măr, gutuie, colac găurit, taler) (Moldova, Muntenia, Oltenia).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Șeuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, București, 1995.

ODOLEAN (*Valeriana officinalis L.*), plantă sacră din familia *Valerianaceae* cu puteri miraculoase care asigură omului, alături de *Usturoi, *Pelin, *Avrâmească, *Cârstenească și alte plante, protecție magică împotriva *Ielelor, *Strigoilor și zmeilor. Planta era invocată, precum o divinitate, să aducă dragoste fetelor și noroc nevestelor. Fetele din Munții Apuseni se scâldau, înainte de a pleca la joc, la oșpețe sau la sălașele din hotarul satului, în lăuturi de **O.**, leuștean și iarbă neagră pentru a nu fi furate de zmei. Planta este utilizată în medicina populară pentru lecuirea bolilor neuropsihice și cardiace.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

OM ȘI POM, substituite identitare între vegetal și uman în anumite contexte ceremoniale și

rituale. **P.**-ul îl poate înlocui și adăposti simbolic pe **O.**, îi poate deveni frate, soră, soție. Relațiile spirituale care se țin între **O.** și **P.** sunt specifice civilizației lemnului. Din punct de vedere arhetipal, **P.**-ul nu se confundă cu *Bradul: unul aparține pădurii de foioase, altul pădurii de conifere; unul exprimă ideea nemuririi prin moarte și renaștere perpetuă (înfrunzitul și desfrunzitul anual al codrului), altul prin cetina în permanență verde; primul este simbolul veacului de om, al doilea veacului de veci. Dacă **P.**-ul care înflorește și rodește anual, în special *Mărul, domină obiceiurile de la naștere și căsătorie, bradul devine prioritar în obiceiurile de înmormântare. Diferențierea simbolică dintre **P.** și brad a fost generată nu numai de ciclurile lor vegetale diferite (înfrunzitul și desfrunzitul **P.**-ui și persistența cetinii bradului), ci și de forma coroanei, frunzelor, fructelor asociate de **O.** cu masculinitatea și virilitatea (bradul), cu feminitatea și fertilitatea (mărul). Deși apariția **P.**-ui (mărului) este precumpănitoare în obiceiurile legate de viață iar a bradului de moarte, cele două simboluri ale nemuririi apar, de cele mai multe ori, asociate în obiceiurile și ceremoniile populare. **O.**-ul și **P.**-ul, în special bradul, se supun vectorului verticalității. Locurile sacre ale voievozilor români, Ștefan cel Mare și Mircea cel Bătrân, dar și Craiul munților Apuseni, Avram Iancu, se găsesc în arbori seculari, de obicei în stejari.

Durand Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, București, 1977; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

OMUL PĂDURII, reprezentare mitică a civilizației lemnului, stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure. În descântecurile de Muma Pădurii apare sub diferite nume: *Moșul Codrului, *Tatăl Pădurii, *Păduroiu. El pedepsește în special oameții care strigă sau fac gălăgie noaptea prin pădure. Poartă copite de cal și păr din cap până în picioare și poate fi auzit cântând cu voce groasă prin pădure sau rupând crengile călcate cu piciorul. Apare ca un vânt puternic care deschide ușile și ferestrele caselor (Maramureș) sau ca un om diform și carnivor *cu ochii cât sita, cu capul cât târna, cu dinții cât secera, cu picioarele cât răschitoarele* (Bucovina).

Bilțiu Pamfil, Maria Bilțiu, *Izvorul fermecat*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, București, 1997.

ONOFREI, personificare meteorologică care a preluat numele Sf. Onofrei (12 iunie), sinonim cu *Ziua Soarecilor. **O.** indică, în Calendarul iulian, solstițiul de vară și perioada împărțirii și coacerii lanurilor de grâu și orz. După reforma calendarului a devenit, împreună cu vecinii lui calendaristici, *Timoftei, *Vartolomeu și *Elisei, *Sfinți Mărunți, nesemnificativi pentru calculul timpului dar extrem de periculoși pentru că aduc grindină și vijelii pe timpul verii. Local, **O.** era considerat ultimul termen când se mai putea semăna hrișca, porumbul, cartofii și legumele (Bușovina).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Voronca-Niculică E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

ORTUL POPII, denumire populară a decesului, sinonimă cu *Spartul oalei, *Închinatul steagului. **O. P.** reprezenta, cu un secol în urmă, o monedă de 10 parale dată preotului pentru înmormântarea unui om. Prin analogie cu monedele primite de preot la botezul copiilor care prin simpla numărare a acestora se aprecia cu cât a crescut numărul creștinilor, este de presupus că și monedele numite **O. P.** să fi jucat rolul unei statistici a deceselor. Evidența morților este ținută, alături de autoritățile administrative și ecleziastice, de membrii comunității rurale care luau cunoștință de evenimentele nedorite prin diferite canale vizuale și auditive: trasul *Clopotului, semnale de *Bucium și *Bocet.

OSPĂȚ FUNERAR, petrecere a celor vii cu cei morți organizată în cimitir, în nopțile de Joimari sau de Paște. Participanții aduc, după puterea fiecăruia, diferite ofrande alimentare (colaci, mâncare gătită, băutură), și le așează pe mesele din adăposturile amenajate în curtea bisericii, numite șetre. Adesea, alimentele se pun direct pe pământ, lângă mormintele unde își are fiecare îngropați morții. După binecuvântarea mesei de preot, urmează, la lumina lumânărilor, ospățul propriu-zis. La încheierea **O.**-lui oamenii săraci primesc bogate ofrande alimentare (Maramureș, Munții Apuseni).

OU DE PAȘTE, substitut al divinității primordiale, infrumusțat (gătit) prin vopsire și încondeiere în Săptămâna Patimilor, jertfit și mâncat sacramental în ziua de Paște. Izvoare istorice și arheologice certe atestă, cu multe secole înainte de Hristos, obiceiul de a se face cadou ouă colorate la marile sărbători sezoniere, în special la *Anul Nou: vechii perși își dăruiau **O.**-ă de diferite culori la sărbătorile de primăvară; tinerii romani își trimiteau **O.**-ă vopsite în roșu, împreună cu alte cadouri, la sărbătoarea zeului Ianus etc. Imaginea arhetipală a **O.**-lui a fost preluată și de creștinism: **O.**-l, colorat și împodobit, este simbolul Mântuitorului, care părăsește mormântul și se întoarce la viață, precum puiul de găină ieșit din găoace. La început **O.**-ăle se vopseau cu plante în galben — culoarea Soarelui pe bolta Cerului, și în roșu — culoarea discului solar la răsărit și apus. Ulterior, acestea au fost decorate cu chipul lui Hristos, cu figuri de îngeri, cu motive astrale, fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe. Înroșitul și încondeiatul **O.**-ălor, meșteșuguri populare de un rar rafinament artistic, îmbină credințele și obiceiurile creștine cu cele precrestine. Pentru a juca rolul de substitut ritual al personajului sacru, **O.**-l este ales la *Miezul Păresimilor, ziua de miercuri din mijlocul Postului Mare, este gătit (colorat și încondeiat) în Săptămâna Patimilor, pentru a fi ucis, prin lovire violentă în cap (*Ciocnitul **O.**-ălor) și mâncat sacramental în ziua de Paște. Prin acest scenariu ritual, cei vechi credeau că timpul și spațiul inconjurător moare și renaște anual, împreună cu divinitatea adorată. Bogata terminologie zonală a **O.**-ălor încondeiate reflectă tehnica încondeiatului (**O.**-ă închistrite, împistrite, picurate, pictate, împuiate) și instrumentele folosite (**O.**-ă încondeiate). Alte denumiri, precum **O.**-ă Necăjite și **O.**-ă Muncite, se referă la chinul personificării **O.** în timpul complicatului proces de încondeiere: desenarea cu ceară incinsă, introducerea lor de mai multe ori în apă fiartă. Obiceiurile și credințele legate de cojile de **O.** sunt nelimitate. Ele pot aduce frumusețe și sănătate, belșug și rod bogat, pot să lege sau să îndepărteze oamenii, să grăbească căsătoria fetelor, să înmulțească vitele etc.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paște*, Editura Sport-Turism, București, 1992.

OVIDENIA, ziua celebrării *Filipului cel Mare, năprasnică divinitate a lupilor, peste care creștinii au suprapus sărbătoarea intrării în Biserică a Fecioarei Maria (21 noiembrie), sinonimă cu Obrejenie și Vovidenie. Local, în Bucovina, se credea că în această zi s-ar fi născut Hristos. **O.**, împreună cu *Filipii de Toamnă, *Noaptea Strigoilor, *Sântandrei, și *Moș Nicolae formează un scenariu ritual de renovare a timpului, probabil *Anul Nou dacic. În noaptea de **O.** când se credea că se deschide Cerul și vorbesc animalele, se priveghea la lumina unei lumânări aprinse și încolăcite, uneori de mărimea unui om, o strachină cu apă de leac, se făceau farmece și descântece, observații astronomice și previziuni meteorologice. Copiii morți înainte de botez și oamenilor inecați și morți fără lumânare li se făceau praznice și li se împărțeau pomeni.

Întrucât se credea că în noaptea de **O.** *Strigoii circulau fără opreliște, se ungeau cu usturoi cercevelele ferestrelor, tocurile ușilor, vatra și cupertorul care comunicau, prin horn, cu exteriorul. Pentru protecția vitelor împotriva animalelor sălbatice se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii și pieilor de animale. De la **O.** până la *Sângiorz femeile nu mai aveau voie să bată sau să spele rufe la râu. Acte rituale și practici magice la **O.** au fost atestate în Bucovina, Moldova, Muntenia și Oltenia.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

P

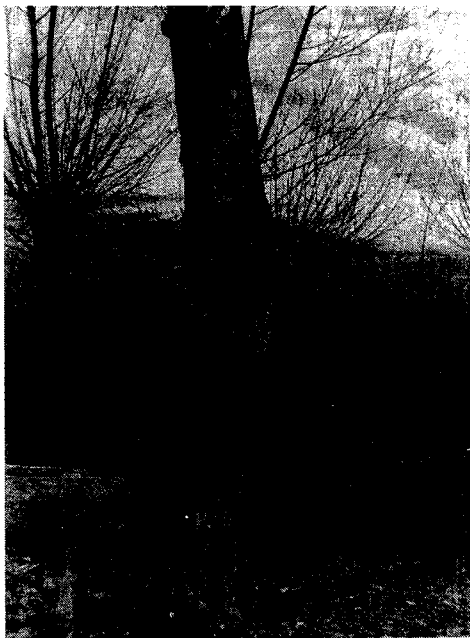
PANTEON: 1. Edificiu închinat divinității adorate în religiile monoteiste (templul evreiesc, *Biserica creștină, moscheea mahomedană) și zeilor ierarhizați după putere, grad de rudenie, atribuții în religiile politeiste (peruviană și mexicană, chineză, japoneză, egipteană, babiloniană și asiriană, vechilor sirieni, hitiți, iranieni, indieni, grecilor și romanilor antici, geto-dacilor, celților, germanilor, slavilor și popoarelor baltice). Treptat, P.-ul ca loc de împlinire a cultului divinităților, se înalță din grota preistorică, pânțele al Zeitei Mamă, la nivelul solului și, apoi, spre înaltul cerului, cât mai aproape de reședința Dumnezeului Tată. Prin arhitectura și amenajarea interiorului, P.-urile au exprimat întotdeauna credințioșilor idealul de frumusețe întruchipat de divinitatea adorată. Bisericile românești, deși redau idealul de frumusețe antropomorfă, al divinității cu chip de om, păstrează elemente de geomorfism, ale divinității cu chip de ou: turla semisferică, liniile și volumele rotunjite ale interioarelor, înălțimea modestă, asemănătoare cu a locuințelor umane și altele. Acolo, credincioșii fac mătânii și sărută Pământul Mamă, deși știu că împărăția lui Dumnezeu Tatăl este în partea opusă, în cer. În drum spre împărăția divină, sufletul omului vizitează mai multe P.-uri (adăposturi): *Trupul, *Leagănul, *Bordeiul, *Casa, *Satul în *Existență; *Casa copilului în *Preexistență; *Sicriul, *Mormântul, *Cimitirul în *Postexistență. Dacă intrările și ieșirile în și din adăposturile (P.-rile) intermediare sunt însoțite de traume sufletești, trecerea pragurilor dintre lumi (Existența, Preexistența și Postexistența) este catastrofală, se realizează violent, prin distrugerea P.-urilor: *Casa copilului (Casa de piatră sau placenta) se sparge la naștere; celulele reproducătoare ale embrionului, în fapt ale trupului uman, dispar la concepție; trupul neînsuflețit (cadavrul) este dis-

trus la moarte prin înhumare sau incinerare. *Dacă dorim să obținem un început absolut, spune istoricul religiilor, sfârșitul unei lumi trebuie să fie radical, ...rămășițele și ruinele ciclului vechi trebuie să fie complet nimicite;* 2. Totalitatea reprezentărilor mitice românești ierarhizate după putere, atribuții, vârstă, sex. Reprezentanțele mitice populare, moștenite de la substratul autohton al Vechii civilizații europene, trac și geto-dac, împrumutate și asimilate de la cultele greco-romane și orientale, la care s-au adăugat divinitățile relativ recente, românești și străromânești, s-au adaptat în așa măsură creștinismului, încât separarea lor după origine este greu de realizat. După vârsta *Anului, importantă reprezentare mitică a omenirii, și a metamorfozelor lui calendaristice, sfinții sunt, de la 1 ianuarie la 31 decembrie, tineri (Anul Nou, Sănvăsâi, *Dragobete, *Năvalnic, *Sântoader, *Sângiorz), maturi (*Sântilie *Sâmedru) și bătrâni (*Moș Andrei, *Moș Nicolae, *Moș Ajun, *Moș Crăciun, Anul Vechi). La rândul său, Marea Zeiță și metamorfozele ei calendaristice se impart, începând de la echinocțiul de primăvară, în trei generații: zeițe fecioară (Sânziencele, Drăgaica, Lăzăritele, lelele, Fata Pădurii), zeițe mumă (Maica Precista, Maica Domnului, Muma Pământului, Muma Pădurii) și zeițe bătrâne (Sfânta Vineri, Varvara, Dochia). Clasificarea divinităților după atribuții se realizează după nevoile și dorințele: *câte trebuințe, atâtea credințe!* Cui, când și unde nu înalță rugă românul să-i aducă ploaia sau s-o oprească, să-i dea rod animalelor și holdelor, să-i între copilul la școală sau la facultate, să-i căsătorească fata, să-i nască ușor nevasta, să-l ferească de boli și de rele, să trăiască în liniște și pace!

Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, București, 1971;
Eliade Mircea, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978.

PANTEONUL DE LA TÂRGU JIU, temple miniaturale sub cerul liber închinat de Brâncuși eroilor gorjeni căzuți în Războiul de întregire a neamului. El este o prezentare grandioasă a lumii de aici, prin temple orientate pe Calea Eroilor de la est la vest (Masa Tăcerii și Poarta Sărutului), și a *Lumii de dincolo, prin temple bipiramidale amplasate vertical pe calea ascensională a sufletului care leagă Pământul de Cer (*Coloana fără Sfârșit). **P. de la T. J.** este transpunerea plastică a marilor praguri fizice și psihice depășite de om între leagăn și mormânt, la istoria neamului său: *Ursitoarele, zeițe ale destinului în *Panteonul românesc, torc firul vieții la nașterea omului, la Masa Tăcerii constelațiile zodiacale, reprezentate de cele 12 clepsidre sub formă de scaune, hotărâsc destinul unui popor întreg; între Masa Tăcerii, Poarta Sărutului și Coloana Infinită se desfășoară, pe un drum concret, lung de 1653 m, *veacul de om*, de la prima piramidă dublă (romboedrul) la piramidă simplă din vârful Coloanei se desfășoară drumul

Cutul moșilor și strămoșilor exprimat prin motive antropomorfe (chip de om bătrân) și geomorfe (romboiedrii) pe furca unui puț cu cumpănă în satul Dragomir, jud. Bacău



mitic, *veacul vecilor* sau *Lumea de dincolo; *Existența începe la răsărit, la Masa Tăcerii amplasată pe malul Jiului, lângă *Apa curgătoare* / *Înapoi neîntorcătoare*, *Postexistența la apus, la Coloana fără Sfârșit. Trei mese altar pentru jertfele românilor însoțesc călătoria sufletului în cele două lumi: Masa Tăcerii, Altarul bisericii cu hramul Arhanghelii Mihail și Gavriil, lăcaș de cult creștin intenționat plasat în axul templelor, și Masa de pomenire de la piciorul piramidelor ascensionale, proiectată de Brâncuși și amplasată acolo, ca în multe cimitire românești, după moartea artistului.

PAPARUDA (PĂPĂRUDA), zeiță pluviometrică invocată de o ceată, de obicei feminină, să dezlege ploile în ziua ce-i poartă numele. Atestată în întreg spațiul geografic în care arheologii au scos la iveală urmele civilizației trace, **P.** este identificată cu zeul indian Rudra. Are înfățișare antropomorfă: *sfântă înaltă și subțire; zeiță, care diriguiește ploile, care sparge sau urnește norii; femeie care umblă cu ploile* etc. **P.** are numeroase denumiri zonale: *Păpăluga, Papaluga, *Păpăruga, *Băbărută, Peperuie, *Dodoloaie, *Dodoluță, *Mămărută, *Mătăhulă și altele. Rolul zeiței este jucat de o persoană pură (o fetiță sau o fată nemăritată, un băiat neprihănit, un flăcău) și, uneori, de o femeie gravidă. Inițial, **P.** a avut dată fixă de celebrare, probabil la echinocțiul de primăvară. Ulterior, sub presiunea creștinismului, a fost împinsă în a treia joi după Paște, numită Joia **P.**-ei. În vremurile recente a devenit un obicei ocazional, practicat vara, la apariția secetelor. Deghizarea în zeiță fitomorfă (îmbrăcarea costumului vegetal) a persoanelor diferite ca sex și vârstă, de multe ori pentru câștig (țigani), schimbarea unei sărbători fixe cu una mobilă și apoi întâmplătoare (la apariția secetelor), preluarea, în Transilvania, a numelui altor obiceiuri și ceremonii agrare (Burduhoasă, Mătăhulă) sunt elemente atipice care exprimă disoluția credinței în puterea **P.**-ei de a dezlega ploile. Ceremonialul cuprinde trei secvențe importante: — *nașterea*: alcătuirea cetii sau alaiului **P.**-ei din persoane pure, de obicei fetițe și fete nemăritate; alegerea persoanei care va juca rolul personajului sacru, **P.**; confecționarea măștii sau costumului vegetal din frunze de *Boz, *Brusture sau din alte plante; îmbrăcarea **P.**-ei, pe trupul gol sau peste haine, a costumului vegetal, și,



Copii deghezați în Paparudă, zeită pluviometrică

uneori, împodobirea ei cu flori sau coronițe din flori; — *desfătarea zeiței*: pornirea alaiului alcătuit din P. și ceata sa divină pe ulițele satului pentru a vizita fântânile și gospodăriile oamenilor; dansul executat de P. pe o melodie simplă, cântată și ritmată de participanți prin bătaia palmelor; udarea P.-ei cu apă, uneori cu apă amestecată cu lapte, zer, semințe; udarea alaiului P.-ei; primirea darului (alimente, bani, vase de lemn). În unele zone membrii cetei sunt stropiți de gazdele colindate sau ei înșiși se stropesc. P., în admirația asistenței, sare, joacă, bate din palme, pocnește din degete, udă pe cei întâlniți, se scutură de apă pentru a imita ploaia. Textul cântat invocă, prin formule poetice, ploaia și efectul așteptat de la aceasta: roadele bogate. Uneori se fac urări de sănătate și referiri la darurile ce la va primi de la gazdă: *Paparudă, Rudă, / Ia ieși de ne udă, / Cu gălețile / În toate părțile, / Cu urcioarele, / Toate oboarele / Paparuda lor / Bate la obor / Paparuda noastră / Bate la fereastră. / Să scoatem cheile, / Să scornim ploile, / Crească-ți grânele / Ca prăjinile; / Crească-ți oarzele / Ca rogoazele; / Crească-ți meiturile / Ca bordeiurile. / Unde dai cu sapa / Să crească ca apa / Unde dai cu plugu / Să crească ca untu; / Oile lănoase / Vacile lăptoase, / Stăpâni să trăiască / Să le stăpânească!* (Orezu, jud. Ialomița); — *moartea și ritul funerar*: după încheierea colindatului urmează dezbrăcarea (moartea) măștii vegetale, de obicei pe același loc unde a fost îmbrăcată (râu, pârâu, lac, fântână); depunerea în apă a veșmintelor vegetale (mortului); petrecerea cu privirea și cu cântece de P. a *mortului* dus de apa curgătoare; scaldă rituală a membri-

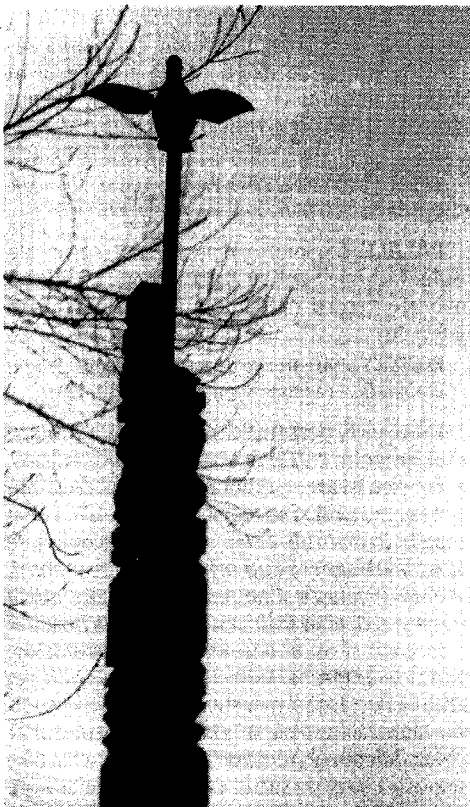
lor cetei; împărțirea darurilor strânse de un însoțitor al P.-ei (ouă, slănină, mălai, bani) și, uneori, masa rituală (ospățul funerar). Obiceiul, atestat în diferite stadii de evoluție în toate zonele etnografice românești, este practicat și astăzi, la apariția secetelor, în sudul și estul României).

Birlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

PAR, substituit ritual al ursitului fetei de măritat în noaptea de *Anul Nou. Fata, dornică să afle ce înfățișare va avea bărbatul, merge cu ochii închiși la gard și numără P.-i acestuia în ordine descrescătoare, de la nouă la unu. După identificarea *soțului*, îl leagă cu ață roșie și fir de busuioac și-l invocă: *Eu zgândăr parul / Parul zgândără pe Dracul, / Dracul îl zgândără pe Ion / Să nu se liniștească / Până ce scrisa mea n-o da...* Dimineața merge nerăbdătoare să-și vadă ursitul: dacă P.-ul era drept și înalt, soțul urma să fie tânăr și frumos, dacă era strâmb și cu noduri acesta era infirm (șchiop, cocoșat) și mai avea frați.

Serban Doru, Serban Valentina, *Calendarul credinței, datinilor, obiceiurilor și tradițiilor din Gorj*, Editura Ager, 2000.

PASĂREA SUFLET, reprezentare plastică a sufletului mortului cu chip de pasăre pe stâlpii și crucile din lemn. P.-a S. este redată în întregime sau *pars pro toto* prin cioplire, traforare și pictură. Instrumentul metalic cu care se scobește în lemn numele mortului se numește, în Țara Hațegului, *pasăre*. La confluența Jiului cu Dunărea, pasărea sculptată, traforată sau pictată apare în zbor descendent, orientat spre pântecul Pământului, reședința zeiței mamă. În cele mai multe cimitire din Oltenia și din alte zone ale României, două scânduri unite în vârf, traforate sau nu în formă de aripi de pasăre, unesc brațele crucii în formă de unghi isoscel, desenând, împreună cu stâlpul propriu-zis, o săgeată orientată spre Cer. Astfel, în multe cimitire crucile în formă de săgeți, ridicate din morminte, par a fi stoluri de păsări, grupate precum oamenii în



Pasărea suflet pe un stâlp funerar din
Orăștie, jud. Hunedoara

vatra satului, pe familii și spițe de neam. Spre deosebire de P.-a S. în mișcare, în zbor ascendent sau descendent, din cimitirele de la sud de Carpați, în unele sate din sudul Transilvaniei apar una sau două păsări sculptate, vopsite în negru sau albastru, care se odihnesc în vârful crucii, pe brațele crucii sau pe o stinghie bătută perpendicular pe *Sulița sau steagul funerar. Deși este prezentă în toate ungherele spiritualității românești, P.-a S. este un arhetip obișnuit în plastica populară: sculptura în lemn, ceramica, incondeiatul ouălor, cusături etc.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Pavelescu Gh., *Materiale privind Pasărea suflet*, în „Studii și Comunicări de Etnologie”, tom. XI, 1997; Vulcănescu Romulus, *Coloana cerului*, Editura Academiei, București, 1972.

PASĂREA TURCULUI, denumire a găii, pasăre de pradă, substituit al *Zeitei pasăre. În *Cântecele de Zori și în zicalele populare, apare în ipostază de *Moarte. Gaia, care urmărește neîncetat omul, dându-i rotocoale deasupra capului, a fost supranumită în Evul Mediu P. T. întrucât otomanii descopereau ascunzișurile băjenarilor din poienile pădurilor observând zborul pe cer al găii, pasăre cunoscută de la ei de acasă, unde ierneză.

PAȘTE, scenariu ritual de înnoire anuală a Lumii prin moartea și renașterea anuală a Mântuitorului Iisus. P.-le se încadrează în modelul preistoric de renaștere simbolică a timpului și spațiului prin jertfa divinității adorate substituită de o efigie (statuie, steag, mască, totem), un om (conducător, oștean, fecioară, prizonier), un animal (berbec, tap, miel, cal, taur), pasăre sau ouă de pasăre, arbore, plante alimentare. Moartea urmată imediat de renașterea divinității, celebrate de precreștini la aceeași dată calendaristică, au fost dissociate de creștini în două sărbători distincte: Nașterea Domnului la solstițiul de iarnă (*Crăciunul), iar moartea la echinocțiul de primăvară și în raport cu faza Lunii Pline. Jertfa prin substituție a zeului adorat a fost înlocuită cu jertfa Domnului Iisus săvârșită o singură dată pe Golgota, în numele tuturor oamenilor, și reactualizată anual de credincioși. Adepții noii religii au receptat moartea urmată la trei zile de Învierea lui Iisus cu moartea și renașterea zeului detronat (Mithra, Crăciun). Timpul se degradează neîncetat în Săptămâna Patimilor, când se deschid mormintele și se întorc spiritele morților la *Joimari, iar Iisus este trădat, chinuit, umilit și omorât prin răstignire. După trei zile de haos și întuneric în care omenirea a rămas fără protecție divină, urmează miracolul Învierii Domnului din noaptea P.-lui și actele de purificare din Săptămâna Luminată care readuc echilibrul și armonia. Asemănător celorlalte scenarii de înnoire sezonieră sau anuală a timpului calendaristic (Anul Nou Civil, Anul Nou Agrar, Anul Nou Pastoral, Anul Nou Dacic și altele), la P. se fac sacrificii (țaiatul mielului și, în unele zone, a purcelului, spartul ouălor), se prepară alimente rituale (pasca, colacii), se aprinde ritual lumina, se crede că se deschid mormintele și cerurile, că vorbesc animalele, ard comorile etc., etc.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, București, 1901; Mușlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

PĂDURE: 1. Personificare colectivă a arborilor, sinonimă cu codru. Copacii sunt fiii *Mumei Pădurii pe care îi alăptează, îi dezmiardă sau, dacă sunt neascultători, îi lasă fără apărare în fața trăsnetului și toporului. **P.**-a veghează la liniștea copiilor ei, pedepsind pe cei care strigă sau fluieră noaptea. Mulți dintre arborii **P.**-ii (*Bradul, *Stejarul, *Teiul etc.) sunt substitute rituale pentru divinitățile adorate, care mor și reasc sezonier (*Butucul de Crăciun, *Pom de mai, *Focu lui Sumedru). Ei locuiesc împărăția unde, spune poetul, *Împărat slăvit e codrul*. Dar, arborele **P.**-ii este, în numeroase obiceiuri și practici magice, substituit identitar al omului la înmormântare (*Brad înmormântare), la nuntă (*Măr la nuntă, *Brad de nuntă), la naștere (asigură protecție copiilor despre care se crede că au fost urșiți nefavorabil de *Ursitoare) etc. *Pomul și omul se aseamănă prin verticalitate, prin părțile corpului care poartă nume asemănătoare: omul are craci, pomul are crăci; pomul are trunchi, omul are trup și altele; 2. Ipostază fitomorfa a marii zeițe neolitice care ia sufletele la moartea oamenilor, sinonimă cu *Gaia. În textul funerar **P.**, *verde, P.*, cântat pe ultimul drum, de la casa mortului la biserică, **P.**, în ipostază de zeiță a morții, este blestemată să ardă sau să se facă os: *Pădure, verde, Pădure / Până când tot ieși la lume / ... / Ai luat junii ca păunii / Ai luat oamenii tot de-i buni / Și-ai luat fete cu cununi / Ai mai luat și nevestele, / Dragă, de-ale tinerele / ... / Pădure, face-te-ai scrum / Ai luat ce-a fost mai bun! Pădure face-te-ai os, / Ai luat ce-a fost mai frumos!* (Obârșia Cloșani, jud. Mehedinți).

Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloșani*, Centrul de Îndrumare a Creației Populare Mehedinți, 1996.

PĂDUREANA, reprezentare mitică românească, specifică *Civilizației lemnului, fiică a *Mumei Pădurii, sinonimă cu *Fata Pădurii.

PĂDUROIUL, reprezentare mitică a civilizației lemnului, stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, sinonim cu Moșul Codrului, *Omul Pădurii.

Bilțiu Pamfil, Maria Bilțiu, *Izvorul fermecat*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, București, 1997.

PĂLIILE, personificări ale focului, surori ale zeului focului *Sântiile, prăznuite pe 17 iulie și invocate pentru prevenirea incendiilor (Țara Hațegului).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

PĂMÂNT, personificare neolitică a Pământului, sinonim cu Terra Mater, Mama Glie. Deși Dumnezeu își are reședința în Cer, unii creștinii, care fac mătăanii și se roagă, sărută **P.**-ul ca pe o icoană: *Pământul*, se spunea în Bucovina, *e sfânt; la Pământ să bați mătăanii și să te închini, că el ne hrănește și ne ține, din Pământ avem hrană și apă, el ne încălzește, el e mama noastră*. El dă viața și tot el o ia, conform blestemelor: *Mânca-te-ar țărăna! Mânca-te-ar pământul!* Credința că nașterea și moartea pe **P.** este mai ușoară a supraviețuit până la mijlocul secolului al XX-lea. Adesea, **P.**-ul de deasupra care e bărbat, își muștră **P.**-ul de sub el care este femeie: — *Pe mine mă taie, mă muncesc, dar ție ți-e bine. Tu nu numai că nimica nu faci, ba încă și oamenii îți dau să mănânci*, aluzie la ritul funerar de inhumare (Bucovina, Moldova). Olarul care prelucrează pământul, îl modelează și îl arde în cupitor este socotit un om păcătos: *El va avea mare muncă pe lumea cealaltă, pentru că arde și chinuiește pământul*. *Dracul râde când cineva fură o oală de lut, spunând că *se fură lut pe lut*, iar Dumnezeu se bucură când se dragostește bărbatul cu femeia, spunând că *se dragostește lut pe lut* (Bucovina).

PĂPĂLUGA, reprezentare mitică pluviometrică invocată de ceata feminină să dezlege ploile în zilele caniculare ale verii, sinonimă cu *Paparuda, *Păpăruga, *Băbăruța, *Dodoloaia, *Dodoluța, *Mătăhula, identificată cu zeul indian Rudra (Sudul Transilvaniei și Moldovei, cu prelungiri tentaculare spre nord).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria,

Vechi obiceiuri agrare românești, Editura Minerva, București, 1988; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

PĂPĂRUGA, zeită pluviometrică invocată de ceata feminină să dezlege ploile în zilele caniculare ale verii, identificată cu zeul indian Rudra, sinonimă cu *Paparuda, *Păpăluga, *Băbăruța, *Dodoloaia, *Dodoluga, *Mătăhula.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

PĂPUȘA (PĂPUȘILE) MIRESEI, reprezentare antropomorfă modelată din *Aluat sau confecționată din cărpe, jertfită (ruptă sau incinerată) sau păstrată timp nelimitat în lada de zestre, sinonimă cu *El și Ea, *Pupăza Miresei, Norocul Mirilor, Bocăneți de cununie, care substituie în anumite contexte rituale și ceremoniale ale nunții mireasa, mirii sau copilul care se va naște, protectoare a căsătoriei. **P. M.** are, de la sat la sat, forme și dimensiuni diferite: doi colaci împreunăți, doi cozonaci (al mirelui și al miresei), o păpușă confecționată din cărpe, colac antropomorf cu ochi, gură și șirag de mărgele la gât. Importanța lor rituală și ceremonială este subliniată de cântecul și jocul ritual ce-i poartă numele (*Păpuseasca, Păpușeste, Păpușerește*) și de momentele semnificative ale nunții când sunt prezentate și scoase în evidență: în seara logodnei când păpușa este așezată la masă lângă logodnic, înaintea logodnicei (Broșteni, jud. Suceava); în dimineața nunții, când este trimisă miresei, împreună cu darurile (schimburile), prin vornicul mirelui (Cașin, Oituz, jud. Bacău); la cererea iertării, când este ruptă în bucăți de nașă de-asupra capului miresei (Dumbrăveni, jud. Suceava), la deshobotat (dezbrăcarea costumului de mireasă și îmbrăcarea costului de nevastă), când este ținută în brațe de mireasă etc. (Moldova, Muntenia).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000.

PĂPUȘĂ DE PĂINE, figurină antropomorfă modelată din aluat, coaptă pe vatră, unsă cu miere și miez de nucă, jertfită la *Măcinici, sinonimă cu *Brados (Romanai).

PĂCA (PAFA), reprezentare mitică populară invocată în vechime de oamenii care fumau (pipau) (Transilvania). **P.** era asociată, de obicei, cu *Mama Dracului. În legende populare tutunul și obiceiul fumatului au fost inventate de Drac, tămâia și *Busuiocul de Dumnezeu. Legătura dintre tutun și Diavol apare și în alte genuri folclorice, precum chiuitura: *Câte fete la strânsură, / Toate stau cu pipa-n gură. / Iese Dracul de sub răpă, / Și le pune foc în pipă!*

Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țaranului român*, Editura Pro, București, 1999.

PELIN (*Artemisia absinthium L.*), plantă apotropaică din familia *Compositae*, utilizată pentru tămăduirea suferințelor (malaria, durerile de stomac, umflăturile, bolile de ochi), pentru vopsitul lânii și confecționarea săpunului, pentru alungarea *lelelor și relexor aduse de acestea (*luatul din lele, luatul din *Rusalii*) și a altor spirite malefice. **P.**-ul de leac era recoltat de descântătoare, adesea dezbrăcată și despletită, la diferite sărbători calendaristice (*Măcinici, *Armîndeni, Strodu Rusaliilor, *Rusalii sau Dumnica Mare, *Marina) și în anumite momente ale zilei după un ritual consacrat. Uneori, descântătoarea era însoțită de o altă femeie care interpreta rolul **P.**-ui: — *Bună seara, Pelin mare, / Domn mare! / — Mulțumim dumitale, ... / Șezi! / — N-am venit să sez / Și-am venit să scot / Patruzeci și patru de draci ai tăi, / ... / P.*-ul era la loc de cinste la Rusalii când se purta la pălărie, în sân și în buzunare, împodobeau ferestrele și icoanele, se puneau în așternutul patului, între haine, pe masă și podeaua caselor pentru alungarea duhurilor și spiritelor rele. Pentru protecție magică împotriva lelelor, *Călușarii leagă și astăzi tulpini de **P.** în vârful steagului, iar în anumite momente ale jocului mestecă între dinți frunze de **P.** Femeile purificau locuințele, curțile gospodăriilor, locurile unde slobozeau apa pentru morți la 40 de zile de la înmormântare etc., măturându-le cu tufe de **P.**, recoltate în ziua de Marina. Mătura de **P.** se folosea în practicile magice *de întors* persoana plecată de acasă, *de scos și alungat* boala, răul, spurcul din corpul omului: *Ieși spurc spurcat. / De la ... / De unde te-ai aninat, / Că eu, descântătoarea, / Cu vin și cu rachiu te-am îmbătat, / Cu mătura te-am măturat, / Cu mătura de pelin negru, / Și-n gunoi te-am aruncat* În ținuturile extracarpatice în ziua de Armîndeni se organizau petreceri căm-

penești unde se frigea haiducește mielul și se bea vin amestecat cu **P.** pentru subțierea și schimbarea sângelui. **P.** recoltat la Armindeni se păstra de-a lungul anului pentru a fi folosit la momentul oportun.

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

PERINIȚA, joc ritual al sărutului, caracteristic *Priveghiului de înmormântare preluat, adaptat și integrat în scenariul ritual al *Anului Nou. La excesele tolerate în noaptea de *Revelion, reflexe contemporane ale orgiilor antice, când oamenii fac totul peste măsură (beau, mănâncă, joacă, se distrează), se adaugă gesturile și cuvintele licențioase, jocul mascaților, dansul sărutului. Dansul **P.**, specific românilor, se juca, până la mijlocul secolului al XX-lea, sub forme specifice, atât la ocaziile oferite de *Revelion, la moartea și renașterea anului, cât și la Priveghiul de înmormântare, la moartea și renașterea simbolică a omului. Atât la moartea anului, cât și la moartea omului lumea se distrează pentru că așteaptă să renască Anul Nou și să se nască un nou om conform zicalei: *Așa-i lumea trecătoare / Unul naște, altul moare!* Ulterior, el a intrat în repertoriul petrecerilor și ceremoniilor mai deosebite (nunți, cumetrii).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

PEȘTE, personificare a peștișorului invocat de pescari în ziua de *Alexie sau Ziua Peștelui (17 martie) să le aducă noroc la pescuit. În această zi, când se crede că *se zbate știuca*, în apă înainte de depunerea icrelor pentru înmulțire, pescarii nu ieșeau la pescuit, ajunau sau prindeau un **P.** mic, îl descântau și îl mâncau crud ca să le aducă noroc la pescuit de-a lungul anului.

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

PEȘTERA MUIERII I, adăpost *Geomorf în masivul muntos al Parângului (Baia de Fier, jud. Gorj) locuit de omul preistoric (paleolitic, neolitic, perioada de tranziție de la neolitic la epoca

bronzului, Hallstatt, La Tène dacic) și al Evului Mediu. Aici s-au descoperit bogate urme de locuire umană, în special unelte din cuarțit și roci cuarțoase din musterian, precum și un mare număr de schelete fosile ale ursului de peșteră. Un loc aparte îl ocupă craniul fragmentar și mandibula de *Homo sapiens* — Cro Magnon.

Boroneaș V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

PEȘTERA PĂRCĂLABULUI, adăpost *Geomorf în Munții Parâng (Baia de Fier, jud. Gorj) locuit de omul preistoric (neolitic, epoca bronzului). La intrare în peșteră au fost descoperite desene rupestre, în culoare neagră, care reprezintă siluete antropomorfe în poziție de adorare a soarelui și mai multe motive care atestă cultul solar.

Boroneaș V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Cărciumaru Marin, *Mărturiile artei rupestre preistorice în România*, Editura Sport-Turism, București, 1987; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

PEȘTERA RECE, adăpost *Geomorf locuit de omul preistoric (paleolitic), situat în Munții Bihorului (sat Răchițele, com. Mărgău, jud. Cluj) în care s-a identificat cultul ursului de peșteră (*Ursus spelaeus*). Patru dintre testele de urs descoperite în **P. R.**, sunt așezate în cruce, ceafă în ceafă, fapt pus pe seama cultului ursului de peșteră practicat de o populație de vânători (musterian — paleolitic mijlociu). Crusta de calcar depusă pe oasele găsite în această grotă a fost datată între 85 000–75 000 ani.

Boroneaș V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1981.

PEȘTERA VACII, adăpost *Geomorf locuit de omul preistoric (epoca bronzului timpuriu) în Munții Poiana Craiului (com. Roșia, jud. Bihor). În **P. V.** arheologii au descoperit un complex cultic funerar.

Boroneaș V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000; Emödi Ioan, *Contribuții la cunoașterea începutului epocii bronzului din nord-vestul Transilvaniei*, „Thracodacica”, nr. 6, 1985.

PEȘTERĂ, adăpost *Geomorf construit de natură sau de mâna omului, folosit în vremurile preistorice ca locuință iar în vremurile istorice ca lăcaș de rugăciune, sălaș pentru haiduci și vite, obiectiv strategic și militar, sinonim cu groț. **P.** a fost primul adăpost al omului preistoric; în epoca glaciară el și-a disputat-o cu animalele, în special cu ursul de peșteră. Din punct de vedere spiritual, **P.** sau grotă a fost asimilată cu uterul (pânțelele pământului adăposteste omul, pânțelele matern copilul), cu centrul lumii, cu reședința unor divinități. Spre deosebire de adăposturile geomorfe (**P.**, *Corpul uman), în care sufletul intră și iese prin guri sau găuri, în adăposturile antropomorfe (*Casa, cetatea, *Raiul și Iadul) se intră și se iese prin porți, uși și ferestre. Dovezile de locuire a **P.**-ilor în Carpații românești sunt rare în paleoliticul mijlociu, foarte frecvente în paleoliticul superior și destul de frecvente în neolitic. **P.**-ile sunt repopulate în perioada de trecere la epoca bronzului și în prima epocă a fierului. În perioada geto-dacă sunt slab populate, deși cele din muntele Kogaion, identificat cu pîntenul calcaros de la Vârtoapele de la Grădiștea de Munte (jud. Hunedoara), sunt menționate de istorie ca loc unde oficia Dece-neu, preot apropiat al marelui rege Burebista. Unele au fost sau continuată să fie locuite în vremea romană, în epoca medievală, în timpul domniilor fanariote până la mișcarea lui Tudor Vladimirescu. În ele s-au descoperit altare, sanctuare (*Fundul Peșterii de la Bozioru), cultul zeului Mithra (**P.** Adam, **P.** Veterani). În unele **P.**-i s-au descoperit vestitele cranii de *Homo sapiens fossilis*, strămoș îndepărtat al omenirii care a trăit în Carpați, în paleoliticul superior (***P.** Cioclovina, ***P.** Muierilor, **P.** Baia de Fier). S-au descoperit, de asemenea, urmele pașilor acestui om de Cro-Magnon imprimați în lut fosilizat (***P.** Izbuc). Surprinzătoare sunt **P.**-ile cu pictură de culoare neagră, care aparțin neoliticului (**P.** Polovragi, **P.** Muierilor, **P.** Vaideei, **P.** Limanu) și peșterile pictate în culoare roșie (*Gaura Chindiei) cu aproximativ 11 000 ani î.Hr. În cea mai interesantă dintre **P.**-ile României și ale lumii, *Cuiina Turcului, s-a descoperit cea mai veche cultură europeană care se derulează, după datele de radio-carbon ale faunei, florei, pieselor de schelet uman și resturilor arheologice descoperite între milenii XI și IX î.Hr., cultură numită, inițial, Clisurian (după locul descoperirii,

Clisura Dunării), apoi Romanellian. Aici s-au descoperit peste 30 000 de piese arheologice confecționate din silex, os, corn, dinți de animale care reprezintă podoabe, obiecte de cult, de ritual, de artă cu ornamente geometrice, specifice postglaciariului european. Prin această cultură preistorică descoperită în **P.** de la Cuiina Turcului, confirmată și de așezarea deschisă de la Ostrovul Banului, prin descoperirea culturii Schela Cladovei — Lepenski Vir, datată în milenii VII-VI î.Hr., pământul românesc se integrează în arealul de zămislire a vechilor civilizații de pe Terra. Păstrând multă vreme tradiția locuirii în adăposturile oferite de **P.**-ile naturale, oamenii și-au construit ei însăși **P.**-i în perioada dacică, romană, paleocreștină și medievală. Acestea sunt concentrate în Dobrogea și în câteva zone ale arcului carpatic (Munții Buzăului și Banatului). Renumită este **P.** Limanu din Dobrogea care, pe lângă planul ei întortocheat, are numeroase încăperi cu funcționalități și dimensiuni diferite, cu ziduri și stâlpi construiți fără mortar pentru susținerea tavanului, cu pictură naivă de culoare neagră. De altfel, aceasta este menționată de literatura antică sub numele Ceires (Keiris). Multe **P.** antropomorfe au servit ca adăpost în perioada năvălirilor barbare și de prigoană a creștinismului (Dumbrăveni, Basarabi—Murfatlar). Continuând o veche tradiție, un loc aparte în peisajul spiritual al vechii Europe îl ocupă **P.**-le săpate, în secolele XVI-XX, în sisturile Munților Buzău de către călugării români, adepți ai isihasmului ortodox. Pentru a se feri de influența vieții cotidiene și a trăi în liniște sentimentul religios, ei au săpat în rocă biserici, schituri, chilii, metohuri, locuri de popasuri cu cruci și icoane etc. În anumite împrejurări, ele au funcționat ca locuri sacre pentru reculegere sufletească, mărturisire a păcatelor de către voievozii români, de doamnele și domnițele acestora în momente de rătăcire sufletească și de grea cumpănă. Renumite sunt Agatonul Vechi, Agatonul Nou, Biserica Iosif, Schitul Dionisie (Torcătorul), Căsoaia și altele cioplite în gresia munților Buzău. Unele **P.**-i au fost folosite pentru tămăduirea bolilor, ca sălaș și refugiu al luptătorilor învinși, ca adăpost al turmelor de oi pe timp de viscol etc. Dar, cele mai cunoscute adăposturi săpate de om în pânțelele pământului sunt *Bordeiul, biserica bordei, biserica cioplită parțial sau total în piatră.

PIATRA TRĂSNETULUI

Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura clMeC, București, 2000; Cărciu-maru Marin, *Mărturii ale artei rupestre preistorice în România*, Editura Sport-Turism, București, 1987; Durand Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginii narului*, Editura Univers, București, 1977.

PIATRA TRĂSNETULUI, personificare a pietrelor șlefuite de natură sau de oamenii preistorici. **P.-le T.** ar fi fost zămislite de trăsnet și aruncate de acesta în ape în timpul furtunilor. Găsite întâmplător, în special după ploi torențiale, **P.-le T.** erau purtate ca amulete, aducătoare de noroc, sau erau folosite de descântătoare pentru alungarea magică a bolilor.

Coșbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

PIEDICA MORTULUI, ață din lână cu care se leagă picioarele mortului în zona gleznelor. Se crede că sufletul mortului vizitează, imediat după moarte, toate locurile cunoscute în viață. Pentru a nu se grăbi și a se bucura din plin de ultima revedere a lumii de aici, mortul se împiedică. În timpul slujbei de înmormântare o rudă apropiată despiedică mortul iar ața o ascunde cu grijă în sicriu pentru a nu fi furată și folosită la vrăji (Oltenia, Muntenia).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1995.

PINTILIE CĂLĂTORUL, divinitate a *Panteonului românesc, frate cu *Sântilie, celebrat pe 27 iulie, sinonim cu Pantelimon. **P. C.** este un important hotar în scurgerea timpului calendaristic: păsările, în special berzele (cocostârcii), se strâng stoluri pregătindu-se pentru plecare în țările calde, se întoarce crugul cerului spre toamnă și iarnă, cerbul iese din râu vestind răcirea apei etc. (Moldova). În sâmbăta dinaintea zilei de **P. C.** se făceau praznice pentru morți (Bucovina), iar la Câmpulung Muscel se încheia Bălciul de Sântilie cu Nunta rudarilor.

Calianu Gr., *Datini și credințe din Florești — Mehedinți*, în CS, an V, nr. 7-8, 1927; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de*

ele, Socec, București, 1909; Voronca-Niculită E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

PLOAIA, figurină antropomorfă modelată din lut nears invocată în ceremonialul *Caloianului să dezlege ploile. Păpușa, care poartă o bogată sinonimie locală și zonală feminină (Moșa Ploii, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiana, Seceta, Mama Secetei), mai rar masculină (*Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântilie), este purtătoarea unui mesaj transmis printr-un cântec funerar divinității pluviometrice.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

POM AL POMENILOR, substitut al roadelor pământului reprezentat de un pom fructifer dat de pomană la 40 de zile după înmormântare, la Slobozitul apei sau izvorului. El reprezintă partea din rodul pământului (hrană, apă, umbră, adăpost etc.) care-i revine sufletului mortului, expediată prin intermediul pomenii. Tehnici de transmitere mai deosebite aparțin spațiului moldav: scoaterea unui pom din pământ, cu rădăcini cu tot, care, după ce este folosit ca suport al pomenilor, se răsădește la mormânt, lângă cruce (Mănăstirea Cașin, jud. Bacău; Costachi Negri, jud. Galați; Grintieș, jud. Neamț; Lămășeni, jud. Suceava și altele); pomul scos cu rădăcini este încărcat cu roade și plantat apoi de cel căruia i-a fost dat de pomană în livada proprie (Călugăreni, jud. Neamț; Fundătura, jud. Bacău; Movileni, jud. Galați și altele); într-un **P.** din livada mortului se agată *Colaci, fructe, dulciuri, lumânări, păsări și o Scară din aluat copt. La tulpina **P.**-lui se așează un pat și o masă pe care se pun o farfurie cu borș, una cu sarmale și o cană cu vin. Patul este așternut, are plapumă și pernă, iar în cazul când mortul este o fată nemăritată (Buhalnița jud. Neamț) se așează zestrea dată de pomană. După încheierea ceremoniei, **P.**-ul rămâne în livada celui care îl dă de pomană, îl îngrijește iar roadele sunt culese de cel care l-a primit. În unele sate **P.**-ul **P.** se reduce la o creangă de prun, mai rar de măr sau vișin, încărcată cu daruri. În unele sate

bucovinene **P.-ul P.** se face dintr-un vârf de brad iar în jumătatea nordică a Moldovei din săgeți de șindrilă. **P.-ul**, încărcat cu fructe, porumbei și scărîță din aluat, prosop, cană de apă, lumânări și împodobit cu hârtie colorată, este scuturat de mai multe ori în drum spre cimitir sau la mormânt unde se înfige lângă cruce. Cel care îl duce ia prosopul agățat în **P.** și o sumă de bani. În Maramureș și, izolat, în alte zone etnografice, pomii fructiferi se sădesc, după înmormântare, chiar la căpătâiul mortului, cimitirul căpătând aspectul unei livezi de meri.

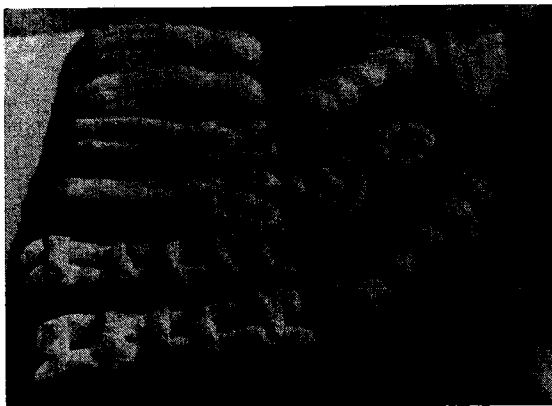
Ciubotaru I. H., *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

POM DE MAI, substitut al divinității vegetale reprezentată de o prăjină înaltă cu ramuri verzi în vârf sau de un arbore tăiat din pădure cu crengile curățate până spre vârf, împodobit sau neîmpodobit cu cununi din flori și spice de grâu, implântat în fața casei, în centrul satului, în țarină, la stână, între hotare în ajunul, în noaptea sau dimineața zilei de *Arminden (1 mai), *Sângiorz (23 aprilie) sau *Rusalii, sinonim cu *Arminden, Maial, Maiagă, Stâlpar. După persoanele care îl ridică, poate fi **P.-ul de M.** sau Arminden al feciorilor, al ciobanilor și al copiilor, iar după esența lemnoasă folosită **P.-ul de M.** poate fi de brad, fag, stejar, salcâm etc. În zonele extracarpatice Armindenul este o ramură verde neîmpodobită, prinsă în stâlpul porții sau al prispei, la intrările în adăposturile de vite și în alte anexe ale gospodăriei de unul din membrii familiei sau de feciori la casele fetelor îndrăgite.

P.-ul de M. este coborât, de obicei, după seceriș, când se incinge cu ramurile lui cuptorul în care se coace prima pâine din noua recoltă, sau este folosit ca lemn de construcție de oamenii nevoiași. Pâinea coaptă cu **P.-ul de M.** era aducătoare de belșug, noroc și sănătate. Local, din acesta se confecționează *Steagul de nuntă și ruda (prăjina din lemn) instalată deasupra patului nupțial și pe care se sprijină zestrea. Alteori, **P.-ul de M.** este lăsat să vegheze casa, stâna, satul, hotarul și holdele de forțele malefice până cade singur sau este înlocuit, după un an de zile, cu altul nou. Sub diferite forme **P.-ul de M.** a fost atestat la românii de pretutindeni.

Bilțu Pamfil, *Armindenul în Zona Lăpuș*, în REF, nr. 3, 1993; Densușianu Ov., *Graiul din Țara Hațegului*, Socec, București, 1915; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Frazer G.J., *Creanga de aur*, vol. I-V, Editura Minerva, București 1980; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Vulcănescu R., *Coloana Cerului*, Editura Academiei, București, 1972.

POM ÎNFLORIT, metamorfoză a *Domnului Sfânt în *Cartea românească a morților, care ajută sufletul să ajungă în Rai. Prin intermediul cântecului funerar sufletul mortului este inițiat cum să-l recunoască și să se comporte ca să-i fie de ajutor: *Haide, bre, -nainte, / — Nainte să mergi, / Unde-i mai vedea / Un pom înflorit, / Nu-i pom înflorit, / Ci e Domnul Sfânt, / Lui să-i ingenuchi, / Poala s-o i-o pupi / De el să te rogi,*



Modelări din aluat (colăcei, bâte, mâini, foarfeci și scară) pentru pomul de pomană în satul Brădetu, jud. Argeș

/ El să-ți mai arate / Pe unde să dai / Ca să ajungi
în Rai ... (Zorile, Runcu, jud. Gorj).

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia,
Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală,
Editura Muzicală, București, 1988.

POM LA ÎNMORMĂNTARE, substituit al mortului reprezentat de o creangă de pom fructifer (măr, prun) sau de un pom întreg, imdobit cu fructe și colaci, primit la înmormântare de preot, naș sau de participanții la înmormântare. În Muscel P.-ul este *scuturat* de roade deasupra mormântului, apoi se implântă în mormânt, lângă cruce, se aruncă pe o apă curgătoare sau într-o fântână. Aruncarea P.-ului simulează, se pare, rituri funerare preistorice: abandonare a cadavrului, depunerea resturilor rămase de la incinerare pe apele curgătoare sau în fântâni.

Ciobotaru I. H., *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

POMANA DIN VIAȚĂ, ofrande (alimente, haine, servicii) împărțite pentru propriul suflet înainte de moarte. Pregătirea hainelor pentru înmormântare este generalizată la români iar în Oltenia oamenii de la 60 de ani în sus își construiesc sicriul și crucea din lemn pe care le păstrează cu grijă în podul casei. Bătrânii prevăzători nu lasă butoiul cu vin să se golească între două recolte ale viței de vie. Un obicei contemporan, răspândit atât la sate cât și la orașe, este procurarea locului de veci și, uneori, amenajarea acestuia prin construirea cavoului, zidirea gropii. Există o preocupare constantă a bătrânilor de a lăsa, la plecare, cât mai puține griji celor care rămân.

Ciobotaru I.H., *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1995.

POMANĂ, ofrande (alimente, haine, lumină, servicii, muzică, joc etc.) oferite, prin substituție, sufletului mortului. Cu îngăduința și toleranța bisericii creștine termenul P. s-a impus în competiție cu alți termeni care exprimă ideea de *jertfă, sacrificiu, ofrandă. În mentalitatea celor vechi, orice se putea sacrifica: animal, pasăre,



Banchetul funerar pe o stelă funerară descoperită la Tomis (sec. I d.Hr.) unde este etalat colacul (coroana?) nelipsit de la pomenile (ospețele) românești de înmormântare

copac, obiect neînsuflit. P.-ele pot avea două destinații: sufletele morților și diferite reprezentări mitice. Primele se împart înainte de a muri, pentru propriul suflet, în zilele care despart data decesului de data înmormântării, și, după înmormântare, la diferite termene, până la șapte ani, când se consideră că sufletul mortului intră în rândul moșilor și strămoșilor.

Văduva Ofelia, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996; Văduva Ofelia, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997.

POMUL STERP, dialog purtat de om cu pomul neroditor în una din sărbătorile solstițiului de iarnă (*Ajunul Crăciunului, *Crăciun, *Anul Nou, *Bobotează) sau la alte sărbători de peste an (*Măcinici, Joimari, *Sângiorz, Probejenie, *Vinerea Mare). În forma arhaică a obiceiului, bărbatul cu securea pe mână și o femeie, de obicei nevasta acestuia, merg la pomul fructifer care nu a rodit în anul care s-a încheiat. Amenințător, bărbatul întreabă: — *Faci, pomule, poame, ori te tai?* Femeia, ascunsă în spatele pomului, răspunde — *Lasă-mă, nu mă tăia, că fac!* Pentru a se convinge, omul repetă de încă două ori aceeași întrebare (Dolj). Alteori, însoțitorul bărbatului cu securea apără pomul precum avocatul pe clientul său: — *De ce-l tai, nene? — Dacă nu vrea să rodească. — Mai lasă-l un an, doi. Mă pun eu pentru el și dacă nu rodește nici*

atunci, să-1 tai. — Bine, dacă te pui dumneata, il las. Să vedem ce face. (Purcărești, jud. Alba). Replicile dialogului, de amenințare sau de apărare, sunt însoțite de diverse gesturi și acte rituale: atingerea tulpinii cu toporul; ungerea scoartei cu aluatul din care gospodina prepară colacii la sărbători, cu julfă sau cu colivă; înfășurarea trunchiului cu o legătură de paie; îmbrățișarea sau urcarea în pom a persoanei care-l substituie sau îi ia apărarea etc. (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat, Transilvania).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

POSTEXISTENȚĂ, viața după moarte a sufletului, sinonimă cu *Lumea de dincolo. Timpul se scurge fără întrerupere și fără puțința ca cineva să-l poată da înapoi sau înainte precum acele ceasornicului. Expresia populară *a sosi vremea* pentru ceva este ceea ce trebuie să se întâmple cu necesitate într-un anumit moment, inclusiv moartea. Tacit, oamenii se supun la moara de măcinat timpul, pentru că, spune poetul: *Vreme trece, vreme vine, / Toate-s vechi și nouă toate*. Paradoxul face ca în natură moartea să fie, precum nașterea, generatoare de viață. Nemurirea este incompatibilă cu supraviețuirea la infinit a unei specii și cu evoluția. În cazul în care ceea ce este viu ar deveni nemuritor și s-ar menține tendința nelimitată de înmulțire a viețuitoarelor, atunci Terra s-ar transforma, după consumarea rapidă a resurselor generate de moartea viețuitoarelor de-a lungul miliardelor de ani, o planetă pustie. Independent de voința lor, oamenii dispar pentru a lăsa loc altor oameni. Dacă ar fi trăit toți indivizii speciei *Homo sapiens*, adică cei născuți în ultimele trei milioane de ani, planeta Pământ ar fi trebuit să adăpostească acum peste 80 de miliarde de suflete. Din fericire, **P.**, lumea de dincolo, nu are margini, este primitoare și infinit de încăpătoare. Sunt, firește, evenimente familiale care se precipită sau, dimpotrivă, întârzie să se producă, vin înainte sau după timpul sorocit: moartea tinerilor necăsătoriți, *nenunțiți* sau *nelumiți*, depășirea vârstei optime la căsătoria *fetelor bătrâne* sau *stătute*, a *feciorilor bătrâni* sau *tomnatici* și altele. Pentru readucerea echilibrului și

repararea erorilor sociale sau naturale oamenii au recurs la rit și mit, răspunzând la nefiresc prin nefiresc. Practici ca *nunta mortului*, numită de specialiști *nunta postumă*, la decesul tânărului necăsătorit, *inmormântarea pumnului de țărână* adusă de pe locul morții omului departe de sat sau de țară, *căsătoria la salcie* a fetei rămasă necăsătorită etc. sunt rectificări magice ale dezordinilor ivite. Grijă pentru desfășurarea întocmai a obiceiurilor la inmormântare și cheltuielile făcute înainte, în timpul și după inmormântare depășesc, prin amploarea lor, celelalte momente de răscruce din viața omului (nașterea și căsătoria). Un individ poate decide între a se căsători sau nu, a avea sau nu copii, dar niciodată între a muri sau nu muri vreodată. Trecearea dintr-o formă de a fi, în altă formă de a fi, din stăpânirea legilor vieții, sub stăpânirea legilor morții a înspăimântat oamenii tuturor timpurilor. Pentru propria lui liniște, românul a găsit o explicație optimistă: moartea nu însemna o dispariție totală și definitivă, pleacă în **P.** Așa cum gândește când este treaz și visează când este adormit, trebuie să se întâmple și când este mort. La moarte își schimbă numai adăpostul și domiciliul, precum fata la căsătorie.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale române, București, 1999.

POTCA PĂDURII, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, identificată cu Marea Zeiță neolitică, sinonimă cu *Muma Pădurii. **P. P.** este o femeie uimitor de frumoasă care se poate metamorfoza în orice vietate de pe pământ. Bolile neuropsihice care le-ar provoca oamenilor (ologeli, paralizii etc.) erau alungate prin descântece de **P. P.** (Bucovina).

Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, București, 1997.

POTROACE ALE POPII (*Aristolochia clematitis L.*), personificare a unei plante urât mirositoare din flora spontană a României invocată în descântecul de neputință (impotentă) și de sperietoare. Planta era folosită, de asemenea, ca leac tămăduitor de boli și, ca insectifug, pentru îndepărtarea insectelor parazite (se pune prin case, cotete și chiar pe sub aripile păsărilor împotriva puricilor, căpușilor și păduchilor) (Oltenia).

Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

PREEXISTENȚĂ, viața intrauterină a sufletului deschisă de actul nupțial și închisă de nașterea copilului. **P.** este timpul fabulos parcurs de suflet de la *Geomorfism (celula ou) la *Antropomorfism (făptură cu chip de om). Nunta este scenariul ritual prin care tinerii necăsătoriți pătrund din domeniul profan în cel divin și, după nuntă, devin oameni obișnuiți, gospodari ai satului. Această trecere pasageră de la profan la sacru îi dă putința omului să creeze el însuși om. La acest dar divin, întemeierea omului, fata și feciorul puteau să ajungă în timpul nunții prin acte de consacrare, *colăcăria* precreștină și *cununia* creștină, și prin inițierea sexuală după modelul unor cupluri divine. În satul arhaic nunta este nu numai spectacol, ci și temeii al vieții, început teoretic al unui nou ciclu vital. Deși anii omului se numără de la naștere, viața lui înmugurește pe ramura maternă cu nouă luni mai devreme, din momentul concepției și fecundității celulelor procreatoare. Viața intrauterină este timpul schimbărilor fulgerătoare în care ontogeneza repetă filogeneza. Placenta, numită de popor *casa* sau *locul copilului*, este un adăpost geomorf care îi asigură embrionului, și apoi fetusului și fătului protecție contra agresiunii germenilor infecțioși și toxinelor, împotriva acțiunilor mecanice (loviturilor), zgometelor și luminii supărătoare etc. Cu adevărat miraculoase sunt însă primele 40 de zile ale **P.**-ei, când embrionul, după ce a trăit vremurile paleontologice ale strămoșilor grupați de biologi în nevertebrate și cordate (pești, amfibii, reptile, păsări, mamifere), începe să semene cu chip de om, să treacă de la geomorfism la antropomorfism. În luna a doua de viață intrauterină se dezvoltă rapid extremitatea cefalică și se modelează fața. Produsul concepției capătă înfățișare de om. Este un timp al prefacerilor profunde desfășurate în intimitatea adăpostului intrauterin. Dezvoltarea embrionului este fantastică în primele zile de existență: volumul crește de 8 000 ori iar diametrul de aproximativ 20 ori. Omul ia ființă printr-o explozie biologică așa cum Universul se naște printr-o explozie cosmică (Big Bang-ul)! Timpul de început al primului adăpost uman se pare că a fost cunoscut înaintea savanților prin scilpitoare intuiții, observații empirice

și speculații metafizice de vreme ce această dimensiune astrală de 40 de zile compartimenta întreaga viață socială și familială a omului tradițional: îmbisericirea soților (prima ieșire, după nuntă, a tinerilor la biserică), durata lăuziei, doliului, timpul care separa altădată nașterea de botez, înhumarea trupului de plecarea sufletului (slobozitul apei). Dar, durata de 40 de zile ritmează nu numai timpul uman (calendarul vieții omului), ci și timpul divin (calendarul ritual): 25 decembrie (Nașterea Domnului, Crăciunul) și 2 februarie (Întâmpinarea Maicii Domnului, ieșirea la Templu pentru moliftă); Învierea Mântuitorului (Paștele) și Înălțarea Domnului; durata principalelor posturi de peste an (Postul Crăciunului și, inițial, Postul Pastelui) și altele au durata celor 40 de zile. Se pot aduce argumente biblice precum durata de 40 de zile a potopului lui Noe. Dar, între o explicație care pornește de la o realitate concretă și una care se bazează pe o poveste mitică este firesc să fie aleasă cea care poate fi dovedită științific.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Schiopu Ursula, Verza Emil, *Psihologia vârstelor. Ciclul vieții*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997.

PREPELEAC, fag de 4-5 m înălțime, substituit al divinității sezoniere a vegetației, protector al vitelor și semănăturilor, sinonim cu *Sângiorzul, *Ramura verde. **P.**-ul este tăiat din pădure și împântat în gospodărie în noaptea sau în dimineața zilei de Sf. Gheorghe, străvechi început de *An Nou sau sezon pastoral (Vrancea).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

PRESCURĂ, pâine sacră, roșundă sau sub formă de cruce, preparată din aluat dospit, împărțită credincioșilor la sfârșitul liturghiei ca anaforă sau după împărțășanie. În unele ținuturi românești **P.** desemnează colacul dat de po-mană la înmormântare sau parastasele de după înmormântare. **P.**-rile sunt preparate numai de femei curate, în special de cele *iertate*.

Stoian I., *Dicționar religios*, Editura Garamond, București (fără an pe copertă); Văduva Ofelia, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

PRICOLICI, *Strigoi viu care își părăsește trupul pe timp de noapte, se rostogolește de trei ori și devine *Lup, *Câine, *Porc, *Cal, bivol, pisică, *Șarpe, broască, niciodată vietate sfântă (arici, oaie, cerb, porumbel, rândunică, albină). Spre deosebire de *Vârcolaci care călătoresc prin văzduh, P.-i merg pe pământ. De regulă, sunt oameni din sat recunoscuți după înfățișarea și comportamentul animalului-P. Trăiesc puțin, cât lupul sau animalul în care se metamorfozează. Într-una din legende P.-ul este un tânăr căsătorit care, mergând pe drum cu soția, se face nevăzut, revine sub formă de câine și se repede s-o muște. Nevasta se apără cu brăul și îl alungă cu secera. În final, P.-ul este recunoscut de nevastă după scamele catrinței care i-au rămas între dinți. O dată pe an, în *Noaptea Strigoilor (29/30 noiembrie), s-ar întâlni cu *Strigoii morți, care își părăsesc și ei mormintele, pentru a-și alege, prin luptă, stăpânul. Pe timp de iarnă P.-i ar intra în haita lupilor unde preia conducerea și atacă oamenii și turmele de vite.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

PRICUP, reprezentare mitică meteorologică în *Calendarul popular care a preluat numele și data de celebrare ale Marelui Mucenic Procopie din Calendarul ortodox (8 iulie). P. grăbește (*pricopește*) coacerea cerealelor semănate primăvara (Moldova) și ferește holdele, mai ales cânepa, de grindină și vijelie (Muntenia, Oltenia, Transilvania, Bucovina). Dacă nu este cinstit cum se cuvine, P.-ul dă arșiță mare, pripește și usucă cerealele înainte ca acestea să rodească.

Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

PRIMUL ARĂTOR, moartea și renașterea simbolică a divinității agrare în ziua de *Sângiorz, substituită de cel mai harnic gospodar, care a ieșit primul la arat, sinonim cu *Tânjaua, *Boii Sângiorzului, *Alegerea Craiului, *Udătorii.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976;

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.; Petri Ov., *Craii de la Mocod — obicei din ciclul primăverii*, în *Zes.*, nr. 1, Bistrița, 2000.

PRIVEGHI CU JOCURI, petrecere de pomină, asemănătoare *Revelionului, la care participă sufletul mortului înainte de plecare în *Lumea de dincolo. În România sunt două tipuri de P.: unul, relativ recent, a cărui funcție principală este păzitul mortului, și altul străvechi, cu jocuri și distracție, care păstrează amintirea ospețelor funerare atestate frecvent în Antichitate. Funcția principală a păzitului mortului este grija de a nu lăsa să treacă vreo vietate (pasăre, animal) peste sau pe sub mort, a cărui funcție dramatică care l-ar transforma în *Strigoi. De aceea, pentru mai multă siguranță, la moartea unui membru al familiei pisicile sunt închise iar câinii legați. Un alt motiv al acestui tip de P. este credința că nu trebuie să se stingă lumânarea aprinsă la căpătâiul mortului. Al doilea tip de P. a fost atestat și descris de etnografi până la mijlocul secolului al XX-lea în unele zone etnografice din Transilvania (Platforma Luncani, Munții Apuseni, Pădurenii Hunedoarei) și din Moldova (Vrancea). Local, se mai practică și astăzi; P. cu J. se organizează la toate persoanele, dar ajunge în toată plenitudinea la moartea bătrânilor și oamenilor de vază. El se făcea *ca o mare bucurie la casa mortului; Lumea râde de se cutremură casa. Râd și rudele mortului, și copiii lui, și toți; nime n-are bai de mort, că ... Doamne iartă-mă, omul trebuie să moară*. Acolo unde s-a practicat sau încă se mai practică, opinia despre mort este exprimată concis de zicala: *Și-a trăit traiul / Și-a mâncat mălăiul!* P.-ul se desfășoară în camera unde este așezat mortul, într-o cameră alăturată dacă se fac jocuri cu muzică sau în curte, în jurul focului funerar. În Țara Moților, în camera cea mai spațioasă a locuinței, mortul este așezat într-o margine, ca să aibă o largă perspectivă asupra interiorului. Pe margini se așează bănci pentru a lăsa un spațiu suficient de mare în mijlocul camerei. În unele sate mortul este participant direct la jocurile de P., mișcările fiindu-i imprimare, pe ascuns, cu o sfoară, sau este substituit de un participant. Spre deosebire de jocurile de P. transilvănene, în care dominantă esențială o formează riturile de fertilitate, în cele moldo-



Moștul, așezat pe prisma casei, asistă la jocurile de priveghi organizate în cinstea lui, satul Nereju, jud. Vrancea

venești apar rituri care aduc în scenă, prin măștile mortuare, moșii și strămoșii, focurile rituale care amintesc de ritualul de incinerare al geto-dacilor etc. Repertoriul jocurilor de P. este nelimitat. Ele sunt o copie fidelă a cotidianului care se derulează sub semnul ritmului și sexualității. De cele mai multe ori, acestea se încheie cu un sărut dat în fața mortului sau în tinda casei. Sunt argumente care atestă transgresarea *Periniței, dans al sărutului, de la P. cu J. la *Revelion. Apar scenete nuptiale, măști reprezentând femei gravide etc. Parcă cineva regizează la moartea unui om, nașterea altui om, precum în cunoscutul cântec de pahar, *Așa-i lumea trecătoare / Unul naște, / Altul moare*.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere. Reper etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Conea I., *Clopotiva. Un sat din Hațeg*, Vol. II, Institutul de Științe Sociale al României, București, 1940; Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Graur Tiberiu, *Jocuri de priveghi în Munții Apuseni*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilva-

niei“ pe anii 1971-1973, Cluj, 1973; Tufescu Victor, *Oameni din Carpați*, Editura Sport-Turism, București, 1982.

PRIVIGHETOARE, efigie a sufletului mortului și simbol al drumului lung care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo, confecționată dintr-o lumânare de mărimea trupului, încolăcită ca o spirală și aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, sinonimă cu *Trupnic, *Toiag, Boi al mortului. P., ipostază a *Păsării-suflet, este confecționată de o persoană curată, de obicei o *femeie iertată*, dintr-o ață de tort fără noduri. Aceasta este aprinsă în anumite momente ale înmormântării și, după înmormântare, puțin câte puțin, trei sau mai multe zile la tămâiatul mormântului. În cântecele funerare *Zorile sunt rugate să dea răgaz *Dalbului de pribeag să-și procure *turtă de ceară*, nume sub care apare P. în textele rituale. Dar, forma plastică a spiralei este dedusă și din alte cântece de inițiere, în special din cele în care sfatul, repetat obsedant, este redat prin versetele: *Înainte să mergi / Și la dreapta s-o iei!*



Cărarea sufletului pe o oală neolitică de Vădastra, jud. Olt (milen. 4 î.Hr.)

acest sfat desenat pe pământ, pe oala de lut, pe oul încondeiat etc., formează spirala, motiv preistoric numit adesea de români *drumul mortului, calea rătăcită, cărarea fără sfârșit*.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere. Repere etnologice în ceromialul funebru din Moldova*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

PROCOAVĂ, divinitate meteorologică, celebrată la 1 octombrie, care ar înveli iarna Pământul cu un strat de zăpadă. Fetele o invocau pentru a le acoperi capul cu păr bogat și frumos, să fie plăcute feciorilor și să le grăbească căsătoria (Moldova, Bucovina).

PUPĂZA, colac sau pâine alungită sau arcuită, uneori cu chip de femeie, cu mâini, picioare, cap, mărgelile la gât, preparată la nuntă de mama miresei sau de prietenele miresei. **P.** stă pe masă în timpul nunții, este pusă, după nuntă, în lada de zestre, se rupe de-asupra capului miresei, este mâncată în seara nunții de mire și mireasă. Când are formă de pasăre se numește și Hulub (porumbel). Deși **P.** din aluat poate să apară și în alte contexte ceremoniale și rituale (priveghiul de înmormântare, praznice, Joimari, pomeni, în ceremoniile de însurățit), **P.** substituie și este primită numai de o persoană de sex feminin (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia).

Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București,



Suflet pasăre, modelat din aluat, pentru împodobirea pomului de pomână în Valea Seacă, jud. Suceava

1976; Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Stoica G., Petrescu P., Bocșe M., *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

PUPĂZA MIRESEI, colac rotund (*geomorf) sau cu chip de om (antropomorf), umplut cu stafide și împodobit cu flori, preparat de mama miresei care se păstra în lada de zestre a tinerei neveste.

Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Stoica G., Petrescu P., Bocșe M., *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

PUPĂZA MOAȘEI (BABEI), substitut al sufletului care vine prin naștere din *Preexistență (Casa copilului) în *Existență (lumea de aici) reprezentat de un colac cu chip de om (păpușă modelată din aluat cu cap, ochi, mâini, sau sub formă de pâine ovoidă, alungită) sau de pasăre (porumbel, **P.**). Cu ajutorul lui părinții răscumpără, prin troc, noul născut de la moașa care l-a adus din preexistență. **P. M.**, adesea înfășată ca un copil, este purtată din mână în mână de participanții la cumetrie care o sărută, o cinstesc cu bani puși pe piept (din acest motiv unele forme de colaci au marginile ridicate, ca să nu cadă banii), se fac urări copilului, moașei, holdelor. Moașa îndeamnă mesenii: *Poftiți gospodari cinstiți.../ Și-n pungă mâna băgați / Parale albe luați / În pupăză le împlântați / Și moșică-i le dați! / Că și moașa de trăiește / Fiecărui trebuiește, / Azi la unul, / Mâni la altul / Și tot așa*

la *întreg satul!* Acolo unde se practica acest obicei, cumătrul înfigea moneda metalică în P. M. și zicea: *De la noi hrană, / De la Dumnezeu mană!* Femeia care dorește să aibă copii, mușcă cu dinții sau rupe pe ascuns pâine din P. M.

Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Stoica G., Petrescu P., Bocșe M., *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

PUSUL BABELOR, personificare a celor nouă zile ale *Babei Dochia și dedicarea lor membrilor unei colectivități (familie, vecinătate, serviciu) pentru a afla, pe principiul *similia similibus*, cum le va fi firea de-a lungul anului. Criteriul cel mai obișnuit pentru împărțirea zilelor este vârsta participantelor. Firea și sufletul persoanei se apreciază în raport cu vremea din ziua aleasă: însoțită sau întunecoasă, frumoasă sau urâtă (Muntenia).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

PUTEREA NOPTII, personificare a timpului circulat de forțele malefice ale *Miezului Noptii (Moldova).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

PUTERNICELE, nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine, ivite în nopțile de vară, care iau leacul plantelor și sănătatea oamenilor (ologeala), sinonime cu *Cele Sfinte, Dânsese, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, *Rusaliile, *Șoimanele, *Ursoacele, *Vântoasele, Zănele. Sunt atestate în Transilvania (Sibiu, Făgăraș), Oltenia (Dolj) și Muntenia (Muscel).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

R

RAI ȘI IAD, adăposturi ultime și definitive ale sufletelor morților specifice religiilor indoeuropene și creștine. Soarta fericită sau nefericită a oamenilor plecați în *Lumea de dincolo atârnă de faptele bune sau rele săvârșite aici și, ca urmare, este, într-un anumit fel, previzibilă la înmormântare. Textele Sfintei Scripturi cuprind numeroase informații despre tărâmurile *Post-existenței creștine care despart oamenii ce au trăit împreună pe pământ în **R** și în **I**. Credincioșii merg în **R**, numit *Împărăție* (Matei XIII, 43; XV, 34), *Ierusalim ceresc* (Gal. IV, 26), *Noul Ierusalim* (Apoc. III, 12), *Sfântul Ierusalim, Cetatea cea mare* (Apoc. XXI, 10), *Sânul lui Avram* (Luca XVI, 22), *Rai* (Luca XXIII, 43; Cor. XII, 3), păcătoșii în Iad, numit *Iad* (Luca XVI, 23), *Ghena* (Matei. V, 2, 29, 30; X, 28; XVIII, 9; XXIII, 15,33; Luca XII, 5; Iacov III, 6), *Iezer de foc* (Apoc. XXI, 8; XX,10; 20). Acolo, credincioșii *Vor sluji neîncetat lui Dumnezeu* (Apoc. XII, 15; XXII, 3), *Îi vor cânta laude* (Apoc. XIV, 2-3; Apoc. XIX, 5-6), *Îi vor adora în rugăciune* (Apoc. V, 8), *I se vor închina* (Apoc. X, 4), în schimb *Păcătoșii vor suferi în foc veșnic* (Matei XXV, 41; IX, 43, 45; Marcu IX, 44, 48; Luca III, 17; 16, 24), *Vor fi îndepărtați de la Domnul* (Luca XIII, 27), *Vor fi aruncați într-un loc unde va fi întuneric, plângere, scrâșnire a dinților* (Matei VIII, 12; XIII, 50; XXV, 30; Luca XIII, 28), *unde focul nu se va stinge și viermele care îl va roade va fi neadormit* (Marcu X, 44) și va avea parte de *Muncă veșnică* (Matei, XXV, 46). Atât recompensele cât și pedepsele sunt veșnice și proporționale cu faptele din viața pământească (Luca XII, 47 — 48; Matei XVI, 27; Apoc. XVI, 6; XIII, 10). Sufletele merg, direct în **R**. sau în **I**, după cum au făcut binele sau răul în viața pământească. Starea din **R**. și **I**. după judecata

individuală este identică cu starea din **R**. sau **I**. după judecata universală. Mai mult decât atât, sufletele își amintesc ceea ce au făcut în viață și recunosc dreapta lor rânduire, sunt deci conștiente. Pedepsele și recompensele după judecata universală sunt veșnice, spre deosebire de cele date la judecata individuală care sunt provizorii. Acestea din urmă pot fi modificate prin rugăciunile celor vii, de aici, pentru iertarea păcatelor celor morți. La judecata universală se restituie integralitatea ființei umane, trupul și sufletul. Cine a săvârșit cele bune cu sufletul și cu trupul, amândouă componentele vor primi răsplata, și invers pentru cine a săvârșit cele rele. Dorind ca nu cumva măsura răsplății să fie nedreaptă sau incompletă, pedepsele și recompensele la judecata universală sunt individuale. Trupurile vor învia pentru a fi solidare cu sufletul la fericire sau la nefericire veșnică. Vor învia atât dreptii cit și păcătoșii. Pământul, spune Sfântul Efrem Sirul, va da corpul omenesc așa cum l-a primit. Va fi exclus din corp tot ceea ce este consecința păcatului, a morții, a infirmității, a bolilor, a slăbiciunilor, a bătrâneții etc. Natura umană va înceta să mai fie umană, va trece într-o stare spirituală superioară, nepătimitoare. Cei care vor fi găsiți în viață la judecata universală, vor suferi aceleași schimbări. Sufletele pot trece, în acest stadiu, de la starea de rău la starea de bine prin rugăciunile fraților și jertfa Bisericii. După judecata universală vor învia trupurile și, ca urmare, atât fericirea cât și suferințele vor fi trupesti. În cântecele funerare care alcătuiesc *Cartea românească a morților nu apare ideea de Iad sau apare cu totul accidental. În schimb apare, în numeroase contexte, ideea de Rai sau de împărăție a *Morții.

Plămădeală Antonie, *Învățătura ortodoxă despre Rai și Iad*, în „Studii teologice”, seria II, an XX, nr. 7-8, 1968.

RĂCHITA ÎNFLORITĂ, metamorfoză a Maicii Sfinte și reper vizual de orientare în *Cartea românească a morților care-i indică sufletului calea bună spre *Lumea de dincolo. Mortul este sfătuit, prin cântecele funerare, cum s-o recunoască, și cum să se poarte: *Haide, bre, -nainte, / — Nainte să mergi, / Unde-i mai vedea / Răchită-înflorită, / Nu este răchită, / Ci e Maica Sfântă, / Ei să-i îngenuchi, / Poala s-o i-o pupi / De ea să te rogi, / Pe unde să dai / Ca să ajungi în Rai ...* (Runcu, jud. Gorj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

REVELION, moartea și renașterea simbolică a primului zeu al omenirii, *Anul, și a timpului calendaristic cu care se confundă în noaptea de 31 decembrie/1 ianuarie. Împreună cu divinitatea, timpul se naște anual, întinereste, se maturizează, îmbătrânește și moare pentru a renaște după alte 365 de zile. Ideea înnoiri timpului supraviețuiește în *Calendarul popular unde *sfinții* sunt tineri, maturi și bătrâni, după șansa sau neșansa avută la împărțirea sărbătorilor. Cei sărbătoriti la începutul anului sunt tineri (*Sănvăsăi, *Dragobete, *Sângiorz), la mijlocul anului maturi (*Sântilie, *Sântămăria), iar cei sărbătoriti la finele anului sunt, fără excepție, bătrâni (*Moș Nicolae, *Moș Ajun, *Moș Crăciun). Excepțiile întăresc regula: *Moș Alexă și *Baba Dochia, celebrați primăvara, și-au păstrat locul avut într-un străvechi calendar, cu început de an în perioada echinocțiului de primăvară. Ciclul sărbătorilor de Anul Nou, care începe cu *Ajunul Crăciunului și se încheie cu Ajunul Bobotezei și Boboteaza este un timp ritual împărțit simetric de **R.**: perioada dintre Crăciun și miezul nopții de **R.**; perioada cuprinsă între miezul nopții de **R.** și Bobotează. În prima parte a ciclului timpul se degradează neîncetat: se mărește noaptea, sporește frigul și întunericul și, o dată cu acestea, spaima oamenilor că lumea merge spre pierzanie, că va veni momentul când Soarele va

dispărea definitiv de pe cer. Sosește însă fenomenul astronomic spectaculos al solstițiului de iarnă când Soarele începe să urce pe bolta cerului și ziua să crească puțin câte puțin, *cu cât sare cocoșul de pe pragul casei sau cu cât se mișcă puiul în găoacea oului*. Prin infinite obiceiuri și credințe care exprimă, la început, teama, dezordinea și haosul iar după miezul nopții de **R.** optimismul, veselia, ordinea și echilibrul, oamenii culturalizează fenomenele naturale care se desfășoară independent de dorința și voința lor: sacrificiul ritual al porcului, reprezentare zoomorfă a spiritului grăului; prepararea alimentelor rituale din grâu (colaci, turte), și din carne de porc (piftie, cârnați); credința că în această perioadă se deschid mormintele și se întorc spiritele morților printre cei vii; abundența ospetelor și petrecerilor unde apar excese de mâncare, băutură, distracție, gesturi, cuvinte și expresii licențioase, *Perința, supraviețuiri ale unor practici orgiastice; strigătul peste sat, bilanț nocturn, în auzul tuturor, pentru ceea ce a fost bun sau rău în anul care se încheie; activitatea cetelor de feciori care redau prin colinde și numeroase acte rituale, drama nașterii și morții anuale a divinității adorate; stingerea luminilor în noaptea de **R.** înfățișând întunericul și haosul desăvârșit provocat de moartea divinității. După liniștea profundă dinaintea creației, se aprind luminile, gest care simbolizează nașterea divinității și, o dată cu aceasta, a timpului și lumii inconjurătoare. Cei vechi credeau că se deschide cerul, că ard comorile și vorbesc animalele; începea alunizarea spiritelor malefice prin zgomote și incuratul cailor; încercarea norocului, aflarea ursitei, întocmirea calendarului, efectuarea observațiilor astronomice și meteorologice; împăcarea pricinilor și săvârșirea actelor de tolerantă și îngăduință; începerea simbolică a lucrului și altele.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978; Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țaranului român*, Editura Pro, București, 1999; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucu-

rești, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

RODUL CASTRAVEȚILOR (*Trifolium arvense* L.), plantă meliferă, substituit viriloid folosit la fertilizarea castraveților, sinonimă cu Coaiele mărtaului. Florile melifere ale plantei, puse anume printre vreji de castraveți, atrăgeau insectele care polenizau atât R. C. cât și florile legumelor semănate în grădina. În Gorj, la rădăcina castraveților se înfingeau în *Joaia Verde din preajma *Rusaliilor, alături de R. C. și cu același scop de a atrage insectele care poleniza florile legumelor, ramuri de arin.

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

RODUL PĂMÂNTULUI (*Arum maculatum* L.), personificare a unei plante otrăvitoare din familia Araceae care indică oamenilor vremea și roadele holdelor. Când are frunza verde în lunile *cuptor* (*Iulie) și *gustar* (*August), R. P. anunță rod bogat în anul următor, în lunile *florar* (*Mai) și *ciresar* (*Iunie). La *Trifon (1 februarie), patronul și protectorul său, oamenii îi puneau cenușă la rădăcină iar la Sânziene îl culegeau și îl puneau printre plantele înflorite, gata să rodească. Folosit cu atenție, R. P. era considerat un leac extrem de eficient pentru vindecarea unor bolii (Oltenia).

Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

ROIBĂ (*Rubia tinctorium* L.), personificare a unei cunoscute plante tinctoriale din familia Rubiaceae, invocată de fete și neveste pentru frumusețe. Acestea preparau din rădăcina plantei o pomadă cu care își înroșeau obrații. Din acest motiv erau ridiculizate în strigăturile de joc: *Rumenele de n-ar fi / Multe fete-ar îmbătrâni, / D-așa ele tot is nouă, / Bune-s de clocit pe ouă!; Ia te uită, lele, uită, / C-ai pus rumeneală multă, / Să mai radem cu custura, / Să mai rumenim pe una!* Copiii se vopseau și ei cu rădăcină de R. când jucau *Baba Oarba (Oltenia).

Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

RUSALII, spirite feminine ale morților care apar noaptea, înainte de cântatul cocoșilor, în perioada cuprinsă între *Paste și Rusalii, sinonime cu *Ielele, *Zânele, Măiestrele, *Frumoașele, *Șoimanele, *Miluitele, Dânsule, Cele Sfinte, *Cele Nemaipomenite, Doamnele, *Puternicele, Fetele Câmpului, Împărăteșele Văzduhului, *Ursoaicele, *Vântoașele. R., după ce au părăsit mormintele la Joimari și au petrecut Paștele cu cei vii, refuză să se mai întoarcă în lăcașele lor subpământene. Pentru a fi îmbunate li se împart pomeni abundente la *Moșii de Vară și li se dau nume eufemistice (Zâne, Frumoase, Șoimane etc.), provenite din pronume personale (Ielele, Dânsule) și demonstrative (Cele Sfinte, Cele Nepomenite). Spre deosebire de *Strigoii morții care apar și provoacă necazuri oamenilor în anotimpul friguros al anului, R.-le populează peisajul mitic românesc pe timpul verii și fac rău numai în zilele care le sunt dedicate în *Calendarul popular: R., săptămâna R.-lor, Todorusalii sau Strat de R. Spre deosebire de Iele, fecioare îmbrăcate în alb, copile frumoase, R. sunt bătrâne, babe urâte și gârbovite. Sunt duhuri rele care umblă în cete în număr fără soț (3-5-7-9), mai rar în număr cu soț (2-4-12). Prin Banat fiecare membră a cetei poartă câte un nume: Rudeana, Ruja, Păscuța, Trandafira, Consânzeana, Sânzianna, Magdalena, Tiranda, Ana, Todosia etc. Locuința lor s-ar afla prin codrii neumblați, prin văzduh, pe câmpii, pe ostroave pustii, pe ape mari. Ele pot fi văzute pe timp de noapte, plutind și fâlfâind prin aer, pe la fântâni, prin pomi, pe sub streșinile caselor. Umblă însoțite de lăutari (fluierași, cimpoieri), sună din clopotei, bat din tobe și trâmbițe, joacă (hora, brâul etc.), întind mese pe iarbă, beau, petrec, chiuie și cântă în cor: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu / Leușten și Odolean, / Avrămeasă, Cărtăneasă, / Ar fi lumea toată a noastră!* Dacă se întâmplă să fie văzute sau auzite de cineva, acela nu trebuie să se miște sau să le vorbească. Pe unde joacă pământul rămâne ars și bătătorit, iarba înnegrește sau încetează să mai crească. R. pedepsesc oamenii făcători de rele, pe cei care nu le respectă zilele, care dorm noaptea pe sub pomi sau care ies noaptea la fântână să aducă apă prin ridicarea lor pe sus, în vârtejuri, prin pocire și sluitire.

Diferite forme de reumatism și maladii neuropsihice le poartă numele: *luat din R*, *ologit de R*. De aceste boli se putea scăpa prin descântece de *R*, *cetanie la mănăstire*, intrarea suferindului în hora *Călușului sau sărirea bolnavului întins pe pământ de *Călușari. Relele produse oamenilor de aceste spirite rebele ale morților sunt redată de descântecele de *R*: *A purces Ion / Pe cale, pe cărare, / Și la mijloc de cale / Cu Rusaliile întâlnitu-s-a. / În față izbitu-l-au, / Mâinile dăblăgitu-i-au, / Vinele la picioare zgârcitu-i-au, / Pieptu-n sus ridicatu-l-au, / Spinarea strămbatu-i-au, / Creierii turbatu-i-au, / Mîntea-n cap schimbatu-i-au, / Vlaga din ciolane luatu-i-au, /*

Trupu schimonositu-i-au, / Răs de dânsul făcutu-si-au. / ... /. La marile lor praznice calendaristice (Sfredelul Rusaliilor, Rusalii, prima zi din Postul lui Sânpetru și altele), când deveneau extrem de periculoase, oamenii purtau usturoi sau pelin la brâu.

Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

S

SALCIE (*Salix alba* L.), arbore din familia *Salinaceae*, simbol al castității și renașterii anuale a vegetației, substituit al zeiței Flora celebrată de romani la 28 aprilie și ofrandă cu care evreii au întâmpinat pe Iisus la intrarea Lui triumfătoare în Ierusalim. Ramurile înflorite de salcie, culese și sfințite în Duminică *Floriilor, au diverse întrebuințări: împodobesc crucile, mormintele, troițele, ferestrele, ușile și porțile caselor pentru protecția magică și alungarea spiritelor malefice; sunt mâncate de vite pentru a se înmulți; sunt înfipite în pământul holdelor, atâr-nate în pomii fructiferi și butucii de vie pentru rod bogat; previn durerile *de șale* în timpul secerișului dacă femeile și bărbații se încing cu ele; opresc, prin diferite practici magice, vijeliile și ploile cu grindină pe timpul verii; sunt folosite ca leac pentru vindecarea bolilor oamenilor, animalelor și păsărilor de curte; se fac cu ele vrăji și descântece etc. La Florii, în unele sate din Oltenia, copiii colindau cu ramuri verzi de **S.** iar femeile, la *Circovii Marinei (18 iulie), făceau din ele un cerc prin care treceau bolnavii. Coronitețele din salcie erau obiecte sacre prin care se sărutau fetele la *Însurățit și, uneori, purtate pe cap de *Paparude. În descântecele de deochi Maica Domnului o blestemă pentru că refuză să-i spună unde se ascund deochetorii: ... / — *Bună ziua Salcie!* / — *Mai șezi, Maica Domnului, jos.* / — *N-am venit să șez,* / *Am venit să te întreb, De deochetori / ...* / — *N-am văzut, n-am auzit!* / — *Dar-ar Dumnezeu / Să înfrunzești,* / *Să nu rodesti,* / *Poame din tine nimeni să nu mănânce, Salcie!* /

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amar-cord, Timișoara, 1997; Georgeta Nițu, *Plante din*

flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

SAMCA (SANCA), duh primejdios pentru femeile lăuze și nou născuți, sinonimă cu Avestița, Spurcata, Răul Copiilor, Aripa Satanei. Are chip de femeie înfricoșătoare care umblă dezbrăcată, cu părul despletit și lung până la călcăie, cu țâțele mari, aruncate peste umăr, cu gura strâmbă din care îi ies flăcări, cu ochii cât stelele, cu unghiile ascuțite sau încovoiate ca o secere. Din familia ei mai fac parte Samcoiu și nouă copii, la fel de urâți și periculoși. Se arată atât ziua cât și noaptea sub formă de vietate (pisică, câine, capră, porc, găină, cioară, broască, muscă, păianjen) sau de femeie. **S.** înspăimântă, frământă, chinuiește femeile în timpul facerii, uneori le omoară sau le lasă schimonosite și neputincioase pentru tot restul vieții. Copiii în vârstă de 1–4 ani bolnavi de **S.** tremură din tot corpul, tresar în somn, oftează, li se strâmbă mâinile și picioarele. Pentru a se feri de **S.** i se scria pe o hârtie sau pe pereții casei cele peste 19 sau 99 de nume purtate sau se desenează scena în care Sf. Arhanghel Mihail o omoară, practici magice împrumutate de români de la alte popoare. Hârtia era păstrată ca amuletă de femeia lăuză, în sân, într-un săculeț agățat de gâtul pruncului, sub perna sau în albia (*Leagănul) copilului. Mai frecvente erau însă descântecele care descriu întâlnirea, înfățișarea, comportamentul și răul pe care îl face **S.** Este cunoscută sub numele de **S.** sau Spurcata în Bucovina, și Moldova, de **S.** sau Avestița în Țara Românească și Banat.

Candrea I. A., *Folclor medical român comparat*, Editura Polirom, 1999; Artur Gorovei, *Folclor și folcloristică*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990; Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cu-

vânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, ALL, București, (fără an pe copertă).

SATANA, numele *Dracului în textele ecleziastice.

SĂPTĂMĂNA, personificare a timpului scurs între două faze lunare consecutive, aproximativ egală cu un pătrar lunar. Străvechile calendare lunare aveau timpul organizat pe luni lunare, care începeau la apariția pe cer a *Lunii Noi aproximativ în același loc unde apunea *Soarele, și pe S. de 7 zile. Într-un an solar de 365 de zile sunt 13 luni lunare sau Lunații și 52 de S. sau faze lunare. Zilele S. poartă numele astrilor vizibili cu ochiul liber de pe Pământ: Luna, Marte, Mercur, Jupiter, Venus și Saturn. Local, S.-ile dedicate unor năprasnice reprezentări mitice (*Caii lui Sântoader, *Filipii, *Rusaliiile) au 8 zile iar cei mai importanți colaci rituali, sacrificiați la *Măcinici, redau cifra opt. Multă vreme romanii nu au cunoscut S. de 7 zile. Ei aveau un ciclu de 8 zile numit *nundinae*, iar zilele erau notate cu 8 litere, de la A la H. De menționat că în calendarul de la Sarmizegetusa Regia sunt frecvente grupările de 8 stâlpi, presupusa S. a dacilor. Orice sfârșit de perioadă calendaristică (zi, săptămână, lună, anotimp, an) avea un caracter nefast. Ritualul sfârșitului și începutului de S., cuprindea 3 zile: sâmbăta, al cărei caracter nefast era evidențiat de *cele 3 ceasuri rele*, duminica, care celebra victoria binelui asupra forțelor malefice acumulate de-a lungul S.-ii, și luna, care marca începutul S.-ii sub auspiciile celei mai favorabile activităților umane. Treptat, timpul săptămânal se împlinea, se maturiza, joia fiind mijlocul sau puterea săptămânii, după care se degrada, condiție obligatorie pentru înnoirea lui. O dată cu răspândirea creștinismului, prima zi a S., duminica romană, a devenit *ziua Domnului*, realitate păstrată de întreaga cronologie latină medievală. Cel care a fixat duminica (dies domini, dominica) început de S. a fost Constantin cel Mare, în anul 321 d.Hr. La români și la celelalte popoare sud-est europene S. începea, ca și astăzi, luna. Calendarul Popular oferă indicii conform cărora joia era o sârbătoare săptămânală celebrată precum duminica.

Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*. Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SĂPTĂMĂNA OARBĂ, personificare a timpului, neprecizat calendaristic, care cristalizază sentimentele, îndrăgesc și grăbesc tinerii să se căsătorească, sinonimă cu Săptămâna Chioară.

Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982; Silvia Ciubotaru, *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000.

SĂRBĂTORILE CRĂCIUNULUI, scenariul morții și renașterii zeului și timpului calendaristic în perioada solstițiului de iarnă. În sens restrâns S. C. durează trei zile (25–27 decembrie), în sens larg 19 zile (20 decembrie — 7 ianuarie). Obiceiurile, actele rituale și practicile magice prin care se reactualizează și recrează timpul îmbătrânit după 365 sau 366 de zile se împarte în două perioade simetrice: 1. perioada nefastă dintre *Ignatul sau tăiatul porcilor și miezul nopții de *Crăciun sau miezul nopții de *Anul Nou când se deschid mormintele și circulă printre cei vii spiritele morților, abundă practicile de pomenire a moșilor și strămoșilor, se sacrifică *Porcul, substituit al unei divinități preistorice, apar elemente dionisiace și sunt tolerate unele abateri de la normele sociale; 2. perioada fastă dintre miezul nopții de *Anul Nou sau miezul nopții de Crăciun și *Iordanitul Femeilor, când abundă practicile de curățire a spațiului de forțele malefice, se alungă spiritele morților, se execută numeroase acte de divinație, propițiere și profilaxie. Secvențele rituale și ceremoniale ale morții și renașterii timpului la S. C. formează un scenariu rito-magic din care nu lipsesc: tăiatul porcului, prepararea alimentelor rituale, deschiderea mormintelor, așteptarea și ospătarea morților, stingerea și aprinderea rituală a luminilor și focurilor, ospețele și banchetele rituale, elementele dionisiace, strigatul peste sat, deschiderea cerului, arderea comorilor, observații astronomice, previziunile meteorologice, încercarea norocului, alungarea spiritelor morților, *Îngroparea Crăciunului, actele de propițiere, profilaxie și de divinație, vrăjile și farmecele etc.

Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978; Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura

Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Manguiuca S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim. Fl., *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, București, 1904; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Musu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

SĂMBĂTA, personificare a ultimei zile a săptămânii dedicată de romani zeului și planetei Saturn. Este un timp îmbătrânit, nefast pentru cei vii, fără noroc, cu unul sau mai multe ceasuri rele, dar favorabil pentru spiritele morților cărora li se trimit ofrande (pomeni) mai ales la Sâmbetele Morților. Vitele născute sâmbăta se numeau Sâmbotin sau Sâmbotina.

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

SĂMEDRU, zeu al *Panteonului românesc frate cu *Sângiorz, patron al iernii pastorale, care a preluat numele și data de celebrare ale Sf. Dumitru, Marele Mucenic de la Tesalonic (26 octombrie) din Calendarul ortodox. Împreună cu *Sângiorzul, Sămedru împarte *Anul Pastoral în două anotimpuri simetrice: vara între 23 aprilie și 26 octombrie, cu miez al timpului la *Sântilie (20 iulie), și iarna între 26 octombrie și 23 aprilie cu miez al timpului la *Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie). În opoziție cu Sângiorzul, care încuie iarna și înfrunzește codrul, S. încuie vara și desfrunzește codrul. În legende, credințe și basme S. este un bărbat obișnuit, păstor sau crescător de animale, sau un fecior care se metamorfozează pe timpul nopții în porc, străvechi simbol zoomorf pentru spiritul grăului...

Densușianu Ov., *Grăul din Țara Hațegului*, Socec, București, 1915; Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva,

București, 1976; Manguiuca S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

SĂNGER (*Cornus sanguinea L.*), personificare a unui arbust melifer din familia Cornaceae, invocată în descântecelor pe ursită: *Tu, Alun, să mi-l aduci ca un nebun; / Tu, Arțar, să mi-l aduci ca un armăsar; / Tu, Sânger, să mi-l aduci ca un înger! / ... /*. Din lemnul dur al S.-lui se cretau bătele ciobănești și codriștile de bici (Oltenia, Muntenia).

Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

SĂNGIORZ: 1. Zeu al vegetației, protector al cailor, vitelor cu lapte și holdelor semădate, identificat în *Panteonul românesc cu Cavalerul Trac, peste care creștinismul a suprapus pe Marele Mucenic Gheorghe. Sfântul din Calendarul popular, numit S. în Transilvania și Banat și Sf. Gheorghe în Moldova, Muntenia, Oltenia, împarte Anul Pastoral, împreună cu *Sămedru (26 octombrie), în două anotimpuri simetrice: vara pastorală, între S. și Sămedru, și iarna pastorală, între Sămedru și S. Ei poartă la brâu cheile anului cu care S. închide iarna și deschide vara la 23 aprilie, iar Sămedru închide vara și deschide iarna la 26 octombrie. Un *sfânt* înfrunzește codrul, celălalt îl desfrunzește. Între ei este încheiat un rămăsag pe viață și pe moarte: dacă copacii sunt neînfrunziți pe data de 23 aprilie, Sămedru îl omoară pe S. Deși S. este opusul lui Sămedru, prin atribuții și dată calendaristică de celebrare, ei sunt, deopotrivă, divinități pastorale de origine indo-europeană și prezintă evidente asemănări cu *Sântoăderul cel Mare celebrat în sâmbăta din Săptămâna Caii lui Sântoăder. Atât S. cât și Sântoăderul au, în credințele, folclorul și iconografia românească, trăsături comune cu Cavalerul Trac: sunt divinități tinere, hipomorfe, purtate în spate de cai (S.) sau având ei înșiși copite de cai (Caii lui Sântoăder), purifică spațiul de forțele malefice, omoară balaurul, încuie iarna și descuie vara etc.; 2. Ciclu de sărbători la sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai (*Măneacătoarea, *Sângiorzul Vacilor,



Cavalerul trac, arhetip plastic al sfântului creștin Gheorghe, pe o placă de marmură descoperită la Tomis

S., *Arminden, *Ispas) dedicat unei străvechi divinități vegetale numită Gheorghe sau S., Goțoi, *Papalugără, *Păpălugă, *Bloj, Mujug, Muroi, Plugar, *Bou Ferecat, *Mătăhulă care se naște și moare simbolic, împreună cu timpul, la începutul Anului Pastoral. Degradarea neîncetată a timpului și spațiului îmbătrânit până la pragul dezordinii și haosului dinaintea creației, urmată de nașterea și purificarea lor anuală sunt redată printr-un amplu scenariu ritual care cuprinde, printre altele: sacrificiul simbolic al divinității în ipostază vegetală (*Ramura Verde, *Arminden, Sănșor, *Pomul de Mai, Maial, *Prepeleac) sau animală (mielul sau iedul); prepararea alimentelor rituale (mielul fript haiducește, colacii de S.); urme ale beției rituale (vinul roșu amestecat cu pelin); aprinderea Focului Viu; purificarea animalelor și oamenilor cu fum și foc; stropitul, udatul și spălatul ritual cu roua plantelor; vrăji și farmece; alungarea spiritelor malefice prin strigatul moroaielor și strigoaielor, prin sunete de trâmbițe, tulfice și buciume; *sorcovitul* animalelor și oamenilor cu urzi-

ca, pelinul sau leușteanul; acte de manifestare a bunăvoinței și toleranței; libertatea vitelor, în special a celor cu lapte, de a păște slobode pe unde doresc, inclusiv prin holdele semănate cu grâu; credința că în timpul și spațiul purificat în noaptea de S. ard comorile și vorbesc animalele, se deschid porțile cerului și altele. Spre deosebire de scenariul ritual de înnoire a timpului la Anul Nou civil, obiceiurile și practicile magice de la S. sunt însoțite de numeroase activități economice și organizatorice: alesul oilor și formarea turmelor pentru vârat; angajarea ciobanilor și văcarilor; măsurșul laptelui; repararea stănelor, oboarelor și țarcurilor de vite; închiderea țarinelor pentru pășunatul devălmas; însemnatul mieilor și oilor; *ruptul* mieilor de la oi (întărcațul); începerea tunsului oilor; urcarea turmelor la munte; semănatul *Busuiocului și a unor plante de cultură (meiul, porumbul); prepararea *unsorii*, medicament obținut din plante și grăsimi animale, pentru vindecarea unor boli ale animalelor; observații și previziuni meteorologice și astronomice și altele.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SĂNGIORZUL VACILOR, ziua de prăznuire a *Măneacătoarei (22 aprilie), sora lui *Sângiorz, când *Strigoii vii și vrăjitoarele fură laptele vacilor, rodul câmpului, visul fetelor și norocul băieților. Strigoii vii, care își părăsesc trupurile fără știrea lor în noaptea de 22/23 aprilie, s-ar aduna călărind pe limbile melițelor, la casele rămase pustii, la răscrucile drumurilor sau între hotare. După ce își încearcă puterile, bătându-se cu limbile melițelor până la miezul nopții, revin în sat, intră în trupurile părăsite și merg să ia mana vitelor cu lapte. Vrăjitoarele mergeau dezbrăcate și despletite în noaptea de 22/23 aprilie, înainte de ivirea zorilor, cu sidila legată de picior prin pășuni, fânete și holdele semănate. Sidila, strecurătoare din pânză rară, înmuiată de roua dimineții era stoarsă într-un vas de lemn (doniță, găleată), vrăjită și dată la propriile lor vite. Alteori, mana vitelor, în special fertilitatea acestora, era luată prin îngroparea bulgăreului de sare sub pragul, poteca sau în drumul de trecere al vitelor, dezgroparea lui în taină și dată apoi vitelor de prăsilă (Bucovina). Credința oamenilor că vitele vor pierde laptele sau că nu se vor mai înmulți era atât de puternică, încât întreaga suflare a satului se preocupa de găsirea altor mijloace de luptă, tot de natură magică, împotriva vrăjitoarelor: ascunderea limbilor de meliță pentru a nu fi găsite de strigoii; ungerea cu usturoi sau cu unsoare din usturoi și plante apotropaice a melițelor, porților, ușilor, pragurilor și ferestrelor, vitelor și oamenilor; descântatul pelinului, leușteanului, bozului, odoleanului, rostopascăi și lăsarea lor în grajdurile și staulele vitelor; așezarea grapei cu colții în sus, a ramurilor de rug și măceș la porți, uși și ferestre; alungarea fermecătoarelor prin strigăte, tulnice și buciume; apărarea gospodăriilor și adăposturilor de vite prin prinderea, la stâlpi, a *Ramurii Verzi (fag, stejar, salcie, artar, jugastru); paza atentă a pășunilor și vitelor scoase la păscut; afumarea vitelor și păstorilor, aprinderea Focului Viu etc., etc.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui*

N. Densușianu, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SĂNPETRU DE VARĂ, personificare mitică care a preluat numele și ziua de celebrare ale Sf. Apostol Petru (29 iunie). În *Calendarul popular **S. de V.** este despărțit de fratele său, *Sânpetru de Iarnă, de aproximativ o jumătate de an. În vremurile imemorabile, când oamenii erau foarte credincioși, **S. de V.** ar fi umblat pe Pământ, singur sau ca însoțitor al lui Dumnezeu. Adesea, Dumnezeu îl consulta la luarea unor decizii. În povestirile și snoavele populare **S. de V.** este un om obișnuit: se îmbracă în straie țărănești; se ocupă cu agricultura, creșterea animalelor și, mai ales, cu pescuitul; i se întâmplă lucruri hazlii pentru calitatea lui de „sfânt“ (i se fură caii sau boii chiar în vremea aratului, petrece și joacă la cârciumă, are o drăguță pescărită, se imbată și este bătut de oameni); intră slugă la diavol; este iscoada lui Dumnezeu pe Pământ și altele. Fiind credincios, foarte harnic și bun sfetnic, **S. de V.** este luat de Dumnezeu în cer unde îi incredintează porțile și cheile Raiului. Acolo, fiind mai mare peste cămările cerești, împarte hrană animalelor sălbatice, în special lupilor, fierbe grindina pentru a o mărunți prin topire și a deveni mai puțin periculoasă etc. La marile sărbători calendaristice (*Crăciun, *Anul Nou, Bobotează, *Măcinici, *Sângiorz, *Sânziene) **S. de V.** poate fi văzut de pământeni la miezul nopții, când se deschide cerul pentru o singură clipă, stând la masa împărătească în dreapta lui Dumnezeu. În ziua de prăznuire a *sfântului*, care marchează mersul verii și perioada secerișului, se efectuau obiceiuri legate de cultul morților (*Moșii de Sânpetru, bocete în cimitire, curățirea și tămâierea mormintelor), dar și petreceri și vestite târguri (Târgul de Fete de pe Muntele Găina). Importanța sărbătorii este subliniată de Postul lui Sânpetru, care, spre deosebire de Postul Paștelui, Postul Crăciunului și Postul Sântămăriei, are număr variabil de zile. Local, sărbătoarea era anunțată de anumite repere cosmice și terestre: apar licuricii, cucul încețază a mai cânta, răsare constelația Găinușei.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Frâncu Teofil, *Românii din Munții Apuseni (Motii)*,

Tipografia Modernă Luis, București, 1888; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

SĂNPETRU. LUPILOR, patron al lupilor cărora le împarte hrană pentru un an în ziua lui de celebrare (16 ianuarie), sinonim cu *Sănpetru de Iarnă. Împreună cu fratele său, *Sănpetru de Vară (29 iunie), împarte anul pastoral în două anotimpuri egale: iarna și vara (Transilvania, Bucovina, Muntenia, Oltenia).

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Mănguța S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Marian Sim Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

SĂNTANDREI, divinitate geto-dacă care a preluat numele și data de celebrare ale Apostolului Andrei (30 noiembrie), cel care a predicat în primele decenii după nașterea lui Iisus pe pământurile Daciei. În noaptea de S. (29/30 noiembrie) tinerii organizau, în Colinele Tutovei, o mare petrecere, asemănătoare cu Revelionul, numit *Noaptea Strigoilor sau Păzitul Usturoiului. Pentru a fi feriți de acțiunea malefică a moroilor și strigoilor, tinerii camuflau și ungeau cu muștele de usturoi ferestrele și ușile casei unde se desfășura petrecerea înainte de lăsatul serii. Fetele veneau cu câte trei căpățâni de usturoi, le puneau laolaltă într-o covată pentru a fi păzite de o bătrână la lumina lumânării. Complet izolați de lumea din afară, stăpânită de forțele malefice, se distrau, cântau, jucau, beau, adesea peste măsură, mâncau, glumeau. O băutură rituală nelipsită de la acest ospăț preistoric era Covașa din făină de grâu amestecată cu făină de mei, în vremurile din urmă cu mălai de porumb, amestecate cu apă și preparată prin fierbere și fermentație. Această băutură sacră, cu gust dulce-acrișor, se puneau în ulcele de pământ și se împărțea în zilele dedicate lupilor (*Filipi, Ovidenia, S.) pentru a feri oamenii și vitele de acțiunea malefică a strigoilor. Dimineața, pe lumina zilei, tinerii ieșeau în curtea casei unde, în mijlocul horii, covata cu usturoi era jucată de

un flăcău. Se împărțea usturoiul și, în mare veselie, se întorceau pe la casele lor. Începea un nou an. Usturoiul privegheat se păstra ca ceva sfânt, la icoană, și se folosea peste an ca leac pentru vindecarea bolilor, pentru prinderea farmecelor și descântecelor etc.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Sococ, București, 1914; Pavelescu Gh., *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistreni. Credințe și Obiceiuri*, în REF, nr. 1-2, 1993; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Sococ, București, 1909; Ștefănuță P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937; Ștefănuță P.V., *Folclor din județul Lăpușna*, în AAF, II, 1933.

SĂNTĂMĂRIA MICĂ, denumire populară a Preasfintei stăpânei noastre de Dumnezeu, Născătoarei și Pururea Fecioarei Maria (8 septembrie) din Calendarul ortodox. Peste o mare sărbătoare precreștină din preajma echinocțiului de toamnă, dedicată morții și renașterii Marii Zeițe de origine neolitică, părinții Bisericii au suprapus Nașterea Fecioarei Maria numită de români S. M., *Maica Domnului, *Precista Mică. S. M. este hotar astronomic între vară și iarnă. Ea marchează închiderea pământului pentru reptile și insecte (Ziua Șarpelui), plecarea păsărilor migratoare spre țările calde, timpul favorabil observațiilor meteorologice și astronomice, de schimbarea pălăriei cu căciula, de unde și zicala „A venit Sântămărie / Te-ai p. în pălărie“, deschiderea târgurilor și iarmarocelor unde se vindeau și se cumpărau produse specifice sezonului și altele. Acum este timpul favorabil pentru culegerea unor plante și fructe de leac, bătuțul nucilor, începerea culesului viilor, continuarea semănatului grâului, orzului și secarei, jupuirea cojii ulmului pentru legat vița de vie. După unele tradiții populare, Ana, mama S.-ei M. ar fi rămas însărcinată mirosind o floare, credință care a generat și sintagma *copil din flori* pentru nașterea nelegitimă. S. M. și Sântămărie Mare sunt sărbători respectate cu sfințenie de românii de pretutindeni, în special de femeile dornice să aibă copii și să nască ușor.

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SĂNTILIE: 1. Zeu al focului și *Soarelui în *Panteonul românesc, identificat cu Helios din mitologia greacă și cu Gebeleisis din mitologia geto-dacă, care a preluat numele și data de celebrare (20 iulie) ale Sf. Prooroc Ilie. La **S.**, miezul verii pastorale, pe munți se organizau vestitele Nedei și **S.**, iar ciobanii separau berbecii de oi, „mițuiau“ miei. Ca divinitate solară și meteorologică, **S.** provoacă incendiile în verile toride, produce tunetele, fulgerele și trăsnetele în timpul furtunilor, leagă și dezleagă ploile, hotărăște unde și când să dea grindina. Ca personaj profan, **S.** este un om obișnuit: soldat, vânător, agricultor, crescător de animale, negustor de vite. Fiind ispitit și înșelat de drac, **S.** își omoară unul sau mai mulți membrii ai familiei (tată, mamă, fiu, fiică sau soră). Păcatele sunt ispășite în diferite moduri: stă închis 40 de ani într-un beci sau bordei; cară apă cu gura, mergând în genunchi, pentru a uda un lemn putred să-l facă să rodească; adună lemne din pădure 9 ani pentru a-și clădi un rug imens în care se aruncă și arde de viu; păzește o turmă de oi în vârful de munte etc. Dumnezeu îl iartă, îl trece printre sfinți și îl înalță la cer într-o trăsură cu roți de foc la care sunt înhâmați doi sau patru cai albi înaripați. Acolo, pe cer, aleargă printre nori, tună (durdyue, duduie, huruie, bubuie), fulgeră și trăsnește în stânga și dreapta dracii cu biciul lui de foc. Speriați, aceștia se ascund pe Pământ: prin

pomi, pe sub streșina caselor, în turlele bisericilor și chiar în corpurile unor animale, în special câini și pisici. Dorind să nu-i scape nici unul, **S.** trăsnește și arborii, oamenii, vitele, casele, bisericile în care s-au ascuns dracii. În tinerețe **S.** tuna și trăsnea atât de puternic încât plesnea copilul în pântecul mamei și vițelul în burta vacii. Pentru a nu distruge lumea, dar nici să stârpească definitiv sămânța dracilor, Dumnezeu sau *Maica Precista l-a lăsat ciung de mână dreaptă, l-a ologit, luându-i piciorul drept, l-a asurzit sau i-a scos un ochi. Dar, el continuă, să alunge și să omoare dracii, alergându-i cu trăsura și lovindu-i cu biciul de foc ținut în mână stângă. Simbolurile prin care **S.** se definește ca un autentic zeu solar sunt ușor de recunoscut: trăsura cu roțile de foc și caii înaripați; biciul și săgețile de foc, tunetele, trăsnetele și fulgerele cu care luminează cerul înnoțat; subordonarea și ierarhizarea divinităților aducătoare de arșiță și foc în luna lui Cuptor, multe din acestea fiindu-i surori (*Pârliile, *Panteliile), frați (*Ilie Pălie, Pantelimon), sau simpli vizitii la carul lui ceresc (*Foca). Conform escatologiei populare, moartea lui **S.**, singurul sfânt cu trup și suflet, va aduce urgia apocalipsului: dracul va reuși, în final, să-i taie capul, iar din sângele scurs s-ar aprinde Pământul care va arde 9 stânjani în adâncime. După purificarea prin foc a Pământului, va apărea o nouă generație de oameni, mai

mici decât cei de astăzi, asemănători cu *Blajinii care ar fi trăit înaintea *Uriasilor. Dintr-o imensă movilă funerară ar ieși apoi sufletele tuturor morților sub formă de oi și capre: oile l-ar urma pe Dumnezeu în Rai, caprele pe drac în Iad. Cultul lui **S.**, zeu al Soarelui și focului atestat, mai ales în mediile pastorale, este întreținut de românii de pretutindeni. Acesta cuprinde, printre altele, practici de pomenire a morților (Moșii de Sântilie), culegerea plantelor de leac, vrăji și descântece pentru prevenirea sau îndepărtarea vijeliilor, grindinii și ploilor torențiale, organizarea nedeilor pastorale Sântiliilor pe munte, mai aproape de *Soare și de Dumnezeu. La **S.**, miezul sezonului pastoral, cuprins între *Sângiorz și *Sâmedru, se separau berbecii până la *Vinerea Mare, se mițuiau mieii, se retezau stupii. Este un timp favorabil pentru observațiile și pronosticurile astronomice și meteorologice, norocos pentru căutători de comori; 2. Sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpușă confecționată din lut. **S.**, care poartă o bogată sinonimie locală și zonală masculină (*Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare), este purtătorul unui mesaj precis, transmis printr-un cântec funerar.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Frâncu Teofil, *Români din Munții Apuseni (Moșii)*, Tipografia Modernă Luis, București, 1888; Kernbach V., *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1892; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

SĂNTOADERUL CEL MARE, zeu cabalin, mai mare peste herghelia divină *Caii lui Sântoader, invocat de fete și neveste să le dea păr frumos și mătăsoș când sapă rădăcina de *Homan, se scaldă în apa în care a fiert homanul sau când aruncă apa scaldei în grajdul cailor. Adesea, i se solicită să le schimbe părul cu coada iepelor: *Toadere, Sântoadere, / Dă costiță fetelor, / Ca s-o poarte fetele, / Să crească lungă ca ața, / Moale ca mătasea, / Iar costița fetelor / Dă s-o poarte iepete!* Mai mare peste o herghelie divină, alcătuită din Caii lui Sintoader, el umblă pe jos sau călare pe un cal alb.

SĂNVĂSĂI, reprezentare mitică din generația sfinților tineri (*Vlasie, *Dragobete, *Năvalnic, *Sângiorz) care a preluat numele și data de celebrare a Sf. Ierarh Vasile cel Mare din Calendarul ortodox, sinonim cu Sf. Vasile. Bucuros că i-a dat prima zi a anului, **S.** ar fi *luat un clopoțel, i-a legat la toartă o crenguță de busuioc și s-a suit la Dumnezeu să-l ureze. De aceea de Sf. Vasile se urează.* El este personificarea începutului de an, cu chefuri care amintesc de orgiile dionisiace: *Sf. Vasile stă călare pe boloboc. De ziua lui se fac veselii și chefuri sau Sf. Vasile este holtei, ... face pozne mari, e împăratul iubirilor. Petrece și iubeste, joacă și cântă ... strică fete, beau...* (Moldova, Bucovina). Frecvent, este invocat de fete în farmece de dragoste și de aflare a ursitei: *Sănvăsăi bălat, Dă-mi un bărbat / Cât de blestemat, / Dar bine-ntrămat! sau Sănvăsăi vârgat, / Dă-mi, Doamne, bărbat!* În Transilvania este numit **S.**, iar în Moldova, Muntenia și Dobrogea Sf. Vasile.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Voronca-Niculică E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

SĂNZIANA, plantă erbacee din familia Rubiaceae, substituit fitomorf al zânei fecioare care dă miros și leac florilor, rod bogat holdelor de grâu și orz. În flora României cele două varietăți de plante, **S.** galbenă (*Galium verum L.*) și **S.** albă (*Galium mollugo L.*) cresc prin fânețe și livezi, pe marginea drumurilor, prin păduri și pe lângă garduri. Planta are două denumiri zonale: **S.** (Oltenia, Banat, Transilvania, Bucovina, Maramureș, nordul Moldovei) și *Drăgaica (Dobrogea, Moldova de sud și centrală, Muntenia). Florile, frumos mirositoare, tulpinile, semințele și rădăcinile au numeroase utilizări în medicina și cosmetica populară, în obiceiurile și actele magice împlinite în ziua înfloririi, 24 iunie, solstițiul de vară. Din flori de **S.** și spice de grâu se împletește o cunună, substituit al sacralului: purtată pe cap de o fecioară în ceremonialul complex numit Dansul Drăgaiceii, este identificată cu zeița Diana; agățată la ferestrele caselor, în stâlpii porților și în crucile de hotar și din cimitire apără oamenii și mormintele și holdele de forțele malefice; aruncată pe acoperișul caselor și șurilor prezice ceea ce i se va întâmpla în cursul anului celui care a confecționat-o, a arun-

cat-o pe acoperiș sau i-a fost menită de cineva. Fata care pune floarea sub căpătâi în noaptea de Sânziene își vede în vis ursitul, femeia care își înfășoară mijlocul cu tulpini de S. este ocolită de dureri de șale în timpul secerișului, fecioarele și nevestele care o poartă în sân sau în păr sunt atrăgătoare și drăgăstoase. Prin calitatea sa de a înflori în cea mai lungă zi a anului și cu insolația cea mai puternică, S. a devenit reper calendaristic pentru aprecierea stadiului de dezvoltare al culturilor; dacă înflorește înainte de ziua care îi este dedicată, 24 iunie, stadiul vegetal al plantelor este avansat și invers. În nordul României și în zonele de munte la înfloritul S. se începea cositul pașiștilor. Pentru farmacopeea și cosmetica populară florile sunt culese, după un anumit ritual, în zorii zilei de Drăgaică (Sânziană), iar tulpinile, semințele și rădăcinile toamna. Plantele de leac recoltate la S. se legau buchete și, împreună cu o funie de usturoi, se păstrau afară, sub grinda acareturilor, pentru a fi folosite la nevoie. Planta sau anumite părți ale plantei au diverse întrebuințări în medicina populară: pusă în scaldă întărește copiii debili, zeama obținută din zdrobirea frunzelor vindecă frigurile, plămădită în rachiou vindecă loviturile și vătămrile, cu roua căzută în noaptea de Sânziene și recoltată în zorii acestei zile se tratau diferite boli de ochi și de piele, fetele și femeile tinere care se tăvăleau în noaptea de S. în roua căzută

pe iarbă deveneau mai frumoase și mai drăgăstoase etc.

Fochi A., *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; I. Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

SÂNZIENE: 1. Reprezentări fantastice în alaiul *Sânzienei sau *Drăgaicei, zeiță agrară celebrată la solstițiul de vară, când se împârguiesc lanurile de grâu și înflorește planta ce-i poartă numele (sânziana, drăgaica). S.-le sunt divinități nocturne (lunare) care apar numai în cete, de obicei în număr fără soț. Ele ar fi *zâne sfinte* sau *fecioare frumoase răpite de smei și tinute în palate ferecate, ascunse prin păduri neumblate de picior de om*. În noaptea de S. (23/24 iunie), în timp ce umblă pe Pământ sau plutesc prin aer, cântă și dansează, împart rod holdelor și femeilor căsătorite, înmulțesc păsările și animalele, stropesc cu leac și miros florile, tămăduiesc bolile și suferințele oamenilor, apără semănăturile de grindină și vijelii. Spre deosebire de *Iele și *Rusalii, care sunt Zânele Rele, S. sunt

Zănele Bune. În sud-estul României rolul S.-lor sau Drăgaicelor este jucat, în ceremonialul numit *Dansul Drăgaicei, de o ceată de fete. În situații speciale, când oamenii le nesocotesc ziua, S.-le pot deveni forțe distructive: stârnesc din senin furtuni și vijelii, aduc piatră (grindină), ridică în vârtej pe cei păcătoși lovindu-i de boala numită *Iuatul din Drăgaică*, lasă câmpul fără rod și florile fără leac etc. S. sunt atestate atât ca divinități fitomorfe (planta care înfloreste de ziua lor, Sânziiana), cât și ca divinități antropomorfe (ceata feminină care formează anturajul în care se desfășoară zeița agrară) în Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureș, Bucovina, Moldova de nord. Sinonimul lor sudic (Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei) sunt Drăgaicele; 2. Obiceiuri, credințe, acte rituale și practici magice, specifice scenariului ritual de innoire a timpului în ziua de Sânziene: efectuarea observațiilor astronomice și meteorologice, în special la răsăritul *Găinușei sau Cloștii cu Pui, în raport cu care se calcula apoi timpul favorabil semănatului grâului de toamnă; încingerea mijlocului cu tulpini de cicoare (*Cichorium intybus L.*) pentru a preveni durerile de șale la secerișul care se apropie; însușirea magică (furarea) manei și rodului holdelor și vitelor; spălarea părului de către fete cu iarbă mare (*Inula helenium L.*) pentru a deveni plăcute feciorilor; scaldă rituală a fetelor și nevestelor tinere în apă curgătoare, în locuri tănuite sau tăvălirea lor prin pajștiile înrouate în nopțile de S. pentru a fi frumoase și îndrăgite de-a lungul anului; aflarea ursitei prin împletirea Cununii de S. și aruncarea acesteia pe acoperișul caselor și șurilor; expunerea hainelor și așternuturilor la Soare pentru a nu fi roase de molii; aprinderea Focurilor de S. și arderea substanțelor puternic mirositoare; aprinsul și Umblatul cu făclia, producerea zgomotelor nocturne (strigăte, sunete din tulpici pentru alungarea spiritelor malefice), practici de pomenire a morților (Moșii de S., pomeni, săparea și plantarea florilor pe morminte) și altele. În această perioadă a anului cucul încetează a cânta, semn că a sosit vremea cositului fânețelor, prin păduri apar licuricii care luminează calea rătăciților, se răsucesc frunza pe ramurile de tei, plop, ulm, se organizează vestite Târguri de S., Drăgaică sau de Fete. Sărbătoarea se numește S. în sud-vestul, nordul și centrul României (Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureș, Bucovina, Moldova

centrală și de nord) și Drăgaică în restul teritoriului (Moldova de sud, Dobrogea, Muntenia).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; I. Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

SCALOIAN, sol trimis la divinitatea pluvio-metrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpusă confecționată din lut, cârpe, paie sau crengute de lemn îmbrăcată cu hăinuțe din cârpe. S., care poartă o bogată sinonimie locală și zonală feminină (*Ploaia, Moașa Ploiei, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zăna, Seceta, Mama Secetei) și mai rar masculină (*Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântilie), este purtătorul unui mesaj precis, transmis printr-un cântec funerar cântat de o ceată de fetițe.

Ov. Birlea, *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1981; I. Cuceu, Maria Cuceu, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva,

Tatăl Soarelui, figurină din lut invocată să lege ploile



București, 1988; D. Pop, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SECERA ȘI COASA, unelte de recoltat grâul purtate de *Moarte în mână sau pe umăr. Ciclul vegetal al grâului, deschis de sămânța semănată și închis de sămânța recoltată (seceratul), a fost asemuită cu lacunara formulă a vieții omului: nașterea, căsătoria și moartea. Conform gândirii magice, spiritul grâului locuiește în corpul plantei mamă. Când face sământă, acesta se retrage în adăpostul impenetrabil al bobului de grâu. După fructificare, planta este jertfită violent de seceră, fiară cu dinți de piatră în neolitic și din metal în epoca bronzului și fierului, sau de coasă în evul mediu. **C. și S.**, simboluri ale morții vegetale, au devenit, cu timpul, și unelte ale morții antropomorfe; *Moartea cu coasa sau cu seceră* este femeia feroasă care seceră viețile oamenilor precum spicele de grâu.

Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

SEPTEMBRIE, personificare a lunii a șaptea în Calendarul roman cu început de an la 1 martie, luna a noua în Calendarul iulian (Stilul vechi) și gregorian (Stilul nou) cu început de an la 1 ianuarie și luna întâi în Calendarul Biblic cu început de an la 1 septembrie. În grai popular luna este cunoscută și sub numele de Răpciune, cu înțeles de răcire a timpului, de unde și zicala *În luna Răpciuni / Cad copiii pe tăciuni!*, adică se strâng la căldură în jurul focului, și de Vinițel sau Vinimeriu care indică începutul culesului vitei de vie și stoarcerii strugurilor pentru vin. Calendarul lunii **S.** cuprinde sărbători specifice schimbării anotimpurilor la echinocliul de toamnă precum și străngerii roadelor de pe câmp, vii, grădini, livezi și semănatul cerealelor toamna: *Simion Stălpnicul, *Anul Nou Biblic, Ciuda lui Arhanghel, *Sântămărie Mică, *Ziua Crucii, Cârstovul Viilor, Ziua Șarpelui, *Tecelele, Berbecari, Începutul Verii lui Miori.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnițele*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.

SFÂNTA MAICĂ LUNI, personificare a turtei de cucuruz (mălai de porumb) preparată de femeii în prima zi după Lăsatul Secului de Paște, numită Lunea Păstorilor, mâncată sacramental de ciobani. Se credea că **S. M. L.**, apăra oile și păstorii de sălbăticiunile pădurii, în special de lupi (Banat).

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882.

SFÂNTĂ MĂRIE, zeiță a morții în cântecele funerare care împarte sufletele, scriindu-le pe răboj, pentru lumea de aici sau pentru *Lumea de dincolo: *Colo sus, mai în sus, / Sus la slava cerului, / La poalele Raiului / Sede Sfântă Mărie; / Ea îmi șede și-m tot scrie, / Scrie vii și mortii. / Vii-i scrie cu roșală, / Să rămăie-n astă țară; / Mortii-i scrie cu cerneală / Ca să treacă în ceea țară ...* (Șalcău, jud. Sibiu).

Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

SFÂNTĂ MOARTE, zeiță antropomorfă a Panteonului românesc care ia sufletul omului, sinonimă cu *Moartea, *Zăna Bătrână și *Maica Precista. În unele *Bocete versificate **S. M.** are puteri nelimitate: — *Roagă-te la Sfânta Moarte, / Că la dansa se pot toate, / Doară ți-o da cheița, / Ca să-ți descui gurița, / Să grăiesc și eu ceva, / Să-mi răcoresc inima* (Tătăruși, jud. Iași). În alte texte, puterea de a deschide gura mortului o are Precista sau Dumnezeu.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

SFINȚI: 1. Spirite ale morților prăznuite în ziua de *Măcinici, străvechi început de *An Nou agrar celebrat la echinocliul de primăvară (Oltenia, Moldova, Bucovina, Banat); 2. Figurine cu chip de om, animal, pasăre, brad modelate din aluat, jertfite (mâncate) la *Anul Nou agrar, celebrat la echinocliul de primăvară, sinonime cu Măcinici, Sfințișori, *Bradoși, *Brăduleți, *Brândușei, Moși de Păresimi. **S.-ii** sunt preparați prin două tehnici culinare: coacerea sau fierberea figurinelor din aluat. În primul caz, aluatul din făină de grâu este frământat cu miere, i se adaugă miez de nucă și se coace în

cuptor sau pe plita sobei. Aceștia sunt figurine antropomorfe cu cap, ochi, nas, mâini și picioare sau colăței în forma cifrei opt (8) care imită, de asemenea, chipul omului. Ei pot avea însă și chip de pasăre, albină, brad sau de turtă ornamentată prin presarea aluatului necopt cu țeava de *Soc. Gospodinele coc un număr fix de S.: 40 sau 44 de *Moși sau Mucenici. La pornirea simbolică a aratului în ziua de 9 martie, un S. se pune în coarnele boiler, altul în coarnele plugului iar ceilalți se împărțeau vecinilor și rudelor (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Banat, Oltenia). În cel de al doilea caz aluatul modelat sub formă de mici cercuri sau opturi este fiert în apă îndulcită cu miere sau zahăr în care se adaugă nucleu pisat și scorțoșoară. Este o mâncare rituală preparată numai la 9 martie (Muntenia).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SFINȚII MĂRUNȚI, denumire a unui grup de patru sfinți creștini, Sfântul Mucenic Timofte (10 iunie), Sfântul Apostol Vartolomeu (11 iunie), Preacuviosul Onufrie (12 iunie) și Sfântul Prooroc Elisei (14 iunie) care au devenit, în Calendarul popular *Timoftei, *Vartolomeul Grâului, *Onofrei sau Ziua (Nunta) Șoarecilor și Eliseiul grâului, responsabili cu împărțirea și coacerea lanurilor de grâu. Pe măsură ce timpul civil și ritual din Calendarul iulian (stilul vechi) rămânea, an de an, în urmă față de timpul astronomic exact, atribuțiile vechi ale acestor *sfinți* de a băga bob spicului de grâu și de a fertiliza holdele semănate în zilele lor de celebrare nu mai corespundeau cu stadiul de dezvoltare al cerealelor. În această situație, poporul i-a făcut, din personificări benefice, responsabili de provocarea unor fenomene meteorologice negative, frecvente în luna iunie: grindina, vijeliile, furtunile și ploile torențiale. Credințe despre aceste divinități și procesul de decădere a importanței lor în Calendarul popular au fost atestate în Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat, Sudul Transilvaniei.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară româ-*

nească, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

SFREDELUL RUSALIILOR: 1. Personificare a stelei luminoase din constelația Taurului care apare și dispăre de pe firmament la aceleași date calendaristice cu *Găinușa (Brașov); 2. Denumire populară a zilei de miercuri din a patra săptămână după Paște, sinonimă cu Tudorusalii și Strodul Rusaliilor, când se întâlnesc să petreacă *Caii lui Sântoader cu *Rusalile și, local, ziua nașterii *Călușului (Munții Apuseni, Moldova centrală); 3. Denumire populară a zilei de miercuri care urmează după Duminica Mare (Duminica Rusaliilor), când se bea vin amestecat cu pelin pentru schimbarea sângelui. Pelinul recoltat la S. R. se folosește pentru împodobirea caselor și ca leac pentru vindecarea bolilor, în special a frigurilor (Moldova, Basarabia).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Petrovici Emil, *Note de folclor de la românii din Valea Mavei*, în AAF, vol. VI, 1942; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Irimie Cornel, *Arta încondeierii ouălor*, în vol. „Tara Bârsei”, tom II, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al jud. Brașov, București, 1974.

SICRIU, adăpost postum al sufletului mortului construit din lemn după modelul casei țărănești, sinonim cu cosciug, copârșeu, tron, raclă, ladă, jgheab, lemn, *Sălaș, casă de brad, luntre. În multe zone etnografice acesta este construit din *Stejar, arbore sacru al românilor: *Țipă, țipă, stejar verde / De trei zile, de trei nopți / Cum de n-o țipa / Că la el mergea / Ai trei voinicei / Cu securi la ei. / Cu securi să-l securească / În bardă să-l bårdurească / Ca să-i facă lui Ion casă* (*Cântecul lemnului* strigat în timp ce lemnarii construiesc S.-l, Obârșia Cloșani, jud. Mehedintți). S. este o copie redusă la scară a casei vechi cu plan monocelular, cu patru pereți și acoperiș în patru ape. Lemnarul satului construiește două tipuri de case: înalte pentru vii și scunde, aproape plate, pentru morți. În Moldova și, local, în alte zone ale țării, S.-l are una sau două ferestruici pătrate, dreptunghiulare sau triunghiulare în pereții laterali ai sicriului, de o parte și alta a capului, uneori închise cu geam. Mai rar, ferestrele mortului pot apărea în acoperișul sicriului, în dreptul ochilor. În zona Neamțului

sicriul are o singură ferestruică care, după locul unde este plasată, indică sexul celui inmormântat: în stânga pentru bărbați și în dreapta pentru femei. În Bucovina se lăsa o deschizătură și în perețele de răsărit, la picioarele mortului, numită ușă. Pereții locuinței postume sunt îmbrăcați în pânză albă precum pereții casei văruți cu var. S.-l preia două funcții de bază ale casei obișnuite: odaie pentru somn și cămară pentru alimente. Odaia sunt așezate cu grijă obiecte menite să asigure un somn odihnitor (pernă, cearceaf, pătură sau cergă sub mort), merinde pentru drum (colac în mână sau pe mâna mortului, nuci, mere), mijloace de iluminat (lumânare, *Toiagul de ceară) și de aprins focul (amnarul și iasca, chibritul și chiar bricheta), obiecte obișnuite pentru toaletă (săpun, pieptene, oglindă, briciul pentru bărbierit, batistă, prosop), obiecte și unelte specifice omului călător (traista pentru merinde, bani în buzunare, bățul sau toiagul de sprijin), obiecte specifice numai unor morți (ochelari, fluier la ciobani, păpușă la mamele cu copii mici, cărja pentru invalizi, țigări, brichetă pentru fumători), obiecte pentru dovedirea comunității de credință din care a făcut parte mortul (iconiță sau pistornic pe piept, cruciuliță).

Birlea Ovidiu, *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Simion Fl. Marian, *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904; București, 1976.

SIMION STĂLPNICUL, personificare a zilei de 1 septembrie, patron al *Vântului, care a preluat numele Cuviosului Simeon Stălpnicul din Calendarul ortodox. El ar sta într-un picior, pe un stâlp înalt, unde ține în mâini Cerul și Pământul să nu se prăbușească (Moldova, Bucovina, Oltenia), dă drumul vânturilor sau le oprește să bată pentru a nu provoca molime (Bucovina). Ziua lui de prăznuire este favorabilă observațiilor și proroциrilor meteorologice și climatice; bătrânii apreciau dacă anul va fi secetos sau ploios, sărac sau îmbelșugat după stadiul de dezvoltare al larvelor unei insecte care se dezvoltă în *gogoșile* sau *merele* de pe fața inferioară a frunzelor de *Stejar. La Simeon Stălpnicul,

Anul Nou Biblic, păsările, în special vrăbiile, *merg pe măsură, să-și facă boierescul*, adică să-și transporte cu ciocul grăunțele care li se cuvin din fiecare holdă pentru cămările de iarnă (Moldova).

Iana A., *Din credințele poporului român din Maidan de lângă Oravița*, în Fam., anul XXVI, 1890; Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, Academia Română, Socec, București, 1915.

SIVA (VASILCA), zeu al *Panteonului românesc sacrificat prin substituție la solstițiul de iarnă, identificat cu marele zeu indian, Shiva. *La Revelion sau în ziua de Anul Nou colindul din unele zone etnografice românești cu capul porcului jertfit la Ignat (20 decembrie) se numea S., Puiul Sivei sau, prin contopire cu Vasile, Vasilca, sau Sila. Ceremonialul cuprinde mai multe secvențe semnificative: expunerea divinității (capul porcului) gătit cu inele, cercei, brățări, flori în fața ferestrei sau în casa colindată; colinda cântată care narează viața S.-ei în Raiul din pădurile de fag și stejar; coborârea în vale pentru a bea apă; moartea violentă și incinerarea corpului; judecarea S.-ei de un juriu în care apar, adesea, Bătrânul *Crăciun, *Maica Precista; urarea *La mulți ani!* și primirea darului. Se cunoaște astăzi că energia cosmică nu poate fi nici creată, nici distrusă, ci doar schimbată dintr-o formă în altă formă: căldură, lumină, sunet ...poate suflet (?). În panteonul hinduist, grija Universului o poartă S. (Shiva), intruchipare a eternei energii cosmice. Într-o statueta din India meridională, datată în secolul al XIII-lea d.Hr., zeul atotputernic, Shiva, poartă în mână o uriașă limbă de foc. În panteonul carpatic substitutul zeului este capul porcului jertfit la Ignat (20 decembrie) și împodobit cu cercei, mărgelă, brățări, inele și uneori o basma pe cap. În colindul cântat în Muntenia până spre sfârșitul secolului al XX-lea la fereastra gazdei colindate, este descrisă coborârea din munte a bătrânului Siva, simbol al anului vechi, moartea lui violentă și apoi somnul liniștit în leagănul de mătase al pruncului S.

Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SOARE, personificare a astrului zilei dedicat marilor divinități: Zeus, Shiva, *Crăciun, Mithra, Iisus. În spiritualitatea românească **S.**-le are trăsături fizice și calități umane: *Soarele dimineața, când se scoală, e copil de șapte ani și cât umbra toată ziua și vede răutățile ce se fac pe lume, până seara capătă o barbă albă, până la brâu. Mă-sa îl scaldă în lapte dulce și iar se face copil; Soarele e om. Acolo în mare are soție; Soarele e flăcău, e curat și neumblat în păcate. Pe dânsul tare l-a vrut Luna și ea tot se băga în suflul lui și-l iubea. Atunci Soarele i-a zis: Nu destul ard eu lumea? Dar încă dacă m-aș însura și aș avea copii, ce ar mai fi din oameni? Ar arde lumea cu totul, ar trebui să se prăpădească norodul. Înclinația erotică a Soarelui, relația incestuoasă cu sora sa, Luna, sunt teme frecvente în legende, basmele și baladele românești. Uneori **S.**-le e bărbat însurat cu Luna, pe care o întâlnește numai în nopțile când aceasta se primenește și nu apare pe firmament; alteori **S.**-le și Luna sunt frați, iar din căsătoria lor incestuoasă au rezultat stelele. Dar, de cele mai multe ori, incestul astral este evitat. În frumoasa baladă românească *Soarele și Luna*, feciorul nepământean, **S.**-le, drumetind prin Rai și Iad, cunoaște foarte bine urmările nefaste ale incestului. Cu toate acestea, el nu renunță la căsătoria cu sora sa, Luna. Pentru a se căsători îi împlinește toate dorințele: pod de aramă peste Marea Neagră, o mănăstire dincolo de pod și o scară de fier până la cer. Neînduplecat de ruga sorei sale *Frate, frățioare, / Puternice Soare, / Spune mie: / Cine-a cunoscut / Cine-a mai văzut, / Cine-a auzit / Cine-a pomenit, / Să ia sor' pe frate / Și frate pe sor'* pornește hotărât spre cununie. Incestul și urmările lui nefaste sunt împiedicate însă de virtuala nevastă care sare în apă de pe pod și se metamorfozează într-o *mreană de mare cu solzi de zare*. Ulterior, aceasta este numită Lună de Moș Adam și este așezată pentru totdeauna pe bolta cerului, în așa fel încât să nu mai fie zărită și întâlnită de fratele păcătos. În cele mai multe variante ale baladei căsătoria incestuoasă dintre Soare și Lună este oprită de intervenția lui Dumnezeu: *Fără să știe de înrudirea lor, au vrut să se insoare, dar Dumnezeu i-a azvârlit pe fiecare în altă parte și ei se caută și acum cu dore, dar nu se pot întâlni; Nouă ani a umblat Soarele după însurătoare și tot nu și-a găsit după potrivă. Atunci a zis către Lună: eu o să te iau pe tine de nevastă! Dar ea se puse**

pe fugă și, când el era la răsărit, ea era la apus și invers. Și frații de atunci nu s-au mai putut întâlni.

Otescu Ion, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Sângiorzan I.C., Ștefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1980; Ghinolu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Sanie S., *Din istoria culturii și religiei geto-dace*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1995.

SOARE SEC, personificare a durerii de cap provocată de insolamție. După identificarea **S.**-ui **S.** care a provocat suferința, acesta este amenințat de descântătoare că îl va arunca în mare: *Soare negru, / Soare alb, / ... / Soare de la amiază, / Soare după amiază / Soare de la chindie, / Soare de după chindie, / Soare de 99 de sorii, / Să nu coci, / Să nu răscoci, / Pe sub mâna mea săntorci, / Că eu cu 9 pietre / Te-oi descânta / Și pe tine-n mare te-oi arunca! ...*

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiționale*, Editura ALL, fără an pe copertă.

SOARELE ȘI LUNA, personificare a unei plante mici din flora spontană a României (*Ranunculus auricomus L.*) invocată să alunge boala numită *nouă daturi* (eczemă) dată de dușmani. Planta, care crește prin fânețe umede, livezi și păduri, numită datorită florilor galbenaurii și dispoziției frunzelor, **S. și L.**, are numeroase întrebuintări în medicina populară.

Valer Butură, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

SOARTĂ, plan al existenței de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieții (alegerea sotului, felul morții), expus la naștere de *Ursitoare, sinonim cu *Ursita, destinul. Credința în destin sau ursită aparține complexului cultural și religios indo-european (aprox. 3500 î.Hr. — anul 0) și continuă, în mediile folclorice, până în zilele noastre. Ea este incompatibilă cu complexul cultural neolitic (8500–3500 î.Hr.), numit și *Vechea Civilizație Europeană, când se credea că marea zeiță exista în tot și în toate, că oamenii sunt, după moarte, egali de fericiți și necăjiți, nefiind necesară existența Iadului. Vechiul și Nou Testament ignoră destinul și întămpinarea întrucât lumea monoteistă, guvernată de un singur Dumnezeu, în afara căruia nu mai există o altă putere să

decidă asupra destinului, este opoziția lumii anterioare, politeiste, a zeilor riguroși ierarhizați după atribuții.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

SOCS (*Sambucus nigra* L.), arbust sacru din familia *Caprifoliaceae* specific civilizației lemnului. El își punea pecetea (cercurile obținute prin presarea aluatului cu țevile confecționate din tulpinile de S.) pe colacii antropomorfi la *Măcinici și pe alte aluatouri rituale (prescurile) dedicate morților. Împreună cu alte plante sacre (*Bozul), S.-ul este ars pe rugurile funerare aprinse la Joimari sau la alte sărbători calendaristice. El ar avea înfățișare antropomorfă: rădăcină cu chip de om, tulpini goale în mijloc precum oasele. Locurile unde cresc S.-ii, nefavorabile pentru construirea locuinței, sunt, precum streșinile bisericilor, adăposturi preferate, alese de *Draci pentru a nu fi trăsniți de *Sântilie pe timp de furtună. Bățului de S. i se solicită ajutor în descântecul pe ursită (... / Tu, băț de soc / Să nu-i dea a sta-n loc! / ... / Să-l trântescă, / Să-l izbească, / La scrisa lui să-l pornească! / ... /), în cele de influențare a hotărârilor judecătorești (... / — Bună ziua, soc mare, / Domn mare, / Ce rudă e mă-ta cu tată-tău? / — Nimic nu e. / Nimic să nu 'alegă de la judecată în divan, / ... /). Refuză, în schimb, să-i spună Maicii Precista unde s-au ascuns spiritele malefice producătoare de suferințe: ... / — Bună ziua, Soc mare, / — Mulțumesc dumitale. / — N-ai văzut / De când ai șezut / Pe Deochetoarea cu Deochetoriu, / Pe Frigura cu Friguroiu, / Muma Pădurii cu Păduroiu, / Striga cu Strigoiu, / Bântuiala cu Bântuitorul / și Metricea cu Metricioiu! / — N-am văzut, n-am auzit / ... / Frunzele, coaja, florile de S., mai ales cele sfințite la biserică în ziua de Duminica Mare, sunt folosite frecvent în medicina populară.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. *Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

SOLOMONARI, oameni care ar avea știința de a conduce norii încărcăți cu grindină pe unde

doresc. Ei au școală unde învață; au o carte de citit de fac ce știu ei. Învață în orașul sau cetatea Babariului; Solomonarii sunt oamenii lui Dumnezeu și numai unul din șapte iese solomonar; ei dau piatră ca să pedepsească pe cei care nu țin sărbătorile, sau pe cei care au greșit cu ceva înaintea lui Dumnezeu. Piatra se face din coada balaurului. Încotro dă balaurul cu coada, intr-acolo bate și piatra. De aceea, oricât de călduroasă ar fi vara, balaurul tot rece rămâne; în fântâna unde nu este șarpe și broască apa nu e rece vara. Solomonarul merge cu balaurul spre răsărit și acolo, în țările acele, îl vinde câte o bucățică pe care oamenii o țin în fereastră ca să fie mai răcoare, că pe acolo e tare cald (Munții Apuseni).

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Gherman Tr., *Ploaia în credințele populare*, în CS, nr. 2 și 4, 1924; Kernbach V., *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983; Oișteanu A., *Motive și semnificații simbolice în cultura tradițională românească*, Editura Minerva, București, 1989; Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Soceac, București, 1916.

SORCOVĂ, substitut al divinității fitomotrfe invocată de copii în prima zi a anului să aducă oamenilor viață lungă, sănătate și prosperitate. S. se confecționa din una sau mai multe ramurile de pomi fructiferi (măr, păr, vișin, prun) și, uneori, din trandafir tăiate și puse în apă la înmugurit și înflorit în ziua de *Sântandrei sau la *Moș Nicolae. Ulterior, divinitatea vegetală numită S. s-a confecționat dintr-o nuia cu ramurile împodobite cu fire colorate de lână, cu bete și fir de busuioc în vârf. Astăzi, simbolul vegetației de primăvară este confecționat din hârtie colorată și flori artificiale. Copiii, după ce își sorcovesc părinții și rudele apropiate, pornesc câte doi-trei colindatul prin vecini. În timp ce recită textul augural (*Sorcova, vesela, / Să trăiți, să-mbătrâniți, / Ca un măr, ca un păr, / Ca un fir de trandafir. / Tare ca fierul, / lute ca oțelul. / Tare ca piatra, / lute ca săgeata. / La anul și la mulți ani!*), ating ritmic cu S. ușa sau fereastra, dacă colindă afară, sau corpul gazdelor, dacă colindă în casă. Este o *Bătaie rituală, gest atestat frecvent în obiceiurile calendaristice (*Bătutul pământului cu maiele, *Bătutul toacei) și în practica cotidiană (bătutul pe umăr). S. se păstrează peste an ca ceva sfânt agățată pe peretele

de răsărit, la icoană, sau pe tavan, la meștergrindă (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova).

Caraman P., *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi. Contribuție la studiul mitologiei creștine din Orientul Europei*, Arhiva, XXXVIII, nr. 2-4, Iași, 1931; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Șerban Doru, Șerban Valentina, *Calendarul credinței, datinilor, obiceiurilor și tradițiilor din Gorj*, Editura Ager, 2000.

SPARTUL OALEI, scoaterea sufletului mortului din casă prin distrugerea violentă a oalei de lut în care s-a cuibărit. Conform credințelor populare, sufletul ieșit din corp colindă, în zilele care preced înmormântarea, toate locurile cunoscute în viață. La întoarcere, încercând să intre în corp, cei apropiați îl împiedică cu hotărâre: păzesc mortul zi și noapte, îi țin lumânările aprinse, îi astupă intrările sau gurile, practică numită Împietritul mortului (Izvoru, jud. Argeș) etc. În numeroase așezări sufletului pribeag i se oferă un alt adăpost, *Oala de lut, așezat sub masa sau lavița pe care este pus sicriul, la capul mortuului. În ziua înmormântării, imediat după scoaterea trupului neînsuflețit din casă, este scos și sufletul prin **S. O.** pe locul unde a murit, unde a fost așezat sicriul sau pe pragul casei, la groapa din cimitir. Adăpostul privilegiat al sufletului este fie lipsit de ieșiri (oul), fie prevăzut cu o singură ieșire (oala de lut). Întrucât sufletul nu intră și iese dintr-un adăpost pe aceeași gură, acesta trebuie sfărâmat. Renașterea divinității se realizează, simbolic, prin spargerea violentă a *oului* (*Ciocnitul oului la Paște), ruptul *colacului* sau *turtei* iar a omului prin **S. O.** În graiul popular verbul *a sparge* a devenit sinonim cu sfârșitul sau moartea oricărui obiect sau fenomen personificat al peisajului înconjurător: spartul târgului, este ultima zi a târgului sau a bălciului, *Spartul Călușului*, este secvența morții simbolice a zeului cabalin, Căluș etc. Moare sau se sparge până și *necazul* când, din întâmplare, se sfărâmă un vas, de obicei, din lut. Această sinonimie între verbul *a muri* și verbul *a sparge* este deslușită de un bogat material etnologic și arheologic. Paralelismul spiritual țesut între adăposturile divine care trebuie sparte (oala și oul) sau rupte (colacul) și om, este concis exprimat de zicalele românești: *Omul e ca oul* (plă-

pând, expus morții în ori ce moment), *Is-a spart oala* (sinonim cu verbul *a muri*).

SPĂLAREA RITUALĂ A PICIOARELOR, purificare rituală a moșilor și strămoșilor în ziua a treia de *Rusalii. În prima zi de luni după Duminica Mare femeia cea mai vârstnică dintr-un grup de familii învecinate, legate prin relații de rudenie, scotea la poartă un vas cu apă încălzită, un săpun și lâna tunsă de pe un berbec alb sau o oaie albă, toate așezate pe *Pelin verde. Bătrâna începea apoi să spele picioarele tuturor persoanelor, cu excepția femeilor măritate, după un ritual bine precizat: începea cu membrii propriei familii, de la copiii la bătrâni, după care urmau persoanele din casele învecinate; persoana care era spălată stătea în picioare, cu fața spre răsărit și pronunța formula obișnuită de primire a unei pomeni: *Bogdaproste, să fie moșilor și tuturilor moșilor noștri!*; lâna albă se da de pomană ultimului bărbat spălat pe picioare; pelinul așternut pe pământ în timpul ceremoniei se arunca pe o apă curgătoare. După încheierea ceremoniei participanții se așezau la o masă comună unde se mânca păsat fiert cu lapte, fiecare din strachina primită ca pomană. Cu acest prilej, la masa rituală se împăcau pricinile ivite de-a lungul anului prin strângerea mâinilor și pronunțarea formulei: *Să ne ierte moșii păcatele!* Oficianta cultului lăsa, înainte de moarte, moștenire obiceiul unei alte femei vârstnice din neam. Obiceiul a fost atestat în sudul Munteniei.

Nania I., *Rusaliiile. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului“, vol. II, 1989.

SPIRIDUȘ, demon primitiv de o vrăjitoare sau de o altă persoană care își vinde sufletul *Diavolului, folosit ca slugă pentru împlinirea dorințelor, sinonim cu Nichipercea, Nicornilă, Sărsăilă, Vasilică, Mititelul. Are chip de pui de găină care se poate metamorfoza în diferite vietăți: muscă, mătă, câine, iepure, țap, cal. **S.-ul** este un drac mic, puternic și atotștiitor, vioi, poznaș și descoperitor de lucruri noi, poate satisface orice dorință (leagă sau dezleagă îndrăgostiții, aduce boală, suferințe, moarte, prevede viitorul) etc. În schimbul împlinirii tuturor dorințelor, stăpânul lui este obligat să-l hrănească, să-l adape și să-i dea să fumeze. Nerespectarea pactului atrage mari neplăceri, uneori moartea celui care l-a cumpărat. **S.-ul** se poate procura prin diferite

mijloace: învelirea în călți sau vată a unui ou de puicută neagră și purtarea lui nouă zile și nouă nopți la subțioară până iese S.-ul cu chip de pui; cumpărarea de la o vrăjitoare care dorește să scape de el; preluarea inconștientă a S.-ului prin obiectul găsit sau furat de la persoana care îl are etc. La moarte își chinuiește stăpânul care, după ce își dă sufletul, merge direct în *Iad. De aceea, cei care îl au, încearcă să scape de el spre bătrânețe: îl vând, îl alungă prin mărturisire la preot și cetanie la biserică, prin acte de binefacere (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Muntenia).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

SPIRITELE PĂDURII, reprezentări mitice ale civilizației lemnului care sălășluiesc în copaci, în planta numită muma pădurii (*Lathraea squamaria* L.) sau care iau înfățișare de animal (iapă, bivoliță, *Vacă) și de om înfricoșător (*Muma Pădurii, *Fata Pădurii, Moșul Codrului, *Omul Pădurii, Ciuma Pădurii, *Pădureana și altele). Ele pot fi întâlnite noaptea, pe *Lună Plină sau pe *Lună Nouă, în păduri și tufișuri, pe câmpuri și la răscruci de drumuri când pedepsesc (sperie, iau glasul, ologesc etc.) femeile care torc în ziua de marți, bărbații care fluieră sau cântă din fluier prin pădure și trezesc copiii Mumei Pădurii, tăietorii de lemne care nu respectă regulile pădurii, persoanele care culeg poame din pădure (mere și pere sălbatice, alune etc.) în ziua de Probejenie. S. P. sunt atestate în toate zonele etnografice și sunt o componentă de bază a *Panteonului românesc.

SPORIȘ (*Verbena Officinalis* L.), personificare a plantei erbacee din familia *Verbenaceae*, care ocrotește și sporește rodul holdelor și mana vitelor cu lapte, sinonimă cu Verbină, identificată cu zeul cu același nume din mitologia slavilor. Ca apărător al seminăturilor, S.-ul care crește spontan prin grădini nu este tăiat cu sapa ca orice buruiiană. Pentru înmulțirea grăului S.-ul se punează atât pe fundul carului cu care se cărau snopii de grâu cât și pe locul unde se clădea stogul din snopi. De asemenea, el se așeza pe gura găleții de mulș la prima mulsoare a oilor (Sâmbra oilor) sau a vacilor fătate. Colacul făcut din noua recoltă de grâu, numit și *fruntea grăului*, se lega cu fir roșu, ban de argint și ramuri de S., se scufunda în fântână, se scotea și se împăr-

tea copiilor pentru a fi mâncat sacramental. Planta are numeroase întrebuințări în medicina populară și practicile magice de alungare a bolilor. După descântecul de Friguri, descântătoarea se dezbrăca în taină, își punează un *maidăr* de S. pe cap și intra în apă. S.-ul luat de curentul apei ducea boala pe *Apa Sâmbetei în *Sorbul Pământului (Oltenia, Muntenia).

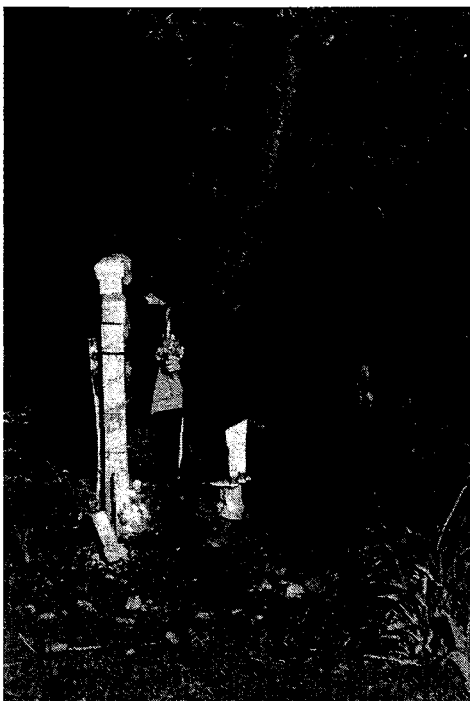
Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Kernbach Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

STAT, *alter ego* al mortului reprezentat de o lumânare încolăcită ca o spirală și aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului lung care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo, sinonim cu *Trupnicul, *Privighetoarea, Boiul mortului. În cântecele funerare *Zorile sunt rugate să dea răgaz *Dalbului de pribeag să-și facă S.-ul, numit, datorită formei rotunde, turtă de ceară: ... *Zorilor, Zorilor, / Voi surorilor, / Voi nu vă pripiți / Să ne năvăliți / Până și-o găti / Dalbul de pribeag / Turtiță de ceară / Fie-i de vedea!* ... S.-ul este confecționat după deces de o persoană curată, de obicei de o femeie iertată, dintr-o ață de tort fără noduri de lungimea mortului pentru a fi aprinsă în anumite momente ale înmormântării și, după înmormântare, puțin câte puțin, 40 de zile la tămâiatul mormântului, când se crede că ajunge sufletul în Rai. În unele zone, S.-ul rămas nears este așezat în sicriu și înmormântat împreună cu mortul, dat de pomană, păstrat ca noroc al casei. Sub influența bisericii, din resturile toiagului se confecționează o cruce de ceară. Transpusă grafic, indicația dată mortului în cântecele funerare de inițiere *Înainte să mergi / Și la dreapta soiei* devine o spirală, simbol al drumului mitic care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo. Spirala S.-lui mortului, arhetip fundamental al plasticii țărănești (cusături, ouă încondeiate, ceramică etc.), adesea numit *drumul mortului, calea rătăcită, cărarea fără sfârșit*, este cel mai reprezentativ motiv al artei neolitice cucuteniene.

Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999.

STĂLP FUNERAR, *Butuc din lemn, substituit al mortului printre cei vii, confecționat dintr-un arbore sacru, ridicat (bătut) în ziua întemeierii adăpostului postum, *Mormântul. Stălpul din lemn a fost înlocuit, în mare parte, de crucea creștină. Obiceiul de a pune la căpătâiul mortului un stălp sau o cruce de lemn păstrează amintirea practicii preistorice de întemeiere a adăpostului funerar, mormântul, prin practica magică a *Bătutului parului sau stălpului. Prin aceeași modalitate se reprezenta în templele Siriei antice divinitatea: cea masculină printr-o coloană de piatră, cea feminină printr-un trunchi de copac. Sunt încă sate în sudul Transilvaniei unde, la înmormântarea bărbatului, alteori la înmormântarea femeii, se pune stălp de lemn, nu cruce. În multe așezări din Oltenia lângă stălpul de lemn pus la înmormântare este așezată, la șase săptămâni, crucea definitivă. Prin Muntenia crucea de piatră așezată la șase săptămâni sau la altă dată lângă crucea provizorie de lemn

întâlnirea văduvei cu soțul plecat în lumea de dincolo în satul Câmpofeni, jud. Gorj pentru a informa ce mai este în lumea de aici și a-i cere ajutorul



de la înmormântare se numește stălp. Cimitirele românești păstrează și alte elemente care atestă procesul îndelungat de înlocuire a stălpului precreeștin cu crucea creștină. De obicei, stălpii, acolo unde mai apar, uneori, și crucile de lemn, au siluete antropomorfe. Identitatea mortului (sexul, vârsta și, adesea, starea socială) este exprimată simbolic prin S. F. și prin alte simboluri funerare așezate lângă el (brad, steag, sulită), prin mărimea și ornamentele pictate, sculptate, scrijelite. Pe stălp și cruce apar motive geometrice (rombul, triunghiul), astrale (rozeta solară, luna) și antropomorfe. Adesea, stălpii funerari au siluete umane, cu cap, ochi, gură. Surprinzătoare sunt reprezentările plastice ale *Păsărilor suflet de pe stălpii și crucile cimitirelor din Oltenia și sudul Transilvaniei unde sunt redată în întregime sau *pars pro toto* prin cioplire, trafoare și pictură. Lângă stălp se amenajează diferite anexe: un mic adăpost unde arde lumânarea sau candela, scaun de odihnă, măsuță pentru sprijinirea pomenilor (ofrandelor) etc.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Pavlescu Gh., *Materiale privind Pasărea suflet*, în „Studii și Comunicări de Etnologie”, tom. XI, 1997.

STĂLPII GARDULUI, personificări ai parilor care susțin gardul și porțile gospodăriilor. Locuința și anexele gospodărești adunate în jurul bătăturii (curții, ogrăzii) reprezintă un spațiu protejat magic de gard și poartă, o oaste alcătuită din stălp (pari) și uluci, adesea cu siluete antropomorfe. De altfel, parii gardului devin în practicile magice de aflare a ursitei în noaptea de *Crăciun sau *Anul Nou feciorii urâți sau frumoși, tineri sau bătrâni cu care se vor căsători fetele.

STEAG: 1. Creangă inverzită tăiată dintr-un copac care infrunzește și desfrunzește anual, substituit al divinității sezoniere a vegetației, sinonim cu *Sângiorz, *Ramura Verde, *Pom de Mai. S.-ul este protector al vitelor și holdelor semănate, pus de strajă la stălpii porților, caselor și anexelor gospodărești în noaptea sau în dimineața de Sf. Gheorghe, străvechi început de *An Nou pastoral (Gorj, Mehedinți); **2.** Sotie (sot) postumă a tânărului necăsătorit. Asemănător *Bradului sau *Suliții, S. formează o pereche maritală cu tânărul, fată sau băiat, mort necăsătorit. Are un text ritual, numit *La S.*, cântat în

diferite momente ceremoniale: — *Steagule, steguțule, / Bradule, brăduțule, / Cine mi te-a poruncit / La pământ te-ai coborât / De la loc cu iarbă / La loc fără iarbă, / De la loc frumos / La loc furnigos?* / — *Mie Ioana mi-a poruncit, / Că i-am trebuit / Vara, vara, la răcoare, / Iarna, iarna la viscole. / Jos la rădăcină. / Bușneac de tămâie. / Mai sus la mijloc, / Chiți de busuioc* (Mătăsari, jud. Gorj). Este confecționat dintr-o tulpină tânără de brad sau din alt arbore și împodobit astfel ca să semene cu *Bradul de nuntă. În Oltenia de vest, tehnica înflorării S.-ului funerar este asemănătoare cu a *Colindelelor de alun, toiege ale morților înfipte de copii în morminte în ajunul Crăciunului. Tulpina bradului, curățată de coajă până spre vârf, este vopsită în spirală, începând de la bază, în roșu și verde, culori care, împreună cu albul lemnului descojit, formează trei drumuri paralele. Uneori, pe lungimea tulpinii descojite sau numai pe o porțiune a acesteia, spirala drumurilor colorate este întoarsă, de la vârf la bază, obținându-se romboedre asemănătoare cu cei de pe colindele copiilor mehedințeni și ai Coloanei Infinitului de la Târgu Jiu. Foarte vechi par a fi și ornamentele obținute din fire colorate de lână.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

STEAG DE ÎNMORMĂNTARE, substituit postum al soțului sau soției, sinonim cu *Bradul și *Sulița. **S. de Î.** este un brad curățat de crengi și de coajă până aproape de vârf și ornat prin vopsire, afumare sau prin fire colorate de lână. Textele rituale sunt cântate în timp ce se împodobeste, pe ultimul drum și la implântarea lui la căpătâiul mortului. **S.** formează o pereche maritală cu tânărul, fată sau băiat, mort necăsătorit. Asemănător *Bradului de nuntă, apare, în zona Sisești—Noaptea (jud. Mehedinți), simbolul nupțialității, o sferă (ou, măr) străpunsă de un ax. Aproape de vârf se introduc, în tulpina bradului, capetele a patru nuiele învelite în verdeață astfel să formeze o sferă străpunsă de axul steagului sau suliței. Imaginea obținută este identică cu steagul vâlcean de nuntă, cu steagul de nuntă al aromânilor și bradul de nuntă din zonele românești în care vârful este petrecut printr-un măr etc. În Oltenia de vest, tehnica înflorării **S. de Î.** este asemănătoare cu a betelor

de alun cu care colindă copiii în ajunul Crăciunului și le înfig a doua zi, în zori, în morminte pentru a se sprijini morții când vin acasă să petreacă sărbătorile cu cei vii. Aici, tulpina bradului, curățată de coajă până spre vârf, este vopsită în spirală, începând de la bază, în roșu și verde, culori care, împreună cu albul lemnului descojit, formează trei drumuri paralele. Uneori, pe lungimea tulpinii descojite sau numai pe o porțiune a acesteia, spirala drumurilor colorate este întoarsă, de la vârf la bază, obținându-se romboedre asemănătoare cu cei de pe betele sau colindele copiilor mehedințeni.

Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

STEAG DE NUNTĂ, substituit al masculinității și virilității mirelui în ceremonialul nupțial, sinonim cu *Bradul de Nuntă, *Bățul Înflorat. Evoluția lui din Bradul de nuntă este confirmată de obiceiul de a-l confecționa obligatoriu pe o prăjină (lemn) de brad, de a-i pune în vârf o ramură de brad etc. În satele din Mărginimea

Steagul de nuntă, simbol al virilității și substituit al mirelui, este purtat și jucat în satul Panc, jud. Hunedoara de cel mai falnic dintre feciori



Sibiului S.-ul de N. este numit *cal*, simbol prin excelență viriloid. Este gătit precum mirele, respectat de nuntași, păzit, jucat și purtat în fruntea alaiurilor nuptiale de feciorul de încredere al ginerelui, are orații și dansuri speciale etc. S. de N. inițiază mirele, în momente semnificative ale nunții, pentru actul nuptial: în Bihor se sparge, dintr-o singură lovitură cu coada lemnoasă a S.-ului de N., talerul miresei; la aromâni în brațele S.-ului de N., confecționat ca o cruce cu năframă în vârf, se infig mere roșii; la unele nunți ardelenesti este obiceiul ca mireasa să se *descopcieze* la sân și gât când trece cu mirele pe sub S. de N., înainte de a intra pentru cununie în biserică. S.-ul de N. simbolizează, firește, voinicia și bărbăția, dar și fecioria; la Vestem, jud. Sibiu, steagul de nuntă se numește *mânz* iar la recăsătoria bărbaților (văduvi sau divorțați), uneori și la nunta feciorilor despre care se știe că sunt părinții *copiilor din flori*, nu li se mai împodobește steag sau brad de nuntă. Arealul S. de N. cuprinde Transilvania, Banatul și, la sud de Dunăre, zonele locuite de aromâni.

Albescu I., *Rolul și semnificația steagului de nuntă în Mărginimea Sibiului*, în „Studii și comunicări”, Sibiu, 1978.

STEAUA CIOBANULUI, personificare a Stelei Polare, sinonimă cu Stălpul, Împăratul (Apuseni).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

STEJARUL (*Quercus robur L.*), arbore (*Quercus robur L.*) sacru din familia *Fagaceae*, identificat în *Panteonul românesc cu *Crăciun. Rădăcina indo-europeană *kark*, care a dat numele latinesc al S.-ui *quercus*, numele *cârjei* preotești (băt noduros, de esență tare, rupt din stejar), substantivul *cracă* (nume onomatopeu, glas divin auzit în pădure la ruperea copacilor sau a crengilor de copaci) este păstrată astăzi în numele *Crăciun. Zeul fitomorf sacrificat la solstițiul de iarnă (*Butucul sau buturuga de Crăciun) era supus unui rit funerar de incinerare în noaptea de Crăciun (Oltenia, Muntenia, Transilvania). Vechii greci asociau S. cu Zeus, romanii cu Jupiter-Capitolinul, lituanienii cu zeul Perku-nas, celții cu zeul Donar, vechii slavi cu Perun. La latitudinile medii ale emisferei nordice, S. îndeplinea trăsăturile fundamentale pentru a substitui zeul adorat: masivitatea arborelui, care poate atinge 40 de metri înălțime; rezistența la

excesele climatului temperat-continental; longevitatea de sute ani; marcarea anotimpurilor prin înfrunzire (vara), prin desfrunzire (iarna); prevestirea timpului prin larvele unei insecte (*Cynapis Dryophanta folii L.*) care depune ouăle înfepându-i frunzele; folosirea integrală a părților componente (frunzele recoltate vara se foloseau ca nutreț pentru vite iarna; ghinda adunată toamna o mâncau porcii iarna; utilizarea lemnului pentru construcția adăposturilor divine și profane, bisericile și casele de lemn, pentru confecționarea sicriului, uneltelor gospodărești, instrumentelor casnice și de cult, în vopsitul vegetal al țesăturilor, în medicina populară etc.). Arealul de altădată al S.-ui, determinat de structura chimică a solurilor, toponimie, documentele istorice, informațiile etnografice și folclorice, depășește arealul substitutului fitomorf al zeului indo-european, *Bradul. Funcțiile mitomagice ale coniferelor (brad, molid, zadă) din zonele muntoase sunt preluate, în zonele de câmpie, deal și podiș de foioase, în special de S. Precum bradul la altitudinile ridicate, S.-ul devine, la altitudinile joase adăpost postum (*Sicriul), substitut al mortului (*Crucea, *Stălpul, *Steagul sau *Sulița mortului). Divinitatea fitomorfă, substituită de ramura de S., apără la *Mâncătoare, *Sângiorz sau *Armindenii, gospodăriile oamenilor, rodul holdelor și animalelor de spiritele malefice (*Tele, *Strigoi, *Moroi). S. este invocat în descântece de țeapă, epilepsie, *Muma pădurii, de deochi: *Se scula un român, mare, minunat, / Lua o secură mare, minunată, / Se duse într-o părure mare, minunată, / Tăia un tufan mare, minunat, / Făcu nouă țândări mari, minunate, / Lua nouă străchini, străchinele, / Lua nouă linguri, lingurele / Și s-a suit pe bordei, / Puse masa să mănânce, / Chemă moroi, strigoi, strigoaicele, / Care cum veniră, plesniră; / Care cum gustară, crăpară.* El era lemnul obișnuit pentru talpa (temelia) caselor și bisericilor din lemn, pentru confecționarea lcoanelor de vatră și instrumentelor de cult. S.-ul trăsnit în timpul furtunilor de zeul indo-european al focului și Soarelui, *Sântilie, devenea un loc sacru, împrejmuit cu gard. Lemnul dur al S.-ui se folosea, împreună cu un lemn de esență moale, la aprinderea Focului Viu, iar *Butucul de S. (zeul mort) ardea (rit funerar de incinerare) pe vatră la Crăciun (moartea și renașterea sezonieră a divinității solare). Sacralitatea lui este exprimată de credința populară conform căreia

ar fi păcat să tai **S.**-ul, mai ales pe cel din curțile bisericilor. **S.**-ul este arborele dăinuiri. În legende și toponimia românească el este frate sau substituit ai marilor eroi: Stejarul din Borzești pentru voievodul Moldovei Ștefan cel Mare; Stejarul lui Mircea, pentru voievodul Țării Românești Mircea cel Bătrân; Gorunul lui Horea. Pădurile de stejar sau alte specii înrudite cu acesta (gorunul, cerul) poartă numele indo-european dumbrevă.

James Georges Frazer, *Creanga de aur*, vol. I, Editura Minerva, București, 1980; Ivan Evseev, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

STELELE CIOBANULUI, personificare a unui grup de stele din constelația Taurului, sinonim cu *Găinușa. Când **S. C.** ajung la Toacă, locul pe cer al Soarelui de unde se bate seara toaca la biserică pentru a anunța sărbătoarea din a doua zi, păstorii știau că s-au săturat oile de păscut (Neamț).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

STRAT DE RUSALII, ziua de naștere a *Călușului, zeu protector al cailor și sezonului călduros al anului, celebrată în miercurea a patra după *Paște, în ceremonialul numit *Legatul Călușului, sinonimă cu Strodul Rusaliilor (Muntenia și Oltenia).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Nania I., *Rusaliele. Sărbători mult milenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului”, vol. II, 1989; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

STRĂNUT, mesager al veștilor bune, vestitor al norocului și chefului. Cel care strănută face semnul crucii și se roagă: *Doamne ajută!* Dacă în preajma lui se află o altă persoană aceasta îi transmite sănătate și nu uită să-i repete semnificația **S.**-ului, că în curând va face chef. Calului care strănută în ham i se urează și lui *Sănătate!* Cu mare bucurie era întâmpinat **S.**-ul în ajunul

marilor sărbători, în special în ajunul *Sântan-dreielui și *Sănvășăului.

Gorovei Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Academia Română, București, 1915.

STREȚENIE, divinitate meteorologică răspunzătoare de modificările climatice de la începutul lunii februarie, 2 februarie, numită și Ziua Ursului. **S.**, traducerea slavonă a sărbătorii creștine Întâmpinarea Domnului, a devenit, în Calendarul popular, numele unei divinități meteorologice feminine. Comportamentul contradictoriu al **S.**-ei, asemănător cu cel al *Babei Dochia, este reflectat de schimbările climatice imprevizibile ce le hotărăște: dacă în ziua de **S.** este iarnă grea, ea aduce primăvara și căldura, dacă este timp frumos și primăvărat înțoarce iarna și frigul etc. (Bucovina, Moldova).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; *Mineii pe luna februarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1976; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909; Ștefănuță P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

STRIGOI MORȚI, spirite ale morților care nu ajung după înmormântare în *Lumea de dincolo. **S. M.** sunt fantome invizibile care iau viața rudelor apropiate, aduc molime, grindină și alte suferințe. După relele provocate și locul unde acționează, ei pot fi de apă și de uscat, de vite și de stupi, de ploi și de foc etc. Spre deosebire de *Iele, care plutesc în aer, cântând din diferite instrumente în sezonul călduros al anului, între *Sângiorz și *Sânpetru, și coboară pe sol numai când se prind în horă, **S. M.** călătoresc pe pământ sau pe ape cu mijloace improvizate de transport (călare pe meliță, pe coadă de mătură, pe butoi sau în butoi etc.). Ei provin din oamenii care au fost strigoi sau moroi în viață și, din diferite motive, ceilalți morți: li s-au greșit ceva în timpul înmormântării, s-au rătăcit pe drumul care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo, nu au avut cu ce plăti vămile (nu li s-au dat banul la plecare sau l-au pierdut pe drum). Din acest motiv, *banul mortului* este, uneori, găurit și legat de degetul mic al mâinii, se bagă în gura mortului sau i se înnoadă în batistă. **S. M.**, cunoscuți încă de la naștere (se nasc cu căiță sau cu coadă), erau *omorâți* înainte de înmormântare prin înfigerea în inima mortului a unui fus,

teapă de lemn, cui, piron de fier. Pentru a înlătura orice posibilitate de înhumare a unui om aflat în stare de moarte clinică *omorârea strigoii* era generalizată, în unele sate olteneste, la toți morții. Dacă mortul devenea strigoi, se foloseau diferite procedee pentru descoperirea și anihilarea acestuia. În mod obișnuit S. M. era identificat pe timp de noapte cu ajutorul armăsarului cu care sărea peste morminte. Mormântul peste care calul evita să sară se presupunea că adăpostește un strigoi și, ca urmare, trebuia deshumat și omorât. Bătrânii care au participat la asemenea practici declară că au găsit mortul, în unele cazuri, în altă poziție decât l-au înhumat: întors pe o parte sau pe burtă, zgâriat pe față, cu barba și unghiile crescute. Este posibil ca cel puțin unii oameni înhumați în stare de moarte clinică, fenomen biologic de care cei vechi nu aveau cunoștință, să-și revină în reavănul pământului, tragedii care amplificau și mai mult credința în strigoi sau moroi. După deschiderea mormântului urmau diferite practici de destrigoire: întoarcerea sicriului cu fața în jos, înfigerea unor obiecte ascuțite și înroșite în foc, a seceirea etc. în inimă sau în coșul pieptului; smulgera și incinerarea inimii; impușcarea cadavrului în sicriu; introducerea sicriului într-un lădoi și acoperirea cu pământ; spargerea ulcioarelor la cele patru colțuri ale gropii; transportul mortului strigoi în pădure, incinerarea și împrăștierea cenușii funerare pe câmp sau depunerea acesteia pe o apă curgătoare.

Ceașanu Gh., *Superstițiile poporului român în asemănările cu ale altor popoare vechi și nouă*, Academia Română, colecția „Din viața poporului român”, București, 1914; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1892.

STRIGOI VII, spirite ale oamenilor, femeii sau bărbați, care își părăsesc trupurile noaptea, mai ales la *Sântandrei (Noaptea Strigoilor) și *Sângiorz. Cauzele pentru care numai o parte din oameni devin strigoi în viață sunt diverse: copiii născuți cu coadă (o vertebră în plus), cu tichie, dintr-o legătură incestuoasă, al treilea copil din flori născut de o femeie etc. Mama comunica ea însăși taina copilului născut strigoi pentru ca acesta să-și avertizeze copiii ca să-și împlinescă fără greș practicile de destrigoire la

moarte. Activitatea lor cea mai intensă este în Noaptea Strigoilor (29/30 noiembrie). Atunci își părăsesc în somn corpul, ies din casă pe horn sau pe ușă, se rostogolesc de trei ori pentru a se întrupa într-un animal (lup, câine, pisică, porc, berbec, găină, broască), încalecă pe melițe, butoai, cozi de mătură pentru a merge în locuri numai de ei știute (între hotare, răspântii de drumuri, poieni din păduri) unde se întâlnesc cu strigoii morți. Acolo redevin oameni, se bat cu limbile de meliță, se zgârie, se rănesc până iese învingător unul din ei, care le va fi conducător un an de zile. Se bocesc unii pe alții, își vindecă pe loc rănille, se intrupeză din nou în animale și pornesc împăcați spre case înainte de primul cântat al cocoșilor. În ajunul Sângiorzului, la Măneacătoare (noaptea de 22/23 aprilie), își părăsesc din nou trupurile pentru a merge să fure mana holdelor, laptele vitelor, să strice taurii, să lege sau să ia puterea bărbaților etc. În cele două nopți oamenii se ungeau cu mușchi de usturoi, ascundeau melițele, întorceau vasele cu gura în jos, produceau zgomote, îi strigau pe nume, aprindeau focuri, păzeau cu atenție vitele și pășunile etc. În Moldova, noaptea se numea Păzitul Usturoiului și se celebra ca un revelion. Sunt argumente etnofolclorice care sprijină ipoteza că în această perioadă a anului dacii celebrau *Anul Nou.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910; I. Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

SUFLET, esență vitală nemuritoare, invizibilă și intangibilă, protejată de *Adăposturile *Preexistenței (pântecele matern, *Casa copilului), *Existenței (*Trup, *Casă, sat, lumea de aici) și *Postexistenței (*Sicriu, *Mormânt, *Cimitir, *Lumea de dincolo). Întrucât Universul este format dintr-un infinit de adăposturi care se înghit unele pe altele precum zicala *Peștele cel mare înghite peștele cel mic*, S.-ul S.-elor (spiritul divin) se găsește pretutindeni, în tot și în toate, motiv pentru care lasă senzația că nu este niciunde. El este pădurea care nu poate fi văzută din cauza copacilor. Sălășele S.-ului, oricare ar fi locul acestora în ierarhia generală, păstrează precum *cutiile negre* ale aeronavelor pulverizate în

timpul accidentelor tragice, adevărul căutat. Un adăpost închide alt adăpost, o cutie neagră, o altă cutie neagră, un adevăr alt adevăr. Așa cum în universul atomic nu există unități izolate, ci structuri integrate în sisteme fizice, tot astfel vietățile pe Terra, care par că rătăcesc independent una de alta, sunt, în realitate, legate prin infinite relații vizibile și invizibile în biocenoze, ecosisteme, biosferă. Pământul, ca planetă, are infinite adăposturi subordonate, unul din ele este trupul uman, și infinite adăposturi subordonate în ierarhia galactică (sistem solar, galaxie, roiuri și superroiuri de galaxii). Deschiderea adăposturilor ferecate, aflate atât în direcția magnitudinilor galactice, cât și în direcția infinitizimalului infraatomic spulberă speranțele că vom afla curând adevărul ultim despre S. Atâta timp cât S.-ul se găsește în intimitatea adăposturilor care se închid unele pe altele, precum casele japoneze sau păpușile rusești Matriosca, el este în deplină siguranță. El devine vulnerabil când adăpostul material, expus distrugerii, trebuie părăsit. Dar, cum S.-ul nu intră și nu iese la marile treceri din preexistență în existență (nașterea), din existență în postexistență (moartea) pe aceeași gură, adăposturile fără ieșire (*Oul) sau cu o singură ieșire (*Oala de lut) sunt sparte (jertfite violente): spartul oului la *Paște, spartul oalei la scoaterea mortului din casă. De altfel, în graiul popular verbul a *sparge* are, în anumite contexte, sensul de a *muri*. Aceste momente critice, trăite la înnoirea anului (moartea și renașterea timpului calendaristic) de divinitatea adorată și la câteva decenii (concepția, nașterea și moartea) de om sunt marcate de obiceiuri, acte rituale și practici magice menite să ușureze părăsirea unui adăpost (moartea) și integrarea în alt adăpost (nașterea).

Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, București, 1971;
Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo*, Editura
Fundăției Culturale române, București, 1999.

SUGHIT, personificare a actului involuntar cu același nume, provocat de iritarea nervilor din teritoriul aparatului digestiv, aducătoare de vești. S.-ul aduce, de regulă, mesaje bune de la rudele, prietenii sau cunoscuții care îl pomenesc sau îl vorbesc de bine; S.-ul puternic și repetat, îl avertizează însă de clevetiri și uneltiri puse la cale de dușmani. Adesea, cel care primește mesajul pe calea S.-ului, blestemă amenințător persoana care nu-i dă pace sau, dacă e cineva pe lângă el, îi spune: *Moaş-ta-n pod!* Pentru a înce-

ta S.-ul și, o dată cu el, vorbele rele, spuse de dușmani, se obișnuia ca cel care sughite să-și smulgă o geană din sprânceană (Bucovina, Oltenia, Muntenia).

Gorovei Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Academia Română, București, 1915; Pamfile T., *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinile și credințele poporului român*, Editura Saeculum I.O., București, 1999.

SUL, zeu al vegetației, substituit de un *Butuc de lemn (sulul războiului de țesut) îmbrăcat și împodobit ca un flăcău, care fertilizează, în prima joi după *Paște, lanurile de grâu. Ceata de fete, organizată pe ulițele sau părțile satului, confecționa din sulul războiului de țesut o păpușă cu cap, gură, ochi și mâini, o îmbrăca în haine frumoase, îi punea floare la ureche etc. În după-amiaza zilei de miercuri din Săptămâna Luminată S.-ul era condus în câmp, la lanurile de grâu, pe o melodie tânguitoare, asemănătoare *Caloianului și bocetelor de înmormântare. Textul îl prezintă în dublă ipostază, a bătrâneții și tineretii: *Sulule, bătrânule,/ Și nepetrecutule,/ Și neîmbobocitul!* / *Sulule, tinerelele,/ Și nepetrecutule,/ Și neîmbobocitul!* Acolo, în câmp, S.-ul fertiliza holdele: era culcat peste lanul de grâu, băgat pe sub grâu verde, jucat și apoi adus acasă. A doua zi, dimineata, se mergea din nou în procesiune în câmp și în pădure pentru a reveni în sat pe la ora prânzului, unde sunt așteptate cu *pomana* S.-ului, masă comună, cu mâncare gătită pentru toate participantele. În

Zeu al vegetației însoțit de ceata de fecioare la holdele inespicate de grâu și orz pentru a le fertiliza în satul Vânători, jud. Ilfov. Fiind greu, Sulul este purtat în brațe de mama unei fetițe din ceată



final, **S.**-ul este dezbrăcat de haine (satele de pe valea Mostiștei, jud. Călărași).

Rădulescu N., *Lazăr — o versiune românească a eroului vegetational*, în REF, nr. 4, 1966.

SULFINĂ, personificare a unei plante melifere (*Melilotus officinalis* L.), invocată în descântecetele de dragoste, în special în cele de aflare a ursitei. Este utilizată în medicina populară, în vopsitul textilelor cu culori vegetale, la fabricarea săpunului de casă (ii dau culoare și miros plăcut), pentru îndepărtarea moliiilor. **S.** de leac se recolta în zorii sărbătorilor de *Sânziene sau de *Circovii Marinei. În ziua recoltării **S.** se ascunde sub *Testul de copt pâinea pentru ca aceste reprezentări mitice, în special Circovii, să nu-i ia leacul.

Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

SULICA, reprezentare mitică masculină celebrată în ziua de luni din a doua săptămână care urmează după Duminica Mare, sinonimă cu Iarbă verde. În această zi oamenii merg la câmp unde mănâncă ceapă verde și beau vin amestecat cu pelin, petrec până seara târziu. În zorii zilei, înainte de răsăritul soarelui, se scoate Frunzarul (ramura verde) prins în streășina sau stâlpul casei în Sămbăta Rusaliilor (valea Nistrului de Jos).

Ștefănuță P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

SULIȚA, soție (soț) postumă a tânărului necăsătorit, sinonimă cu *Brad, *Steag de înmormântare. **S.** se confecționează dintr-un brad curățat de crengi până aproape de vârf. Tulpina este cojită și apoi împodobită cu motive geometrice prin vopsire, afumare și fire colorate de lână. Cântecul interpretat în anumite momente ale ceremonialului funerar se numește Al **S.**-ții, sau La **S.**

Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Vasile Șisu, *Cântecul ceremonial de înmormântare în satul Runc (Mehedinți)*, în „Mehedinți. Civilizație și cultură”, vol. IV, Droberta Turnu-Severin, 1982.

SURATA DIN PĂDURE, nume purtat de *Muma Pădurii, reprezentare mitică feminină,

stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, identificată cu Marea Zeiță (*Terra Mater*) (Oltenia).

SURATĂ (VERIȘOARĂ), rudenie spirituală a fetelor care formează cetele divine la *Drăgaică, *Sânziene, *Sul, *Jocul pe morminte etc. obținută printr-un legământ juvenil la *Moșii de Vară, *Sântoader, *Mătcălu, sinonimă cu măcută, verișoară. Termenii corespondenți pentru băieți sunt frați de cruce, fărtați, veri. Criteriile după care fetele se leagă **S.** sunt sexul, vârsta (6-7 ani) și afinitatea sufletească. Jurământul (— *Te prinzi surată până la moarte?* / — *Mă prind surată până la moarte!*) este respectat cu sfințenie. Cât sunt în viață, **S.** se întâlnesc, petrec, se ajută, își fac diferite cadouri. În Oltenia, la moartea unei surate, se efectuează, la groapă, înainte de înmormântare, un rit de separare, iar în Bihor **S.**-le în viață se întâlnesc cu **S.**-le intrate în moarte într-o zi a morților (Paștele, Duminica Tomei, *Paștele Morților, *Rusalii) pentru a-și potoli dorul într-un ceremonial numit *Jocul pe Morminte, *Lioara.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1981; Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Brașov, 1882; Mărza Traian, *Folclor din Bihor*, Editura Muzicală, București, 1985; Moise Ilie, *Contribuții la cunoașterea obiceiului la prinsul verilor și vărurilor*, în „Studii și Comunicări”, Sibiu, 1981; Scurtu V., *Termeni de înrudire în limba română*, Editura Academiei, București, 1968.

SURLA, instrumentul muzical, asemănător unei trompete cu șase găuri, cu ajutorul căruia Junii brașoveni imitau glasul *Porcului, reprezentare preistorică a spiritului grăului. Sunetele **S.**-ei, asemănătoare cu grohăitul porcului, însoțeau alaiurile junilor din Șcheii Brașovului la sărbătorile echinocțiului de primăvară. La auzul lor, oamenii ieșeau în întâmpinarea alaiurilor junilor, făceau semnul crucii și mulțumeau lui Dumnezeu că le-au dat zile să mai audă o dată Sfânta Surlă. Surlașul, personaj important în ceata junilor, mergea în fruntea alaiurilor imitând, cu **S.** în care sufla, glasul zeului jertfit la Ignatul Porcilor.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Muslea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.

Ș

ȘARPE: 1. Divinitate preistorică în *Calendarul popular prăznuită primăvara, la *Alexie și toamna, la Ziua Crucii, la ieșirea și intrarea lui în adăposturile hibernale. Semnificația exclusiv malefică este relativ târzie și aparține mitului biblic. Pentru a-i câștiga bunăvoința, oamenii evită să-i pronunțe numele în zilele lui de sărbătoare sau, dacă este necesar, îi zic Domn, Curea, Cel care se Tărăște. De acum se interzicea omorârea Ș.-lui, conform obiceiului și zicalei populare: *Omoară șarpele ce-ți iese în cale!* Împreună cu el, sunt răsfățate și alte vietăți care se trezesc la viață în ziua de Alexi, după somnul de peste iarnă: broaștele devin lepe, găngăniile Doamne sau Cucoane; 2. Mesager funest care anunță, prin ticăitul pe pragul casei, sosirea *Mortjii. Ca protector al casei, Ș.-le casei, spre deosebire de alți șerpi, nu este omorât.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui*

N. Densușianu, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țaranului român*, Editura Pro, București, 1999.

ȘERPÂNȚA (*Sedum acre L.*), personificare a unei plante suculente din flora României invocată de descântătoare pentru vindecarea durerilor de picioare și anihilarea forțelor distructive ale *Dânselor (lelelor). Recoltarea Ș.-ei se desfășura după un scenariu ritual care dura mai multe zile: descântătorea descoperea locul unde crește planta, o însemna cu fir roșu și apoi aștepta o zi de post (lunea, miercurea sau vinerea) când o aducea acasă. În timp ce o săpa, i se adresa în gând: *Sfântă buruiană, / De Dumnezeu lăsată / De mine însemnată! / Te cinstesc, / Cu pâine și sare, / Ca să lecuiești, / Să dăruiești, / Cu leac, / Cu veac ...* . Se scotea din pământ, locul unde a crescut se dăruia cu pâine și sare, era adusă în sat și se ungea bolnavul pe locul dure-

Icoană de lemn agățată la vatra cu corlată din nordul Olteniei,
loc sacru al casei românești, cu sfinți creștini, personaje precrestine și inscripții indescifrabile

ros. În final, părțile nefolosite ale plantei se înăpăiau locului unde au crescut (Țara Dornelor).

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992.

SOIMANE, nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine care apar în nopțile de vară, sinonime cu *Ielele, *Rusaliile, *Zânele, *Măiestrele, *Frumoasele, *Miluitele, Dânsule, Cele Sfinte, *Cele Nemaipomenite, Cele Frumoase, Doamnele, *Puternicele, Fetele Câmpului, Împărăteșele Văzduhului, *Puternicele, *Vântoasele. Sunt atestate în Oltenia (Dolj, Olt, Mehedinți); Muntenia (Argeș, Dâmbovița, Prahova, Teleorman); sudul Transilvaniei (Hunedoara, Sibiu) și Banat (Caraș-Severin).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Fochi A., *Dătinii și eresurile populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

SOLDINĂ (MĂTRĂGUNA MICĂ) (*Scopolia carnioleca L.*), personificare a unei plante din flora României, invocată de descântătoare pentru leuirea bolilor (reumatism, paralizii etc.) și de vrăjitoare să căsătorească fetele, să pedepsească dușmanii, să aducă dragoste în căsnicie, noroc în afaceri. Cultul Ș.-ei, întreținut prin obiceiuri, acte rituale și practici magice, este identic cu al *Mătrăgunei (Țara Oltului).

Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992; Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

ȘTIMA APEI, reprezentare mitică feminină, stăpână a apelor, care se face văzută și simțită pe timp de noapte. **Ș. A.** ar fi o femeie albă și rece care stă în apă, are pieptii mari pe care îi dă pe spate. Ca statură, este înaltă și îmbrăcată în alb. Apare însă și ca sirenă (jumătate pește și jumătate om), poate fi femeie dar și bărbat. Când iese la suprafața apei, pe vreme rea și în nopțile cu

lună, se scutură, umblă pe uliță ca un nor, se scaldă. *Dacă-i dai pace, nu zice la nimeni nimica, dar de nu, te muțește, te slutește. Umblă până la miezul nopții, când încep cocosiia a cânta. Ea trage pe om la inec zicând: Ceasul a sosit, / Omul n-a venit!* (Moldova, Bucovina).

Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916; Voronca-Niculită E., *Dătinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

ȘTIMA BANILOR, reprezentare mitică românească care păzește zi și noapte comorile și îngăduie oamenilor să le descopere și să le dezgroape în ajunul marilor sărbători de peste an (*Crăciun, *Anul Nou, Bobotează, Paste, *Sângiorz, *Ispas, *Rusalii), când ard banii, sinonimă cu *Zărnă. Se arată numai căutătorilor de comori, de obicei sub formă de femeie înaltă, cu capul descoperit și părul despletit, lung până la călcăie, cu ochii mari și roșii ca para focului sau, dimpotrivă, ca o fată foarte frumoasă, înaltă și subțire, cu părul lung, de culoarea flăcării când ard comorile. Ea se poate metamorfoza în pasăre (găină, cocos), animal (mâță, câine, lup, cerb, țap), plantă sau parte din plantă (frunză), demon (*Drac). **Ș. B.** înlesnește oamenilor buni, milostivi să intre în posesia banilor și îi îndepărtează, îi îmbolnăvește sau îi omoară pe cei răi, stăpâniți de gândul să folosească banii numai în interes propriu. Omul care descoperă și dezgroapă o comoară trebuie să lase în locul săpat câțiva bani întrucât stăpâna lor, **Ș. B.**, care obișnuiește să-i numere tot timpul, va veni la el și-l va necăji până îl va omori (Bucovina, Moldova).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

ȘTIMA PĂDURII, nume bucovinean al *Mumei Pădurii, reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, specifică civilizației lutului și lemnului.

Niculită-Voronca Elena, *Dătinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, Vol. I, Editura Saeculum, București, 1998.

T

TARTĂCOT, demon înfiorător, conducător al dracilor, numit popular Tartor, metamorfozat în pitic malefic. Cu barba de un cot, el vine grăbit: ... / *Prin aluni, prin păduri / Din copite sfârâind* și produce durerile de burtă. În descântecul de izgonire a suferinței se descrie, printre altele, înfățișarea lui fizică: *Fugi Tărtăcot / Cu barba d'un cot. / Cu mâinile / Cât prăjinile, / Cu picioarele / Cât rășchitoarele, / Cu ochii / Cât taierele / ...* (Oltenia, Muntenia).

Evseev Ivan, *Dictionar de mitologie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dictionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

TATARCĂ, personificare a cancerului care a primit numele tătarilor, cruzi invadatori ai Țărilor Române. De-a lungul Evului Mediu, pentru alungarea bolii se recurgea, frecvent, la descântec: — *Om tatar, unde mergi?* / — *La Movila Robilor.* / — *Om tatar, întoarce-te: / Eu cu sabia te-oi săghia, / Cu toporu te-oi tăia, / Hârști, hârb te-oi face / Și N. să rămâie curat; ...*

Gorovei Artur, *Folclor și folcloristică*, Editura Hiperion, Chișinău, 1990.

TATĂL PĂDURII, reprezentare mitică a civilizației lemnului stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure. În descântecul de Muma Pădurii apare sub diferite nume: *Omul Pădurii, Moșul Pădurii, *Păduroiul, Biltiu

Pamfil, Maria Biltiu, *Izvorul fermecat*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, București, 1997.

TĂRBACUL CĂINILOR, practică magică de alungare simbolică a *Lupului, întruchipare a iernii, în prima zi după Lăsatul Secului de Paște.

Căinii sunt prinși și chinuți prin mijloace violente (Răvăritul, Datul în Jueu sau în Tărbacă etc.). Când scăpau cu fuga, ei se refugiau în hotarul satului de unde, după ce urlau câteva zile la vederea oamenilor, se întorceau istoviți pe la casele lor. Prin acest obicei, păstrat încă în unele sate din sudul țării, oamenii credeau că pot alunga iarna patronată de lup, pentru a lăsa loc verii, patronată de o altă mare divinitate a *Panteonului românesc, *Calul. A doua zi după T. C., marțea, începe sezonul patronat de cal, deschis de Săptămâna *Caii lui Sântoader.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988.

TĂNJAUA, ceremonialul morții și renașterii divinității agrare în ziua de *Sângiorz, substituită de gospodarul care a ieșit primul la arat, sinonim cu *Boii Sângiorzului, *Alegerea Craiului, Plugarul, *Primul Arător, Udătorii. Ceremonialul, care antrenează întreaga comunitate sătească, se compune din mai multe secvențe rituale și organizatorice: aflarea, identificarea de ceata de feciori a plugarului care a ieșit primul la arat în luna martie; asocierea tinerilor, doi câte doi, pentru a împodobi câte un plug cu crengi verzi și flori; purtarea în spate a jugurilor împodobite spre gospodăria primului arător; legarea, unul de altul, a plugurilor aduse de feciori; prinderea de ultimul plug a teleguții împodobită, în care se va așeza plugarul; *înjugarea* feciorilor la plugurile aduse de aceștia; pornirea cortegiului spre locul din țarină unde a fost efectuată prima arătură din acel an; înconjurarea solemnă a primului loc arat cu plugurile, de la răsărit la apus; îndreptarea alaiului spre râu, timp în care primul arător încearcă să sară din teleguță pentru a se salva de la *înece*; *înecearea* (moartea) năprasnică a primului arător prin aruncarea lui în apă

și ridicarea acestuia în picioare, în explozia generală de bucurie a asistentei; stropitul reciproc, spălatul pe față cu apa din râu; întoarcerea la casa plugarului, timp în care feciorii înjuțați *mugesc* și *împung* precum boii asistența, cântă, chiuieste, joacă; petrecerea de la casa primului gospodar al satului care va fi respectat de-a lungul întregului an și căruia i s-ar datora roadele bogate sau sărace obținute (Lăpuș, Năsăud, Țara Oltului, Făgăraș).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.; Petri Ov., *Craii de la Mocod — obicei din ciclul primăverii*, în „Zestrea”, nr. 1, Bistrița, 2000.

TÂRG AL DRĂGAICII, prilejuri pentru negot, petreceri și distracții organizate în a doua jumătate a lunii iunie, în perioada solstițiului de vară, când se celebra *Drăgaica, zeită agrară, protectoare a celor semănate și a femeilor măritate. Din manifestările câmpenești la care participau locuitorii din aceeași zonă geografică, zilele Drăgaicei sau Sânzienei au devenit, de-a lungul timpului, renumite târguri, bălciuri și iarmaroace. Numele lor contemporan aminteste scopul de altădată al întrunirilor: celebrarea divinității agrare (T. D., T. Sânzienelor), ocazii de întâlnire și cunoaștere a tinerilor în vederea căsătoriei (*T. de Fete) și de vânzare a unor produse (Târgul Cireșelor, Târgul Cepșelor). Spre deosebire de Nedeile sau Sântiilele carpatice care erau dedicate în luna iulie unui zeu solar și pastoral, trăsături specifice complexului cultural indo-european, T. D. era dedicat, în luna iunie, Marii Zeițe neolitice, lunare și agrare. Cele mai vestite T. D. (Sânzienei) se țineau la Buzău, Focșani, Buda (jud. Vrancea), Ipătești (jud. Olt), Pitești, Câmpulung Muscel, Cărbunesti (jud. Gorj), Broșteni (jud. Mehedinți), Giurgeni (jud. Ialomița), Colentina (jud. Ilfov), Blaj, Asuaju de Sus (Maramures), Muntele Găina (Apuseni) și altele.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I.,

Obiceiuri populare de peste an. Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

TÂRG AL GĂINII, sărbătoare pe Muntele Găina din Masivul Apuseni dedicată zeiței grecești *Gaea și zeiței romane Iuno, protectoare a femeilor măritate și a lunii iunie. Spațiul ritual de desfășurare a T.-ului este muntele *Găina, pasăre simbol a maternității. Cultul preistoric al zeiței este păstrat astăzi de mai multe reprezentări mitice: *Sânziana, *Maica Precista, *Dochia, *Drăgaica. Fără să-și dea seama, românii îi întretin cultul prin numeroase sărbători și obiceiuri, unele desfășurate pe munți (T.-ul G. de pe Muntele Găina, pelerinajul de Sântămărie de pe Muntele Ceahlău), altele coborâte din munți în zonele de deal și câmpie (Târgul Drăgaicei de la Buzău). Vechimea multimilenară a sărbătorii zeiței Gaea, devenită ulterior Târgul de Fete de pe Muntele Găina, este susținută de argumente astronomice (*Cloșca cu Pui, Găinușa sau Cloța, care este văzută pe firmament în perioada solstițiului de vară, când se ține T.-ul G.), etnologice (Găina, pasăre fantastică, cu aripi și ouă de aur, din unele legende din Munții Apuseni), toponimice (numele Muntelui Găina din Masivul Apuseni) și altele. Întâlnirile cultice din luna iunie, în perioada solstițiului de vară, pe înălțimile Munților Carpați, au asimilat de-a lungul timpului funcții noi: schimb de produse, petrecere, distracție. Acestea fac parte din patrimoniul cultural și istoric al *Civilizației Vechii Europe.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

TÂRNOASE, personificări ale zilei de miercuri care marchează mijlocul Postului de Paște, sinonime cu Miezul Păresimilor, Sărbătoarea

Ouălor. În această zi se separă ouăle pentru prăsilă de ouăle care urmau să fie vopsite și încondeiate de *Paște. Cloștile puse pe ouă în ziua de T. scoateau puii, după trei săptămâni, la sărbătoarea centrală a calendarului festiv creștin, Paștele (Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1899.

TECLE, reprezentări mitice, aducătoare de foc și lupi în gospodăriile oamenilor, celebrate în mediile pastorale în ziua de 24 septembrie, care au preluat numele și data Sfintei Mucenice Tecla din Calendarul creștin ortodox. Local, T.-le sunt confundate cu zilele Berbecarilor (26-29 septembrie). Asemănător *Filipilor, T.-le sunt respectate prin interdicții de muncă: nu se mătură și nu se aruncă cenușa din casă pentru a nu găsi lupoacele cărbunii aprinși să-i mănânce și să se impuieze, nu se lucra lână și pieile de animale etc. (Subcarpații Munteniei și Olteniei).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916.

TEI (*Tilia tomentosa*), arbore sacru din familia *Tiliaceae*, substitut al zeiței mamă neolitice, protectoare a oamenilor și animalelor, invocată în riturile de aducere a ploii și de alungare a pericolelor (boli, furtuni). Din trupul lui divin se confecționează instrumente sacre *Toaca din lemn, care mângâie și cheamă credincioșii la biserică, *Buciumul din coajă de T., cu care sunt alungați strigoii și moroi în noaptea de *Sângiorz, icoanele de lemn și biciul *Mutului, zeu cabalin al cetei *Călușarilor. Copăița pentru scalda copilului și leagănul, piese încărcate cu numeroase simboluri, sunt confecționate, de cele mai multe ori, din lemn de T. Prin calitățile sale apotropaice, el este implicat în practicile magice de întemeiere a așezărilor, de unde și numeroasele nume de sate românești cu rădăcina provenită de la T. (Teiu, Teiuș, Teișani) sau cu numele lui slav (Lipova, Lipnița, Lipovăț, Lip-

cani). Sub coroana T.-ului este un spațiu ocrotitor pentru om, inaccesibil spiritelor malefice (*Dracul, *Ielele, *Rusaliiile). Acolo dorm bolnavii pentru însănătoșire, se întâlnesc îndrăgostiții etc. Spre deosebire de *Stejar, alt arbore sacru al românilor, T.-ul nu este trăsnet de *Sântiile în timpul furtunilor de vară. Ramurile înfipte printre culturi, în morminte, legate în coarnezle viteilor, la brâu, de stâlpii caselor și anexeze gospodărești în zilele de *Sângiorz, Constantin și Elena, *Paște, *Florii, *Rusalii (Duminica Mare), Schimbarea la Față alungă moroi și bolile, fertilizează femeile. Local, în Oltenia, Duminica Mare este numită Duminica T.-ului. Ca o adevărată mamă a naturii, T.-ul oferă omului protecție magică, leacuri împotriva bolilor, instrumente cultice și de uz gospodăresc, fibre de legat. În vremurile cu cataclisme social istorice (invazii, războaie, epidemii) și naturale (inundații, grindină, secetă) din coaja T.-ului măcinată la rășniță se obține mălăi pentru mămăligă consumată, așa cum spune un vechi cântec popular, cu dragavei (ștevie): *Foaie verde de turiță, / Hai Drăghici la rășniță / Să rășnim mălăi de tei / Să mănăcăm cu dragavei*.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

TICHIUȚĂ, nume tabu pentru *Drac provenit de la tichiuța de culoare roșie purtată pe cap când dorește să se facă nevăzut.

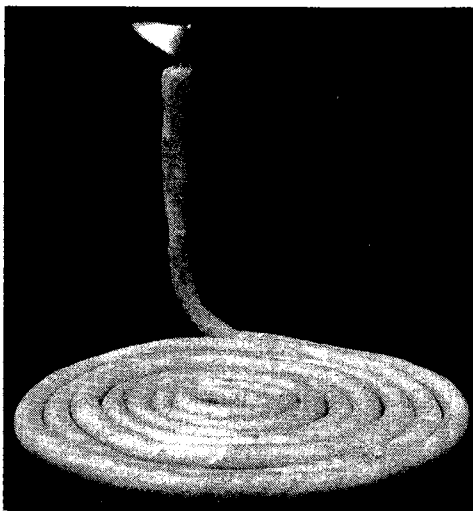
TOACA DE LEMN, instrument preistoric specific civilizației lemnului care imită glasul divinității cu chip de pom. Obiceiul bătutului T.-cei de L. apare în cele mai neașteptate unghere ale culturii populare: toponimia sacră a Carpaților (La Toacă, în munții Ceahlău), denumirea astrilor (Toaca din Cer), basme și zicale, obiceiuri și practici magice (*Colindul cu Toaca în noaptea de Joimari, alungarea norilor amenințatori, aducători de grindină și vijelie pe timpul verii, și a *Vârcolacilor când sfășie, în timpul eclipselor, Soarele și Luna etc.), aflarea ursitei în timpul *Vergelului și altele. Cu același glas divin, Biserica creștină de rit oriental cheamă credin-

cioșii la rugăciune, anunță începutul zilei rituale și principalele momente liturgice. Spațiul sacru al toacei de lemn, creștin și precreștin, formează o unitate teritorială care se suprapune, în mare parte, peste arealul *Civilizației Vechii Europe. Prin gestul bătăii lemnului cu degetul românul invocă involuntar divinitatea pentru alungarea sau prevenirea unui rău de care aude sau îl vede. Înainte de a deveni instrument liturgic folosit de Biserica de rit oriental, Bătutul T.-ei a fost o practică magică.

Cristescu C., *Forma arhitectonică a semnalelor de toacă; polifonii de toacă*, în REF, nr. 3-4, 1990; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

TOIAG, lumânare de mărimea mortului încolăcită ca o spirală și aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo. T.-ul, numit, în raport de zona etnografică, *Stat (înălțimea mortului), Trupnicul (truparul), boi și, de multe ori, *Privighetoare sau altă pasăre, este confecționat imediat după deces de o persoană curată, de obicei de o femeie iertată, dintr-o ață de cânepă. În unele sate din Moldova ața, care va deveni fitil al lumânării (T.-ului), este trecută de trei ori prin mâna

Privighetoare (toiag). Lumânare de mărimea mortului, în formă de spirală, numită în Cartea românească a mortilor „Turtă de ceară“



dreaptă a mortului (Cucuiești, jud. Bacău) și de tot atâtea ori după degetul mare al piciorului drept (Păltiniș, jud. Botoșani), ca și cum mortul și-ar măsura corpul, ceara topită se toarnă pe fitil invers ca la o lumânare obișnuită, lumânarea se închină de trei ori celor patru zări (Mera, jud. Vrancea), se strânge în formă de spirală sau T. după care este dăruit mortului, punându-se pe pieptul sau în mână, împreună cu câteva cuvinte: *Îți dau toiag de la frați, de la surori, de la părinți și de la toate neamurile* (Pârcovaci, jud. Iași). T.-ul la înmormântare este un *alter ego* al mortului și un simbol al drumului nesfârșit pe ouăle încondeiate, numit *drumul mortului, calea rătăcită, cărarea fără sfârșit* și altele. În unele sate botoșănene lumânarea de ceară de lungimea mortului se răsucea pe un toiag de lemn, căpătând înfașurarea stâlpului funerar cu șarpele încolăcit în jurul său (Hudești, Mihăileni, Pârăul Negru). În Banat (Țara Almăjului), T.-ul este incinerat simbolic în timpul pomenii (ospățului funerar): înainte de binecuvântarea bucatelor de pe masă de către preot se împodobeste un băț cu flori, se încolăcește o lumânare de ceară galbenă în jurul lui care se aprinde când citește preotul rugăciunea mesei și apoi participă la ospățul funerar, stând pe scaun, la loc de cinste, în capul mesei.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

TOIAG AL MORTULUI, băț, de obicei de *Alun, ornamentat cu cruci sau curățat de coajă până în vârf unde se leagă un buchet de flori, o bucată dreptunghiulară de pânză albă și o monedă, innodată într-un colț al batistei sau așezată în despicătura lemnului. T.-ul, un *alter ego* al mortului, se imparte, împreună cu un colac și o lumânare aprinsă la diferite termene (după înmormântare, la șase săptămâni sau la un an), unui băiețel, dacă mortul este bărbat, sau unei fetițe, dacă este femeie. În timpul pomenii T. este așezat la masă, împreună cu ceilalți participanți la ospățul funerar (Mehedinți).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

TOIAG DE CUNUNIE, simbol viriloid purtat de mire în timpul nunții, confecționat dintr-un

băt înfrumusețat cu creștături, năframă și batistă, sinonim cu *Bradul de nuntă, *Steagul de nuntă, Bătul înflorat. După cununia religioasă și intrarea miresei în casa socrilor, mirele rupe **T. de C.** pe genunche: jumătatea împodobită cu flori se păstrează în casă pentru prosperitatea și norocul noii familii; jumătatea fără flori este aruncată peste casă sau în podul casei. Adesea, **T. de C.** este petrecut, în timpul nunții, prin *Colacul sau *Păpușa Miresei (Moldova).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000.

TOIEGE, personificare a trei stele din constelația Orion, sinonimă cu *Treisfetitele (Mehedintii). În unele zone cele trei stele personifică sfintii Vasile, Grigore și Ioan (Tulcea).

TOIEGE ALE MORTILOR, bețe din lemn de alun înfipite de copii în morminte, lângă stâlp (cruce), în Ajunul Crăciunului în care se vor sprijini sufletele morților la deschiderea mormintelor, sinonime cu *Colindele. Adesea, aceste toiege le primeau pițărâii colindători ca pomană de la gazdele colindate. Nuiiele de alun sunt tăiate de copii până în ziua de Ignat, se usucă și apoi se ornamează prin diferite tehnici (tăiere, jupuirea cojii, afumare), cu romburi albe și negre reprezentând eterna opoziție dintre zi și noapte, dintre vară și iarnă, dintre viață și moarte. Motivele ornamentale de pe colindele, asemănătoare cu romburile stâlpilor funerari și ai stâlpilor de la foșoarele caselor din sud-vestul României ciopliti în lemn, se obțin prin trasarea pe bătul de alun, de la un capăt la celălalt, a unei spirale *dus-întors* (Oltenia și satele de bufeni din Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.

TREISFETITE: 1. Denumire populară a celor cei trei mari ierarhi, Vasile, Grigore și Ioan, celebrați în Calendarul ortodox în ziua de 30 ianuarie; **2.** Personificare a grupului de stele din mijlocul constelației Orion, sinonimă cu *Cei trei Crai, Craii de la Răsărit, Cingătoarea Regelui. În asociere cu alte stele din apropiere, **T.**-le formează diferite constelații cu nume de unelte agricole (Rarița, Plugul, Grebla) și meșteșugărești

(Sfredelul Mare, Spițelnicul). (Moldova, Munții Apuseni).

Frâncu Teofil, *Românii din Munții Apuseni (Moții)*, Tipografia Modernă Luis, București, 1888; Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916.

TRIF, reprezentare mitică în *Panteonul românesc, patron al lupilor, omizilor, lăcustelor, viermilor și gândacilor, sinonim cu *Trif Nebunul, *Trifonul Viermilor. **T.**, care a preluat numele și data de celebrare ale Sf. Mucenic Trifon (1 februarie), indică, în *Calendarul popular perioada fătutului urșilor (*Martini de Iarnă, *Ziua Ursului) și punerii în mișcare a sevei în butucii viței de vie și în tulpinile pomilor fructiferi (*Arezanul Viilor). Activitatea practică obișnuită în această zi era sfințirea apelor și apoi stropirea pomilor și viilor, practică magică numită în sudul României *Trifănitul Viilor. Ca reprezentare mitică, **T.** este atestat în Bucovina, Moldova, Muntenia, Banat.

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele, și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

TRIF NEBUNUL, reprezentare mitică în *Panteonul românesc, patron al viței de vie, pomilor fructiferi, lupilor și insectelor dăunătoare (omizi, lăcuste, viermi, gândaci), prăznuit în *Calendarul popular la 1 februarie, sinonim cu *Trif și *Trifonul Viermilor. Cultul bahic este întreținut, în unele localități din sudul României, de un spectaculos ceremonial desfășurat dimineața în câmp, la plantațiile viței de vie, și după-amiaza în vatra satului, numit *Arezanul sau Gurbanul Viilor. Conform tradițiilor populare, **T. N.** ar fi fost un tânăr necuviincios care împins de nebunia și extazul bahic ar fi speriat-o pe Maica Domnului în timp ce mergea la biserică, pentru moliftă, la 40 de zile de la nașterea Pruncului Iisus Hristos (Bucovina, Moldova).

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române,

București, 1997; Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele, și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

TRIFĂNITUL VIILOR, ocolitul și stropitul viei cu apă sfințită în ziua de *Trif. Scenariul **T.-ui V.** mai cuprindea tăiatul cu cosorul a corzilor de viță, cinstirea *Butucului de viță cu bundărete, aliment ritual preparat la *Crăciun, și se încheia cu mari petreceri ținute pe plaiuri, la plantațiile de viță de vie. În unele așezări **T. V.** se făcea la Crăciun sau *Anul Nou. Obiceiul a intrat în regres după invazia filoxerei care a distrus vița de vie autohtonă (Oltenia).

TRIFONUL VIERMILOR, patron al insectelor dăunătoare, invocat în ziua lui de prăznuire, 1 februarie, de pomicultori pentru protecția livezilor de omizi și gândaci, sinonim cu *Trif,

Figurină din lut cu gurile de intrare și ieșire a sufletului pronunțate, descoperită în cetatea dacică de la Marca, jud. Sălaj



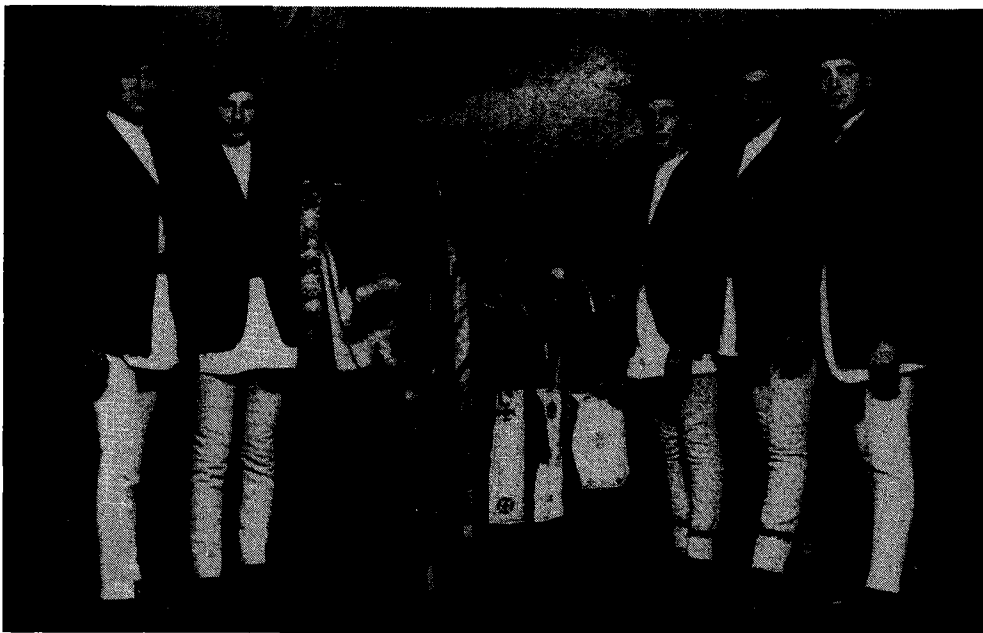
*Trif Nebunul. La **T. V.** se făceau sfeștăniile în livezi și se stropeau pomii cu apă sfințită. Local, pomii care nu au rodit în anul încheiat, erau amenințați cu tăierea (Muscel).

Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele, și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

TRUP, adăpost antropomorf al sufletului în care intră din *Preexistență în *Existență prin *Buric și pleacă din existență în *Postexistență pe gură.

TRUPNIC, lumânare de mărimea mortului încolăcită ca o spirală și aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului lung care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo, sinonim cu *Stat, *Privighetoare, *Toiag, boi.

TURCA, mască zoomorfă îmbrăcată la *Crăciun de un fecior al *Cetei de colindat, substituit al divinității care moare și renaște la *Anul Nou, sinonimă cu *Boura. **T.** se naște simbolic la solstițiul de iarnă (confeccionarea și îmbrăcarea măștii), petrece și se desfată împreună cu ceata de feciori în timpul colindatului, moare violent, prin lovire cu ciomagul, impușcare sau inecare și renaște. **T.** acționează independent, conform rangului său divin: nu se supune, asemănător celorlalți membrii ai cetei, ordinelor date de *Vătaf, se amuză sperind femeile și copiii, mușcă cu ciocul asistenții curioși care se apropie de ceata (anturajul ei divin), face loc și apără membrii cetei în timpul colindatului, solicită plata (darul) atât cât consideră că i se cuvine, ocupă, la ospete, locul de cinste din capul mesei. **T.-șul**, feciorul care îmbrăca masca, nu vorbește și nu însoțește membrii cetei când merge la biserică sau, cu colindatul, acasă la preot. Înainte de a muri, **T.** joacă solitar, în centrul satului, dansul său fără egal, numit Jocul cel Mare (Transilvania de sud). Masca este compusă din cap, corp și un băț (picior) care o sprijină în pământ. Capul are două coarne de bovină împodobite cu panglici, bete, clopotei, flori artificiale, un bot nedefinit (lup, cal, iepure, capră, pasăre) din lemn, numit *Cioc, pe care purtătorul măștii îl deschide și îl închide, clămpănind ca o *Barză cu ajutorul unor sfori ascunse, și o barbă de țap confecționată din piele de iepure. Corpul **T.-ii** este confecționat dintr-o față de masă, cusută ca un



Turca, zeiță bovină, femininul de la taur (vaca) care moare și renaște la Crăciun (solstițiul de iarnă) în satul Grid, jud. Brașov, însoțită de ceata de colindători

sac, pe care sunt prinse numeroase panglici și basmale colorate, smocuri din piele de iepure sau fulgi de pasăre și o coadă în spate. Trasă peste cap, masca **T.**-ii lasă să i se vadă în partea de jos capătul bățului care o sprijină, cioplit ca un phalus, și gleznele feciorului care o îmbracă. Masca și poziția aplecată a celui care o poartă redau imaginea unui ciudat patruped (Transilvania centrală și de sud, Crișana și, izolat, în Banat).

Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Ghinoiu I., *Obiceli populare de peste an. Dictionar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

nar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

TURTA BERBECILOR (ARIEȚILOR), personificare a copturii din mălai sau făină preparată în ziua de *Arhangheli (8 noiembrie), invocată în diferite practici de divinație. În zonele etnografice unde se obișnuia să se amestece în ziua de Arhangheli oile cu berbecii pentru împerechere, **T. B.** se arunca în mijlocul turmei și apoi se proceea cum le va fi oilor peste aproximativ 21 de săptămâni, durata de gestație a ovinelor (Transilvania).

T

ȚARA DE SUS, denumire a *Lumii de dincolo în *Cartea românească a morților, opusă Țării de Jos, lumea de aici. Este un peisaj edenic în care trăiesc în liniște și pace sufletele morților grupate pe familii și neamuri, pe sate și părți de sate (mahalale): *Ș-acolo la vale / Este o casă mare / Cu ușile la vale, / Feresti la soare. / Și acolo că este / Mahalaua noastră; / Tineri și bătrâni / Și copilași mici, / Tot cete de fete, / Pălcuri de neveste / Și de băieței, / Ș-or fi și de-ai mei; / Și iar să le spui, / Anume la toți, / Că noi îi așteptăm / Tot la zile mari, / În ziua de Joimari, / Cu ulcele noi. / Cu haine spălate, / În lacrimi udate, / La soare uscate* (Topești, jud. Gorj). Acolo, sufletele morților își întâlnesc rudele, prietenii, cunoscuții plecați mai devreme de aici. În nici una din variantele cântecului de Zori nu apar grozăviile Iadului creștin, nu apare *Sca-raoțchi, butoiul cu smoală, gheana de foc etc. **L. de S.** este un tărâm mirific, liniștit și cu multe flori, în special bujori. Sintagmele *Dealul cu jocul, Câmpu cu jocul, Horă mare, Mahalaua noastră, Casă mare, Stol de golumbei* redau starea generalizată de relaxare și comuniunea sufletească, viețuirea în cete. Principalul neajuns al **T. de S.** este de natură etică; este o lume fără dor și fără compasiune, stări sufletești lăsate la plecare în lumea de aici. Morții din lumea de dincolo sunt anunțați de sosirea rudelor de aici prin trasul clopotului, bătutul toacei, sunatul buciului sau trâmbiței în timpul înmormântării. De aceea, ei au timp să se pregătească pentru primirea oaspeților dragi cu mese întinse: *Înainte să mergi, / Că se face-o casă-naltă, / Da-n casă cine era? / De era tăicuț-al tău, / Pe tine te aștepta / Tot cu masă-ntinsă, / Cu făclii aprinse, / Cu pahare pline, Cum vă pară bine* (Godinești, jud. Gorj).

Birlea Ovidiu, *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904.

ȚEST, personificare masculină a cuptorului preistoric de copt pâinea și turta sacră, modelat din lut de femei în ziua de Ropotin (Râmotin, Râmotin, Cerină), în marțea a treia după *Paște, strămoșul ceramicii. **Ț.**-ul, o semisferă din lut incinsă de flăcările focului, este asemuit cu *Soarele. **Ț.**-ul împreună cu *Vatra pe care se așează aluatul, formează perechea divină care zămislește pâinea sacră. Confectionarea **Ț.**-lui și ceramicii au tehnici asemănătoare de lucru: tăiatul și fărâmițatul pământului; înmuierea cu apă și obținerea lutului; frământatul și călcatul lutului; modelarea trupului divin; înfrumusetarea prin spoirea (lipirea) cu lut foarte fin și prin ornarea cu crenguțe verzi și flori de câmp a **Ț.**-ului; așezarea lui pe frunze de nuc sau lipan în bătaia razelor de Soare. Femeile, după efortul fizic apreciabil, petrec și se ospătează din belșug cu mâncare și băutură, în compania **Ț.**-ului pe care-l stropesc, din când în când, cu vin. În această zi femeile credeau că au dreptul să se poarte mai aspru cu bărbații.

Burada T.T., *O călătorie în Dobrogea*, Tipografia Națională, Iași, 1880; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri*



Testuri dispuse la uscat, cuptoare preistorice de copt pâinea, împodobite cu „Floarea pâinii“

populare de peste an. Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

ȚIDIRA, monștrii proveniți din al treilea sau al șaptelea copil născut de o fată mare care mănâncă sau întunecă Luna și Soarele, sinonimi cu *Vârcolacii. (Maramureș, Bistrița-Năsăud).

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916.

UCIGĂ-L CRUCEA, demon pe care îl poți îndepărta cu semnul crucii făcută cu mâna sau cu limba în gură, nume tabu al *Dracului.

UCIGĂ-L TOACA, demon respingător, aducător de boli, care se face nevăzut la auzul *Toacei de lemn, nume tabu al *Dracului.

UDĂTORII, moartea și renașterea divinității agrare în ziua de *Sângiorz, substituit de cel mai harnic gospodar, care a ieșit primul la arat, sinonim cu *Primul Arător, *Boii Sângiorzului, *Alegera Craiului, *Tânjaua.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972; Petri Ov., *Craii de*

la Mocod — obicei din ciclul primăverii, în „Zestrea”, nr. 1, Bistrița, 2000.

ULTIMUL DRUM, secvență tensionată a drumului care leagă casa din sat de mormântul din cimitir parcurs de mort însoțit de cei rămași în viață în ziua înmormântării. U. D. este o repetiție generală a cunoștințelor expuse pe larg în *Cartea românească a Morților. Între drumul concret, de aici, și *Drumul mitic, de dincolo de groapă, descris în amănunțime mortului, sunt evidente paralelisme. După ultimele preparative din dimineața înmormântării, *Sicriul este scos din casă, pe brațe, obligatoriu după miezul zilei. Cu picioarele înainte și fața spre apus, mortul își ia rămas bun de la casa în care a locuit prin atingerea de trei ori a pragului cu sicriul (Oltenia). Urmează *Spargerea oalei de prag, uneori pe locul din cameră unde a fost așezat sicriul, și închiderea cu putere a ușii, gesturi care asigură



Odihna mortului și
găsirea căii bune la o
râscruce de drumuri
în satul Drăguș,
jud. Brașov

pe cei vii că a ieșit din casă nu numai *Trupul, ci și *Sufletul, adăpostit în oală (sudul și estul României). Adesea, dezordinea sufletească produsă de plecarea neașteptată a unui membru al familiei este redată simbolic de obiceiul răsturnării scaunelor și mesei pe care a fost așezat sicriul. În numeroase sate din Moldova, în curtea sau bătătura casei se așează, pe capacul sicriului, o masă rituală de rămas bun, numită *masa* sau *pomana de țărână, abur după mort*. Urmează apoi drumul-școală, care cuprinde numeroase acte rituale, gesturi, sfaturi utile mortului. În unele zone etnografice mortul și convoiul funerar trebuie să treacă peste mai multe poduri simbolice (pânză întinsă la porțile gospodăriei, bisericii și cimitirului), numite în unele cântece funerare, poduri de aramă, de flori: — *Hai cu toții în petrecane, / Pân` la podul cel de — alamă! / Cum l-oi trece făr` de mamă? / — Eu podul l-oi trece bine, / C-a merge mama cu mine. / / — Hai cu toții în petrecane, / Pân la podul cel de flori! / Cum l-oi trece făr de surori? / — Eu podul l-oi trece bine, / Merg surorile cu mine (Podurile, Secu-Buhalnița, jud. Neamț). Drumul spre cimitir este intrerupt de 9, 12 sau 24 opriri numite odihne, stări. La aceste popasuri făcute obligatoriu la răscruți, poduri, podețe și fântâni se prohodeste mortul și i se plătesc vămile (monede aruncate peste sicriu sau peste cap, bani puși pe ghizdele fântânilor, lângă podurile și podețele pe lângă care trece mortul). După exemplul dat de cei vii va proceda și mortul când se va afla singur pe Drumul mitic. Prin cântecele funerare, în special prin *Cântecele de Zori, el a fost deja inițiat cum și cu ce să plătească vămile, unde să se odihnească și să bea apă rece din fântâni, de ce trebuie să se oprească la răscruți de drumuri și să chibzuiască pe ce cale s-o apuce etc. Ultima vamă plătită de cei vii este pomana peste groapă sau peste mormânt; aceasta este primită, de obicei, de cei care au săpat groapa și constă în animale sau păsări vii: oaie, miel, berbec, vițel, vacă, găină, cocos. De acum înainte vămile și le plătește mortul, așa cum i s-a spus în cele trei zile înainte de înmormântare și i s-a arătat în mod practic în ziua înmormântării, pe **U. D.***

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mari-

ana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904.

URIAȘI, giganti care ar fi construit cetățile preistorice și movilele de pământ, sinonimi cu *Căpcăuni, Jidovi. În ținuturile extracarpatiche movilele puse pe seama U-lor, care ar fi cărat pământul cu poala, sunt de origine antropomorfă, tumuli funerari din Epocile Bronzului și Fierului.

Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densușianu*, Minerva, București, 1976.

URS: 1. Reprezentare mitică în *Panteonul românesc, prăznuită la *Macavei (1 august), *Martinii de Iarnă (1-3 februarie), *Martinii de Toamnă (12-14 noiembrie), Ziua Ursului (2 februarie) și *Sămbăta Ursului (o săptămână înainte de *Moșii de Florii), sinonimă cu *Moș Martin. În zilele lui de celebrare se evită să se pronunțe numele U. sau, dacă este nevoie, se folosește un eufemism: Moș Martin, Ăl Bătrân, Moșul. În unele medii pastorale U.-ul primește la 1 august, ziua când se crede că se împerechează, un dar de nunută, o bucată mare de carne, de obicei o pulpă de vițel (Țara Hațegului) sau i se împart diferite alimente (Platforma Lunca). Este temut și venerat în *Calendarul popular ca o adevărată divinitate. Trăsăturile care l-au impus în rândul zeilor sunt legate de comportamentul și ciudata asemănare cu omul, de posibilitatea de a se deplasa biped, și de dispariția neașteptată, pe timpul iernii, din peisajul rural. La latitudinea geografică a României U.-ii se împerechează la sfârșitul verii și începutul toamnei, perioadă când aduc pagube însemnate turmelor de oi, livezilor și prisăcilor. De la începutul lunii august el nu mai intră în apă să se scalde, cum îi este obiceiul. Ziua nunții U.-lui din Calendarul popular este marcată de severe interdicții de muncă. Întrucât vacile rămăneau nemulse iar vițelii sugeau pe săturate, aceasta era numită și Paștele Vițelilor. După o perioadă de gestație de aproximativ 7-8 luni, ursoaica fată, în condiții grele, la începutul lunii februarie, la Martinii de Iarnă. U.-ul ar ieși în ziua de 2 februarie din bârlog să-și privească umbra pe zăpadă. Dacă este frig, nor sau ceață își dăruie

bârlogul, trage un joc în preajma lui, merge la râu și bea o gură de apă, după care își vede de treburi prin pădure. Dacă timpul este frumos și își vede umbra pe zăpadă, intră din nou în bârlog pentru că iarna va mai dura 40 de zile. În tradiția românească U.-ul este mai degrabă folositor decât dăunător: influențează în bine *Ursitoarele la nașterea copilului; noul-născut uns de moașă cu untură de urs crește voinic și sănătos (Tara Moșilor, Paltforma Luncani); copilul afumat cu păr de urs este vindecat de *sperietoare* (Valea Mostiștei); bărbații călcați de urs primăvara scăpau de durerile de spate pe timpul verii; măștile de urs întâmpină sufletele dezorientate ale morților în nopțile de priveghi (Vrancea). Bolile ocolesc copiii botezați cu numele U. sau pot fi alungate de descântătoare dacă îi este invocat numele: *Fugi năjit*, / *Pricăjit*, / *Că te-ajunge un urs mare*, / *Cum te-ajunge, cum te stropsește*, / *Cu ghearele te zgârie*, / *Cu gura te mănâncă*, / .../. Adesea, dinții moșului se purtau ca talisman; 2. Personificare a animalului cu același nume care poate hotărî căsătoria tinerilor. Omul nu are putere să schimbe prin propriile lui forțe ceea ce i-au cântat sau i-au strigat la naștere

*Ursitoarele. Are în schimb speranța că divinitatea U. ar putea să-i vină în ajutor. În satele bucovinene din zona de munte dăinuie credința că omul are nu numai o stea pe cer, ci și un U. pe pământ, cu care se aseamănă ca fire: pașnic, blând sau, dimpotrivă, crud și fioros. Dacă flăcăii nu se căsătoresc la timp, se crede că U.-șii lor s-au lenevit, *s-au muiat* și atunci părinții vorbesc cu ciobanii și vânătorii să stârnească ursii din zonă, poate vor urni și U.-ul flăcăului tomnatic.

Coman M., *Mitologie populară românească*, I, Editura Minerva, București, 1986; Evseev Ivan, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Ghițoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1987.

URSITĂ, model de existență de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieții (alegerea soțului, lungimea vieții, felul morții), expus la naștere de *Ursitoare, sinonim cu *Soarta, *Destinul.

URSITOARE: 1. Reprezentări mitice feminine care ursesc copiii la naștere. Credințele pre-deterministe, în special cele care exprimă ideea

Lăuza în așteptarea Ursitoarelor, zeițe ale destinului, în satul Podeni, jud. Mehedinți. Pentru a le îmbuna acestea sunt întâmpinate cu masa întinsă (cană cu vin, colac cu fir de busuioc înfipit în el)

de destin, persistă în conștiința și limba vorbită: *așa mi-a fost ursita, așa mi-a cântat ursita la naștere, așa mi-e soarta, așa mi-a fost dat, așa mi-e soarta și altele*. Ursita și sinonimul său, *Soarta, este un dat, un înscris sacru (*așa mi-e scris*) de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieții precum alegerea sotului și felul morții. Românii sunt singurul popor neolatin care nu și-a derivat numele zeiței destinului de la *Moirile* grecești, *Fatele* romane și *Norsele* vechilor germani. U.-le văzute și auzite numai în vis, sunt fecioare curate, fete mari, surori, trei năluci cu chip femeiesc, întotdeauna îmbrăcate în alb. Ele au fie nume sacre, neștiute și nepronunțate de profani, fie sunt numite după funcția avută în timpul ursirii (Torcătoarea, *Soarta și *Moartea). Locuința lor s-ar afla în cer sau în pădurea ce le poartă numele: *În locuri curate / De picior neumblate / Cu flori semănate / Și de păsări cântate*. Recuzita lor rituală este formată dintr-o furcă de tors cu caierul de lână pe ea, un fus și foarfecă. U.-le torc viața omului (bogăție, sărăcie și, întotdeauna, moarte) după cum le este starea sufletească în ziua ursirii. Dacă vin mâniaose, *mușcate de câini* nu pot fi împăcate, orice li s-ar pune pe masă. Uneori, pe masă se pune lână pentru ca firul vieții tors de ele să fie cât mai lung. Ele ar hotări și soțul sau soția la căsătorie. Cea mică, care poartă foarfeca, este șchioapă și, asemănător altor reprezentări mitice românești cu acest defect (Filipul cel Șchiop, Sântoaderul cel Șchiop), dar și omului *însemnat*, este foarte severă: hotărăște vârsta morții prin tăierea bruscă a firului vieții care, înainte de a fi înfășurat pe fus, trece printre lamele foarfecii. Expresia auzită frecvent la moartea unui om *Așa a vrut Dumnezeu!*, este înlocuită în unele sate vrâncene cu *Așa a vrut Șchiopa!* Personajul care mediază întâlnirea sacralului cu profanul, a U.-lor cu copilul ursit, la trei zile după naștere, mai rar la 5-7-9 zile este *Moașa copilului. Ea face scaldele rituale ale fătului și lăuzei, mătură și deretică prin casă, pregătește Masa U.-lor, numită și Masa lăuzei. Masa țărănească, joasă și rotundă, așezată în centrul camerei unde doarme mama și copilul, are funcția unui altar încărcat cu ofrande din care nu lipsesc *Colacii, *Sarea și *Oala (cana, paharul) cu vin sau apă. Pe masă se pun însă și obiecte cu valoare simbolică care sugerează U.-lor idei de ursit: fierul plugului în satele de

agricultori, fluierul în cele de păstori, caietul și condeiul să învețe copilul carte etc. Produsele puse pe masă aveau ca scop îmbunarea U.-lor și determinarea lor, dacă se poate, să-i ursească copilului sănătate, frumusețe, noroc, fecunditate. U.-le se așteaptă în liniște. Ele vin în număr fără soț la miezul nopții, în timpul purificat de primul cântat al cocoșilor, la semnalul dat din cer de *Cocoș Gaiul (masculinul de la *Gaia, zeita regenerării și morții în Panteonul carpatic). Locul ales pentru ursire diferă: la fereastră, în odaia copilului, la căpătaiuul patului sau în jurul mesei. Ele ursesc ce au de ursit cântând sau strigând. Cele ursite se află indirect, de obicei prin interpretarea visului lăuzei sau al moașei. Este posibil ca lăuza, neliniștită de soarta care îi va fi hărăzită pruncului și epuizată de travaliul facerii, să viseze, într-adevăr, venirea U.-lor. Alteori, moașa interpretează în bine sau în rău modificările, numai de ea văzute, aduse ofrandelor puse pe masă. Cu aceeași funcție, zeițele destinului apar la deschiderea preexistentei (*Zorile la nuntă) și postexistentei (*Zorile la înmormântare); 2. Numele femeii care invocă divinitatea prezicătoare a ursitei tinerilor în serile și nopțile marilor sărbători calendaristice: *Crăciun, *Anul Nou, Ajunul Bobotezei, Boboteaza, Lăsatul Secului de Paște, Paștele, Joimari, *Ispasul, *Sânzienele, *Ovidenia, *Sântandrei, *Sănnicoară ș.a. Fetele se întâlneau la casa unde își țineau șezătorile, încuiau ușile, astupau (camuflau) ferestrele și, la lumina opaițului sau a lumânării și în prezența oficiantei ceremoniei numită, local, în Moldova, U., începeau vergeatul sau aflarea ursitei.

Chelcea I., *Credințe și rituri legate de foc, apă și pământ în cultura veche românească*, în „Rațiune și credință”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983; Ciubotaru Silvia, *Implicații arhaice ale torsului*, în „Anuarul de Folclor”, V-VII, Cluj-Napoca, 1987; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Lorint Florica, Belcin-Pleşna Cornelia, *Însemne despre destin*, în „Anuarul IEF”, Serie Nouă, tom. 4, 1993; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

URSOAICE, reprezentări mitice feminine care apar în nopțile de vară, sinonime cu Cele Sfinte, Dănele, Doamnele, Fetele Câmpului,

*Frumoasele, *Ielele, *Împărătesele Văzduhului, *Măiestrele, *Miluitele, *Puternicele, *Rusaliele, *Șoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, *Zânele (Prahova, Buzău).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Fochi A., *Datini și ere-suri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

URSUL MARE, personificare a constelației Ursa Mare. Cele patru stele așezate în trapez alcătuiesc corpul, iar stelele în linie dreaptă formează gâtul și capul ursului. Pe timp de vară, U. M. indică miezul nopții (Olt).

Otescu I., *Credințele țăranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

URZICA (*Urtica dioica* L.), personificare a primei plante comestibile a primăverii dedicată zeului Marte, sinonimă cu buruiana lui Marț. Prin calitățile sale deosebite (prezența perilor urticantă, rezistența la frig și secetă, apariția ei concomitent cu topirea zăpezii, importanța practică și terapeutică), U. a fost asemuită cu iutele și puternicul zeu Marte. Este o plantă sacră care era mâncată obligatoriu în anumite zile sau perioade ale primăverii: *Dochia, Săptămâna Patimilor, Sămbăta Paștelui. Pentru a fi iuți și sănătoși de-a lungul anului, tinerii se sorcoveau (se urzica) cu frunze de urzică în zilele de *Sângiorz, Paște, *Arminden. Local, în Bucovina, prima mâncare a urzicilor era însoțită de o formulă magică: *Atunci să mă doară în pânțele, când va face femeia mână și iapa copil!* U., culeasă împreună cu primele flori ale primăverii de fete și flăcăi în ziua de *Dragobete sau *Logodna păsărilor (24 februarie), apare frecvent în lirica de dragoste: *Firicel de iarbă neagră, / Măicuța mea mă întreabă: / Care muncă mi-e mai dragă. / Eu i-am spus că nici o muncă, / Decât cu neica pe luncă / Să aleg câte-o urzică, / Să dau la puii de curcă / ...* / U. era un aliment fortifiant pentru persoanele slăbite și subnutrite pe timpul iernii, de unde și zicala: *Urzica se dă în gura foamei!* Ziua de *Florii sau de Joimari, când se mărită (înfloresc) U.-ile și nu mai sunt bune de mâncat se numește, în *Calendarul popular,

Nunta U.-ilor. U., cea mai folosită buruiănă din România, este un apreciat leac pentru vindecarea bolilor și colorant vegetal. Din tulpinile ei se obțineau fibre textile foarte rezistente pentru confecționarea sacilor.

Butură Valer, *Enciclopedia de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

UȘURAREA MORTII, ajutor acordat sufletului la ieșirea acestuia din trup. Când plecarea în *Lumea de dincolo devine ireversibilă, moment exprimat prin diferite expresii populare (*este cu un picior în groapă, se află pe pragul morții, i se bate sufletul în tindă, trage să moară* etc.), cei apropiați caută soluții de ușurare a chinurilor și chiar de grăbire a morții. Pentru a nu-l întoarce din drum, se recomanda încetarea strigării disperate a muribundului și chiar scoaterea rudelor apropiate, mai ales a celor miloase, din camera muribundului. Dintre practicile frecvente de U. a M. pot fi amintite: mutarea omului intrat în agonie dintr-un pat în alt pat și, uneori, în altă cameră; schimbarea pernei (căpătâiului), de unde avea să rămână în uz și năprasnicul blestem, *Să dea Dumnezeu să schimbi nouă căpătâe*; așezarea muribundului pe pământ, de obicei, pe locul mesei și cu fața la răsărit. Explicația populară a obiceiului morții pe pământ este simplă: *acolo unde se naște omul, trebuie să și moară sau pământul îl trage*, zicală care, a generat o altă expresie românească *a nu sta pe pământ că te trage*, adică te îmbolnăvești. Așezarea pe podeaua casei nu se făcea oricum: corpul se orienta cu fața la răsărit, se puneau diferite obiecte simbolice sub corp sau sub cap, se prefera vatra (Tara Hațegului) sau locul din imediata apropiere a vetrei focului, locul mesei. Dintre obiectele simbolice obișnuite puse sub căpătâi erau preferate jugul boilor (Muntenia, Oltenia, Moldova) care, *il leagă de pământ*, roata sau anumite părți din roata carului sau a morii, cântarul (*l se pune un cântar sub cap. Dacă îi este să moară, moare, dacă mai are zile, trăiește*). În multe sate cămașă de nuntă, bărbătească sau femeiască, se considera că are virtuți magice deosebite pentru grăbirea morții.

Local, sufletul era momit, precum pasărea, să iasă din trup cu *o cană cu apă și o strachină cu grăunțe* (Bivolari, jud. Iași). Muribundul are nevoie de liniștea sufletească adusă de preot care îl împărtășește și îi face maslu. Atunci s-ar alege, susține tradiția, între a muri sau a mai trăi. Cu alimentele și banii *de strânsură* de la un număr fără soț de case (trei, cinci, șapte, nouă) se făcea *praznicul de dezlegare*, o pomană a omului înainte de a muri care prefigura sfârșitul. În același scop, în Moldova sunt anticipate acțiuni care au loc după moarte: scaldă muribundului (Borosești, Lunca Rateș din jud. Iași), deschiderea ferestrelor pentru slobozirea sufle-

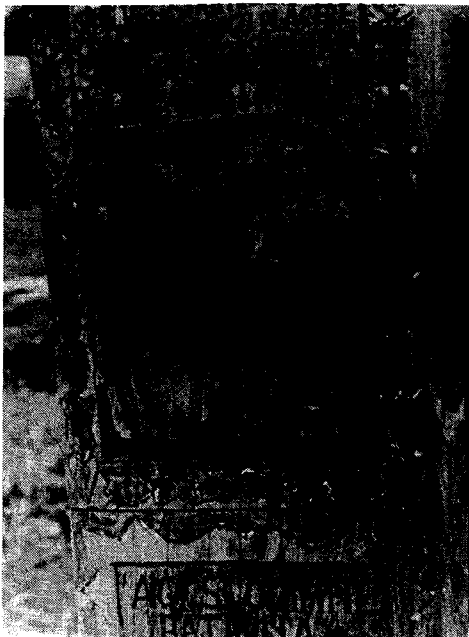
tului, prinderea prosopului alb deasupra ușii și chiar trasul clopotului pentru mort (Frumosu și Remezeu din jud. Suceava), iar dacă se presupune că a fost blestemat de o față bisericească, i se citesc moliftele. Sunt însă și opinii contemporane care condamnă practicile magice de ușurare și grăbire a morții.

Burada Th., *Datinele poporului român la înmormântări*, în *Opere*, Vol. III, *Folclor și Etnografie*, Editura Muzicală, București, 1978; Ciubotaru H. I., *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova*, în „Caietele arhivei de folclor”, VII, 1986; Șișu V., *Rituri funerare antume*, în „Oltenia. Studii și comunicări”, Vol. VIII. Etnografie, Craiova, 1997.

V

VACA, sacrificiu sângeros la moartea omului în *Cartea românească a morților, sinonim cu jertfa V-ii la indieni. Una din preparativele pentru care *Zorile, zețe ale destinului, sunt rugate să nu se grăbească este sacrificiul V.-ii, junincii, vitei: *Zorilor, Zorilor, / Să nu vă zoriți / Să mi-l pribegiți, / Pe-l de-a pribegit, / Cu numele Ion / Că are să treacă / Din Țara cu dor / În cea fără dor, / Din țara cu milă / În cea fără milă. / Să nu vă pripiți / Să mi-l pribegiti / Până s-or găti / Nouă cuptorele / Pentru pâinicile, / Nouă buți de vin, / Nouă de rachiu, / Nouă cuptorele /*

Vacă sculptată pe crucea unei bătrâne moarte în cimitirul din Săpânta, jud. Maramureș



Pentru mălăiele / Și de-o vacă grasă / Cu coar-nele întoarsă, / Cu țățele grasă, / Tăiată pe masă / De la el de-a acasă...; ... Și ei c-or tăia / Nouă junincele. ; ... Și c-o vacă grasă, / Din cireadă aleasă...; ... Și de-o vită grasă, / Să-i fie pe masă...; ... Și-o vâcûtă grasă, / Să-i fie pe masă etc. Spre deosebire de zona mediteraneană unde, în Antichitate, taurul era unul din marile sacrificii rituale, în spațiul carpatic se pare că s-a practicat, pe scară largă, precum în India, sacrificiul ritual al V.-ii. Masca sacrificată la colindatul de *Crăciun este, în Transilvania *Turca și *Borița, feminine de la taur și bour. La sud de Carpați, unde nu se umblă cu Turca sau Borița, este atestat colindatul cu *Boura, adică cu V. Stabilirea unor analogii spirituale cu îndepărtata Indie unde, la incinerarea mortului se sacrifică o V. cu a cărei piele se acoperea cadavrul, este inevitabilă.

Ciubotaru Ion H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflor — Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1904; București, 1976.

VACA NEAGRĂ, duh necurat cu înfățișare de vacă infernală care îmbolnăvește oamenii de epilepsie. Este invocată în blesteme *Calce-te Vaca cea Neagră!; Calce-te Văcuța!; jurăminte Calce-mă Vaca, de am Tăcut rău la cineva!* (Vașcău, Ciubanca) și în descântece.

Fochi A., *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

VAMEȘI, reprezentări mitice binevoitoare în *Cartea românească a morților care ies înaintea

sufletului pentru a-l vămuși și a-i arăta calea cea bună spre *Rai. **V.** pot fi: trei uncheși bătrâni ...*Înainte să mergi / Și seama să iei / Că ți-or mai ieși / Trei uncheși bătrâni; / De mână te-or lua / La vamă te-or duce. / Mâna în sân să-ți bagi / Și lor să le scoți / Trei marhame negre / Și să-i dăruiești, / Vama să-ți plătești;* trei nevestele ...*Înainte să mergi / Și seama să iei / Că ți-or mai ieși / Tot trei nevestele; / De mână te-or lua, / La vamă te-or duce. / Mâna-n sân să bagi / Și lor să le scoți / Trei zăbrănicele, / Să le dăruiești / Vama să-ți plătești ...;* trei fete mari; un copil de crai etc. (Peștișani, jud. Gorj). Dar, vămile păzite de **V.** sunt numai praguri intermediare între lumea de aici și *Lumea de dincolo. La vama cea mare, la intrarea în Rai, apare, de obicei, *Moartea care împarte sufletele: morții la dreapta și viii la stânga, le scrie pe hârtie, le duce *În mijloc de Rai / C-acolo-i de trai.*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

VARVARA, reprezentare mitică feminină la vârsta senectuții, răspunzătoare de producerea *Bubatului (variolei) și a altor boli ale copilăriei, care a preluat numele și data de celebrare ale Sfintei Mare Mucenițe Varvara (4 decembrie). Pentru a nu crește bubatul tare, copiii lor le era interzis să mănânce semințe în zilele bubatului (3-5 decembrie) dedicate **V.-ei**. (Bucovina, Moldova, Basarabia).

Candrea I. A., *Jarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928; Gorovei Artur, *Credințe și superstiții ale poporului român*, Academia Română, București, 1915; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Sococ, București, 1914.

VATRA, personificare a locului unde arde focul și se prepară hrana, protectoare a căsătoriei și simbol al statorniciei, identificată cu zeița romană a căminului Vesta. Împreună cu Țestul, formează cuplul divin care naște pâinea sacră. Locul **V.-ei**, în interiorul adăpostului, determinat prin practica magică a Bătutului parului de întemeiere, devenea punctul de contact al Cerului cu Pământul. Coșul care se înalță deasupra **V.-ei** este, spre deosebire de ușă și fe-

reastră, un spațiu permanent deschis reprezentărilor benefice (*Barza la nașterea copilului) și malefice: (*Sântoaderii în Săptămâna Caii lui Sântoader, *Dracii înainte de cântatul cocșurilor la miezul nopții, *Zburătorul, *Muma Pădurii, trăsnetul în timpul furtunilor). În jurul **V.-ei** gravitează întreaga viață cotidiană: acolo se pregătea hrana și se încălzeau oamenii, se prindeau descântecetele, vrăjile și farmecele, se ghicea viitorul și se afla ursita fetei de măritat. De pe **V.**, privind în sus, fata de măritat își striga sau își vedea iubitul, iar tânăra nevestă înălța rugă să intre în starea darului, să aducă pe lume copii. Pe acolo venea și zeița regenerării în ipostază de Barză ca să aducă în cioc copilul dorit. Pe **V.** naștea femeia ținându-se cu mâinile de fiarele coșului, iar *Moașa efectua acolo prima scaldă a copilului (Oltenia). Locuința, în general, **V.** în special, au păstrat o evidentă valoare feminizantă, relicvă a adăpostului primitiv în care soția domnea în comuniune cu solul familial. Expresia consemnată în sudul României (Muntenia, Oltenia) *a cădea pe vatră*, sinonimă cu cea moldovenească *a cădea pe cuptor*, supraviețuiește unei practici juridice care consfințea dreptul fetei care a trăit cu un băiat înainte de căsătorie să-i devină soție peste voia acestuia sau a părinților. **V.** asigura protecție magică oamenilor, în special femeilor, și siguranță bunurilor de preț; pentru a nu fi furăți de hoți, banii se păstrau într-o ulcică îngropată sub vatră. Locul sacru al vetrei precreștine a fost preluat, treptat, de peretele de răsărit unde se așează icoana și se invocă divinitatea creștină.

Chelcea I., *Credințe și rituri legate de foc, apă și pământ în cultura veche românească*, în *Rațiune și credință*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983; Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000; Mihalcu M., Maier R., *Alte observații referitoare la icoanele de vatră românești*, în AIEE, Serie Nouă, tom 4, 1993; Taloș I., *Riturile construcțiilor la români*, în „Folclor literar”, Universitatea Timișoara, vol. II, Timișoara, 1968.

VĂCAR, personificare a unei stele din Carul Mare, sinonimă cu *Cărăușul și *Uciță-l Toaca. Celelalte stele din constelația Ursa Mare ar fi بھی păscuți de Văcar (Buzău).

Otescu Ion, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T.,

Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului, Academia Română, Socec, București, 1916.

VĂRSAT (BUBAT), personificare a variolei. Se crede că Sfânta Mare Mucenită Varvara din Calendarul creștin, devenit în Calendarul popular o reprezentare mitică la vârsta senectuții, Barbura sau *Varvara, Dumnezeu i-a dat în stăpânire, pentru faptele lui bune, **B.**-ul sau **V.**-ul. În zilele **B.**-ului (3-5 decembrie), în special în ziua de celebrare a Varvarei (4 decembrie), sfânta lăsa boala slobodă. Pentru a opri creșterea bubatului, mamele luau măsuri de protecție magică a copiilor.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Pamfile T., *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinile și credințele poporului român*, Editura Saeculum I. O., București, 1999.

VĂLVĂ, zeiță telurică, prototip al zeiței mamă, care însumează atribuțiile mai multor reprezentări mitice feminine din *Panteonul românesc. În unele legende și credințe **V.** a fost înlocuită cu *Varvara, patroana minerilor, celebrată pe 4 decembrie. Ca duh al Pământului, **V.** este prezentă pretutindeni, în tot și în toate: în mine (**V.** Băilor), în păduri și în arbori (**V.** Pădurii, sinonimă cu *Muma Pădurii și *Fata Pădurii), în animale (**V.** Lupilor, sinonimă cu *Sânpetru Lupilor), în ape (**V.** Apelor, sinonimă cu *Știma Apei, *Fata de Apă), pe holde (**V.** Bucatelor, sinonimă cu *Mama Câmpului, *Sânziana sau *Drăgaica), păzește comorile (***V.** Comorilor, **V.** Banilor, sinonimă cu *Știma Comorilor), este patroană a zilelor săptămânii (**V.** Zilelor, sinonimă cu Sf. Duminică, Sf. Vineri etc.). Are înfățișare antropomorfă (fecioară, femeie frumoasă cu stele în ochi, muiere cu furca în brâu, om bătrân cu luleaua în gură, babă, pitic, copil), de animal (mâță, iepure, berbec, miel), pasăre (găină, vrăbie), reptilă (șarpe, balaur). **V.**-ele își fac cunoscută prezența prin semnale vizuale sau auditive (cântă, tropăie, vorbește, bate cu ciocanul piatra în care se găsește aurul etc.). În ținutul Munților Apuseni **V.** ferește oamenii de trăsnete, de grindină și vânturi puternice, aduce norii cu ploaie, indică băieșilor unde vor găsi aur în mină. Călătorește zburând, precum *Muma Pădurii și alte reprezentări mitice,

dar poate fi văzută mergând pe jos sau călare pe cal. **V.**-le pot fi bune sau rele: unele ajută, altele pedepsesc oamenii, primele sunt îmbrăcate în alb, secundele, în negru.

Ioniță Maria, *Cartea Vălvelor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982; Kernbach V., *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983.

VĂNT, personificare a curenților atmosferici care poartă, precum Vayu, zeul indian și iranian al vântului, numele onomatopeic al aerului în mișcare. Manifestările violente ale **V.**-ului sunt redată prin mai multe nume onomatopee: *Viscol, *Vifor, *Vârtej, *Vijelie, *Volboră etc. Are înfățișare zoomorfă, de obicei de balaur care respiră printr-o singură nară ca să nu distrugă lumea, sau de flăcău frumos care caută neîncetat să se însoare: *Când aleargă prin lume, atunci când zicem noi că bate vântul, el umblă după însurătoare. Când ostenește stă acasă și se odihnește și-și caută de treburi prin gospodărie, ca ori ce om. Apoi îl apucă din nou dorul de căsătorie*. Este vehicul atmosferic obișnuit care transportă reprezentările mitice aducătoare de ploaie sau secetă, de frig sau căldură, de sănătate sau molime, de bucurii sau necazuri. **V.**-rile, în număr cu soț (4 sau 12), sunt frați ai aceleiași mame care le ține închise: în Cer de unde sunt trimise ca dar sau pedeapsă pentru oameni; în pânțelece Pământului de unde ies prin gura peșterilor; într-un butoi unde se zvârcolesc până reușesc să iasă în lume. **V.**-rile, închise în butoi, ar fi slobozite de Sfânta Duminică când crede ea de cuviință; unele ar cutreiera lumea spre răsărit, altele spre apus, miază-zi și miază-noapte. Din textele descântecelor rezultă că acestea ar călători pe cai fantastici: *Fugi, deochi, / Dintre ochi! / De-o fi deocheat de vânt, / Să-i crape calul! / De-o fi deocheat de om, / Să-i crape ochii! / De-o fi deocheat de muiere, / Să-i crape țatele ...* La întoarcere din călătorie acestea se grăbesc să-i povestească Sfintei ce au văzut pe unde au umblat. După foloasele sau pagubele provocate, **V.**-urile sunt bune sau rele. Calendarul popular dedică **V.**-urilor mai multe zile, prăznuite prin severe interdicții de muncă: *Sântilie (20 iulie), *Simion Stâlnicul (1 septembrie), *Vartolomeu (11 iunie), *Varvara (4 decembrie).

German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.

VĂNTOASA, personificare feminină a Vârtejului, soră a *Vântului, sinonimă cu *Frumușelele. V.-le sunt vânturi rele, stăpânite de duhuri rele. Ele vin mai ales toamna, când s-ar însura un fecior de *Drac: rupe frunzele de pe păpușoi și se învârte cu o frunză până în cer. Frunza aceea e mireasa Dracului. Dacă trece peste un om un așa vânt, îi ia puterile, îl strâmbă. Tradiția cere ca *să nu-i zici Vântoasă la un astfel de vârtej, că e rău. Să-i zici Frumoasă, Frumușele, că atunci e bine. Copiii când văd un vârtej, atâta chiuiesc și ocărăsc pe mireasă, pe frunza aceea, că fuge Diavolul cu ea cu tot în vârf, cine știe unde! Ei zic că Dracul n-are mireasă acolo, vine aicea de și-o ia* (Bucovina).

German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928; Voronca-Niculită E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

VĂNTOASE, nume eufemistic al reprezentărilor mitice feminine care apar în nopțile de vară, înainte de cântatul cocoșilor pentru a îmbolnăvi (ologi, strâmba) oamenii, sinonime cu Cele Nemaipomenite, Cele Sfinte, Dânselle, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliile, *Șoimanele, *Ursoaicele, *Zânele (Neamț, Bașcau, Iași).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

VÂNT TURBAT, personificare a *Vântului rău, care strică casele și aduce turbarea. Se manifestă violent: suieră, urlă deasupra capului, înnebunește sau îl ameteste pe cel care încearcă să se apropie de el. Locuiește la mare înălțime, la hotarul cu cerul, de unde vine pe pământ, trimis de un *Drac, de o babă. Dumnezeu îl ține legat, dar îl va slobozi în vremea de apoi. Ciocărlia, uneori ciocărlanul sau *Vulturul, când se înalță

în zbor spre cer și se apropie de împărăția V.-ui T., turbează, boală care o transmite apoi pe pământ oamenilor și animalelor.

Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

VĂRCOLACI, monștrii proveniți din al treilea sau al șaptelea copil născut de fată mare, care mănâncă sau întunecă Luna și Soarele. Ei ar locui în văzduh, printre nori sau deasupra norilor. Când mușcau Luna și Soarele în timpul eclipselor, V.-i erau alungați prin bătutul tablei și fiarelor vechi, prin rugi și mătânii închinat lui Dumnezeu. Iarna V.-i se pot transforma în oameni, coboară peste câmpuri și fac rele celor întâlniți în cale. Credința în V. a fost atestată în toate zonele etnografice românești.

Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile T., *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916.

VECHEA CIVILIZAȚIE EUROPEANĂ, entitate culturală axată în principal pe Carpați și Dunăre, definită de peste 20 de culturi neolitice: Schela Cladovei (8000-6500 î.Hr.), Cucuteni (milen. IV și III î.Hr.), Gumelnița (a doua jumătate a milen. IV — începutul milen. III), Hamangia (milen. IV — milen. II î.Hr.) și altele (Anexa 1). C. V. E. a precedat societățile indo-europenizate din Epocile Bronzului și Fierului și, firește, Civilizația antică Greco-Romană. Arhetipurile ei fundamentale, deși pot fi întâlnite în cele mai neașteptate unghere ale culturii populare, formează adevărate constelații în două momente ale spiritualității românești: *Calendarul popular, balanță imparțială de apreciere a creativității istorice a unui popor, și *Cartea românească a morților, compusă din texte de inițiere a sufletului cântate și astăzi la moartea omului în unele sate din sud-vestul României. Semnele și simbolurile de pe vasele și statuetele neolitice din ceramică, în special cele de pe *Plăcuțele de la Tărtăria*, jud. Alba (5300-5200 î.Hr.), sunt interpretate de mulți specialiști ca fiind o scriere sacră care o precede pe cea sumeriană. La aceste arhetipuri care aparțin religioasă Zeiței Mamă neolitice (8000 î.Hr. — 2500 î.Hr.), se adaugă

cele ale Zeului Tată indo-european (2500 î.Hr. — anul 0) și Fiului Ceres, Iisus (anul 0 —). Ele definesc, laolaltă, 10000 de ani (8000 î.Hr. — 2000 d.Hr.) de istorie europeană împărțită în două lumi inconfundabile: una *Geomorfă (neolitică) care avea ca ideal de frumusețe divinitatea cu înfățișare de OU și alta *Antropomorfă (indo-europeană și creștină) care adoră divinitatea cu înfățișare de OM.

Ghinoiu I., *Geomorfismul și antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Gimbutas Maria, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note și prefață de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1989; Gimbutas Marija, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucretius, București, 1997.

VERGEL, nuia cu coajă verde, substituit divin care prevestește căsătoria fetelor și feciorilor în serile și nopțile marilor sărbătorii calendaristice, substrat al baghetei magice. Persoana care oficiază ceremonia (*Vergelator, *Gogea, Vestitor de Anul Nou), bate cu unul sau două V.-e, precum *Toaca de lemn la biserică, în marginea unui vas cu apă neînceptută după care scoate din apă obiectele prorocitoare.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

VERGELATOR (VESTITOR DE ANUL NOU), persoană, femeie sau bărbat, care invocă divinitatea prezicătoare despre ceea ce avea să se întâmple în noul an. În seara *Anului Nou, la sunetul buciului sau al trâmbiței, se strâneau fetele și feciorii, tinerii și bătrânii la o gospodărie dinainte aleasă. După cinstirea oaspeților, V. așeza pe masă un ciubăr cu apă neînceptută în care participanții aruncau câte un obiect însemnat (inel, cercei, bumb etc.), bătea cu *Vergelele în marginea ciubărului, ca toaca la biserică, și recita un colind-urare de bună stare în noul an. Un băiat neprihănit, de zece-treisprezece ani, scotea din ciubăr primul obiect care, după ce era recunoscut de proprietarul său, V.-ul îi prorocea că norocul i-l va aduce, în anul care începe, Sfântul Vasile, prima sărbătoare a anului. Operațiunea se repeta până se scoteau toate obiectele din apă și se terminau sfintii aducători de noroc din *Calendarul popular. Obiceiul, atestat sub diferite forme în Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat, supraviețuiește astăzi în noaptea de *Revelion sub forma jocurilor de noroc (cărți, zaruri, table, ruletă), a plăcintei cu surprize etc.

Invocarea divinității prin bătaia rituală cu vergelele (baghetele magice din lemn verde) în vasul cu apă în care s-au aruncat obiecte prezicătoare ale căsătoriei tinerilor în satul Viștea de Sus, jud. Brașov



Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970; Părvu V., *Blojul — un obicei din Țara Hațegului*, în REF, nr. 3-4, 199.

VERȘ FUNERAR, text funerar compus de cantorii bisericilor și intelectualii satelor în care sunt amalgamate motive biblice și profane, cântat la înmormântarea oamenilor. **V.-ul F.** este complet deosebit de cântecul funerar din *Cartea românească a morților: *Bradul, *Zorile, *Cântecul de priveghi, *Bocetul versificat. **V.-le** sunt cântate de bărbați (dieci, cantori, dascăli ai bisericilor) acasă, înainte de pornirea cortegiului funerar spre cimitir, și la groapă, după încheierea slujbei. Apariția **V.-lor** în aria cântecelor funerare românești este târzie și se datorează prozelitismului religios promovat de principii unguri în Transilvania. Din Transilvania **V.-le** s-au extins și în satele catolice din Moldova.

Birlea Ovidiu, *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

VIDMA PĂDURII, reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, specifică *Civilizației lemnului, identificată cu *Muma Pădurii (Bucovina).

Voronca-Niculită E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

VIDRA, stăpână a apelor de uscat și paznic la cea mai importantă vamă a *Drumului mitic care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo. Împărăția care-i poartă numele este Vidrosul, marea fără margini: *Eu în Vidros m-am născut / Și-n Vidros am crescut, / Nici eu nu i-am dat de fund, / Că Vidros e adânc / Cât din cer până-n pământ, / Atât e Vidros de adânc.* **V.** împreună cu puii ei, se opun, în unele cântece funerare, trecerii sufletului în împărăția morților: *Sufletul despărțit, / De multe măhnit / Pleacă și se duce / Marea o ajunge, / Vine marea mare / Vine-n turburare / ... / Iar la groapa mărilor, / Unde-i bradul Zânelor, / Trecătoarea apelor, / Sufletul*

stătea / Și mi se ruga: / — Brade, brade, / Să-mi fii frate, / Întinde, întinde, / Eu să le pot prinde / Vârfurile tale, / Să trec peste ele / Marea în ceia parte / Ce lumea desparte / ... / — Eu nu-ți pot întinde / Ca să le poți prinde / Trupinile mele să treci peste ele, / Că-n mine puiatu, / Vidra lătrătoare, / Oamenii pânditoare, / Nici nu oi gândi, / Puii te-or simți, / Ei mi te-or lătra / De te-ai spăimânta / Și-n mare-i cădea / Și te-ai îneca. De aceea, în unele cântece de *Zori mortul este sfătuit să se prindă frate cu **V.**: *Seara va-nsera, / Gazdă na-i avea. / Și-ți va mai ieși / Vidra înainte / Ca să te înspăimânte. / Să nu te spăimânți / Că Vidra mai știe / Sama apelor / Și-a vadurilor, / Și ea mi te-a trece / Ca să nu te-nece...*

Coman M., *Mitologie populară românească*, I, Editura Minerva, București, 1986; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

VINEREA, personificare feminină a celei de a cincea zi a săptămânii dedicată de romani zeiței Venera și planetei Venus. **V.** este, exceptând duminica, cea mai importantă zi a săptămânii. Ca reprezentare antropomorfă, este o femeie bună, bătrână sfântă, soră cu sfânta Duminică, bătrână schivnică, zgâriată și sângerată pentru că lucrează femeile în ziua ei etc. Umblă îmbrăcată în alb sau negru și ar locui în munți (Argeș, Suceava), în păduri (Argeș, Buzău, Neamț, Teacuci), în pustiu (Neamț, Iași), în ostroavele mării, în cer, în lumea cealaltă. Sf. Vineri este protectoarea femeilor căsătorite pe care le ajută la naștere, le căsătorește fetele, poartă grija animalelor sălbatice. Este respectată prin post sever și invocată în rugăciuni, vrăji și descântece.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.

VINEREA MARE, personificare a zilei de 14 octombrie, sinonimă cu ***V.** celor 12 **V.**, identificată în Panteonul roman cu Zeița Venera, protectoare a vegetației și fertilității. Biserica de rit oriental a suprapus peste ziua de celebrare a



Zeia gravida care o reprezintă pe Mama Glie, flancată de o pereche de figurine zvelte, descoperită în stațiunea neolitică de la Ghelăiești-Nedelea, jud. Neamț (inceputul milen. 4)

Venerii pe Cuvioasa Parascheva. Pelerinajul la Biserica Trei Ierarhi din Iași, care poartă hramul Cuvioasei Parascheva și adună zeci de mii de credincioși, păstrează reminiscențe ale cultului preistoric închinat zeiței mamă, numită în *Calendarul popular *Maica Precista, *Dochia, *Zâna Bătrână, *Muma Pădurii, *Muma Caloianului, **V. M.** Ea este invocată de neveste lipsite de fertilitate, de descântătoare pentru tămăduirea bolilor, de fete pentru căsătorie, de femei pentru naștere ușoară etc. Dar, zeia împarte rod atât oamenilor, cât și animalelor. În unele zone pastorale ziua de 14 octombrie, numită și Năpustitul Berbecilor sau Nunta Oilor, este dedicată împerecherii oilor. Întrucât ciclul de reproducere al ovinelor și caprinelor poate începe, la latitudinea geografică a României și primăvara, caz în care acestea ar făta în luna noiembrie, la debutul iernii, ciobanii vărează turmele de oi separat de berbeci până la **V. M.** sau până la *Arhangheli (8 noiembrie). **V. M.** este considerată hotar între vara și iarna pastorală. De la această dată se deschideau țaritele pentru pășunatul devălmaș, se intensificau pregătirile pentru pornirea turmelor la iernat în Câmpia Română, Bălțile și Delta Dunării, Peninsula Balcanică, Câmpia Tisei, Ținuturile Caspice și Stepel Kubanului, se angajau ciobanii pentru noul sezon pastoral, se slobozeau berbecii (arieții) în

turmele de oi, se deschideau importante târguri unde se valorificau produsele pastorale etc.

VINEREA SĂNTOADERULUI, personificare a zilei de vineri după Lăsatul Secului de Paște dedicată *Sântoaderului cel Mare. În **V. S.**, înainte de răsăritul soarelui, fetele scot rădăcina *Homanului, plantă cu enumărate întrebuințări în cosmetica și medicina populară, în vrăji și descânțețe. Tradiția a fost consemnată, cu unele deosebiri, în principalele zone etnografice ale României.

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Manguica S., *Calendarul iulian, gregorian și poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1881; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

VINERELE, personificări ale zilelor de 14 octombrie (*Vinerea Mare) și de 27 octombrie (prima zi după *Sâmedru) patronate de două sfinte Parascheva. Deși timpul în această perioadă a anului se caracterizează printr-o vreme stabilă, se considera nefavorabil semănăturilor de toamnă (Bucovina, Moldova).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914; Voronca-Niculită E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

VIOREA (*Scilla bifolia L.*), plantă erbacee din familia *Liliaceae* dăruită morților în ziua de *Florii. Împreună cu alte flori de primăvară, **V.-lele**, legate la mânușa ulcelelor de lut pline cu apă, se împart pentru morți în Duminica Floriilor. Deși apare și în lirica de dragoste, **V.** este o floare a morților: ... / Când îi auzi că mor, / Să vii cu chita de flori. / Da ce fel de floricele? / Busuioc și Viorele; / Și să fie mai mărunte, / Ca să mi le pui pe frunte ... (Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*. Dictionar, Editura Helios, Craiova, 1999.

VIȚA DE VIE, simbol al nemuririi, al cărei spirit este adăpostit vara în butucul care inverzește, înflorește și rodește, iar iarna în butoaie. Ciclul vegetal al **V.-ei de V.**, lung de aproximativ

o jumătate de an, începe la sfârșitul lunii ianuarie și este marcat de sărbători și obiceiuri dedicate *Ursului, podgoriilor și livezilor: *Martinii de Iarnă, *Arezanul Viilor, Târcolitul Viei, Ziua Ursului, Ziua Omizilor, *Trif Nebunul s.a. După aproximativ două luni de zile, în preajma echinocțiului de primăvară, se dezgroapă **V. de V.** înhumată toamna și i se tăiau corzile. La *Sântă-mărie (15 august) se angajează pândarii, la Schimbarea la Față sau Probejenie (6 august) se gusta poama nouă, iar la Ziua Crucii sau Cârsto-vul Viilor (14 septembrie pe Stil vechi) se începea culesul strugurilor și se băteau nucii plantați la vie. Al doilea ciclu, fermentarea și limpezirea vinului în butoaie este viața ascunsă a **V.-ei de V.** care continuă să trăiască și după moartea plantei (uscatul și căzutul frunzelor, îngropatul coardelor). În Antichitate, băutura fermentată, vinul, era considerat o *licoare a tinereții*, o *apă vie* care alunga starea mohorâtă a omului și realiza, prin bețiile rituale, legătura mistică între participanții alaiurilor cu zeul trac Dyonisos. Vinul este și astăzi o băutură rituală consumată obligatoriu în nopțile de Revelion, Iordănitul Femeilor, *Sântion, *Îngropatul Crăciunului, *Măcinici. Conform legendei, un împărat umbland prin împărăție și văzând câte pricini pornesc de la vinul tulburător de minte, a hotărât să stărpească copăcelul blestemat al **V. de V.** Împăratul a murit și alții i-au luat tronul. Un urmaș al său, fiind la vânatoare de sălbăticiuni prin codru, s-a luat după un urs. L-a gonit ce l-a gonit, până a ajuns la un schit unde trăia un *călugăr bătrân-bătrân, de când Tata Noe. Când aude gălăgia, iese din chilie și vede ursul și pe cei ce-l fugăreau. Se dezbracă de haina călugărească, își suflcă mâncile, iese înaintea namilei, îl prinde de urechi, că începuse să tremure ca un miel. S-a minunat împăratul și l-a întrebat, de unde are atâta putere în trup? Acesta i-a spus că are un butuc de vie, o tufă dătătoare de putere care face struguri la vreme de toamnă. Prisosul îl strânge și îl pune în pod, de are tot anul. Din acea zi, împăratul a dat poruncă ca tufa de vie să aibă slobozenie să crească peste tot cuprinsul împărăției, împărțându-se oricine din darurile ei, dar numai atât, ca să fie voinic de-a apuca și tine ursul de ureche.*

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demo-*

nologie și mitologie românească, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

VLASIE, reprezentare mitică în *Panteonul românesc, protectoare a păsărilor de pădure și femeilor gravide, care a preluat numele și data de celebrare ale Sf. Mucenic Vlasie Episcopul (11 februarie) din Calendarul creștin. La **V.** se întorc păsările migratoare, li se deschid ciocul și încep a cânta. **V.** era invocat de agricultori pentru a le feri holdele de stricăciunile aduse de păsări și de femeile gravide pentru a naște copii sănătoși, fără malformații (Bucovina, Moldova).

Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Școalelor, București, 1944; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1898.

VOLBURA, personificare feminină a *Vârtejului, soră a *Vântului.

German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.

VULPE, personificare a celui mai inteligent animal carnasier al plaiurilor carpatice, soră sau mamă postumă a sufletului morților. În unele cântece de *Zori mortul este avertizat că **V.-a** care îi va ieși în cale îi va fi mumă pe cealaltă lume: *...Ai plecat, loane, ai plecat / Sara prin asfințit de soare / mergând pe văi, pe potecele, / lată, va ieși vulpea înainte. / loane, să te-nspăimânte, / Bine s-o privești, / Să nu te înspăimânti / De mamă să-ți fie / Că ea tot mai știe / Sama văilor și potecilor ... (Zorile, Ceptureni-Ponoare, jud. Mehedinți).*

Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloșani*, Centrul de Îndrumare a Creației Populare Mehedinți, 1996.

VULTUR, substitut al sufletelor morților pe monumentele comemorative ale eroilor, pe stema României și, uneori, pe stâlpii funerari din cimitire. Dar **V.-ul**, pasăre rapace, reprezintă, în sanctuarele preistorice (cel de pe frescele de la Çatal Hüyük unde atacă cadavrele decapitate), zeul Morții. Riturile funerare precreștine, inclusiv excarnarea cadavrelor de păsări și animale carnivore, sunt amintite de Părinții Bisericii creștine în legătură cu judecata universală. Sf. Efreem Sirul adaugă că după această judecată

pământul ar înapoia corpurile primite la moartea oamenilor: *vor învia nu numai cei înhumați după obiceiul creștin, ci și cei sfâșiati de fiare, mâncați de păsări și sfârâmați de pești*, altfel spus, și trupurile neînsuflețite, expuse pentru a fi devorate de păsări și animale, sau aruncate în apă. Popoarele care au practicat ritul excarnării de păsările de pradă aveau convingerea că morții nu ajung în lumea sufletelor dacă sunt în carne și oase. De aceea corpurile morților erau fie excarnate de păsări, fie depuse în morminte pentru a cădea singură carnea după oase. Urma recuperarea osemintelor (deshumarea) și supunerea lor unui rit funerar. Informațiile etnografice și folclorice sprijină ipoteza existenței în spațiul carpatic a unor ciudate rituri funerare, cum ar fi ciopârțirea cadavrelor sau expunerea lor pentru a fi preluate (devorate) de zeita pasăre. Ca practică magică, blestemul cu moartea

face adesea aluzie la diferite rituri funerare, în special la înhumare (*Mânțe-te Pământul!, Înghiți-te-ar Pământul!*) și incinerare (*Ardi-te-ar Focul!*). Dar, în blestemele cu moartea din folclorul erotic românesc sunt invocate și păsările pradătoare pentru a excarna persoanele care despart dragostele: *Cine desparte doi dragi, / Tragă-i corbii carnea-n fagi / Oasele pe sub copaci; / ... / Cine ne-a despărțit pe noi, / Ducă-i corbii carnea-n văi, / Oasele prin copaci, / Pune-i, Doamne, carnea-n fagi / Și oasele prin copaci / Cui a despărțit doi dragi.*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucretius, București, 1997; Ispas Sabina, *Lirica de dragoste. Index motivic și tipologic*, IV (S-Z), Editura Academiei, București, 1989.

Z

ZALMOXIS, zeu chtonian al geto-dacilor, strămoși autohtoni ai românilor, al cărui nume *Zamol-* se înrudește cu *Semele*, zeița traço-elenă a Pământului și cu *Zemeluks*, zeu chtonian al vechilor lituanieni. Numele zeului **Z.** se regăsește în substantivele comune din mai multe limbi indo-europene, precum vechiul slav *zemlea*, cu sensul de pământ, țară. Ulterior, **Z.**, în concurență cu zeul uranian *Gebeleisis*, devine un zeu celest cărui geto-dacii îi trimiteau, o dată la patru ani, un sol aruncat în sus ca să cadă în sulile de lemn. Herodot povestește despre **Z.** că a coborât în locuința lui subpământeană unde a trăit trei ani, timp în care tracii îi duceau dorul, jelindu-l ca pe un mort. În al patrulea an a apărut între ei, incredințându-i de învățăturile sale despre nemurire. În două din capitolele *Istoriilor* sale, Herodot precizează credința de nestrămutat a geto-dacilor în nemurirea trupului și sufletului cultivată de **Z.**: ... *Înainte de a ajunge la Istru, birui mai întâi pe geți care se cred nemuritori* (Herodot, *Istorie*, I, IV, 93); *Ei cred că nu mor și că acel care dispăre din lumea noastră se duce la daimonul Zalmoxis după ce a clădit o casă pentru adunările bărbaților, în care-i primeau și îi puneau să benchetuiască pe frunțașii țării, învățându-i că nici el, nici oaspeții săi, nici unul din urmașii acestora nu vor muri, ci vor merge într-un anumit loc unde vor trăi pururi și vor avea parte de toate bunătățile* (Herodot, *Istorie*, I, IV, 94). Preluând aceste informații, scrierile antice și medievale vorbesc despre *cine* (vitejii, dreptii, inițiații, participanții la ospetele funerare) și *cum* se poate ajunge la nemurire. Traducerea folosită de Mircea Eliade: *Zalmoxis ... a pus să i să clădească o sală de primire unde-i găzduia și-i ospăta pe cetățenii de frunte. În timpul ospetelor îi învăța că nici el, nici oaspeții lui și nici urmașii acestora în veac nu vor muri, ci*

se vor muta într-un loc unde, trăind de-a pururea, vor avea parte de toate bunătățile. În tot timpul când își ospăta oaspeții și le cuvânta astfel, pusese să i se facă o locuință sub pământ. Când locuința îi fu gata, se făcu nevăzut din mijlocul tracilor, coborând în adâncul încăperilor subpământene, unde stătu ascuns vreme de trei ani. Tracii fură cuprinși de părere de rău după el și-l jeluiră ca pe un mort. În al patrulea an se ivi însă iarăși în fața tracilor și așa îi făcu Zalmoxis să creadă în toate spusele lui.

Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 38-39; Russu I. I., *Religia geto-dacilor; zei, credințe, practici religioase*, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, Cluj-Sibiu, 1949.

ZĂU, divinitate preistorică invocată de unele cete de *Călușari în formulele de jurământ, sinonim cu *Căluș, *Mut. La *Legatul Călușului, într-un cadru solemn, Călușarii jură credința zeului: *Jur cu Z., pe sufletele moșilor mei, pe caii și vitele mele, să respect Călușul și legea lui până la dezlegarea Steagului!* sau, la *Spargerea Călușului, *Jurăm pe Z., că am respectat Călușul așa cum îi este legea!* În zonele în care s-a jucat sau se mai joacă Călușul, pronunțarea cuvântului **Z.** are valoare de jurământ, cuvânt de onoare, care înlocuiește, de la caz la caz, expresiile: *Așa să-mi ajute Dumnezeu!*; *Pe cuvânt!*; **Z.** *că spun adevărul!* etc.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

ZĂNA BĂTRÂNĂ, reprezentare mitică feminină în *Cartea românească a morților identificată cu Zeița morții. **Z. B.** întâmpină sufletele la poarta împărăției, unde le împarte în vii și morți, sau de-a lungul drumului mitic, unde le

imbie să bea apa morții: ...*Scoală, Ioane, scoală, / Scoală de te uită / Sus la răsărit, / Vezi cine s-o ivit: / Un pom înflorat, / Cu frunza mărunță, / Cu umbra rotundă; / Dar la umbra lui / Cine se umbrea? / O Zână Bătrână / Cu condeiu-n mână, / Cu hârtia-ntr-alta, / Pe tine să te treacă, / Roagă, dragă, roagă, / Pe tine să te treacă / La vii, nu la morți. / Dacă n-ai rugat, / Ieri-de-alaltăieri, / Hârtia s-a umplut, / Condeiu s-a frânt, / Pe tine te-a trecut, / La morți, nu la vii ... (Mehedinți); ... Du-te, Ioane, du-te, / Tot pe drum înainte / Și sama să iei / Să nu te abați / Că-s livezi arate, / Cu spini semănate / Și să te abați / La mâna dreaptă / Că-s livezi arate, / Cu flori semănate, / Și-n mijlocul lor / Este o poienușă / Cu-o lină fântână / Și-o Zână Bătrână / Cu paharu-n mână; / Pe care goge-m trece, / Și-mbie cu apă rece. / Ioane, să nu bei, ... (Rudăria, jud. Caraș-Severin).*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

ZĂNĂ, sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpușă confecționată din lîn, sinonimă cu *Ploaia, Moașa Ploii, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Scaloiana, Seceta, Mama Secetei și altele.

Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988; I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

ZĂNE: 1. Reprezentări mitice feminine substituite de fecioarele care alungă în Sămbăta Rusaliilor *Ielele sau *Rusaliile, sinonime cu *Drăgaicele sau *Sânzienele. Fetele în vârstă de la 8 la 14 ani, întotdeauna în număr fără soț (3, 5, 7, 9), intrau în ceată sub jurământ că vor alunga Rusaliile până vor intra în horă: *Zău, am să împlinesc Goana Rusaliilor până voi ieși la horă și nimeni decât mine și ai mei să nu știe, altfel Rusaliile să mă pedepsească! Informațiile au fost atestate în localitățile din sudul județului Argeș de la bătrâne care au făcut parte ele însele din cete ce au *Gonit Rusaliile; 2. Reprezentări fantastice care apar în nopțile de vară, înainte de cântatul cocoșilor, sinonime cu Cele Nemai-

pomenite, Cele Sfinte, Dănele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, *Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliile, *Șoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele (Brăila, Ialomița).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare mult milenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului”, vol. II, 1989; Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iași, 1999; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

ZĂRNĂ, reprezentare mitică care păzește zi și noapte comorile și îngăduie oamenilor să le descopere și să le dezgroape în ajunul marilor sărbători de peste an (*Crăciun, *Anul Nou, Bobotează, Paște, *Sângiorz, *Ispăș, *Rusalii), când ard banii, sinonimă cu *Știma Banilor. Ea păzește pe timp de noapte comorile, înfricoșându-i pe cei care doresc să le dezgroape, îi îmbolnăvesc, le iau vederea, îi innebunesc. Când apare cu chip de fată înaltă amățește bărbații, îi atrag în pădure, se drăgostește cu ei, îi adoarme, le fură inima și le-o ascund prin fântâni (Transilvania, Moldova).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, București, 2000.

ZBURĂTOR, reprezentare mitică cu chip de om sau de balaur care coboară în zbor noaptea în casele oamenilor unde chinuiește fetele și nevastele pricinuindu-le, prin neodihnă, oboseală și prin *frământare* în timpul somnului, vânătași pe corp, sinonim cu Zmeul, *Ceas Rău, *Crâșnicul, Al mai Rău. Când are înfățișare de om, Z-ul reprezintă ființa iubită, dragostea neîmpărtășită, feciorul care-și vizitează drăguța măritată de părinți cu altcineva. Împins de dorința nestăvilită, el intră noaptea pe horn, pe fereastră, pe gaura cheii sau crăpătura ușii în camera în care doarme fata, o sărută, o mușcă, o strânge în brațe, o iubește. Fata sau femeia îl vede în vis, tresare în somn, slăbește văzând cu ochii, este palidă la față. În zori, după delănțuirea erotică din timpul nopții, Z-ul iese pe coș prefăcându-se în pară de foc și scânteii, uneori trăsnește și șuieră.

Poate fi împiedicat să intre în casă numai dacă se ung intrările cu untură de zmeu plesnit. Ziua stă ascuns de lumina soarelui prin scorburile copacilor. Arborele în care se presupune că stă **Z**-ul era incinerat de vrăjitoare pentru a găsi untura de zmeu plesnit, antidot pentru vizitatorul nocturn. **Z**-ul cu înfățișare de balaur are altă origine; el ar proveni din *Șarpele care reușește să înghită piatra nestemată, rezultată din spuma șerpilor încolăciți unii cu alții toamna, înainte de *Ziua Șarpelui, când se retrag în adăposturi pentru hibernare. Deși are înfățișare piromorfă (limbă sau sul de foc, ochi strălucitori ca focul, stea alungită), **Z**-ul ia, după coborârea lui pe horn în casă, chipul iubitului. Vizitele **Z**-ului și consecințele lăsate fetei sau nevestei vizitate (oboseala, lipsa poftei de mâncare, privirea pierdută și îngândurată) erau considerate boli (Lipitură, Zburător) lecuite cu buruiana numită **Z**, cu alifii din solzi de pește sau din smoală de la moară, prin descântec de **Z** sau prin practica magică a săritului Călușarilor la Rusalii peste bolnavă. Fata sau femeia cu **Z** este recunoscută de cei din jur după înfățișarea fizică și, uneori, după comportamentul ciudat din timpul zilei: are vedenii, este tristă și indispusă, este cuprinsă de fiori și tremurături, umblă grăbită după cel iubit și face gesturi amoroase la umbra unor ar-

bori. Stările și spaima provocate fetelor și nevestelor de **Z** sunt admirabil surprinse de scriitorul pașoptist, Ion Heliade Rădulescu în poezia cu același nume: *Vezi, mamă, ce mă doare, și pieptul mi se zbate, / Mulțimi de vinețele pe sân mi se ivesc, / Un foc s-aprinde-n mine, răcori mă iau pe spate, / Îmi ard buzele, mamă, obrajii mi se pălesc. / Ia pune mâna, mamă, pe frunte ... Ce sudoare! ...*

Birlea Ovidiu, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976; Candrea I. A., *Folclor medical român comparat*, Editura Polirom, Iași 1999.

ZBURĂTORIRE, fugă rituală care se încheie cu prinderea și sărutarea fetelor de băieți în ziua de *Dragobete, sinonimă cu *Bătaia rituală. Se mai zburătoresc păsările de curte (gâinile, rațele, găștele) și păsările de pădure care, înainte de împerechere, intră într-o stare de neliniște: zboară, se aleargă, se agită, se lovesc cu aripile (Oltenia).

ZEIȚA PASĂRE, divinitate neolitică prezentă în *Panteonul românesc în două ipostaze: zeiță a regenerării (*Barza) și zeiță a *Morții (*Gaia, *Corboaica, *Vulturul), sinonimă cu Gaea. În cântecele rituale și ceremoniale (Cântecul *Zorilor la înmormântare, colindele preceș-

tine și chiar în unele cântece nuptiale), **Z. P.** este numită Gaia, Gaica, Gaiul, Gai, Cocoșel de Gai, Daiul sau cu nume amalgamat Cocoșgaia, Cocoșdaia, Cocoșdai. În toate variantele Cântecului de Zori, aceste păsări fantastice, singurele care aud *Toaca bătută în cer la miezul nopții pentru a trezi, la rândul lor, cocoșii obișnuiți de pe pământ, sunt reprezentări ale **Z.-ei P.** în ipostaza Morții. Asemănător *Ursitorilor, zeițe ale destinului, care nu sunt auzite de oricine când urdesc copilul la naștere, Cocoș Gaiul este văzut și auzit, la moartea omului, numai de persoana decedată. În general, Moartea este implicată, de la variantă la variantă a cântecului de Zori, în unul sau două episoade: cu chip de pasăre, care scoate sufletul din adăpostul *Antropomorf (trup, casă, lumea de aici, existență) pentru a fi integrat în adăpostul *Geomorf (mormânt, cimitir, lumea de dincolo, postexistență); cu chip de femeie care scrie sufletul mortului pe răbojul morților. Spre deosebire de zeița antropomorfă, care umblă cu secera și coasa în spate, cu paharul cu otrăvă în mână, **Z. P.** ia sufletul cu gheara (mortii).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, București, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

ZILELE BABEI DOCHIA, personificare a primelor 9 sau de 12 zile de la începutul lunii *Martie, timp îmbătrânit dedicat morții și renașterii anuale a *Dochiei în preajma echinocțiului de primăvară. Obiceiurile și practicile magice de înnoire a timpului se concentrează, în prima zi a ciclului, 1 martie, numită Dochia, Marta, *Mărțișor, *Dragobete și în ultima zi, la moartea Dochiei, 9 martie, numită *Moși, *Măcinici, 40 de Sfinți. Scenariul ritual de înnoire a Anului Agrar este format din obiceiuri și acte magice de un rar arhaism: aprinderea rituală a focurilor, afumarea curților, grădinilor și anexelor gospodărești; bătutul pământului cu maiurile sau ciomegele pentru scoaterea căldurii și alungarea frigului; prepararea alimentelor rituale (*Măcinici, Sfinți, *Bradoși) amintind, prin formele antropomorfe ale figurinelor din aluat, sacrificiile preistorice; observații și previziuni meteo-

logice; încercarea norocului; vrăji și descântece; așteptarea spiritelor morților; pomenirea morților; începerea simbolică a unor activități economice (începutul aratului, retezatul stupilor, scoaterea stupilor de la iernat, semănatul răsadului de varză, măturatul și greblatul curților și grădinilor); confecționarea *Mărțișorului, funie a anului și calendar simbolic care reprezintă, prin șnurul bicolor, anotimpurile de bază ale anului: iarnă și vară. Fără să li se mai cunoască semnificația, multe obiceiuri din ciclul **Z. B. D.** sunt practicate și astăzi.

Coșbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; Voronca-Niculică E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.

ZILELE MOȘILOR, ciclu de 9 zile în *Calendarul popular, simetric și în continuarea *Zilelor Babei, deschis de *Măcinici (9 martie) și închis de *Alexi (17 martie), dedicat moșilor și strămoșilor. Spre deosebire de zilele Dochiei, **Z. M.** este, în general, un timp frumos și primăvărat. Dacă în această perioadă apar și zile friguroase, cu ninsoare, lapoviță și vânt, acestea sunt numite, generic, Zile Împrumutate și sunt atribuite păsărilor migratoare, vestitoare ale primăverii (*Barza, rândunica, ciocârliă) sau mieilor fătăți primăvara (Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

ZIUA PEȘTELUI, sărbătoare cu dată fixă a pescarilor (17 martie) închinată peștelui, sinonimă cu *Alexii, sinonimă cu Anul Nou Piscicol. De **Z. P.**, când se zbate știuca sau peștele în apă înainte de depunerea icrelor pentru înmulțire, pescarii nu ieșeau la pescuit, ajunau sau prindeau un pește mic, îl descântau și îl mâncau crud.

ZIUA ȘARPELUI, data ieșirii șerpilor din adăposturile în care au hibernat între Ziua Crucii și *Alexii. Pentru a-i câștiga bunăvoința pe timpul verii, șarpelui nu i se pronunță numele de ziua lui sau i se adresează folosind nume



Invocarea Zorilor, zeițe ale destinului, la casa mortului, în satul Isverna, jud. Gorj

eufemistice (Domn, Curea, Cel care se Tărăște), nu era omorât conform obiceiului și zicalei populare: *Omoară șarpele ce-ti iese în cale!* În **Z. Ș.** erau răsfățate și alte vietăți care se trezeau la viață în ziua de Alexii: broaștele erau numite lepe, găngăniile Doamne sau Cucoane.

ZORI LA ÎNMORMÂNTARE, zeițe invocate în cântecul funerar **Z.** de afară, **Z.** la fereastră să-i dea răgaz sufletului să se pregătească cum se cuvine pentru plecarea în *Lumea de dincolo. **Z.**-le sunt zâne surori, de obicei trei, care hotărâsc, prin însăși apariția lor înainte de răsăritul Soarelui, ieșirea sufletului din existență și plecarea lui în postexistență. Se înrudesesc cu zânele destinului de la nașterea copilului, *Ursitoarele, care apar la intrarea sufletului în existență. **Z.** sunt rugate de *corul tragic* al femeilor care stau cu fața la răsărit, cu o lumânare și un fir de busuioac în mână, să nu se grăbească să răsără (variantele gorjenești) sau sunt întrebată de ce s-au grăbit să apară în ziua plecării mortului (variantele mehedintene și, uneori, în variantele bănățene). Când sunt implorate să întârzie se aduce ca argument timpul scurt avut de mort pentru pregătirea ospățului funerar, turtei de ceară din care se confecționează *Statul sau *Toiagul mortului, pânzei ce o va întinde peste ape, substituit

al podului, să-și pregătească mijlocul de transport, carul cu boi, să-și anunțe rudele să vină la ospăt, să-și ia rămas bun de la cei dragi (soț, soție, copii, părinți). Cântecul de **Z.** sunt texte rituale de mare vechime cântate la unison sau antifonic de un grup de femei în diferite momente ale ceremonialului funerar. Melodia impresionează prin arhaicitatea sonorităților iar textul prin puterea lui evocatoare. Până la etnomuzicologul român Constantin Brăiloiu, folcloriștii și etnografii, neîntâlnind o specie asemănătoare la alte popoare ale Europei, le-au încadrat greșit în categoria bocetelor (Județele: Gorj, Mehedintă, Caraș-Severin, Timiș, Bihor, Hunedoara, Alba, Sibiu).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, București, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

ZORILĂ (ZORI-DE-ZI), personificare a stelei Sirius, singurul astru nocturn vizibil cu ochiul liber ziua pe timp de vară după răsăritul soarelui. El măsoară timpul nocturn scurs între al doilea și al treilea cântat al cocoșilor. Vara, în

timpul muncilor agricole, lumina lui Z. se îngână cu lumina Zorilor de Zi. Împreună cu frații săi, *Murgilă și *Miezilă, împarte noaptea în trei conace. În legende, când apare în ipostază de bou sau taur, duce soarele în coarne de la răsărit până la zenit. În unele credințe Z. este o reprezentare silvestră, fiu al *Mumei Pădurii (Muntenia, Moldova).

Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

ZORILE DIN CASĂ, dialog purtat cu mortul în casă, la căpătâiul acestuia, după invocarea *Zorilor afară, pe prispă sau pe o înălțime din sat (căpiță de fân, movilă). Muribundul este strigat pe nume sau somat prin strigăt să iasă din casă de zeița *Morții cu chip de pasăre: *Corboaica Neagră, *Gaia, *Cocoș Gaia. Ieșit din adăpost, devine vulnerabil: este plesnit cu aripile, îi este luat graiul, îi sunt lipite buzele, îi este întunecată sau împăienjenită vederea. Întoarcerea la starea părăsită este ireversibilă; moartea este dezinte-

resată de darurile promise de muribund (plug cu patru boi, turmă de oi etc.) și neîngăduitoare la rugămintea acestuia de a fi lăsat să-și ia rămas bun de la cei dragi. După trei sau mai multe strigăte (cântece) ale morții, sufletul se desprinde de lumea de aici și se pornește, fără împotrivire, în lumea de dincolo. ... *Ieri-alaltăieri / A venit din cer / O corboaică neagră, / Din aripi a dat, / Graiul mi l-a luat, / Picioarele m-a-ntins. / Măini pe piept mi-a pus, / Buză mi-a părilit / Ochii mi-a lipit / Și m-a despărțit / De mamă, de tată / Și de lumea toată; / De frați, de surori / De grădina cu flori...* (*Zorile de afară și din casă*, Tămășeștii de Jos, jud. Gorj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, București, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.

INDICE TEMATIC

ADĂPOSTURI ALE SUFLETULUI

Adăpost al sufletului
Biserică
Bordei
Buric
Casa de piatră
Casă
Ciclovina Uscată
Cimitir
Ciurul Izbuc
Civilizația lemnului
Civilizația pastorală
Complex rupestru
Creștinism cosmic
Cuib
Cuina Turcului
Existență
Gaura Chindiei II
Gaura cu Muscă
Gaura lui Clemente
Gârlici
Geomorfism
Ghețarul de la Vârtop
Grotă (Peșteră)
Gura satului
Izbucul Topliței
La Adam
La Găuri (Vârtop)
Leagăn
Lemn
Lumea de dincolo
Mimetism antropic
Mormânt
Panteon
Panteonul de la Târgu Jiu
Peștera Muierii I
Peștera Pârcălabului
Peștera Rece

Peștera Vacii
Postexistență
Preexistență
Rai și Iad
Sicriu
Spartul oalei
Templul Ursitelor
Trup
Țara de Sus
Ușurare la nașterea copilului
Vechea Civilizație Europeană

CARTEA ROMÂNEASCĂ A MORȚILOR

Abur
Barca funerară
Bocet
Bocet de pomenire
Bocet versificat
Brad la înmormântare
Cal
Calea Rătăcită
Cartea morților
Cățelul Pământului
Cântecul bradului
Cântecul de priveghi
Cerb
Chipăruș
Dalbu de Pribeag
Dans funerar
Destrigoire
Domniul Sfânt
Drumul mortului
Gătitul mortului
Giva Samogiva
Goși
Iorgovan
Irodeasa

Împăcarea sufletului
 Înger păzitor
 Jelit
 Jertfă la înmormântare
 Lumea de dincolo
 Maica Precista.
 Maica Sfântă
 Ortul Popii
 Perinița
 Pomana din viață
 Pomană
 Priveghi cu jocuri
 Privighetoare
 Stat
 Suflet
 Toiag
 Toiege ale morților
 Trupnic
 Ultimul drum
 Vaca
 Vameși
 Verș funerar
 Vidra
 Zori la înmormântare
 Zorile din casă

DEMONI, DUHURI

Aghiută
 Âl din Baltă
 Baba Coja
 Bală Spurcată
 Bată-l Crucea
 Bălțatul
 Benga
 Bonză
 Borza
 Bosorcoi
 Brehnele
 Ceas rău
 Cel cu Șapca Roșie
 Crâsnic
 Drac
 Gogea
 Luotoare
 Mama Dracului
 Mamarca
 Mamona
 Naiba
 Necuratul

Nersea
 Noaptea Strigoilor
 Puterea Noptii
 Rusalii
 Samca (Sanca)
 Solomonari
 Spiriduși
 Strigoi morți
 Strigoi vii
 Știma Apei
 Știma Banilor
 Tartăcot
 Tichiută
 Tricolici
 Tîdira
 Ucigă-l Crucea
 Ucigă-l Toaca
 Uriși
 Vaca Neagră
 Vârcolaci
 Zărnă
 Zburător

DIVINITĂȚI SEZONIERE

Alegerea Craiului
 Alexe Caldu
 Alexie
 Ana Zacetenia
 Arhangheli
 Auraș Păcurăș
 Blajini
 Boii Sângiorzului
 Bou Ferecat
 Bou Instruțat (Împănat)
 Brazdă inierbată
 Caii lui Sântoader
 Chiric Șchiopul
 Ciurica
 Elisei
 Foca
 Haralambie
 Ignat
 Ispas
 Lazărea
 Marcul Boilor
 Marina
 Marta
 Măcinici (Mucenici)
 Mâneacătoare

Mina
 Mioi
 Moș Ajun
 Moș Alexă
 Moș Nicolae
 Păliile
 Pintilie Călătorul
 Procoavă
 Sâmedru
 Sângiorz
 Sângiorzul Vacilor
 Sânpetru de Vară
 Sânpetrul Lupilor
 Sântandrei
 Sântilie
 Sântoaderul ăl Mare
 Sânvăsâi
 Simion Stâlpcnicul
 Sulica
 Târnoasele

INSTRUMENTE, GLASURI DIVINE

Bătutul toacei
 Bucium
 Buhai
 Clopot
 Fluier
 Surla
 Toaca de lemn

MESAGERII MORȚII

Bou
 Bufniță
 Câine
 Gândacul Morții
 Lup
 Mesageri funești

NAȘTEREA, MOARTEA ȘI RENAȘTEREA

Aluat
 Bătutul parului
 Ceata de colindători
 Ciocnitul ouălor

Colindat
 Foc de Joimari
 Foc de Măcinici
 Focu lui Sâmedru
 Grăbirea morții
 Gurban
 Ignatul Porcilor
 Înătoarea
 Împietritul mortului
 Îngroparea Crăciunului
 Înhumarea casei copilului
 Înformântare terapeutică
 Jertfe nuptiale
 Legatul Călușului
 Lioara
 Lumina de Ovidenie
 Lut
 Moara
 Naș din drum
 Nașterea pe pământ
 Ou de Paști
 Ovidenia
 Paști
 Piedica mortului
 Primul arător
 Rășnița și piua
 Revelion
 Sărbătorile de Crăciun
 Sângiorz
 Secera și Coasa
 Strat de Rusalii
 Tărbacul Căinilor
 Tânjaua
 Udătorii
 Ușurarea morții
 Zilele Babei Dochia

PERSONIFICĂRI ALE AȘTRILOR

Calea Rătăcită
 Cei Trei Crai
 Cioban cu Oile
 Cloșca cu Pui
 Cloța
 Crucea
 Crucea Mică
 Deșteptător
 Fata Mare din Horă
 Găinușa

Gemeni
 Hora
 Luceafărul cel Mare de Miezul Noptii
 Luceafărul de Seară
 Luceafărul de Ziuă
 Luceafărul Porcesc
 Luceferi
 Lună
 Lună Plină
 Lupăria
 Sfredelul Rusaliilor
 Soare
 Steaua Ciobanului
 Stelele Ciobanului
 Toiege
 Treisfetite
 Văcar
 Zorilă (Zori de Zi)

PERSONIFICĂRI ALE BOLILOR

Babiți
 Bătătură (Trântitură)
 Blândă
 Brâncă
 Bubă de Izdat
 Ciuma
 Dalac
 Gâlci
 Holera
 Izdat
 Soare Sec
 Tatarcă
 Vărsat

PERSONIFICĂRI ALE DESTINULUI

Buburuză
 Ceas Bun
 Colac de Andrei
 Cuc
 Destin
 Gogea
 Masa Tăcerii
 Piatra Trăsnetului
 Pusul Babelor
 Soarta
 Strănut

Sughit
 Urs
 Ursită
 Vergel
 Vergelator (Vestitor al Anului Nou)

PERSONIFICĂRI ALE TAMPULUI

Ana-Foca
 Calendarul popular
 Decembrie
 Duminica Tănără
 Duminică
 Faur
 Gerar
 Iordănitul Femeilor
 Iulie
 Iunie
 Joi
 Joi Nepomenite
 Joi Oprite
 Joia Furnicilor
 Joia Iepelor
 Luni
 Martie
 Marți
 Marți Oprite
 Marți-Seara
 Marțofoi
 Marțolea
 Mărțișor
 Miercuri
 Miezilă (Miază-Noapte)
 Noiembrie
 Săptămâna
 Sâmbătă
 Septembrie
 Sfinți Mărunți
 Tecele
 Trif
 Trif Nebunul
 Trifănitul Viilor
 Trifonul Viermilor
 Venerea Sântoaderului
 Vinerea
 Vinerele
 Vlasie

PERSONIFICĂRI ATMOSFERICE ȘI METEOROLOGICE

Băbăruță
Caloian
Circovii de Iarnă
Circovii de Vară
Cornul Caprei
Crivăț
Dodoloaia
Frumușelele
Hală (Ală)
Maica Călătoarea
Maica Domnului
Mama Caloiana
Mama Secetei
Mătăhula
Moșa Ploii
Onofrei
Paparuda (Păpăruda)
Păpălugă
Păpărugă
Ploaia
Pricup
Scaloian
Stretenie
Vânt
Zăne

PERSONIFICĂRI FITOMORFE

Alun
Amarice
Arminden
Avrămeasă
Barba Boierului
Barba Ogorului (Pământului)
Barba Ursului
Boz
Brad
Brazdă inierbată
Brândușa
Brei (Buruiană căinească)
Brusture
Buhai
Busuioc
Buștean al Ielelor
Buzdugan
Cărstăneasa
Cer
Cicoare

Ciocul berzei
Coadă vacii
Colac al grăului
Colindele
Cununa grăului
Floare aducătoare de urât
Floarea Dragostei
Frâsinel
Fruntea grăului
Gheara (Unghia) Găii
Gonitoare
Homan
Iarba lui Tatin (Tătăneasă)
Izmă
Laptele Cucului
Laur
Leuștean
Mac
Mătrăgună
Muma Pădurii
Nuc
Odolean
Pădure
Pelin
Pom de mai
Pom înflorit
Pom la înmormântare
Pomul Sterp
Potca Pădurii
Potroacele popii
Prepeleac
Rodul castraveților
Rodul Pământului
Roibă
Sânziana
Soarele și Luna
Soc
Spiritele pădurii
Sporiș
Stejar
Sulfină
Surata din Pădure
Șerpânta
Șoldină (Mătrăgună Mică)
Știma Pădurii
Tatăl Pădurii
Tei
Urzică
Viorea
Viță de Vie

PERSONIFICĂRI ZOOMORFE

Buburuză
 Cal
 Cerb
 Cioară
 Ciocârlani
 Ciocul Călușului
 Cocoș
 Constantin Graur
 Cuc
 Cuci
 Filipii
 Filipii de Iarnă
 Filipul cel Mare
 Gaia
 Gândacul morții
 Gădineț
 Gădineț Schiop
 Găină
 Iepure
 Licurici
 Lucinul
 Lup
 Macavei
 Macaveiul Urșilor
 Martinii de Iarnă
 Martinul cel Mare
 Moș Martin
 Pasărea Turcului
 Pește
 Șarpe
 Turca
 Urs
 Vulpe
 Vultur
 Ziua Peștelui
 Ziua Șarpelui

RUDENIE SPIRITUALĂ

Brăduleți
 Datul de-a Verii și Verișoarele
 Însurătit și Înfărtătit
 Mătcuțatul Fetelor
 Surată (Verișoară)

SPIRITE ALE MOȘILOR ȘI STRĂMOȘILOR

Baba Oarba
 Colac
 Colivă
 Măcinici (Mucenici)
 Moașa
 Moși de Arhangheli
 Moși de Iarnă
 Moși de Vară
 Moșii Schimbării la Față
 Moștenire cu limbă de moarte
 Nași
 Ospăț funerar
 Sfinți
 Spălarea rituală a picioarelor
 Zilele moșilor

SUBSTITUTE SACRE ȘI PROFANE

Băta
 Brad de nuntă
 Brad la naștere
 Ciuha miresei
 Colac
 Colacul miresei
 Cununa miresei
 El și Ea
 Icoana
 Închinarea steagului
 Jertfa nuptială
 Joimărița
 Lioara
 Măr de nuntă
 Mireasă și mire
 Nuntă postumă
 Oala la nuntă
 Om și pom
 Par
 Pasăre suflet
 Păpușa (Păpușile) miresei
 Păpușă de pâine
 Pom al pomenilor
 Pupăza
 Pupăza miresei
 Pupăza moașei (babei)
 Sfânta Maică Luni
 Sorcova
 Stâlp funerar

Stâlpii gardului
 Steag
 Steag de inmormântare
 Steag de nuntă
 Sul
 Suliță
 Toiag al mortului
 Toiag de cununie
 Turta berbecilor (arietilor)

TĂMĂDUITORI DE BOLI

Antanasiile
 Antonie
 Cosmadin
 Varvara

ZĂNE FECIOARĂ

Băiețoi
 Cele Nepomenite
 Drăgaica
 Drăgostițele
 Fata Pădurii
 Fetele de Apă
 Florii
 Frumoasele
 Goana Rusaliilor
 Iele
 Miluite
 Pădureana
 Puternicile
 Sânziene
 Șoimane
 Târg al Drăgaicii
 Târg al Găinii
 Ursoaice
 Vântoase
 Zâne

ZEI AI DRAGOSTEI

Dor
 Dragobete
 Dragobeți
 Logodna păsărilor

Năvalnic
 Săptămâna oarbă
 Zburătorire

ZEIȚA (ZEUL) MORȚII

Corboaica
 Gaia
 Gia
 Iama
 Joimărița
 Maica Precista
 Mama Gaia
 Moartea
 Sfânta Mărie
 Sfânta Moarte
 Vultur
 Zâna Bătrână

ZEIȚA MAMĂ

Anul Nou Agrar
 Anul Nou Biblic
 Baba Dochia
 Barza
 Bătaia rituală a pământului
 Beție rituală
 Borita
 Boura
 Bradoși
 Brândușei
 Brezaie
 Buna-Vestire
 Cioc
 Cununa de Sânziene
 De-a mama Gaia
 De-a Puia Gaia
 Gaia
 Găina
 Maica Domnului
 Mama Câmpului
 Muma Pădurii
 Muta Pământului
 Nuc
 Oală
 Sântămăria Mică
 Turca
 Vatră

Vidma Pădurii
 Vinerea Mare
 Zeița Pasăre

ZEUL TATĂ

Alegerea Craiului
 An
 An Nou Dacic
 An Nou Pastoral
 An Nou Viticol
 Andreiu
 Barba lui Moș Ajun
 Belitul Turcii
 Bloj
 Bocetul Andreiului
 Butuc de Crăciun
 Buturugă

Buzdugan
 Cerb
 Colac de Crăciun
 Colacul feciorilor
 Colăcel
 Covrig
 Crăciun
 Creciun
 Draci și Bou Instruțat
 Făclie de Sânziene
 Jocul Călușarilor
 Jurământul Călușarilor
 Lăzărel
 Mutul Călușului
 Omul Pădurii
 Păduroiul
 Siva (Vasilca)
 Test
 Zalmoxis
 Zău

INDICE GENERAL

A, Ă

Abur
Adăpost al sufletului
Aghișă
Alegerea Craiului
Alexe Caldu
Alexie
Aluat
Alun
Amarice
An
An Nou Agrar
An Nou Biblic
An Nou Dacic
An Nou Pastoral
An Nou Viticol
Ana Zacetenia
Ana-Foca
Analgizie la nașterea sufletului
Andrieu
Antanasiile
Antonie
Arhangheli
Arminden
Araș Păcurăș
Avrămeasă
Ăl din Baltă

B

Baba Coja
Baba Dochia
Baba Oarba
Babă Bătrână
Babiți
Bală spurcată

Balina
Barba Boierului
Barba lui Moș Ajun
Barba Ogorului (Pământului)
Barba Ursului
Barca Funerară
Barza
Bată-l Crucea
Băbăruță
Băiețoi
Băltatul
Bătaia rituală a pământului
Bătaie rituală
Bătătură (Trântitură)
Bătutul Parului
Bătutul Toacei
Bătă
Belitul Turcii
Benga
Beție rituală
Biserica
Blajini
Blândă
Bloj
Boadnicu
Bocet
Bocet de pomenire
Bocet versificat
Bocetul Andreiului
Boui Sângiorzului
Bonză
Bordei
Borița
Borza
Bosorcoi
Bou
Bou Ferecat
Bou Înstruțat (Împănat)
Boura

Boz
 Brad
 Brad de nuntă
 Brad la înmormântare
 Brad la Naștere
 Bradoș
 Brazdă Înierbată
 Brăduleți
 Brânca
 Brândușa
 Brândușei
 Brei (Buruiană câinească)
 Brezaie
 Brusture
 Buba de Izdat
 Buburuza
 Bucium
 Bufnița
 Buhai
 Buna-Vestire (Blagoveștenie)
 Buric
 Busuioc
 Buștean al Ielelor
 Butuc de Crăciun
 Buturugă
 Buzdugan

C

Caii Lui Sântoader
 Cal
 Calea Rătăcită
 Calendar popular
 Caloian
 Cartea morților
 Casa copilului
 Casă
 Căldărușa
 Călin
 Călugărița
 Căluș
 Căpcăuni
 Cărăuș
 Cărintarul Pământului
 Cățelul Pământului
 Căine
 Cântec de priveghi
 Cântecul bradului
 Cărstăneasa
 Ceas Bun
 Ceas Rău

Ceată de colindători
 Cei Trei Crai
 Cel cu Șapca Roșie
 Cele Nemaipomenite
 Cer
 Cerb
 Chipăruș
 Chiric Șchiopul
 Cicoare
 Cimitir
 Cioara
 Cioban cu Oile
 Cioc
 Ciocârlani
 Cioclovina Uscată
 Ciocnitul ouălor
 Ciocul berzei
 Ciocul Călușului
 Cirovii de Iarnă
 Cirovii de Vară
 Ciuha (stâlpul) miresei
 Ciurma
 Ciurica
 Ciurul Izbuc
 Civilizația lemnului
 Civilizația pastorală
 Clopot
 Cloșca
 Cloșca cu Pui
 Cloța
 Coada Vacii (Lumânărică)
 Cobilița Ciobanului
 Cocoș
 Colac
 Colac de Andrei
 Colac de Crăciun
 Colacul feciorilor
 Colacul Grăului
 Colacul miresei
 Colăcel
 Colindat
 Colindele
 Coliva
 Coloana fără Sfârșit
 Complex rupestru
 Constantin Graur
 Corboaica
 Cornul Caprei
 Cosmadin
 Covrig
 Crăciun
 Crâsnic

Creciun
 Creștinism cosmic
 Crivăț
 Crucea
 Crucea Mică
 Cuc
 Cuci
 Cuib
 Cunună de Sânziene
 Cunună grâului
 Cunună miresei

D

Dalac
 Dalbu de Pribeag
 Dans funerar
 Datul de-a Verii și Verișoarele
 De-a Mama Gaia
 De-a Puia Gaia
 Decembrie
 Destin
 Destrigoire
 Deșteptător
 Dodoloaia (Dodoluța)
 Domnul Sfânt
 Dor
 Drac
 Draci și Bou Instruțat
 Dragobete
 Dragobeți
 Drăgaica
 Drăgostițele
 Drumul mortului
 Duminică
 Duminică Tânără

E

El și Ea
 Elisei
 Existență

F

Fata Mare din Horă
 Fata Pădurii

Faur
 Făclia de Sânziene
 Fetele de Apă
 Filipi
 Filipii de Iarnă
 Filipul cel Mare
 Floare aducătoare de urât
 Floarea dragostei
 Florii
 Fluier
 Foc de Joimari
 Foc de Măcinici
 Foca
 Focu lui Sumedru
 Frâsinel
 Frumoasele
 Frumuselele
 Fruntea Grâului

G

Gaia
 Gaura Chindiei II
 Gaura cu Muscă
 Gaura lui Clemente
 Gădineț Șchiop
 Gădineți
 Găina
 Găinușa
 Gățitul mortului
 Gălci
 Gândacul Morții
 Gârlici
 Gemeni
 Geomorfism
 Gerar
 Gheara (Unghia) Găii
 Ghețarul de la Vârtop
 Ghinion
 Gia
 Giva Samogiva
 Goana Rusaliilor
 Gogea
 Gogi
 Gonitoare
 Gura satului
 Gurban

H

Hală (Ală)
Haralambie
Holera
Homan
Hora

Jocul Călușarilor
Joi
Joi Nepomenite
Joi Oprite
Joia Furnicilor
Joia Iepelor
Joiărița
Jurământul Călușarilor

I

Iama
Iarba (Fierului) Fiarelor
Iarba lui Barboi
Iarba lui Tatin (Tătăneasă)
Icoana
Ielele
Iepure
Ignat
Ignatul Porcilor
Inătoarea
Iordănitul Femeilor
Iorgovan
Irodeasa
Ispas
Iulie
Iunie
Izbucul Topliței
Izdat
Izmă

I

Împăcarea sufletului
Împietritul mortului
Închinarea steagului
Înger păzitor
Îngroparea Crăciunului
Înhumarea casei copilului
Înmormântare terapeutică
Însurățit și înfărățit

J

Jelit
Jertfă la înmormântare
Jertfe nuptiale

L

La Adam
La Icoane
Laptele Cucului
Laur (Ciumăfaie)
Lazărea
Lăzărel
Leagăn
Legatul Călușului
Lemn
Leu
Leuștean
Licurici
Lioara
Logodna păsărilor
Luceafărul cel Mare de Miezul Noptii
Luceafărul de Seară
Luceafărul de Ziuă
Luceafărul Porcesc
Luceferi
Lucinul
Lumea de dincolo
Lumina de Ovidenie
Luna
Luna Nouă
Luna Plină
Luni
Luotoare
Lup
Lupăria
Lut

M

Mac
Macavei
Macaveiul Urșilor
Mai

Maica Călătoarea
 Maica Domnului
 Maica Precista
 Maica Sfântă
 Mama Caloiana
 Mama Câmpului
 Mama Dracului
 Mama Gaia
 Mama Pământului
 Mama Secetei
 Mamarca
 Mamaruță
 Mamona
 Marcul Boilor
 Marina
 Marta
 Martie
 Martini de Iarnă
 Martinul cel Mare
 Marțafoi
 Marți
 Marți Oprite
 Marți-Seara
 Marțolea
 Masa Tăcerii
 Măcinici (Mucenici)
 Măr de nuntă
 Mărțișor
 Mătăhula
 Mătcuțatul Fetelor
 Mătrăgună (Iarba lupului)
 Mânecătoare
 Mesageri funești
 Miercuri
 Mieșilă (Miază-Noapte)
 Miluite
 Mimetism antropic (etnic)
 Mina
 Mioi
 Mireasă și mire
 Moara
 Moartea
 Moașa ploii
 Moașă
 Mormânt
 Moș Ajun
 Moș al Codrului
 Moș Alexă
 Moș Martin
 Moș Nicolae
 Moși de Arhangheli

Moși de Iarnă
 Moși de Sântilie
 Moși de Sumedru
 Moși de Vară
 Moșii Schimbării la Față
 Moștenire cu limbă de moarte
 Muma Pădurii
 Muta Pământului
 Mutul Călușului

N

Naiba
 Naș din drum
 Nași
 Nașterea pe pământ
 Năvalnic (Limba vecinii)
 Necuratul
 Nersea
 Noapte
 Noaptea Strigoilor
 Noiembrie
 Nuc
 Nunta postumă

O

Oala
 Oala la nuntă
 Odolean
 Om și pom
 Omul Pădurii
 Onofrei
 Ortul popii
 Ospăț funerar
 Ou de Paște
 Ovidenia

P

Panteon
 Panteonul de la Târgu Jiu
 Paparuda (Păpăruda)
 Par
 Pasărea suflet
 Pasărea Turcului

Paște
 Pădure
 Pădureana
 Păduroiul
 Păliile
 Pământ
 Păpăluga
 Păpăruga
 Păpușa (Păpușile) miresei
 Păpușă de pâine
 Păca (Pafa)
 Pelin
 Perinița
 Pește
 Peștera Muierii I
 Peștera Părcălabului
 Peștera Rece
 Peștera Vacii
 Peșteră
 Piatra trăsnetului
 Piedica mortului
 Pintilie Călătorul
 Ploaia
 Pom al pomenilor
 Pom de Mai
 Pom înflorit
 Pom la înmormântare
 Pomana din viață
 Pomană
 Pomul Sterp
 Post existență
 Potca Pădurii
 Potroace ale popii
 Pre existență
 Prepeleac
 Prescură
 Pricolici
 Pricup
 Primul arător
 Priveghi cu jocuri
 Privighetoare
 Procoavă
 Pupăza
 Pupăza miresei
 Pupăza moașei (babei)
 Pusul Babelor
 Puterea Noptii
 Puternicele

R

Rai și Iad
 Răchita înflorită
 Revelion
 Rodul castraveților
 Rodul pământului
 Roibă
 Rusalii

S

Salcie
 Samca (Sanca)
 Satana
 Săptămâna
 Săptămâna oarbă
 Sărbătorile Crăciunului
 Sâmbăta
 Sâmedru
 Sânger
 Sângiorz
 Sângiorzul Vacilor
 Sânpetru de Vară
 Sânpetrul Lupilor
 Sântandrei
 Sântămăria Mică
 Sântilie
 Sântoaderul cel Mare
 Sânvăsăi
 Sânziana
 Sânzienne
 Scaloian
 Secera și coasa
 Septembrie
 Sfânta Maică Luni
 Sfântă Mărie
 Sfântă Moarte
 Sfinți
 Sfinții Mărunți
 Sfredelul Rusaliilor
 Sicriu
 Simion Stâlplnicul
 Siva (Vasilca)
 Soare
 Soare sec
 Soarele și Luna
 Soartă
 Soc

Solomonari
 Sorcovă
 Spartul oalei
 Spălarea rituală a picioarelor
 Spiriduș
 Spiritele pădurii
 Sporiș
 Stat
 Stâlp funerar
 Stâlpii gardului
 Steag
 Steag de înmormântare
 Steag de nuntă
 Steaua Ciobanului
 Stejarul
 Stelele Ciobanului
 Strat de Rusalii
 Strănut
 Stretenie
 Strigoi morți
 Strigoi vii
 Suflet
 Sughit
 Sul
 Sulfină
 Sulica
 Sulița
 Surata din Pădure
 Surată (Verișoară)
 Surla

Ș

Șarpe
 Șerpânta
 Șoimane
 Șoldină (Mătrăguna mică)
 Știma Apei
 Știma Banilor
 Știma Pădurii

T

Tartăcot
 Tatarcă
 Tatăl Pădurii
 Tărbacul căinilor
 Tânjaua
 Târg al Drăgaicii
 Târg al Găinii

Târnoase
 Tecle
 Tei
 Tichiuță
 Toaca de lemn
 Toiag
 Toiag al mortului
 Toiag de cununie
 Toiege
 Toiege ale morților
 Treisfetite
 Trif
 Trif Nebunul
 Trifănitul Viilor
 Trifonul Viermilor
 Trup
 Trupnic
 Turca
 Turta berbecilor (arietilor)

Ț

Țara de Sus
 Țest
 Țidira

U

Ucișă-l Crucea
 Ucișă-l Toaca
 Udătorii
 Ultimul drum
 Uriași
 Urs
 Ursită
 Ursitoare
 Ursoaice
 Ursul Mare
 Urzica
 Ușurarea morții

V

Vaca
 Vaca Neagră
 Vameși
 Varvara

Vatra
 Văcar
 Vărsat (Bubat)
 Vălvă
 Vânt
 Vântoasa
 Vântoase
 Vânt Turbat
 Vârcolaci
 Vechea Civilizație Europeană
 Vergel
 Vergelator (Vestitor de Anul Nou)
 Verș funerar
 Vidma pădurii
 Vidra
 Vinerea
 Vinerea Mare
 Vinerea Sântoaderului
 Vinerele
 Viorea
 Vița de Vie
 Vlasie
 Volbura

Vulpe
 Vultur

Z

Zalmoxis
 Zău
 Zâna Bătrână
 Zână
 Zâne
 Zărână
 Zburător
 Zburătorire
 Zeița pasăre
 Zilele Babei Dochia
 Zilele Moșilor
 Ziua Peștelui
 Ziua Șarpelui
 Zori la înmormântare
 Zorilă (Zori de Zi)
 Zorile din casă

ANEXE

ANEXA 1

GEOMORFISMUL ȘI ANTROPOMORFISMUL PANTEONULUI ROMĂNESC

REPERE CULTURALE	MARI COMPLEXE CULTURALE ȘI RELIGIOASE ATESTATE ÎN ROMÂNIA		
	Epoca neolitică (vechii europeni)	Epoca Bronzului și prima Epocă a Fierului (indo-europenii)	Paleocreștinismul
Vârsta aproximativă	8000-2700 î.Hr.	2700 î.Hr. — 0	0-
Denumirea culturilor atestate arheologic în spațiul carpato-danubiano-pontic	Schela Cladovei, Criș, Ceramicii lineare, Precucuteni, Cucuteni, Ariușd, Vinča, Turdaș, Dudești, Ciumești, Vădastra, Tisa, Sălcuta, Aldeni, Boian, Gumelnița, Amforelor sferice, Hamangia, Petrești, Schela Cladovei, Cernavoda I., Cernavoda II, Cernavoda III.	<p><i>Localități din perioada trecerii la Epoca Bronzului:</i> Celei, Coțofeni, Foltești, Erbiceni, Călnic, Cârna, Brălița, Dobrotești, Dolhești, Horodiștea.</p> <p><i>Localități din Epoca Bronzului:</i> Verbicioara, Gârla Mare, Gârla, Tei, Sărata Monteoru, Coșlogeni, Brașov, Jigodin, Costișa, Sighișoara, Suci de Sus, Otomani, Pecica, Periam, Lăpuș, Dersida, Vârșand, Cruceni, Vatina.</p> <p><i>Depozite de bronzuri:</i> Drajna de Sus, Perșinari, Sămăbăta Nouă, Tufalău, Gușterița, Biia, Spălnaca, Uioara, Vâlcele, Suseni, Hida, Moigrad, Uriu de Sus, Apa, Săpânța.</p> <p><i>Localități din Hallstatt:</i> Ferigile, Plopșor, Babadag, Bârsești, Susani,</p>	<p>Sec. 4-6: Bratei</p> <p>Sec. 6-7: Ipotești, Căndești, Ciurel</p> <p>Sec. 8-11: Dridu</p>

Vârsta aproximativă	8000-2700 i.Hr.	2700 i.Hr. — 0	0-
		<p>Insula Banului (insulă pe Dunăre, com. Gura Văii, jud. Mehedinți), Balta Verde, Tigveni, Cernatu, Ștefănești, Cefău, Ciumbrud, Sanislău, Sântana.</p> <p><i>La Tène-ul dacic este atestat în numeroase localități</i></p>	
Marea divinitate	Zeița Mumă	Zeul Tată	Fiul lui Dumnezeu
Chipul divinității adorate, ideal de frumusețe pentru om	Zeița cu înfățișare de OU	Zeul cu înfățișare de OM	Iisus cu înfățișare de OM
Lumea materială și spirituală creată după chipul și înfățișarea divinității	Geomorfă	Antropomorfă	Antropomorfă
Exercitarea puterii divine	Zeite specializate	Zei și zeite specializați și ierarhizați	Atotputernicul
Reședința divină	În tot și în toate	În Cer	În Cer
Locul de unde vine sufletul pruncului	Din pânțele femeii, furișat din pânțele Pământului	Din pânțele femeii primit ca dar din Cer	Din pânțele femeii primit ca dar din Cer
Reședința sufletelor după moarte	În pânțele Pământului, în ape	În Cer, în văzduh	În Raiul Cerului credincioșii, în Iadul Pământului păcătoșii
Ritul funerar cu care este trimis mortul la divinitatea adorată	Înhumare	Incinerare	Înhumarea trupului la 3 zile după moarte, slobozitul sufletului la 40 de zile
Ritul funerar la reiterarea anuală a divinității și a lumii înconjurătoare	Înhumare, aruncare în apă	Incinerare	Înhumare, Înviere după 3 zile, Înălțare la Cer după 40 de zile
Substitute divine fitomorfe	Sânziana (Drăgaica), Bozul, Mătrăguna, Bradul, Mărul	Omanul	Salcia
Substitute zoomorfe ale divinității	Pasărea, Taurul, Ursul, Porcul, Cerbul	Calul, Lupul, Leul	Mielul
Substitute antropomorfe ale divinității	Zeițele Mumă: Dochia, Maica Precista, Muma Pădurii, Muma Ploii, Muma Caloianului	Zei paterni: Crăciunul, Mutul Călușului, Blojul sau Sângiorzul	
Data morții și renașterii anuale a divinității	Simultan, la echinocțiul de primăvară sau de toamnă	Simultan, la solstițiul de vară sau de iarnă	Separat, Nașterea la solstițiul de iarnă, Moartea, Învierea și Înălțarea la echinocțiul de primăvară

Vârsta aproximativă	8000–2700 i.Hr.	2700 i.Hr. — 0	0-
Momentul diurn sau nocturn al nașterii și morții simbolice	Nocturn	Diurn	Nașterea și Învierea nocturne, Înălțarea diurnă
Repere astronomice pentru aprecierea și măsurarea timpului	Luna și Soarele	Soarele și Luna	Soarele și Luna
Tipul de calendar	Lunar-solar	Solar-lunar	Solar-lunar
Ocupații dominante create de ideologii și civilizații	Agricultura, prelucrarea lutului, lemnului și pietrei	Păstoritul, prelucrarea metalelor	Economie complexă
Arhetipuri	Geomorfe: Pământul, grota, Luna, oul, oala, apa, colacul (pâinea), pânțele, vulva	Antropomorfe: Soarele, focul, stâlpul, falusul	Antropomorfe: crucea, biserica

ANEXA 2

REPREZENTĂRI MITICE ÎN CARTEA ROMĂNEASCĂ A MORTILOR

Reprezentări mitice	Ipotezele în care apar	Atribuții	Timpul, locul apariției
1. Zorile (Zânele)	— Cete feminine, în număr fără soț, de obicei trei surori; — Sunt sinonime cu Ursitoarele de la nașterea copilului, cu deosebirea că sunt tinere și frumoase	— Anunță, precum Ursitoarele la naștere, sosirea iminentă a Mortii — Apariția lor corespunde cu plecarea sufletului în lumea de dincolo	— Apar la cântători, înainte de răsăritul soarelui
2. Soție (soț) postumă	— Fitomorfă: brad (suliță); pom (măr)	— Este gătit și căsătorit simbolic cu sufletul mortului — Pleacă împreună cu mortul în lumea cealaltă	— La casa mortului — Este implântat lângă cruce
3. Călăuze și prieteni de drum	— Zoomorfe — Fitomorfe — Antropomorfe	— Arată mortului calea cea bună	— Însoțesc mortul de-a lungul drumului care separă lumea de aici de lumea de dincolo
3.1. Lupul	Zoomorfă	— Îi arată pe timp de noapte calea prin pădure	
3.2. Vulpea	Zoomorfă	— Îi arată calea prin păduri	
3.3. Vidra	Zoomorfă	— Îi arată calea cea bună pe ape	
3.4. Cocoșul	Zoomorfă	— Îl orientează prin cântec	
3.5. Mărul, pomul înflorit	Fitomorfă	— Reper vizual de orientare	
3.6. Răchita (salcia) înflorită	Fitomorfă	— Reper vizual de orientare	
3.7. Domnul Sfânt	Cu chip de om	— Îi arată calea cea bună	
3.8. Maica Sfântă	Cu chip de om	— Îi arată calea cea bună	

Reprezentări mitice	Ipostazele în care apar	Atribuții	Timpul, locul apariției
4. Reprezentări psihopompe	– Zoomorfe (animale sau pasări) – Antropomorfe	– Transportă mortul în Rai	– Din bățutura casei până în lumea de dincolo – De unde îl întâlnește de-a lungul drumului mitic până în Rai
4.1. Calul mohorât	– Zoomorfă	– Duce sufletul călare	
4.2. Cerbul	– Zoomorfă	– Duce sufletul în spate	
4.3. Golumbeii (porumbeii)	– Zoomorfă	– Duce în zbor sufletul	
4.4. Domnul Hristos pe un cal frumos	– Cu chip de om	– Duce sufletul în Rai	
4.5. Iorgovan călare pe un cal	– Cu chip de om	– Duce sufletul în Rai	
5. Vameșii	– Cu chip de om: trei uncheși, trei neveste, trei fete, un copil de crai	– Sunt personaje mitice binevoitoare care vămuiesc sufletul după care îi arată calea cea bună	În punctele cheie ale călătoriei: poduri, răscruci ale drumurilor
5.1. Trei uncheși bătrâni	– Cu chip de om	– Vămuiesc sufletul și îi arată calea cea bună	
5.2. Trei neveste tinere	– Cu chip de om	– Vămuiesc sufletul și îi arată calea cea bună	
5.3. Un copil de crai	– Cu chip de om	– Vămuiește sufletul și îi arată calea cea bună	
6. Zeița morții	– Cu chip de pasăre – Cu chip de femeie	– Pe pământ scoate sufletul din corpul omului – La poarta Raiului scrie sufletele pe răboj	– În lumea de aici, pe locul morții – La poarta Raiului
6.1. Gaia, Gia (Cocoș Gai, Cocoș Gaia, Cocôș Dai, Cocoș Daia)	– Pasăre de pradă	– Scoate și ia sufletul	– La ieșirea din casă, pe prag
6.2. Corboanca neagră	– Pasăre de pradă	– Scoate și ia sufletul	– La ieșirea din casă
6.3. Vulturul	– Pasăre de pradă	– Scoate și ia sufletul	– La ieșirea din casă
6.4. Moartea	– Cu chip de om	– Scoate sufletul din corp – Îi dă să bea muribundului vin sau otravă din pahar – Scrie morții pe listă	– Pe pământ scoate și ia sufletul omului – În poarta Raiului scrie numele sufletelor ce-i intră în împărăție
6.5. Zâna Bătrână	– Moarte cu chip de om (babă)	– Scrie numele sufletelor	– La poarta Raiului
6.6. Maica (Sfânta) Precista, Irodia, Maria	– Moarte cu chip de om (femeie sfântă)	– Scrie numele sufletelor	– La poarta Raiului
6.7. Domnul Sfânt (Scriitorul, Hristos)	– Moarte cu chip de om (sfânt)	– Scrie numele sufletelor	– La poarta Raiului

Reprezentări mitice	Ipostazele în care apar	Atribuții	Timpul, locul apariției
7. Sufletele morților din lumea de dincolo	<ul style="list-style-type: none"> — Au înfățișare obișnuită, de oameni — Sufletele formează cealaltă jumătate a neamului de aici — Sunt de sexe diferite (feciori, fete mari, copii) — Nu sunt amintiți bătrânii 	<ul style="list-style-type: none"> — Întâmpină noii veniți cu mese întinse, cu făclii aprinse — Sunt grupate pe neamuri, cete, părți de sat 	<ul style="list-style-type: none"> — În dealul cu jocul, în partea de sat (mahalaua) corespunzătoare celei de unde a plecat. — Nu apare Sf. Petru la poarta Raiului — Este un peisaj edenic, cu multă liniște și pace, lipsit de orice ierarhie

LEGENDELE ILUSTRĂȚILOR

- Adăpost al sufletului:** Morminte în grădina casei în satul Troaş, jud. Arad
- An Nou Pastoral:** Peisaj pastoral. Turmă de oi pe muntele Drăghina, sat Nucşoara, jud. Argeş
- Bătutul parului:** Brad nupțial pe mormântul unui tânăr necăsătorit în satul Runcu, jud. Gorj. Axul viriloid al tulpinii intersectează ovoidul feminoid obținut din îndoirea crengilor de brad
- Biserică:** Adăposturi sacre în satul Corbi, jud. Argeş; biserici cioplite în piatră și în lemn
- Bocet versificat:** Doină de petrecut mortul în satul Leşu, jud. Bistrița-Năsăud
- Bordel:** Adăpost geomorf: chilia cioplită în piatră atribuită de tradiția populară lui Daniil Sihastru, Putna, jud. Suceava
- Brad:** Fântână cu cumpănă, instalație din lemn pentru scos apa, satul Dragomir, jud. Bacău
- Brad la înmormântare:** Simboluri ascensionale ale sufletelor morților în cimitirele din nordul Olteniei: spirala pe brazii funerari (soți sau soții postume) și crucea săgeată, esențializare a zborului sufletului pasăre
- Bucium:** Semnale de trâmbiță (bucium) înainte de închiderea gropii în cimitirul din Vama, jud. Suceava
- Buzdugan:** Instrumente falice aruncate în sus, în mijlocul horei, de Junii brașoveni pentru fertilizarea spațiului la echinocliul de primăvară, străvechi început de An Nou Agrar
- Calolan:** Scaloieni, figurine din lut invocate de ceata de copii să dezlege ploile în verile secetoase, în satul Joia, jud. Giurgiu
- Cartea morților:** Cupluri postume în cimitirul din Olănești, jud. Vâlcea: cruci pentru morții necăsătoriți și brazi împodobiți pentru soțiile (soții) postume
- Casa copilului:** Adăpostul geomorf al placentei, numită la nuntă casă de piatră, și poziția ghemuită a fătului, identică cu a mortului în unele morminte neolitice
- Cimitir:** Forma de săgeată a crucilor, esențializare a zborului păsărilor suflet în cimitirul din Peșteana de Jos, jud. Gorj. Arhetipul a fost preluat și de Brâncuși în ciclul „Păsările”
- Crăciun:** Capră, mască cu cioc de pasăre, la sărbătorile de Crăciun, în jud. Ialomița
- Creștinism cosmic:** Două simboluri înfrățite, crucea creștină și arborele sacru, la care se închină trecătorul în podișul Mehedinți
- Cuci:** Măști de cuci (Brănești, jud. Ilfov)
- Dans funerar:** În puterea nopții oameni mascați intră, în sunetele stridente ale muzicii, în ograda mortului
- Dragobete:** Sărutul. Figurină din teracotă descoperită în așezarea neolitică de la Rast, jud. Dolj
- Fluier:** Fluier din os descoperite în dava geto-dacă de la Sprâncenata, jud. Olt și din așezarea feudală timpurie de la Dinogeția (sec. 10-12 d.Hr.)
- Foc de Măcinici:** În zorii zilei de Măcinici sufletele morților sunt așteptate cu masă întinsă și focul aprins în gospodăria de unde au plecat
- Gala:** Car miniatural din lut ars în care se află Zeița Pasăre, tras de păsări de baltă, descoperit pe teritoriul Iugoslaviei (cultura Vattina)
- Geomorfism:** Statuete antropomorfe din lut ars, cultura Hamangia (milen. 4-2 î.Hr.): prima exprimă fertilitatea și maternitatea, a doua, „Gânditorul”, meditația

- Hora:** „Hora de la Frumușica“, figurină neolitică (Cucuteni A) din lut ars
- Ignatul porcilor:** Mistreț (porc sălbatic) modelat în bronz, reprezentare a spiritului grâului (La Téne-ul dacic)
- Lemn:** Troiță din lemn în „Cimitirul vesel“ din Săpânța, jud. Maramureș
- Lumea de dincolo:** Prin cântece de trâmbiță sufletele morților din lumea de dincolo sunt anunțate că le mai sosește o rudă din lumea de aici (sat. Runcu, jud. Gorj)
- Lup:** Stindardul dacic. Cap de lup prelungit cu trup de șarpe pe Columna lui Traian
- Mesageri funești:** Urnă de înmormântare. Zeița Pasăre cu chip de bufniță cu evidențierea organului regenerării (aprox. 3000-2500 î.Hr.)
- Mireasă și mire:** Bradul care îi va fi soție postumă tânărului mort înainte de căsătorie este gătit, în satul Dobrita, jud. Gorj, ca un steag de nuntă
- Moartea:** Figurine din os reprezentând-o pe Zeița Mortii cu chip de om în care triunghiul pubian este bine marcat (cultura Gumelnița milen. 4-3 î.Hr.)
- Mormânt:** Poziție ghemuită a mortului în pânțelele pământului, într-un mormânt descoperit la Izvoarele, jud. Giurgiu
- Mutul Călușului:** Mutul, zeu cabalin, și ceata lui divină, Călușarii, care au jucat „Călușul“ la Londra, în anul 1936
- Năvalnic:** Figurină dublă din teracotă, bărbat și femeie ținându-se de brâu (cultura Gumelnița milen. 4-3 î.Hr.)
- Nunta postumă:** Tânără moartă, îmbrăcată mireasă, căsătorită simbolic înainte de înmormântare cu un fecior
- Panteonul de la Târgu Jiu:** Cultul moșilor și strămoșilor exprimat prin motive antropomorfe (chip de om bătrân) și geomorfe (romboedrii) pe furca unui puț cu cumpănă în satul Dragomir, jud. Bacău
- Paparuda:** Copii deghezați în Paparudă, zeiță pluviometrică
- Pasăre suflet:** Pasărea suflet pe un stâlp funerar din Orăștie, jud. Hunedoara
- Pom al pomenilor:** Modelări din aluat (colăcei, băte, mâini, foarfeci și scară) pentru pomul de pomană în satul Brădetu, jud. Argeș
- Pomană:** Banchetul funerar pe o stelă funerară descoperită la Tomis (sec. 1 d.Hr.) unde este etalat colacul (coroana?) nelipsit de la pomenile (ospetele) românești de înmormântare
- Priveghi cu jocuri:** Mortul, așezat pe prispa casei, asistă la jocurile de priveghi organizate în cinstea lui, satul Nereju, jud. Vrancea
- Privighetoare:** Cărarea sufletului pe o oală neolitică de Vădastra, jud. Olt (milen. 4 î.Hr.)
- Pupăza:** Suflet pasăre, modelat din aluat, pentru împodobirea pomului de pomană în Valea Seacă, jud. Suceava
- Sângiorz:** Cavalerul trac, arhetip plastic al sfântului creștin Gheorghe, pe o placă de marmură descoperită la Tomis
- Sântilie:** Reprezentare a zeului solar îmbrăcat în straie țărănești, într-o pictură din pridvorul bisericii din Sucevița, jud. Suceava
- Sânziene:** Dansul Drăgaicii (Sânzienii), zeiță fecioară, în satul Zimnicele, jud. Teleorman
- Scaloiana:** Tatăl Soarelui, figurină din lut invocată să lege ploile
- Stâlp funerar:** Întâlnirea văduvei cu soțul plecat în lumea de dincolo în satul Câmpofeni, jud. Gorj pentru a informa ce mai este în lumea de aici și a-i cere ajutorul
- Steag de nuntă:** Steagul de nuntă, simbol al virilității și substitut al mirelui, este purtat și jucat în satul Panc, jud. Hunedoara de cel mai falnic dintre feciori
- Sul:** Zeu al vegetației însoțit de ceata de fecioare la holdele înspicate de grâu și orz pentru a le fertiliza în satul Vânători, jud. Ilfov. Fiind greu, Sulul este purtat în brațe de mama unei fetițe din ceată
- Șarpe:** Icoană de lemn agățată la vatra cu corlată din nordul Olteniei, loc sacru al casei românești, cu sfinți creștini, personaje precreștine și inscripții indescifrabile
- Toiag:** Privighetoare (toiag). Lumânare de mărimea mortului, în formă de spirală, numită în Cartea românească a morților „Turtă de ceară“

- Trup:** Figurină din lut cu gurile de intrare și ieșire a sufletului pronunțate, descoperită în cetatea dacică de la Marca, jud. Sălaj
- Turca:** Turca, zeiță bovină, femininul de la taur (vaca) care moare și renaște la Crăciun (solstițiul de iarnă) în satul Grid, jud. Brașov, însoțită de ceata de colindători
- Test:** Testuri dispuse la uscat, cuptoare preistorice de copt pâinea, împodobite cu „Floarea pâinii“
- Ultimul drum:** Odihna mortului și găsierea căii bune la o răscruce de drumuri în satul Drăguș, jud. Brașov
- Ursită:** Lăuza în așteptarea Ursitoarelor, zeițe ale destinului, în satul Podeni, jud. Mehedinți. Pentru a le îmbuna acestea sunt întâmpinate cu masa întinsă (cană cu vin, colac cu fir de busuioc infipt în el)
- Vaca:** Vacă sculptată pe crucea unei bătrâne moarte în cimitirul din Săpânța, jud. Maramureș
- Vergele:** Invocarea divinității prin bătaia rituală cu vergelele (baghetele magice din lemn verde) în vasul cu apă în care s-au aruncat obiecte prezicătoare ale căsătoriei tinerilor în satul Viștea de Sus, jud. Brașov
- Vinerea Mare:** Zeiță gravidă care o reprezintă pe Mama Glie, flancată de o pereche de figurine zvelte, descoperită în stațiunea neolitică de la Ghelăiești-Nedelea, jud. Neamț (inceputul milen. 4)
- Zeița pasăre:** Car votiv din epoca Bronzului descoperit la Bujoru (jud. Teleorman), care transportă două reprezentări mlțice cu chip de pasăre
- Zori la înmormântare:** Invocarea Zorilor, zeițe ale destinului, la casa mortului, în satul Isverna, jud. Gorj

SURSA ILUSTRĂȚILOR

- Arhiva Foto a Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu“*
Berciu D., *La izvoarele Istoriei*, Editura Științifică, București, 1967
- Dumitrescu Vladimir, *L'art préhistorique en Roumanie*, Bucarest, 1937
- Florescu R., Daicoviciu A., Roșu Lucian, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980
- Gimbutas Marija, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici. Originea și dezvoltarea celor mai vechi civilizații europene (circa 7500-700 î.e.n.)*, traducere de Sorin Paliga, Editura Lucretius, București, 1997
- Gimbutas Marija, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere de Sorin Paliga, Prefată și note de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1989
- Ispas Sabina, Părvu Emanuel, *Omul românesc*, Editura Viitorul Românesc, București, 2000
- Miclea I., Florescu R., *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă. Preistoria Daciei*, Editura Meridiane, 1980
- Părvan Vasile, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Ediție îngrijită de Radu Florescu, Editura Universitas, Chișinău, 1992
- Preda Constantin (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I (A-C), Editura Enciclopedică, București, 1994
- Preda Constantin (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. II (D-L), Editura Enciclopedică, București, 1996
- Preda Constantin (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. III (M-Q), Editura Enciclopedică, București, 2000
- Scorpan C., *Cavalerul Trac*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967

BIBLIOGRAFIE

PERIODICE CONSULTATE — ABREVIERI*

Acad.	<i>Academica</i> , Revistă de știință, cultură și artă, București, 1990-.
AMP	<i>Acta Musei Porolissensis</i> , Muzeul de Istorie și Artă, Zalău, 1977-1992.
AM	<i>Almanahul Muzical</i> , Iasi, 1875-1877.
AAF	<i>Anuarul Arhivei de Folclor</i> , Academia Română, Cluj-București, 1932-1945, 1980-1986, 1990-.
AF	<i>Anuarul de Folclor</i> , Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Centrul de Științe Sociale, Cluj-Napoca, 1980-.
AICED	<i>Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice</i> , București, 1979-1988.
AIEF	<i>Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor</i> , serie nouă, tom 3, 1992-.
AMET	<i>Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei</i> , Cluj, 1957/ 1958-1978.
An. Acad.	Analele Academiei Române. Memoriile Secției Literare, București, 1880-.
ASRS	<i>Arhiva pentru Știință și Reformă Socială</i> , Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, București, 1919-1943.
Arh. Olt.	<i>Arhivele Olteniei</i> , Publicație trimestrială, Craiova, 1922-1943, 1981- (serie nouă) 1991-.
CC	<i>Caiete Critice</i> , Revistă lunară de critică și teorie literară, București, 1980-.
CAF	<i>Caietele Arhivei de Folclor</i> , Arhiva de Folclor Iași, Iași, 1980-.
CF	<i>Cercetări Folclorice</i> , Cercul de Studii Folclorice, București, 1947.
CS	<i>Comoara Satelor</i> , Revistă lunară de Folclor, Blaj, 1923-1927.
Conv. Lit.	<i>Convorbiri Literare</i> , Iași, București, 1867-1936.
Dacorom.	<i>Dacoromania</i> , Buletinul Muzeului Limbii române, Universitatea Română din Cluj, Cluj, 1920-1948.
Dat.	<i>Datini</i> , Revistă de Cultură, Fundația Ethnos, București, 1991.
Fam.	<i>Familia</i> , Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni, Pesta, Oradea Mare, 1865-1906.
GS	<i>Grai și Suflet</i> , Revista Institutului de Filologie și Folclor, București, 1923-1937.
IC	<i>Ion Creangă</i> , Revistă de limbă, literatură și artă populară, Bârlad, 1908-1921.
Mar.	<i>Marisia</i> , Studii și Materiale, Arheologie-Istorie-Etnografie, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al jud. Mureș, Târgu Mureș, 1975.
Marm	<i>Marmația</i> , Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, 1969-1980.
Răs.	<i>Răstimp</i> , Revistă de Cultură și Tradiție Populară, Drobeta-Turnu Severin, 1998-.
REF	<i>Revista de Etnografie și Folclor</i> , București, 1964-.
RF	<i>Revista de Folclor</i> , București, 1956-1963.
Rev. Fund.	<i>Revista Fundațiilor Regale</i> , Revistă lunară de literatură, artă și cultură generală, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1934-1947.

* Numai numele periodicelor sunt în ordine alfabetică.

- Sam. *Samus*, Centrul de îndrumare al creației populare și a mișcării artistice de masă al jud. Cluj, Dej, 1967-1980.
- Sarg. *Sargeția*, Buletinul Muzeului Județului Hunedoara, Deva, 1937-1941, 1966-1973.
- Soc. Rom. *Sociologia Românească*, Institutul Social Român, 1936-1943, 1990-.
- Șez. *Șezătoarea*, Fălticeni, 1892-1928.
- Tibis. *Tibiscum*, Studii și Cercetări de Etnografie-Istorie, Muzeul Județean de Etnografie și Istorie, Caransebeș, 1976-.
- Zăr. *Zărândul*, Revistă de etnologie, Complexul Muzeal Arad, 1999.
- Zes. *Zestrea*, Revistă de etnologie și etnografie, Bistrița-Năsăud, 2000.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Adăscăliței V., *Istoria unui obicei. Plugușorul*, Editura Junimea, Iași, 1987.
- Adăscăliței V., *Jocul cerbului în Moldova*, în REF, nr. 5, 1968.
- Albescu I., *Rolul și semnificația steagului de nuntă în Mărginimea Sibiului*, în Studii și comunicări, Sibiu, 1978.
- Alexandru Tiberiu, *Instrumente muzicale ale poporului român*, București, 1956.
- Amzulescu Alex., *Cântecul epic românesc. Tipologie și corpus de texte poetice*, Editura Academiei, București, 1981.
- Amzulescu Alex., *Repere și popasuri în cercetarea poeziei populare*, Editura Minerva, București, 1989.
- Andromeda*, Buletin științific, nr. 1-2, 1970, București.
- Anuarul Astronomic*, Centrul de astronomie și Științe Spațiale, București, 1982.
- Apolzan Lucia, *Aspecte ale culturii spirituale. Obiceiuri, practici și simboluri specifice gospodăriei pastoral-agricole din Platforma Lunca, jud. Hunedoara*, în Sargeția, 1982-1983, Deva, 1983.
- Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București.
- Avram V., *Constelația Magicului, O viziune românească asupra existenței*, Universitatea Creștină Năsăud, Sibiu, 1994.
- Barrow John, *Originea Universului*, Editura Humanitas, București, 1994.
- Bădescu Ilie, Ghinoiu Ion, Buruiană Claudia (coord.), *Sociologia și etnografia comunităților rurale. Studii de caz: Slătioara, un sat de sub Măgură*, Fundația Națională pentru Civilizație Rurală „Niște Țărani”, București, 1999.
- Bădescu Ilie, *Teoria Latențelor*, Editura IDOGEP — EUXIN, București, 1997.
- Băieșu N., *Poezia obiceiurilor calendaristice și a muncii*, în „Folclor din Țara Fagilor”, Editura Știința, Chișinău, 1993.
- Băințan Valentin, *Tânjaua — Obicei tradițional din Maramureș*, în REF, nr. 2, 1968.
- Bălașa Marin Marian, *Colinda — Epifanie și sacrament*, Editura Minerva, București, 2000.
- Bălă P., Chețan O., *Mitul creștin*, Editura Enciclopedică, București, 1972.
- Bălă P., *Cultul divinităților care mor și înviază. Zeii Vegetației*, în „Rev. de Filosofie”, nr. 9-10, 1969.
- Bălășel T., *Colinde de Moș Ajun*, în Șez., vol. XVII, 1916.
- Bănățeanu T., *Tânjaua*, în Marm., I, Baia Mare, 1969.
- Bărbulescu C., *Târcolitul viei — un rit de fertilitate al vitei de vie*, Teză de licență, Cluj-Napoca, 1994, consultată cu amabilitatea autorului.
- Bârseanu A., *Cincizeci de colinde*, Brașov, 1890.
- Bătăcă Maria, *Însemn și simbol în vestimentația țărănească*, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, București, 1997.
- Berciu D., *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, Editura Academiei, București, 1966.
- Berciu D., *La izvoarele Istoriei*, Editura Științifică, București, 1967.
- Berdan Lucia, *Fetele destinului. Incursiuni în etnologia românească a riturilor de trecere*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1999.

- Bernea Ernest, *Buhaiul în Fundul Moldovei*, în Rev. Fund., an III, nr. 4, 1932.
- Bernea Ernest, *Cadre ale gândirii populare românești*, Editura Cartea Românească, București, 1985.
- Bernea Ernest, *Contribuții la problema calendarului în satul Cornova*, în ASRS, an. XIV, nr. 1-4, 1932.
- Bernea Ernest, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de nord*, Editura Cartea Românească, București, 1998.
- Bianu I., *Butea*, în CS, II, nr. 9-10, 1924.
- Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, București, 1971.
- Biberi I., *Permanențele clepsidrei*, Editura Litera, București, 1986.
- Bilțiu Pamfil, *Armindenul în Zona Lăpuș*, în REF, nr. 3, 1993.
- Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria, *Izvorul minunilor*, Baia Mare, 1999.
- Bilțiu Pamfil, *Făt-Frumos cel Întept. O sută de basme, legende și povești din Maramureș*, Editura „Gutinel” S.R.L., Baia Mare, 1994.
- Bizom T., *Anul Nou*, în CS, IV, nr. 7, 1911.
- Birlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982.
- Birlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1981.
- Birlea Ov., *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Minerva, București, 1976.
- Blaga L., *Izvoade*, Editura Minerva, București, 1972.
- Blăgăilă I., *Târgul de fete de pe Muntele Găina*, Editura Orizonturi Noi, Arad, 1945.
- Bobancu S., Samoilă C., Poenaru E., *Calendarul de la Sarmizegetusa Regia*, Editura Academiei, București, 1980.
- Bocșe Maria, *Grâul — finalitate și simbol în obiceiurile cu caracter agrar din Valea Bărgăului*, în AMET, Cluj-Napoca, 1977.
- Bocșe Maria, *Rituri Funerare pentru viață*, în „Banatica”, nr. 12, 1993.
- Bogdan I., Olos M., Timiș N., *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980.
- Bonte Pierre, Izard Michel, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Boroneanț V., *Arheologia peșterilor și minelor din România*, Editura cMeC, București, 2000.
- Borsianu A., *La Sfântu Giorz (Gheorghe). Credințe și obiceiuri din Deda-Mureș*, în CS, III, nr. 5, 1925.
- Bot N., *Cânepa în credințele și practicile magice românești*, în AMET, 1968-1970.
- Bot N., *Cântecele cununii*, Editura Minerva, București, 1989.
- Botezatu Gr., Hâncu A., (coordonatori), *Cât îi Maramureșul*, Editura Știința, Chișinău, 1993.
- Braniste Ene, *Liturgica generală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
- Bratiloveanu-Popilian Marcela, *Aspecte ale obiceiurilor de Crăciun din Zona Mehedinți*, în Arh. Olt., 7, 1992.
- Brăiloiu C., *Opere*, vol. V, Editura Muzicală, București, 1981.
- Brătulescu Monica, *Colinda românească*, Editura Minerva, București, 1981.
- Bria I., *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Românești, București, 1981.
- Buhociu O., *Folclorul de iarnă, Ziorile și poezia pastorală*, Editura Minerva, București, 1979.
- Burada Th., *Buhaiul*, în AM, II, 1877.
- Burada Th., *Datinele poporului român la înmormântări*, în *Opere*, Vol. III, *Folclor și Etnografie*, Editura Muzicală, București, 1978.
- Burada Th., *O călătorie în Dobrogea*, Tipografia Națională, Iași, 1880.
- Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992.
- Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- Butură Valer, *Jarba Codrului*, în Rev. Fund., an. XII, nr. 2, 1945.
- Buzilă Varvara, *Pâinea — aliment și simbol. Experiența sacrală*, Editura Știința, Chișinău, 1999.
- Calendarul ilustrat*, Craiova, 1910.
- Calianu Gr., *Datini și credințe din Florești — Mehedinți*, în CS, an V, nr. 7-8, 1927.
- Candrea I.A., Densușianu Ov., Speranția Th.D., *Graiul nostru*, vol. I, Socec, București, 1906-1907.

- Candrea I.A., Densușianu Ov., Sperantia Th.D., *Graiul nostru*, voi. II (Basarabia, Bucovina, Maramureș, Tara Oașului, Transilvania, Crișana, Banat, Serbia), Socec, București, 1908.
- Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Școalelor, București, 1944.
- Candrea I.A., *Țarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Națională, București, 1928.
- Cantemir Dimitrie, *Descriptio Moldaviae*, Editura Academiei, București, 1973.
- Caraman P. *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Editura Minerva, București, 1983.
- Caraman P., *Studii de folclor*, II, Editura Minerva, București, 1988.
- Caraman P., *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi. Contribuție la studiul mitologiei creștine din Orientul Europei*, Arhiva, XXXVIII, nr. 2-4, Iași, 1931.
- Cardoș Gh., *Datini și credințe*, în IC, an XIV, nr. 5-6, 1920.
- Caroly Cos, *Vechi forme de muncă agricolă în câteva sate din jurul Clujului*, în AMET, 1965-1967.
- Cartoian N., *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1974.
- Călin C., *Condica limbii românești ... și contribuția lui Iordache Golescu la cunoașterea culturii noastre populare*, în REF., nr. 1, 1976.
- Cărăbiș V., *Nedeile*, Casa regională a creației populare, Craiova, 1966.
- Cârciumaru N., *Mărturii ale artei rupestre în România*, Editura Meridiane, București, 1987.
- Ceausanu Gh., *Superstițiile poporului român în asemănările cu ale altor popoare vechi și nouă*, Academia Română, colecția „Din viața poporului român”, București, 1914.
- Chelcea I., *Credințe și rituri legate de foc, apă și pământ în cultura veche românească*, în „Rațiune și credință”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Chelcea I., *Obiceiuri de peste an în două sate din Almăj*, în Soc. rom., an IV, nr. 3-4, 1939.
- Chevalier J., Gheerbrant A., *Dictionar de simboluri*, vol. I-III, Editura Artemis, București, 1994.
- Chirileanu Gh.T., *Un vechi calendar manuscript*, în Sez., vol. X, 1909.
- Chitișia I.C., *Din viața folclorică a unor cuvinte*, în CS, I, 1947.
- Chitișia I.C., *Folcloriști și folcloristică românească*, Editura Academiei, București, 1968.
- Chitișia I.C., *Mosii, un element străvechi de cultură populară*, în REF, nr. 4, 1987.
- Chivu Iulian, *Cultul grâului și al pâinii la români*, Editura Minerva, București, 1997.
- Cioară M., *Zona etnografică Rădăuți*, Editura Sport-Turism, București, 1979.
- Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloșani*, Centrul de Îndrumare a Creației Populare Mehedintii, 1996.
- Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloșani. Folclor din Valea Superioară a Coșuștei*, III, Centrul de Îndrumare a Creației Populare Mehedintii, Drobeta-Turnu Severin, 1981.
- Ciobanu Stanca, *Texte și contexte în urarea de Anul Nou*, în REF, nr. 1, 1980.
- Ciubotaru I.H., *Marea trecere. Reper etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 1999.
- Ciubotaru I.H., *Valea Șomuzului: monografie folcloristică*, Univ. „Alex. I. Cuza”, Iași, 1991.
- Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000.
- Ciubotaru Silvia, *Implicații arhaice ale torsului*, în AF, V-VII, Cluj-Napoca, 1987.
- Ciuncanu I., *Datine și credințe*, în CS, an IV, nr. 12, 1911.
- Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiționale*, Editura ALL, fără an pe copertă.
- Cociu M., Cociu Maria, *Tainele comportamentului animal*, Editura Albatros, București, 1982.
- Coiculescu Gr., *Obiceiuri de Crăciun*, în Sez., vol. XVIII, 1922.
- Colibași S.P., *Datine și credințe. Lăzărelul*, în IC, nr. 5, 1910.
- Coman M., *Mitologia românească*, vol. I, Editura Minerva, București, 1986.
- Coman M., *Mitologia românească*, vol. II, Editura Minerva, București, 1988.
- Comaniciu G., Popescu A., Stoica L., *Focurile de peste an*, în REF, nr. 1, 1971.
- Comișel Emilia, *Arieșul, obicei pastoral din Mehedintii*, în „Mehedintii. Istorie și Cultură”, Drobeta-Turnu Severin, 1981.
- Comișel Emilia, *Folclor muzical*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967.
- Comșa Eugen, *Figurine antropomorfe din Epoca Neolitică de pe teritoriul României*, Editura Academiei, București, 1995.
- Conea I., *Clopotiva. Un sat din Hateg*, vol. II, Institutul de Științe Sociale al României, București, 1940.

- Conea I., *Din geografia istorică și umană a Carpaților*, Socec, București, 1937.
- Constantinescu N., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, București, 1986.
- Constantinescu N.A., *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, București, 1963.
- Coșbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
- Coșbuc George, *Superstițiile păgubitoare ale poporului nostru*, Biblioteca Societății Steaua, București, 1909.
- Cotta V., Badea M., *Vânatul României*, Editura Agrosilvică, București, 1969.
- Cretu V.T., *Ethosul folcloric — sistem deschis*, Editura Facla, Timișoara, 1980.
- Cristescu C., *Considerații despre pelerinajul și cântecul de pelerinaj din nordul Transilvaniei*, în AMP, XVII, 1993.
- Cristescu C., *Forma arhitectonică a semnalelor de toacă; polifonii de toacă*, în REF, nr. 3-4, 1990.
- Cristescu Fl., *Câții-Mătii*, în IC, an II, nr. 7, 1909.
- Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988.
- Cuceu I., *Obiceiuri și credințe în legătură cu ocupațiile tradiționale în Gârbău, jud. Sălaj*, în AMET, 1971-1973.
- Cuceu I., *Probleme actuale în structura culturii tradiționale*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
- Damian I., *Despre Marti-Sara*, în Sez., vol. XVIII, 1922.
- Dan Dimitrie, *Comuna Straja și locuitorii ei*, Cernăuți, 1897.
- Dariu I., *Joimărița*, în Sez., vol. XIV, 1914.
- Dascălu Doița, Pleșa Th., *Date inedite cu privire la structura și semnificația obiceiurilor de primăvară — Tocma Cornilor*, în Tibis., an I, 1976-1978, Timișoara, 1978.
- Datu Iordan, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- Datu Iordan, *Nichita P. Smochină, etnograf al românilor transnistreni*, în REF, nr. 1-2, 1993.
- Datu Iordan, *Patruzeci de folcloriști. Pagini de dicționar*, în REF, nr. 2, 1992.
- Dăncuș M., *Contribuții la cunoașterea unui obicei de Anul Nou*, în AMET, Cluj, 1971-1973.
- Densusianu Ov., *Graiul din Țara Hațegului*, Socec, București, 1915.
- Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- Dicționarul limbii române*, Tom. I, Partea I, A-B, Editura Academiei, București, 1913.
- Dicționarul limbii române*, Tom. I, Partea a III-a, Fascicola I, D-De, București, 1949.
- Dicționarul limbii române*, Tom. II, Partea I, F-I, Editura Academiei, București, 1934.
- Dicționarul limbii române*, Tom. II, Partea a II-a, Fascicola I, J-Lacustru, Editura Academiei, București, 1937.
- Dicționarul limbii române*, Tom. II, Partea a II-a, Ladă-Lepădău, Editura Academiei, București, 1940.
- Dobre A., *Un obicei dispărut: legatul viilor*, în REF, nr. 3-4, 1994.
- Dobre Alex., *Specificul înmormântării războinicilor*, în „Folclor literar“, V, Timișoara, 1983.
- Dolângă N., *Țara Nerei. Mit și pluralitatea timpului*, Editura Kriterion, 1999.
- Drăgoi Sabin, *303 colinde cu text și melodie*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1925.
- Drăgulescu C., *Plantele și credințele în obiceiurile mărginenilor*, în REF, nr. 1, 1990.
- Drămbă C., *Timpul și măsurarea lui*, ESPLA, București, 1951.
- Dumezil Georges, *Zei suverani ai indo-europenilor*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997.
- Dumitrașcu N., *Datine și credințe. Paparudele*, în CS, nr. 5, 1914.
- Dumitrașcu N., *La Sântoader*, în CS, nr. 11, 1908.
- Dumitrescu I., Bogdan A., Tuliuc O., *Reproducția animalelor domestice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976.
- Dumitrescu I., *Sara însurățitului*, în CS, an II, nr. 4, 1914.
- Dumitrescu Vl., Vulpe Alex., *Dacia înainte de Dromihete*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- Dumitrescu Vladimir, *L'art préhistorique en Roumanie*, Bucarest, 1937.

- Durand Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, București, 1977.
- Elefterescu Em., *Babele sau Baba Dochia*, în *Șez.*, vol. XVIII, 1922.
- Elefterescu Em., *Focul din Sâmbăta Paștilor*, în *Șez.*, vol. XVIII, 1922.
- Elefterescu Em., *Sân-Toader*, în *CS*, an II, nr. 3, 1924.
- Elefterescu Em., *Sărbătoarea 40 de sfinți*, în *CS*, an I, nr. 4, 1923.
- Elefterescu M., *Caloian*, în *Șez.*, vol. XVIII, 1922.
- Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978.
- Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Eliade Mircea, Ioan P. Culianu, *Dicționar al religiilor*, traducere de Cezar Baltag, Humanitas, București, 1993.
- Eretescu C., *Măștile de priveghi*, în *REF*, nr. 1, 1968.
- Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.
- Evseev Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994.
- Filip V., *Universul colindei românești în perspectiva unor structuri de mentalitate arhaică*, Editura Saeculum I.O., București, 1999.
- Fira Gh., *Nunta în județul Vâlcea, în colecția „Din viața poporului român“*, XXXVII, Cultura Națională, București, 1928.
- Florescu R., Daicovicu A., Roșu Lucian, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, Editura Enciclopedică, București, 1980.
- Florescu R., Miclea I., *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă. Geto-Dacii*, Editura Științifică, București, 1980.
- Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.
- Fochi A., *Miorița*, Editura Academiei, București, 1964.
- Folclor din Maramureș*, Editura Știința, Chișinău, 1991.
- Frazer G.J., *Creanga de aur*, vol. I-V, Editura Minerva, București, 1980.
- Frâncu Teofil, *Români din Munții Apuseni (Motii)*, Tipografia Modernă Luis, București, 1888.
- Furtună D., *Căluțul*, în *IC*, an XIII, nr. 5-6, 1920.
- Garofild C., *Agricultura Veche*, București, 1943.
- Gălușcă Tatiana, *Mocanii. Un joc dramatic al românilor din Dobrogea*, în *AAF*, an XVII, 1843.
- Gennep Arnold, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iași, 1996.
- Georgescu Dan Corneliu, *Semnale de buciom. Tipologie muzicală și corpus de melodii*, Editura Muzicală, București, 1987.
- German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.
- Gheorghe Gabriel, *Proverbe românești și proverbele lumii romanice*, Editura Albatros, București, 1986.
- Gheorghiu V., *Noțiuni de cronologie calendaristică în calculul pascal*, Tipografia Cărți Bisericești, București, 1936.
- Gherman Tr., *Ploaia în credințele populare*, în *CS*, nr. 2 și 4, 1924.
- Gherman Tr., *Calendar meteorologic*, în *CS*, an I, nr. 9, 1923.
- Gherman Tr., *Plugarul sau trasul în apă*, în *AF*, II, Cluj-Napoca, 1981.
- Gherman Tr., *Sângiorzul sau Bloaja. Un obicei agrar la românii din Transilvania*, în *AF*, nr. 5-7, 1987.
- Gherman Tr., *Sărbătoarea bouului sau Boul ferecat*, în *Mar.*, 1969.
- Gherman Tr., *Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în *AF*, vol. V, 1939.
- Gherman Tr., *Zilele Babelor*, în *CS*, an IV, nr. 2, 1926.
- Ghica Dimitrie, *Calendarul la popoarele antichității (conferință)*, București, 1894.
- Ghinoiu I., *Geomorfismul și antropomorfismul spiritului uman*, în *REF*, tom. 39, nr. 5-6, 1994.
- Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.
- Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București,

1997.

- Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988.
- Ghinoiu I., *Zile și Mituri. Calendarul țaranului român*, Editura Pro, București, 2000.
- Gimbutas Maria, *Civilizații și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note și prefață de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1989.
- Gimbutas Marija, *Civilizația Marii Zeite și sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucretius, București, 1997.
- Glosar Dialectal. Oltenia*, Editura Academiei, București, 1967.
- Goilav Gr., *Sânzieni*, în Șez., nr. 5, 1889.
- Gorovei Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Academia Română, București, 1915.
- Gorovei Artur, Lupașcu M., *Alacul*, în IC, an III, nr.4, 1910.
- Gorovei Artur, Lupașcu M., *Bozul*, în Șez., nr. 7, 1911.
- Gorovei Artur, *Ouăle de Paște. Studiu folcloric*, în „Studii și cercetări“, Vol. XXX, București, 1937.
- Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Casa Județeană a Creației Populare, Baia Mare, 1983.
- Graur Tiberiu, *Jocuri de priveghi în Munții Apuseni*, în AMET, 1971-1973.
- Greimas Algirdas Julien, *Despre zei și despre oameni*, Traducere de Rodica Paliga, glosar de termeni și divinități lituaniane de Sorin Paliga, Editura Meridiane, 1997.
- Gusti Dimitrie, *Opere*, vol. I-IV, Editura Academiei, București, 1968-1970.
- Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1972-1974.
- Hawking Stephen W., *Scurtă istorie a timpului. De la Big Bang la Găurile Negre*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Herseni Tr., *Cultura psihologică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
- Herseni Tr., *Probleme de sociologie pastorală*, Institutul de Științe Sociale al României, București, 1941.
- Hossu Longhin Pompeiu, *Datini și credințe din com. Tămășești, jud. Sălaj*, în CS, an I, nr. 3, 1923.
- Iana A., *Din credințele poporului român din Maidan de lângă Oravița*, în Fam., an XXVI, 1890.
- Ionescu G.S., *Mica colecțiune de superstiții ale poporului român*, Buzău, 1888.
- Ionescu I., *Agricultura română din jud. Putna*, București, 1869.
- Ionică LI, *Drăguș — un sat din Țara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Științe Sociale, București, 1944.
- Ionică I.I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară din Țara Oltului*, București, 1943.
- Irimie Cornel, *Arta incondeierii ouălor*, în vol. „Țara Bârsei“, tom II, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al jud. Brașov, București, 1974.
- Ispas Sabina, *Cântecul epic-eroic românesc în context sud-est european. Căntecele pețirii*, Editura Minerva, București, 1995.
- Ispas Sabina, *Flori dalbe de măr*, Editura Academiei, București, 1987.
- Jula N., Mănăstireanu V., *Tradiții și obiceiuri românești. Anul Nou în Moldova și Bucovina*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988.
- Kahane Mariana, *Obiceiuri în satele Lupșa de Sus și Bărbătești*, în REF, nr. 4, 1965.
- Kernbach V., *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983.
- Kernbach V., *Universul mitic al românilor*, Editura Științifică, București, 1994.
- Kligman Gail, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Polirom, Iași, 1998.
- Kligman Gail, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Laurențiu Florica Elena, *Privirea lui Orfeu sau puterea descântecului*, Editura Vitruviu, 1997.
- Lazarovici Gh., *Neoliticul Banatului*, Editura Dacia, Cluj, 1979.
- Liuba S., Iana Aurel, *Medicina populară*, în Fam., an. XXVIII, Oradea, 1892.

- Lorint Florica, Belcin-Pleşca Cornelia, *Însemne despre destin*, în „Anuarul IEF“, Serie Nouă, tom. 4, 1993.
- Lovinescu V., *Dacia Hiperboreană*, Editura Rosmarin, Bucureşti, 1994.
- Lozovan Eugen, *Dacias Sacra*, colecţia *Mythos*, Ediţie îngrijită şi repere biografice de Ioan Opreşan, Editura Saeculum I.O.
- Lucău-Dănilă Fl., Rusan D., *Fundu Moldovei. O aşezare din Ocolul Câmpulungului Bucovinean*, Societatea pentru Cultură „Dimitrie Gusti“, Fundu Moldovei, 2000.
- Lungu Alex., *Orologiile biologice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
- Lupeanu A., *Datinile noastre de Crăciun*, în CS, an II, nr. 1, 1924.
- Lupescu M., *Blajinii*, în Sez., anul II, 1893.
- Lupescu M., *Paza usturoiului*, în IC, an II, nr. 6, 1909.
- Lurker Manfred, *Lexicon de zei şi demoni. Nume, funcţii, simboluri, atribute*, Traducere în limba română de Adela Motoc, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.
- Manguia S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravita, 1881.
- Manguia S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882.
- Manolache D., *Andrei, Sânpetrul lupilor*, Editura Anastasia, Bucureşti, 2000.
- Marcus Solomon, *Timpul*, Editura Albatros, Bucureşti, 1985.
- Marian Sim. Fl., *Botanică românească*, Editura Paideia, Ediţie îngrijită, cuvânt şi note de Antoaneta Olteanu, Bucureşti, 2000.
- Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folcloric*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1903.
- Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1892.
- Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Grai şi Suflet — Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.
- Marian Sim. Fl., *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1904
- Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.
- Marian Sim. Fl., *Naşterea la români*, Editura Carol Göbl, Bucureşti, 1892.
- Marian Sim. Fl., *Sănitologia*, vol. I, Tipografia R. Eckhart, Siret, 1883.
- Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.
- Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901.
- Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899.
- Marienescu A.M., *Cultul păgân şi creştin*, Tom. I: *Sărbătorile şi datinile romane vechi*, Bucureşti, 1884.
- Marinescu A.M., *Alesul*, în Fam., an IX, Pesta, 1873.
- Marinescu A.M., *Mosii*, în Fam., anul X, 1874.
- Mateescu C., *Datine şi credinţe. Năproorul*, în IC, nr. 6, 1915.
- Măştile populare şi jocurile cu măşti din Maramureş*, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, Baia Mare, 1973.
- Mârza Traian, *Folclor din Bihor*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1985.
- Mârza Traian, *Lioara — un gen muzical inedit al obiceiurilor de primăvară din Bihor*, în „Lucrări de muzicologie“, vol. V, Cluj, 1969.
- Medan Virgil, *Obiceiul îngropării Crăciunului la Niriş*, în Sam., an II, Dej, 1978.
- Mehedinţi Simion, *Premise şi concluzii la Terra*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.
- Mesnil Marianne şi Popova Assia, *Etnologul, între sarpe şi balaur. Eseuri de mitologie balcanică*, Editura Paideia, Bucureşti, 1996.
- Miclea I., Florescu R., *Strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă. Preistoria Daciei*, Editura Meridiane, 1980.

- Miclea I., Florescu R., *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă. Istoria Daciei*, Editura Meridiane, 1980.
- Micul Atlas *Lingvistic*, partea a II-a, Seria nouă, vol. III, 1967.
- Mihalache D., *Iarba fiarelor*, în IC, an II, nr. 9, 1909.
- Mihalache D., *Legatul ploilor*, în IC, an II, nr. 10, 1909.
- Mihăilescu S., *Întovărășiri*, în Șez., vol. IX, 1905.
- Mihăilescu Vintilă, *Fascinația diferenței*, Editura Paideia, București, 1999.
- Mineiul pe luna februarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1976.
- Mineiul pe luna ianuarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1975.
- Mineiul pe luna iulie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1984.
- Mineiul pe luna iunie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1978.
- Mineiul pe luna mai*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1978.
- Mineiul pe luna martie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1977.
- Mineiul pe luna noiembrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1983.
- Mineiul pe luna octombrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1983.
- Mineiul pe luna septembrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 1984.
- Mircea M., *Datine și credințe*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.
- Mircea M., *Datine și credințe. Ovidenia*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.
- Mircea M., *Datine și credințe. Sfântul Andrei*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.
- Mircea M., *Datine și credințe. Ziua Crucii*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.
- Miron I., Gherman Tr., *Credințe din Chițcani și Cojocna*, în CS, an II, nr. 7-8, 1924.
- Mohanu C., *Obiceiul Colindatului în Țara Loviștei*, în REF, nr. 3, 4, 5, 1970.
- Moise Ilie, *Confrerii carpatice de tineret. Ceata de feciori*, Editura Imago, Sibiu, 1999.
- Moise Ilie, *Contribuții la cunoașterea obiceiului la prinsul verilor și vărurilor*, în „Studii și Comunicări”, Sibiu, 1981.
- Moldoveanu L., *Tărbaca*, în CS, an II, nr. 3, 1924.
- Mușlea I., Birlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970.
- Mușlea I., *Cercetări de folclor în Țara Oașului*, în AEF, I, 1932.
- Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972.
- Mușu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, București, 1982.
- Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spațiul românesc*, în „Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului”, vol. II, Pitești, 1989.
- Nania I., *Vănatul pe teritoriul României*, Editura Sport-Turism, București, 1991.
- Niculescu Varone G.T., *Dicționarul jocurilor românești*, Editura Litera, București, 1979.
- Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.
- Nițu N., *Originea și repartiția geografică a bordeiului*, Arh. Olt., Serie Nouă, nr. 7.
- Oișteanu A., *Motive și semnificații simbolice în cultura tradițională românească*, Editura Minerva, București 1989.
- Oișteanu A., *Mythos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, Editura Nemira, București, 1997.
- Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Editura Casa Școalelor, București, 1944.
- Olteanu Antoaneta, *Metamorfozele sacralului. Dicționar de mitologie populară*, Editura Paideia, București, 1998.
- Olteanu Antoaneta, *Mitologie comparată*, Editura Paideia, București, 1998.

- Omul românesc*, Ediție îngrijită de Sabina Ispas și Emanuel Pârveu, Școala Sociologică „Dimitrie Gusti“, Editura Viitorul Românesc, București, 2000.
- Opitz Martin, *Zlatna sau despre Cumpăna dorului*, Ediție îngrijită de Mihai Gavril, Editura Eminescu, București, 1997.
- Oprea Gheorghe, *Studii de etnomuzicologie*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 1998.
- Oprîșan H.B., *Călușarii*, Editura pentru Literatură, București, 1969.
- Oprîșan H.B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creației a Teleormanului, București, 1971.
- Otescu I., *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).
- Paler O., *Caminele*, Editura Eminescu, București, 1980.
- Paliga Sorin, *Influențe romane și preromane în limbile slave de sud. Vechi influențe romanice (secolele V-VII e.n.) în limbile slave de sud*, Editura Lucrețius, București, 1996.
- Pamfile T., *Agricultura la români*, Academia Română, Socec, București, 1913.
- Pamfile T., *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, Editura Saeculum, Colecția „Mithos“, București, 1999.
- Pamfile T., *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, Academia Română, Socec, București, 1915.
- Pamfile T., *Frăția de cruce și alte înrudiri sufletești*, în IC, an XII, nr. 7-10, 1920.
- Pamfile T., *Industria casnică la români*, Academia Română, Socec, București, 1914.
- Pamfile T., *Jocuri de copii*, Academia Română, Socec, București, 1907.
- Pamfile T., Lupescu M., *Cromatică poporului român*, Academia Română, Socec, București, 1914.
- Pamfile T., *Maica Domnului și Trifu*, în Șez., vol. X, 1907.
- Pamfile T., *Mitologia românească. Dusmani și prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, București, 1916.
- Pamfile T., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită de Jordan Datcu, Editura Grai și Suflet — Cultura Națională, București, 2000.
- Pamfile T., *Moașa lui Christos*, în Șez., vol. X, 1907.
- Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, București, 1914.
- Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.
- Panaiteșcu P.P., *Introducere în istoria culturii românești*, Editura Științifică, București, 1969.
- Panea N., Fifor M., *Cartea românească a morții*, Centrul Județean al Creației Populare Mehedinți, Drobeta-Turnu Severin, 1998.
- Papadima Ovidiu, *O viziune românească a lumii*, Editura Saeculum I.O., București, 1995.
- Papahagi Tache, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.
- Papahagi Tache, *Mic dicționar folcloric*, Editura Minerva, București, 1978.
- Pavel Emilia, *Măști populare moldovenești*, Complexul Muzeal Iași, 1972.
- Pavel Emilia, *Studii de etnologie românească*, Editura Junimea, Iași, 1990.
- Pavelescu Gh., *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistreni. Credințe și Obiceiuri*, în REF, nr. 1-2, 1993.
- Pavelescu Gh., *Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni*, Institutul Social Român, București, 1945.
- Pavelescu Gh., *Cercetări folclorice în județul Bihor*, în AAF, VII, 1945.
- Pavelescu Gh., *Mana în folclorul românesc*, Sibiu, 1994.
- Păcală V., *Monografia satului Rășinari*, Sibiu, 1915.
- Pârvan V., *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, Socec, București, 1911.
- Pârveu V., *Blojul — un obicei din Țara Hategului*, în REF, nr. 3-4, 1990.
- Pârveu C., *Universul plantelor. Mică enciclopedie*, Ediția a III-a, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Petrescu P., *Motive decorative celebre*, Editura Meridiane, București, 1972.
- Petri Ov., *Craii de la Mocod — obicei din ciclul primăverii*, în Zes., nr. 1, Bistrița, 2000.
- Petrovici Emil, *Folclor de la moții din Scărișoara*, în AAF, vol. V, 1939.
- Petrovici Emil, *Folclor din Valea Almăjului*, în AAF, voi. III, 1935.

- Petrovici Emil, *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei*, în AAF, vol. VI, 1942.
- Pitiș G.I., *Sărbătorile junilor la Paste. Obicei particular al românilor din Schei*, Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1890.
- Plămădeală Antonie, *Învățătura ortodoxă despre Rai și Iad*, în „Studii teologice”, seria II, an. XX, nr. 7—8, 1968.
- Pleșu A., *Călătorie în lumea formelor*, Editura Meridiane, București, 1974.
- Poezia pădurii*, Antologie, Vol. I, Ediție coordonată de Radu Cârnelci, volum îngrijit de Nicoleta Coatu, Editura Orion, 1998.
- Pop D., *Folcloristica Maramureșului*, Minerva, București, 1970.
- Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.
- Pop Gh., Șter Ion Chiș, *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983.
- Pop M., *Anul Nou, lectura unui discurs ceremonial*, în „Calendarul Maramureșului”, Baia Mare, 1980.
- Pop M., *Obiceiurile tradiționale românești*, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, București, 1986.
- Pop M., Ruxândoiu P., *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1991.
- Popescu Alex., *Tradiții de muncă românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- Popescu I., *Datini și credințe. Cârștovul*, în IC, nr. 6, 1912.
- Popescu I., *Datini și credințe. Obrejenia*, în IC, an V, nr. 6, 1912.
- Popescu I., *Datini și credințe. Sântămărie Mică*, în IC, an V, nr. 6, 1912.
- Popescu I., *Datini și credințe. Simion Stâlpcnicul*, în IC, an V, nr. 6, 1912.
- Popescu I., *Sfântul Ion*, în Șez., nr. 7, 1898.
- Popescu S., *Cucii*, în Șez., nr. 1, 1892.
- Popescu Șt., *Ritmurile biopsihice și omul modern*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- Preda Constantin (coord), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I (A-C), București, 1994; vol. II (D-L), București, 1996; vol. III (M-Q), București, 2000.
- Preda L., Cercetări dialectale în Dolj*, în CS, VII, 1937.
- Preuțescu I., *Datini și credințe. Barbara*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.
- Preuțescu I., *Datini și credințe. Filipii*, în IC, an VI, nr. 5, 1913.
- Preuțescu I., *Datini și credințe. Sfântul Spiridon*, în IC, an VI, 1913.
- Preuțescu I., *Sfântul Mucenic Ignatie*, în IC, an V, nr. 12, 1912.
- Preuțescu I., *Sfântul Vasile*, în IC, an IV, nr. 12, 1911.
- Proiect de lege pentru introducerea calendarului apusean drept calendar al Statului*, Imprimeria Națională, București, 1900.
- Prut C., *Calea rătăcită. O privire asupra artei populare românești*, Editura Meridiane, 1991.
- Radu Dimitrie, *Păsările lumii*, Editura Albatros, București, 1977.
- Răduică A., *Timp de lucru și zile de sărbătoare în Transilvania (sec. XVII-XVIII)*, în volumul „Civilizația medievală românească”, Editura Dacia, Cluj, 1985.
- Răduică G., Răduică N., *Calendare și almanahuri românești 1731 — 1918. Dicționar bibliografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.
- Rădulescu Codin C., *Muscelul nostru*, Câmpulung, 1922.
- Rădulescu N., *Lazăr — o versiune românească a eroului vegetațional*, în REF, nr. 4, 1966.
- Rădulescu N., *Sulul — un obicei inedit din ciclul calendaristic*, în REF, nr. 1, 1969.
- Retegan G., *Dracii din Valea Tibleșului*, în RF, an IV, nr. 4, 1959.
- Rigo G., *Sărbători băbești: Dragobetele și Sămbăta lui Lazăr*, în Șez., vol. IX, 1904.
- Rizescu-Brănești N., *Inul și cănepa în România*, București, 1944.
- Rohde Erwin, *Psyché*, Editura Meridiane, București, 1985.
- Roșeanu T., *Timpul și măsurarea lui*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1964.
- Rusan D., Zahanicuic, *Zona etnografică Câmpulung Moldovenesc*, Muzeul Arta Lemnului, Câmpulung Moldovenesc, 1996.
- Russu I.I., *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

- Russu I.I., *Religia geto-dacilor*, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice“, V, Cluj-Sibiu, 1949.
- Sabău Sorin, *Aspecte ale tradiționalului și modernului în desfășurarea sărbătorilor de iarnă*, în Zăr., Arad, 1999.
- Sachelarie Ov., Stoicescu N.(coord.), *Instituții feudale din Țările Românești. Dicționar*, Editura Academiei, București, 1988.
- Sanie S., *Din istoria culturii și religiei geto-dace*, Editura Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 1995.
- Sângiorzan I.C., Ștefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1980.
- Scorpan C., *Cavalerul Trac*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967.
- Scurtu I., *Junii din Brașov*, în Calendarul Minerva pe anul 1907.
- Scurtu V., *Cercetări folclorice în Ugocea românească*, în AAF, an IV, 1935.
- Scurtu V., *Termeni de înrudire în limba română*, Editura Academiei, București, 1968.
- Sevastos Elena, *Literatură populară, II, Nașterea la români*, Editura Minerva, București, 1990.
- Sirbu Valeriu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Biblioteca Istros, Editura Porto-Franco, Galați, 1993
- Sirbu Valeriu, Florea Gelu, *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Editura Istros, Brăila 1997.
- Slătineanu B., *Ceramica românească*, București, 1938.
- Stahl Henri H., *Povești din satele de altădată*, cu ilustrații și comentarii de Paul H. Stahl, Editura Nemira, București, 1999.
- Stahl Paul H., *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Editura Paidea, București, 2000.
- Stănculescu Tr., Manu Daniela, *Metamorfozele luminii. Biofotonica, știință a complexității*, Editura Performantica, Iași, 2000.
- Stănilă G., *Sisteme calendaristice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Stoian I., *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994.
- Stoica G., Petrescu P., Bocșe M., *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- Stoicescu N., *Cum măsurau strămoșii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1971.
- Surdu Alexandru, *Vocații filosofice românești*, Editura Academiei Române, București, 1995.
- Șăineanu L., *Ielele. Studiu de mitologie comparată*, București, 1886.
- Șeineanu L., *Basmele române*, Editura Univers, București, 1978.
- Șeineanu L., *Dicționar Universal al limbii române*, Scrisul Românesc, Craiova, 1929.
- Șelaru Șt. Alex., *Păpăruda*, în Șez., vol. IX, 1905.
- Șerban A.D., Veșcan I., Morega D., Roibu Gh., *Calendarul credințelor, datinilor și obiceiurilor românești*, Editura Ager, Tg. Jiu, 1993.
- Șeuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, București, 1985.
- Șișu Vasile, *Cântecele rituale funerare din județul Mehedinți*, în Răs., anul I, nr. 1, 1998.
- Șișu Vasile, *Cântecul ceremonial de înmormântare în satul Runc (Mehedinți)*, în „Mehedinți. Civilizație și cultură“, vol. IV, Drobeta-Turnu Severin, 1982.
- Șișu Vasile, *Rituri funerare antume*, în „Oltenia. Studii și Comunicări“, vol. VIII. Etnografie, Craiova, 1997.
- Ștefănescu Dobre, *Datine și credințe*, în IC, an IX, nr. 8, 1916.
- Ștefănescu Dobre, *Mascații*, în IC, an II, nr. 7, 1909.
- Ștefănescu Dobre, *Obiceiuri și credințe la Bobotează și Sfântul Ion*, în IC, an II, nr. 1, 1909.
- Ștefănuță P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.
- Ștefănuță P.V., *Folclor din județul Lăpușna*, în AAF, II, 1933.
- Taloș I., *Mășterul Manole. Contribuții la studiul unei teme de folclor european*, Editura Minerva, București, 1973.
- Taloș I., *Obiceiuri privitoare la seceriș*, în AMET, 1971-1973.
- Taloș I., *Riturile construcțiilor la români*, în „Folclor Literar“, Universitatea Timișoara, vol. II, Timișoara, 1968.
- Teodorescu G. Dem., *Încercări critice asupra unor credințe, datini și moravuri ale poporului român*, Tipografia Petrescu Conduratu, București, 1874.
- Teodorescu G. Dem., *Patruzeci de Mucenici*, în „Almanahul macedo-român“, București, 1880.

- Theodorescu N., Chiș Gh., *Cerul — o taină descifrată*, Editura Albatros, București, 1982.
- Theodorescu Răzvan, *Bizanț, Balcani, Occident la începutul culturii medievale românești (sec. X-XIV)*, Editura Academiei, București, 1974.
- Todică G., *Credinți și datini din nordul Transilvaniei*, în *Sez.*, vol. XVIII, 1922.
- Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Trofin N., *Sfântul Dumitru*, în *Sez.*, vol VIII, nr. 7, 1899.
- Tufescu Victor, *Oameni din Carpați*, Editura Sport-Turism, București, 1982.
- Tutuc L., *Cosmografie*, București, 1910.
- Tzigara Samurcas Al., *Ouăle de Paști*, în *Conv. Lit.*, nr. 41, 1907.
- Vasilescu Em., *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- Văduva Ofelia, *Civilizația pâinii*, în *REF*, nr. 5, 1993.
- Văduva Ofelia, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Văduva Ofelia, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
- Văduva Ofelia, *Terminologia darului*, în „Anuar I.E.E.”, serie nouă, tom 7, 1996.
- Vătămanu N., *De la începuturile medicinei românești*, Editura Științifică, București, 1966.
- Vertemont Jean, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.
- Viciu Alex., *Datină de la prinderea postului*, în *CS*, an II, nr. 3, 1924.
- Viciu Alex., *Datină de Sângiorz*, în *CS*, an IV, nr. 4, 1926.
- Viciu Alex., *Elemente păgâne în colindele noastre*, în *CS*, an II, nr. 1, 1924.
- Viciu Alex., *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, în *An. Acad.*, M.S.L., tom. XXIX, 1906.
- Viciu Alex., *Obiceiuri de Paște*, în *CS*, an II, nr. 4, 1924.
- Viciu Alex., *Obiceiuri la Sântoader. Brăduleți, Veri, Văruțe*, în *CS*, an IV, nr. 9-10, 1926.
- Viciu Alex., *Plugarul, datină din ziua întâi de Paște, existentă în Seușa de Câmpie*, în *CS*, an I, nr. 3, 1923.
- Viciu Alex., *Prăcșorul. Datină de Paște din Bistra, Munții Apuseni*, în *CS*, an I, nr. 4, 1923.
- Viciu Alex., *Silitul*, în *CS*, an II, nr. 3, 1924.
- Vlăduțescu Gh., *Filosofia legendelor cosmogonice românești*, Editura Minerva, 1982.
- Voronca-Niculită E., *Datine și credințe. Pe ce timp umblă strigoii*, în *IC*, vol. I, nr. 2, 1914.
- Voronca-Niculită E., *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.
- Vrabie Gh., *Folclorul. Obiect, principii, metodă, categorii*, Editura Academiei, București, 1970.
- Vuia Romulus, *Originea jocului Călușari*, în *Dacorom.*, II, Cluj, 1922.
- Vulcănescu Mircea, *Dimensiunea românească a existenței. Schiță fenomenologică*, în *CC*, nr. 1-2, 1983.
- Vulcănescu R., *Coloana Cerului*, Editura Academiei, București, 1972.
- Vulcănescu R., *Etnologie juridică*, Editura Academiei, 1970.
- Vulcănescu R., *Măști populare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, București, 1985.
- Vulpe Radu, *Dacia romană în Scythia Minor*, în „Istoria poporului român”, coord. A. Oțetea, Editura Științifică, 1972.
- Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paște*, Editura Sport-Turism, București, 1992.
- Zaharia E., *Populația românească în Transilvania în sec. VII-VIII*, Editura Academiei, București, 1977.
- Zane Iuliu, *Proverbele românilor*, 8 vol., Socec, București, 1895-1903.

SEMNE CONVENȚIONALE:

* înainte de un termen = vezi acel termen